

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

EĞİTİM VE İNSAN KAYNAĞI YÖNÜNDEN
TÜRK BEYİN GÖÇÜ: GERİ DÖNEN TÜRK
AKADEMİSYENLER ÜZERİNE ALAN
ARAŞTIRMASI

MUHİTTİN SAĞIRLI
2502970430

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR . BERRAK KURTULUŞ

İSTANBUL – 2006

ÖZ

Göç türlerinden birisi olan “beyin göçü” kavramı, yükseköğrenim görmüş, mesleğinde ilerlemiş, yaratma ve araştırma gücü fazla kişilerin başka ülkelere çalışmak veya yerleşmek üzere göç etmesini diğer bir ifadeyle, yüksek öğrenimli, mesleğinde uzmanlaşmış, üstün zeka ve kapasiteye sahip, kabiliyetli yetişmiş insan gücünün çeşitli sebeplerle gerekli eğitimi alıp yetiştiği ülkesinden tamamen veya uzun süreli ayrılışını ifade etmektedir.

Ülkeler arasındaki yüksek vasıflı göçü insanlık tarihi kadar eskidir. Daha düşük bir düzeyde olsa da bu tür göçlere tarihin her döneminde rastlamıştır. Ancak, 20. yüzyılda özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde çeşitli nedenlerle hız kazanmış, 1950-1960 yılları arasında kitlesel özellik göstermeye başlamış ve 1960 yılından itibaren büyük bir ivme kazanmış olup bilimsel araştırma ve tartışmalara konu olmaya başlamıştır.

Tarihin çeşitli dönemlerinde, bazı coğrafya veya ülkeler, bilime, sanata, bilim adamına vs. verdikleri önem, imkân ve değer gibi çeşitli özellikleri ile yüksek vasıflılar için cazibe merkezleri olmuşlardır. Bu ülkelerin, böylesi bir merkez konumuna gelmesinde ve yüksek vasıflı insanları kendine çekmesinde, şüphesiz bu ortamı oluşturan ülke yönetici ve politikalarının etkisi büyük olmuştur.

Tarihsel süreç içinde beyin göçünün yön ve miktarının farklılaştığı görülmekle birlikte, günümüzde küreselleşme ve bilgi teknolojilerin güçlü etkileri ile miktarları katlanarak artan beyin göçünün yönü, geçmişte olduğu gibi gelişmiş ülkelere dir. Çeşitli kuram ve modellerle açıklanmaya çalışılan beyin göçü üzerinde, birtakım “çekici ve itici faktörler”in etkili olduğu ve bu faktörlerin işkolu ve mesleklere göre farklılaştığı görülmektedir.

Gelişmiş ülkeler, çeşitli alanlarda ihtiyaç duyduğu yetişmiş insan gücünü, uyguladığı çeşitli politikalar ile kendileri için daima kaynak konumundaki gelişmekte olan ülkelere den temin ederek kalkınmasını sürdürür iken, gelişmekte olan ülkeler ise, yetişmesi için büyük süreç ve yatırım gereken, kalkınmada son derece önemli, stratejik özelliğe sahip ve kıt olan insan sermayesini çeşitli nedenlerle kaybetmekte, bu ekonomik, sosyal ve kültürel kaynak kaybı sonucu ulusal kalkınma süreci az veya çok yavaşlamakta, hatta göçün niteliğine göre gerilemektedir.

ABSTRACT

The concept of 'Brain Drain' as a type of immigration means migration of people with university degrees, successful careers, higher creativities and research capacities to abroad in order to work or to settle. In other words, Brain Drain means leaving of people who graduated from university, specialized in their occupations, have higher IQ levels and capacities, are talented and qualified, their country of origin where they completed their required education for a long time or forever.

The concept of 'highly skilled migration of people' among countries is as old as the history of humanity. These kinds of migrations have been seen during the each period of the history, although they were in a lower degree. However, during the 20th century and especially in the period after 2nd World War, 'Brain Drain' gained acceleration and it started to show a mass characteristic. It gained a big momentum after 1960 and became a subject of scientific inquiries and discussions.

During the history, some geographic locations or countries emerged as centers of attraction due to the importance they attribute on or the facilities they provide for the science, art, scientist etc. The effect of the administrators and politicians is remarkable while these countries become such centers of attraction and attracting highly qualified people.

Although some differentiations in the direction and the quantity of 'Brain Drain' has been observed in the historical process, direction of increasing 'Brain Drain' is still to the developed countries with the help of globalization and information technologies. It has been admitted that some 'pull and push' factors are effective on the 'Brain Drain' and these factors differentiate according to the industrial branches and occupations.

While developed countries provide their human resources needed continue to developing by sustaining their developments with some definite policies, developing countries loose their human resources for whom they make big investments to educate them and need their contributions to have sustainable development. Due to the these economic, social, and cultural losses, national development process of these countries slows and even become worse according to the qualification of the migration.

ÖNSÖZ

Göç ve beyin göçü, tarihsel olarak yeni olmamakla birlikte çeşitli nedenler ile 20.Yüzyılın son çeyreğinde önem kazanıp, dönemsel olarak göçü alan ve veren ülkelerin iktisadi, sosyal vb. politikalarına göre şekillenip yön bularak ve artarak sürekliliğini korumuş ve günümüzde teknoloji ve küreselleşme ile oldukça önem ve hız kazanmış bir fenomendir.

1960 yıllarını izleyen süreçte, ülkelerarası bilim adamı ve yüksek vasıflı meslek adamı göçü ile ilgili istatistiklerin ve diğer bilgilerin ortaya konması hem hayret hem de göç ve beyin göçü konusunda kuvvetli ilgi ve şuur uyandırmıştır. Yüksek vasıflı elemanlarını göç ile kaybeden ülkeler, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, özellikle ABD'ne doğru kuvvetli, sürekli, yüksek seviyede eleman göçü eğilimi karşısında endişe duymuşlar ve bu göçün sebeplerini anlamaya ve tedbirler almaya çalışmışlardır. Ayrıca, ülkelerarası yüksek seviyede eleman göçü konusunda Kuzey Amerika ile Batı Avrupa'yı saran ilgi kısa sürede, dünyanın bir çok az gelişmiş ülkesine de yayılmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan bir çok ülkede başta iktisatçılar olmak üzere bilim adamları, araştırmacılar, yöneticiler, siyaset adamları ve basın konuya karşı büyük ilgi göstermeye başlamıştır. Böylece, geçmişi çok eskilere uzanan ve ekonomik, siyasi ve sosyal vb. nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan, gelişen, şekillenen beyin göçü günümüzde yine ekonomik, siyasi ve sosyal vb. alanlarda, başta göçü veren gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere en önemli problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Batılı ülkeler, sömürgecilik döneminde, sömürge ülkelerin işgücü ve doğal kaynaklarıyla gelişmelerini tamamlarken, bugün de geniş emek açığı yaşayan bu ülkeler, beyin göçünü aktif olarak teşvik ederek, kalkınmalarının itici gücü olan beyin gücünü diğer ülkelerden ve özellikle de gelişmekte olan ülkelerden temin etmektedirler. Beyin göçü, bu özelliğiyle, uzun dönemli stratejik, siyasi amaç ve hedeflerin bir sonucudur. Çünkü, fiziki sermayeden daha önemlisi, onu kullanacak ve geliştirecek beşeri sermayedir. Gelişmiş ülkeler için artık, önemli olan bu sermayenin niteliğidir, rengi değil. Bu nedenle zamanla gelişmiş ülkelerin göç ve göçmen politikaları değişikliğe uğramış, uğramaktadır. Gelişmekte olan birçok ülke ise ya doğrudan gelişmiş ülkelerden ya da uluslar arası finans kuruluşlarından aldıkları borçlar ile insanına yatırım yapmakta, kıt kaynaklar ve borçlar ile vasıf kazandırmakta, karşılığını alamadan bu kaynaklar, yatırımlar ile yetiştirdikleri yüksek vasıflı insanını, ulusal kalkınma sürecine bir katkıları olmadan çoğunlukla borç aldıkları

gelişmiş ülkelere beyin göçü yolu ile hem de karşılıksız olarak vermekte, kaybetmektedirler. Böylece fakir ülkelerin, yatırımlarla uzun zaman ve yüksek maliyetler ile yetiştirdiği yüksek vasıflı iş gücü gelişmiş, zengin ülkelere akmaktadır. Asya'nın, Afrika'nın, Latin Amerika'nın insanları dünyanın en gelişmiş ülkelerinde, en karmaşık teknolojilerin işleyişinde veya ortaya çıkmalarında, bilim, eğitim, araştırma alanlarında bu ülkelerin çarklarını çevirmekte, bu ülkeler geometrik olarak katlanarak kalkınmakta ancak bu çarkları çeviren insanların ülkeleri ise çoğunlukla yerinde kalmakta, daha da fakirleşmekte ve fakirlikle mücadele etmektedir. Gelişmiş ülkelerin ihtiyaçları olan vasıflı insan gücünü temin etmek için geliştirdikleri politika ve uygulamalara karşı etkili uygulamalara da gidememektedirler. Nitekim, beyin göçü yolu ile kaybettikleri vasıflı göçün önemini fark eden ve göçü azaltmak, geri kazanmak için bazı uygulamalara başvuran ülkelerin ise başarı elde edemedikleri, uygulamalarının etkisiz kaldığı görülmektedir.

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler, tüm ülkelerde, özellikle gelişmiş ülkelerde başta bilgi ve bilgisayar teknolojileri olmak üzere çeşitli alanlarda yüksek vasıflılara olan ihtiyaçları artırmıştır. Gelişmiş ülkeler, önceden olduğu gibi bu dönemde de söz konusu ihtiyaçlarını uyguladıkları göçü kolaylaştırıcı, teşvik edici politikalar ile geliştirmekte olan ülkelerin yetişmiş insan kaynaklarından temin etmektedirler. Küreselleşme sürecinde, eğitimin bileşenlerinin değiştiği, yurt dışında eğitim gören öğrencilerin miktarlarının büyük oranda arttığı ve yurt dışında eğitim görmekte olan öğrencilerin önemli kısmının, eğitim süreçleri sonunda ülkelere geri dönmeyip, özellikle eğitim gördükleri ülkelerin işgücüne dahil oldukları görülmektedir. Böylece, günümüzde eğitimin uluslar arasılaşması ile oldukça ivme kazanan eğitim amaçlı öğrenci akışı, beyin göçünün de en önemli potansiyel ve yolunu oluşturmaktadır. Ülkeleri dışına eğitim için giden öğrencilerin yönü de beyin göçü gibi başta ABD, İngiltere olmak üzere gelişmiş ülkelere yönelmiştir. Yurt dışına eğitim için giden öğrenciler, eğitim hizmetini aldıkları ülke ekonomilerine oldukça yüksek katkılar sağlamaktadırlar. Türkiye, önemli miktarda beyin göçü vermekte ve Türkiye'den çeşitli yollar ile yurt dışına yine önemli miktarda öğrenci eğitim amaçlı gitmekte, bir kısmı da geri dönmektedir.

Beyin göçü, birçok yönü bulunan oldukça geniş boyutlu karmaşık bir konudur. Türkiye'den yurt dışına giden, bir süre orada çalışan ve geri dönerek herhangi bir üniversitede çalışan akademisyenler üzerinde yapılan bu çalışmada; gerek genel gerekse

Türkiye'ye özel istatistiki verilerin olmaması, yabancı literatürde oldukça fazla araştırma yer alır iken Türkçe literatürde konu ile ilgili kapsamlı çalışmaların ve yayınların olmaması, Türkiye özelinde konu ile ilgili olarak sorumlu, ilgili, kayıt tutan kurum ve sistemin olmayışı, dolaylı bilgi ve veri elde edilebilecek kurumların ise yardımcı olmamaları veya gerekli hassasiyeti göstermemeleri karşılaşılan temel güçlüklerdir. Bir diğer güçlük ise oldukça zor tespit edilen, araştırmanın örnekleme uygun akademisyenlerin gerekli ilgiyi gösterip çalışmaya katılmamaları veya bağlı oldukları kurumların ilgisizliği hatta olumsuz tepkileridir.

Bilimsel çalışmaların ortaya çıkması uzun, zor ve kontrollü bir süreç gerektirmektedir. Bu süreçte yanımda olup çeşitli katkılar ile destek olanların, çalışmanın ortaya çıkmasındaki etkileri gerçekten yüksek olmuştur.

Bu uzun soluklu çalışmada büyük emekleri olan, başta emekli oluncaya kadar tez çalışmalarında danışmanlığımı yapan hocam sayın Prof. Dr. Toker DERELİ'ye, tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Berrak KURTULUŞ ve tez izleme komitesi üyesi Prof. Dr. Sedat MURAT hocama çok teşekkür ediyorum. Her zaman beni dinleme sabrını gösteren, değerli fikirleri ile yönlendiren, zamanını ayıran ve en önemlisi cesaret ve motivasyon desteği veren tez izleme komitesi üyesi Doç. Dr. Zeki PARLAK'a, alan araştırmasına gereken ilgiyi gösteren başta üniversite rektör, dekan, genel sekreterler ve araştırmaya katılan, katkıda bulunanlara çok teşekkür ediyorum.

Ayrıca, kendisi uzaklarda olmasına rağmen hep yakın olan, çalışmanın proje aşamasından itibaren sonuna kadar ilgi ve desteğini esirgemeyen, tüm özellikleri ile beyin göçüne de örnek teşkil eden değerli dostum, kardeşim Doç. Dr. İhsan IŞIK'a (Rowan University-ABD), vakit ve emeklerini vererek tezin tamamlanmasında büyük katkıları olan Doç. Dr. Süleyman ÖZDEMİR, Dr. Halis BAŞEL, Yrd. Doç. Dr. Dilek ALTAŞ ve Yrd. Doç. Dr. Nermin ÖZCAN ÖZER'e şükran borçluyum, teşekkür ediyorum.

Bir türlü bitmeyen çalışmalarında bana tahammül gösteren, daima yanımda olup her türlü desteklerini esirgemeyen annem ve kardeşime minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL ve GRAFİKLER LİSTESİ	xix
GİRİŞ	1

1. GÖÇ VE BEYİN GÖÇÜ OLGUSU

1.1. Göç Kavramı.....	9
1.2. Göçlerin Sınıflandırılması	13
1.2.1. Yönüne Göre Göçler	13
1.2.1.1. İç Göç.....	14
1.2.1.2. Dış Göç.....	15
1.2.2. Göçe Karar Verme Açısından Göçler	19
1.2.2.1. Zorunlu Göç	19
1.2.2.2. Gönüllü Göç.....	20
1.2.3. Göç Edenlerin Niteliklerine Göre Göçler	20
1.2.3.1. İşgücü Göçü	21
1.2.3.2. Beyin Göçü.....	25
1.3. Beyin Göçü Kavramı, Tanım ve Genel Özellikleri.....	25
1.4. Beyin Göçü ve Beyin Göçünün Tarihsel Gelişimi.....	35
1.5. Beyin Göçünün Sebepleri ve Sebeplere Yönelik Yaklaşımlar	48
1.5.1. Beyin Göçünün Sebeplerine Yönelik Teorik Yaklaşımlar	48
1.5.1.1. Cazibe Kutupları Yaklaşımı.....	49
1.5.1.2. Arz–Talep Yaklaşımı.....	49
1.5.1.3. Çekici–İtici Güçler Yaklaşımı.....	51
1.5.1.4. Merkez–Çevre Ülke Yaklaşımı	54

1.5.1.5. Uluslar arası Bağımlılık Yaklaşımı.....	56
1.5.2. Beyin Göçü Sebepleri	57
1.5.2.1. Sistemik Bilgi Toplama Yöntemiyle Elde Edilen Beyin Göçünün İtici-Çekici Sebepleri	58
1.5.2.2. Genel Olarak Beyin Göçü Sebepleri	63
1.6. Beyin Göçünün Değerlendirilmesine Yönelik Modeller	72
1.6.1. İnsaniyetçi Model ve Beyin Göçü Fenomenine Olumlu Yaklaşımlar	73
1.6.2. Milliyetçi Model ve Beyin Göçü Fenomenine Olumsuz Yaklaşımlar	77
1.7. Beyin Göçünün Yönü, Yolları ve Genişliği.....	83
1.7.1. Beyin Göçünün Yönü ve Yolları	83
1.7.2. Beyin Göçünün Genişliği.....	86
1.8. Beyin Göçü ile İlgili Çeşitli Politika ve Uygulamalar	106
1.8.1. Beyin Göçünü Artırıcı Politikalar	107
1.8.2. Beyin Göçünü Azaltmaya Yönelik Politikalar.....	112
1.8.3. Beyin Göçünü Durdurma ve “Kaybedilen Beyin Gücünü Geri Kazanma” ya Yönelik Bazı Uygulamalar	115
1.8.3.1. Çin.....	115
1.8.3.2. Arjantin	118
1.8.3.3. Hindistan	118
1.8.3.4. Güney Afrika	120
1.8.3.5. Peru.....	121
1.8.3.6. İngiltere.....	121
1.8.3.7. Kanada.....	122
1.8.3.8. Meksika	123
1.8.3.9. Güney Kore.....	123
1.8.3.10. Filipinler	124
1.8.3.11. Uluslar arası Kuruluşlar	124
1.9. Beyin Göçünün Sonuçları	125
1.9.1. Gönderen Ülkeler Açısından.....	126
1.9.2. Alıcı Ülkeler Açısından.....	127
1.9.3. Küresel Etkiler	128

2. EĞİTİMİN KÜRESELLEŞMESİ, BEYİN GÖÇÜ ve TÜRKİYE

2.1. Küreselleşme ve Eğitimin Küreselleşmesi.....	129
2.1.1. Küreselleşme ve Değişim	129
2.1.2. Eğitimin Küreselleşmesi	138
2.1.2.1. OECD Ülkelerinde Eğitim	149
2.1.2.1.1. OECD Ülkeleri Arasında ve OECD Ülkelerine Yönelik Öğrenci Mobilitesi.....	149
2.1.2.1.2. Öğrenci Mobilitesinin Ekonomik Boyutları.....	170
2.1.2.2. ABD’nde Eğitim.....	178
2.1.2.2.1. ABD’ne ve ABD’den Başka Ülkelere Yönelik Öğrenci Mobilitesi	178
2.1.2.2.2. Öğrenci Mobilitesinin Ekonomik Boyutları.....	194
2.2. Eğitimin Küreselleşmesi ve Beyin Göçü	195
2.3. Beyin Göçü ve Türkiye.....	217
2.3.1. Türk Beyin Göçünün Seyri	217
2.3.2. Türk Beyin Göçü ve Türkiye’den Yurt Dışına Eğitim Amaçlı Giden Öğrenciler Üzerinde Alan Çalışmaları	221
2.3.2.1. Türk Beyin Göçü ve Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Çalışmalar	221
2.3.2.2. Türkiye’den Yurt Dışına Eğitim Amaçlı Giden Öğrenciler ve Nedenleri ile Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Çalışmalar	229
2.3.3. Kalkınma Planlarında Nitelikli İşgücü ve Beyin Göçü.....	238
2.3.4. Yurt Dışına Eğitim Öğretim Amaçlı Giden Öğrenciler.....	251
2.3.4.1. Milli Eğitim Bakanlığı Uygulaması.....	256
2.3.4.2. Yükseköğretim Kurumu Uygulaması.....	262
2.3.4.3. TÜBA ve TÜBİTAK Uygulaması	264
2.3.4.4. Özel Öğrenciler	267

**3. YURT DIŞINDA ÇALIŞIP TÜRKİYE'YE DÖNEN TÜRK
AKADEMİSYENLERİN EĞİTİM-ÖĞRETİM, ÇALIŞMA HAYATLARI ve
YURT DIŞINA GİTME, DÖNME KARARLARINA İLİŞKİN ALAN ÇALIŞMASI**

3.1. Metodoloji	270
3.1.1. Araştırmanın Konusu.....	270
3.1.2. Araştırmanın Amaç ve Önemi.....	270
3.1.3. Araştırmanın Hipotezleri.....	272
3.1.4. Araştırmanın Yöntemi	275
3.1.4.1. Evren ve Örneklem Seçimi	275
3.1.4.2. Veri Toplama Teknikleri	278
3.1.4.2.1. Anket Formunun Hazırlanması	278
3.1.4.2.2. Anket Uygulaması ve Analizi.....	280
3.2. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi	281
3.2.1. Demografik Bilgiler.....	281
3.2.1.1. Cinsiyet, Yaş, Medenî Durum, Doğuştaki ve Şimdiki Uyruk.....	281
3.2.1.2. Eş Uyruğu, Eğeritim Düzeyi ve Mesleği	283
3.2.2. Akademik / Kariyer Bilgileri	284
3.2.2.1. Orta öğeritim	285
3.2.2.2. Lisans	286
3.2.2.3. Yüksek Lisans	289
3.2.2.4. Doktora.....	291
3.2.2.5. Yurt Dışında Akademik/Kariyer Çalışmaları	300
3.2.3. Çalışma Hayatına İliőkın Bilgiler.....	309
3.2.3.1. Yurt Dışı Çalışma Hayatı	310
3.2.3.2. Geri Döndükten Sonra Türkiye'deki Çalışma Hayatı.....	315
3.2.4. Yurt Dışına Gitme ve Geri Dönme Kararlarına İliőkın Bilgiler	329
3.2.4.1. Yurt Dışına Gitme Nedenleri.....	329
3.2.4.2. Göç Kararını Etkileyen Çekici Faktörler	330
3.2.4.2.1. Ekonomik ve Meslekî Faktörler	331
3.2.4.2.2. Sosyal ve Kültürel Faktörler	332
3.2.4.2.3. Politik Faktörler	334
3.2.4.2.4. Kişisel, Ailevi ve Eğeritim İle İlgili Faktörler	335
3.2.4.2.5. Bilim ve Teknoloji ile İlgili Faktörler	336

3.2.4.3. Yurt Dışına Gitme Kararına Aile Desteği ve Geri Dönme Konusunda Gitmeden Önceki Eğilimler/Düşünceler	338
3.2.4.4. Türkiye'ye Geri Dönme Nedenleri	338
3.2.4.5. Göç Kararını Etkileyen İtici Faktörler.....	340
3.2.4.5.1. Ekonomik ve Meslekî Faktörler	340
3.2.4.5.2. Sosyal ve Kültürel Faktörler	342
3.2.4.5.3. Politik Faktörler	343
3.2.4.5.4. Kişisel, Ailevi ve Eğitim ile İlgili Faktörler	345
3.2.4.5.5. Bilim ve Teknoloji ile İlgili Faktörler	346
3.2.4.6. Çeşitli Yönlerden Yurt Dışı–Türkiye Değerlendirmesi	349
3.2.4.7. Türkiye'ye Dönme ve Tekrar Yurt Dışına Gitme Konularındaki Düşünce / Eğilimler	350
3.2.4.8. Yurt Dışı Deneyiminin Türkiye'ye Düşünölen Katkıları	351
3.2.4.9. Gelecek ile İlgili Düşünce ve Tavsiyeler	352
GENEL DEğerLENDİRME ve SONUÇ	362
KAYNAKÇA	362
EKLER.....	394
ÖZGEÇMİŞ.....	407

TABL OLAR LİSTESİ

Tablo 1-1: OECD Ülkelerinde İşsizlik	65
Tablo 1-2: Belirli Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının GSYİH İçindeki Oranı	68
Tablo 1-3: Bazı Ülkelerde Vergi Yüğü (% , 1960-1985).....	69
Tablo 1-4: Bilim ve Teknolojide ABD’de Doktora Derecesi Almış ve Çalışmakta Olanların ve Aynı Durumdaki ABD Vatandaşlarının 1993 Yılı Ortalama Maaşları	72
Tablo 1-5: Nitelikli Personelin ABD’ye Göç Miktarları, 1962-1974.....	87
Tablo 1-6: Temel Kategorilerde Gelişmekte Olan Ülkelerden ABD’ye Göç Eden Nitelikli İşgücü, 1962-1969.....	88
Tablo 1-7: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerden ABD’ye Göç-Değişen Yoğunluk ve Kompozisyon, 1965-1970	90
Tablo 1-8: Gelişmekte Olan Ülkelerden Birleşik Krallığa Göç Eden Nitelikli İşgücünün Yıllar, Vatandaşlık ve Son Daimi İkamet Bölgesi/Ülkesi Esaslarına Göre Dağılımları (1964-1972).....	91
Tablo 1-9: Gelişmekte Olan Ülkelerden Birleşik Krallığa Göç Eden Nitelikli İşgücünün Vatandaşlık, Son Daimi İkamet Bölgesi/Ülkesi ve Meslek Esaslarına Göre Dağılımları (1964-1972) .	92
Tablo 1-10: Gelişmekte Olan Ülkelerden Kanada’ya Göç Eden Nitelikli İşgücü (1962-1974).....	93
Tablo 1-11: Bazı Ülkeler Arasında Beyin Göçü, 1988.....	94
Tablo 1-12: Belirli Ülkelerdeki Karşılaştırmalı İşgücü Karakteristikleri, 1999-2000.....	95
Tablo 1-13: Fransa’nın Başlıca Kamusal Araştırma Enstitülerindeki Yabancı Akademisyenler (1997)	101
Tablo 1-14: Anavatanlarına Göre ABD’deki Yabancı Öğretim Üyeleri.....	101
Tablo 1-15: ABD’de Yüksek Öğretim Kurumlarında Görev Yapan Yabancı Öğretim Elemanlarının Ülkelere Göre Dağılımı (En fazla eleman bulunduran 20 ülke)	102
Tablo 1-16: ABD’de Yabancı Öğretim Elemanlarına Ev Sahipliği Yapan Kurumlar	103
Tablo 1-17: ABD’deki Yabancı Akademisyenlerin Uzmanlık Alanlarına Göre Dağılımları (Yıllara göre %)	104

Tablo 2-1: OECD Ülkelerindeki Yabancı Öğrenciler,1998 (Toplam kayıtlı her 1000 öğrenci).....	151
Tablo 2-2: OECD Ülkeleri'nden Olmayan Öğrencilerin OECD Ülkeleri'ndeki Kayıtları,1998.....	152
Tablo 2-3: Seçilen Bazı OECD Ülkeleri'ndeki Yabancı Öğrencilerin Ülkelerine Göre Dağılımı,1998	155
Tablo 2-4: Belirli Ev Sahibi OECD Ülkeleri'nde Yüksek Öğretimdeki Yabancı Öğrencilerin Öğrenim Alanlarına Göre Dağılımı,1998 (Yüzdeler).....	157
Tablo 2-5: Belirli Ülkelerde Yabancı Üniversite Öğrencilerinin Ev Sahibi Ülkelere Yıllık Bedelleri ve Getirileri (Her bir öğrenci için ABD doları).....	158
Tablo 2-6: Belirli OECD Ülkeleri'nde Yabancı Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Artış Oranları, 1980–1999 (1990=100).....	160
Tablo 2-7: Belirli OECD Ülkeleri'ndeki Tüm Öğrencilerle Karşılaştırıldığında Yabancı Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Alanları(%), 2000.....	162
Tablo 2-8: İngilizce Konuşulan Ülkelerdeki Yabancı Üniversite Öğrencilerinin Oranı (%),1995 ve 1999.....	163
Tablo 2-9: Yabancı Öğrencilerin OECD Ülkeleri'nde Bölgesel Dağılımları (%),1995 ve 1999.....	164
Tablo 2-10: Belirli OECD Ülkeleri'ndeki Yabancı Öğrenci Sayıları ve OECD Ülkeleri'nden Gelenlerin Oranları (2001).....	165
Tablo 2-11: Yüksek Öğretimde Öğrenci Değişimi (2001) (Toplam Öğrenciler İçinde Yabancı Öğrenci Yüzdeleri).....	168
Tablo 2-12: Belirli OECD Ülkeleri'nde Yüksek Öğretimdeki Yabancı Öğrenciler ile Bu Ülkelerin Ülke dışına Gönderdikleri Öğrencilerin Dağılım ve Oranları (1995 ve 1999 Yılları).....	171
Tablo 2-13: Belirli OECD Ülkeleri'nde 1989, 1997 ve 2000 Yıllarında Yabancı Öğrencilerden Sağlanan Gelir ve Toplam Hizmet İhracatı İçindeki Oranı (%).....	174
Tablo 2-14: Belirli OECD Ülkeleri'nden 1989,1997 ve 2000 Yıllarında Yurt Dışına Giden Öğrencilerin Giderleri ve Toplam Hizmet İthalatı İçindeki Oranı (%).....	175
Tablo 2-15: Bazı Ülkelerin Devlet Üniversiteleri'nde Yerli ve Yabancı Öğrencilerin Eğitim Ücreti	176
Tablo 2-16: Yıllara Göre ABD'deki Yabancı Öğrenci Sayıları ve Bunların Toplam Kayıtlılar İçindeki Oranları (%).....	179

Tablo 2-17: Ana Vatanlarının Bulunduğu Bölgelere ve Akademik Seviyelerine Göre ABD'deki Yabancı Öğrenciler	180
Tablo 2-18: ABD'de Dönemlere Göre En Çok Öğrencisi Bulunan Yirmi Ülke ve Tüm Yabancı Öğrenciler İçindeki Oranları (%).....	182
Tablo 2-19: ABD'deki Yabancı Öğrencilerin Yaşadıkları Önemli Eyalet/Büyükşehirlere Göre Dağılımları (2002–2003)	183
Tablo 2-20: ABD'deki Yabancı Öğrencilerin En Fazla Kayıtlı Oldukları Üniversiteler (2002–2003)	184
Tablo 2-21: ABD'deki Yabancı Öğrencilerin Akademik Seviyelerine Göre Dağılımları.....	185
Tablo 2-22: ABD'deki Yabancı Öğrencilerin Akademik Düzeylerine ve Ülkelerine Göre Dağılımları (2002–2003, En Yüksek 20 Ülke Sıralaması).....	186
Tablo 2-23: ABD'deki Yabancı Öğrencilerin Eğitim Alanlarına Göre Dağılımları (2001–2002,2002–2003)	187
Tablo 2-24: ABD'deki Yabancı Öğrencilerin Akademik Düzey ve Eğitim Alanlarına Göre Dağılım Oranları (2002–2003).....	188
Tablo 2-25: ABD'den Ülke Dışına Eğitim–Öğretim İçin Giden Öğrencilerin Dönemlere ve Gidilen Bölgelere Göre Dağılım Oranları (1985–2002)	190
Tablo 2-26: Amerikalı Öğrencilerin Yurt Dışı Eğitimde Yönelindikleri Ülkeler ve Oranları (2000–2002)	191
Tablo 2-27: Yurt Dışındaki Amerikalı Öğrencilerin Akademik Düzeylerine Göre Oranları (1993–2002)	192
Tablo 2-28: Yurt Dışındaki Amerikalı Öğrencilerin Eğitim Alanlarına Göre Oranları (% ,1991–2002)	193
Tablo 2-29: ABD'deki Yabancı Öğrencilerin Dönemlere Göre Burs/Finans Kaynakları ve Öğrenci Oranları (%)	194
Tablo 2-30: Geldikleri Bölgelere ve Mesleklerine Göre Eğitimleri Sonrası Ülkelerine Geri Dönmeyen Statü Değiştirerek ABD'de Kalan Yabancılar (1970 Mali Yılı).....	201
Tablo 2-31: ABD'de Bilim ve Mühendislik Alanlarında Lisansüstü Eğitim Alan Yabancı Öğrencilerin Çalışma Alanlarına Göre Oranları (%)	201

Tablo 2-32: ABD’de Doktorluk Unvanı Almış Yabancıların Alanlara Göre Oranları (%)	202
Tablo 2-33: Geline Bölge ve Alanlara Göre ABD’de Doktor Yapan Yabancı Öğrenciler ve Eğitimleri Sonrası ABD’de Kalmayı Planlayanlar ile Kalmaları Kesinleşenlerin Oranları (% ,1990,1997)	203
Tablo 2-34: 1992–1993 Yıllarında Temel Bilimler ve Mühendislik Alanlarında ABD’de Doktoralarını Tamamlayan 1994–1997 Yıllarında ABD’de Halen Çalışan Hintliler	208
Tablo 2-35 Türkiye’den ABD’ne Beyin Göçü (1956, 1962–1967).....	218
Tablo 2-36: Turhan Oğuzkan Araştırması (1968): Göç Kararında Çekici, İtici ve Tutucu Faktörler Sıralaması (%)	225
Tablo 2-37: Nil Demet Güngör Araştırması: Yurt Dışındaki Türk Öğrencilerin Finansman Kaynaklarına Göre Dağılımları (%)	234
Tablo 2-38: Nil Demet Güngör Araştırması: Yurt Dışındaki Türk Öğrencilerin Eğitim İçin Yurt Dışına Gitme Nedenleri	235
Tablo 2-39: Nil Demet Güngör Araştırması: Yurt Dışındaki Türk Öğrencileri Akademik Düzeylere Göre Yurt Dışına Eğitim İçin İten ve Çeken Faktörler (%)	236
Tablo 2-40: Nil Demet Güngör Araştırması: Yurt Dışındaki Türk Öğrencilerin Türkiye’ye Ayrılmadan ve Bugünkü Dönüş Eğilimleri.....	237
Tablo 2-41: Sağlık ve Eğitim Alanındaki Personel Arzı ve İhtiyaç Projeksiyonu (2005)	249
Tablo 2-42: 1416 Sayılı Kanuna Dayalı Olarak Yurt Dışına Resmi Burslu Statüde Öğrenim Yapmak Üzere Gönderilenlerin Yıllara ve Alanlara Göre Dağılımı.....	256
Tablo 2-43: Yurt Dışında Öğrenimde Bulunan Mevcut Burslu Öğrencilerin Ülkelere, Öğrenim Düzeylerine ve Alanlarına Göre Dağılımlarını (23/12/2005 Tarihi itibarıyla)	256
Tablo 2-44: 1990–2002 Yılları Arasında Yurt Dışına Resmi Burslu Gönderilen ve Geri Dönmeyeceği Kesinleşen Öğrenciler	258
Tablo 2-45: 4307 Sayılı Kanun Uyarınca 1994–2002 Yılları Arasında Yurt Dışına Gönderilen Öğrencilerin Öğrenim Durumları Hakkındaki Sayısal Veriler (08/4/2003 Tarihi İtibarıyla)	259

Tablo 2-46: 1416 Sayılı Kanun ve Buna Bağlı Yönetmelik Uyarınca Yurt Dışında Öğrenim Yapan Öğrencilerin Ülke ve Akademik Düzeylerine Göre 2004 Mali Yılındaki Aylık Ödenekleri	261
Tablo 2-47: Yurt Dışındaki Öğrencilerin Belirli Ülkelere Göre Ortalama Yıllık Maliyetleri.....	262
Tablo 2-48: YÖK Tarafından Burslu Olarak Yurt Dışına Gönderilen Araştırma Görevlilerinin Yıl ve Gittikleri Ülkelere Göre Dağılımları.....	263
Tablo 2-49: 2547 Sayılı Kanun Uyarınca Yurt Dışına Gönderilen Araştırma Görevlilerinin Başarı Durumları.....	264
Tablo 2-50: TÜBA Sosyal Bilimlerde Doktora ve Doktora Sonrası Yurt İçi–Yurt Dışı Bütünleştirilmiş Burs Programları Çerçevesinde Gidilen Ülkeler ve Programlara Göre Öğrenci Dağılımı (1996–2005).....	265
Tablo 2-51: TÜBA Bursiyerlerinin Başarı Durumları ve Burs Miktar ve Süreleri.....	266
Tablo 2-52: Yurt Dışında Öğrenimde Bulunan Özel Öğrencilerin Ülke ve Bölgelere, Akademik Düzey, Alan ve Cinsiyetlere Göre Dağılımları (2002).....	268
Tablo 3-1: Demografik Nitelikler.....	282
Tablo 3-2: Doğustaki ve Şimdiki Uyruk	282
Tablo 3-3: Eş Uyruğu	283
Tablo 3-4: Eş Eğitim Düzeyi	283
Tablo 3-5: Eş Mesleği.....	284
Tablo 3-6: Orta öğretim Yapılan Ülkeler	285
Tablo 3-7: Orta Öğretim Okul Türü	285
Tablo 3-8: Özel Yabancı Lisede Eğitim–Öğretim Yapanlar ve Okullar	285
Tablo 3-9: Orta Öğretim Eğitim–Öğretim Dili.....	286
Tablo 3-10: Lisans Eğitimi Yapılan Ülkeler	286
Tablo 3-11: Lisans Derecesi Alman Üniversiteler.....	287
Tablo 3-12: Lisans Öğretim Alanları.....	288
Tablo 3-13: Lisans Eğitim–Öğretim Dili.....	289
Tablo 3-14: Yüksek Lisans Yapılan Ülke.....	289

Tablo 3-15: Yüksek Lisans Programları.....	290
Tablo 3-16: Yüksek Lisans Öğretim Dili.....	291
Tablo 3-17: Doktora Yapılan Ülkeler.....	291
Tablo 3-18: Doktora Yapılan Bölümler.....	292
Tablo 3-19: Doktora Öğretim Dili.....	293
Tablo 3-20: Bilinen Yabancı Diller.....	293
Tablo 3-21: Bir ve Birden Fazla Bilinen Yabancı Dil	294
Tablo 3-22: Özel Yabancı Liselerden Mezun Olanların Akademik Çalışmalarını Nerede Yaptıkları	295
Tablo 3-23: Kademelere Göre Eğitim-Öğretim Yapılan Ülke ve Eğitim-Öğretim Dili	296
Tablo 3-24: Kademelere Göre Eğitim-Öğretim Yapılan Ülke ve Okul Türü (Devlet/Özel).....	299
Tablo 3-25: Bilinen Yabancı Dilin Yurt Dışında Yeterliliği	301
Tablo 3-26: Yurt Dışında Dil Eğitimi Alan ve Almayanlar	301
Tablo 3-27: Eğitim-Öğretimi Yurt Dışında Yapma Nedenleri.....	302
Tablo 3-28: Yurt Dışındaki Öğrenimin Finansman Yolları.....	305
Tablo 3-29: Akademik Çalışmalarını Yurt Dışında Yapanlardan Türkiye'ye Dönenlerin Dönme Nedenleri.....	306
Tablo 3-30: Yurt Dışındaki Öğrenim Kurumunu Seçme Nedenleri.....	307
Tablo 3-31: Yurt Dışında Alınan En Yüksek Akademik / Kariyer Unvanı.....	307
Tablo 3-32: Yurt Dışında Alınan En Yüksek Akademik / Kariyer Unvanının Alındığı Ülkeler.....	308
Tablo 3-33: Yurt Dışında Alınan En Yüksek Akademik/Kariyer Unvanlarının Ülkelere Göre Dağılımı	308
Tablo 3-34: Halen Sahip Olunan Akademik / Kariyer Unvanları	309
Tablo 3-35: Akademik Alanda İlk Tam Zamanlı İşe Başlama Zamanı ve Ülkeler	309
Tablo 3-36: Yurt Dışında Öğretim Elemanı Olarak Tam Zamanlı Çalışılan Ülkeler	310
Tablo 3-37: Yurt Dışında Çalışılan Süre	311
Tablo 3-38: Yurt Dışında Çalışılan Kurum Sayısı.....	312

Tablo 3-39: Yurt Dışında Çalışılan Kurumlar.....	312
Tablo 3-40: Yurt Dışındaki Faaliyet Türleri.....	312
Tablo 3-41: Yurt Dışındaki Tam Zamanlı İşlerini Bulma Yolları/ Yurt Dışına Göç Yolları	313
Tablo 3-42: Yurt Dışında Haftada Çalışma Süresi	314
Tablo 3-43: Yurt Dışında Alınan Aylık Ücret (YTL)	315
Tablo 3-44: Şu anda Türkiye’de Çalıştığınız Üniversite Türü	315
Tablo 3-45: Çalışma Alanları	316
Tablo 3-46: Halen Çalışılan Üniversitelerde Çalışma Süre	317
Tablo 3-47: Türkiye’deki İş Bulma Yolları/Geri Göç Yolları.....	317
Tablo 3-48: Halen Görev Yapılan Kurumda Haftalık Çalışma Süresi.....	318
Tablo 3-49: Halen Alınan Aylık Ücret (YTL).....	318
Tablo 3-50: Kademelere Göre Akademik Kariyer Yapılan Ülkeler ve Akademik Alanda İlk Tam Zamanlı İşe Başlanan Ülkeler	319
Tablo 3-51: Kademelere Göre Öğretim Yapılan ve Akademik Alanda Tam Zamanlı Çalışılan Ülke	322
Tablo 3-52: Akademik Alanda İlk Tam Zamanlı İşe Başlanan Ülkeler ve Yurt Dışında Öğretim Elemanı Olarak Tam Zamanlı Çalışılan Ülke.....	324
Tablo 3-53: Akademik Alanda İlk Tam Zamanlı İşe Başlanan Ülkeler ve Yurt Dışında En Yüksek Akademik/Kariyer Unvanı Alınan Ülkeler.....	325
Tablo 3-54: Yurt Dışında Öğretim Elemanı Olarak Tam Zamanlı Çalışılan Ülkeler ve Yurt Dışında En Yüksek Akademik/Kariyer Unvanı Alınan Ülkeler	325
Tablo 3-55: Akademik Derece/Kariyer Unvanlarına Göre Yurt Dışında Alınan Ücretler	326
Tablo 3-56: Şu Anda Akademik/Kariyer Unvanlarına Göre Aylık Net Gelir (YTL).....	327
Tablo 3-57: Yurt Dışındaki Üniversitelerde Çalışanların Aldıkları Ortalama Aylık Ücret (YTL).....	328
Tablo 3-58: Halen Çalışılan Üniversitelerde Alınan Ortalama Aylık Ücretler (YTL).....	328
Tablo 3-59: Çalışma Amaçlı Yurt Dışına Gitme Nedenleri.....	329

Tablo 3-60: Yurt Dışına Gitme Kararlarında Çekici Yönde Etkili Olan Ekonomik ve Meslekî Faktörler	331
Tablo 3-61: Yurt Dışına Gitme Kararlarında Çekici Yönde Etkili Olan Sosyal ve Kültürel Faktörler	333
Tablo 3-62: Yurt Dışına Gitme Kararlarında Çekici Yönde Etkili Olan Politik Faktörler	334
Tablo 3-63: Yurt Dışına Gitme Kararlarında Çekici Yönde Etkili Olan Kişisel, Ailevi ve Eğitim İle İlgili Faktörler	335
Tablo 3-64: Yurt Dışına Gitme Kararlarında Çekici Yönde Etkili Olan Bilim ve Teknoloji ile İlgili Faktörler	336
Tablo 3-65: Yurt Dışında Çalışma Kararına Aile Desteği.....	338
Tablo 3-66: Yurt Dışı Öncesinde Türkiye'ye Dönme Konusundaki Düşünceler	338
Tablo 3-67: Türkiye'ye Geri Dönme Nedenleri.....	339
Tablo 3-68: Yurt Dışına Gitme Kararlarında İtici Yönde Etkili Olan Ekonomik ve Meslekî Faktörler	341
Tablo 3-69: Yurt Dışına Gitme Kararlarında İtici Yönde Etkili Olan Sosyal ve Kültürel Faktörler...	342
Tablo 3-70: Yurt Dışına Gitme Kararlarında İtici Yönde Etkili Olan Politik Faktörler	344
Tablo 3-71: Yurt Dışına Gitme Kararlarında İtici Yönde Etkili Olan Kişisel, Ailevî ve Eğitim ile İlgili Faktörler	345
Tablo 3-72: Yurt Dışına Gitme Kararlarında İtici Yönde Etkili Olan Bilim ve Teknoloji ile İlgili Faktörler	346
Tablo 3-73: Yurt Dışı Türkiye Değerlendirmesi.....	349
Tablo 3-74: Türkiye'ye Dönüp Çalışma Kararından Şu Anki Memnuniyet.....	350
Tablo 3-75: Şu Anda Yurt Dışına Gitme ve Çalışma Konusundaki Eğilimler	350
Tablo 3-76: Yurt Dışındaki Çalışma ile Türkiye'ye Katkısı Olduğu Düşünülen Hususlar	351

ŞEKİL VE GRAFİKLER LİSTESİ

Şekil 1-1: Beyin Göçünün Yönleri	84
Grafik 1-2: Bazı Ülkelerdeki İyi Eğitimliilerin Ülkelerinde Kalma ve Göç Eğilimleri	105
Grafik 2-1: En Çok Yabancı Öğrenci Alan Belirli OECD Ülkeleri (1998)	154
Grafik 2-2: OECD Ülkelerinde Yükseköğretimdeki Yabancı Öğrenci Sayısı (1999).....	159
Grafik 2-3: Belirli OECD Ülkelerinde Yabancı Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Artış Oranları,1980–1999 (1990=100).....	160
Grafik 2-4: Yabancı Öğrencilerin Belirli Ev Sahibi Ülkelere Göre Dağılımları (2001).....	166
Grafik 2-5: Belirli OECD Ülkeleri'nin Yüksek Öğretim İçin Aldığı ve Gönderdiği Öğrenciler (1995 ve 1999)	172
Grafik 2-6: Üniversite Öğrencilerinin Yurt Dışı Eğitimde Harcamaların Direkt Hane Halkına Yansıyan Oranları (1998).....	177
Grafik 2-7: ABD'den Ülke Dışına Eğitim İçin Giden Öğrencilerin Dönemlere Göre Sayıları (1985–2002)	190
Grafik 2-8: Doktoralarını ABD'de Tamamlayan ve ABD'de Kalmayı Planlayanlar ile Kalmaları Kesinleşen Yabancıların Ülkelerine Göre Oranları (% , 2000 Yılı.....	204

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Ar-Ge	: Araştırma Geliştirme
ATO	: Ankara Ticaret Odası
BM	: Birleşmiş Milletler
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
CIDA	: Canadion International Development Agency
CNICT	: National Council for Scientific and Technical Research (Bilimsel ve Teknik Ulusal Araştırma Kurulu)
Çev.	: Çeviren
ÇÜS	: Çok Uluslu Şirketler
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECFMG	: Educational Council of Forejen Medical Graduotes (Yabancı Tıp Mezunları Eğitim Konseyi)
Ed.	: Editör
EEA	: European Economic Area (Avrupa Ekonomik Sahası)
EU	: European Union (Avrupa Birliği)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HRST	: Human Resources Devoted Science and Technology (Bilim ve Teknolojideki İnsan Kaynağı)
ICM	: The International Committee for Migration (Uluslar arası Göç Komitesi)
ILO	: International Labour Organization (Uluslar arası Çalışma Örgütü)
IMF	: International Monetary Found (Uluslar arası Para Fonu)
IOM	: International Office of Migration (Uluslar arası Göç Ofisi)
ISI	: Institute for Scientific Information (Bilim ve Bilgi Enstitüsü)
IT	: Information Teknoloji (Bilgi Teknolojisi)
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
M.Ö.	: Milâttan Önce
M.S.	: Milâttan Sonra
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜ	: Marmara Üniversitesi
n.	: No (Number)

ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
ÖSYM	: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
p./ pp.	: Page/Pages Sayfa / sayfalar
S.	: Sayı
s.	: Sayfa/sayfalar
SANSA	: The South Africa Network of Skills Abroad (Yurt Dışındaki Güney Afrikalı Vasıflılar Ağı)
SSCB	: Sovyet Sosyalis Cumhuriyetleri Birliği
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TL	: Türk Lirası
TOKTEN	: Transfer of Knowledge Through Expatriate Nationals (Yurt Dışındaki Elemanlar Yolu ile Bilgi Transferi)
TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜGİAD	: Türkiye Genç İşadamları Derneği
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNDP	: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı)
UNITAR	: United Nations Institute for Training and Research (BM Eğitim ve Araştırma Enstitüsü)
v./Vol.	: Volume (Cilt)
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs	: ve saire
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
YTL	: Yeni Türk Lirası

GİRİŞ

“Bilgi işçileri” olarak da tanımlanan doktor, mühendis, bilgi teknolojisi profesyonelleri gibi yüksek nitelikli işgücünün, yetiştikleri ülkelerinden kısa veya uzun süreli olarak ayrılıp başka ülkelere göçü şeklinde tanımlanan beyin göçü “yetenek çıkışı”, “emeğin” veya “insani sermayenin küreselleşmesi” şeklinde de nitelendirilmektedir. Önceleri sıkça kullanılan “sermayenin küreselleşmesi” kavramına karşın kullanılmaya başlanan “emeğin küreselleşmesi” kavramı, ilk önce yabancı bir ülkede çalışma amaçlı geçici yerleşimler için kullanılır iken günümüzde, yurt dışında eğitim hizmeti almakta olan ve beyin göçünün potansiyelini oluşturan öğrencilerde beyin göçü olarak değerlendirilip, bu kavram ile ifade edilmeye başlanmıştır. Çünkü, yurt dışına eğitim amaçlı giden öğrencilerin önemli kısmı, eğitimlerini tamamladıktan sonra ülkelere geri dönmeyip, yurt dışında çalışmayı tercih etmektedirler.

Konuya karşı duyulan ilgi yeni olmakla birlikte, ülkeler arasındaki yüksek vasıflı eleman göçü aslında, bilim tarihi kadar eskidir. Yüzyıllar boyunca, başta bilim adamları olmak üzere bazı yüksek vasıflılar, çeşitli sebepler ile doğup büyüdüleri, yetiştikleri ülkeleri terk edip başka bir ülkeye yerleşmişlerdir. Göç ile gidilen bu ülkeler, dönemlerinin önemli bilim merkezleri olmuş ve bu yönleri ile yüksek vasıflı çevreleri cezbetmiştir. Beyin göçüne konu olan bilim adamlarının göç yönünün bu merkezlere olmasında terk edilen ülkelerin durum ve tutumları etkili olmakla birlikte göçü alan, hakim devletlerin yöneticileri, politikaları çok daha etkili olmuştur.

Dünya tarihinde bilim adamlarının, ülkelerindeki savaş, dini ve siyasi olay, baskılardan kurtulmak için yaşadıkları toprakları terk etmeleri sıkça görülmüştür. 18.Yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'nın en önemli ülkelerinden özellikle yeni kıta Amerika'ya doğru büyük göçler meydana gelmiştir. İki dünya savaşı arası ve II.Dünya Savaşı sonrası dönem beyin göçü bakımından önemli bir süreci ifade etmektedir. II.Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa'daki baskı rejimlerinden kurtulmak için ABD başta olmak üzere çeşitli ülkelere, aralarında önemli isimlerinde yer aldığı yüzlerce bilim adamı göç etmiştir. Bu dönemde bu bilim adamlarının bir kısmında Türkiye'ye gelerek üniversitelerdeki bilimsel çalışmalara önemli katkılarda buldukları bilinmektedir.

Beyin göçü, eskiden beri göçmen kabul eden deniz aşırı ülkelerin, göçmenlere uyguladıkları açık kapı, serbest kabul politikalarını terk etmeleri, iş gücü taleplerini durdurmaları anlamına gelen içe-göçü engelleyici mahiyetteki düzenlemelere gitmeleri ve göç politikalarını göçmenlerin doğum yeri, ırk ve milliyetlerinden çok vasıf bazlı hale getirmeleri özellikle ihtiyaç duydukları alanlardaki uzmanlar için git gide daha seçici,

esnek göç politikaları uygulamaları sonucu II.Dünya savaşıdan sonra ki dönemde hız kazanmıştır. Beyin göçü hareketleri bakımından II.Dünya Savaşı sonrası dönemde esas hızlanmanın 1960'lı yılların ortalarından itibaren olduğu, baştan itibaren en büyük beyin göçünü ABD'ini aldığı bunu, Kanada'nın takip ettiği, bu ülkelere beyin göçü veren temel ülkenin ise başka ülkelere bilim adamı göçü alan ülke konumundaki İngiltere'nin olduğu görülmektedir. Bu göç içerisinde mühendis, tıp doktoru ve cerrahlar ile bilim adamları miktarları ile önemli farklılık göstermekte ve dikkat çekmektedir.

Beyin göçü olgusunun asıl önem kazanması, II. Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar geçen dönemde siyasi, iktisadi, sosyal ve bunların hepsinden daha önemlisi hızlı bir teknolojik değişme yaşanmasındadır. Ülkeler kalkınma hamlelerini hızlandırmış, yayın ve iletişim imkânları artmış, teknoloji ve bilim muazzam bir ilerleme kaydetmiştir. Öte yandan da bu gelişmeleri destekleyecek ve geliştirecek projelerin uygulanmasında eksikliği duyulan vasıf seviyesi çok yüksek elemanlara talep artar iken bilim ve tekniğin ilerlemesinde kilit durumdaki bilim adamlarına olan ihtiyaç ve talep de artmıştır. İletişim imkânlarının artması, dünyanın adeta küçülmesi, beyin göçü önündeki engelleri ve belirsizlikleri de ortadan kaldırmıştır. Tüm bunların sonucu, ülkelerin en parlak, en yaratıcı insanlarından oluşan temel ekonomik kaynağının göçü hız ve kolaylıkla sürer iken bilgi ve girişimciliğin refah için anahtar olduğu her yerde 'global beyin göçü'nün baskısı da hissedilmeye başlamıştır.

Batı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir şekilde kalkınma hamlelerini sürdürür iken sanayileşme ile birlikte emek-yoğun teknolojilerin yerine bilim-yoğun teknolojilerin kullanılması, vasıflı işgücü ve özellikle de bilim adamlarına talebi kaçınılmaz kılmış ve 'proleter kitle göçü' yerini 'elit göçü'ne bırakmıştır.

20. Yüzyılın sonuna doğru tarihsel önem taşıyan olaylar, insan yaşamının toplumsal coğrafyasını hissedilir biçimde değiştirmiştir. Odak noktası iletişim ve bilişim teknolojisi olan devrim, toplumun yapısını hızla değişime zorlamıştır. Ekonomiler, tüm dünyada küresel çapta birbirine bağımlı olunca ekonomi, devlet ve toplum arasında farklı bir ilişkiler ağı oluşmuş, Sovyet sistemi ile birlikte uluslar arası komünizmin çöküşü soğuk savaşı sona erdirmiş, nükleer bir felaketin rizikosunu azaltmış, küresel jeopolitiği kökten etkilemiş, değiştirmiştir. Kapitalizm de yeniden yapılanmış kapital, emeği temsil eden işçi sınıfına karşı üstün bir konum kazanmış, toplumlarda var olan siyasal güç ve kurumlara bağlı olarak devletler piyasalara müdahale ederek, özelleştirme işlemlerine girişip sosyal refah devleti fikrini tasfiyeye yönelmiştir. Bu arada yeni çalışma olanakları sunan bireysel ya da kolektif göç hareketleri yavaşlatılmış, adale göçünün yerini beyin göçü almıştır.

1960'dan itibaren göç ile ilgili olarak dikkat, yüksek vasıflı elemanların ülkeler arası göçü konusuna çevrilmiştir. Özellikle, bilim adamı ve mühendis gibi sayıca sınırlı fakat kalkınma sürecinde stratejik yeri olan seçkin zümrenin uluslar arası göç hareketi, dünyanın bir çok ülkesinde, büyük bir hızla gerek kamu oyunu gerekse kalkınma ile ilgili çevreleri ve araştırmacıları meşgul eder duruma gelmiş ve önem kazanmıştır. Özellikle vasıflı, yetişmiş bilim adamı göçünün ulaştığı boyutlar ilk olarak, 1960'lı yıllarda, Kuzey Amerika'ya sürekli ve önemli ölçüde bilim adamı ve yüksek vasıflı meslek adamı kaybettiği anlaşılan İngiltere'de dikkati çekince bu duruma akademisyenler "The Brain Drain"(Beyin Akımı) adını vermişlerdir. Bir ülkenin insan kaynaklarının değerli bir kısmını göçle elden çıkarmasını anlatan bu kavram, ülkeler arası yüksek seviyede eleman göçü ile ilgili literatüre mal olmuştur.

Beyin göçünün geçmişi çok eskilere dayanmasına ve artarak devam etmesine rağmen ancak 1960'lardan sonra göç hareketlerine karşı ilginin arttığı, tartışılmaya ve dikkate alınıp, ciddi araştırmalara konu olmaya başladığı görülmektedir. Bunda da bazı gelişmelerin etkisi olmuştur. Bu gelişmeler çok kısaca şöyle sıralanabilir: Var olan, ülkeler arası bilim adamı ve yüksek vasıflı meslek adamları göçünün, 20.Yüzyılın ikinci yarısında hissedilir şekilde hızla artmaya başlaması, eğitimin, insan gücü sermayesini oluşturan bir yatırım şekli, unsuru olduğu, ülkelerin kalkınmasında yüksek vasıflı insan gücü ve sayısının stratejik önem taşıdığı görüşünün yaygın olarak benimsenmesi, bilimin büyüme seyri takip ederek geliştiği ve ülkeler arasında ki mevcut teknolojik mesafenin zamanla daha genişlemesi ihtimalinin ciddi bir endişe konusu haline gelmesidir.

Teorik olarak sebepleri; cazibe kutupları, arz talep, çekici-itici güçler, uluslar arası bağımlılık ve merkez-çevre ülke yaklaşımları ile sebepleri ortaya konan beyin göçü literatürde, etki ve sonuçları bakımından bir birinin tam tersi iki model tarafından değerlendirilmektedir. Birincisi, bilimin insanlığın ortak malı olduğu ve yüksek vasıflıların insan gücünün marjinal faydasının en fazla olduğu alanlara göç edebilmesini ve diğer üretim faktörleri gibi hareket edebilmesini savunan "insanietçi (uluslar arası) model", ikincisi ise gelişmekte olan ülkelere zaten sınırlı olan yüksek vasıflı stratejik insan gücü sermayesinin gelişmiş ülkelere göçünün, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma kaynakları açısından büyük bir kayıp olacağı ve gelişmiş ülkeler ile aralarındaki farkında artmasına neden olacağını dolayısı ile bu olguya karşı olan "milliyetçi (ulusal, neo-klasik) model"dir.

Genel nedenleri, ücret yetersizliği, gerçekçi insan gücü planlama ve politikalarının olmayışı, mesleki çalışma için olanakların yetersizliği, mesleki çalışma için yetersiz toplumsal ve psikolojik koşullar, terfi ve ilerleme imkânlarının darlığı, meslekte istihdam olanaksızlığı, teknoloji farkları, siyasal bölünme, sosyal huzursuzluklar ve ekonomik

olmayan alanlardaki ayrımcılık, ileri ülkelerdeki tekeli sınırlamalardır şeklinde ortaya konan beyin göçünün terk edilen ve gidilen veya gidilecek olan ülkelere, iş koluna ve mesleklere göre farklılaşan ekonomik, mesleki, sosyal, siyasi, kültürel ve kişisel unsurlardan oluşan çekici ve itici faktörleri söz konusudur. Ancak, beyin göçünün değerlendirilmesine yönelik modellerin, genel beyin göçü nedenlerinin ve beyin göçünün sebeplerine yönelik teorik yaklaşımların hepsinde konuya iktisadî açıdan bakıldığı ve bu yönünün öne çıktığı görülmekte, dikkat çekmektedir.

Vasıflı emeğin hareket yönü ile ilgili literatürde paralel görüşler yer almaktadır. Beyin göçü yönünün, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere, gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere vb. şeklinde ifade edildiği gibi ülkeler özelinde yüksek vasıflı profesyonelleri alan, hem alan hemde kaybeden ve kaybeden ülkeler şeklinde de sınıflamanın yapıldığı görülmektedir.

Küreselleşme ve teknolojilerde yaşanan büyük gelişme ve değişimlerin etkileri sonucu gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada, özellikle yüksek bilgi teknolojileri ve mühendislik başta olmak üzere yüksek vasıflı iş gücüne olan talebi çok büyük oranda artırmıştır. Hatta özellikle gelişmiş ülkeler, gelecekte iş gücü stoğuna katma düşüncesi ile yabancı öğrencilere ev sahipliği yapabilmek için büyük çaba vermektedirler. Başta bilgisayar ve enformasyon teknolojileri olmak üzere çeşitli alanlarda ihtiyaç duyduğu yetişmiş insan gücünü elde etmek isteyen gelişmiş ülkeler bunu, uyguladıkları çeşitli politikalar ile kendileri için daima kaynak konumunda olmuş gelişmekte olan ülkelere temin ederek kalkınmasını sürdürür iken gelişmekte olan ülkeler ise yetişmesi için büyük süreç ve yatırım gereken, kalkınmada son derece önemli, stratejik özelliğe sahip ve kıt olan insan sermayesini çeşitli nedenlerle kaybetmekte bu ekonomik, sosyal ve kültürel kaynak kaybı sonucu ulusal kalkınma süreci az veya çok yavaşlamakta hatta, göçün niteliğine göre gerilemektedir.

Özellikle Asya'dan ABD, Kanada, Avustralya ve İngiltere'ye doğru gerçekleşen nitelikli insan göçünde büyük bir artış söz konusudur. Asya'dan bu ülkelere doğru olan hareketliliğin temel aktörleri ise öğrenciler ve bilgi teknolojisi çalışanları gibi bu ülkelere geçici olarak göçmüş olan nitelikli profesyonellerdir. Gelişmiş OECD ülkeleri arasındaki nitelikli iş gücü göçü dahilinde de bir artış söz konusudur ancak bu hareketlilik daha çok geçici akış bazlıdır. Bu ülkeler arasındaki hareketlilik bu özelliği nedeniyle beyin göçünden çok beyin dolaşımını akla getirmektedir. Almanya, İngiltere, Kanada ve Fransa gibi ülkelerin ABD'ye önemli miktarlarda doktora sonrası öğrenciler, araştırmacılar, şirket transferleri ile gidenler gibi geçici vasıflı göçmen vermekte oldukları verilerden

görülmektedir. Ancak bu ülkeler arasında daimi vasıflı göçmen akışının o kadar fazla olmadığı da görülmektedir.

Küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak malların, hizmetlerin ve bilginin uluslar arası ticaretinin, önceden belkide hiç olmadığı kadar büyük hız kazandığı günümüzde, yüksek vasıflı personelin uluslar arası göçünde hem göçü veren hemde alan ülkeler bakımından gittikçe artan ve önem kazanan bir fenomen durumuna gelmiş, bilgi-bazlı günümüz ekonomilerinin, eskiye oranla çok daha fazla yüksek vasıflı kişilere ihtiyaç duyuyor olmaları nedeni ile politika yapıcılarının ve iş dünyası liderlerinin gündemleri dahilinde en üst sıralarda konumlanmaya başlamıştır.

İktisadi büyüme ve kalkınmanın önemli belirleyicisi, üretim faktörlerinden birisi olan beşeri sermayenin kalkınma sürecindeki önemi, gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de giderek artmaktadır. İhtiyaç duyulan vasıflı iş gücünün yetiştirilmesi gereken süre ve maliyetin artması hızla küreselleşen dünyada emeğin diğer ülkelerden teminini gündeme getirmektedir ki bu da ancak beyin göçü yolu ile gerçekleşmektedir. Küreselleşme beyin göçünü, beyin göçünde küreselleşme olgusunu etkilemekte ve artırmaktadır. Günümüzde özellikle yüksek bilgi ve bilgisayar teknolojilerinde yaşanan nitelikli eleman kıtlığını aşmak isteyen OECD üyesi birçok gelişmiş ülke, özellikle bilgi teknolojisi uzmanlarını temin için, göçü kolaylaştıracak uygulamalara gitmektedir. Günümüzde önemli miktarda beyin göçü veren başlıca ülkelerin Güney Afrika, Kolombiya, Rusya, Venezüella, Hindistan, Çin, Filipinler olmak üzere daha çok Asya ülkeleri, bu göçten en yüksek payı alan ülkelerin ise yaklaşım, geliştirdikleri politika ve uygulamaları ile ABD, İngiltere, Kanada ve Avustralya'nın olduğu görülmektedir.

Beyin göçü yolu ile büyük oranlarda yüksek vasıflı insan gücünü kaybeden ülkelere göre daha az oranlarda ama beyin göçü veren ülkeler içinde yer alan Türkiye, bu yol ile ülke koşullarında yüksek vasıflı insan sermayesinin önemli ve etkili bölümünü kaybetmektedir. Bu kayıp etki ve sonuçları bakımından önem taşımaktadır. Türkiye, II.Dünya Savaşı öncesi ve sürecinde, özellikle Almanya'dan olmak üzere birkaç ülkeden beyin göçü yolu ile yüksek vasıflı almıştır. O süreçte yaşanan politik ve etnik baskılar sonucu özellikle Musevi bilim adamlarının ülkemize geldikleri ve üniversitelerin gelişiminde önemli katkılar sağladıkları bilinmektedir.

Türk beyin göçü ile ilgili kapsamlı çalışmaların olmadığı, 1962 yılından itibaren yapılan birkaç çalışmanın ise tıp doktorları ve mühendislik gibi belli meslek uzmanlarına yönelik olduğu, bu çalışmaların ise çok az sayı ile gerçekleştirildiği ve Türk beyin göçü ile ilgili sağlıklı verilerin bulunmadığı görülmektedir. Böyle olmakla birlikte, başta ABD olmak üzere genellikle yabancı kaynaklara dayalı bazı veri ve tahminler 1960'lı yıllardan

itibaren Türkiye'nin artan miktarlar ile çeşitli meslek alanlarından yüksek vasıflılarını, büyük çoğunluğu ABD'ne olmak üzere birçok ülkeye beyin göçü yolu ile verdiği, kaybettiğini ortaya koymaktadır.

Beyin göçünün önemli bir potansiyelini ve yolunu oluşturan yurt dışında eğitimin günümüzde, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin etkileri ile arttığı, eğitim için gidenlerin ülkelerine geri dönmemeleri ile beyin göçünü ivme kazandığı görülmektedir. Eğitimin küreselleşmesi ile artan ve özellikle yüksek öğretimde hız kazanan öğrencilerin ülkeler arasındaki akışının yönü, beyin göçünün yönünde olduğu gibi büyük oranlarda gelişmekte olan ülkelere doğrudur. Dünya genelinde, ülkeleri dışında eğitim amaçlı bulunan öğrenciler ile ilgili veriler, beyin göçünün gelecekteki seyri ve miktarı ile ilgili önemli göstergelerdir.

Türkiye'nin çeşitli yollar ile yurt dışına eğitim amaçlı olarak önemli miktarlarda öğrenci gönderdiği, dünya genelinden yurt dışına öğrenci gönderen ülkeler sıralamasında önde gelen ülkelere olduğu, bunun karşılığında eğitim gideri olarak çok büyük ödemeler yaptığı ve gidenlerin önemli bir kısmının ülkeye geri dönmediği görülmektedir.

Günümüzde ilgili kanunlar çerçevesinde MEB, YÖK, TÜBİTAK ve TÜBA kurumları tarafından yurt dışına eğitim amacı ile burslu olarak öğrenci gönderilmektedir. Veriler, bu kurumların burslu olarak yurt dışına gönderdikleri öğrenciler dışında sayıları bunların toplamından çok fazla olan özel öğrencilerin ise bir kuruma bağlı olmadan, kendi imkânları ile yurt dışında eğitim aldıklarını ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede, "Eğitim ve İnsan Kaynağı Yönünden Türk Beyin Göçü" konulu çalışmanın genel amaçları; küreselleşme sürecinde beyin göçünün nasıl ve hangi yönde etkilendiğini belirlemek; bu sürecin beyin göçünün yön, miktar ve sebepleri üzerindeki etkilerinin tespit etmek, beyin göçü içinde öğretim elemanlarının miktar ve göç yönünü tespit etmek, dünyada yüksek öğrenimli, vasıflı insanların gelecekteki eğilimlerini belirlemek ve analiz etmek, beyin göçünün etki ve sonuçlarını ortaya koymaya çalışmak, küreselleşme ve eğitimin küreselleşmesinin etki ve ekonomik boyutlarını genelde OECD üyesi ülkeler özelde ise ABD ölçeğinde ortaya koymak, yurt dışında eğitim alan öğrencilerin dönme eğilimlerini belirlemek, Türk beyin göçünün yönü, miktarı ve sebeplerini yapılmış çalışmalar ile ortaya koymaktır.

Çalışmanın temel hipotezleri, küreselleşme ve teknolojik gelişmeler tüm ülkelerin, özellikle gelişmiş ülkelerin bilgi ve bilgisayar teknolojileri başta olmak üzere çeşitli alanlarda yüksek vasıflılara olan ihtiyaçlarını artırmıştır. Önceden olduğu gibi bu süreçte de gelişmiş ülkeler söz konusu ihtiyaçlarını geliştirmekte olan ülkelerin yetişmiş insan

kaynaklarından, uyguladıkları göçü kolaylaştırıcı, teşvik edici politikalar ile temin etmektedirler. Küreselleşme süreci, eğitimin bileşenlerini, yurt dışında eğitim yapan öğrencilerin miktarlarını artırmış ve yurt dışında eğitim yapmakta olan öğrencilerin önemli kısmı ülkelere geri dönmeyip özellikle eğitim aldıkları ülkelerin iş gücüne dahil olmaktadır. Beyin göçünde olduğu gibi, yurt dışına eğitim için giden öğrencilerin yönü de başta ABD, İngiltere olmak üzere gelişmiş ülkelerdir. Yurt dışına eğitim için giden öğrenciler, eğitim hizmetini aldıkları ülke ekonomilerine oldukça yüksek katkılar sağlamaktadırlar. Türkiye önemli miktarda beyin göçü vermekte ve Türkiye’den çeşitli yollar ile yurt dışına yine önemli miktarda öğrenci eğitim amaçlı gitmekte, bir kısmı da geri dönmemektedir.

Çalışma, göç ve beyin göçü olgusu, eğitimin küreselleşmesi, beyin göçü ve Türkiye ile yurt dışında çalışıp Türkiye’ye dönen Türk akademisyenler üzerinde yapılacak alan çalışmasından oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde göç, göçlerin genel sınıflandırması ve bu sınıflandırma içinde beyin göçünün yeri, beyin göçünün tanım, özellik ve tarihsel gelişimi üzerinde durularak kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Daha sonra beyin göçünün sebepleri ve sebeplerine yönelik teorik yaklaşımlar, beyin göçünün değerlendirilmesine yönelik modeller ve olumlu-olumsuz yaklaşımlar ile genel ve sistematik bilgi toplama yöntemi ile elde edilen beyin göçünün itici-çekici sebepleri üzerinde durulup konunun teorik çerçevesi incelenip, oluşturulacaktır. Bu bölüm, beyin göçünün yönü, yolları ve genişliği, beyin göçü ile ilgili çeşitli politika ve uygulamalar (ülke örnekleri) ve beyin göçünün sonuçları ile tamamlanacaktır.

İkinci bölümde küreselleşme ve eğitimin küreselleşmesi kapsamında genelde OECD ülkeleri arasında ve bu ülkelere yönelik, özelde ise ABD ve ABD’den başka ülkelere yönelik öğrenci hareketliliği ile bunların ekonomik boyutları ve eğitimin küreselleşmesi ile beyin göçü üzerinde durulacaktır. Bu bölümün diğer kısmında ise Türk beyin göçü ve seyri, Türk beyin göçü ve Türkiye’den yurt dışına eğitim amaçlı giden öğrenciler üzerinde yapılan çalışmalar, bu çalışmalarda elde edilen neden ve eğilimler, kalkınma planlarında işgücü ve beyin göçü, eğitim için Türkiye’den yurt dışına; MEB, YÖK, TÜBA, TÜBİTAK uygulamaları ve kendi imkânlarıyla giden öğrenciler ile beyin göçü ve Türkiye ele alınacaktır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise yurt dışında bir süre çalışıp Türkiye’ye dönen Türk akademisyenlerin eğitim-öğretim, çalışma hayatları ve yurt dışına gitme, geri dönme kararlarına ilişkin alan çalışması yer alacaktır. Alan çalışması çeşitli dönem, sebep ve yollarla yurt dışına gidip bir süre orada herhangi bir üniversitede çalışıp Türkiye’ye geri

döner ve çalışmalarını herhangi bir üniversitede sürdüren akademisyenler üzerinde yürütülecektir. Bu alan çalışması yurt dışına giden, orada öğrenim gören veya çalışanların tersine Türkiye'ye dönerler üzerinde yapılan ilk çalışma olması bakımından ve genel olarak Türk yüksek vasıflıları iten-çeken, geri dönüş sebeplerinin tespiti ve Türk beyin gücünü geri getirmek veya en iyi şekilde yararlanmak yönünde uygulanabilir önlemler saptanması ve beyin göçünün gerekli boyutlara çekilmesinde ulusal politikalar belirlemek açısından önem taşımaktadır. Alan araştırmasının yer alacağı üçüncü bölümde araştırmanın konusu, amaç ve önemi, hipotezler, yöntem; evren ve örneklem seçimi, veri toplama teknikleri ile metodoloji yer alacaktır. Değerlendirmenin tekrar niteliği taşıması için araştırmanın hipotezleri doğrultusunda araştırma sonucu elde edilen ve ampirik analizde kullanılacak bulgular ve bulguların değerlendirilmesi ile çalışma tamamlanacaktır.

1. GÖÇ VE BEYİN GÖÇÜ OLGUSU

1.1. Göç Kavramı

Öncelikle “göç” kavramını tanımlamak ve analiz etmek gereklidir. Göç kavramının bugün bir çok bilimin ilgi alanına girmesi, kavrama değişik şekillerde anlamlar yüklenmesi ve unsurları açısından oldukça önemlidir.

Uzunca bir süre göç konusunu ele alan bilim dalının sadece coğrafyadan ibaret olduğu sanılıyordu. Örneğin, “klasik iktisatçılar”, diğer üretim faktörlerinin ülkeler arası hareketliliğini teorilerinde göz önünde bulundurdıkları halde, işgücü göçünü hiç dikkate almamışlar, hareketsiz kabul etmişlerdir. Klasik iktisatçıların Smith ile başlayıp Sismondi’ye kadar sürdüğü kabul edilir ise en azından 19. yüzyılın ortalarına kadar bu hususun göz ardı edildiği görülebilir. Oysa 19. yüzyıl Batı Avrupa’da köylülüğün hızla çözüldüğü, loncaların snai rekabete dayanamayıp erimeye yüz tuttıkları dönemdir. Dolayısı ile Freyer’in belirttiği gibi kavimler göçü dahil o zamana kadar ki tarihin hiçbir kesitinde rastlanmayan bir emek akımı başlamıştır.”¹ Klasik iktisatçılar sonrasında, göç hareketleri iktisat biliminin ilgili konuları arasına alınmak zorunda kaldı.

19. Yüzyılın, hızlı ve köklü değişimler yüzyılı oluşu, hem bilimlerin gelişmesini hem de ilgi alanlarının bir yandan kendi içerisinde farklılaşarak, bir yandan da aynı olguya farklı açılardan bakılması zorunluluğunu getirdi. ”Sosyal değişimin hem sebebi hem de sonucu”² olan göç, artık günümüzde, coğrafya kadar demografinin, iktisadın, iktisat tarihinin, sosyolojinin, sosyal psikolojinin, eğitimin, hukukun vb. bütün sosyal bilimlerin hepsi için ortak bir ilgi alanı olmuştur. Hatta çoğu bilim dalında, iç uzmanlaşma göç olgusunun farklı yönlerini ele almaktadır.

Beşeri coğrafya açısından göç, salt mekansal değişiklik olarak ele alınca deniz aşırı-kıta içi, ülke içi-ülke dışı nüfus hareketleri bir yana, belde içindeki yer değiştirmelerini de göç saymak gerekecektir. Demografi açısından göç dendiğinde, göç eden kişilerin özelliklerinin sayısal ve oransal rakamları önemli olmaktadır. İktisat açısından göç, işgücünün sektör değiştirmesi, uluslar arası iktisat açısından ise üretim faktörlerinin bir ülkeden diğerine geçmesidir. Geniş anlamıyla da sosyal politika, emek

¹ M. Fikret Gezgin, **İşgücü Göçü ve Avusturya’daki Türk İşçileri**, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayını No. 546, 1994, s. 13.

² Martin Cadwallader, **Migration and Residential Mobility: Macro and Micro Approaches**, London: The University of Wisconsin Press, 1992, s. 3.

göçünün sosyal yönlerini ele almaktadır. Sosyal psikoloji, göç sürecinin doğuşu, gerçekleşmesi ve etkileri açısından, daha ziyade, grup ve toplum boyutunda psikolojik öğeler itibariyle ele alır. Sosyoloji, sosyal boyut ve çerçevedeki değişimleri inceleyerek göçü en geniş biçimde ele alan bilim dalıdır. Bu anlamda göçün yaratacağı sosyal hareketlilik, uyum süreçleri, göç nedenleri, göç kararının oluşumu, göç sürecindeki ayıklama safhaları ve sonuçları ile göç edilen kaynak yerler ile hedef yerler arasında yarattığı etkileri ele alır.³ Her bilim alanının, kendi sınırları çerçevesinde, ihtiyaç ve amaçlarına uygun göç olgusunu tanımlaması kabul edilebilir bir gerektir.

Bu bilim dallarına göre farklı tanımları yapılmış olmakla beraber göç, “belirli bir zaman ve mekanda bireylerin veya sosyal grupların, kısa veya daimi süreli bir mekân ve sosyo-kültürel alana yerleşmeleri”⁴ olarak tanımlanabilirken; başka bir göç tanımında ise yerleşme kastı ön plana çıkarılarak göç “genellikle yerleşmek amacıyla, bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine, bir ülkeden başka ülkeye gitme eylemi”⁵ olarak tanımlanmıştır.

“Göç durağan bir olgu değil, nedenleri ve sonuçları ile birlikte algılanan bir süreçtir. Zaman ve mekân, neden ve sonuç unsurları; durağan bir olgu olmaktan daha çok bir süreç olması, göçün tanımlanma, ölçülme, çözümlenme, açıklanma ve yorumlanmasını hem teorik hem de ampirik anlamda karmaşık bir hale getirmektedir.”⁶ Göçün iyi anlaşılması için sosyo-ekonomik yapının iyi bilinmesi gerekir. Çünkü, göç olayları sosyo-ekonomik yapıdan bağımsız olarak cereyan etmezler; ekonomideki yapısal değişimleri en iyi yansıtan göstergelerden biridir.⁷

Göç, şahıs ya da grupların kalıcı, en azından belirli bir süreyi kapsayıcı mekân değişiklikleridir.⁸ Göç bireysel bir nitelik gösterebileceği gibi gruplar halinde de olabilir. Büyük sayılarla yapılan göçler kitle hareketi niteliği taşımaktadır. Göç kavramının diğer unsuru fiziki mekân değişikliğidir. Fiziki mekânların uzaklığı yakınlığı önemli olduğu gibi ulusal sınırlar içinde olup, olmaması da önemlidir. Göç kavramının çeşitli tanımları içinde mekansal değişiklik önemli bir yer tutmaktadır. Göçe fiilen katılan ister tek birey olsun ister bir insan topluluğu olsun kesin olarak bir yer değiştirme süreci yaşamaktadır. Bu

³ Gezgin, a.g.e., s. 15.

⁴ Ahmet Türkyılmaz vd., **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları**, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, 1998, s. 25.

⁵ Ruşen Keleş, “Göç Maddesi”, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, 2. bs., Ankara: İmge Yayınları, 1998.

⁶ Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, (Ed. Oya Baydar), İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, 1998, s. 249-250.

⁷ Sunday Üner, “Kırsal Yapıda Değişme ve Kırdan Kente Göçler”, **Türkiye'de Nüfus Sorunu Semineri**, Antalya, Nisan 1974, s. 9.

⁸ Gezgin, a.g.e., s. 15.

göçün ulusal sınırlar içinde ya da ulusal sınırları aşan bir hareketliliği kapsamı durumunda farklı sonuçlar ve etkiler meydana getirmektedir. Yerleşim yerlerinin demografik ve sosyo-ekonomik kompozisyonu göçler tarafından belirlenir. Göç konusunda çalışanlar için, yerleşim yerlerindeki değişikliğin genel sürecini analiz etmek bir zorunluluktur.⁹ Göçün, bireysel ya da kitlesel olmasının değiştirmedığı bir özelliği, toplumsal bir hareketlilik ve onun sonucunda ülkeden ülkeye, göçün niteliğine ve niceliğine bağlı olarak kısa dönemli ya da uzun dönemli bir belirsizlik yaratmasıdır.

“Coğrafi hareketlilik halindeki bir topluluğun bir bölgeden veya bir ülkeden diğerine hareket etmesi”¹⁰ şeklinde tanımlanan göçün sosyal hareketlilik yönü vurgulanmaktadır.

Savaşlar, doğal afetler, tarımda makineleşme, iletişim araçlarının gelişmesi, ulaşımın kolaylaşması, işsizlik, genç ve dinamik nüfus fazlalığı gibi; ekonomik, sosyal, kültürel ve doğal bir çok sebebe dayanan göçler toplumda hareketliliğe neden olur. Bu hareketliliğin belli oranlarda olması toplumun sağlıklı bir denge kurması, gelişmeyi hızlandırması gibi faydaları yanında, aşırı olması durumunda ise bir kaos ve belirsizlik oluşturması gibi sakıncalarını da bir arada bulundurmaktadır.

Günümüz toplumu, giderek farklılaşmakta ve bunu sosyal alanda kendi içinde tutarlı bir iniş çıkış süreciyle sağlamaktadır. Bu, bireylerin hem yatay anlamda sürekli yer değiştirmeleri, hem de dikey anlamda sosyal itibar kazanmaları anlamına gelmektedir.¹¹ Sosyal hareketliliği fertlerin, ailelerin ve sosyal grupların toplum içinde bir statüden diğer bir statüye geçmeleri¹² şeklinde bir statü değişikliği olarak tanımlayanlar olduğu gibi, kişilerin zamanda, fiziki mekanda ve sosyal yapıdaki her tür devinimine ve göçüne işaret eden¹³ bir olgu olarak tanımlayanlar da vardır.

Sosyal hareketlilik, bireylerin bir sosyal statüden veya tabakadan diğerine devinimi ifade eder ki; içinde çeşitli farklı tabakalaşma ve pozisyonlarda kişilerin bulunduğu bir yapıya sahip olan toplum veya grup içindeki her pozisyonun değişimini ifade eder.

Öte yandan, sosyal hareketlilik toplumun dinamizmini gösteren önemli göstergelerden biridir. Sebebi ne olursa olsun kontrol altında olduğu sürece toplumun değişen şartlara uyum sağlamasını kolaylaştırır. Sosyal hareketlilik olgusunda temel iki

⁹ Cadwallader, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁰ Mustafa Erkal, Burhan Baloğlu, Filiz Baloğlu, “Göç Maddesi”, **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul: Der Yayınları, 1997.

¹¹ Rene König, **Günümüz Sosyolojisi**, Çev. Battal İnandı, İzmir: Akademi Kitabevi, 1994, s. 72.

¹² Mustafa Erkal, **Sosyoloji**, Genişletilmiş 8. bs., İstanbul: Der Yayınları, 1997, s. 229.

¹³ Joseph Fichter, **Sosyoloji Nedir?**, Çev. Nilgün Çelebi, 2. bs., Ankara: Atilla Kitabevi, 1994, s. 154.

ayrım vardır: dikey ve yatay sosyal hareketlilik. Dikey ve yatay sosyal hareketliliğin temel farklılığı dikey hareketliliğin zamanla statüde bir farklılaşma, toplum piramidinde bir katmandan başka bir katmana yükselmeyi ya da düşmeyi; yatay hareketliliğin (coğrafi) ise bir coğrafi alandan diğerine bir devinim olarak kendisini göstermesidir. Bu hareketlilik çok sayıda kişinin zorla bir yerden başka bir yere yerleştirilmesini, istenilmeyen kişilerin sürülmesi gibi zorunlu göçleri, ev taşımalarını ve aynı ülke sınırları içine ve dışına yapılan gönüllü ve sürekli göçleri kapsamaktadır.¹⁴

Dikey hareketlilik ya da sosyal tabakalaşma sosyo-ekonomik ve toplumsal sınıflar arasındaki hareketliliği içerir. Sosyo-ekonomik sınıflar arasındaki hareketlilik iki farklı nitelik göstermektedir. Birincisi bireylerin yaşamları boyunca aynı meslekte kalmamaları, aynı meslek içerisinde farklı hiyerarşiye geçebilmeleri ve mesleklerin öneminin toplumdaki topluma ve aynı toplumda zaman içerisinde farklılaşabilmesi, ikincisi ise bireylerin baba mesleklerinden farklı meslekler yapabilmeleridir. Bu, toplumda kuşaklar arası hareketliliğin olduğunu gösterir.¹⁵ Kuşaklar arası hareketliliğin yüksek olması açık toplumun bir göstergesidir; toplumda baba mesleğine geçmeye zorlama ya da değişik mesleği seçebilme ve uygulayabilme olanağı, toplumun hareketlilik yeteneğini gösterir. Kapitalist ekonomi toplumunun gelişmesinden sonra çeşitli sosyal kesimlerin, kast tarzındaki yapıların ortadan kalkması, sosyal sınıflar meselesine yeni bir çehre kazandırmıştır.¹⁶ Bu yeni çehre toplum kesimlerinin birbirine girmesi, kesin ayrıştırıcı çizgilerin ortadan kalkması ve geçirgenliğin daha kolay ve kabul edilebilir hale gelmesidir.

Diğer taraftan, toplumlarda sosyal statüyü belirleyen davranışlar çeşitli şekillerde öğretilir. Bu süreçte eğitim, çalışan sınıfların yetenekli çocuklarını bir üst sosyal geçişe hazırlarken, orta sınıfın daha az yetenekli evlatlarına statü korumanın kabul edilebilirliğini öğretmekte, kalanları da aşağı doğru bir sosyal mobiliteye hazırlamaktadır.¹⁷

Yatay hareketlilik ya da coğrafi hareketlilik; her zaman fiziki mesafe değişikliğini ifade etmektedir.¹⁸ Günümüzdeki yoğun şekilde yaşanan göç hareketlerinin-gönüllü göç, işgücü göçü-başlangıç sanayi devrimine dayanmaktadır. Sanayi devriminin toplumsal alanda, üretim ilişkileri ve istihdam alanında yarattığı etki ve sonuçlar toplumsal hareketliliği artırmıştır.

¹⁴ Fichter, **a.g.e.**, s. 154, 157; Erkal, **Sosyoloji, a.g.e.**, s. 229-231.

¹⁵ Barlas Tolan, **Toplum Bilimlerine Giriş**, 4. bs., Ankara: Murat ve Adım Yayınları, 1996, s. 272-273.

¹⁶ König, **a.g.e.**, s. 72.

¹⁷ F. L. Jones, Hideo Kojima, Gary Marks, "Comparative Social Fluidity: Trends Over Time in Father-to-Son Mobility in Japan and Australia, 1965-1985", **Social Forces**, Vol. 72, No. 3, March 1994, p. 778.

¹⁸ George A. Lundberg, Clarence C. Schrag, Otto No. Larsen, **Sosyoloji**, (Çev. Özer Ozankaya, Ülker Gürkan), C. II, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını No. 20, 1970, s. 17 & Fichter, **a.g.e.**, s. 155.

Sanayi devrimi dönemi incelendiğinde, bu devrimin toplumsal yapı açısından oluşturduğu en önemli etki, daha önceki dönemlerde görülmeyen bir hacimde coğrafi hareketliliği arttırmasıdır. Yeni sanayi faaliyetleri, yeni iş imkânları, tarım kesimi ile imalat kesimini artık birbirinden tamamen ayırmış, imalat sanayinin kentlerde ve eski yerleşme yerlerinde yoğunlaşmasına (girdilerin sağlanması-çıktıların pazarlanması açısından) neden olmuştur.¹⁹ Burada temel unsur göç olgusu ile toplumsal yapı olgusunun birbirini etkilemesidir. Bu yapısal değişimin de başlatıcısı ve itici gücü sanayi devrimi olmuştur. Öte yandan, yatay sosyal hareketlilik genellikle kademeli ve sıçramalı olmak üzere iki şekilde olmaktadır. Bu göçülen alanların ulaşım imkânlarına, göçülen alan hakkında ön bilgi olmasına, bireysel ya da ailecek göç edilmesine bağlı olarak tercihleri (kademeli-sıçramalı) etkilemektedir. Topraktan kopan nüfus, köyden (kırdan) küçük kente, küçük kentten daha büyük kente, oradan daha da büyük kente göç etmektedir. Çok bunalımlı devrelerde, köyden büyük kente atlamalar görülmektedir. Ama, genellikle “kademeli göç”, en yaygın göç biçimidir.²⁰ Başlangıçta yaygın olan kademeli göçler, zamanla, ön bilginin ve ulaşım olanaklarının artması ve dayanışma yapılabilecek önceden göç edenlerin olması durumunda yerini kademesiz göçe bırakmıştır.

1.2. Göçlerin Sınıflandırılması

Göçler, çok çeşitli sebeplere dayanması yanında, göçe karar verilme süreci üzerinde bireyin veya başkalarının etkili olmasına, göçün coğrafi sınırlarına ve göç edenlerin niteliklerine göre sınıflandırılabilir. Göçlerin çeşitli sebepler yanında, çeşitli sonuçları da içinde barındırması, bir bütün içinde değerlendirilip sunulması için sınıflandırılmayı gerekli kılmaktadır. Göçler, hareketliliğin coğrafi yönüne göre, ülke içine ve dışına yönelmek bakımından dış ve iç göç; göç edenlerin göç kararını almalarına etki eden dış güçlerin olup olmasına göre zorunlu ve gönüllü göç; göç edenlerin niteliklerine göre, işgücü göçü ve beyin göçü olarak sınıflandırılabilir.

1.2.1. Yönüne Göre Göçler

Göçlerin yönü genellikle ulusal sınırlar açısından değerlendirilmektedir. ”İç göçler, bir ülkenin milli sınırları içinde, dış göçler de ülkelerin milli sınırlarını aşan (milli sınırların içinden dışarıya veya milli sınırların dışından içine doğru) nüfus hareketleridir.“²¹

¹⁹ Sunday Üner, a.g.e., s. 2.

²⁰ Mimarlar Odası, **Türkiye’de Kentleşme**, Ankara: Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, 1971, s. 45.

²¹ Taylan Akkayan, **Göç ve Değişme**, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yayın No. 2573, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1979, s. 23.

Sebepleri aynı olsa bile, ulusal sınırlar baz alınarak yapılan göçlerin sonuçları çok farklı olmaktadır. Ulusal sınırlar bakımından iç ve dış göç olarak yapılan sınıflandırmanın sonuçları bireyleri farklı etkilemektedir. Dış göçlerde uluslar arası kurallar ve çeşitli sınırlılıklar söz konusu olurken, iç göçler nispeten daha kolay, dönüşü ve aile birleşimi daha serbest olan göçlerdir.

İç ve dış göçlerde, özellikle, gelişmiş ülkeler açısından göç edilecek alanın seçiminde iç göç yapanlar yoğun olarak, dış göç alan yerlerden farklı yerleri tercih etmektedir. Bu tercihte iç göçler ve dış göçler arasında bir itme ve çekme yaşanmaktadır.²²

Bu tercihin bir nedeni olarak, gelişmiş ülkelerde kitlesel bir göç olmaması ve göçlerin hali hazır durumdan daha fazla getirisi olduğu durumlarda yapılmasıyla açıklanabilir. İç ve dış göç ayrımında göç alan ve göç veren yerleşimler arasındaki uzaklık, siyasal anlamda göç hareketlerinin daha kontrol edilebilir olması, göç edenlerin uyum sorunlarının daha farklı olması önemli etkenlerdir.²³

Göç ister içe dönük, ister dışa dönük olsun göçlerin kaynağı sanayileşmiş alanlar olurken, kentleşen sanayi bölgeleri göçe katılanların varmak istedikleri alan olarak onları mıknatıs gibi bir çekme gücüyle çekmekte, iş imkânları açarak insanları “çalışan kolları” kendine çekmektedir.²⁴

1.2.1.1. İç Göç

İç sosyal hareketlilik, büyük bir iktisadi ve sosyal öneme sahiptir. Modern dünyada hala göçebe insanlar, göçmen işçiler, gezginler, gezgin satıcılar, gezici tarım işçileri gibi ekonomik sebeplerle sürekli yer değiştiren gruplar vardır. Büyük sanayileşmiş toplumlarda kırdan kente olan bu hareketlilik gönüllü, tek-yönlü olarak seçime dayanır. Kadınlar daha çok ticari kentlere, erkekler ise daha çok ağır sanayi merkezlerine giderler. Bu tip hareketlilik daha çok genç yaştaki yetişkinlerde görülür. Dış göçe konu olanlar genellikle bireylerken, iç göçte istisnalar dışında aileler göçe konu olmaktadır.²⁵

Göç edilecek alanı belirleyen; bireyin nitelikleri, talepleri, beklentileri ve tercihleridir. İç göçlerin yöneldikleri alanlar göçenlerin niteliklerine göre farklı nitelik gösterse de genel eğilim metropolleşmiş alanlar olmaktadır. Göç edilecek alana karar vermede içinde bulunulan ülkenin ekonomik ve sosyal şartları belirleyici olmaktadır.

²² William H. Frey, “Immigration and Internal Migration ‘Flight’ from US Metropolitan Areas: Toward a New Demographic Balkanisation”, *Urban Studies*, Vol. 32, No. 4–5, May 1995, s. 733.

²³ İçduygu, Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi ...”, s. 250.

²⁴ Hans Freyer, *İndüstri Çağı*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayını, 1954, s. 20.

²⁵ Fichter, *a.g.e.*, s. 155.

Gelişmekte olan ülkelerde genellikle göç alan yerler belli bölgelerle bazen de kentlerle sınırlı kalırken, gelişmiş ülkelerde bölgelerin belirleyiciliğinden çok iş şartlarının, nüfusun ırksal ve etnik bileşimlerinin alan tercihinde etkili olduğu gözlenmektedir. Bu anlamda sosyo-ekonomik konuma göre seçici bir göç olgusu yaşanmaktadır.²⁶

1.2.1.2. Dış Göç

“Uzun süre kalmak, çalışmak ya da yerleşmek amacıyla bir ülkenin sınırlarını aşan nüfus devinimi”²⁷ olarak tanımlanan dış göçler, ulusal sınırlar dışına yapılan kalıcı ve geçici yerleşmeleri kapsamaktadır. Dış göçlerde uluslar arası ilişkilerin ağırlığı ve kuralları geçerli olmaktadır. Göç alan ülke için ‘içe göç’ olarak kavramlaştırılan göç olgusu, göç veren ülke için ‘dışa göç’tür. Uluslar arası siyaset ve hukuk kurallarının bu sürecin içine girmesi, göç olayında göç veren ülkenin değil göç alan ülkenin belirleyici olmasını kolaylaştırmaktadır. Dış göçlerin temelde nedeni, tarımın aleyhine, hatta sanayinin de aleyhine olmak üzere; gelişmiş sanayi ülkelerinde istihdamın hizmetler sektörüne yönelmesiyle tarım ve sanayide bir boşluğun doğması, bu ülkelerdeki eğitim düzeyinin yüksekliği nedeniyle yetişmiş elemanlar tarafından yüksek nitelikli işlerin tercih edilmesi, vasıfsız işçi gerektiren ve sosyal prestiji düşük işlerin açıkta kalmasıdır. Bu nedenler, gelişmiş ülkeleri ilk başta vasıfsız işgücü talep etmeye yöneltmişken, zamanla nüfus artış hızının nötrlenmesi, hatta eksilere düşmesi ve yüksek nitelikli işlerin eğitiminin pahalı ve sosyal maliyetlerinin fazla olması sonucunda, sadece vasıflı insanları işgücü veya göçmen olarak tercih eder hale getirmiştir.

Dış göçler konusunda göç alan ülkeler genellikle iki şekilde davranmaktadırlar. Bunlar:

- a) Göçmen kabulü,
- b) İşgücü kabulüdür.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı’na kadar yeni dünya denilen Amerika, Kanada ve Avustralya gibi ülkeler eksik işgücü diğer bir ifadeyle eksik nüfuslarını tamamlamak için, göçmen kabul etmişlerdir. Göçmenler, ülkenin gerekli yerlerine yerleştirilip, vatandaş yapılarak, aileleriyle birlikte ülkeye yerleşmeleri de sağlanmıştır. Başlangıçta herkesi kabul eden bu ülkeler, zamanla nitelikli eleman tercihine doğru kaymıştır.

Dış göçler, kıtalararası ve uluslar arası olabilir. Göç alan ve göç veren ülkeler için farklı sonuçlara ve nedenlere dayanan dış göçler savaş, siyasi kaos, iç çatışmalar gibi

²⁶ Frey, a.g.e., s. 739–740.

²⁷ Ruşen Keleş, “Dış Göç Maddesi”, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, 2. bs., Ankara: İmge Yayınları, 1998.

zorunluluk yaratanlar ve illegal olanlar dışında tamamen isteğe bağlı göç grubuna girmektedir.

İşgücü arzının azlığından kaynaklanan işgücü ücretlerindeki yüksek artıştan dolayı işgücü arzının dengelenmesi enflasyonun önlenmesi açısından önemlidir. Yüksek vasıflı elemanların oluşturduğu ücret enflasyonu, eğer sektörde yeterince işgücü yoksa yarı vasıflı elemanlarda da görülebilir. Bu durumda göçmen işçilerin varlığı ücret enflasyonu üzerinde azaltıcı etki yapar.²⁸

Dış göçlerin, göç alan ülkeler açısından yarattığı etki ve beklentiler çeşitlidir. Bunlar:²⁹

- a) İnsan gücü ihtiyacını karşılamak böylece işgücü açığını kapatmak
- b) Ucuz işgücü temini
- c) Ağır–tehlikeli ve düşük statü lü işlerde çalıştırma

Yabancı işgücünün göç alan ülkenin gelişmesine yaptığı katkıları inceleyenler, bu katkıların göç alan ülke lehine olduğunu belirterek, bu katkıları aşağıdaki şekilde gruplandırmıştır:³⁰

a) İşgücü açıklarının yol açtığı üretim darboğazlarını önler.

b) İhraç mallarının fiyatlarını düşürüp, rekabet olanaklarını artırır.

c) Sermaye birikimini hızlandırır.

d) Ekonomik durgunluk dönemlerinde yabancı işgücü stoğunu tutmayarak, onları ülkelerine geri gönderip üretkenliği yine üst düzeyde tutar.

e) Anti–enflasyonist ve istikrar sağlayıcı bir işlev görür.

Göç veren ülkeler bakımından dış göçler, yapılan tasarrufların yatırıma değil artan tüketim eğilimleri sonucu, tüketime gitmesi nedeniyle göç veren ülkelere enflasyonist baskıları artırmaktadır. Üstelik, yetenekli ve vasıflı işgücünün çekilmesi, bu ülkelerin kilit sanayi kollarında işgücü darboğazlarına yol açmaktadır. Dış göçe katılanların küçük bir kısmı dışında, büyük çoğunluğu yeni vasıf kazanmamaktadır.³¹

Dış göçlerin göç veren ülkeler açısından kısa dönemde bir döviz girdisi sağlaması

²⁸ Stephan–Gotz Richter, “The Immigration Safety Valve: Keeping a Lid on Inflation”, *Foreign Affairs*, Vol. 79, Issue: 2, March–April 2000, s. 13.

²⁹ Gezgin, *a.g.e.*, s. 87–91.

³⁰ Sami Güven, *Dış Göç ve İşçi Yatırım Ortaklıkları*, Ankara: TODAİE Yayını No. 168, 1977, s. 19.

³¹ *A.e.*, s. 19

ve işsizliği azaltması gibi etkileri yanında uzun dönemde düşünülmesi ve hesaplanması gereken etkileri de vardır. Bunlar:³²

a) İşgücünün yetiştiği topluma maliyeti: Dışa göç yollayan ülkenin ekonomik yönden en önemli kaybı; tüketicilikten çıkıp üretici olacağı bir zamanda, yetişmiş işgücünü başka ekonomilerin hizmetine vermek ve onların sağlayacağı katma değerden kendi toplumundan mahrum bırakmaktadır. Vasıflı olsun ya da olmasın bir işgücünün yetişkin hale gelebilmesi için, toplumun ona yaptığı bir yatırım vardır.

b) Göç edilen ülkede verilen vergi ve sigortalar: Göç edilen ülkede işçi ücretlerinden alınan vergiler yanında sigorta primleri de uzun dönemde geri ödeneceği için, göç alan ülkenin sosyal fonlarına finansman kaynağı ve kolaylığı sağlamaktadır.

c) Havaleler ve ticaret bilançosunun gelişimi: Gönderilen döviz havaleleri göç veren ülkenin ödemeler dengesinde kısa dönemde bir ferahlama yaratmaktadır. Fakat, bu paranın göç alan ülkenin mallarının ithali için kullanılması ve çoğunun bireysel tüketimlere gitmesi, uzun dönemde ödemeler dengesinde bir kapanma sağlamamakta; hatta ödemeler dengesi açığı büyümektedir.

d) Yaratılan katma değer: Göç alan ülkelerin bu işgücünden elde ettiği katma değer, göç veren ülkelerin gelişmesi yanında yine de fazladır. Kazanılan dövizler göç veren ülkelere; lokanta, atölye, bakkaliye gibi küçük işletmelere kanalize edilmekte, ekonominin köklü yatırımlarına gitmemektedir. Göç alan ülkenin yaşam standartlarının altında yaşama pahasına sağlanan birikim göç veren ülkede tüketim harcamalarına gitmektedir.

e) Enflasyonist etki: Dövizlerin ekonomide yatırımlara kanalize edilememesi, tüketime harcanması yanında, üretici gücün gitmesinden dolayı üretim-tüketim dengesi bozulması dolayısıyla da enflasyonist bir etki söz konusudur.

f) Vasıflı eleman kaybı: İşgücü yetiştirmenin maliyeti yüzünden göç alan ülkeler, göç politikasının tüm araçlarını kontrol edebildikleri için yetişmiş vasıflı eleman ihtiyaçlarını diğer ülkelere temin edebilmektedirler. Yetiştirdiği elemanları kaybeden ülkeler, göç alan ülkelerin cazibesi nedeniyle yeni yetiştirdiklerini de kaybetmektedirler. Yapılan teşvikle dışarıya giden elemanların daha iyi yetişmiş olarak geri dönme beklentileri de gerçekleşmemektedir.

Uluslar arası işgücü göçü, göç veren ülkeler üzerinde işsizliği azaltıcı etkiler

³² Ali Sait Yüksel, **Ortak Pazarın (AET) Sosyal Düzeni ve Ortak Pazarla İlişkilerimizin Sanayimiz Açısından Sosyal Yapıya Muhtemel Etkileri**, TİSK Yayını, 1973, s. 46-56.

yapmaktadır. Bunun en iyi örneğini ülkemizden verebiliriz; Türkiye’de,1962–1977 yıllarını kapsayan bir araştırmada, göçün işsizlik üzerinde % 5 gibi azaltıcı etkisinin olduğu görülmüştür.³³

İşgücünün ucuz ve çok olduğu alanlardan ve ülkelerden, yoğun sanayileşme içinde bulunan bölgelere ve işgücü kaynaklarını tamamen kullanan ülkelere doğru, işgücü hareketi olmaktadır.³⁴ Az gelişmiş ülkelerde fazlalık teşkil eden işgücünün bir kısmının gelişmiş ülke vatandaşları tarafından tercih edilmeyen, vasıfsız eleman gerektiren işleri yapmak üzere göç etmesi 1960’ların işgücü hareketlerinin niteliğini oluşturmaktadır. Bu göçler, tarımdan kopmuş ve vasıfsız işgücü göçüdür.³⁵

Öte yandan, işgücü hareketinin olabilmesi için, ülkeler arasında ücret farkının olması da gerekmektedir.³⁶ Vasıfsız işgücü için, işsizlik göç nedeni olurken; vasıflı elemanların göçü iş buldukları alanlar arasındaki ekonomik ve sosyal olanaklar arasındaki üstünlük, göç nedeni olmaktadır.

Vasıflı işgücünün kalkınma için, önemli olduğunu kabul edip bunları kaybetmek istemeyen ülkeler çeşitli önlemlerle bu tür göçü engellemeye çalışmıştır. Nitekim, yurtdışına gönderilecek işgücünün vasıflı elemanlardan oluşmaması için, göç veren bir ülke olan Türkiye tarafından dış göçün yoğun olduğu 1960 sonrası dönemde çeşitli politikalar belirlenmiştir. Bunlar:³⁷Göç edecek işgücünün kırsal alandan temin edilmesi, İİBK’nın nitelikli işgücünün göçünü engellemesi, vasıflı işgücü eğer gidecekse, kısa süreli olmasının sağlanması şeklinde sıralanabilir. Tüm bunlar, gelişmeyi düşünen ülkeler için öngörülmesi ve uygulanması gereken politikalar.

“Diğer taraftan, az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere olan işgücü arzı kitlesel niteliktedir.³⁸ Bu duruma tezat olarak, münferit ve az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkeden daha fazla maddi ve sosyal imkân sunmasıyla, gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere yetişmiş eleman göçü de görülmektedir.

Dış göçün nedenleri arasında, gelir dağılımındaki dengesizlik, nüfus artış hızındaki farklılık, siyasi çalkantılar ve insan hakları ihlalleri de sayılabilir.

³³ Tunç Tayanç, “Yurtdışına İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, **Ekonomide Durum**, Kitap 6, Güz 1999, s. 243.

³⁴ Ali Çubuk, **Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik**, Ankara: G.Ü. İİBF. Yayın No. 18, 1983, s. 103.

³⁵ Alpaslan Işıklı, “Milletlerarası İşgücü Hareketleri”, **AÜ SBF Dergisi**, C. XVIII, No. 1, Mart 1963, s. 79.

³⁶ Çubuk, **a.g.e.**, s. 103.

³⁷ Tayanç, **a.g.e.**, s. 242–243.

³⁸ Işıklı, **a.g.e.**, s. 85.

1.2.2. Göçe Karar Verme Açısından Göçler

Göç etme kararı, her zaman alınması güç bir karardır. Hem mevcut yaşam yerini terk etmenin etkilerini hem de yeni yaşam yerinden beklenen faydaları nesnel bir biçimde tartmak güçtür.³⁹ Göç eden insanların yaşantıları günlüklerle doludur. Çünkü, eski adet ve alışkanlıkların, davranış kalıplarının yerine yenilerinin konması gerekmektedir.

Çağdaş anlamda göç hareketleri, sanayi devrimi ile başlamıştır. Bu dönemde kır göç hareketinin en önemli özelliği kitle hareketi olarak ortaya çıkması ve sanayi devriminden önce ve sonra zaman zaman yaşanan siyasal, dinsel ve savaşıardan kaynaklanan göçlerden farklı olarak, ekonomik nedenlerle, gönüllü olarak yaşanmasıdır. Eğitim, sağlık, ya da daha yüksek bir yaşam düzeyinin nimetlerinden faydalanmak gibi amaçlarla hareket edilse de, göçün esas nedeni, göçenlerin, rasyonel bir tercih yapmaları ve bu tercihlerini yeni istihdam alanında aramalarıdır.⁴⁰

Zorunlu olanlar-kölelik, zorunlu çalışma, suçlular ve siyasal mültecilerin nakli-dışında, göçlerin çoğu, göç edenlerin kendi kararlarının sonucudur. Göç edenler yaşam yerlerini değiştirmenin kendi durumunda; kültürünü, topluluğunu ve belki, ailesini terk etmesinden doğacak sakıncaları bastırarak kadar büyük bir düzelme doğurmasını beklediği için, göç kararını vermektedir.⁴¹

Göç eden bireyin niteliklerine göre göçü belirleyenler;⁴² Yaş, yetenek (bilgi, beceri, mesleki eğitim, beyin göçü) ve Cinsiyet (çalışma yaşamında cinsiyet hakimiyetinin dağılımı) faktörleridir. Ayrıca, göçe karar veren birey; risk alabilmeli, istekli olmalı ve göç edilecek yerde kendisinden beklenenleri gerçekleştirebilecek beceriye sahip olmalıdır.

1.2.2.1. Zorunlu Göç

İnsanlık tarihiyle birlikte var olan göçlerin çeşitli zamanlarda, farklı şekilleri görülmüştür. Zorunlu göç kapsamında uluslar arası düzeyde, günümüzde tamamen yasaklanmış olan köle ticareti önemli bir yer tutmaktaydı. Bu nitelikteki göçler, hem zorunlu hem de uluslar arası niteliğiyle ön plana çıkmaktadır. Ulusal düzeyde kalan diğer zorunlu göç uygulamaları siyasal veya ekonomik gerekçelerle olabilmektedir. Siyasal kaoslar, bazı kişilerin veya grupların yerleşim yerlerini değiştirmesi şeklinde göçe yol açmıştır. Göçler, genellikle, savaş ve siyasal krizler sonrası “zorunlu kimlikleriyle” boy

³⁹ Lundberg, Schrag, Larsen, **a.g.e.**, s. 18.

⁴⁰ Sunday Üner, **a.g.e.**, s. 1.

⁴¹ Lundberg, Schrag, Larsen, **a.g.e.**, s. 17-18.

⁴² İlhan Tekeli, “Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, **Türkiye’de İçgöç**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, 1998, s.15.

göstermektedir.

Öte yandan, tarihin bütün dönemlerinde yapılan göçler içinde işçilerin göçü önemli bir yer tutmaktadır. İşgücü kapsamlı göçler de tarih boyunca zorunlu ve gönüllü olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmıştır. Zorunlu göçler, geçmişin bir uygulaması olarak 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın ortalarına doğru hızla gerileyerek uygar dünyadan tamamen kalkmıştır.⁴³ Nitekim, UÇÖ'nün 1930 yılında kabul ettiği zorla çalıştırma hakkındaki sözleşmesinden başlayarak, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), Medeni ve Siyasal Haklar Hakkında Uluslar arası Anlaşma (1966) ve Avrupa İnsan Hakları Anlaşması (1950) gibi uluslar arası anlaşmaların tamamında bu tür göçler yasaklanmıştır.

1.2.2.2. Gönüllü Göç

Gönüllü göçler yenilik yapma, macera arama ya da geleceğini garanti altına alma gibi kişisel isteklerin sonucunda gerçekleşmektedir.⁴⁴ Göçte, temel özellik gönüllü yapılmasıdır. Bu göçler, çeşitli sebeplere dayanmaktadır. Gönüllü göçleri doğuran temel sebepler: ekonomik sosyal ve kültürel olabilmektedir. Gönüllü göçlerde bireyler göç kararını kendileri vermektedir.

Göç edilecek yerin seçimi, genellikle, bireysel kararlarla olsa da, bireyin, kendisiyle özdeş ya da benzer grupların tercih ettiği belli merkezlere doğru yöneldiği görülmektedir. Aynı şekilde göç edenler, genelde, aynı tür yerleşim yerlerini tercih etmektedirler. Gönüllü göçlerin özellikle tarihsel açıdan en önemlileri, Avrupa'dan Amerika'ya olan göçler, Güney Amerika'dan Kuzey Amerika'ya göçler, Akdeniz ülkelerinden gelişmiş sanayi bölgelerine yapılmış göçlerdir. Gönüllü göçün sosyal politika bağlamındaki en önemli özelliği, göç olgusuna katılanların temel güdülerinin istihdam amacı olmasıdır.⁴⁵

1.2.3. Göç Edenlerin Niteliklerine Göre Göçler

Günümüz dünya ekonomisinde gelişmiş toplumların temel hedefi insan kaynakları potansiyelinden etkin olarak yararlanmaktır.⁴⁶ Bu hedef insan gücünün gerekli niteliklerle donatılması yanında, mekansal dağılımının da dengeli olması zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Çeşitli sosyal, siyasal ve psikolojik engellere rağmen yine de bazı sebepler ve zorlamalar ya da daha çekici olanaklar karşısında ülke içinde, ülkelerarası ve

⁴³ Cahit Talas, **Sosyal Ekonomi**, 6. bs., Ankara: Savaş Yayınları, 1983, s. 147.

⁴⁴ TÜGİAD, **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: 34-Göç**, İstanbul: TÜGİAD Yayını, 1998, s. 3.

⁴⁵ Talas, **a.g.e.**, s. 147.

⁴⁶ Jones, Kojima, Marks, **a.g.e.**, s. 777.

kıtalararası göç ortaya çıkmaktadır.

Göç edenler niteliklerine göre değerlendirildiğinde, toplumların yapısına ve kültürlerine bağlı olarak değişse de göç edenlerin genelde erkekler olduğu, kadın ve çocukların ikincil göç grubunu oluşturduğu görülmektedir.⁴⁷ Vasıfsız ve vasıflı işgücü göçü, yüksek nitelikli elemanlardan oluşan ülkelerin kalkınmada itici gücü olacak beyin göçü ve sermaye birikiminin kaçması niteliğinde olan sermaye göçüdür.

1.2.3.1. İşgücü Göçü

İşgücü göçü, ister dış ister iç göç olsun, göç hareketleri içinde en yoğun olarak yaşanan göç türüdür. İşgücü göçünün yönünü yine işgücünün niteliği belirlemektedir. Yapılan çeşitli çalışmalar gelişmiş ülkelerde ve ülkeler arasında vasıflı işgücünün daha kolay ve yüksek oranda göç etme eğiliminde olduğunu, ve bunlara sağlanan ekonomik tekliflerin göçü kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır.⁴⁸ Nitelikli iş bulmak ve daha iyi çalışma şartlarına kavuşmak için yapılan göçler işgücü hareketini oluşturur. Nedeni bu olmasa da iki ülke arasında iktisaden faal nüfusa dahil olanların yer değiştirmelerinin de işgücü hareketi içinde değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır.⁴⁹ Bu tanımlamaya göre sadece sebebe göre değil; aynı zamanda aynı sonucu veriyorsa sebebi farklı olan iktisaden faal nüfusun yer değişikliğini de işgücü göçü içinde değerlendirmek gerekmektedir.

Göçler belirtildiği gibi çeşitli sebeplerin bileşkesi olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim, nüfusun fazla artması, ekonomik eşitsizlikler ve siyasal belirsizliklerin yanısıra, bu emeği kullanan işletmelerin bulunduğu yabancı ülkenin, işçi yollayan ülkenin ve nihayet işçinin kendisinin çıkarları göç üzerinde etkilidir.⁵⁰ Ekonomik eşitsizlikten kaynaklanan göçler gelişmiş ve gelişmekte olan bölgeler arasında yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Bu türden yaşanan göçlerden birisi de Almanya'nın birleşmesi döneminde yaşanmış ve göçlerin istikrarı tehdit etmemesi için Doğu Almanya'da devlet ve sendikalar yüksek ücretleri desteklemiştir.⁵¹

Diğer taraftan, işgücü göçünün ulusal ve uluslar arası olmak üzere iki yönü vardır. Ulusal işgücü piyasasında göç zamanla serbest hale gelse de, uluslar arası işgücü

⁴⁷ Lundberg, Schrag, Larsen, **a.g.e.**, s. 11.

⁴⁸ Jim Millington, "Migration, Wages, Unemployment and the Housing Market: A Literature Review", **International Journal of Manpower**, v.15, n.9/10, 1994, s.93.

⁴⁹ Işıklı, **a.g.e.**, s. 75.

⁵⁰ Yazgülü Aldoğan, "Fransa'daki Türk İşçileri", **AÜ SBF Dergisi**, C. XXXIII, No. 3-4, Eylül-Aralık 1978, s. 144.

⁵¹ Thomas Lange, Geoff Pugh, "Wage Policy and Transition in Eastern Germany", **International Journal of Manpower**, Vol. 19, No. 1/2, 1998, s. 100.

hareketlerinin kapsamını ve niteliğini etkileyen faktörler varlığını göstermektedir. Bu faktörler:⁵²

a) Ulusal ve uluslar arası mevzuat: Uluslar arası işgücü piyasasının özelliklerinden kaynaklanan nedenlerle, işgücü hareketleri, çeşitli yasal düzenlemelerle kendi ülke vatandaşları için, çeşitli uluslar arası anlaşmalarla da diğer ülke vatandaşları için sınırlandırılmıştır.

Nitekim, dış göçler bakımından en önemli engel 17. ve 19. yüzyıllarda ülkelerin işgücü dolaşımını yasaklayan anlaşmaları ve yasal düzenlemelerin bulunmasıdır. Kendi işgücünü korumak için yapılan bu anlaşmalar, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren kaldırılmaya başlanmış ve ülkelerin kendi anayasalarına, işgücünün serbest hareket edebilme özgürlüğünü koymasıyla serbestlik dönemine, kısıtlı da olsa, geçilmiştir. Bu konuda bahsedilmesi gereken diğer bir yer ise Kıta Avrupa'sıdır. Önce işgücü hareketliliğini sınırlayan Avrupa ülkeleri, Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'ni kurduktan sonraki süreç içinde, kömür ve çelik işçileriyle başlayan üye ülkelerde serbest dolaşım hakkını, zamanla Avrupa Birliği içindeki üye ülkelerin vatandaşlarının tamamına vermişlerdir.⁵³

b) İşgücü talebi: Yasal sınırlar yanında işgücünün uluslar arası hareketliliği için gerekli olan en önemli unsurlardan birisi, işgücü talebinin olmasıdır. Bu günümüzde daha çok gelişmiş ülkelerin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ülkelerde nüfus artış hızının yetersiz olması, gelişmiş iktisadi seviyenin işgücü talebinin karşılanamamasına, yani istihdam hacminin tam olarak doldurulamamasına sebep olmakta ve uluslar arası işgücü piyasasından işgücü talebini beraberinde getirmektedir.

c) İşgücü arzı: İşgücü talebinin yanında talebi karşılayacak bir arzın olması gerekmektedir ki, işgücü hareketliliği sağlanabilsin. İktisadi gelişme seviyesinin faal nüfusun tam istihdamını sağlayacak düzeyde olmaması nedeniyle işgücü arzı fazlalığı çıkar. Bu nitelik günümüzde az gelişmiş ülkelerinin temel özelliğidir.

Öte yandan, işgücü göçü geliştirmekte olan değil; bizzat gelişmiş ülkeler tarafından başlatılan, nüfus artışı ve ekonomik gelişmeleri sağlayamayan az gelişmiş ülke hükümetleri tarafından sorunları örten bir can simidi olarak kullanılmıştır.⁵⁴

İşgücünün ortaya çıkışında ülkelerin gelişme seviyeleri ve iktisadi yapıdaki

⁵² Işıklı, **a.g.e.**, s. 80–86.

⁵³ Halis Başel, Sosyal Politika Açısından İç Göçler: Sivas'tan İstanbul'a Göç Örneği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 49.

⁵⁴ Aldoğan, **a.g.e.**, s. 145.

değişim etkili olmuştur. Nitekim, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya atılan iktisadi büyüme modelleri ve kalkınma stratejilerinin çoğu tarım ya da geleneksel kesime, sanayi kesimine, işgücü ve yiyecek arz eden bir kaynaktan öteye bir önem atfetmemişler ve gelişmenin motoru olarak sanayiye algılamışlardır.⁵⁵ Bu durumda da tarım kesiminin yoğun olarak yaptığı istihdam şekli pek kabul görmemiş ve tarım kesiminde istihdam yaratıcı politikalar tasvip edilmemiş, sanayi ve hizmetlerde yoğun bir istihdam yapılanmasına gidilmeye çalışılmıştır.

Kırsal alanlarda nüfus artışıyla birlikte tarım kesimindeki fazla işgücü sanayi alanlarına çekilmezse gizli işsizlik ortaya çıkacaktır. Emek seyyalyeti mevcut olmazsa bu durum işsiz adacıkları oluşturacaktır.⁵⁶ Tarım kesiminin istihdam için birinci tercih olarak kabul edilmemesi, diğer sektörlerin ağırlık kazanması dünyada bütün gelişmiş ülkelerin yaşadığı, gelişmekte olan ülkelerin ise biraz gecikmeyle takip ettiği bir süreç olmuştur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan tarımdan kopuş istatistiklerde de açıkça görülmektedir. Çalışmakta olan nüfusun yüzde olarak tarımda istihdam edilen oranı, daima bir düşüş göstermektedir.

Tarım sektöründeki bu oransal azalış sanayi ve hizmetler sektöründeki istihdam yaratıcı alanların çoğalması, tarımsal alanlarda teknoloji kullanılması nedeniyle, bir istihdam azalması, ekilebilir alanların artık tamamen sınırına gelinmesi, nüfus artış hızının da bu sıralarda hala kırsal alanlarda toplumsal artış hızlarının üzerinde kalması, kırdaki ve sanayileşmemiş bölgelerdeki işgücü potansiyelinin kontrollü ya da kontrolsüz olarak sanayi bölgelerine, daha doğrusu, sanayileşmenin başladığı yoğunlaştığı kentsel alanlara taşınmasını gerektirmiştir.

Öte yandan, uluslar arası işçi göçü, göç veren ve göç alan ülkeler açısından fayda-maliyet olarak iki farklı yaklaşımla değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelere olumlu ve olumsuz yaklaşım gösteren yazarlar vardır. Olumlu yaklaşım sahipleri “dengeli büyüme modeli” içinde görüşlerini açıklarken, olumsuz bakış sahipleri de “merkez-çevre modeli” altında fikirlerini ortaya koymaktadır. Dengeli büyüme modeli savunucuları, işgücü göçünün, ülkelerarası dengesizliği gidereceğini savunurken, merkez-çevre modeli savunucuları ise bu dengesizliğin gittikçe artacağını iddia etmektedir.

Dengeli büyüme modellerinin uluslar arası işgücü hareketine bakışı olumludur. Bu modelde uluslar arası işgücü göçü, göç alan ve veren ülkeler açısından dengeleyici bir fonksiyon görmektedir. Bu ülkelerarası ekonomik ve toplumsal gelişmeyi olumlu

⁵⁵ Sunday Üner, *a.g.e.*, s. 2.

⁵⁶ Sabahattin Zaim, *Çalışma Ekonomisi*, 9. bs., İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992, s. 42-43.

etkileyici niteliktedir. Dış göç, göç veren ülkelerdeki işsizlik üzerinde azaltıcı, ödemeler dengesindeki açığı kapatıcı ve yurt içi yatırımları artırarak ekonominin sermaye yapısında olumlu etki yaparken, işgücünün de gittikleri ülkelerde hem vasıf kazanması hem de sosyalleşmesi göçün sosyal boyutunu oluşturmaktadır. Uluslar arası işçi göçü, göç veren ülkeler için bir “kalkınma yardımı”dır.⁵⁷

Merkez-çevre modellerinin ise, uluslar arası işgücü hareketine bakışı olumsuzdur. Uluslar arası işçi göçü sermayenin belli merkezlere yığılmasının bir sonucudur. Sermayenin yığıldığı merkezler, bu sermayeyi optimal kullanmak için çevreden işgücü temin etmek durumundadır. Bu göç hareketi göç alan ve veren ülkeler arasında gelişmişlik farkını artırıcı bir fonksiyon görmektedir. Her yeni göç sermayeyi artırmakta, her yeni artış da yeni göçleri gerekli kılmaktadır. Bu süreç sonucunda sermaye arttıkça, genç ve nitelikli işgücü çekilmekte, göç veren ülkelerin kalkınması için hayati önem taşıyan işgücü kaybedilmektedir. Göç alan merkez geliştikçe, göç veren merkezlerin rekabet gücü de kalmamaktadır. Bu haliyle göç “kalkınma yardımı”ndan çok göç alan ülkelere “kaynak aktarımı” fonksiyonu görmektedir. Bölünmüş işgücü piyasası yüzünden birincil işgücü piyasasındaki, güvenceli, istikrarlı ve vasıf gerektiren işler vatandaşlara; ikincil işgücü piyasasındaki niteliksiz, güvencesiz, istikrarsız, ağır ve yorucu işler göçmenlere hasredilerek ikincil-sosyalleşme imkânı da kalmamaktadır.⁵⁸

İşgücü göçü, göç veren ülkenin var olan istihdam olanaklarının daha verimli kullanılmasını, ülkenin üretim potansiyelinden daha iyi yararlanılmasını, kalan işgücünün bireysel bazda daha fazla gelir elde etmesiyle toplumsal bazda da kalkınmayı sağlayacaktır. İşgücü göçünün dış göçü olgusuna ‘dengeli büyüme modeli’ çerçevesinde iktisadi açıdan bakanlara göre: Yurtdışına işgücü ihracı az gelişmiş bir ülkenin ekonomik gelişmesine olumlu yönde etki eder. Bu modele göre, işgücü ihraç eden az gelişmiş ülkelerde tarım kesiminde biriken gizli işsizler, işgücünün marjinal verimliliğini, dolayısıyla yaşam göstergelerini düşürmektedir. Gelişmiş bir ekonomiden gelişmemiş bir ekonomiye yönelen işgücü fazlası geride kalan işgücünün marjinal verimliliğini yükselterek üretim araçlarının etkin kullanılmasını sağlamaktadır.⁵⁹

Dengeli büyüme modeli savunucularına göre, işgücü göçüne katılan göç veren ülke vatandaşları gelişmiş ülke ekonomilerine işçi olarak katılarak, buralarda yetişme imkânı bulacak ve ülkelerine geri döndüklerinde hem tasarruflarıyla, hem de edindikleri

⁵⁷ Sami Güven, **Uluslar arası İşçi Göçünün Sosyal Politika Sorunları**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını, 1996, s. 11-12.

⁵⁸ A.e., s. 13-18.

⁵⁹ Güven, **Dış Göç ve İşçi...**, a.g.e., s. 17.

yeni bilgiler ve hünelerle ülkelerinin ekonomik gelişmesine etkin bir biçimde katılacaktır. Dövizlerle sağlanan mali olanaklar, ülke ekonomisi üzerinde yayılma etkisi yaratacak, artan tüketim hacmi yurt içi yatırımları hızlandıracak sermaye birikimi ve üretim kapasitesi ile istihdam olanakları genişleyecektir.

Dengeli büyüme modeli savunucularının aksine, simetrik olmayan büyüme modeli savunucuları, işgücü göçlerinin göç veren ülkeler ve bölgeler için değil, göç alanlar için faydalı olduğunu savunmaktadır. Yurt dışına işçi ihracı, göç veren az gelişmiş bir ülkenin ekonomik gelişmesini olumsuz etkilemekte ve gelişmişlik ayrımlarını daha da artırmaktadır. İşgücünün çeşitli kanallarla az gelişmiş ülkelere, gelişmiş ülkelere doğru akmasının temel sebebi, sermayenin belli yerlerde–işgücü talep eden gelişmiş ülkeler veya bölgeler–birikmesidir. Bu sermaye birikimi işgücü talep etmekte, yeni işgücü yeni sermaye birikimine sebep olmaktadır. Bu yeni sermaye birikimi de yeniden işgücü talebini artırmaktadır. Bu döngü içinde gelişmiş ülkeler, geri kalmış ülkelere işgücü çekmekte genç ve nitelikli işgücü açıklarını bu yolla gidermektedir. Merkez geliştikçe çevre ülkeler rekabet gücünü tamamen yitirmekle karşı karşıya kalmaktadır. Sonuçta geri kalmış ülkelerin ve bölgelerin kaybı gelişmiş ülkeler ve bölgelerden daha fazla olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin, işgücü ihraç eden yerlerin gelişmelerini engelleyici bu etkileri, geciktirme (backwach), durdurma (stopage) ve kutuplaşma (polarization) etkileri olarak adlandırılmaktadır. Marksist açıdan ise, yedek işgücü deposu olarak görülen yabancı işgücü, kapitalist sistemi içinde bulunduğu bunalımlardan kurtaran bir süspansiyon işlevi görmektedir.⁶⁰

1.2.3.2. Beyin Göçü

Beyin göçü konusu, hemen aşağıda yer alan birçok başlık altında detaylı bir şekilde ele alındığından dolayı, kavram ile ilgili olarak burada herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

1.3. Beyin Göçü Kavramı, Tanım ve Genel Özellikleri

1960'dan itibaren, göçle ilgili olarak dikkat, yüksek vasıflı elemanların ülkeler arası göçü konusuna çevrilmiştir. Özellikle, bilim adamı ve mühendis gibi sayıca sınırlı fakat kalkınma sürecinde stratejik yeri olan seçkin zümrenin uluslar arası göç hareketi, dünyanın bir çok ülkesinde, büyük bir hızla gerek kamu oyunu gerekse kalkınma ile ilgili çevreleri ve araştırmacıları meşgul eder duruma gelmiş ve önem kazanmıştır.

⁶⁰ A.e.,s. 17–18.

Özellikle vasıflı, yetişmiş bilim adamı göçünün ulaştığı boyutlar ilk olarak, 1960'lı yıllarda, Kuzey Amerika'ya sürekli ve önemli ölçüde bilim adamı ve yüksek vasıflı meslek adamı kaybettiği anlaşılan İngiltere'de dikkati çekince bu duruma akademisyenler “The Brain Drain” (Beyin Akımı) adını verdiler. Bir ülkenin insan kaynaklarının değerli bir kısmını göçle elden çıkarmasını anlatan bu kavram, ülkeler arası yüksek seviyede eleman göçü ile ilgili literatüre mal olmuştur. Yapılan çalışma ve araştırmalarda “beyin göçü” batılı kaynaklarda “The Brain Migration” (Beyin Göçü) ve “Migration of Talent” (Yeteneklilerin Göçü) gibi deyimlerle ele alınmıştır.⁶¹ Bu kavramlardan “The Brain Drain” en yaygın kullanılan ve kanaatimizce beyin göçünün yüklendiği manayı etimolojik bakımdan en iyi yansıttır.

Nitelikli, kalifiye, yüksek vasıflı meslek adamı, kabiliyet, yetenek, nitelikli insan gücü, beşeri sermaye, vasıflı emek ve profesyonellerin göçü şeklinde literatürde ifade edilen, ülke dışına göç hareketlerinde özel bir alan oluşturan ve kısaca, yüksek mesleki niteliğe sahip iş gücünün ülkelerinden başka ülkelere çalışmak amacıyla gidişini eş ifadeyle, yüksek öğrenimli, mesleğinde uzmanlaşmış, üstün zeka ve kapasiteye sahip, kabiliyetli elemanların çeşitli sebeplerle ülkeleri dışına çıkarak orada çalışmalarını, yerleşmelerini ifade eden ve bu anlamda yaygın bir şekilde kullanılan “beyin göçü” ile ilgili bir çok tanım yapılmıştır.

Beyin göçü kavramı, yüksek vasıflı elemanların yoğun bir şekilde ülkeyi terk edip başka ülkelere özellikle ABD'ne göçü üzerine İngilizler tarafından bu göç, “milli bir kayıp, eğitimli vatandaşların yaratıcı ve verimli potansiyellerinin kaybı”⁶² olarak düşünülerek bunu ifade amacıyla kullanılmıştır.

Kabra, beyin göçünü sadece gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere insanların göçünü tersine çevirmeyi ayrıca gelişmekte olan ülkeler tarafından desteklenmiş ve finanse edilmiş projelerde çalışan yüksek nitelikli insan gücünü kapsadığını⁶³ belirtirken W. Adams'a göre ise beyin göçü, süreci herhangi bir karşılığı veya ederi olmaksızın önemli bir kaynağın büyük kaybını ifade eder. İnsan sermayesi, insanoglunun refahına

⁶¹ Turhan Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler: Türkiye'den Başka Ünelere Yüksek Seviyede Eleman Göçü Üzerinde Bir Araştırma**, Ankara: ODTÜ, Fen ve Edebiyat Fakültesi Yayın No. 23, Başnur Matbaası, 1971, s. 1 & Numan Kurtulmuş, “Gelişmekte Olan Üneler Açısından Stratejik İnsan Sermayesi Kaybı: Beyin Göçü”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, 37. Kitap, 1992, s. 206.

⁶² Y. Adir, “Brain Drain: Psychological Characteristics of Israeli Graduates from American Universities Who Settle in the United States or Return to Israel”, (Unpublished Ph. D. Thesis), California School of Professional Psychology, Fresno, 1993, s. 1.

⁶³ Kamal Nayan Kabra, **Political Economy of Brain Drain (Reverse Transfer of Technology)**, New Delhi: Arnold-Heinemann Publication, 1976, s. 18.

katkı sağlamada ve ihtiyaç duyulan yerde ekonominin dışında kalmaktadır.⁶⁴ Temelde beyin göçü, toplumun önemli miktarda para harcadığı kişiler demektir ki sonuçta onların eğitimlerinin faydası diğer ülkelere olmaktadır.⁶⁵

Beyin göçünün bir kayıp oluşuyla ilgili bir başka tanımda şöyledir; “İnsanların, gerekli eğitimi alıp yetiştiği ülkeden temelli veya uzun bir süre ayrılışını ifade eden beyin göçü, gelişmekte olan ülkeler için bir çok ekonomik, sosyal ve kültürel kaynak kaybıdır.”⁶⁶

Beyin göçünü, bir ülkeden başka birine bilim adamları gibi profesyonel insanların hareketi olarak gören Zhang; genellikle eğitilmiş, vasıflı bireylerin, yüksek düzey insan kaynaklarının, yüksek eğitilmiş veya yüksek kaliteli insan gücünün dışarıya göç etmesini beyin göçü olarak tanımlayıp ele almıştır.⁶⁷ Bir başka tanımda ise beyin göçü, insanlık refahına büyük katkı sağlayan ülkelere, çok iyi eğitim-öğretim gören, donanımlı, yetenekli, vasıflı insanların, yüksek derecede sanayileşmiş ülkelere göçü⁶⁸ şeklinde tanımlanmıştır.

Birleşmiş Milletlere göre beyin göçü; yüksek vasıflı insanların gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru yaptığı ve sadece endüstrileşmiş ülkelerin ev sahibi olarak faydalandığı, tek yönlü harekettir.⁶⁹ Bu tanım ve yaklaşım fazlaca tek anlam ve yönlüdür. Zira, beyin göçü çok daha fazla boyut ve anlam ifade etmektedir.

Kao ve Lee'nin, ülkeleri dışında öğrenim gören öğrenciler ve dönmemeleri üzerine yaptıkları uygulamalı çalışmada beyin göçü; sürekli, uluslar arası yüksek nitelikli insan gücü göçü, profesyonel, teknik ve benzeri yüksek nitelikli iş gücünün akışı⁷⁰ olarak tanımlanmıştır. Beyin göçü, “Yüksek öğrenim görmüş yada mesleğinde ilerlemiş, yaratma ve araştırma gücü fazla elemanların, iktisaden kalkınmış ülkelere çalışmak veya yerleşmek üzere göç etmeleri”⁷¹, “Yüksek mesleki niteliğe sahip iş gücünün kendi ana vatanından

⁶⁴ Walter Adams, Joel B. Dirlam, “An Agenda for Action”, **The Brain Drain**, (Ed. Walter Adams), New York: The Macmillan Company, 1968, s. 14.

⁶⁵ K. C. Pant, “Brain Drain National Development”, **Lancer International**, (Ed. Chopra), New Delhi, 1985, s. 33.

⁶⁶ Ahmet Şahinöz, “Beyin Göçü ve Teknoloji Sorunu”, **Amme İdaresi Dergisi (Aralık 1982)**, C. 15, S. 4, s. 49.

⁶⁷ X. Zhang, “Residential Preferences: A Brain Drain Study on Chinese Students in the United States”, (Unpublished Ph. D. Thesis), Harvard University, Department of Sociology, Cambridge, 1992, s. 6.

⁶⁸ M. S. Das, **Brain Drain Controversy and International Students**, Lucknow: Lucknow Publishing House, 1972, s. 5.

⁶⁹ Jean Baptiste Meyer, Meroy Brown, “Scientific Diasporas: A New Approach to the Brain Drain”, **Paper Prepared for the UNESCO-ICSU World Conference on Science**, Budapest, June 1999, s. 2.

⁷⁰ B. N. Ghosh and R. Ghosh, **Economics of Brain Migration**, New Delhi: Deep and Deep Publications, 1982, s. 70.

⁷¹ Hikmet Gürkaynak, “Beyin Göçü ve Sömürgecilik”, **Yeni Gazete**, 18 Ekim 1970, s. 2; Doğan Atılğan, “Beyin Göçü”, **Türkiye Kütüphaneciler Derneği**, C. 35, S. 3, 1986, s. 27.

başka ülkelere çalışmak amacıyla gidişi”⁷² ve “yüksek tahsilini bitirmiş, her meslekten eleman, ilim adamı, araştırmacı gibi kişilerin daha iyi şartlarda çalışmak isteğiyle başka ülkelere göç etmesi”⁷³ şeklinde tanımlanmıştır.

Başka bir yaklaşımda ise beyin göçü, teknoloji transferi olarak değerlendirilmektedir. “Beyin göçü; fakir ülkelere zengin ülkelere verimli ve üretken kaynakların gerçek transferidir. Teknoloji; bilgi ve sermaye donatımının bileşimi olduğuna göre vasıflı insanların göçü açıkça bir teknoloji transferidir. Çünkü böyle transfer az gelişmiş veya fakir ülkelere gelişmiş veya zengin ülkelere doğru meydana gelir.”⁷⁴

Beyin göçünü, beyinlerin sirkülasyonu, modernleşmenin çağdaş bir göstergesi, yolu olarak gören Frankel, beyin göçünü, çok daha izole olmuş ve çok daha fakir yerlerden dünyanın metropoliten merkezlerine doğru insanların hareketi olarak tanımlarken Kidd beyin göçünü, göç veren ve alan ülkelerde yapısal uyumsuzlukların bir göstergesi olarak tanımlar. Ona göre, göç veren ülkeler için beyin göçü, gecikmiş gelişme veya az gelişmişlik göstergesi olabilir. Bütün durumlarda beyin göçü, hastalıktan ziyade hastalığın belirtisidir. Claire Nader ise beyin göçünü, teknik üstünlükleri krizler bakımından ele alır ve beyin göçünü bir ülkenin beyin gücüne ve muhtemel üstünlük kaynaklarına zarar verdiğine işaret eder.⁷⁵

Colombo Planı’na göre, ülkelerinin kalkınması, gelişmesi için faydalı olan ve hizmetlerine ihtiyaç duyulan, ülkeleri dışındaki öğrencilerin geri dönmemesi beyin göçüdür. Söz konusu planın oluşturulduğu 22. Danışma Komitesinin toplantısı ve kongre sonuç bildirisinde beyin göçü:

1. Karakteristik özellikler taşıyan ve önemli süreçlerde, önemli pozisyonda olanların,
2. Nadiren görülen, kaliteli liderlik özellikleri göstermiş olanların,
3. Kendi birikimleri ile bilgi alanlarına bilimsel anlamda önemli katkıları olanların,
4. Ev sahibi ülkenin talebi üzerine göç edenlerin,
5. Ülkesinde, bugün için talep edilen hizmetlerdeki profesyonellerin, kalkınma için

⁷² Melih Tümer, “Beyin Göçü”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Aralık 1969, s. 5.

⁷³ Musa Gürgün, **Üstün Beyin Gücü Eğitimi ve Fen Lisesi Tecrübesinin Sosyo-Ekonomik Bakımdan Değerlendirilmesi**, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No. 1708, Mart 1980, s. 79.

⁷⁴ Şakir Berber, “Beşeri Sermaye Kaybı Olarak Beyin Göçü ve Türkiye”, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 34.

⁷⁵ The Committee on Foreign Affairs U.S. House of Representatives, **Science, Technology and American Diplomacy: Brain Drain**, Congressional Research Service, Washington D.C., 1974, s. 13.

faýdalanılan ve ihtiyaç duyulan hizmetlerdeki göçü olarak adlandırılmış ve bu göçün, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler için kötü, olumsuz olacağı ve sıkıntı, sorun yaratacağı belirtilmiştir.⁷⁶

Beyin Göçünü, Oğuzkan, “bir ülkenin, insan kaynaklarının değerli bir parçasının göçle elden çıkarılması”⁷⁷, Kösemen ise, “bir anlamda ülkenin kıt olan insan gücü, kaynaklarının israfı”⁷⁸ olarak tanımlayıp değerlendirmişlerdir.

CIDA’ya (Canadian International Development Agency) göre beyin göçü, bir ülkeden başka bir ülkeye üniversite eğitilmiş bilim adamı, mühendis ve doktorların göçünü ifade etmektedir.⁷⁹

UNESCO ve OECD kriterleri beyin göçü ve söz konusu göç nüfusunu belirleyip tanımlamak için konuya nitelik, vasıf esaslı yaklaşmıştır. Buna göre beyin göçü ve nüfusu, bir üniversite derecesi almış ve yüksek öğretim görmüş kişileri ifade etmekte, kapsamaktadır.⁸⁰ Nitelikli ile vasıflı, yüksek vasıflı ile vasıflı ya da nitelikli ile yüksek nitelikli, yüksek nitelikli personel ile bilim ve teknolojideki insan kaynakları arasındaki farklılıklar nelerdir? Vasıf terimi ile kastedilen şey; iş gücü piyasasındaki belirli işleri ifa edebilmek için sahip olunması gereken nitelikleridir. Vasıflar çok boyutludur çünkü, pek çok mesleği gereğince ifa edebilmek için bir insan pek çok vasa aynı anda sahip olabilmelidir. Mesela, bir işi iyi bir şekilde yapabilmesi için bir insanın genellikle, göz-el koordinasyonu, bedensel mukavemet vb. fiziksel vasıflara ve ayrıca bilişsel (analitik ve kıyaslamalı düşünme, sayısal ve sözlü yetenekler gibi) ve kişiler arası (liderlik, iş bölümü yapabilmek gibi) yeteneklere sahip olması gerekir.⁸¹

Uluslar arası standart sınıflandırmalara baktığımızda ise; (kalifiye) ”nitelikli” demek daha formal bir sınıflandırmayı ifade etmektedir. Bu sınıflandırma, günümüzde oldukça yaygın bir şekilde kullanılmakta olan ”Uluslar arası Standart Eğitim Sınıflandırması” (ISCED) ile büyük oranda örtüşmektedir. “Yüksek Nitelikle (kalifiye)” terimi ise; belli bir eğitim düzeyine ya da formel niteliklere sahip olma durumunu ifade eder ve bu terim, “nitelikli” (kalifiye) teriminden farklı bir kelimedir. Uluslar arası Standart

⁷⁶ G. Lakshmana Rao, **Brain Drain and Foreign Students: A Study of the Attitudes and Intentions of Foreign Students in Australia, the USA, Canada and France**, New York: St. Martin’s Press, 1979, s. 150.

⁷⁷ Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler...**, a.g.e., s. 1.

⁷⁸ Cevdet Kösemen, “Yurt Dışına Teknik Eleman Göçü”, **Türkiye Mühendislik Haberleri**, S. 17, Mart-Nisan 1971, s. 2.

⁷⁹ M. J. Boodhoo, A. Baksh, **The Impact of Brain Drain on Development: A case Study of Guyana**, Kuala Lumpur: Percetakan Intisari, 1981, s. 15.

⁸⁰ Boodhoo, Baksh, a.g.e., s. 15.

⁸¹ E. Wolff, “Technology and the Demand for Skills”, **STI Review** No. 18, Paris, 1996, s. 13.

Meslek Sınıflandırması'na (ISCO) göre; vasıflar, “vasıf düzeyi” ve “vasıfta uzmanlaşma” temelinde tanımlanırlar. “Vasıf düzeyi” ile kastedilen şey; ISCED seviyelerine referansla oluşturulmuş olan görev ve işlerin kompleks ve karmaşık düzeneği içerisinde varolanlara sahip olma düzeyidir. “Vasıfta uzmanlaşma” ise; edinilmiş bilgi düzeyi, kullanılabilen alet ve maksine sayısı, üretilebilen mal ve verilebilen hizmetler gibi ölçütler baz alınarak tanımlanır.⁸²

Son yıllarda, sonunda, uluslar arası düzeyde hem fikir olunan bir kuramsal çerçeve oluşturulmuş olup, bu edimin temel aktörleri OECD ve Eurostat olmuştur. Bilim ve teknolojiye insan kaynağını (HRST) ölçmek için çıkılan bu yolda “Canberra Yönergesi” ortaya çıkmıştır. Bir yönergeyi hazırlayanlar ise; OECD'nin Bilim ve Teknoloji Gösterge alanındaki Ulusal Ekspert (Uzman) Grubu'dur (NESTI).

“Canberra Yönergesi”ne göre HRST (Bilim ve Teknolojideki insan kaynağı) 'nin tanımı, aşağıdaki özelliklerden birine sahip olan insanlardır. Bu koşullar ve özellikler ise şunlardır;⁸³

- Bir Bilim ve Teknoloji sahasında, üçüncü seviye eğitimi başarılı bir şekilde tamamlamış olmak,
- Formel olarak bu eğitimi tamamlamadan normalde yukarıdaki niteliklere sahip olmayı gerektiren bir bilim–teknoloji işinde çalışmış veya çalışıyor olmak.

“Canberra Yönergesi”nin tanımı hem “eğitimsel nitelikleri” hem de “mesleksi (işle ilgili) nitelikleri içerir durumdadır. Bilim ve Teknoloji alanı son derece geniş bir alanı kapsamaktadır ve her türlü eğitim ve meslek alanı, (sosyal bilimler ve beşeri bilimler dahil olma üzere bu geniş sahanın bünyesinde yer almaktadır. Önceki ISCED tanımlarına göre üçüncü seviye eğitim ise şu şekilde tarif edilebilir; Üçüncü seviye eğitim, birinci (ilk) üniversite düzeyine eşit olmayan bir derece kazandıran ilk aşamadır (ISCED–5. kategori). Üçüncü seviye eğitim, birinci bir üniversite düzeyi ya da bunu eşti bir derece kazandıran tipin ilk aşamasıdır (ISCED–6. kategori) Üçüncü seviye eğitim, üniversite sonrası (master–doktora) bir derece ya da bunun eşti bir derece kazandıran aşamaya götüren tipin ikinci aşamasıdır (ISCED–7. kategori)

ISCED,21 temel eğitim çalışma alanı belirlemiştir. Bilim ve teknolojiye insan kaynağının makro ölçüleri için ise 7 temel çalışma sahası önerilmiştir. Bunlar; Doğa

⁸² Laudeline Auriol, Jerry Sexton, “Human Resources in Science and Technology: Measurement Issues and International Mobility”, **International Mobility of the Highly Skilled**, OECD Proceedings 2002, Paris, s. 14–15.

⁸³ A.e., s. 15.

Bilimleri, Mühendislik ve Teknoloji, Tıp Bilimleri, Tarım Bilimleri, Sosyal Bilimler, Beşeri Bilimler ve diğer alanlar. Bu kategoriler, biyoloji ve bilgisayar bilimleri gibi yeni yeni gelişmekte olan sahalardaki eğitimi içine almak için daha geniştir. ISCO-88 kategorilerine göre bilim ve teknoloji meslekleri ise şunlardır;⁸⁴ Üretim ve operasyon bölümleri müdürleri, diğer departman (bölüm) müdürleri, genel müdürler, fizik, matematik ve mühendislik bilim (i) profesyonelleri, yaşam bilimi ve sağlık profesyonelleri, öğretim uzmanları, diğer uzmanlar, fizik ve mühendislik bilimindeki yardımcı profesyoneller, yaşam bilimi ve sağlık alanındaki yardımcı profesyoneller, öğretim alanındaki yardımcı uzmanlar ve diğer yardımcı uzmanlar. Ayrıca, bilgisayar profesyonelleri, bilgisayar hizmetleri departman müdürleri, yardımcı bilgisayar uzmanları bilim adamları ve mühendisler.

Yüksek vasıflıların göç dinamiklerinin sadece iş koluna göre değil meslek türüne göre de değiştiği belirtilip savunulmaktadır. Beyin göçüne konu yüksek vasıflıların meslekleri; ” Üst Düzey Müdür ve Yöneticiler, Mühendis ve Teknisyenler, Bilim adamları, Mütessesbiler ve Öğrenciler”⁸⁵ olmak üzere 5 grupta toplanmaktadır. OECD’ye göre ise beyin göçüne konu yüksek vasıflılar; “Yüksek Vasıflı Uzmanları, Bağımsız ve Üst Düzey Yöneticileri, Uzman Teknisyenleri, Yatırımcıları, İş Adamlarını, Anahtar Pozisyonda Çalışanları ve Yan Mukaveleyle Çalışanları”⁸⁶ kapsamaktadır.

Beyin göçüne konu olanların vasıf, nitelik ve amaçlarına, beyin göçünü alan ve veren ülkeler açısından önemine, neden ve sonuçlarına, beyin göçünün yönü ve göçenlerin ev sahibi ülkede kalma sürelerine göre, yer yer paralel, örtüşen ve yer yer farklı yönlerden yaklaşıp bir çok tanım yapıldığı görülmektedir. Kısaca, genel ve etkili olarak beyin göçünü; “yüksek seviyede eğitim görmüş insan gücünün ülkeler arasındaki hareketi”⁸⁷ şeklinde ifade etmemiz mümkündür.

Beyin göçünün, özellikleri ve tanımları doğrultusunda çeşitli ortak nokta, unsurları söz konusudur ki bunları da şu şekilde sıralayabiliriz;

- Göç hareketinin beyin göçü olarak değerlendirilebilmesi için göç edenler, yüksek vasıflı, profesyonel, uzman sayılabilecek niteliklere sahip olmalıdır.

⁸⁴ Auriol, Sexton, a.g.e., s. 16.

⁸⁵ Sami Mahroum, “Europe and the Immigration of Highly Skilled Labour”, **International Migration**, Vol. 39 (5) 2001, s. 29.

⁸⁶ OECD, **Trends in International Migration**, Continuous Reporting System on Migration Annual Report 1996, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 1997, s. 21.

⁸⁷ Berrak Kurtuluş, **Amerika Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü**, 1. bs., İstanbul: Alfa Yayınevi, 1999, s. 2.

• Göç edenin, göç sebepleri ne olursa olsun, belli bir süre içinde yurda dönmemiş olması gerekir. Çünkü, kişinin toplumsal üretime ve yaşadığı toplumun bilgi dağarcığına katkısının ne kadar sürede olacağını belirli bir süreçte olması bu göç hareketini gerçekleştirene göre değişebilmektedir. Yani beyin göçünde “süre” faktörünün de göz önünde tutulması gerekir. “Beyin göçüne konu olan elemanlar açısından esas itibariyle dışarıda ne kadar uzun kalırsa kalırsa sonuçta genellikle yurda dönüşmesi bir idealdir. Ancak bazen 1–3 yıl gibi kısa süreler için ülkeler arasında yüksek seviyeli insan gücü hareketleri de beyin göçü olarak nitelendirilmektedir...⁸⁸ Konu ile ilgili çalışmalarda beyin göçüyle, göç edilen yerde sürekli olarak kalanların kastedildiğini görmekteyiz.

• Göç ile gidilen ülkede çalışılıp üretimde bulunulması, kültürel ve bilimsel katkıda bulunulması da gerekmektedir. Aksi durumda, beyin göçü değil turistik gezi niteliğinde ülkesini terk etmiş sayılabilir.

Beyin göçü ile ilgili fakat, değişik şartlara bağlı olarak; beyin bolluğu, beyin ihracı, beyin mübadelesi, beyin kurutma, beyin avcılığı, gizli yada bedensiz beyin göçü gibi değişik kavramlarında yer aldığını görmekteyiz. Beyin göçünü daha iyi anlamak bakımından bu kavramları analitik olarak ele alıp kısaca tanımlamak yerinde olacaktır.

Beyin Bollluğu (Fazlalığı, Taşması): Bir ülkede vasıflı eleman fazlasından yararlanılamaması ve bu elemanların vasıflı eleman talebi bulunan ülkeler tarafından emilmesidir. Bu tür beyin göçünü ülkenin mevcut işsizlik problemine ilaveten plansız ve karşılaştırmalı olarak maliyeti düşük alanlara yönelik eğitim politikası da teşvik etmektedir. Beyin bolluğuna yüksek oranda vasıflı eleman yetiştirme, düşük istihdam, vasıflı elemanları uzmanlık alanlarında istihdam edebilme oranının düşüklüğü, yetişen elemanlarda tecrübe ve rekabet eksikliği yol açmaktadır.⁸⁹ Beyin gücü fazlalığı olmasına rağmen, bazen yetişen beyin iş için çok iyi, bazen de işin yetişen beyin için çok iyi olması beyinden yararlanamamayı artırmaktadır. Böyle bir beyin gücü fazlalığının fırsat maliyetinin sıfır olması nedeniyle, yurt dışına gitmesi ülke ekonomisine kısa vadede veya görünürde zarar vermezken, işsizlik probleminin çözümüne dahi yardımcı olabilir.⁹⁰ Bu tür beyin gücü fazlalığının oluşumunu sağlayan en önemli faktör, ülkede ihtiyaç duyulan alanlar için ve yeterince eleman yetiştirme yerine daha az veya hiç ihtiyaç duyulmayan

⁸⁸ A.e., s. XVII–XVIII.

⁸⁹ Salih Banışık, Hakan Çetintaş, “Küreselleşme ve Beyin Göçü”, **Kocaeli Üniv. İİBF II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, (17–18 Mayıs 2003, Derbent–İzmit), İstanbul: Beta Yayınevi, 2004, s. 724.

⁹⁰ Shikshanic, “Study of Concepts and Causes of Brain Drain–Aun Report”, **Inter-Disciplinary Studies**, 156. **Seminers**, (Çevrimiçi), <http://shikshanic.nic.in/cd50years/z/8T/H3TH30101.htm>, 3.9.2004.

alanlarda eleman yetiştirilmesidir.

Beyin İhracı: Beyin gücünün başka bir ülkeye ihraç edilmesiyle oluşan beyin göçü şeklidir. Bu gücü ihraç eden ülke, bu işlem karşılığında uzun vadeli-kesintisiz ücret alırken, ödemeler vergi oluşumuna göre yıllara yayılabilir. Beynin fiyatı ülkeden ülkeye değişmesine karşın genellikle bu fiyat kamu maliyetini yansıtmaz. bu olayda sosyal maliyet ile özel maliyetin dengelenmesi gerekmesine rağmen sosyal maliyetin ihraç dönemi boyunca hesaplanması güçtür. İhraç kazancı ihraç eden ülkenin fırsat maliyetini karşılayabilirse beyin ihracına olumlu yaklaşılabilir. İhraç gelirin kam ve özel maliyeti aşmaması durumunda yapılan beyin göçüne beyin ihracı denebilir.⁹¹ Barbados, Filipinler gibi bazı gelişmekte olan ülkeler özellikle ihracat amaçlı olarak üstün nitelikli elemanları göndererek beyin göçünü teşvik etmektedir.

Beyin Değişimi (Mübadelesi): Bu tür değişim işlemi, ülkeler arasında eğitim, tecrübe, bilgi edinme açısından karşılıklı fayda elde etmek amacıyla öğrenci, araştırmacı ve bilim adamı değişimini kapsamaktadır. Bu tür beyin göçüne daha anlamlı olarak beyin değişimi de denilebilir. Uluslar arası beyin değişimi yeni bir kavram olmayıp, uluslar arası işbirliklerinde, ortaklıklarda, özel bilginin kamu mallarına transferinde ve fikirlerin yayılmasında önemli bir anlam ifade etmektedir.⁹² Bu uygulamalar günümüzde hızla artmaktadır.

Beyin Kurutma: Az gelişmiş ülkelerdeki beyin göçünü yaratan önemli faktörlerden biridir. Bir bedel olmaksızın, hayati kaynakların kaybedilmesi olarak değerlendirilen beyin kurutma aslında, gazeteciler ve son zamanlardaki bilimsel tartışmalarda kullanılan hileli (aldatıcı, kasıtlı) bir kavramdır. Vasıflı elemanın kendi ülkesinde yararlı olmayacak biçimde kullanılması, köreltilmesi, sosyal faydasının az olması şeklinde ifade edilebilir. Bu durum sanat alanında da sanatçının, üretememesi anlamında “beyin küsmesi” kavramıyla ifade edilmektedir.⁹³

Beyin göçü, göç veren ve alan ülkeler açısından incelendiğinde, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göç söz konusu olduğu gibi, gelişmiş ülkelere yine gelişmiş ülkelere doğru bir akımın-İngiltere veya Kanada’dan ABD’ye gibi-varlığı da söz konusudur. Gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru olan akım “beyin göçü” olarak ele alınırken, gelişmiş ülkelere yine gelişmiş ülkelere doğru

⁹¹ A.e.

⁹² Banşık, Çetintaş, a.g.e., s. 725 & Shikshanic, a.e.

⁹³ Banşık, Çetintaş, a.g.e., s. 725.

olan bilim adamı göçü “Beşeri Kapitalin Uluslar arası Dolaşımı” şeklinde değerlendirilmektedir.⁹⁴

Gizli (Bedensiz) Beyin Göçü: Bu tür göç, mühendis, teknolojist ve bilim adamlarının kendi ülkelerinde fakat bir yabancı şirket için çalışmasını kapsar. Keza aynı pozisyondaki yüksek kademe yöneticilerini de içine alır. İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, İsveç, İsviçre diğer her bir Batı Avrupa ülkesinde araştırma ve geliştirme merkezlerinin Amerikan şirketlerince desteklenip, finanse ve kontrol edilerek gizli beyin göçünün bir parçasını teşkil etmektedir. Bu merkezler, bazı beyinleri, coğrafi anlamda Avrupa’da tutarken, bu beyinlerin ürünlerinden istifade eden Avrupa değil ABD’dir.⁹⁵ Özellikle, Batı Avrupa ülkelerindeki Amerikan şirketleri tarafından maddi olarak desteklenen ve kontrol edilen Ar-Ge merkezleri, gizli beyin göçünün parçalarından oluşur, şekillenir. IBM dünyanın bir çok yerindeki tesislerinden oluşan bir kuruluştur ve konuya iyi bir örnektir.

Gizli beyin göçü, geleneksel yani açık beyin göçünden daha büyüktür. Yapılan tahminler onu, iki buçuk kat fazla göstermektedir. ABD’i, açık beyin göçünde olduğu gibi gizli beyin göçünde de dikkat çekmekte ve bunun avantajlarından etkili bir şekilde yararlanmaktadır.

Geleneksel beyin göçü eğer yavaşlar veya yasal düzenlemeler ile sınırlandırılır ise, gizli beyin göçü büyük oranda artar. Ayrıca bu durum çıkar çatışmasına da neden olur.⁹⁶ Böylesi bir düzenleme, beyin göçünü belki bir süreliğine yavaşlatır ancak bu düzenlemenin etkisi beklendiği kadar büyük olamaz ve gizli beyin göçü artacağı gibi daha çok yabancı araştırma merkezleri de geliştirmekte olan ülkelerde kurulacaktır.

Gizli/bedensiz beyin göçünün diğer önemli yönü de bilimsel yayımlarla ilgilidir. Buna önemli, etkili bir örnek ISI’dır. 1975 yılında ABD’de kurulan Institute For Scientific Information (ISI) adlı gerçekte, yeni bilgi ürünlerini, bilimsel makaleleri derleyen, endeksleyen ve yayan bir kuruluştur. Bilgi çağının en önemli özelliklerinden birisi yeni bilgi ve teknolojiler üretmek ise en az onun kadar önemli olan, üretilmiş bilgilere ulaşmak ve onlardan yararlanmaktır. Ana dili İngilizce olan ülkeler ile çocukluktan itibaren ana dilleri gibi İngilizce’yi rahatça kullanabilen gelişmiş ülkelerin akademik ve teknolojik topluluğu ISI’yla adeta bütünleşerek bir ortak bilim pazarı oluşturmuşlardır. ISI adlı kuruluşla yeni bir sömürü düzeni kurulmuştur ki, bu bedensiz beyin göçü veya bedensiz

⁹⁴ Erkal, *Sosyoloji, a.g.e.*, s. 75.

⁹⁵ Kurtuluş, *Amerika Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü, a.g.e.*, s. XVI-XVII.

⁹⁶ D. N. Chorafas, *The Knowledge Revolution: An Analysis of the International Brain Market and The Challenge to Europe*, London: George Allen and Unwin Ltd., 1968, s. 45.

beyin sömürsüdür. Söz konusu sistem şu şekilde işlemektedir: Başta ABD ve İngiltere olmak üzere gelişmiş ülkeler bol miktarda dergi çıkarmakta ve diğer ülkelerdeki nitelikli, bilimsel araştırmaların bu dergilerde veya düzenli olarak İngilizce yayımlayacakları nitelikli ulusal dergilerinde yayımlamayı sağlamayı, bu yayımları ülkelerindeki bütün bilim kuruluşları ile ileri düzeyde Ar-Ge faaliyetlerinde bulunan özel kurum, kuruluşlara kolayca iletilmesini ve ilginç çalışma, araştırmalarıyla dikkat çeken bilim adamlarını bu kurum ve kuruluşlar ile tanıştırmayı, kaynaşmalarını sağlamak ve teşvik etmeyi amaçlamaktadırlar. İstikbal vaad eden bilim adamlarını, gerektiğinde uzun süreli beyin göçüne kabul etmeden daha yakından tanıma, değerlendirme imkânına kavuşulmaktadır. Bunu yaparken ne bu bilim adamlarının yetiştirilmelerine, ne emeklerine, ne laboratuvar ve diğer bilimsel araştırma alt-yapılarına ne de bilimsel araştırma giderlerine kendileri hiçbir bedel ödememekte, bütün bu giderleri araştırmacının mensubu olduğu gelişmekte olan ülkelerin insanlarına ödettirmektedirler. Bundan daha karlı bir beyin sömürüsü başka nasıl bir yolla gerçekleşebilir? Bu ve diğer bilgilerin gelişmiş ülkelerin gizli ve özel teknolojik Ar-Ge merkezlerinde işlenerek deneysel geliştirme ile ürün ve proses geliştirme evreleri de tamamlandıktan sonra mülkiyetli yeni teknolojilere veya ürünlere dönüştürüldükten sonra tekrar gelişmekte olan ülkelere çok pahalı bir şekilde satıldıklarını göstermektedir.⁹⁷

Gizli veya bedensiz beyin göçü türü fiziki beşeri sermaye göçündeki açık beyin göçünden daha az ve daha az önemli değildir.

1.4. Beyin Göçü ve Beyin Göçünün Tarihsel Gelişimi

Beyin göçü, tarihsel süreç içinde daima var olmuş, fakat, 20. yüzyılda ağırlık kazanmış ve 1950'lerden itibaren önemine istinaden araştırmalara konu olmuştur.

Bu göç hareketlerinin geçmişi insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, devamlılığını günümüzde de sürdürmektedir. Uluslar arası göç, uluslar arası işgücü göçü içinde özel bir alan oluşturan ve yüksek vasıflı yetişmiş teknik elemanlarla birlikte, bilim adamlarının diğer ülkelere göçü olarak tanımlanan beyin göçü; bilim tarihi kadar eskiye dayanmaktadır.⁹⁸

Gerçekten beyin göçü konusuna karşı duyulan ilgi, bu konudaki çalışmalar ve “Beyin Göçü” kavramı yeni olmakla birlikte, ülkeler arası yetişmiş, nitelikli, yüksek

⁹⁷ Mümin Köksoy, **Yükseköğretimde Kalite ve Türk Yükseköğretimi İçin Öneriler**, 2. Bsk., İstanbul: Kültür Üniv. Yayınları No. 2, 1998, s. 127-131.

⁹⁸ Berrak Kurtuluş, “Beyin Göçü: Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekte”, **İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 46, S. 38, 1996, s. 171.

seviyede bilim adamı göçü aslında bilim tarihi kadar eskidir.

Çağlar boyunca, özellikle savaş ve işgal dönemlerinde, köklü medeniyet ve rejim değişikliklerinde bazı bilim adamları, düşünce özgürlüklerini korumak, daha iyi çalışma şartlarına kavuşmak, kendi alanlarındaki önemli kişi, kabiliyetlerle bir arada bulunmak gibi sebeplerle doğup büyüdükleri, yetiştikleri ülkelerden göç etmişler, başka bir ülkeye yerleşmişlerdir. Sadece savaş vb. olağan dışı dönemlerde değil, her dönemde dünyada ki düşünür ve bilim adamlarını kendisine çeken cazibe merkezleri (The Centre of Charm) var olmuştur.

M.Ö. 600 ile M.Ö. 300 yılları arasında göçler Atina'ya yönelmiş ve Atina, eski Yunan uygarlığının her köşesinden bilim adamları için, çekici gücü yüksek, cazibe merkezi haline gelmiştir. Seyahat etmenin zorluk ve tehlikelerine rağmen Atina'ya öğrenci, eğitimci ve araştırmacılar gitmekteydi. Platon'un M.Ö. 388'de kurduğu Akademi ve M.Ö. 335'de Aristoteles'in kurduğu Lykeion (lise) bilinen ilk öğretim ve araştırma kurumlarıdır.⁹⁹ M.Ö. 300'den itibaren İskenderiye Kütüphane ve Müzesi, Mısır'da Ptolemy ailesinin hükümrانlığı ile başlayan sistemli çalışma, çaba sonunda, hemen tamamıyla başka ülkelerden getirilen bilim adamlarının toplandığı büyük bir dünya bilim ve kültür merkezi haline gelmiştir. İskenderiye'ye, yöneticileri arasında Aristoteles'in öğrencisi olan Demetrios ve fizikçi Straton'un da bulunduğu, aynı zamanda müze, araştırma merkezi, okul özelliklerine de sahip Antik çağ'ın en ünlü, önemli kitaplığı kurulmuştur. Burada bilginler ve dil uzmanları, bir rahibin yönetiminde ve kral hesabına bir arada yaşar ve ders verme zorunluluğu olmaksızın sadece araştırma yaparlardı. Böylece bu merkez, dünyanın her köşesinden gelen bilim adamları ve araştırmacıların akınına uğramıştır.¹⁰⁰ Yunan Uygarlığı zayıfladıktan sonra Roma İmparatorluğu, Yunan Sitelerinden beyin gücü çekerek Atina'nın yerini almıştır.

M.S. 500 tarihinden itibaren dünyanın yeni bilim, sanat, düşünce ve araştırma merkezi İran'ın özellikle doğusu olmuş, dünyanın her yerinden ama özellikle Hristiyan dünyasından bilim adamları, fizikçi ve araştırmacıların yöneldiği Cundışapur'da Bizans'tan kaçan Nesturiler tarafından bir üniversite kurulmuştur.¹⁰¹

İslam tarihinde de dönemlerin üstün beyin gücünü kendisinde toplayan cazibe merkezleri olduğunu ve bilimsel çalışma ve bunların yayılmasında önemli fonksiyonlar

⁹⁹ Berrak Kurtuluş, **Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 2.

¹⁰⁰ Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktorah Türkler...**, a.g.e., s. 2 & Kurtuluş, **Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 2.

¹⁰¹ Bernard Lewis, **Tarihte Araplar**, (Çev. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1979, s. 168.

icra ettiklerini görmekteyiz.

Emeviler ve Abbasiler döneminde Şam ve Bağdat birer ilim merkezi haline gelmiştir. Abbasiler zamanında “Dar-ül Hükema” denilen akademilerde geniş araştırma imkânları sağlanmış ve Yahudi, Suriyeli, İranlı ve Hindu araştırmacıları cezp etmiştir. Felsefe, matematik, astronomi, coğrafya, kimya, fizik vb. gibi alanlarda mevcut eserler Grekçe kitapların gerek asılları ve gerekse Süryani versiyonlarından tercüme ettirilmiş, bu tercüme faaliyeti 9. yüzyılda ve özellikle Bağdat’ta kütüphanesi bulunan bir tercüme müessesesini (Beytü’l-Hikme) doğurmuştur.¹⁰²

Abbasi hükümdarlığı politik kavgalar yüzünden zayıflamaya yüz tutunca ilim adamları Semerkant, Tebriz, Kahire gibi güçlü ilim merkezlerine göç etmeye başlamışlardır. Büyük Selçuklular döneminde Nizamiye medreselerinin dönemin en güçlü ilim merkezi ve Şam’ın da tekrar bir ilim beldesi şekline döndüğü bilinmektedir. Osmanlılarda Enderun, bugün bile Batılı akademisyenlerin dikkatini çeken; hem Batı ilimlerinin hem de İslami ilimlerin etkili bir şekilde öğretiminin yapıldığı merkezlerdir. Enderun’da geniş tercüme faaliyetlerine girişilmiş, eski Yunan klasikleri ile geçmiş İslam alimlerinin eserleri Osmanlıca’ya kazandırılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda İstanbul’da geniş bir üniversite kütüphanesi meydana gelmiştir.¹⁰³

Endülüs Emevileri hanedanlığı döneminde Endülüs’e de çok sayıda kitap ve bilim adamı getirtilmiş özellikle Tuleytule pek çok Müslüman bilginin ve Yahudilerin toplandığı bir merkez olmuştur. 1085 yılında Hıristiyanların eline geçtikten sonra da, vaktiyle tercüman okullarıyla meşhur olan Tuleytule, bu hüviyetini muhafaza etmiş ve İspanyol ve yabancı bilim adamlarını barındırmıştır.¹⁰⁴

Ortaçağda Avrupa da eğitim ve bilimsel amaçlı göçler meydana gelmiştir. 12.–15. yüzyıllarda Avrupa’nın büyük kentlerinde üniversite merkezlerinin kurulmaya başladığı görülmektedir. İtalya’da Salerno, Bolonya, Fransa’da Montpellier ve Paris Üniversiteleri Avrupa’nın ilk üniversiteleridir. 1250 yılına kadar 20 dolayındaki Avrupa üniversiteleri sayısı 15. yüzyıl sonunda 80’e kadar ulaşmıştır. Bizans İmparatorluğu’nun itibar ve nüfuzunun çöküşüyle birlikte 1453’te Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethi sonucunda Bizans’tan ayrılan bilim adamları, sanatçı ve edebiyatçılar Padura, Oxford, Prag, Heidelberg ve diğer birçok bilim merkezlerinin kurulmasında rol oynamışlardır. Diğer yandan İstanbul’un fethi karşısında Avrupa’ya göç eden gayri Müslim bilim adamları

¹⁰² Kurtuluş, **Amerika Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü, a.g.e., s. 3.**

¹⁰³ Kurtuluş, “Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından...” **a.g.e., s. 207.**

¹⁰⁴ Kurtuluş, **Amerika Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü, a.g.e., s. 3.**

yerine İstanbul'a İslam aleminden; Mısır'dan, İran'dan bilim adamları gelmeye başlamıştır. Fatih Sultan Mehmet'in ilim, felsefe, sanat ve edebiyata karşı duyduğu yakın ilgi neticesinde, o zamana kadar yalnız İslam dini ile ilgili bilgilerin öğretildiği medreseler haricinde, İstanbul'da ilk defa bütün bilgilerin öğretildiği bir medrese daha kurulmuştur. Enderun'a da Yunanca ve Latince bilen bilginler getirilmiştir. Osmanlılar döneminde, matbaanın kurulmasından sonra 18. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa ile geliştirilen ilişkilerin sonucu olarak birçok Batılı bilim adamı da Türkiye'ye gelmiştir.¹⁰⁵

Dünya tarihinde bilim adamlarının, ülkelerindeki siyasi ve dini baskılardan kurtulmak için yaşadıkları toprakları terk etmeleri sıkça görülmüştür. Ortaçağ'da Avrupalı bilginler, yazar ve düşünürler kilisenin skolastik baskısı altında kaldılar ve göç etmek zorunda kaldılar. 14. Louis zamanının Fransa'sı da yoğun beyin göçüne sahne olmuştur. Protestanlara karşı alınan kararlar üzerine Protestan aydınlar yurt dışına gitmek zorunda kalmışlardır.

18. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'nın en önemli ülkelerinden özellikle yeni kıtaya yani Amerika kıtasına doğru büyük göçler meydana gelmiştir. İngiltere'de ki 1640 tarihli devrim ve gelişmeler, yeni kıta Amerika'da ki devrim ve 1776 tarihinden sonraki sosyal değişim, gelişmeler, 1789 yılında ki Fransız Devrimi'nin¹⁰⁶, yazar, düşünür siyaset bilimeci vs. kısaca entelektüel çevrenin göçü başta olmak üzere bu göç hareketlerine etkisi büyük olmuştur.

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de sebepleri farklılaşmakla birlikte, beyin göçüne konu olan yüksek vasıflı insanların yönü çok büyük oranda ABD'ne olmuştur.

İskoçyalı Sosyalist Robert Owen 1819'da Indiana'da toprak satın almış ve 1825'de New Harmony kolonisini kurmuştur. Prusya'daki 1848 ayaklanmasından sonra kaçan Almanlar, Belçika'dan 1889'da dünyaca ünlü bilim adamlarından Leo Hendrik Baekeland da karşılaştığı zorluklar nedeniyle ABD'ye gelmişlerdir. Ayrıca, ABD beyin göçü çerçevesinde Avrupa mezunlarını ithal etmiştir. Bunların sayıları az olmakla birlikte ABD'ye katkıları büyük olmuştur. Özellikle Almanya bu açıdan örnek teşkil etmektedir. Bu arada birçok bilim adamı da eğitimlerini Avrupa'da, özellikle Almanya'dan almış ve Alman üniversite sistemi Amerikan yüksek öğretim sisteminin geliştirilmesinde model kabul edilmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Kurtuluş, **Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 3-4.

¹⁰⁶ Toktamış Ateş, **Siyasal Tarih: Orta Çağ'dan 19. Yüzyılın Sonlarına Dek**, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayın No. 529, 1989, s. 67-160, 96-129, 211-240.

¹⁰⁷ Kurtuluş, **Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 6.

İki dünya savaşı arasındaki dönem, dünyada beyin göçü hareketlerinde önemli bir safhayı temsil etmektedir. Özellikle Nazilerin iktidara gelmesinden sonra Yahudi bilim adamlarının çoğu Almanya ve Avusturya'dan kaçıp İngiltere'ye ve ABD'ne göç etmişlerdir. İngiltere'ye yerleşenlerden bazıları şunlardır: Her biri çeşitli yıllarda Nobel ödüllerini müştereken kazanmış olan Almanya'dan fizikçi Max Born, fizyolog Ernest Boris Chain, biyokimyacı Hans Adolf Krebs Avusturya'dan kimyacı Max Ferdinand Perutz, fizikçi Erwin Schrödinger. Bu dönemde bilim adamları asıl ABD'ne göç etmiştir. Bunlardan önemli bir kaçı; 1919 yılında ABD'ye gitmiş olan Rus asıllı mühendis Wladimir Kosma Zworykin, yine Rusya'dan 1952 Nobel Tıp Ödülü sahibi mikrobiyoloji bilgini Selman Abraham Waksman, atom bombası çalışmalarına katılmış Macar asıllı fizikçi Edward Teller, Hollanda asıllı Astronom Geiard Pieter Kuiper ve 1936 Nobel Kimya Ödülü'nü paylaşan Josephus Wilhelmus Debye, UNESCO'nun Kalingo Ödülü sahibi Rus fizikçi George Anthony Gamow, Fransız asıllı 1956 Nobel Ödülü'nü kazanmış Andre Cournand, Alman müzik bilim adamı Alfred Einstein, 1936 Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü paylaşan Alman biyokimyacı Otto Leovi, biyokimyacı Alman asıllı 1953 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü paylaşan Fritz Albert Lipmann, Avusturyalı fizikçi, 1936 Nobel Fizik Ödülü'nü paylaşan Victor Franz Hessie.¹⁰⁸

Kısaca, "II. Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa'daki baskı rejimlerinden kurtulmak için ABD başta olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmiş yüzlerce bilim adamı gösterilebilir. Bunlar arasında çağımız bilim dünyasının iki dev çehresi, faşist İtalya'dan ABD'ye göç eden Enrico Fermi ile Nazi Almanya'sından yine aynı ülkeye göç eden Albert Einstein de bulunmaktaydı."¹⁰⁹ Yine aynı yıllarda özellikle Almanya'dan kaçarak Türkiye'ye gelen Fritz Neumark, Gerhard Kessler, Wilhelm Roepke ve Alexander Rüstov gibi bilim adamları, üniversitemizdeki bilimsel çalışmalara büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Beyin göçü esas II. Dünya savaşıdan sonra ki dönemde hız kazanmıştır. Bu dönemin önemli bir özelliği ise eskiden göçmen kabul eden ülkelerin artık bu serbest kabul politikalarını terk etmeleridir. Göçmen kabul eden başlıca deniz aşırı ülkeler, 1920'lerden itibaren iş gücü taleplerini durdurmaları anlamına gelen, içe-göçü engelleyici mahiyetteki düzenlemelere gitmeye başlamışlardır. Bunun en çarpıcı örneği, I. Dünya savaşı öncesinde dünyanın başlıca iktisadi göç alanlarından birisi olan ve bu nedenle nüfusu hızla artan, sosyal bakımdan sıkıntılar yaşayan ABD'dir. Bu nedenlerle Latinler ve Slavların göçünü önlemek gündeme gelmeye ve 1921'den sonrada bu konuda yasal düzenlemelere

¹⁰⁸ Kurtuluş, **Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü, a.g.e.**, s. 7.

¹⁰⁹ Jagdish K. Bhagwati, "The Brain Drain and Taxation: Theory and Empirical Analysis", Amsterdam: North-Holland Pup. Co., 1978, s. 54.

gidilmeye başlanmıştır. Bunların en fazla dikkat çekenini ise 26 Mayıs 1924 tarihli İçer-göçü Sınırlama Kanunu olmuştur. Böylece ülkede açık kapı politikasına son verildi. 1929 dünya ekonomik krizinin de etkisiyle ülkeye yönelik göçler durma noktasına geldi. II. Dünya savaşı bittiğinde özellikle ABD'nin Kalkınma Programı çerçevesinde uyguladığı Marshall Planı, askeri yardımlar ile iş gücü hareketinin yönü tersine dönmüş ve kıtaya aşırı göçler durmuştur. ABD, 1920 öncesine dönerek açık kapı politikasını sürdürmeye çalışmamış fakat, bazı vasıflı iş gücü kategorilerinde bu yönlü serbesti devam ettirilmiştir. Bunun neticesinde mesleki ve teknik elemanların toplam göçmen işçiler içindeki oranı 1950'de % 16.2 ve 1960'da % 17.9'a kadar yükselmiştir. Yine bu dönemde yüksek vasıflı göçmenlerin dünyada en fazla toplandığı yerlerin başında ABD gelmekteydi. Sadece 1949-1951 yılları arasında, çoğunluğu az gelişmiş ülkelere olmak üzere 43.000 bilim adamı ve mühendis ABD'ne göç etmiştir. Bu akım sadece ABD'ne yönelik olmamış gelişmiş ülkeler arasında da sürmüştür. Özellikle İngiltere; ABD ve Kanada'ya bir yandan bilim adamı, doktor, dişiçi, mimar, mühendis gibi yetişmiş elemanlarını gönderirken, dışarıdan da bilim adamı ve araştırmacıları çekmiştir. İngiltere'nin 1958-1963 tarihleri arasında, sırasıyla 19.000 ve 15.000 dolayında çıkış ve giriş yapan yüksek vasıflı elemanlar karşısında net kaybı 4.000 kişi olmuştur.¹¹⁰

Beyin göçü hareketleri bakımından II. Dünya Savaşı sonrası dönemde esas hızlanma 1960'lı yılların ortalarından itibaren olmuştur. 1965'de ABD ve Kanada'da meslek sahiplerinin toplam göçmenler içindeki % 22'lik oranı 1967'de % 30'a çıkmıştır. ABD bakımından bunun sebebi 1965'de yürürlüğe giren İçer-göç Kanunu'dur. Bu kanun ile, o tarihten itibaren gelenlerin doğum yerleri ve milliyetlerinden ziyade vasıf seviyelerinin ön planda olduğu görülmektedir. Bunun en çarpıcı örneği 1962-1966 yıllarında ABD'ne göç eden 38.856 yüksek vasıflı göçmenlerdir. Bu göçmenlerin, 19.035'i mühendis, 10.706'sı doktor ve cerrah, 9.115'i ise bilim adamıdır ve bunların 22.905'i gelişmiş ülkelere göç etmiştir.

II. Dünya Savaşı ertesinde Batı Avrupa ülkeleri hızlı bir ekonomik kalkınma sürecine girmiş, 1950-1960 arasında AET ülkelerinde GSMH reel olarak % 70 artmış, 1953-1960 arasında Avrupa'da bir çok ülkede sınıai üretim artmış ve bu dönem "istikrar ve büyümenin altın çağı" olarak nitelendirilmiştir. Ancak bu durum 1973 petrol krizinden itibaren değişmeye başlamış, faaliyet ve istihdam alanlarında daralma ve işsizlik oranlarında hızlı bir artış yaşanmıştır. 1994 yılındaki çok şiddetli istihdam krizi de Avrupa'da işsizlik oranını yükseltmiştir. Tüm bunlardan dolayı B. Avrupa göç kapısı

¹¹⁰ Kurtuluş, **Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s.9.

tamamen kapanmıştır. Ancak yüksek vasıflı bunun istisnasını oluşturmuştur. İstatistikler, B. Avrupa’da meslek sahibi ve yönetici seviyesindeki elemanların oranının 1978’de % 59 iken 1988’de % 67’ye çıktığını göstermektedir. ¹¹¹ Ayrıca bu dönemde petrol üreticisi ülkelere doğru B. Avrupa, Uzak Doğu ve komşu ülkelerden de iş gücü akımı olmuştur. ¹¹² Son yıllarda projeye bağlı bu yönlü göçler Sovyetler, ve eski Doğu Bloku ülkelerine ve Türk Cumhuriyetleri’ne yönelmiştir.

Batı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı kalkınma hamlelerini sürdürürken, sanayileşmeyle birlikte emek–yoğun teknolojilerin yerine bilim–yoğun teknolojinin kullanılmasıyla, vasıflı işgücü ve özellikle de bilim adamlarının talebi kaçınılmaz olmuştur. Böylece, bu yeni göçler sırasında ‘proleter kitle göçü’ yerini ‘elit göçü’ne bırakmıştır. ¹¹³

Sosyal ve bireysel açıdan beyin göçüne bakıldığında; bireysel bakımdan göç eden karlı bir faaliyette bulunmakta, sosyo–ekonomik, kültürel ve eğitim imkânlarını artırmaktadır. Sosyal açıdan ise göç veren ülkeler için, beyin göçü önemli bir kayıp, göç alan ülkeler için ise “sıfıra yakın eğitim maliyetli” sosyal hasılayı artıran bir unsurdur. ¹¹⁴

Batılı ülkeler ve yeni dünya, sömürgecilik döneminde, sömürge ülkelerin işgücü ve doğal kaynaklarıyla gelişmelerini tamamlarken, bugün de kalkınmasının itici gücü olan beyin gücünü diğer ülkelerden ve özellikle de gelişmekte olan ülkelere temin etmektedir. Beyin göçü, bu özelliğiyle, uzun dönemli stratejik, siyasi amaç ve hedeflerin bir sonucudur. ¹¹⁵ Çünkü, fiziki sermayeden daha önemlisi, onu kullanacak ve geliştirecek beşeri sermayedir. ¹¹⁶ Gelişmiş ülkeler için önemli olan bu sermayenin niteliğidir, rengi değildir. Bu nedenle zamanla gelişmiş ülkelerin göç ve göçmen politikaları değişikliğe uğramıştır.

Amerika’nın göçmen politikası da zamanla tüm göçmenleri kabulden nitelikli elemanları kabule doğru kaymaktadır. 1965’de, İçer–göç kanunuyla ABD’i, ‘ten rengi yerine vasıf’ prensibini benimsemiştir. 1990 yılında ki İçer–göç Kanunu’nda da yüksek vasıflı elemanlara önemli ayrıcalıklar tanınmış ve kabul edilecek göçmenleri kategorilere ayırmışlardır. Vasfı nedeniyle, ilk üç kategoriye giren elemanlardan çalışma izni

¹¹¹ Kurtuluş, **Amerika Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 10–13.

¹¹² Berrak Kurtuluş, “Orta Doğu Ülkelerine Türk İşgücü Akımı”, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988, s. 116.

¹¹³ Kurtuluş, “Beyin Göçü: Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekte”, a.g.e., s. 176.

¹¹⁴ Mustafa Erkal, “Beyin Göçü”, **Cavit Orhan Tütengil’e Armağan: Sosyoloji Konferansları**, 18. Kitap, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayını No. 469, 1980, s. 74–75.

¹¹⁵ Kurtuluş, “Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından...”, a.g.e., s. 205.

¹¹⁶ Erkal, “Beyin Göçü”, a.g.e., s. 73.

zorunluluğu aranmamaktadır. Bunlar;¹¹⁷

a) Bilim, sanat, eğitim, iş idaresi, veya atletizmde olağanüstü (extraordinary) kabiliyet göstermiş kişiler,

b) Mümtaz (outstanding) profesör ve araştırmacılar,

c) Çok uluslu şirket üst düzey yöneticileri ve idarecilerdir. Buradan da anlaşıldığı gibi beyin göçü ve yüksek nitelikli işgücü teşvik edilmektedir.

Amerikan göç politikası oldukça sıkılaştırılmıştır. Fakat, bazı Amerikalılar bunun daha da artırılmasını istemektedirler. Bunun yanında, Amerika'nın kapısını kapatmak isteyenlere,1990'lardaki dünyanın gıpta ettiği Amerikan ekonomisindeki göçmen işçilerin anahtar rol oynadığı vurgulanmaktadır.¹¹⁸

Bu dönemde ABD'ne yönelik göçlerde, Latin Amerikalı ve Asyalıların ilk sırayı alması gibi bir dönüşüm söz konusu olmuştur. ABD'ne 1960'dan önce gelen göçmenlerin % 79'u Kanada ve Avrupa'dan gelirken,1970'den sonra, Latin Amerika ve Asya'dan gelenlerin oranı % 78'e yükselmiştir. ABD son nüfus sayımı verilerine göre nüfusun % 3'e yakını Asyalı olup Asya asıllı Amerikalıların oranı 1970'ler ile 1980'lerde % 70 artış göstermiştir. Burada dikkat çeken ve önem taşıyan bir diğer nokta da, Asya'dan gelenlerin vasıf oranlarında ki yükselmedir.1961–1965 döneminde Avrupa'dan gelen göçmenlerin % 45.9'u ve Asya'dan gelen göçmenlerin ise % 9.7'si meslek adamı iken,1969–1976 yıllarında bu oranlar sırasıyla % 19.2 ve % 58.1 olarak değişmiştir.¹¹⁹Yani artık ABD'deki Avrupa katkısı daha düşük vasıf seviyelerindedir.

Bugün uluslar arası düzeyde ABD beyin göçünü adeta mıknatıs gibi çekmekte, Amerika'nın çekiciliği çoğu ülkenin gündemindedir. Bu çekicilik, gelişmekte olan değil, gelişmiş ülkeler için de geçerlidir. Bu ülkelerin en iyi ve yetişmiş elemanlarını kaybettiği görüşü yaygınlaşmaktadır.¹²⁰ Diğer ülkelerin de bu yönde teşviklerine ve beyin göçü taleplerine rağmen, beyin göçü bilim merkezlerini tercih etmektedir. Bu tarihsel süreç içinde de böyle olmuştur. Milli duygular dışında insanları çeken etkenler arasında çalışma ortamının bilimsel açıdan yeterliliği ve teşvikler önemli yer tutmaktadır.

Beyin göçü kapsamında değerlendirilmesi gereken önemli bir göç de göçmen öğrencilerdir. Bu öğrencilerin yönü öncelikle Avrupa iken, daha sonra, bu göçün yönü de ABD olmuştur. Bütün ülkelerden, bu arada Türkiye'den de, önemli bir miktarda göç alan

¹¹⁷ Kurtuluş, **Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü, a.g.e., s. 13–14.**

¹¹⁸ Richter, **a.g.e., s. 15.**

¹¹⁹ Kurtuluş, **Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü, a.g.e., s. 14–15.**

¹²⁰ Richter, **a.g.e., s. 14.**

ABD bu yetişmiş elemanları kendi bünyesi itibariyle cezp etmekte, yapılan araştırmalar bu öğrencilerin önemli bir kısmının dönmek istemediği ve önemli bir kısmının da kararsızlık içinde, eğitiminin bitmesini beklediğini ortaya koymaktadır.

Beyin göçü olgusunun asıl önem kazanması, II. Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar geçen dönemde siyasi, iktisadi, sosyal ve bunların hepsinden daha önemlisi hızlı bir teknolojik değişme yaşanmasındadır. Ülkeler kalkınma hamlelerini hızlandırmış, yayın ve iletişim imkânları artmış, teknoloji ve bilim muazzam bir ilerleme kaydetmiştir. Öte yandan da bu gelişmeleri destekleyecek ve geliştirecek projelerin uygulanmasında eksikliği duyulan vasıf seviyesi çok yüksek elemanlara talep artarken, yine bilim ve tekniğin ilerlemesinde kilit durumdaki bilim adamlarına olan ihtiyaç ve talep de artmıştır. İletişim imkânlarının artması, dünyanın adeta küçülmesi, beyin göçü önündeki engelleri ve belirsizlikleri de ortadan kaldırmıştır.¹²¹ Tüm bunların sonucu, ülkelerin en parlak, en yaratıcı insanlarından oluşan temel ekonomik kaynağının göçü hız ve kolaylıkla sürerken, bilgi ve girişimciliğin refah için anahtar olduğu her yerde ‘global beyin göçü’nün baskısı da hissedilmeye başlamıştır.

Bilim, insanlık tarihi kadar geçmişe sahip olan beyin göçü, hemen her dönemde, dönemin hakim devletlerinin önemli bilimsel kentlerine yönelik olmuştur. Beyin göçüne konu olan bilim adamlarının göç yönünün bu merkezlere olmasında terk edilen ülkelerin durum ve tutumu etkili olmakla birlikte göçü alan, hakim devletlerin yöneticileri, politikaları çok daha etkili olmuştur. Geçmişten günümüze göçün yönü, sebepleri, devletlerin göçmenlere karşı tutum ve politikaları, göç miktarı ve genel göç içerisinde beyin göçü tanımına uyan bilim adamlarının oranı vs. sürekli değişmiştir.

Beyin göçünün geçmişı çok eskilere dayanmasına ve artarak devam etmesine rağmen ancak 1960’lardan sonra göç hareketlerine karşı ilginin arttığı, tartışılmaya ve dikkate alınıp, ciddi araştırmalara konu olmaya başladığı görülmektedir. Bunda da bazı gelişmelerin etkisi olmuştur. Bu gelişmeleri çok kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1. Var olan, ülkelerarası bilim adamı ve yüksek vasıflı meslek adamları göçünün, 20. Yüzyılın ikinci yarısında hissedilir şekilde hızla artmaya başlaması: Geçen yüzyıl ile bu yüzyılın başları, Avrupa’dan özellikle Amerika kıtasına doğru uzanan kitlesel göç hareketleri olmuştur. Tahminlere göre, 1846–1924 yılları arasında, uluslar arası işgücü çerçevesinde, çoğunluğu İngilizler olmak üzere, Alman, Hollandalı, İskandinav, İsviçreli, Kanadalı, Slavlar, Romenler ve İtalyanların oluşturduğu 50 milyondan fazla kişi göç etmiştir. Bunlar esas itibariyle vasıfsızdı. 1899–1909 arasında ABD’ye göç edenlerin %

¹²¹ Kurtuluş, “Beyin Göçü: Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekte”, **a.g.e.**, s. 176.

36'sının okur-yazar bile olmadığı tespit edilmiştir. Zira, beyin göçüne ABD'nin katılması oldukça geçtir. Uluslar arası kitlesel göçlerin 19. yüzyılda Yeni Dünya'ya doğru olmuş, beyin göçü münferit örneklerden ibaret kalmıştır. Bir diğer önemli husus da ABD'nin halkının göçlerle oluşmasıdır.¹²² Başka bir veriye göre; 1820-1924 yılları arasında ki aşağı yukarı yüz yıllık süreçte, yalnız ABD'ne 36 milyon göçmen gitmiş, bunların % 70'i orada kalmıştır.¹²³ Bu kitlesel göç hareketinin, daha çok alt seviyelerde işgücünü temsil eden işçi kitlelerini kapsaması ve genel olarak gelişmiş bölgelerden nispeten daha az gelişmiş bölgeler yönüne olması en önemli özelliğidir. Ayrıca, bu kitle göçü Amerika'nın, geniş tabii kaynaklara sahip fakat nüfusu az bölgelerinin ekonomik gelişme için ihtiyaç duyduğu işgücünü sağlarken, Avrupa ülkelerinde istihdam fazlası nüfusun baskısını hafifletiyordu. Yani bu hareket her iki bölgenin karşılıklı yararına işliyordu.

20. yüzyılda, kaydedilen teknolojik gelişmeler sonucunda, bu geniş kitle göçü eski hızını ve ekonomik önemini kaybetmiştir. Her ne kadar Avustralya ve Kanada gibi hala kitle göçüne ihtiyacı olan ülkeler olsa da özellikle son 25-30 yıl içinde göçün, sayıdan çok bilgiye, kaliteye ve beceri transferine dönüşmeye başladığı görülmektedir. Yani kitle göçüyle önceleri giden insan sayısından çok onların niteliği önem teşkil etmeye başladı. 1899-1909 arasında ABD'ye göç edenlerin % 36'sının okur-yazar bile olmadığını belirtmiştik. 1907-1923 döneminde ABD'ne göç eden 6.905.000 kişinin yarısından fazlası (% 51) sanayi ve tarım işçisi iken, bunların ancak % 2.6'sı meslek adamı, teknik eleman kategorisinde yani mesleki vasıf sahibi idi. Buna karşılık, bu oranın, 1947-1965 döneminde göç eden 2.208.405 kişi içinde ortalama olarak % 17'ye çıktığı ve sadece 1965 yılı ele alındığında ise % 22'ye yükseldiği görülmektedir.¹²⁴ Bu tarihten günümüze doğru göç alan ülkelerin özellikle sınırlandırma ve talepleri doğrultusunda göç edenlerin yüksek vasıflı olma oranları artarak sürmüştür.

19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında görülen işçi göçünün gelişmiş ülkelere nispeten daha az gelişmiş bölgelere doğru olmasına karşılık, gittikçe genişlik kazanan seçkin aydınlar göçünün genellikle daha düşük ekonomik seviyede bulunan ülkelere daha zengin, gelişmiş ülkelere doğru olması dikkat çekici bir durumdur. Avrupa ülkeleri, bir kısım seçkin bilim ve meslek adamlarını ABD'ne kaybetmekte; az gelişmiş Güney ve Güneydoğu Asya ülkeleri ile Ortadoğu ülkeleri de, bir kısım seçkin aydınlarını hem Avrupa hem de Kuzey Amerika ülkelerine kaybederek, bu aydınların temsil ettiği fiili

¹²² Kurtuluş, **Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 5-6.

¹²³ Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktorlar Türkler...**, a.g.e., s. 3.

¹²⁴ Kurtuluş, **Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 6 & Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktorlar Türkler...**, a.g.e., s. 3.

yatırım değeri ile potansiyel hizmet imkânlarından yoksun kalmaktadırlar. Özellikle günümüzde göç hareketinin bünyesinde meydana gelen ve yüksek vasıflı, bilgi, becerili kişilerin transferine yönelik temel değişiklik sonucu, ülkeler arası göç mekanizması, eskiden olduğu gibi insan gücü ithal eden ülkeler ile ihraç eden ülkelerin karşılıklı yararına işlemekten çıkmış; bir kar–zarar hesabına dönüşmüştür.

2. Eğitimin, insan gücü sermayesini oluşturan bir yatırım şekli, unsuru olduğu, ülkelerin kalkınmasında yüksek vasıflı insan gücü ve sayısının stratejik önem taşıdığı görüşünün yaygın olarak benimsenmesi: Günümüzde, eğitim ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişkileri inceleyen iktisatçılar ve eğitimciler, eğitimin ekonomik değeri üzerine geniş, ilgi çeken araştırmalar yapmışlardır.

Önemli ekonomistlerden Schultz bu konuda; Amerikan ekonomisinin 1929–1957 yılları arasında kaydettiği reel milli gelir artışının,40 milyar dolar tutarındaki % 20 oranındaki kısmının, iş gücünün eğitim–öğretim seviyesinin yükselmesinden ileri geldiğini ifade etmiştir. Buna göre, eğitim–öğretime harcanan miktarın hiç birinin tüketime gitmediği, hepsinin yatırım olduğu kabul edilse bile, eğitim yatırımı sonunda elde edilen hasıla, maddi sermaye yatırımında olduğu kadar veya daha fazladır. Eğitim gibi, araştırma ve geliştirme (AR–GE) faaliyetleri de insan sermayesi teşkiline yarayan, önemli bir ekonomik kalkınma kaynağıdır.¹²⁵

Eğitim ile iktisadi kalkınma ilişkilerini bir başka yönden ele alan Frederick Harbison ve Charles A. Myers; bir ülkenin sahip olduğu yönetici, bilim adamı, öğretmen, mühendis, doktor, öğretmen ve bunların kalifiye yardımcıları gibi yüksek vasıflı insan gücü sayısının, o ülkenin kalkınma seviyesini gösteren en önemli kriterlerden biri olduğunu belirtmişler ve yüksek vasıflı insan gücünün kalkınma sürecinde ki önemini ve yerini belirtmek üzere, bu zümreye “stratejik insan sermayesi” adını vermişlerdir. Kalkınmada önemli problem, stratejik insan sermayesini, kalkınma amaçlarına uygun düşecek sayı ve nitelikte yetiştirmek ve rasyonel olarak istihdam etmektir. Gelişmiş ve gelişmekte olan her ülkede yüksek vasıflı insan kaynaklarını yetiştirme, geliştirme imkânları sınırlı olduğundan, yüksek vasıflı insan gücünden azami verim elde etmek üzere önceliklerin özen ve isabetle tespit edilmesi, kalkınma stratejisinin ağırlık noktasını oluşturur.¹²⁶

Dünyanın hemen her bölgesinde hızlı kalkınma ve biran önce daha rahat bir hayat

¹²⁵ Theodore W. Schultz, **The Economic Value of Education**, New York: Columbia University Press, 1963, s. 33.

¹²⁶ Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler...**, a.g.e.,s. 4–5.

kavuşma çabalarının olduğu ve sabırsızlığının duyulduğu günümüzde, genellikle eğitimin, özellikle eğitim faaliyetlerinin bir ürünü olan yüksek vasıflı insan gücünün taşıdığı ekonomik değer, bunun önemi artık çok iyi bilinmektedir. Artık özellikle bu çabada olan ülkeler, eğitime, beyin göçünün potansiyelini oluşturan yurt dışında eğitim-öğretime ve ülkeler arası bilim adamı göçü olayına çok daha farklı yaklaşım daha duyarlı, bilinçli bakmaktadırlar.

3. Bilimin üstel (exponential) bir büyüme seyri takip ederek geliştiği ve ülkeler arasında ki mevcut teknolojik mesafenin zamanla daha genişlemesi ihtimalinin ciddi bir endişe konusu haline gelmesi: Tarihi gelişme seyri içinde bilim adamı ve bilimsel yayın artışı gibi göstergeler dikkate alındığında, bilimin doyma noktasına erişinceye kadar, büyük bir düzen ve tutarlılık içinde, üstel bir büyüme eğrisi takip ettiği görülmektedir. Yani, bilimin büyümesi, eşit zaman aralıklarıyla, mevcudun iki katına çıkması şeklindedir. Üstel büyüme kuralına göre, her hangi bir anda büyüme genişliği, mevcudun büyüklüğüne veya o ana kadar erişilmiş olan büyüklüğe bağlıdır. Bilim ne kadar büyükse, o kadar fazla büyümekte; ne kadar küçükse, büyümesi o kadar yavaş olmaktadır. Gözlemler, bilimin büyümesi ve iki katına çıkma süresinin 10–15 yıl gibi kısa sürede olduğunu, bir ülkede, belirli bir zamanda mevcut bilim adamı stoku ile bilimsel faaliyet hacminin, o ülkede bilim alanında ileride ki gelişmelerin büyüklüğünü belirleyen bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda, söz konusu stokun göç veya başka sebeplerle azalması, o ülkede bilimin büyüme genişliğini yalnız belirli bir dönem için etkilemekle kalmaz; gelecekte ki gelişmelerin de yavaşlaması tehlikesini de doğurabilir.

Bilimin büyüme seyrine ilişkin bulgular, bugün dünyanın bir çok bölgesinde ve ülkeler arasında mevcut teknolojik mesafe ile bu mesafenin doğurduğu problemler konusunda da endişeleri artırıcı niteliktedir. Teknolojide ilerlemenin temel şartlarından biri, bu ilerlemeyi mümkün kılacak ve besleyecek bilim adamı ve yüksek vasıflı teknik eleman olduğuna göre bugün, bu elemanlara çok sayıda sahip olan ülkeler ile daha az sayıda sahip olan ülkeler arasındaki teknolojik mesafe artarak sürecek gibi gözükmektedir.

Eldeki bulgu, bilgiler, bilim adamı stoku bakımından ülkeler arasında büyük farklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. “1962 yılı itibariyle, ABD, SSCB ve toplu olarak Batı Avrupa adı altında İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika ve Hollanda’da araştırma ve geliştirmeye ayrılan kaynaklar incelendiğinde; araştırma ve geliştirme alanında çalışanların sayısı, ABD’nde 1.159.000, SSCB’nde 1.039.000, Batı Avrupa adı altında toplanan beş ülkede ise 518.300 olduğu görülmektedir. ABD ve SSCB ile Batı Avrupa ülkeleri arasında ki fark geniş olmakla birlikte, Asya, Afrika ve Latin Amerika’nın az gelişmiş ülkeleri ile zikredilen gelişmiş ülkeler arasında ki fark çok daha geniştir. Ele alınan üç bölge, dünya

nüfusunun % 20'sinden azını barındırdığı halde, dünyanın araştırma ve geliştirme ile ilgili insan gücünün muhtemelen % 80'inden fazlasına sahip bulunmaktaydı.”¹²⁷

Teknolojik ilerlemeyi besleyecek iki faktör; araştırma ve geliştirmeye ayrılacak fon ve bu araştırmaları yürütecek bilim adamıdır. Bilimsel çalışmalara ayrılmış insan kaynakları yanında, araştırma ve geliştirme çalışmaları için harcanan paranın miktarı ile GSMH'ya oranı bakımından da ülkeler arasında geniş farklar görülmektedir. “1962 yılında ABD'nin AR-GE faaliyetlerine harcadığı meblağ 17 milyar doları aştığı halde, bu miktar beş Batı Avrupa ülkesinde toplam olarak ancak 4 milyar doların üstüne çıkmaktadır. Aynı yılda ABD'nde AR-GE harcamalarının GSMH'ya oranı % 3 oluğu halde, beş Batı Avrupa ülkesinde bu oran % 1-2.2 arasında değişmektedir. Az gelişmiş ülkelerin çoğunda ise AR-GE harcamaları GSMH'nın % 0.2'sini geçmemektedir.”¹²⁸ ABD'nin 1960-1970 döneminde AR-GE çalışmalarına ayırdığı fon, sabit fiyatlarla toplam 626.4 milyar dolardır.¹²⁹ Bilimsel ve teknolojik gelişmeye ayrılan bu fon ile aynı zamanda Amerikan ekonomisinde köklü bir dönüşüm sağlanmış ve bu ülkeye gelen yabancı bilim adamları ile sağlanmıştır.

Türkiye'de AR-GE faaliyetlerine, GSMH'nın % 0.4'ünü ayırdığımızı ve çeşitli ülkelerde AR-GE elemanlarının toplam nüfusa oranı % 0.6'ya kadar yükseldiği halde, ülkemizde bu oran 1964 yılında % 0.012 civarındaydı.¹³⁰

Dünyanın farklı bölgeleri ve ülkeleri arasında bilim adamı mevcudu ve AR-GE faaliyetlerine yapılan harcamalar arasında ki büyük dengesizlikler ve bilimin üstel bir büyüme seyri takip ettiği şeklindeki yaklaşım yan yana konulunca, beyin göçü, mevcut dengesizlikleri çok daha arttıracak, çok ciddi bir problem niteliği kazanmaktadır.

20. yüzyılın sonuna doğru tarihsel önem taşıyan olaylar, insan yaşamının toplumsal coğrafyasını hissedilir biçimde değiştirmiştir. Odak noktası iletişim ve bilişim teknolojisi olan devrim, toplumun yapısını hızla değiştirmektedir. Ekonomiler, tüm dünyada küresel çapta birbiri ile eklenerek bağımlı olunca, ekonomi, devlet ve toplum arasında farklı bir ilişkiler ağı oluştu. “Sovyet sistemi ile birlikte uluslar arası komünizmin çöküşü soğuk savaşı sona erdirdi, nükleer bir felaketin rizikosunu azalttı, küresel jeopolitiği kökten değiştirdi. Kapitalizm de yeniden yapılandı. Kapital, emeği temsil eden işçi sınıfına karşı üstün bir konum kazandı. Toplumlar da var olan siyasal güç ve

¹²⁷ Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktorlu Türkler...**, a.g.e., s. 5-6.

¹²⁸ **A.e.**, s. 6.

¹²⁹ Kurtuluş, **Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 11.

¹³⁰ Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Kalkınma Planı: Üçüncü Beş Yıl**, Ankara: DPT Yay., 1967, s. 197-198.

kurumlara bağılı olarak devletler piyasalara müdahale ederek, özelleştirme işlemlerine girişip sosyal refah devleti fikrini tasfiyeye yöneldiler. Bu arada yeni çalışma olanakları sunan bireysel ya da kolektif göç hareketleri yavaşlatıldı, adale göçünün yerini beyin göçü aldı. Göçmen kabul eden ülkeler ilke olarak “seçicilik”i (selectivity) benimsediler.¹³¹

Yukarıdan beri ifade etmeye çalıştığımız gelişme ve fikirlerin oluşturduğu ortam içinde, 1960 yıllarını izleyen süreçte, ülkeler arası bilim adamı ve yüksek vasıflı meslek adamı göçü ile ilgili istatistiklerin ve diğer bilgilerin ortaya konması hem hayret hem de göç, beyin göçü konusunda kuvvetli ilgi ve şuur uyandırmıştır. Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, özellikle ABD’ne doğru kuvvetli, sürekli, yüksek seviyede eleman göçü eğilimi karşısında endişe duymuşlar ve bu göçün sebeplerini anlamaya ve tedbirler almaya çalışmışlardır. Ülkeler arası yüksek seviyede eleman göçü konusunda Kuzey Amerika ile Batı Avrupa’yı saran ilgi kısa sürede, dünyanın bir çok az gelişmiş ülkesine de yayılmıştır. Gelişmiş ve az gelişmekte olan bir çok ülkede başta iktisatçılar olmak üzere bilim adamları, araştırmacılar, yöneticiler, siyaset adamları ve basın konuya karşı büyük ilgi göstermeye başlamışlardır. Böylece çok eskilere, eski Yunan ve Mısır medeniyetlerine kadar uzanan beyin göçü ekonomik, siyasi ve sosyal bir önem kazanarak zamanımızın meselesi olarak ortaya çıkmıştır.

1.5. Beyin Göçünün Sebepleri ve Sebeplere Yönelik Yaklaşımlar

1.5.1. Beyin Göçünün Sebeplerine Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Genel olarak göç türlerinin ve özellikle beyin göçünün sebepleri nelerdir? İnsanlar ve özellikle bilim adamı, mühendis, doktor vs. yüksek vasıflı kişiler, niçin doğup büyüdükleri, yetiştikleri ülkede çalışmak yerine göç ederek yabancı bir ülkede çalışmayı tercih etmektedirler?

Çeşitli yön ve bağlarla bağlanmış bir ülkeden ayrılarak yeni ve yabancı bir ülkeye, çevreye yerleşmek kararı zor bir karar, yüksek vasıflılar için çok daha zor bir karar olup çoğunlukla bu karar şiddetli bir iç mücadele sonunda verilmektedir.¹³²

Bu sorulara verilebilecek cevaplar, beyin göçünün hangi sebeplere bağılı olarak gerçekleştiğini ve devam ettiğini ortaya koyar. Ülkelerarası yüksek vasıflı insan göçünün

¹³¹ Nermin Abadan Unat, **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, 1. bs, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, 2002, s. 29–30.

¹³² Stevan Dedijer, “Why Did Daedalus Leave?”, **Science**, June 30, 1961, Vol. 133, Issue: 3470, s. 2047–2052.

sebepleri, hem teorik yaklaşımlarla ele alınıp tespit edilmeye, hem de mülakat ve ankete dayalı alan çalışmalarıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. İlgili temel teorik yaklaşımlar; Cazibe Kutupları, Merkez-Çevre Ülkeler, Arz-Talep ve Çekici-İtici Güçler yaklaşımlarıdır.

1.5.1.1. Cazibe Kutupları Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre, her dönemde dünyanın bazı bölgeleri, her ülkeden yüksek vasıflılar için “cazibe kutupları”nı oluşturmaktadır.¹³³ Aynı yaklaşımı ifade etmek için “mükemmellik merkezleri”¹³⁴ kavramı da kullanılmaktadır. Cazibe kutupları yaklaşımına göre, iç göçlerde sanayi merkezlerinin kırsal alanlardan şehir merkezlerine kitleleri çekmesi gibi, ülkeler arasında da gelişmiş merkezler yüksek seviyede eleman çekmektedir. Beyin göçünün tarihsel gelişimi içinde ifade ettiğimiz gibi, tarihin çeşitli dönemlerinde çeşitli bölgeler özellikle, zamanın bilim adamları başta olmak üzere yüksek vasıflı gücünü çeken büyük merkezler olmuşlardır. Günümüzde ise, ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya gibi ülkeler bilim adamı yüksek vasıflı meslek adamları için başlıca cazibe kutuplarını oluşturmaktadır. Bunlar içinde özellikle ABD, gerek özel ve gerekse kamu sektörlerinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yoğunluğu, çalışma şartları ile maddi kolaylık ve imkânları, sunduğu mesleki gelişme, başarı ve şöhret ihtimalleri ve bunlara ek olarak yabancıyı kabul eden ve benimseyen politik yaklaşım, tutumu ile diğer ülkelerden önde olan ve adeta mıknatıs gibi özellikle yüksek vasıflıları çeken merkez konumundadır.

1.5.1.2. Arz-Talep Yaklaşımı

Yüksek vasıflıların ülkelerarası göçünün bir başka açıklanmasına göre bu göç, ileri teknoloji seviyesindeki ülkelerde ekonomik büyüme için gerekli yüksek vasıflı insan gücü arz ve talebi arasındaki dengesizlikten oluşmakta, gerçekleşmektedir. Günümüzde yüksek vasıflı göçünü en yüksek oranda çeken merkez konumundaki ABD’de hızlı ekonomik büyümenin yanı sıra, federal hükümet ve özel sektör tarafından Ar-Ge faaliyetlerine yapılan büyük yatırımlar, yüksek seviyede eleman konusunda, sürekli olarak arz üzerinde seyreden bir talep yaratmaktadır. Sürüp giden bu arz ve talep farkına “sürekli darlık” adı verilmektedir.¹³⁵ ABD ve Kanada gibi zengin ülkeler, hızlı ekonomik büyümeleri ile

¹³³ Oğuzkan, *Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler...*, a.g.e., s. 29.

¹³⁴ International Committee for European Migration, “The Role of International Migration in the Development of Modern Society”, *Migration, (July-December 1962)*, Vol. 2, No. 3-4, s. 73-78 & A. Khoshkish, “Intellectual Migration: A Sociological Approach to Brain Drain”, *Journal of World History*, Neuchatel, 1966, 1, s. 180-181 & John C. Shearer, “In Defence of Traditional Views of the Brain Drain Problem”, *International Educational and Cultural Exchange*, Fall 1966, 17-25, s. 49.

¹³⁵ Oğuzkan, *Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler...*, a.g.e., s. 29 & Brinley Thomas, “The International Circulation of Human Capital”, *Minerva*, Summer 1967, Vol. 5, No. 4, s. 494-500.

dünyanın en yoksul ülkelerine kadar etkisini gösteren, büyük çekici güce sahiptir. Söz konusu darlığın büyüklüğünü etkileyen faktörler arasında, talep artışındaki hız ile arz ve talep esnekliği bulunmaktadır. 1965–1975 yılları arasında öngörülen 4.3 milyon vasıflı insan gücünün % 9 kadarı ki bu, 380.000 kişidir, ülkelerarası göç mekanizmasından karşılanmıştır.¹³⁶ Başta ABD olmak üzere birçok gelişmiş ülkede yüksek vasıflı insan gücüne olan talebin hızla arttığı ve bu artışın süreceği de ortadadır.

Arz talep yaklaşımında hareket noktasını ekonomik yapı oluşturmakta, ekonomik ve toplumsal yapı, meslek adamlarının hareketine etki edici yönde rol oynamaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki yüksek nitelikli işgücüne olan talep, eğitim sisteminin kapasitesinden daha hızlı büyümektedir. Dolayısıyla vasıflı göçmenler için en iyi imkânlar yol açmaktadır. Buna en iyi ve dikkat çekici örnek yine ABD'dir. Özellikle uzay ve savunma için büyük federal yatırımların bilim adamı ve mühendislere, tıp okullarında ki yavaş artış, hızla artan sağlık amaçlı talepleri karşılamanın gerisinde kalınca doktor ve hemşireler için bir çok iş imkânlarının doğmasına yani, talep artışına neden olmuş, olmaktadır. Nitekim, 1971 yılı için, ABD'de 24.900 doktoralı elemanın mezun olacağı tahmin edilmiş iken, bu 14.940'da, 1972 yılında 26.800'e karşılık 15.080'de, 1973 yılında 32.000 yerine 19.200 seviyesinde kalmıştır. Bu ülkenin, ihtiyaç duyduğu vasıflı insan gücü 2000 ve sonrası yıllarda da artmıştır. Dışarıya bağımlı olduğu da bir gerçektir. Dolayısıyla mevcut olan bu talebe cevap verecek arzın ancak yurtdışından temin edilebilmesi, göçe yol açan başlıca sebeplerdendir.

Gelişmekte olan ülkeler açısından mevcut problem, hem nitel hem de niceldir. Bu ülkelerde düşük ekonomik büyüme nedeniyle, eğitilmiş elemanların istihdam edilebilme kapasitesinin, eğitim sisteminin üretim kapasitesinden düşük olmasıdır. Böylece gerekenin üzerinde yüksek öğretimli elemanın yurt dışına gitme çabası kaçınılmazdır. Ayrıca arz–talep arasındaki dengesizlik bakımından, gelişmekte olan ülkelerin, sayıca fazla vasıflı elemanlarını istihdam edememesi yanında kalkınma seviyesine nitelik itibarıyla uygun eleman yetiştirilemiyor olması da problemdir. Bu ülkelerde aero–dinamik, sibernetik, astrofizik vb. alanlarda ihtiyaç duyulmayan sahalarda eğitim verilmesi, diğer alanlarda dahil verilen eğitimin ve elde edilen ürünlerin nitelikleri ister gelişmiş ülkelerce dikte ettirilmiş olsun, isterse gelişmekte olan ülke yöneticilerinin kendi kararlarına bağlansın sonuç itibarı ile gelişmekte olan ülkelere dışa göçü zorunlu kılmaktadır. Kaldı ki, İngiliz ekonomisinin de, en iyi doktoralı bilim adamlarını absorbe edemeyerek, ABD'ne yollaması, meselenin sadece gelişmekte olan ülkelere sınırlandırılmayacağını

¹³⁶ Oğuzkan, *Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler...*, a.g.e., s. 30.

göstermektedir.¹³⁷

Talebin olmadığı yerlerde insan sermayesinin, verimlilikte düşük bölgelerden yüksek bölgelere göç etmesi kaçınılmazdır. Uluslar arası açık bir sistemde, aşırı arz dış göçle ortadan kaldırılmış olabilir ve böylece işsizlik problemi son bulabilir. Aşırı talep iç göçle dengelenirse, yüksek nitelikli insan gücü üreten ülke bile bilim adamı ve mühendislere olan talep için pozitif ve negatif göç dengesini kendi kendine kurabilir. Arz ve talep dengesinin sağlandığı belirli durumlarda uluslar arası göçün düzey ve türünü belirleyen bazı engeller vardır. En önemlisi, gelişmekte olan ülkelerden gelen çok yüksek nitelikli eleman göçünü destekleyen yasal düzenlemelerdir. Ayrıca ortak dil ve kültür bağları da göçün yönünü etkilemektedir.¹³⁸

Beyin göçüne talep açısından ve gelişmekte olan ülke ihtiyacı perspektifinden bakıldığında, sonuçlar son derece ciddi, gelişmiş ülke için bu fenomen fayda temin eden bir değer veya kıymet olduğunda sonuçlar gelişmekte olan ülkelerdeki gibi ciddi değildir.

Hem göç veren hem de göç alan ülkelerde yüksek nitelikli insan gücüne duyulan arz ve talep arasındaki dengesizlik beyin göçünün belirli bir kısmına neden olan tehlikeli bir faktördür. Örneğin Hindistan’da, ülkenin ihtiyaç duyduğundan fazla vasıflı yetişmiş eleman varken, ABD’de yetersiz insan gücü vardır ve talep yüksektir. Beyin göçünün en önemli hatta birincil nedeni, gelişmekte olan ülkelerin hemen hemen sınırsız ihtiyaçlarının var olmasına rağmen profesyonel elemanlar için etkili bir talep yaratamama beceriksizliği olarak görülmektedir.¹³⁹ Profesyonel göçü, bir toplumun eğitim sisteminin yetiştirdiği profesyonel arzı ile bunların hizmetleri için duyulan iç talep arasındaki dengesizliğin bir sonucudur. Nitelik ve niceliksel anlamda arz ne kadar artarsa, dışarıya göç oranı da o kadar fazla artar.

1.5.1.3. Çekici–İtici Güçler Yaklaşımı

Bu yaklaşım, yüksek vasıflı insanların göçüne neden olan iki baskıcı faktörler toplamını ifade eder. Bu sebeplerden ilki, göç edilen ülke ile ilgili olan “çekici güçler/faktörler” olup bu, yeni gidilen ülke bakımından buna yol açan sebepler olarak düşünülür. İkincisi ise, terk edilen ülke ile ilgili olan “itici güçler/faktörler” olup bu da, terk edilen ülkeler bakımından göçe yol açan sebepleri ifade etmektedir.

¹³⁷ Kurtuluş, **Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü, a.g.e.**, s. 23-24.

¹³⁸ Adams, **a.g.e.**, s. 35 & Herbert G. Grubel, **Internationalist and Nationalist Point of View**, (ed. Friborg), The Committee on Research Economics Report, Stockholm, 1973, s. 47.

¹³⁹ D. A. Anderson, “Technology Transfer via Reverse Brain Drain: The Korean Case”, (Unpublished Ph. D. Thesis), United States International University, San Diego, 1993, s. 39.

Bilim adamlarının ülkeler arası göçü, her şeyden önce, onu kendi ülkesinden iten genel sosyal, siyasi, ekonomik ve bilimsel şartlar ile başka ülkelerde onu çeken benzeri şartlara bağlıdır. Her ülkenin bilim adamı alış verişinde bugün ki ve yakın gelecekteki durumunu genel hatlarıyla görebilmek için, o ülke ile ilgili itici ve çekici kuvvetleri tahmin etmek gerekir.¹⁴⁰ Çekici ve itici güçler, ekonomik, siyasi, mesleki, sosyal, kültürel, ailevi ve şahsi sebeplerin toplamını ifade eder. Gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göçte genellikle çekici ve itici güçler mutlak iken, gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki göçte nispi olduğu söylenebilir.

Çekici güçler arasında genel olarak, bilim adamı veya yüksek vasıflılara ödenen yüksek ücret, mesleki çalışmalar için geniş imkân ve araçlar, büyük bilim merkezleriyle yakın temas, siyasi istikrar, kişi hürriyeti, yabancı eşle evlilik gibi çeşitli faktörler sayılabilir. Diğer yandan itici güçler içinde genel olarak, düşük ücret, mesleki çalışma için imkân ve araçların sınırlı olması, kabiliyetten çok kıdeme değer veren katı idari düzen, büyük bilim merkezlerinden uzak olma, sosyal ve siyasi hayatta kişi hürriyetlerine yapılan baskılar, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, iş veya aile hayatında şahsi problemler¹⁴¹ gibi bir çok faktör sayılabilir.

Çekici ve itici güçler yaklaşımını esas alan açıklamalarda, göç olayını aydınlatmada, bu kuvvetler arasındaki nispi farklara işaret edilmiştir. Dedijer, göç kararının, göç edilen ülkedeki çekici faktörler ile terk edilen ülkedeki itici faktörler arasında kişinin yaptığı bir karşılaştırma sonucunda verildiğini belirtmektedir.¹⁴² Diğer yandan Kidd, ABD'ne, gelişmekte olan ülkelere yüksek seviyede eleman göçü yanında, özellikle gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde görülen bu tür göç hareketinin genişliğine işaret ederek, mutlak güçlerden çok, nispi güçlerin göçü etkilediğini ifade etmektedir.¹⁴³ Oteiza ise, ülkelerarası yüksek seviyede eleman göçünde nispi fark aranabilecek faktörler olarak gelir, mesleki çalışma için sağlanan destek, söz konusu elemana karşı olan talep, sosyal prestij, siyasi istikrar, fikir özgürlüğü, istihdam şartları ve terfi sistemi gibi faktörleri saymaktadır. Bu faktörlerin toplamı sonucunda elde edilenlere de "tercih farkı" adını vermiştir.¹⁴⁴ Ayrıca, göçte söz konusu iki ülke arasında bilim adamı ve yüksek vasıflı meslek adamı noktasındaki tercih farkının, göç eğilimini tayin ettiği belirtilmektedir.

¹⁴⁰ Stevan Dedijer, "Migration of Scientists: A World-Wide Phenomenon and Problem", **Nature**, Vol. 201, Issue: 4923, March 7, 1964, s. 966.

¹⁴¹ Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktorlu Türkler...**, a.g.e., s. 30.

¹⁴² Dedijer, "Why Did Daedalus Leave?", a.g.e., s. 2051.

¹⁴³ Charles Vol. Kidd, "The Growth of Science and the Distribution of Scientists Among Nations", **Impact of Science on Society**, 1964, Vol. 4, No. 1, s. 11.

¹⁴⁴ Enrique Oteiza, **A Differential Push-Pull Approach**, (ed. by., Walter Adams), New York: The Macmillan Company, 1968, s. 120-134.

İtici ve çekici güçler ayrıca, maksatlı ve tesadüfi itici-çekici güçler olarak da incelenmektedir.

Siyasi görüş veya ilişkilerinden dolayı bir kısım bilim adamını ülkeyi terke zorlamak “maksatlı itici güç”tür. İtici güçlerin maksatlı itici güç olarak değerlendirilebilmesi için bir yöntem veya politik rejim değişikliği sonucunda yüksek eğitim görmüş insanların ülkeyi terke mecbur edilmeleri gerekir. Malezya’daki Çinliler, Kenya’daki Asyalılar, Seylan’daki Tamiller bu konuda örnek teşkil etmektedir.

Başta ABD olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin bilim adamları ve yüksek vasıflı meslek adamlarına cazip iş teklif ederek göçe teşvik etmesi “maksatlı çekici güç”tür.¹⁴⁵ Diğer bir ifadeyle, ”gelişmiş ülkelerin, cazip iş imkânları yaratarak aydınları kendi ülkelerine çekmeye çalışması kasıtlı çekici güçtür.”¹⁴⁶ Durumun böyle olduğu bilinmekle birlikte, çekici güçlerin maksatlı olarak başlatılıp sürdürülmesinin veya diğer faktörler yanında kasıt faktörünün ne derece etkili olduğunun, yaygınlık derecesinin tespiti kolay değildir. En yüksek oranda beyin gücü çeken ABD’de bile bu yönlü iddialara karşı çıkılmaktadır. Nitekim Illinois eski senatörü Paul H. Douglas’ın beyin göçü hadisesi karşısında düşünceleri şöyledir: İşaret etmem gereken ilk nokta bu göçün kişilerin hür tercihlerinden doğduğudur. Bilim adamları, mühendisler, teknisyenler ve meslek adamlarının kişisel kararlarıyla olmuştur. Bununla beraber bu ülkede, yurt dışından gelecek vasıflı işgücüne, üniversite ve araştırma kurumları başta olmak üzere kamu ve özel kesimce gerek maddi gerekse mesleki anlamda çok cazip imkânlar sunulmaktadır. Yine D. N. Chorafas, Amerika’nın araştırma için yaptığı ve yapacağı harcamalara göre, kendisinin yetiştiremeyeceği kadar fazla bilim adamı ve teknolojiye ihtiyacı olduğunu belirtirken, Amerika’nın bundan endişe duymadığını, çünkü ihtiyaç durumunda bu beyinlerin finansal ödüller, araştırma imkânı, mesleki istikbal ve yaratıcı şartlar için toplanabileceğine işaret etmektedir. Bütün bunların yanında Amerika’nın, dünyanın cenneti olduğu imajı yerleştirilmiştir. Bu ülkenin bilim adamı talebi geniş bir reklam kampanyası ile duyurulmaktadır. Keza öğrenci çekilmesi için de yaygın reklam faaliyeti sürdürülmekte ve Amerikan yüksek okulları ve lisan kursları hakkında tanıtıcı bilgiler, öğrenci gönderen ülkelerin basın ve yayın organlarında da yer almaktadır. Bu kurumların temsilcileri gelişmekte olan ülkelere bizzat gelerek tanıtım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Diğer önemli ve son derece dikkat çekici husus da, ülkemizde olduğu gibi, bir çok gelişmekte olan ülkede, gelişmiş ülkelerin özel, yabancı, orta ve hatta yüksek öğretim kurumlarının bulunmasıdır.

¹⁴⁵ Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler...**, a.g.e., s. 25, 32-33.

¹⁴⁶ Esfender Korkmaz, “Yüksek Öğretimde Etkinlik”, (Doktora Tezi), İstanbul, 1974, s. 151.

Maksatlı bir şekilde meydana gelen beyin göçünden başka, yüksek vasıflı işgücünün hareketi tesadüfi faktörlere de bağlanmaktadır.

“Tesadüfi itici güçler” içinde, yetersiz mesleki ve mali imkânlar ile siyasi ve ekonomik istikrarsızlık önemli yer tutmaktadır. Geleceğe yönelik ümit ve güven veren istikrarlı kalkınma dönemlerinde göç azalmakta, buna karşılık istikrarsızlık göç eğilimini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca, üniversite sistemindeki aksaklıklar, ileri seviyede uzmanlık dallarında yetişmiş kişilerden faydalanmadaki zorluklar, bilim merkezleri ve çevreleriyle temastaki güçlükler de göçe yol açmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde yetiştirilen mezun sayısının üstünde seyreden talep, büyük araştırma ve geliştirme yatırımları ve üniversitelerce takip edilen gelişme politikaları “tesadüfi çekici güçler”¹⁴⁷ olarak ifade edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelere çeken güçler içinde, yüksek gelir ve daha iyi mesleki imkânlar bulunmaktadır. Gelişmiş ülkeler bakımından üzerinde en çok durulan tesadüfi çekici güçler aynı zamanda beyin ihraç eden gelişmekte olan ülkeler bakımından itici güçlere tekabül eden faktörlerdir. Öteya bunları, yeni gidilen ülke ile terk edilen ülkedeki gelir farklılıkları, kişilerin mesleklerini icra edebilmeleri açısından gerekli olan destek farklılığı, bir meslek kategorisinde işgücünün ortalama fert başına milli gelir ile mukayese edildiğinde nispi ortalama ücretlerin farklılaşması ve diğer faktörler olarak verilebilecek politik ve kurumsal istikrar¹⁴⁸ olmak üzere başlıca dört grupta toplamıştır.

Konunun açıklanması gereken bir başka yönü de şu soruya cevap vermelidir: ” Niçin bir ülkede, aynı şartlara maruz kalmalarına rağmen, yetişmiş işgücünün hepsi değil de, bir kısmı göç eder?”. Burada gidenleri kendi ülkelerinde amoralize ederek harekete geçiren mevcut faktörlere rağmen, geriye kalanları tutanın ne olduğu da bilinmelidir. Yüksek vasıflı işgücünün genellikle yeni gidilen ülkenin dilini bilmesi, öğrenim hayatı boyunca yabancı kültüre aşina olması gibi sebeplerle vasıfsızlara oranla yüksek vasıflılarda şahsi faktörler gitme yönünde etkili olmaktadır.¹⁴⁹

1.5.1.4. Merkez-Çevre Ülke Yaklaşımı

Beyin göçünün en genel anlamıyla, dünya sisteminin, siyasi ve ekonomik eşitsizliklerinin bir sonucu olduğu gibi bir kanı mevcuttur. Bu perspektife göre, beyin göçü, merkez ve çevre ekonomiler arasındaki değiş tokuş yapısının, bireysel aktörlere yansıyan bir formudur. Buna göre profesyonel göçü, uluslar arasındaki ilişkilerde var olan

¹⁴⁷ Oğuzkan, *Yurt Dışında Çalışan Doktorlu Türkler...*, a.g.e., s. 26, 32-33.

¹⁴⁸ Oteiza, *A Differential Push-Pull Approach*, a.g.e., s. 127-128.

¹⁴⁹ Kurtuluş, *Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü*, a.g.e., s. 29.

genel asimetrik yapıya karşı yüksek eğitim ve beceri düzeyine sahip olan küçük bir grubun geliştirmiş olduğu bir tepki ve edim şeklidir.¹⁵⁰

Elit mesleklere sahip kişilerin göç etmeleri, uluslar arası eşitsizlik ve dengesizliklerin bir sonucudur. Bu eşitsizlikler ile bağlantılı olarak gelişmiş endüstriyel ülkeler, yetenekli ve eğitilmiş kişilere, çok daha cazip ücretler, iş koşulları, sosyal statü ve genel yaşam koşulları sunmaktadırlar.

Göçün, bilimsel ve profesyonel işler için çok daha uygun olan ve bu işler dahilinde muazzam koşullar içeren ülkelere doğru olduğu, aynı şekilde bu ülkelerin, en zengin, teknolojik ve endüstriyel bağlamda en gelişmiş ülkeler oldukları gerçektir. Böylece yüksek vasıflı işgücü doğal olarak gelir, bilimsel ve mesleki çalışma imkânları ve refah düzeyi yüksek gelişmiş ülkelerde toplanacaktır. Örneğin, Latin Amerikalı doktor ve bilim adamlarının, ABD'ye göçü söz konusudur ve bunun tersi bir akış söz konusu değildir.

Arjantin'de yapılmış olan bir araştırmaya göre; ülkenin 10 yıl içerisinde göç yoluyla kaybettiği profesyonel ve teknisyen sayısı yaklaşık olarak 4.000'dir. Yine bu araştırmaya göre, 10 yıl içerisinde Arjantin üniversitelerinden mezun olmuş kişilerden göç edenlerin oranı, toplam sayının yaklaşık olarak % 8'i kadardır. Britanya'da ise, Krallık Toplumu'na (Royal Society) ait (bağlı) geçici bir komitenin raporuna göre, Britanya üniversitelerinde eğitim gören doktora öğrencilerinin her yıl yaklaşık olarak % 12'si daimi ikamet için dışarıya göç etmektedir. Yani her yıl ortalama 140 Britanyalı bilim adamı daimi oturma izni bağlamında başka ülkelere göç etmektedir ve bu kişilerin en çok gitmeyi tercih ettikleri ülkelerin başında ABD gelmektedir. Kişi başına yıllık geliri itibarıyla Arjantin, Latin Amerika içerisinde en fazla gelişmiş durumda olmasına rağmen, Şili ve Brezilya gibi ekonomik bakımdan nispeten geri kalmış ülkelere daha fazla doktorunu ABD'ne göndermiştir. Arjantin, 1965 yılı içerisinde yıllık tıp fakültesi mezunlarının % 7'sini, ABD'ye ihraç etmiştir. Öte yandan, daha az gelişmiş ülkelere sayılan Şili ve Brezilya ise, yıllık toplam mezunlarının en fazla % 2'si ile % 3'ünü ABD'ye ihraç etmiştir. Yine Orta Amerika'da, bölgenin en gelişmiş ekonomisine sahip durumundaki Panama, Honduras'a kıyasla daha fazla doktor kaybetmiştir. Panama 1965 yılında toplam tıp fakültesi mezun sayısının yaklaşık % 40'ını ihraç etmiştir. Diğer yandan ise, Orta Amerika'nın en az gelişmiş ülkesi olan Honduras'tan aynı yıl, toplam tıp fakültesi mezunların yalnızca % 14'lük kısmı dışarıya göç etmiştir.¹⁵¹

¹⁵⁰Alejandro Portes, "Determinants of the Brain Drain", **International Migration Review**, Vol. 10, Issue: 4, Winter 1976, s. 491.

¹⁵¹**A.e.**, s. 489, 493.

Bu yaklaşımın beyin göçünün sebeplerini ifade etmekte yeterli olduğu söylenemez. Çünkü başta bazı gelişmiş ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkeler içinde nispeten daha fazla gelişmiş ülkelere de beyin kaybı, ihracı söz konusudur. Zira, gelişmiş ülkeler içinde yer alan İngiltere'nin, yüksek düzeyde beyin göçü almasının yanında, en fazla beyin gücü kaybeden ülkelere birisi de olduğunu, durumun bazı Latin Amerika ülkeleri içinde geçerli olduğu görülmektedir.

1.5.1.5. Uluslar Arası Bağımlılık Yaklaşımı

Bazı araştırmalar beyin göçü olgusunu, gelişmiş ve arkada kalmış olan uluslar arasındaki uluslar arası eşitsizliğe bağlarlar ve durumu, gelişmemiş yada gelişmekte olanların, gelişmiş olan uluslara bağımlılıkları teoremi¹⁵² ile açıklamaya çalışmaktadırlar.

Uluslar arası bağımlılık yaklaşımına göre beyin göçü olgusu, kapitalist ekonominin merkezinde yer alan ülkelerin, çevre ülkelere artık değer ve kaynak almalarının temel oluşturduğu bir dünya düzeninin doğal bir sonucudur ve beyin göçü, bu düzene ait bir genel formdur. Bu bakış açısına göre göç, içerisinde zayıf ekonomilerin, güçlü olanların çıkar ve önceliklerine bağımlı oldukları uluslar arası düzeneğin, insan unsurunu da içine alan bir yansımasıdır.

Bu yaklaşım doğrultusunda Latin Amerikalıların göçünü inceleyen araştırmacılar, bu genel durumu daha da netleştirmek için; daha az gelişmiş ülkelerdeki profesyoneller ve diğer elit mesleklerden olan kişilerin durumları ile bağlantılı ve ilintili olan bir dizi uluslar arası farklılığı tanımlamaya ve açmaya çalışmışlardır. Bu tür tercih özellikleri, sürecin birincil belirleyicileri faktörleri olarak tanımlanabilirler. Çünkü, bunlar içerisinde çok daha somut faktörlerin geçerli olduğu uluslar arası ekonomi düzeyindeki kısıtlamaları ve sınırlandırmaları verirler. Burada dört özellik söz konusudur. Bunlar; gelişmiş ve daha az gelişmiş olan ülkelere profesyonel emek gücü için uygun görülüş olan ücret güvenliği ile miktarı hususlarında sergilenen farklı yaklaşımları temel alan “ücretsiz yada ekonomik farklılık özelliği”, gelişmiş ve daha az gelişmiş olan ülkeler arasındaki araştırmaya, kaynak ve malzeme sağlama hususlarındaki farklılığı esas alan “lojistik destek farklılığı özelliği”, iki tip ülke dahilinde bilim adamlarına ve profesyonellere atfedilen toplumsal statü farklılıklarını baz alan “prestijsel farklılık özelliği”, bir tarafta toplumsal barış ve görece siyasi özgürlüğün hakim olmasına rağmen öte tarafta siyasi iktidarsızlık ile baskı tehdidi unsurlarının hakim olmasından kaynaklanan “diğer farklılıklar özelliği”.¹⁵³ Ulusal gelişme

¹⁵² Enrique Oteiza, “Emigracion de Profesionales Tecnicos Obreros Calificados Argentinos a los Estados Unidos”, *Desarrollo Economico*, Vol. 10, January–March 1971, s. 142.

¹⁵³ *A.e.*, s. 145.

ve bağımlılık yaklaşımları temel alınıp benimsense bile, bu tip farklılık özelliklerinin göç olgusunun ayrılmaz parçaları olduğunu değiştirmez.

Bağımlılık şüphesiz fakirlikle, gelişmemişlikle ilgilidir. Sadece fakirlik yada gelişmemişlik terimleri ile açıklanamayan bir unsurun belirtilmesi gerekir. Esas mesele, bir ülkenin yüksek nitelikli personel yetiştirme kapasitesi ile bu kişileri istihdam etme kapasitesi arasındaki asimetrik durumdur. Bu tür bir dengesizlik kesinlikle gelişmemişlik unsuru ile açıklanamaz; çünkü görel olarak daha fazla gelişmiş olan ülkelere de benzeri bir sorunun varlığı söz konusudur. Yalnız gelişmemiş ülkelere dair şöyle bir saptamada bulunabiliriz, bu tür ülkeler profesyonel yığılından çok, bazı sektörlerdeki uzman yığını ile diğer bazı sektörlerden uzman yetersizliğinden muzdariptirler.

Bu yaklaşım diğer yaklaşımlarda olduğu gibi beyin göçünü, daha fakir ülkelere çok sayıda iyi eğitim görmüş, yüksek vasıflı profesyonel insanın, dünya sistemi içinde siyasal ve ekonomik dengesizlikler şartına bağlı olarak çok daha fazla endüstrileşmiş ülkelere kaybı olarak görür. Ama bu yaklaşıma göre bazı gelişmekte olan ülke, başta ekonomik olmak üzere çeşitli nedenlerle gelişmiş ülkelere bağlıdır. Örneğin, siyasal ve ekonomik sisteme sahip gelişmekte olan bir ülke olan Çin, ekonomik sistemini sürdürme, ticaret için de bir çok gelişmiş ülkeye tabi olmaktadır ve çok sayıda iyi eğitilmiş profesyoneli gelişmiş ülkelere kaptırmıştır.¹⁵⁴ OECD'ye göre, beyin göçü problemi gelişmekte olan ülkeleri etkilediği zaman bağımlılık ilişkileri sonuçlardan birisi olur. Bu bağımlılık ilişkilerinin önemli bir boyutu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik üzerine odaklanmaktadır. Bağımlılık teorisyenlerine göre, bugün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında sömürgeci bir yapısal ilişkiler ağı vardır.¹⁵⁵

Beyin göçüne makro açıdan yaklaşım değerlendirmeyi eleştiren, uluslar arası bağımlılık ve konuyu ekonomik ölçüden değerlendiren yaklaşımları tutarlı ve yeterli bulmayan Portes, gelişmiş ülkelerin vasıflı kayıplarının çoğu kez gelişmekte olan ülkelere yüksek olduğunu belirtmektedir. Ayrıca itici-çekici güçler yaklaşımını da eleştiren Portes, beyin göçünün ferdi farklar düzeyinde araştırılması gerektiğini ve göç etme gayesi, sınıf ve ideolojik yönelimler arasındaki üçlü ilişkinin varolabilirliğini vurgulamıştır.¹⁵⁶

1.5.2. Beyin Göçü Sebepleri

Beyin göçünün sebeplerine yönelik teorik yaklaşımlar, aslında beyin göçünü ve

¹⁵⁴ Das, **a.g.e.**, s. 37.

¹⁵⁵ Boodhoo, Baksh, **a.g.e.**, s. 26-27.

¹⁵⁶ Portes, **a.g.e.**, s. 490.

sebeplerini açıklayan karşıt görüş, yaklaşımlar değil, birbirini tamamlayıcı nitelik taşımaktadır. Şöyle ki, cazibe kutupları yaklaşımı, bir ülkenin yüksek vasıflılar için özellikle kültürel ve mesleki sebeplerle taşıdığı çekiciliği ortaya koymasına rağmen bu çekicilik unsurunun öteki yönleri ve temel unsurlarını aydınlatmamaktadır. Yine arz-talep yaklaşımı temelde yatan ekonomik faktörleri ortaya koymakta, buna karşılık, belirli kişilerin göç kararında rol oynayan maddi, mesleki, sosyal, kültürel, siyasi, kişisel-ailevi sebepleri açıklamada yetersiz görünmektedir. Çekici-itici güçler yaklaşımı ise, cazibe kutupları ve arz-talep yaklaşımının ortaya koyduğu sebepleri gözden uzak tutmadan, yüksek vasıflıların göç kararlarını etkileyen faktörleri geniş ihtimaller içerisinde ortaya koymaktadır.

1.5.2.1. Sistematik Bilgi Toplama Yöntemiyle Elde Edilen Beyin Göçünün İtici-Çekici Sebepleri

Beyin göçünün sebeplerini belirlemeye yönelik olarak anket ve mülakat teknikleriyle yapılan çalışmalara göre yüksek vasıflıların göçüne, iki temel grupta yer alan faktörler sebep olmaktadır. Bunlardan ilki, gidilecek yerlerde olan ve hakkında bir şeyler bilinen fırsatların, çekme gücüdür, ”çekici faktörlerdir. Diğeri ise, güçlük ve zorlukların baskılayıcı yükü, itici faktörlerdir. Bunlara motive edici faktörler de denmektedir.¹⁵⁷

Uluslar arası araştırmalar göstermektedir ki, bir dizi birbiri ile bağımlı faktör özellikle yüksek vasıflı insanları, kendi ülkelerinden “itmekte” ve özellikle gelişmiş ülkelere çekmektedir. Pek çok araştırmaya göre, 3. Dünya’daki düşük ekonomik ve gelişim düzeyleri, akademisyenleri ve diğer profesyonelleri dışarı “itmekte” ve gelişmiş ülkelerin kaynakları, olanakları, bu kişileri “çekmektedir”. Genelde temel unsur; potansiyel göçmenin kendi ülkesindeki şartları, göç ile gitmeyi düşündüğü ülkedeki meslektaşları ya da yaşlılarının sahip olduğu şartlar ile kıyaslamaya gitmesidir.¹⁵⁸ Kişisel faktörler de diğer önemli unsurlardandır.

Alanda beyin göçünün sebeplerine yönelik olarak, sistematik bilgi toplama yöntemi ile ve anket ve/veya görüşme teknikleriyle yapılmış çalışmaların sonuçları iten-çeken faktörler açısından yapıldıkları ülkelerin özelliklerini yansıtır. Bu nedenle uygulamalarda elde edilen çekici-itici faktörler, bunların etkileri vs. ülkeler, meslekler ve uygulanan alana göre farklılaşacaktır.

Farklı gelişme düzeylerine sahip ülkelerde vasıflıları, dışarıya göç etmeye iten iç

¹⁵⁷ I. G. Ushkalov, I. A. Malakha, “The Brain Drain as a Global Phenomenon and Its Characteristics in Russia”, *Russian Social Science Review*, Vol. 42, No. 5, September–October 2001, s. 81.

¹⁵⁸ Oteiza, *A Differential Push–Pull Approach, a.g.e.*, s. 134.

faktörlere dair genel bir çerçeve belirlenebilir. Haiti gibi az gelişmiş ülkelerdeki itici unsurlar; iş bulma zorluğu, yetersiz ve zayıf çalışma koşulları veya ekonomik yetersizlik gibi faktörler iken, Britanya gibi daha gelişmiş toplumlarda profesyonelleri göç etmeye iten unsurlar; daha çok profesyonellerin, entelektüel taleplerini karşılamak konusunda kendi ülkelerinde birtakım sıkıntılar yaşıyor olmalarıdır. Arjantin gibi ülkelerdeki durum ise bu ikisinin arasında bir yerdedir. Aslında, daha fakir ülkelere gelen uzmanlar kendi vizyonlarına, eğitimlerine ve yaşamsal algı ve isteklerine daha uygun işler bulmak için göç etmektedirler.¹⁵⁹ Yine politik istikrarsızlığın hüküm sürdüğü Latin Amerika ülkelerinde, bilim adamlarının bu faktöre bağlı göçü fazla olmuştur. Bu ülkelere biri olan Arjantin’de konut kıtlığı ve pahalılığı göçe yol açan önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir. Tamil–Müslüman çatışması nedeniyle ABD’ne yerleşmiş yüksek eğitimli Sri Lanka vatandaşları bulunmaktadır.¹⁶⁰ Ayrıca, aynı ülke içinde doktor, mühendis, bilim adamı vb. değişik meslek sahiplerini, ilgili mesleğin özelliğinden dolayı göçe sevk eden unsurlar da farklı olabilir. Nitekim, göç edenleri, üst düzey müdür ve yöneticiler, mühendis ve teknisyenler, bilim adamları, müteşebbisler ve öğrenciler olmak üzere beş gruba ayıran Mahroum, yüksek vasıflıların göç dinamiklerinin sadece işkoluna göre değil, meslek çeşidine göre de değiştiğini ifade etmektedir. Bilim adamlarını iten ve çeken faktörler örneğin mühendisler ve teknisyenlerinkinden farklı olabilir. Bir bilim adamını, kendi ülkesi dışına iten kişisel istekleri ve bilimsel merakı iken bir mühendis sadece kazanç olanakları veya emek piyasası durumundan dolayı başka bir ülkeyi seçebilir.¹⁶¹ Bu farklılıklara rağmen, çeşitli tekniklerle yapılan alan çalışmalarının genel olarak, beyin göçü sebeplerinin ortaya konulduğu söylenebilir.

Beyin göçünün sebeplerini ve yüksek vasıflıların ülkelerini terke iten ve gitmeyi düşündükleri ülkeye çeken faktörlerin etkilerini ortaya koyan önemli birkaç araştırmayı kısaca şöyle özetleyebiliriz:

James A. Wilson tarafından, 1952–1964 yılları arasında ABD ve Kanada’ya göç etmiş, genç (4/5’ü 40 yaşın altında) ve akademik standardı yüksek (3/5’ü doktora derecesine sahip) kimyacı, fizikçi ve mühendis 517 İngiliz bilim adamına uygulanan ankete dayalı bir araştırma sonuçları göçün sebepleri bakımından önemli sonuçları içermektedir. Söz konusu çalışmada, göç eden yüksek vasıflılar kendilerini göçe iten–çeken faktörleri; Kuzey Amerika’da mesleki imkânlar daha fazla (% 38.6), Kuzey

¹⁵⁹ Portes, *a.g.e.*, s. 499–500.

¹⁶⁰ Kurtuluş, *Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü*, *a.g.e.*, s. 29–30.

¹⁶¹ Mahroum, “Europe and the Immigration...”, *a.g.e.*, s. 29.

Amerika'da ücretler daha yüksek (% 18.0), Kuzey Amerika'da yaşam standardı daha yüksek (% 10.6), Kuzey Amerika'da bilim adamının sosyal itibarı daha fazla (% 6.5), İngiltere'de (bilimsel) çalışma şartları iyi değil (% 17.5), İngiltere'de bilim adamına verilen değer düşük ve İngiltere'de bilime karşı güven kaybolmuş (% 14.1), İngiltere insanı yıpratıyor ve moral, motivasyon bozuyor (% 12.5), İngiltere'de bilim maneviyat bozuyor (% 14.1), İngiltere'de çalışma vasıtaları yetersiz (% 10.4), İngiltere'de ücretler düşük (% 6.2) şeklinde sıralamışlardır. Verilen cevaplardan yüksek vasıflıları en fazla bilimsel, mesleki imkânlar ile ücretlerin göçe motive ettiği anlaşılmaktadır. Wilson'un ilgi çeken yaklaşımı, kabiliyet göçünü bu sıralanan çevre faktörlerine bağlamaktan çok şahsiyet ve değerler sistemine bağlamasıdır. Aynı faktörler bir kısım vasıflı göçe teşvik ettiği halde bir kısım vasıflı başka ülkelere gelen son derece çekici teklifleri reddedecek kararlara yönelttiğine göre, göçte temel faktör doğrudan doğruya kişinin motif ve değer yapı ile ilgili görünmektedir.

İngiltere ile ilgili olarak, Stephan Hatch ve Ernest Rudd tarafından,1957–1958 yılında lisans üstü programlara girmiş 3400 mezunun istihdam şeklini inceleyen çalışmada,678 mezunun çalışmak üzere başka ülkelere gidiş sebeplerini şöyle belirttiklerini görmekteyiz; seyahat arzusu (% 39), bilimsel, akademik tecrübe kazanmak (% 26), daha iyi imkânlar; ücret belirtmeksizin daha iyi iş teklifinden bahsedenler (% 23), mali sebepler, daha yüksek ücret (% 22), İngiltere'deki şartlar ve imkânların tatminsizliği (% 19), diğer ve belirtilmemiş şekillerde tecrübe kazanmak (% 18), daha iyi araştırma imkânları (% 16), belirli bir bölüm veya konuda çalışmak (% 15), işveren tarafından gönderilme (% 4), diğer sebepler (% 14) ve sebep bildirmeyen (% 3).

Hollanda'da bilim adamı, doktor ve mühendis göçleriyle ilgili olarak 1963–1966 yıllarında yapılan bazı araştırma sonuçlarında vasıflıların göçündeki sebeplerin önem sırasına göre şunlar olduğu görülmüştür: Gelir, ilerleme imkânı, araştırma için daha iyi şartlar, imkânlar ve ailevi sebepler.¹⁶²

Amerikan Ulusal Bilim Kurumu (National Science Foundation) 'nce gerçekleştirilen bir çalışma,1964–1969 yılları arasında Birleşik Devletler'e gelip Kaliforniya'nın doğu ve kuzey doğusunda ikamet eden 7986 göçmen mühendis ve bilim adamı üzerinde sürdürülmüştür. Mühendis ve bilim adamlarının göç kararlarında belirttikleri, önem taşıyan ve taşımayan faktörler şunlardır: Yüksek hayat standardına kavuşma (% 60.6 önemli/ % 10.9 önemsiz), çocuklar için yeni imkânlar (% 46.8/ % 6.5),

¹⁶² Oğuzkan, *Yurt Dışında Çalışan Doktor ve Türkler...*, a.g.e., s. 34-35 & Kurtuluş, *Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü*, a.g.e., s. 30-31.

Ana vatanda yetersiz araştırma imkânları (% 43.8/ % 11.8), ABD'ne duyulan merak (% 41.6/ % 20.6), Ana vatandaki politik çevreden duyulan hoşnutsuzluk (% 37.5/ % 14.2), ABD'deki akrabalar (% 26.3/ % 10.3), ana vatanda ilerleme imkânlarının zayıflığı (% 26.5/ % 4.7), kültürel imkânların fazlalığı (% 25.5/ % 20.2), ana vatanda diğer uygun işlere ödenen ücretlerin düşüklüğü (% 25.1/ % 16.8), ana vatandaki sosyal sınıf sisteminden hoşnutsuzluk (% 20.1/ % 17.1), Vasıf seviyesine uygun işlerin ana vatanda bulunmaması (% 17.1/ % 15.8), Amerikan vatandaşıyla evlilik (% 15.3/ % 3.5), Etkin mesleki bağımlılığın ana vatanda mevcut olmaması (% 11.8/ % 13.0), ana vatandaki düşük mesleki statü (% 10.3/ % 14.5), İstihdam imkânlarını arttırma ümidi (% 6.8/ % 18.3) ve ana vatanda vergilerin çok yüksek olması (% 6.5/ % 27.1).¹⁶³

“Yüksek vasıflılar ve bunların göç sebepleri ile ilgili yapılan bir diğer çalışma, Boenos Aires'te Arjantinli doktorlar üzerinde mülakat tekniği ile 1972–1973 yılları arasında yapılan araştırmadır. Araştırma için, yaşları 23–36 arasında, Philadelphia, Educational Council for Foreign Medical Graduates testini geçerek ABD'de çalışma hakkını elde etmiş yani göç etmeye karar vermiş 24 doktor ve göç etmeyi düşünmeyen, Boenos Aires'teki devlet hastanesinde görev yapan 33 doktor ile görüşülmüştü. Çalışmada doktorları seçme nedenleri ise, doktorların son 20 yıl içinde Arjantin'den ABD'ne göç eden nitelikliler içinde önemli miktarı oluşturmaları, eğitimleri ve bunun için yatırımların çok pahalı olması ve ABD gibi ülkelerin kapılarının açık olduğu meslek olması şeklinde belirtilmektedir.

Çalışma, göç eden ve etmeyen doktorlar arasındaki farklılıkları da ortaya koyan üç kategoriye ayrılmıştır: 1. Profesyonel başarı çerçevesindeki farklılıklar.2. Yaşam koşulları arasındaki farklılıklar.3. Bireyler arasındaki sosyal etki bağlamındaki farklılıklar.

Akademik başarı ve göç kısmında, genel olarak göç eden kimselerin, göç etmeyenlere oranla daha iyi akademik başarı düzeyi, daha iyi kariyer ve daha fazla basılı profesyonel makale ve kitapları sahip oldukları, yaşam durumu ve göç kısmında, göç edenlerin daha çok aile bağları ve sorumlulukları az olan kimseler olduğu, sosyal etki ve göç kısmında ise, kişisel bir göç modeline sahip ve yakınındaki kişiler tarafından göçe teşvik edilenlerin, göç etmeye daha meyilli olduğu sonuçları elde edilmiştir.¹⁶⁴

Beyin göçünün sebepleri içinde yer alan itici faktörler, yüksek vasıflıların kendi, terk ettikleri veya etmeyi düşündükleri ülkedeki durumu, olumsuzlukları ifade etmektedir.

¹⁶³ Kurtuluş, **Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü, a.g.e.**, s. 33.

¹⁶⁴ Portes, **a.g.e.**, s. 500–502.

Meslek ve ülkelere göre değişebilen bu faktörler, ülkedeki beyin göçünün oranının, yüksek veya düşüklüğünün temel belirleyicisidir.

Yüksek vasıflıları göçe iten itici sebepler; çalışma alanlarının darlığı, istihdam problemi yani işsizlik, iş fırsatlarının olmayışı, fazla nüfus, plansız bir şekilde yetiştirilen insan gücü, yeterli olmayan ücretler, profesyonel elemanlar arasındaki maaş farkları, profesyonel elemanlardan faydalanamama, araştırma imkânlarının olmaması veya sınırlı olması, yaşam ve çalışma şartlarındaki olumsuzluklar, yönetici tutumlarındaki olumsuzluklar, motivasyon bozukluğu, siyasi ve politik müdahale, baskılar, bozuk terfi sistemi, kariyer geliştirme konusundaki yetersiz imkân ve fırsatlar, politik ve akademik özgürlüğün bulunmaması veya sınırlandırılması, ekonomik ve siyasi huzursuzluklar, krizler, yüksek vergi, rüşvet ve yolsuzluklar, teknolojik yetersizlik, bilimsel çalışma ortamı ve kabulün olmayışı, gibidir ve bu sebepler literatürde ekonomik, sosyal, kültürel ve kişisel vb. alanlarla ifade edilmektedir.¹⁶⁵

Beyin göçünün çekici sebepleri ise itici sebeplerin tam tersi olup, göçle gidilmesi düşünülen veya gidilen ülkenin olumlu, cazip yönlerini ifade etmektedir. Bunlar ise kısaca; tatmin edici yüksek maaş ve yaşam standardı, Ar-Ge imkânları, bilime, bilimsel çalışma ve bilim adamına verilen önem, yüksek teknoloji, politik akademik özgürlük, yaratıcılık ve kariyer geliştirme gibi nitelik ve imkânlara verilen önem, yüksek meslek/iş memnuniyeti, daha iyi kariyer ve uzmanlık fırsatları, etkili performans değerlendirme ve terfi sistemi, düzenli ve huzur veren iş, çalışma ortamı vb. şeklinde sıralanmaktadır.¹⁶⁶

Adams'a göre itici-çekici sebepler öncelikle şunlara dayanmaktadır: Maaş farklılıkları, lojistik destek farklılıkları, mesleki fırsatlar, yurt dışı eğitim-öğretime olan uygunluk ve ilgi, gerçekçi insan gücü politikalarının olmayışı, teknoloji farkları, siyasal

¹⁶⁵ Charles V. Kidd, "Correspondence: The Economics of the Brain Drain", **Minerva**, Vol. 4, Issue: 1, Autumn 1965, s. 13 & M. Moradmand, "A Study of Potential Brain Drain and Social Adjustment Among Iranian Students in The State of Missouri", (Unpublished Ph. D. Thesis), Missouri University, 1982, s. 38 & E. Fomin, I. Oswald and V. Voronkova, **Armanent Migration and Brain Drain: The Military Industrial Complex and Scientific Institutions in Russia**, Berlin: Berghof Foundation for Conflict Research, 1993, s. 19-21 & UNITAR, **The Brain Drain From Five Developing Countries**, New York: United Nations, 1975, s. 20-21 & Charles Kao, **Brain Drain: A Case Study of China**, Taipei: Mei Ya Publications, 1971, s. 13 & T. Wubneh, "Brain Drain and International Women", (Unpublished Ph. D. Thesis), University of Tennessee, Nashville, 1984, s. 37.

¹⁶⁶ Shun Yao, **A Study on the Chinese Student Abroad 1960-1979**, Taipei: National Youth Commission, 1981, s. 70-75 & Ha-Joong, "Who Stays? Who Returns? The Choices of Korean Scientists and Engineers", (Unpublished Ph.D. Dissertation), Cambridge, MA: The Kennedy School of Government, Harvard University, 1991, s. 23 & William A. Glaser, **The Brain Drain: Emigration and Return**, New York: A UNITAR Study Published by Pergamon Press, 1978, s. 40-46.

bölünme, sosyal huzursuzluklar ve ekonomik olmayan alanlardaki ayrımcılık, ileri ülkelerdeki tekelci sınırlamalar.¹⁶⁷

Charles V. Kidd ve Dass'ın belirttiği gibi, iyi eğitim almış vasıflılar yalnızca ABD gibi gelişmiş ülkeler tarafından çekilmemekte bunlar, aynı zamanda kendi ülkeleri tarafından itilmektedir. Beyin, beyinler nerede ise oraya gider. Beyinler paranın, insanlığın, saygının, kabul görmenin, sağlıklı rekabetin ve adaletin olduğu, sağlandığı yeri tercih ederler.¹⁶⁸

Hindistan, Çin, Tayvan vb. gelişmekte olan birçok ülkede değişik dönemlerde ve değişik mesleklerdeki yüksek vasıflılara yönelik, verilen örnekler benzeri, yüksek vasıflıların göç sebeplerini ve bundaki itici-çekici faktörlerin etkilerini belirlemeye yönelik birçok uygulamalı çalışmalar yapılmıştır. Elde edilen sonuçlarda, yüksek vasıflıları kendi ülkelerinden iten olumsuzluklar, itici faktörler ile göç edilen ülkeye doğru çeken olumlu, çekici faktörlerin ülke ve mesleklere göre farklılaştığı ancak, bu iten-çeken faktörler siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel, kişisel şekilde sınıflandırıldığında ekonomik unsurların hep önemli ve temel belirleyiciler olduğu, her bir unsurun kendine özgü şekil ve yönüyle yüksek vasıflı profesyonel göçüne katkı sağladığı görülmektedir.

1.5.2.2. Genel Olarak Beyin Göçü Sebepleri

Beyin göçünün itici ve çekici sebepleri, daha çok uygulama çalışmalarında yer almaktadır. Bundan başka beyin göçünün, itici-çekici sebeplere ayrılmadan ama ondan da bağımsız düşünülmemesi gereken daha genelleştirilerek ifade edilen sebepleri vardır. Bu genel sebeplerin literatürde, çokta bir birinden farklı olmayacak şekillerde yer aldığı görülmektedir.

Yüksek vasıflı eleman göçünü izahda daha çok itici-çekici güçler üzerinde duran Dedijer, başta bilim adamları olmak üzere yüksek vasıflıların göç kararının, kolayca ve tek bir sebebe yada ekonomik, siyasi gibi tek yönlü unsurlara bağlanamayacağını ancak, beyin göçünün başlıca, genel sebeplerini önem sırasına göre ortaya koymanın mümkün olacağını belirtmiştir. Bu genel sebepler önem sırasına göre şunlardır: 1. Ücret yetersizliğinden kaynaklanan mali sebepler 2. Mesleki alanlarda çalışma imkânlarının yetersizliği 3. Genelde mesleki çalışma için yetersiz sosyal ve psikolojik şartlar özelde ise, terfi ve ilerleme imkânlarının sınırlılığı 4. Meslekte istihdam yetersizliği. Dedijer, bu genel sebepler için her ülkenin özel bir durum teşkil ettiğini ve bu sebeplerin yanında kişisel ve

¹⁶⁷ Anderson, **a.g.e.**, s. 32.

¹⁶⁸ Kao, **a.g.e.**, 37.

özel sosyal şartların göç kararlarını büyük oranda etkileyebileceğini örneğin Güney Amerika ülkelerinde siyasi istikrarsızlığın birçok bilim adamı için göç sebebi teşkil ettiğini belirtmiştir.¹⁶⁹ Bu ülkelere Çin ve Tayvan gibi ülkeleri de örnek verebiliriz.

Birçok gelişmekte olan ülke, vasıflı insan gücü yetiştiren kaynak durumundaki üniversite sayılarını hızla artırmış ve nitelik, nicelik açısından istihdam alanından yani ihtiyaçtan çok insan gücü üretmiştir. Bu ülkelerin çoğu her yıl mezunlarını % 5-% 15 arasında artırmışlardır. Buna karşılık bu ülkelerin GSMH'daki artış oranları ise her yıl % 3-% 7 arasında azalmıştır. Bu durum yeter sayı ve nitelikte insan gücü yetiştirme, Ar-Ge ve yatırımlar gibi alanlardaki dengesizliği göstermekte ve neden olmaktadır. Halbuki üniversite mezunları ve ekonominin istihdam kapasitesi arasında bir denge olmalıdır. İnsan kaynaklarında ki bu dengesizlik istihdam ve vasıflılar arasındaki yüksek işsizlik problemini de beraberinde getirmektedir. Ülkede iş bulma imkânlarını olmayışı beyin göçünün temel nedenlerinden biridir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, son yıllarda, eğitim görmüş vasıflı gençler arasındaki işsizlik önemli oranda artmıştır. Yüksek nitelikli iş gücünün istihdamındaki ana kaynak hizmet sektörüdür. Devlet kurumları da temel iş bulma kaynaklarıdır. Hizmet sektörünün genişlemesi, üretim sektöründeki büyüme oranına bağlanmıştır. Bundan dolayı beyin göçü, çok daha büyük olayın küçük parçasıdır.¹⁷⁰

1975 yılından sonraki dönemin en bariz özelliği, başta birçok gelişmiş ülkede olmak üzere işsizliğin yükselişe geçişi ve bunun yapısal nitelik kazanmasıdır. İkinci olarak, yüksek vasıflılar, az vasıflılar ve vasıfsızlar arasındaki ücret farkları çok büyük oranda açılmıştır. Üçüncü olarak, teknolojiye yaşanan gelişmelerin üretim alanlarına yansımaları sonucunda işin yapısı değişmiş ve standart olmayan esnek çalışma şekilleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Dördüncü olarak, sendikacılık güç kaybetmeye başlamıştır.

¹⁶⁹ Dedijer, "Migration of Scientists...", *a.g.e.*, s. 964-967.

¹⁷⁰ Berber, *a.g.e.*, s. 170-172.

Tablo 1-1: OECD Ülkelerinde İşsizlik

İŞSİZLİK						
Ülkeler	İşsizlik oranı (%)		Uzun süreli işsizliğin toplam işsizliğe oranı (12 ay ve fazlası)		Gençler Arasında İşsizlik Oranı (%) (15-24 yaş)	
	2000	1990	2000	1990	2000	1990
Avustralya	6,2	7,0	27,9	21,6	12,3	13,2
Avusturya	3,6	3,2	28,4	...	4,8	...
Belçika	11,0	8,9	56,3	68,7	15,2	14,5
Kanada	6,8	8,1	11,2	7,2	12,6	12,4
Çek Cumhuriyeti	8,9	...	48,8	...	17,0	...
Danimarka	4,6	8,4	20,0	29,9	6,7	11,5
Finlandiya	9,8	3,2	29,0	9,2	21,6	9,4
Fransa	9,9	9,1	42,5	38,0	20,7	19,1
Almanya	8,1	4,8	51,5	46,8	7,7	4,4
Yunanistan	11,1	7,0	56,4	49,8	29,5	23,3
Macaristan	6,5	...	48,9	...	12,1	...
İzlanda	2,3	1,8	11,8	6,7	4,7	4,9
İrlanda	4,3	13,0	55,3	66,0	6,4	17,7
İtalya	10,7	11,5	60,8	69,8	29,7	31,5
Japonya	4,7	2,1	25,5	19,1	9,2	4,3
Kore	4,1	2,4	2,3	2,6	10,2	7,0
Lüksemburg	1,9	1,1	22,4	42,9	6,4	3,7
Meksika	2,2	2,7	1,1	...	4,4	5,4
Hollanda	3,3	7,6	32,7	49,3	6,6	11,1
Yeni Zelanda	6,0	7,8	19,2	20,9	13,2	14,1
Norveç	3,5	5,3	5,0	20,4	10,2	11,8
Polonya	16,1	...	37,9	...	35,2	...
Portekiz	4,0	4,6	42,9	44,8	8,6	9,6
Slovak Cumhuriyeti	18,8	...	54,6	...	35,2	...
İspanya	14,1	16,3	47,6	54,0	25,5	30,1
İsveç	5,9	1,8	26,4	12,1	11,9	4,5
İsviçre	2,6	0,5	29,1	16,4	4,8	3,2
TÜRKİYE	6,6	8,0	20,3	47,0	13,2	16,0
Birleşik Krallık	5,5	6,9	28,0	34,4	11,8	10,1
Birleşik Devletler	4,0	5,6	6,0	5,5	9,3	11,2
G7	5,8	5,8	30,0	25,9	11,3	11,5
AB	8,4	8,2	46,7	48,6	15,5	16,1
OECD toplam	6,2	...	32,5	30,9	11,8	11,7

Kaynak: OECD, **OECD in Figures: Statistics on the Member Countries**, OECD Observer 2002, Paris, 2002, s. 20-21; OECD, **Economic Outlook 2002**, Vol. 2, Paris, 2002, s. 72.

Beyin göçünün temel nedenlerinden olan işsizlik ile ilgili istatistiklere bakıldığında, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülkede önemli bir toplumsal problem haline geldiği ve ortalama olarak % 10'ların üzerinde seyrettiği gözlenmektedir. Son yıllarda işsizliğin büyük sorun olarak görülmesi ve özellikle bu soruna çözüm getirecek, aktif işgücü piyasası politikaları gibi çok sayıda politikanın izlenmesi ile bu oran birkaç puan azalarak tek hanelere düşürülebilmiş, ancak yinede en büyük problemlerin başında gelmeye devam etmektedir. İşsizlik, özellikle Avrupa'da büyük bir sorun olarak yaşanmaktadır. Kuzey Amerika ülkelerinin en büyük sorunu ise, işsizlikten çok gelir eşitsizliği ve yoksulluktur. Özellikle gençlerin işsizliği ve uzun süreli işsizlik en çok endişe

edilen alanların başında gelmektedir. İşsizliğin artması işsizlerin, sosyal hukuk yasalarından kaynaklanan haklarını talep etmesine, devlet imkânlarının devreye girmesine, işsizliği çözmeye yönelik çok sayıda programın hazırlanıp uygulamaya geçirilmesine, dolayısıyla kamu sosyal harcamalarının artmasına yol açmaktadır. Bunlar için ise devletler, bütçelerinden önemli bir miktarı işsizlere ve işsizlik programlarına ayırmaktadır.

Bu dönemde oluşan diğer bir sorun, yüksek vasıflılar ile düşük vasıflı çalışanlar arasındaki gelir farkıdır. İşgücü piyasasında yaşanan bu sorun, gelir dağılımı problemine yol açmakta, dağılımı daha da bozmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte genel olarak istihdamın olumlu etkilendiği, istihdam olanaklarının arttığı görülmektedir. Ancak bu olanakların genelde vasıflı işgücü gerektiren sektörlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Vasıfsız işgücü açısından küreselleşmenin bu kişilerin refahını son derece olumsuz etkilediği görülmektedir. Her şeyden önce, bu kişiler kendilerine uygun iş bulmakta giderek zorlanmakta, vasıflar arasındaki ücret farkları gittikçe genişlemekte ve iş piyasalarındaki istikrarsızlık ve güvensizlik de gittikçe artmaktadır.¹⁷¹ Bu durum da, düşük vasıflıların yaşam standartlarının gittikçe kötüleşmesine, yoksulluk ve eşitsizliğin artmasına neden olmaktadır. Küreselleşme, bu olanaktan yararlanmasını bilen birçok ülke için gelir ve refah artışına yol açmaktadır. Fakat düşük vasıflılar ve yoksul kesimin bu artıştan diğerleri kadar yararlanmadığı görülmektedir.

Özellikle, yaşanan küreselleşme sürecinin, hem sermaye hem de yüksek vasıflılar için uluslar arası dolaşım imkânları getirdiği ve vasıf düzeyi yüksek olanlar lehine avantajlar sağladığı görülmektedir.¹⁷²

Geçmişteki zayıf ekonomik kalkınma oranları ve var olan kapasiteyi iyi bir şekilde istihdam etmeden dolayı yetişmiş eleman kıtlığını yaşamış olan ülkeler bile şimdilerde ekonomik büyüme oranlarının azalmasından dolayı işsizlik tehlikesi ile karşı karşıyadır. Tayvan, Kore, Filipinler, Hindistan ve Pakistan gibi Asya ülkeleri oldukça fazla yetişmiş elemana sahiptir. Malezya, Tayland ve Singapur gibi geçmişte yurt dışı eğitim almış, kapasiteli personeli istihdam eden ülkelerde, şimdi ekonomik büyüme oranlarının düşmesinden dolayı işsizlik tehlikesi ile karşı karşıyadır.¹⁷³

Beyin göçünün sebepleri ile ilgili birçok çalışma, gelir ve iş fırsatı gibi ekonomik

¹⁷¹ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2004, s. 236–237.

¹⁷² **A.e.**, s. 237.

¹⁷³ Rao, **a.g.e.**, s. 144.

unsurların önemini ortaya koymuştur. Gelişmekte olan ülkelerin, yetişmiş elemanlarını istihdam edebilme kapasitelerinin daha düşük olması, bu ülkelerin daha yüksek oranda beyin göçü vermelerine neden olur. Ekonomik açıdan bakıldığında, yetiştirilen beyin gücü ve iş verilen beyin gücü arasında yüksek dengesizlikler daha yüksek oranda beyin göçüne neden olur. Ayrıca, gelişmiş ülkelerin göçmen hukukundaki mesleki tercihleri, göç alan ve veren ülkeler arasındaki tarihsel bağlar, göç edenlerin uluslar arası hareketliliğinde ırk, din, renk vb. özelliklere dikkat etmeksizin, bilgi ve becerileri için evrensel ihtiyaç duyulması, çok uluslu şirketlerce sunulan fırsatlar ve iyi dil bilgisi sebepler içinde yer almaktadır.¹⁷⁴ Yüksek vasıflıların göçünde, göç veren ve alan ülkelerin göç kanunlarının etkisi de büyüktür. ABD, Kanada ve İngiltere'nin göçmen politikaları özellikle profesyonel vasıflıların göçünü desteklemektedir. Ayrıca ABD ve Kanada'nın yüksek vasıflı elemanların göçünü destekleyen özel göç kanunları vardır. Benzer uygulamalara, Fransa ve İngiltere tarafından özellikle eski sömürgelerindeki yüksek nitelikli insanların göçünü kolaylaştırmak için gidildiği görülmektedir.¹⁷⁵

Gelişmiş ülkelerdeki daha yüksek maaş şüphesiz yüksek vasıflıların göçünü etkileyen önemli bir ekonomik sebeptir. Ancak parasal olmayan sebeplerin kombinasyonu her yerde daha önemli sebep olarak görülür. Kamu alanlarında iş imkânlarının sınırlılığı ve katılığı, kurumların hantallığı, araştırma kaynaklarının zayıflığı, profesyonel izolasyon, yönetici tutumları, işe alınmada eş, dost, arkadaş ve akrabalarından faydalanma, gelecek için endişe, umut eksikliği, çeşitli ön yargılar vb. sosyal ve ekonomik gelişmeye engel teşkil eden etmenlerdir.

Birçok araştırmacı beyin göçü için temel motivasyonun, göç veren ülkelerdeki kötü çalışma şartları ve vasıflı insan gücüne düşük ücret verilmesi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, çalışma ve araştırma yapmak için yeterli imkânların olmayışı, sınırlı ilerleme fırsatları, katı yapılanmış bürokrasi, ayırım gözetme ve kıskançlık, siyasal ve ekonomik istikrarsızlık, uzmanlıklarına uymayan ve aşağı kapasite görevlere atanma, siyasal kaos, gelecekte iş güvensizliği ve belirsizliği ve siyasal baskılar, kötü insan gücü planlaması, profesyonel olarak yetişmiş üniversite mezunlarının artışının, onları istihdam edecek olan ülke ekonomilerinden çok daha hızlı olması beyin göçünün temel sebepleri olarak özetlenmektedir.

Yüksek vasıflıların göçünde önemli diğer sebep Ar-Ge imkânlarının olmayışı veya sınırlı olmasıdır. Bu da özellikle bilim adamlarının göçünde önemli rol oynamaktadır.

¹⁷⁴ Anderson, a.g.e., s. 32.

¹⁷⁵ UNITAR, a.g.e., s. 15.

Ülkelerin gelişme düzeyleri ile Ar-Ge harcamaları ve personeli arasında tabloda görülebilecek bir ilişki söz konusudur.

Tablo 1-2: Belirli Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının GSYİH İçindeki Oranı

Ülkeler	Ar-Ge Harcamaları/GSYİH	GSYİH Milyar \$	Ar-Ge Harcamaları Milyar \$	Veri yılı
Japonya	2,96	4766,3	141,082	2000
ABD	2,70	9762,1	263,576	2000
Kore	2,68	461,5	12,368	2000
Almanya	2,52	1853,4	46,705	2001
Fransa	2,15	1306,4	28,087	2000
Danimarka	2,09	173,1	3,617	1999
Hollanda	2,02	398,5	8,049	1999
İngiltere	1,86	1438,5	26,756	2000
Rusya Fed.	1,09	251,0	2,735	2000
İtalya	1,04	1181,0	12,282	1999
İspanya	0,96	583,1	5,597	2001
Yunanistan	0,67	117,2	0,785	1999
Türkiye	0,63	184,9	1,164	1999
OECD	2,24	25494,3	571,072	2000
AB	1,88	7898,8	148,497	2000

Kaynak: OECD, **OECD in Figures: Statistics on the Member Countries**, OECD Observer 2002, Paris, 2002, s. 70-74; Salih Barışık, Hakan Çeıntaş, “Küreselleşme ve Beyin Göçü”, **II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniv. İİBF, İstanbul: Beta Yayınevi, 2003, s. 729-730.

Tabloda yer alan Türkiye dışında gelişmiş ülkeler olarak değerlendirilen ülkelerin Ar-Ge harcamalarına GSYİH’den ayırdıkları pay % 1-3 arasında değişmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde Ar-Ge harcamalarının payı 0,63’dür. GSYİH rakamları ile değerlendirildiğinde Ar-Ge harcama büyüklüğünün gelişmiş ülkelere kıyasla çok düşük olduğu açıktır. Örneğin; ABD’nin yaklaşık 9,7 trilyon dolarlık GSYİH’den % 2,7 pay ayırması 263 milyar dolar gibi Türkiye GSYİH’nin 1,5 katına denk gelen büyük bir rakam oluşturmaktadır. Yine 4,9 trilyon dolarlık GSYİH’den % 2,96 pay ayıran Japonya’da bu rakam 141 milyar dolardır. Bu durum gelişmiş ülkelerin yüksek vasıflılara olan ihtiyacı ve beyin göçünün yönünü göstermektedir. Ar-Ge personelinin toplam istihdam içindeki payı incelendiğinde, gelişmiş ülkelerdeki % 10’dan fazla olduğu görülmektedir.

Ülkede çalışmakta olan işgücünden alınan vergilerin yüksek olması bir diğer beyin göçü sebebi olarak belirtilmektedir.

Tablo 1-3: Bazı Ülkelerde Vergi Yükü (% , 1960–1985)

ÜLKELER	1960	1970	1978	1985
ABD	26,6	29,2	29,0	29,2
Almanya	31,3	32,9	37,9	37,8
Avustralya	23,5	24,5	27,3	30,3
Avusturya	30,5	35,7	41,4	42,5
Belçika	26,5	35,2	44,0	46,9
Danimarka	25,4	40,4	43,4	49,2
Finlandiya	27,7	31,6	35,3	37,3
Fransa	...	35,6	39,5	45,6
Hollanda	30,1	37,6	44,6	45,0
İngiltere	28,5	37,1	33,1	38,1
İrlanda	22,0	31,2	31,5	39,1
İspanya	...	17,2	22,9	28,8
İsveç	27,2	40,2	50,9	50,5
İsviçre	21,3	23,8	31,6	32,1
İtalya	34,0	24,2	27,1	34,7
Japonya	18,2	19,7	24,0	28,0
Kanada	24,2	31,3	30,8	33,1
Lüksemburg	...	30,2	43,7	42,8
Norveç	31,2	39,2	46,5	47,8
Portekiz	16,3	23,1	26,4	31,1
Yeni Zelanda	27,3	27,4	32,0	34,3
Yunanistan	...	24,3	27,9	35,1
TÜRKİYE	11,1	17,7	21,3	16,1
Ortalama	25,4	30,0	34,4	37,2

Kaynak: Coşkun Can Aktan, *Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat*, İzmir: Takav Matbaası, 1994, s. 77.

Tabloya göre, işgücü vergi oranları, Belçika, Fransa, Hollanda ve İsveç'te % 45'in üzerinde, Avustralya, Japonya, Yeni Zelanda, İngiltere ve ABD'de ise % 30'un altındadır. İsveç sermaye ve işgücü vergisini ikisinin de en yüksek olduğu, İsviçre ise en düşük olduğu ülkelerdir. İngiltere sermaye vergi oranının yüksek, işgücü oranının düşük olduğu, Fransa ve Hollanda ise sermaye vergi oranının düşük, işgücü oranının yüksek olduğu ülkelerdir.

Harbison'a göre, yüksek vasıflı profesyoneller arasındaki başlıca dış göç nedenleri göçle terk edilen ülkelerin; ülkede değişmeyi kabul etme eksikliği, gerçek insan gücü ve insan fiziki sermayesinin orantısızlığı, zayıflığı, teknoloji farkı, birçok yetenekli kişileri belirleme ve desteklemede başarısızlık gibi zayıf hükümet politikalarıdır.¹⁷⁶

Grubel ve Scott'a göre yüksek vasıflı göç üç sebeple olur. Bunlar: Daha yüksek gelir elde etme, daha iyi mesleki fırsatlar yakalama ve daha çok kişisel özgürlük bulmadır.¹⁷⁷

Beyin göçünün bir diğer sebebi de ülkedeki siyasi ortam ve huzursuzluklardır.

¹⁷⁶ D. J. Landry, *The Effects of Migration on the Educational Composition of Wisconsin's Population*, Madison: University of Wisconsin, 1987, s. 10–11.

¹⁷⁷ Herbert G. Grubel, Anthony D. Scott, *The Brain Drain (Determinants, Measurement and Welfare Effects)*, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 1977, s. 145.

Politik ve akademik özgürlüğün olmaması, siyasi baskılar ve olumsuz çalışma ortam ve şartları bir çok ülkede başta etnik olmak üzere yüksek vasıflıların göçüne neden olmaktadır.

Siyasi nedenler özellikle siyasi otorite tutumu birçok ülkede etnik göçe neden olmuştur. Rusya'dan, Çin'den, Tayvan'dan ve Yahudilerin bu yönlü göçleri söz konusudur.¹⁷⁸ 1991 yılında Rusya'daki bilimsel çalışma yapan kurumlardaki yüksek vasıflı sayısı aşağı yukarı 266.000 azalmıştır. Yalnız Moskova'da 1992 yılının başında bu çevrede 120.000 azalma görülmüştür. Bunlar içinde öncelikle göç eden Musevi birçok bilim adamı vardır. Bununla birlikte Sovyet toplumundaki radikal değişimlerden dolayı Yahudi göçü derece derece azalmıştır. Bunda Sovyet hükümetinin durdurduğu anti-semitizm politikasının da etkisi olmuştur. Etnik dış göçün zirvesi 1990 yılında yaşanmıştır.¹⁷⁹

Baskı, istikrarsızlık ve kaos, bilimsel çalışma ve gelişmelere hükümetlerin kayıtsız kalması, bilim adamı başta olmak üzere yüksek vasıflı profesyonelleri tedirgin eden ve devlete karşı sadakat erozyonuna, beyin göçüne neden olan siyasi sebeplerdir.

Eğitim sistemi, eğitime yapılan yatırım ve eğitim programları da beyin göçünün sebepleri arasında yer almaktadır.

İnsan gücü planlamasına olan ihtiyaç özellikle, sosyal bilimler gibi bazı disiplinlerde ihtiyaç fazlası, fen ve sağlık bilimleri gibi bazı disiplinlerde ise ihtiyacın altında kalmıştır. Bu denge eksikliği büyük oranda üniversitelerdeki programların çoğu kez sömürge dönemi modelinden yeterince uzaklaşamaması, ilerlenememesinden dolayıdır. Bu düşünce sadece lokal ihtiyaçlardan değil, ayrıca yurt dışında eğitim almış olmaya aşırı değer verilmesi ve bu anlayışın, eğitim sisteminde devam ediyor olmasındandır. Daha çok istihdam imkânının yaratılması için sosyo-ekonomik planlama yapmaksızın sadece eğitim planlaması yapmak da göç problemini çözmeyecektir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı nüfus artışı istihdam sıkıntısı ve yüksek vasıflıların göçüne sebep olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere, yeterli ve kapsamlı olmayan beş-on yıl gibi vadeli insan gücü planlaması ve bu çerçevede eğitim plan, programları oluşturulmaktadır. Gelişmiş ülkelere daha uzun vadeli ve uygulanabilir, gerçekçi planlamalara gidilmektedir.¹⁸⁰ Etkili olmayan, yetersiz, eğitim plan ve programları, eğitim yatırımları, özellikle eğitim-öğretimin yabancı dille yürütülmesi, eğitimin milli ve yeterli

¹⁷⁸ Yao, a.g.e., s. 75 & E. S. Krasinets, **International Migration of the Population in Russia Under Conditions of the Transition to the Market**, Moscow: Nauka, 1997, s. 17.

¹⁷⁹ Fomin, Oswald and Voronkova, a.g.e., s. 19-21.

¹⁸⁰ UNITAR, a.g.e., s. 19-21.

olmaması beyin göçünün önemli, etkili sebepleri içinde gösterilmektedir.¹⁸¹ Bu durum ülkeyi, gelişmiş ülkelerin kaynağı durumuna getirmektedir.

Beyin göçünün önemli bir nedeni; insan gücü planlamasının yeterince yapılamaması, ihtiyaçlarla sonuçlar arasında uyumsuzluk olmasıdır. Ayrıca, ekonomik gelişmeye paralel, insan gücü yetiştirilememesi de beyin göçüne neden olmaktadır. Ekonomik gelişme içinde tutarlı bir insan gücü politikası öngörülmediği takdirde, yoğun bir biçimde ‘aydın işsizliği’ ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak, az gelişmiş ülkelerde, yüksek vasıflı insan gücü, yetersiz olanaklar nedeniyle; ‘beyin ihracı’ yoluyla ülke dışı istihdama yönelmektedir. Sınırlı yatırım kaynaklarını tahsis etmek suretiyle yetiştirdiği ve eğittiği kalkınmada kritik fonksiyonlara sahip vasıflı işgücünün yurt dışı istihdama yönelmesi gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarında önemi küçümsenemeyecek olumsuz etkiler yaratmaktadır. İnsan gücü planlamasının yapılmaması sonucu, ihtiyaca göre eleman yetiştirilememekte, ihtiyaç olmayan alanlarda yığılma olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde üniversite eğitimi gerçekçi olmayan yüksek istihdam ümitleri yaratmaktadır.¹⁸²

Kristensen’e göre, yüksek vasıflı insanlar çok hareketlidir ve göçle gittikleri gelişmiş ülkeler, geldikleri gelişmekte olan ülkelerin çok üstünde ücret verirler yani burada normalden daha yüksek ücret alırlar. Gelişmekte olan ülkeler, yüksek vasıflı elemanları kaybetmemek için normalin üstünde ücret vermek zorunda kalır. Bu mümkün olmadığı zaman ise yüksek vasıflı insanlar ülkeyi terk eder.¹⁸³ Gelişmiş bir çok ülke, başka ülkelerden gelen vasıflılara kendi vatandaşlarından daha fazla ücret vermektedir. Bazı araştırmalar bunu ortaya koymuştur. Bu durum kanaatimizce, hem tutucu hem de özendirici rol oynamaktadır. Buna ABD’deki durum örnek verilebilir:

¹⁸¹ Mutafa E. Erkal, **İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri**, 3. bs, İstanbul: Kuşak Ofset, 1992, s. 98 & Aydın Köksal, **Yabancı Dille Öğretim**, 2. bs, Ankara: Öğretmen Dünyası Özen Matbaası, 2002, s. 189–193 & Oktay Sinanoğlu, **Bir New-York Rüyası: “Bye-Bye” Türkçe**, 11. bs, İstanbul: Otopsi Yayınevi, 2002, s. 77–83, 93, 165, 186–190 & Oktay Sinanoğlu, **Hedef Türkiye**, 12. bs, İstanbul: Otopsi Yayınevi, 2002, s. 208–222.

¹⁸² Nusret Ekin, “Gençlerin İşsizlik Sorunu”, **Cavit Orhan Tütengil’e Armağan, Sosyoloji Konferansları**, 18. Kitap, İÜ İktisat Fakültesi Yayını No. 469, 1980, s. 45–46.

¹⁸³ T. Kristensen, **The Brain Drain and Development Planning**, New-York: UNESCO Lecture Discussions Series, No. 29, 1994, s. 11.

Tablo 1-4: Bilim ve Teknolojide ABD’de Doktora Derecesi Almış ve Çalışmakta Olanların ve Aynı Durumdaki ABD Vatandaşlarının 1993 Yılı Ortalama Maaşları

Derecenin Alınması Üzerinden Geçen Yıl	Yabancı Doğumlular	Ülke Vatandaşları
1–5 yıl	USD 44 400	USD 40 000
6–10 yıl	USD 55 400	USD 49 200
11–15 yıl	USD 64 000	USD 56 000
16–20 yıl	USD 70 000	USD 60 000
21 yıl ve üzeri	USD 70 200	USD 68 000

Kaynak: OECD, International Mobility of the Highly Skilled, Paris, 2001, s. 91.

Çalışma sürelerine göre, yabancı çalışanlar ile ülke vatandaşlarının ücretleri arasında yaklaşık 6.000–10.000 dolar yabancılar lehinde farklılık göstermektedir.

Silikon Vadisindeki ileri teknoloji endüstrilerinde yabancı doğumluların eğitim ve ücret durumlarını mercek altına alan bir alan araştırmasına göre, Çinli teknoloji işçilerinin % 40’ı ve Hindistanlılarında % 55’i en az yüksek lisans derecesine sahiptir. Bunların ücretleri ile vatandaşların ücretleri hemen hemen eşit veya üstündedir. Ancak, aynı sektörde çalışan ülke vatandaşlarının ancak % 30’u lisans derecesine sahiptir.¹⁸⁴

Günümüzde dünyada, başta yüksek öğretim olmak üzere eğitimin ve emeğin, emek piyasalarının özellikle yüksek vasıflılar için küreselleşmesi, beyin göçünün çok etkili sebepleri durumuna gelmiştir.

Genel olarak, sosyal, siyasi, ekonomik ve kişisel şartların, değerlendirmelerin sebep olduğu beyin göçü üzerinde ekonomik sebeplerin çok daha etkili olduğu görülmektedir.

1.6. Beyin Göçünün Değerlendirilmesine Yönelik Modeller

Yüksek vasıflı insan gücü göçünün ele alınıp ekonomik ve sosyal yönleriyle değerlendirilmesine yönelik olarak literatürde farklı iki görüş veya model yer almaktadır. Birincisi, bilimin insanlığın ortak malı olduğu ve beyin göçünün marjinal faydasının en fazla olduğu alanlara göç edebilmesini ve diğer üretim faktörleri gibi hareket edebilmesini savunan “insaniyetçi (uluslar arası) model”, ikincisi ise, gelişmekte olan ülkelerde zaten sınırlı olan stratejik insan gücü sermayesinin, bilim adamı ve diğer yüksek vasıflıların gelişmiş ülkelere göçünün, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma kaynakları açısından büyük bir kayıp olacağı ve gelişmiş ülkeler ile aralarındaki farkında artmasına neden olacağını dolayısıyla bu harekete karşı olan “milliyetçi (ulusal, neo-klasik) model”dir.

¹⁸⁴ A. Saxenian, “Silicon Valley’s New Immigrant Entrepreneurs.” The Centre for Comparative Immigration Studies, University of California, San Diego, **Working Paper**, No. 15, 2000, s. 36.

1.6.1. İnsaniyetçi Model ve Beyin Göçü Fenomenine Olumlu Yaklaşımlar

Bu modeli benimseyen sosyal bilimcilere göre ülkelerin, yüksek vasıflı profesyonellerin göçünü dünya refahını çok üst seviyelere taşıyacak bir bakış açısıyla ele alıp değerlendirmeleri gerekmektedir. Zira, bilim uluslar arası nitelik taşır. Göçe konu olanlar, farklı ülkelerde doğdular gerekçesiyle bilimin gelişmesine katkıda bulunmaktan alı konulmamalıdır. Her dönemde olduğu gibi, bugün de bilim adamı ve yüksek vasıflı meslek mensuplarının en iyi çalışma şart ve imkânları içinde kendi bilgi, beceri, tecrübelerini değerlendirerek istediği yerde insanlığa hizmet etmek istemesi tabii hakkıdır. Ayrıca, seyahat ve çalışma özgürlüğüne saygılı bir düzen içinde, yüksek vasıflı insanların ülkelerarası göçüne müdahale düşünülemez.¹⁸⁵

Yüksek vasıflı eleman göçüne, milli, ekonomik ve askeri güç ya da prestij açısından ve bunların kaybı olarak bakma yerine, dünya refahının üst seviyeye ulaşması şeklinde yaklaşmak gerekir.¹⁸⁶ Savunucular, vasıf seviyesi yüksek insan gücünün yarattığı “dışsallıklar” üzerinde durmaktadır. Bu terim ekonomistlerce, bir kişinin faaliyetlerinin hiçbir bedel ödetilmediği halde, diğer kişilere, onların durumlarını iyileştirici yönde etkisini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Bilim adamlarının yarattığı bu dışsallıklar konusunda çeşitli örnekler verilmektedir: İlk olarak belirtilebilecek husus, bilimin herkesin malı olduğudur. Nitekim, bir Hintli bilim adamı kanser için Berkeley’de bir ilaç geliştirmiş ise, Hindistan’daki bir vatandaşı, bu ilaçtan Bombay’da yapılmış olması kadar fayda sağlayacaktır. Eş ifade ile bir keşfin burada veya orada yapılması önemli değil, neticesi ve herkese açık olması önemlidir. Ayrıca, bu noktada bilim adamlarının başarısından milli prestij duyulması konusunda, bilim adamlarının kendi ülkelerinin geri planda kaldığı iddiası da doğru değildir. Einstein’dan nasıl ABD’i, oraya göç ettiği için övünüyor ise, Einstein’ın Alman olması sebebi ile Almanların da ona evlatları olarak sahip çıkması ve övünmesi normaldir.¹⁸⁷ Dolayısı ile söz konusu göç, milliyetçi duygularla değil, ekonomik ilkeler ışığında, özellikle arz-talep mekanizmasının işleyiş tarzına bağlı olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede bakıldığında vasıflıların göçü, kâr amaçlı diğer üretim faktörleri gibi, “insan sermayesi” denen üretim faktörünün uluslar arası piyasa şartlarına göre hareketidir. Maddi sermaye gibi insan sermayesi de, düşük verim alanlarından daha yüksek verim bölgelerine doğru akmak eğilimindedir. En yüksek kâra doğru hareket edebilen, yani marjinal verim değerine eşit bir gelire doğru serbestçe yönelebilen insan

¹⁸⁵ Kidd, “Correspondence: The Economics of the Brain Drain”, *a.g.e.*, s. 5–8.

¹⁸⁶ Herbert G. Grubell, Anthony D. Scott, “The International Flow of Human Capital”, *American Economic Review*, Vol. 56, No. 2, May 1966, s. 268–274.

¹⁸⁷ Kurtuluş, *Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü*, *a.g.e.*, s. 41.

sermayesi en çok kâr elde edebileceği alanlara doğru göç eder. Böylece dünyanın insan sermayesi kaynakları, bu kaynakların dünya ölçüsündeki verimi azami seviyeye ulaşacak şekilde dağılmış olur ve diğer üretim faktörlerinde olduğu gibi, insan sermayesinin verim esasına göre ayırımından bütün dünya ve insanlık yararlanır. Vasıflıların uluslar arası göçü, göçü seçen kişilerin hür iradelerini temsil ettiğinden, beşeri sermayenin dolaşımı faydalı bir süreçtir ve bu serbest dolaşıma milliyetçi düşüncelerle karşı çıkılması, sınır konulması doğru bir yaklaşım değildir.¹⁸⁸

Bu modeli benimseyen akademisyenlerin savunduğu görüş, dünyanın geri kalmış ülkelerinde yaşayan değerli bilim adamlarının, kendi ülkelerinde körelip paslanmaktan kurtulması ve göç ile gittikleri ülkelerdeki verimli çalışmalarının dünya refahı açısından bir kazanç olduğunu öne sürer. Bu hümanist yaklaşımın ardındaki beyinle kazanılan marjinal refahın dünya üzerinde eşit yayıldığı iddiası gerçekten tartışılabilir. Örneğin, gelişmekte olan bir Asya veya Afrika ülkesinden özel veya devlet kurumunda, kısıtlı imkânlarla çalışan ve kendisinden de gereğince faydalanılmayan bir bilim adamı veya mühendis gibi yüksek vasıflının, ABD, Kanada, Avustralya veya İngiltere gibi Batı Avrupa Ülkelerinden birinde, bir üniversite, sanayi tesisi veya bir şirkette, daha iyi şart, imkânlar içinde verimli bir şekilde çalışması kendisi ve dünya refahı açısından kazançtır. Bu kişinin, gittiği ülkede, terk ettiği kendi ülkesine kıyasla daha yüksek ücretle çalışması da, o ülkedeki katkısının daha yüksek olduğunu gösterir. O halde, kendi iradesiyle göç eden bu vasıflı, gittiği ülkede daha verimli olduğuna ve kişisel geliri de arttığına göre, eğer terk ettiği ülkenin refahından bir şey eksilmiyorsa bu gibi elemanın ülkelerarası göçünden doğan bir kayıptan bahsedilemez. Böylece, ekonomik açıdan problem, kendi ülkesini terk ederek başka ülkede çalışmayı tercih eden bilim adamı veya yüksek vasıflının, terk ettiği ülkenin refahından, gelirinden eksiltip eksiltmediği eş ifadeyle terk ettiği ülkesinin kaybıdır. Burada kayıp, eğitim sistemi dolayısıyla, yüksek vasıflının yetişmesindeki masrafların, tamamen veya kısmen halk tarafından ödenmesi ve yapılan yüksek yatırım değerinin kendisinden beklenenlerle birlikte karşılıksız göç edilen ülkeye gitmesidir.

İşte bu modeli savunanların üzerinde durdukları hususlardan biri de, göçle giden yüksek vasıflı elemanların terk ettikleri ülkenin zarar görüp görmemesidir. Diğer tüm üretim faktörlerine yapılan yatırımlar gibi, beşeri sermayeye de yatırım yapılmaktadır. Yüksek vasıflı insan gücü yurt dışına gittiği takdirde bu yatırım, ürünü, verimi göçle gidilen ülkede veriyor demektir. İşte bu verimle kazanılan gelir gidilen ülkede

¹⁸⁸ Harry G. Johnson, "An Internationalist Model," (ed. by., Walter Adams), **The Brain Drain**, New York: The Macmillan Company, 1968, s. 69–91 & Kurtuluş, **Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü, a.g.e.**, s. 40–41 & Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler...**, a.g.e., s. 21–22.

vergilendirilmekte ve bu ülke, yapmadığı büyük bir eğitim yatırımının gelirini alırken, göç veren ülke vergileme hakkından yararlanamamaktadır.

Modelin önemli savunucusu Johnson'a göre, eğer eğitim halk tarafından ödenen vergi ile tamamen veya kısmen finanse ediliyorsa, göç eden herkes, geldiği yerden gittiği yere, aldığı eğitimi hediye etmiş olmaktadır. Eş ifadeyle, göç edilen bölge kendi ödemediği eğitim yatırımının mümkün kıldığı yüksek geliri ve bunu vergilemek hakkını elde ederken, terk edilen ülke kendi ödediği eğitim yatırımının karşılığını alma imkânını kaybetmektedir. Göçten doğan eğitim yatırımıyla ilgili bu kaybın, mecburi hizmet şartı veya şahsen ya da göç edilen ülkede işverenin veya hükümetin, terk edilen ülkeye borçlandırılması yollarıyla doğrudan doğruya telafisi ihtimalleri düşünülebilir.¹⁸⁹

Benzer yaklaşımı Jagdish Bhagwati'nin çalışmalarında görmekteyiz. Beyin göçünün gelişmekte olan ülkeler üzerindeki olumsuz etkilerini giderebilecek yöntemler oluşturmaya çalışan ve özellikle vergilendirme ile ilgili ciddi çalışmalar ortaya koyan Bhagwati vasıflıların göçünün kesinlikle gelişmekte olan ülkeler için çok büyük kayıp olduğunu ve bunun çok büyük sıkıntılar doğuracağını belirtmekte ve bunun gelişmiş ülkelere finansal destek gerektirdiğini belirtmiştir.

Bhagwati, konuyla ilgili bir vergilendirme sistemi oluşturmuştur. Bhagwati ve Peleovitz A.B.D' yi ele almış, Maki ve De Voretz Kanada'yı, Balæs ve Gordon da Birleşik Krallığı ele almışlar ve 300 milyon dolarlık yıllık toplama ulaşmışlar. Bu hesaplamada, gelişmiş ülkelere göç eden nitelikli işçilerin buralarda maaşlarının yüksek olması esası temel alınmış ve yine bu işçilerin gelişmiş ülkelerin bilimsel, kurumsal-yapı vb. gibi kilit ve önemli yerlerinde çalışmaları esas alınmıştır. Bu ikinci faktörden hareketle gelişmiş ülkelerin de fona katacakları para hesaplanacak ve biriken tüm paralar gelişmekte olan ülkelere dağıtılacaktır. Bu paranın BM gibi bir uluslar arası örgüt tarafından göç veren gelişmiş ülkelere dağıtılabileceğini ifade etmektedir. Toplama kısmının da yine bu uluslar arası örgüt bünyesinde oluşturulacak vergi ofisleri yapması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁹⁰

Grubell ve Scott'a göre kayıp sayılabilecek husus da, ülkelerarası yüksek seviyede eleman göçünün, ekonomide kısa dönemde sebep olabileceği uyum ve yük problemidir. Kısa dönemli uyum yükünün ağırlığı, göç eden kimselerin yerine başka faktörlerin veya vasıflıların alınması sürecine ve gidenlerin yerine yeni elemanların yetiştirilip istihdam edilmesi hızına bağlıdır. Ekonomik sistemin bütünü içinde göç nedeniyle doğacak kısa

¹⁸⁹ Harry G. Johnson, "The Economics of the Brain Drain: The Canadian Case", **Minerva**, Vol. 3, Issue: 3, Spring 1965, s. 302.

¹⁹⁰ Jagdish Bhagwati, "The Brain Drain", **International Social Sciences Journal**, Vol. 28, No. 4, 1976, s.33-35.

sürelî uyum problem ve yükünü abartmamak gerekir.¹⁹¹

İnsanîyetçi model ve savunucuları, bilimin uluslar arası nitelik taşıdığı, bilim ve bilim adamının evrensel ve tüm insanlığın malı olduğunu dolayısıyla, yüksek vasıflıların uluslar arası göçünü, dünya refahını çok üst seviyelere taşıyacak bir fenomen olarak görüp, genel ve tüm insanlık için çok faydalı olacağını ileri sürmektedirler. Bu çok önemli ve genel faydasının yanında, telafisi mümkün ve nispeten önemsiz sıkıntılara karşın terk edilen ülke hesabına ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda birçok olumlu yön ve faydaları bulunmaktadır.

Söz konusu olumlu yaklaşım ve faydaları kısaca şöyle sıralamak mümkündür:¹⁹²

1. Göç eden bilim adamı ve yüksek vasıflıların, kendi ülkeleri tarafından masraf ve riske girilmeksizin, göç ettiği ülkedeki üstün çalışma şartları ve imkânları içinde, yapacağı çalışmaların sonuçları, yayın yolu ile bütün dünyanın ve bu arada kendi ülkesinin de faydasına açık olacaktır.

2. Gerek gelişen teknoloji gerekse, kolay ve ucuz ulaşım sayesinde her ülke, birçok alanda seçkin bilim adamlarını elde tutmanın masraflarını karşılamaksızın, kendi halkının arasından çıkmış bilim adamının üretim, hizmetinden belirli amaç ve süreler içinde ücretle faydalanabilir.

3. Göç eden yüksek vasıflının gittiği ülkede kazandığı başarı, kendi ülkesine itibar kazandırmaktadır.

4. Göç eden vasıflı, gittiği ülkede kendi ülkesinin problem ve ihtiyaçlarını, bağımsız ve objektif bakış açısıyla daha iyi değerlendirebilir.

5. Gidilen ülkede, terk edilen ülke kurum ve politikalarının eleştirilmesi ve konuya karşı kamu oyunun ilgisinin çekilmesiyle ile bunların gözden geçirilip, düzeltilmesini sağlayabilir.

6. Vasıf seviyesi yüksek insan gücünün, kendi ülkesinde kalmasıyla yol açacağı negatif dışsallıkların da göz ardı edilmemesi gerekir. Nitekim birçok ülkede demoralize olmuş akademik işsizler bulunmaktadır. Bunlar sosyal huzursuzluklar için bir kaynak teşkil etmektedir. İşte bu tür işsizliğin, dışı göç yoluyla azaltılması toplumun yararına

7. Göç edenlerin, tasarruf ettikleri kişisel kazançlarının bir kısmını, terk ettikleri

¹⁹¹ Grubell, Scott, "The International Flow of Human Capital", a.g.e., s. 270.

¹⁹² Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler...**, a.g.e., s. 23 & Kurtuluş, **Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 42 & Mahmut Tezcan, **Eğitim Sosyolojisi**, 10. bs., Ankara: Feryal Matb., 1996, s. 234.

ülkede kalan yakınlarına gönderdikleri para havaleleri geliştirmekte olan ülkelerin elde ettikleri başlıca kazançtır.¹⁹³

8. Ülkelerine geri dönenen vasıflılar, yurt dışında edindikleri bilgi, beceri ve tecrübe birikimlerini ve teknolojiyi ülkelere transfer edip, oradaki verimliliği ve ekonomik gelişmeyi artırabilirler.¹⁹⁴

9. Gidenler, gittikleri ülkelerde kendi ülkelerini tanıtmaları, sempati duymalarını ve olumlu ilişkilerin doğup gelişmesini sağlayabilirler.

Ayrıca, göçle giden yüksek vasıflıların oluşturdukları networkler ile bilgi ve vasıf transferi sağlanması ve terk edilen ülkedekilerin diasporalarından yararlanmaları beyin göçünün terk edilen ülkeler için faydalı olacağı belirtilmektedir.¹⁹⁵

İnsanietçi model açısından, yüksek vasıflıların ülkelerarası göçünden, terk edilen ülke açısından doğan kayıplar önemsiz, telafisi mümkün ve faydalı birçok yönü bulunduğu göre hür dünyada serbest göç politikasını değiştirmek için neden yoktur.

1.6.2. Milliyetçi Model ve Beyin Göçü Fenomenine Olumsuz Yaklaşımlar

Milliyetçi model savunucularına göre, kendi menfaatlerini gözeterek yurt dışına giden eğitim görmüş yüksek vasıflı elemanları yüzünden terk edilen ülkelerin kaybettikleri beşeri sermaye yatırımı sebebiyle fakirleşir, böylece giderek fakirleşen ülkeler daha fazla ekonomik yardıma muhtaç ve bağımlı hale gelirken, gelişmiş ülkeler yüksek vasıflı insan gücünü ithal ederek gelişme, kalkınma ve servet biriktirme imkânına kavuşmaktadır.¹⁹⁶

Bu model, kalkınma felsefesi ve refah anlayışı bakımından gelişmekte olan ülkelere verdiği önem, beyin göçünün ve sonuçlarıyla, bunun gelişmekte olan ülkelere etkileri noktalarında insanietçi model anlayışından ayrılmaktadır. Kişinin seyahat ve çalışma hürriyetine saygılı olmakla birlikte, bilim adamı ve diğer yüksek vasıflıların başka ülkelere göçü ile ilgili hakları hususlarında farklı düşünceler ileri sürmektedirler.

Kontrolden uzak gerçekleşen ülkeler arası yüksek vasıflılar göçü, refah içinde bulunan gelişmiş ülkelerin lehine işlerken, gelişmekte olan birçok ülkenin gelişme, kalkınma imkânlarını daraltıp aleyhlerine olmaktadır. Söz konusu göç, gelişmekte olan ülkeler için fevkalade önemli ve sınırlı olan stratejik insan sermayesinin önemli bir

¹⁹³ World Bank, **World Development Report**, New York: Oxford University Press, 1995, s. 227–229.

¹⁹⁴ B. Lindsay Lowell, Allan M. Findlay, **Migration of Highly Skilled Persons from Developing Countries: Impact and Policy Responses (Synthesis Report)**, Geneva: ILO Department for International Development, October 2001, s. 2.

¹⁹⁵ Meyer, Mery, “Scientific Diasporas...”, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁹⁶ Kurtuluş, **Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü**, **a.g.e.**, s. 42.

kısımının başka ülkelere kaymasına neden olmaktadır. Kaldı ki, gelişmekte olan ülkelerde esas darlığı çekilen stratejik insan sermayesidir ve bu ülkelerde üretimi artırmanın, kalkınmanın ve geliri yükseltmenin önemli unsurudur.

Yeteri kadar ve nitelikte bilim adamı, mühendis vb. yüksek vasıflı eleman yetiştirmek az gelişmiş ülkelerde bilim ve teknolojiyi uygulamanın temel problemidir. Zaten bu bölgelerde insan gücü yetiştirme, geliştirme stratejisi bilim politikalarının diğer yönleri kadar önemlidir. Bu durumdaki gelişmekte olan ülkelere başta bilim adamları olmak üzere yüksek vasıflıların göçü, bir anlamda mili bir felakettir.¹⁹⁷

Beyin göçüne, dünyanın refahı açısından yaklaşan, refah bakımından dünyayı tek ünite kabul eden ve bu ünitedeki üretim artışının bütün ülkelerin yararına olduğu görüşünden hareket eden ve bunu faydalı bulan insanîyetçi modele karşı milliyetçi model, ülkeler arasında gelirin daha adil dağılımını esas alan görüşten hareket etmektedir. Bu anlayışa göre, yüksek vasıflıların ülkeler arası göçü ile ilgili temel problem, sınırlı yüksek vasıflı kaynaklarının serbest akımı ile dünya ölçüsünde üretimin, refahın artmasından çok, bu kaynakların ve refahın ülkeler arasındaki dağılımı noktasındadır.

Uluslar arasında geniş refah farklarının, batı düşünce ve medeniyetine karşı çıkan siyasi düşüncelerin gelişmesini teşvik ettiğini de belirtmek doğru olur. Bugün gelişmiş ülkeler, beyin göçü sanki sıradan bir ithalden ibaretmiş gibi bu konuda duyarsızlık edemezler. Gelişmekte olan bir ülkeden Kuzey Amerika'ya veya Avrupa'ya yüz adet mühendis veya doktorun devamlı göçü, gittikleri yerde mevcut eleman sayısına oranla önemsiz sayılabilir. Ancak bu göç, terk edilen ülkenin insan gücü kaynakları açısından büyük ve telafisi imkânsız bir kayıp oluşturabilir ve oluşturmaktadır.¹⁹⁸

İnsanîyetçi modelin tersine, beyin göçünün özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından çok ciddi problemler doğuracağını belirten milliyetçi model savunucuları, söz konusu göçün faydalarını eleştirerek olumsuzluklarını ortaya koymuşlardır. Getirilen eleştirileri, konu ile ilgili düşünceleri ve beyin göçünün mahsurlarını şöyle özetleyebiliriz:¹⁹⁹

1. İnsanîyetçi model savunucuları tarafından da belirtildiği gibi, bir bilim adamı,

¹⁹⁷ Kidd, "Correspondence: The Economics of the Brain Drain", *a.g.e.*, s. 9 & Kar-yiu Wong, Chong Kee Yip, "Education, Economic Growth and Brain Drain", *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol. 23, 1999, s. 725.

¹⁹⁸ Oğuzkan, *Yurt Dışında Çalışan Doktorları Türkler...*, *a.g.e.*, s. 23'den U.K. Committee on Manpower Resources for Science and Technology, *The Brain Drain: Report of the Working Group on Migration*, London: Her Majesty's Stationary Office, 1967, s. 6.

¹⁹⁹ Shearer, *a.g.e.*, s. 17-20 & Thomas, *a.g.e.*, s. 479-506 & Yochanan Comay, "The Benefits and Costs of Study Abroad and Migration", *The Canadian Journal of Economics*, Vol. 3, Issue: 2, May 1970, s. 300-302.

mühendis veya doktor gibi yüksek vasıflının yetiştirilmesi için, tamamen veya kısmen halktan alınan vergilerle finanse edilen eğitim sistemi ile yapılan yatırım değeri göçle hem de hiçbir bedel ödenmeden başka bir ülkeye kaybedilmiş olmaktadır. Böylece terk edilen ülkenin potansiyel vergi geliri de ortadan kalkar ve göçle giden bunu, gittiği ülkeye öder, kazandırır.

2. Göçten doğan ve kısa süreli olduğu iddia edilen intibak problem ve yükleri, ileri sürüldüğü gibi önemsiz sayılamaz. Göçle meydana gelen boşluğun doldurulması için geriye kalan insan sermayesi birimlerinin yeniden düzenlenmesi gerektiği gibi, bir bilim adamı, mühendis veya doktor gibi yüksek vasıflı, yıllar süren öğrenim sürecinden geçerek ve ağır maliyetlerle yetişmekte olduğundan kaybın telafisi olabilecekse bile bunun içinde uzun bir sürece ihtiyaç vardır.

3. Beyin göçü, gelişmekte olan bir ülkenin sosyal ve kültürel hayatında ihtiyaç duyduğu aydın etki ve liderlik kaynaklarını da eksiltmektedir.

4. Özellikle önemli yerlere gelmiş, kilit noktalarda çalışanlar başta olmak üzere bilim adamı ve göç eden tüm yüksek vasıflıların, birlikte çalıştığı ekip arkadaşları üzerinde kurduğu liderlik etkisini yeni elemanlarla yeniden oluşturmanın zaman alması, ekip arkadaşları ve meslektaşlarının etkilenmesi ve geçirilecek sarsıntı içinde özellikle yakın meslektaşlar arasında başta olmak üzere motivasyon bozukluğuna ve göç eğiliminin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

5. Göçle giden vasıflıların daha geniş çalışma imkânları ile elde edilen sonuçların, yaygın yolu ile bütün dünyanın faydasına açık olduğu iddiası kabul edilemez. Uluslar arası piyasada bilimsel teknik ve araştırma sonuçları ticaret konusudur.1961 yılında ABD'nin bu tür ticaretten kârı 514 milyon dolardır.

6. Bilimsel ve teknik araştırma sonuçlarını satın almanın, üretim ve hizmetlerden belirli amaç ve süreler içinde ücretle yararlanabilmenin bilim adamlarını elde tutma ve araştırma masraflarını karşılamadan daha kolay, ucuz olacağı görüşüne karşı, her ülkenin bilim ve teknolojiyi ülke problemlerine uygulayabilmesi için bile devamlı yüksek vasıflılara ihtiyacı olduğu belirtilmektedir.²⁰⁰

7. Göçle giden yüksek vasıflıların, yurt dışında kazandıkları yeni bilgi ve tecrübelerden, ülkelerine döndüklerinde kendi ülkesinin de yararlanacağı görüşlerine de tedbirli yaklaşmaktadır. Çünkü, belki de birçok bilim adamı ve mühendis gibi yüksek vasıflı, yaratıcılıklarını, üretkenliklerinin en üst seviyede olduğu dönemlerini gittikleri

²⁰⁰ Kidd, "Correspondence: The Economics of the Brain Drain", *a.g.e.*, s. 7-8.

ülkede geçirmektedirler.

8. Yüksek vasıflıların göçünün, onların yerine daha genç insanların istihdam edilmesi ve işsizliği önlemeye yönelik önemli katkıları olduğu yaklaşımı da eleştirilmektedir. Aksine gençler ve diğer yüksek vasıflılar için bunun örnek ve özendirici bir faktör olacağı vurgulanmaktadır. Nitekim, bir tek bilim adamının göçü bir üniversitenin bütün bir bölümünün çökmesine ve bir araştırma alanının tamamıyla terk edilmesine yol açabilir ve açmıştır.

9. Göç eden yüksek vasıflıların, ülkesinde kalanlara havalelerle para gönderdiği ve bununda o ülkeler için önemli faydalar sağladığı ileri sürülmektedir. Böyle bir uygulamanın varlığı ve ülkelere sağladığı faydalarla ilgili bir inceleme, veri ve tahmin yoktur.

10. Beyin göçüyle ileri sürülen, itibar sağlama, politika etkileme gibi sayısal ölçülere vurulamayacak fayda ve ağırlıkları da tutarsız bir yaklaşımdır.²⁰¹ Şöhret, itibar, saygınlık geliştirmekte olan ülkelerin kalkınmalarında önemli unsurlar değildir.

11. Göç eden yüksek vasıflıların, gittikleri ülkelerde kendi ülkelerinin ve kurumların sorunlarını, uygulama ve politikaları nesnel olarak görüp eleştirmesi, değerlendirmesi, düzeltilmesi yönünde katkısının olması anlamsızdır. Genellikle bu insanlar kurum, uygulama vs. bir dizi olumsuzluklardan rahatsızlık duyarak ve reaksiyonla kendi ülkesini terk etmiş, çoğunluklarda bağlarını koparmış, gittikleri ülkeler ile özdeşleşmişlerdir. Şunu da belirtmeliyiz; göç edenler arasında özellikle akademik çevre içindeki pek çok kişi için beyin göçü fenomeni, önemli bir sorunsal teşkil etmemektedir. Bu tarz görüşe sahip olan akademisyenlerin çoğu, artık göçle geldiği gelişmiş ülke orijinli olmuş ve beyin göçünün avantajlarından dem vurmaktadır. Kendileri de göçle gelen bu akademisyen ve analistler, göç veren ülkelerdeki ekonomik, sosyal ve siyasi durumlara odaklanıp değerlendirme yerine bilimsel mobilitenin faydalarını vurgulamaktadırlar.²⁰²

12. Gerçek boyutlarının tespitinin zor olduğu kayıplar içinde, ekonomik bakımdan üzerinde öncelikle durulan hususların başında, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru ters yönde teknoloji transferi gelmektedir. Çünkü yetişmiş elemanlar, uygulanan üretim ve hizmet teknolojilerinin vazgeçilmez bir unsuru olarak yurt dışına transfer edilmektedir. Bu durum ilk grup ülkeler aleyhine esasen var olan teknolojik mesafeyi artırıcı yönde rol oynar.

²⁰¹ Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktorlu Türkler...**, a.g.e., s. 26.

²⁰² Bhagwati, "The Brain Drain", a.g.e., s. 3.

Milliyetçi model savunucuları, gelişmekte olan ülkeler açısından söz konusu olan kaybın gerçek boyutlarını ortaya koymanın zor olduğu görüşündedir. Bu ülkelerin, gelişmiş ülkelere ekonomik bağımlılığı sürecinde; mevcut kayıplar gündeme getirilmemiş ve/veya önemsiz gösterilmiş, kazançlar gerçek karakterleri açısından abartılmış veya maliyetler maskelenmiş ve bazı kazançlar gerçek bir inceleme neticesinde kayba dönüşebilir.²⁰³

13. Ülkeler arası vasıflı eleman göçünün, terk edilen ülkedeki toplumun refahından eksiltmediği, tersine bu topluma birçok fayda sağladığı şeklindeki görüşü de çeşitli eleştiriler almıştır. Thomas'a göre, insan sermayesi ülkeler arasında yüksek hareket kabiliyetine sahiptir ve kişi başına reel verimin yüksek olduğu bölgelere akmaktadır. Böylece bu sermaye, yatırım masraflarını karşılamış bulunan bölgelerin elinden karşılıksız şekilde çıkmaktadır. Bu yoldan insan sermayesi kaybeden ülkenin, kendiliğinden bazı faydalar sağladığı söylenemez. Gelişmiş ülkelerde, yetişmiş vasıflı insan gücüne karşı gittikçe artan talep sonucunda, sınırlı vasıflı insan gücü kaynaklarını elde etmek üzere gelişmiş ülkeler arasında rekabet oluşmuştur. Göç politikası, gümrük politikası gibi ulusal çıkarlara göre ayarlanan esnek bir vasıta haline almıştır.²⁰⁴ Beşeri sermaye eksikliğinin, fakir ülkelerin fakir kalmasındaki en büyük etmenlerden birisi olduğu yönünde güçlü fikir birliği vardır. Gelişmekte olan ülkelerde kaybedilen gücün yerine üretimde de teşvik az görülmektedir. Daha kötüsü, üretilen nitelikli sermayede göç yoluyla kısa sürede kaybedilmektedir. Bu sızıntıyı kontrol altına almak endişe konusu olmuştur. Kapalı ekonomiye göre açık olan ekonomi yalnızca çalışanların karşılaştıkları fırsatlarla değil, kendilerine verilen teşviklerle de ayrılır. Gidilen ülkede beşeri sermayenin daha iyi getiri sağlaması, evdeki sermaye formasyonu kararlarını etkilemektedir.²⁰⁵

14. İnsaniyetçi modelin, bilimin insanlık hizmetinde bulunduğu, uluslar arası nitelik taşıdığı dolayısıyla, bilim ve bilim adamının evrensel ve tüm insanlığın malı olduğunu, bilim adamının en uygun şartlar altında çalışmasının insani bir görev ve mesleki bir borç olduğu, yüksek vasıflıların uluslar arası göçünün, dünya refahını çok üst seviyelere taşıyacağı görüşlerine karşılık milliyetçi model, bu görüşün madalyonun bir yönünü aksettirdiğini, bilim ve teknolojinin aynı zamanda milli kültürün parçası olduğu ve bir ülkenin ekonomik kalkınmasında hayati rol oynadığını²⁰⁶ belirtmektedir. Bilim evrenseldir sözü, bilimsel kanunların, kuralların, sonuçların zamanı, mekanı, milliyeti, ırkı,

²⁰³ Kurtuluş, **Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 43'den Kabra, a.g.e., s. 61.

²⁰⁴ Thomas, a.g.e., s. 495.

²⁰⁵ Oded Stark, Christian Helmenstein, Alexia Prskawetz, "Human Capital Depletion, Human Capital Formation and Migration: a Blessing or a Curse", **Elsevier Science**, Vol. 60, 1998, s. 363.

²⁰⁶ Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler...**, a.g.e., s. 27.

cinsiyeti, dili, dini yoktur. Bu kanunlar ve kurallar aynı şartlar sağlandığında herkes için ve dünyanın her yerinde aynı şekilde geçerlidir anlamına gelmektedir. Uzunca bir zaman içinde birikerek, uygulamalı ve teknolojik araştırmalara konu olduklarında bilim bütün insanlığın yararına katkı sağlayan sonuçlar verir. Bilimsel ve teknolojik araştırmalar, ekonomik getirisi çok yüksek olacağından diğer insan ve ülkelerden çok gizli yapılır. Ürünler ise patentlerle korunarak ancak çok yüksek bedel ödeyen kişi veya toplumların hizmetine sunulur. Dolayısı ile bilim bütün insanlığın hizmetinde olmayıp, öncelikle onu geliştiren kişi veya ülkelerin hizmetindedir.²⁰⁷ Milliyetçi model açısından, dünya ölçüsünde bilim ve teknolojinin gelişmesine engel olmamak ve kişi temel özgürlüklerini engellemek şartıyla, yüksek vasıflıların ülkeler arası göç hareketini kontrol edecek tedbirler gerekmektedir.

Beyin göçünün, işsizlik, gelir dağılımı ve eşitsizlik, gayri safi milli hasıla ve teknik emek gücü gibi dört önemli noktada dolaylı ve dolaysız etkilerinin olduğunu ve bir ülkenin refahı üzerinde bunun etkili olacağını belirten Bhagwati'ye göre, çağdaşlaşma (modernizasyon) yolunda, bilimsel donanım ve yönelimlere malik teknik insan gücüne sahip olmak son derece önemli artıdır. Eğitimli bir elit, bir toplumun yegane servetlerinden birisidir ve az gelişmiş ülkelerin göç yoluyla verdikleri toplumsal kayıp, bu ülkelerin ilerdeki-gelecekteki-uzmanlık disiplinlerinin gelişimine önemli bir sekte vuracaktır. Gelişmekte olan ülkelerin belirli uzmanlık alanları kadar liderlik ve örgütlenme kabiliyetleri gibi niteliklere de ihtiyaçları vardır. İyi yetişmiş ve eğitimli insanların dışarıya göç etmeleri, bu ülkelerde uzun vade de önemli ulusal bir tükenmeye yol açacaktır. Bu son derece tehlikeli yolda, arda kalanlar ("geride kalanlar" sendromu) kendilerini git gide değersiz hissetmeye başlayacaklardır. Potansiyel siyasi ve idari yöneticilerin sayısı azalacak ve de gelişme sürecinin olmazsa olmazı olan nitelikli kadrolar bulunamaz olacaktır, bunların sayısı da bir elin parmaklarını geçmeyecektir. Beyin göçünün refah analizi yapılırken, nitelikli işgücü göçünün artık daimi olmadığı ve artık geriye dönüşlerin bulunduğu gerçeği de dikkate alınmalıdır. Burada üç temel durumu dikkate almak gerekir. İlk olarak, vasıflılar zaman zaman kendi ülkelerine dönebilmektedir. Bu da, az gelişmiş ülkelerin net gelir düzeyi üzerinde olumlu bir etki sağlar. İkincisi, daha iyi bir ortamda mental kapasiteleri gelişmiş olan nitelikli işçiler ülkelere döndüklerinde önemli katkılar sağlamaktadır ve büyük olasılıkla bu kişiler, dışarıya göç etmeselerdi, mental ilerleme düzeyleri o kadar yüksek olmayacaktır ve dolayısıyla da ülkelere sağladıkları fayda düzeyi daha düşük olacaktır. Ve son olarak, göçmenlerin ülkelere yaptıkları para havaleleri, onların kesin dönüş yapacakları ya da gelen-giden karakterine sahip olduklarını

²⁰⁷ Köksoy, a.g.e., s. 133-134.

göstermez ancak; bir göçmenin devamlı olarak asıl ülkesi ile bir bağının ve bağlantısının olması, oraya para yatırması ihtimalini arttıracaktır (buralarda ev alma, yatırım yapma gibi faaliyetlerde bulunulması). Tabii ki; bu tür dengeleyici faktörler, pek çok az gelişmiş ülkenin verdiği beyin göçünün yaratmış olduğu ters ve olumsuz etkileri tamamıyla ortadan kaldıracak ya da bunları bertaraf edecek güçte değildir. Bunun yanı sıra, şu da gerçektir ki; belirli bazı az gelişmiş ülkeler bir beyin göçü probleminde çok, bir beyin göçü fenomeni ile yaşamaktadır.²⁰⁸

Milliyetçi model savunucularına göre, beyin göçünün sebep olduğu olumsuzlukları bilimin evrenselliği, üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, dünya refahının artırılması vb. görüşlerle izah etmek mümkün değildir. Bunlar, beyin göçünün özellikle ve daima göçü veren, gelişmekte olan ülkeler aleyhine meydana gelen olumsuzlukları ortadan kaldırmamakta, artırmaktadır. Bu göçle vasıflı insan gücü gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelere hibe edilmektedir. Kanaatimizce, ikinci görüşü benimsemek daha doğru ve gerçekçi olacaktır. Beyin göçü yoluyla vasıflı insan gücünü kaybeden ülkelerin kazanç hanesine yazılan bir şey yok iken vasıflı insanları ithal eden gelişmiş ülkeler, göç politikalarını kendi ihtiyaç, çıkarları doğrultusunda düzenlemekte ve sosyo-ekonomik gelişmelerini hızla sürdürmekte, kalkınmaktadır.

1.7. Beyin Göçünün Yönü, Yolları ve Genişliği

Yüksek vasıflı profesyonellerin, ülkeler arasındaki hareketlerinin yön, yolları ve hacminin süreç içinde çok farklılaştığı, değiştiği ve çok karmaşık bir durum arz ettiği görülür.

1.7.1. Beyin Göçünün Yönü ve Yolları

Vasıflı emeğin hareket yönü ile ilgili literatürde paralel görüşler yer almaktadır. Brinley'e göre, beyin göçü; 1. Az gelişmiş ülkelere, 2. gelişmiş ülkelere, 3. gelişmiş ülkelere, 4. gelişmiş ülkelere, 5. gelişmiş ülkelere doğru olan üç yönlü akımdır.²⁰⁹ Dedijer, yüksek vasıflıların göçü açısından ülkeleri üçe ayırmıştır: 1. Yüksek vasıflı profesyonelleri çeken ülkeler, 2. Hem eleman çeken hem de eleman kaybeden ülkeler, 3. Eleman kaybeden ülkeler. ABD, dünyanın hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerinden yüksek seviyede vasıflı çeken başlıca ülkedir. Hem eleman çeken hem de kaybeden ülkelere örnek olarak İngiltere, Kanada'nın yanı sıra Almanya,

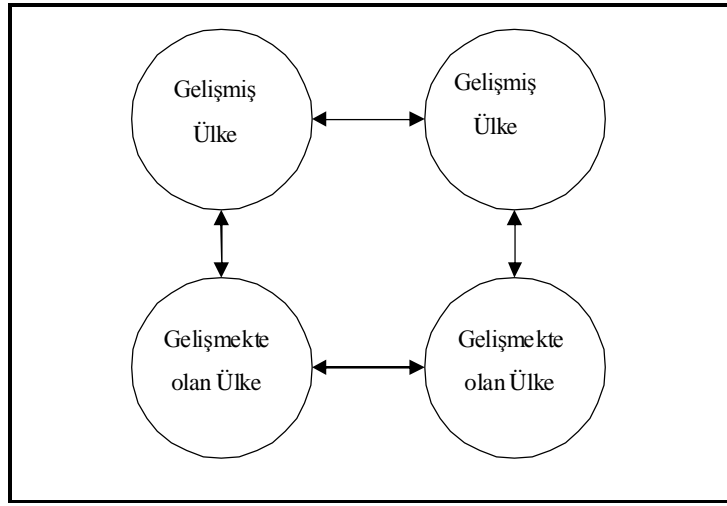
²⁰⁸ Bhagwati, "The Brain Drain", a.g.e., s. 26-29.

²⁰⁹ Brinley, a.g.e., s. 503.

Hollanda, İsviçre, İsveç, Norveç gibi Batı Avrupa ülkeleri gösterilebilir. Bu ülkeler içinde Kanada, ABD'ne göç etmek isteyen birçok bilim adamı ve yüksek vasıflı için uğrak ülke niteliğindedir. Az gelişmiş ülkeler, tipik olarak, yüksek oranda vasıflı kaybeden ülkeler kategorisinde yer almaktadır.²¹⁰ Beyin göçünün yönüne ilişkin benzeri yaklaşımlara ve sınıflamalara literatürde rastlamaktayız.

Dönemler arasında sayısal farklılık gösterse de günümüzde beyin göçü, kaynak ve hedef ülkelerin doğasına göre dört yönlü gerçekleşmektedir.

Şekil 1-1: Beyin Göçünün Yönleri

Gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere yönünde beyin göçü; Asya, Afrika ve Latin Amerika başta olmak üzere dünyanın birçok az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkesinden ABD başta olmak üzere Kanada, Avustralya, İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya gibi gelişmiş ülkelere doğru olan vasıflı emek göçüdür. Büyüklük olarak dikkat çeken ve sonuçları bakımından gelişmekte olan ülkelerin aleyhine çok yönlü olumsuzlukları olan beyin göçü gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere yönünde olan göçür.

Gelişmekte olan ülkelere gelişmekte olan ülkelere yönünde beyin göçü; Suudi Arabistan, Kuveyt, Libya, Arap Emirlikleri vb. petrol yönünden zengin ülkeler ve diğer birçok gelişmekte olan ülkelere doğru, daha gelişmiş veya daha az gelişmiş ülkelere vasıflı emek göçüdür. 1950 ve özellikle 1970 yılı başlarında ABD, İngiltere, Almanya, Fransa gelişmiş ülkeler, hizmet sektörü ve endüstrideki geniş emek açıklarını gelişmekte olan ülkelere karşılar ve vasıflı göçünü açık olarak teşvik ederken bu durum ve önemi

²¹⁰ Dedijer, "Why Did Daedalus Leave?", *a.g.e.*, s. 2049.

1973 yılındaki ilk petrol şokunun resesyona yol açması ve işsizliği artırmasıyla azalmıştır.²¹¹ Gelişmiş ülkeler göçmen kabullerinde sıkı bir kısıtlamaya giderken gelişmekte olan, Venezuela, İran, Nijerya vb. Orta Doğu'daki birçok petrol zengini ülkede, vasıflı emeğe yoğun talep doğmuştur. Bu ülkelere, Malezya, Endonezya, Singapur, Hindistan, Kore, Çin vb. birçok gelişmekte olan ülkeleri örnek olarak verebiliriz.

Gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere beyin göçü; gelişmekte olan birçok ülke hızla gelişme çabası sürecinde sanayi ve hizmet sektörü ve özellikle yeni teknolojilerde uzman vasıflı güce ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacı da çoğunlukla kendi ülkelerinde karşılayamamakta ve oldukça da yüksek ücretler ödeyerek gelişmiş ülkelerdeki uzmanları istihdam etmektedirler. Buna aşağı yukarı tüm gelişmekte olan ülkeleri örnek verebiliriz. Gelişmekte olan ülkelere beyin göçünün sonuçları gibi gelişmiş ülkeler olumsuzlukları, zararı söz konusu değildir. Yani bu yönlü beyin göçünü gelişmiş ülkelerin aleyhine yorumlamak, değerlendirmek doğru olmaz kanaatimizce. Çünkü, bu yolla hem kendi elemanlarına istihdam alanı sağlamış hemde bu ülkelere ihracatta bulunmuş olurlar. Zira bu vasıflı elemanlar özellikle ithal edilen yüksek teknolojinin kurulması ve işletimi için belli süre çalışıp ülkelerine dönerler. Dolayısıyla gelişmiş ülkeler, bu yönlü göçten birkaç yönlü yarar sağlarlar.

Son yıllarda, ABD, Kanada, Avustralya ve bazı Batı Avrupa ülkelerinin verdiği bu yöndeki vasıflı göçü, genellikle çok uluslu şirketlerin kontratlarını tamamlamaya yardımcı olmak ve danışman olarak çalışmak üzere geçici süreyle gidenlerden oluşmaktadır ve arttığı gözlenmektedir. Bu, “sermaye teşvikli göç” olarak tanımlanmaktadır.²¹²

Gelişmiş ülkelere beyin göçü; İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika, İsviçre gibi gelişmiş ülkelere ABD, Kanada ve Avustralya'ya olan vasıflı emek göçüdür. Özellikle Kanada bu yönde çok göç almakta ve genellikle ABD yönünde de vermektedir.

Beyin göçünün, yönleri dışında birde bu mekanizmanın gerçekleşmesinde yollar söz konusudur. Bu yolları kısaca şöyle sıralayabiliriz: 1.Çok uluslu şirketler 2.Uluslar arası bağlantıları olan ve personel hareketini sağlayan şirketler 3. Büyük sayılarda akımı sağlayan uluslar arası iş bulma acentaları 4.Çok sayıda küçük iş bulma acentaları ve etnik

²¹¹ Ignazio Visco, “Immigration Development and the Labour Market”, **Migration: Scenarios for the 21. Century**, International Conference, Rome, 2000, s. 105.

²¹² C. W. Stahl, **Explaining International Migration**, Canberra: Australian Government Publishing Service, 1993, s. 6-12.

şebekeler 6. İnternet gibi diğler bazı mekanizmalar²¹³ 7. Eğitimin küreselleşmesi özellikle, yüksek öğretimin uluslar arası nitelik kazanmasını da ekleyebiliriz.

1.7.2. Beyin Göçünün Genişliği

Yüksek vasıflı emeğin uluslar arası göçünün hacmini ortaya koymak güçtür. Bunun birkaç nedeni söz konusudur. Beyin göçünün kayıtlarının tutulmaması veya tutulamaması, bu göçün çok yönlü olması gibi temel güçlükler nedeniyle sağlıklı ve net istatistikler elde edilememektedir. Bu nedenle, özellikle 1960'lı yıllardan günümüze sunulan çeşitli imkânlarla, gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere dünyanın aşağı yukarı tüm ülkelerinden, yüksek vasıflıların çeken merkez ülke konumundaki ABD ve yine vasıflı emeği yüksek oranda alan İngiltere, Kanada, Avustralya ve terk edilen, göçü vermekte olan Batı Avrupa, Asya, Afrika'dan çeşitli ülkeler ile ilgili verileri, alan-veren, gelişmiş-gelişmekte olan ülkeler şeklinde ülkeler düzeyinde yönleriyle, mümkün olduğunca kronolojik olarak ortaya koymak, konumuz açısından faydalı ve yeterli olacaktır.

ABD Kongresini bir komisyonunca hazırlatılan ve 1967 yılında yayınlanan bir rapora göre, 1962-1966 yıllarını kapsayan beş yıllık dönemde bu ülkeye, sosyal bilimler ile ilgili alanlardakiler hariç toplam 38.000'den fazla bilim adamı, mühendis ve tıp doktoru göçmen statüsü ile kabul edilmiştir. Bu bilim adamı, mühendis ve tıp doktorlarının bakım, konaklama ve eğitim masrafları için kişi başı 20.000 dolar ve toplamda 760 milyon dolar tutarında bir değeri temsil ettiği belirtilmektedir. Yani söz konusu beş yıllık dönemde, bu göçle ABD'nin mevcut bilim adamı, mühendis ve tıp doktoru stokuna 9 milyar TL'sini aşan bir değer ilave olmuştur. Gelen vasıflıların, geldikleri yer miktar fazlalığına göre Avrupa, Kanada, Latin Amerika ve Afrika şeklinde sıralanmaktadır. Terk edilen yerlerin gelişmişlik seviyesi dikkate alındığında gelenlerin, % 54-60'ının gelişmiş ülkelere, % 40-46'sının ise gelişmekte olan ülkelere oldukları görülmektedir. Sadece 1966 mali yılında göçmen olarak kabul edilen bilim adamları, ABD'ndeki yüksek öğrenim kurumlarından en az dört yıllık derece ile mezun olan toplamın yaklaşık olarak % 2'sini teşkil etmekteydi. Mühendislerde ise bu oran % 10, doktorlarda ise % 26 idi. Ayrıca Amerikalı bilim adamı ve mühendislerin araştırma ve geliştirme alanlarında çalışma oranları % 27-35 iken göçle gelen bilim adamı ve mühendislerde bu oran % 41-50'dir. Daha önce, 1956 yılında ABD'ne göçmen olarak kabul edilen bilim adamı, mühendis ve doktorlarında % 33'ü gelişmekte olan ülkelere gelmiştir. Ayrıca, göçmen statüsünden

²¹³ A. Findlay, L. Garrick, "Skilled Scots", **Applied Population Research Unit Discussion Papers**, University of Glasgow, No. 89, 1989, s. 36-39.

başka ABD'ne geçici ikamet statüsü ile de gelen, çalışan bilim adamı ve mühendisler söz konusudur ki 1964 mali yılında bunların sayısı 6.100 idi. Sadece 1941–1961 yılları arasında ABD'ne göçle beşeri sermayenin değeri yaklaşık 1 milyar dolardır.²¹⁴

Gelişmekte olan ülkelerin çok zor ve az sayıda bilim adamı, mühendis ve tıp doktoru gibi yüksek vasıflı yetiştirebildiği ve sadece bu dönemde göçle ABD'ne gidenlerin % 40'ı gelişmekte olan ülkelere geldiği ve de bu oranında süreç içinde sürekli arttığı göz önüne alınır ise gelişmekte olan ülkelerin beyin göçünden ne kadar olumsuz etkilendiği tahmin edilebilir.

Tablo 1-5: Nitelikli Personelin ABD'ye Göç Miktarları, 1962–1974

Yıllar	Gelişmekte Olan Ülkeler	Toplam	Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Nitelikli İşgücüne Oranları
1962	9,024	23,710	0,38
1963	11,029	27,930	0,39
1964	11,418	28,756	0,40
1965	11,001	28,790	0,38
1966	13,986	30,039	0,47
1967	23,361	41,652	0,56
1968	28,511	48,753	0,58
1969	27,536	40,427	0,68
1970	33,796	46,151	0,73
1971	38,647	48,850	0,79
1972	39,016	48,887	0,80
1973	31,939	41,147	0,78
1974	27,669	35,483	0,78

Kaynak: Jagdish Bhagwati, “The Brain Drain”, *International Social Sciences Journal*, Vol. 28, No. 4, 1976, s. 5.

ABD'ne başka ülkelere vasıflı eleman göçü, yıllık bazı dalgalanmalara rağmen genel olarak artarak sürmüştür. ABD'ne vasıflı göçün artışı ve gelişmekte olan ülkelerin bunlar içindeki oranlarının artışı hatta ilk sıraya oturması 1960 yılından itibaren olmuştur. ABD'ne vasıflı emek göçü artarak sürerken esas artış, ABD'nde 1965 tarihli Göç Kanununun çıkarılması ve 1967 yılında, ulusal kotalar sisteminin kaldırılıp bilim, meslek ve sanat alanlarında üstün kabiliyetlilere kontejan verilmesiyle olmuştur. Tabloda da görüldüğü üzere, gelişmiş ülkelere vasıflı miktarındaki artış 1965 yılından 1967 yılına % 100'ün üzerinde olmuştur.

²¹⁴ Oğuzkan, *Yurt Dışında Çalışan Doktor ve Türkler...*, a.g.e., s. 8–11 & Grubell, Scott, *The Brain Drain*, a.g.e., s. 377.

Tablo 1-6: Temel Kategorilerde Gelişmekte Olan Ülkelerden ABD'ye Göç Eden Nitelikli İşgücü, 1962-1969

Son İkamet Ülkesi	Kategori			
	Tıp Doktorları, Dişçiler ve Cerrahlar	Fen Bilimleri	Sosyal Bilimleri	Mühendisler
Avrupa	562	52	27	429
Türkiye (Asya taraf da dahil)	562	52	27	429
Asya	5.739	4.151	945	13.004
Burma	58	25	7	92
Çin (Tayvan)	180	967	220	2.509
Hong Kong	208	288	39	731
Hindistan	414	1.022	232	4.236
Endonezya	50	24	10	70
İran	534	148	32	598
Irak	47	66	8	167
İsrail	267	196	73	609
Ürdün	28	49	13	117
Kore	371	313	135	512
Lübnan	181	95	23	278
Malezya	35	41	5	42
Pakistan	70	83	13	237
Filipinler	3.092	726	91	2.372
Suriye Arap Cumhuriyeti	45	30	8	130
Tayland	67	18	9	79
Vietnam	7	12	11	45
Diğer Asya	85	58	16	180
Kuzey Amerika	3.603	1.161	329	2.937
Meksika	706	225	74	431
Dominik Cumhuriyeti	394	97	20	192
Haiti	232	42	16	137
Kosta Rika	55	37	6	69
El Salvador	49	35	4	27
Guatemala	46	15	8	48
Honduras	50	20	4	46
Nikaragua	43	5	1	32
Panama	32	11	5	54
Diğer Kuzey Orta Amerika (Batı Hindistan)	1.996	674	191	1.901
Güney Amerika	3.032	875	324	2.522
Arjantin	952	257	61	652
Bolivya	159	81	10	74
Brezilya	241	131	44	323
Şili	91	52	25	182
Kolombiya	874	177	95	596
Ekvador	195	59	20	122
Paraguay	43	8	2	13
Peru	250	41	23	207
Uruguay	32	9	1	40
Venezuela	166	85	34	266
Diğer Güney Amerika	29	25	9	47
Afrika	431	341	76	895
Cezayir	6	2	1	10
Etiyopya	15	4	3	12
Gana	17	10	2	28
Kenya	10	8	4	38
Fas	14	4	2	18
Nijerya	15	20	6	64
Tunus	13	6	2	4
Mısır	247	240	46	570
Diğer Afrika Ülkeleri	94	47	10	151

Kaynak: Jagdish Bhagwati, "The Brain Drain", *International Social Sciences Journal*, Vol. 28, No. 4, 1976, s. 8.

1962–1969 yılları arasında ABD’ne göçle gelen vasıflıların büyük çoğunluğu Asya, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Afrika’dan yani gelişmekte olan ülkelere gelenlerdir. İçlerinde gelişmiş ülkelerinde yer aldığı Avrupa ise nispeten daha az göç vermiştir. Meslekler içinde miktar olarak büyük çoğunluğu ise tıp doktorları, dişçi, cerrah ve mühendisler oluşturmaktadır. Fen ve sosyal bilimler nispeten daha az miktarı oluşturmaktadır.

Tablo 1.7 de ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere 1965–1970 yılları arasında ABD’ne olan işgücü göçünü ve bunlar içinde profesyonellerin miktarları görülmektedir. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin verdikleri göç miktarının arttığını, 1965 mali yılında ABD’ne vasıflı göçü toplamı 28.790 iken 1970 mali yılında bu miktar 46.151 olduğunu, özellikle Asya ve Afrika’nın gelişmekte olan ülkelerinin artan oranda göç vermeye başladıklarını, bunlar içinde Çin, Hindistan, Filipinler ve Kore Cumhuriyeti’nin ön sıralarda yer almaya başladıkları görülür. Diğer başlıca gelişmekte olan ülkelerin de 1965 yılından sonra verdikleri vasıflı göç oranları da önemli miktarda artmıştır.

ABD Göç Servisi 1974 yılı verilerine göre, 1973 yılında, 41.000’i aşkın profesyonel ve teknisyen başka ülkelere, ABD’ye göç etmiştir. Pan Amerikan Örgütü araştırmasına göre; Latin Amerikalı yaklaşık 3000 üniversite eğitilmiş vasıflı kişi, 5 yıllık bir zaman zarfı içerisinde ABD’ye göç etmiştir. Bu tür kişilerin yetiştirilmesi için, bir ülkenin her bir kişi için harcadığı para ortalama olarak 20.000 Amerikan dolarıdır. Bu hesap baz alındığında şöyle bir sonuç çıkmaktadır; bahsi geçen profesyonel göçmenlerin 5 yıl içerisinde ABD’ye gitmeleri neticesinde sadece Latin Amerika’nın ABD’nin gelişimine yapmış olduğu katkı yaklaşık olarak 60 milyon dolardır.²¹⁵Yine sadece 1963 yılında 17.154, 1972 yılında ise 44.843 profesyonel gelişmekte olan ülkelere ABD, Kanada ve İngiltere’ye göç etmiştir.²¹⁶

1960–1987 yılları arasında 825.000 vasıflının Kuzey Amerika ülkelere göç ettiği ve bu sayı içinde gelişmekte olan ülkelerin payının arttığı belirtilmektedir. Uluslar arası Bilim Vakfı (NSF) verilerine göre, 1995 yılında ABD’de bilim ve mühendislik alanlarında çalışan 12 milyon kişiden 1.434.000’i (% 12) yabancıdır ve bunlarında % 72’si gelişmekte olan ülkelere dendir. Bilgisayar ve mühendislik alanlarında bu oranın % 40 olduğu görülmektedir. Yani bilim–teknik kapasite, akademik bilgi üretimi ve teknolojik yeniliklerin % 40’ı dış ülkelere gelen yetenekli insanların elindedir. Ayrıca, yabancı uyrukluların % 23’nün doktora derecesine sahip olduğu, ABD dışında Avustralya,

²¹⁵ Kidd, “Correspondence: The Economics of the Brain Drain”, *a.g.e.*, s. 42.

²¹⁶ E. P. Reubens, “Professional Immigration into Developed Countries from Less Developed Countries”, (ed. J. No. Bhagwati), *the Brain Drain in Taxation*, Amsterdam, 1976, s. 11.

Kanada, Yeni Zelanda ve İsviçre’de büyük oranda yabancı uyruklu araştırmacı olduğu belirtilmektedir.²¹⁷1998 yılından beri 10.000’den fazla öğretmen Ekvador’dan ayrılmış, bütün Ganalı doktorların yarısından fazlası–ki 1998 yılında 120 kişi–yurt dışına çıkmıştır. Yalnızca ABD’de 64.000 üniversite mezunu Nijeryalı vardır. Kuzey Amerika’da yaşayan bütün Afrikalıların % 43’ünden fazlası üniversite mezunudur. ABD’ne Afrika’dan en büyük göç Güney Afrika, Mısır, Gana, Asya Pasifik ülkeleri içinde ise Filipinler’dir.²¹⁸

Tablo 1-7: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerden ABD’ye Göç–Değişen Yoğunluk ve Kompozisyon, 1965–1970

Doğum Bölgesi ya da Ülkesi	Tüm Göçmenler					Profesyonel, teknik ve nitelikli işgücü				
	1965 mali yılı		1970 mali yılı		1965–70 arası oran değişimi	1965 mali yılı		1970 mali yılı		1965–70 arası oran değişimi %
	sayı	Toplam içindeki Oran %	sayı	Toplam içindeki Oran %		sayı	Toplam içindeki Oran %	sayı	Toplam içindeki Oran %	
Tüm Ülkeler	296,697	100	373,326	100	+25.8	28,790	100	46,151	100	+61.2
Gelişmiş Ülkeler	157,697	53.1	140,081	37.5	-11.1	18,008	62.6	13,205	28.6	-26.6
Kanada	38,327	12.9	13,804	3.7	-64.3	4,629	16.1	1,476	3.2	-68.1
Avrupa	113,424	38.2	116,039	31.2	+0.5	12,783	44.1	9,937	21.6	-21.9
Diğerleri	5,946	2	10,238	3.8	+73.7	596	2.1	1,756	3.8	+194.2
Az Gelişmiş Ülkeler	138,997	46.9	233,241	62.5	+67.9	10,762	37.4	32,944	71.3	+206.1
Afrika	3,011	1	7,540	2	+150.2	412	1.4	2,911	6.3	+606.5
Mısır	1,429	0.5	4,937	1.3	+245.9	171	0.6	2,301	5	+1,248
Asya	16,622	5.7	88,418	23.7	+431	1,967	6.8	23,716	51.3	+1,106
Çin (Tayvan)	4,057	1.4	14,093	3.8	+246.2	281	1	3,715	8	+1,221.5
Hong Kong	712	0.2	3,863	1	+443	79	0.3	209	0.5	+164.6
Hindistan	582	0.2	10,114	2.7	+1,637.8	198	0.7	5,171	11.2	+1,613
Kore	2,165	0.7	9,134	2.5	+330.5	103	0.4	1,613	3.5	+1,468.5
Lübnan	430	0.1	1,903	0.5	+342.6	71	0.2	225	0.5	+217.3
Filipinler	3,130	1.1	31,203	8.4	+896.9	312	1.1	9,262	20	+2,871
Suriye	255	0.1	1,026	0.3	+301.5	56	0.2	177	0.4	+216
Türkiye	905	0.3	2,067	0.6	+128.7	138	0.5	321	0.7	+132.5
Kuzey Amerika	88,402	29.7	115,310	31	+30.8	5,211	18.2	4,667	10.1	-10.5
Orta Amerika	12,423	4.2	9,343	2.5	-24.8	886	3.1	442	1	-50.1
Meksika	37,969	12.8	44,469	11.9	+17.1	569	2	435	0.9	-23.5
Batı Hindistan	37,583	12.7	61,403	16.5	+63.4	3,685	12.8	3,769	8.2	+2.2
Küba	19,760	6.7	16,334	4.4	-27.3	2,406	8.4	966	2.1	-59.9
Dominiik Cumhuriyeti	9,504	3.2	10,807	2.9	+13.9	303	1.1	229	0.5	-24.4
Haiti	3,609	1.2	6,932	1.9	+92	497	1.7	694	1.5	+39.6
Jamaika	1,837	0.6	15,033	4	+718.3	176	0.6	1,056	2.3	+500
Trinidad & Tobago	485	0.2	7,350	2	+1,415.5
Güney Amerika	30,962	10.4	21,973	5.9	-29	3,172	11	1,647	3.6	-48

Kaynak: Jagdish Bhagwati, “The Brain Drain”, **International Social Sciences Journal**, Vol. 28, No. 4, 1976, s. 6–7.

İngiltere, genellikle ABD ile Kanada’ya başta bilim adamı olmak üzere yüksek vasıflı kaybetmekte ve buna karşılık, önceleri daha çok İngiliz Uluslar Topluluğuna dahil ülkelerden, günümüzde ise gelişmiş ve daha çok gelişmekte olan ülkelere vasıflı insan gücü çekmektedir. 1961–1966 yılları arasında İngiltere’den, 26.720 bilim adamı, mühendis ve teknik eleman göç etmiştir. Buna karşılık bu ülkeye 18.900 bilim adamı, mühendis vb. yüksek vasıflı göçle gelmiştir. Bu dönemde, İngiltere’den başta ABD’ne

²¹⁷ Meyer, Meray, **a.g.e.**, s. 7.

²¹⁸ Barışık, Çetintaş, **a.g.e.**, s. 729.

olmak üzere vasıflı göçü her yıl artan miktarlarda sürmüştür. 1961 yılında göç eden vasıflı sayısı 3.220 iken, 1966 yılında hemen hemen iki katına çıkarak 6.215 olmuştur. Buna karşılık aynı dönemde dışardan aldığı göçte artış kaydedilmemiştir. Bu dönem baz alınır, göç mekanizması İngiltere'nin aleyhine işlemiştir. Ayrıca, İngiltere Ulusal Sağlık Servisi hizmetindeki doktorların dörtte birinin yabancı olduğu görülmektedir. 10.000'den fazla yabancı doktorun üçte ikisi Hindistan ve Pakistan gibi gelişmekte olan ülkelere dendir. Bunların sağladığı kâr 150 milyon sterlin (3 milyar TL.) dir.²¹⁹

Tablo 1-8: Gelişmekte Olan Ülkelerden Birleşik Krallığa Göç Eden Nitelikli İşgücünün Yıllar, Vatandaşlık ve Son Daimi İkamet Bölgesi/Ülkesi Esaslarına Göre Dağılımları (1964–1972)

Son Daimi İkamet Bölgesi/Ülkesi	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	Toplam
İngiliz Milletler Topluluğu Vatandaşlığı										
Afrika	1,595	1,451	1,384	370	793	902	1,179	1,035	871	9,580
Hindistan, Pakistan, Sri Lanka	2,529	3,159	2,588	2,981	3,078	2,933	2,131	2,036	2,052	23,487
Batı Hindistan	546	1,137	1,048	621	802	596	556	219	486	6,011
Diğer İngiliz Milletler Topluluğu	371	765	1,028	1,125	256	1,325	1,345	946	616	8,177
Latin Amerika	---	---	---	---	---	---	---	26	---	26
Birleşik Devletler	---	29	137	162	108	93	94	66	33	722
Diğer yabancı	203	147	83	29	---	119	61	---	---	642
TOPLAM	5,244	6,688	6,268	5,288	5,437	5,968	5,366	4,328	4,058	48,645
İngiliz Milletler Topluluğu Üyesi Olmayan Ülkelerin Vatandaşlığı										
Afrika	55	55	---	188	---	---	85	84	129	596
Hindistan, Pakistan, Sri Lanka	28	141			29					198
Batı Hindistan	---	---	---	30	---	---	---	25	---	55
Latin Amerika	57	55	773	113	211	365	252	423	448	2,697
Diğer yabancı	722	586	926	920	943	931	1,070	1,105	1,364	8,567
TOPLAM	862	937	1,699	1,251	1,183	1,296	1,407	1,637	1,941	12,113

Kaynak: Jagdish Bhagwati, "The Brain Drain", *International Social Sciences Journal*, Vol. 28, No. 4, 1976, s. 13.

1964–1972 yılları arasında, yıllara göre dalgalanmalar olmakla birlikte genel olarak artarak, İngiliz Milletler Topluluğu bölgelerinden, en yüksek Hindistan ve Afrika'dan olmak üzere toplam 48.654, İngiliz Milletler Topluluğu Üyesi olmayan yerlerden ise 12.113 vasıflı göçü olmuştur.

²¹⁹ Oğuzkan, *Yurt Dışında Çalışan Doktorlu Türkler...*, a.g.e., s. 11–13.

Tablo 1-9: Gelişmekte Olan Ülkelere Birleşik Krallığa Göç Eden Nitelikli İşgücünün Vatandaşlık, Son Daimi İkamet Bölgesi/Ülkesi ve Meslek Esaslarına Göre Dağılımları (1964–1972)

Son Daimi İkamet Bölgesi/Ülkesi	Tıp Doktorları	Dişçiler	Hemşireler	Öğretmenler	Mühendisler	Bilim Adamları	Toplam
İngiliz Milletler Topluluğu Vatandaşlığı							
Afrika	1,059	---	2,693	4,849	864	115	9,580
Hindistan, Pakistan, Sri Lanka	9,311	183	1,993	8,818	2,297	885	23,487
Batı Hindistan	174	---	2,926	2,456	398	57	6,011
Diğer İngiliz Milletler Topluluğu	457	332	4,690	2,192	387	119	8,177
Latin Amerika	---	---	---	---	26	---	26
Birleşik Devletler	367	35	229	91	---	---	722
Diğer yabancı	438	---	28	119	57	---	642
TOPLAM	11,806	550	12,559	18,525	4,029	1,176	48,645
İngiliz Milletler Topluluğu Üyesi Olmayan Ülkelerin Vatandaşlığı							
Afrika	---	---	93	447	28	28	596
Hindistan, Pakistan, Sri Lanka	---	---	141	---	57	---	198
Batı Hindistan	---	---	30	25	---	---	55
Latin Amerika	443	---	52	496	809	567	2,697
Diğer yabancı	2,337	129	1,327	3,084	1,050	640	8,657
TOPLAM	2,780	129	1,643	4,152	1,944	1,235	12,113

Kaynak: Jagdish Bhagwati, “The Brain Drain”, *International Social Sciences Journal*, Vol. 28, No. 4, 1976, s. 14.

1964–1972 yılları arasında İngiliz Milletler Topluluğu vatandaşı olan yerlerden gelenlerin 18.525 kişi gibi büyük çoğunluğunun öğretmen, 12.559 hemşire ve 11.806 kişinin ise doktor olması, üye olmayan bölgelerden gelenlerin çoğunu ise aynı mesleklerden olması ama İngiliz Milletler Topluluğu vatandaşı olmayanların sayısının az olması dikkat çekmektedir.

Kanada, vasıflı insan gücünü alıp veren ülke olmasının yanında, özellikle ABD’ne göç etmek isteyenlerin geçiş için gittikleri uğrak ülke olma özelliğiyle dikkat çekmektedir. Nitekim 1962–1964 yıllarını kapsayan üç yıllık dönemde, Kanada’dan ABD’ne göç eden 3500 vasıflı içinde ancak yarısının Kanada’da doğmuş olduğu tespit edilmiştir. Kanada gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelere yüksek vasıflı eleman almaktadır. Bu ülkede, göç politikaları uzun yıllar “ırksal ayırım” üzerinden tanımlanmıştır. Bu konudaki değişim ise 1950–1960 yıllarında başlamıştır. Esas dönüşüm Ekim 1967 kabul edilen göç

yasasıyla olmuştur. Bu yasa ile herhangi bir ülke, milliyet farkı gözetmeksizin eğitim seviyesi ve niteliğe önem verilmeye başlanmıştır.²²⁰

Kanada, yüksek vasıflı eleman göçüne açık olduğu gibi, daha az seviyede nitelikli kitle göçüne de hala açık birkaç ülkeden biri konumundadır.1946–1965 arası Kanada’ya, dünyanın çeşitli ülkelerinden 1.314.875 kişi göç etmiştir. Bu miktar içindeki vasıflı oranı % 11’dir ve bu oran 1965 yılında % 22’ye çıkmıştır. Kanada, bilim adamı başta olmak üzere aldığı vasıflı göçünden net kazancı olan ülkedir.1950–1963 döneminde, başka ülkelerden Kanada’ya yılda ortalama 7.790 yüksek vasıflı göçle gelmiştir.

Tablo 1-10: Gelişmekte Olan Ülkelerden Kanada’ya Göç Eden Nitelikli İşgücü (1962–1974)

Yıllar	Gelişmekte Olan Ülkelerden Gelen Nitelikli İşgücü (1)	Toplam Göç (2)	(1) ile (2) 'nin % bağlantısı (3)	Niteliksiz Göçmenler (4)	(1) ile (4) 'ün % bağlantısı (5)
1962	1,381	74,586	1.85	36,748	3.76
1963	1,525	93,151	1.64	45,866	3.32
1964	1,873	112,606	1.66	56,890	3.29
1965	3,707	146,758	2.52	74,195	5
1966	5,548	194,743	2.85	99,210	5.59
1967	7,897	222,876	3.54	119,539	6.61
1968	6,930	183,974	3.77	95,446	7.26
1969	7,585	161,531	4.69	84,349	9
1970	6,118	147,713	4.14	77,723	7.87
1971	5,184	121,900	4.25	61,282	8.46
1972	5,360	122,006	4.39	59,432	9.02
1973	8040	184.200	4,36	92.228	8,72
1974	7766	218.464	3,55	106.083	7,32

Kaynak: Canada Department of Manpower and Immigration, "Immigration Statistics", **Various Issues**, 1978, s. 56.

1962–1974 yılları arasında Kanada, yıllara göre büyük oranlarda artan, oldukça yüksek miktarda göç almıştır.1974 yılında Kanada’da, profesyonel kalifiye göçmenlerin % 40’ı yani 8.000’i yüksek eğitilmiş göçmen, üçüncü dünya ülkelerindedir.²²¹ Bu miktar içinde sadece gelişmekte olan ülkelerden gelen vasıflı işgücü miktarı da yıllara göre az çok farklılaşmakla birlikte genel olarak artarak sürmüştür. Yine 1990–1996 yılları arasında Kanada’ya her yıl kalıcı ve geçici olarak 11.000 master ve 39.000 doktoralı giriş yapmıştır. Yıllık ortalama 10.000 üniversite mezunu da ABD’ne göç etmiştir. Kanada’ya göçle gelenler ABD’nden dört kat daha fazladır. Ancak Kanada’ya gelenler büyük oranda göçle gitmekte ayrıca ABD’ne gidenlerin Kanada’ya gelenlerden daha eğitilmiş, vasıflı olduğu

²²⁰ Bhagwati, "The Brain Drain", a.g.e., s. 16 & Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler...**, a.g.e., s. 13.

²²¹ Don Devoretz, Dennis Maki, "The Immigration of Third World Professionals to Canada: 1968–1973", **World Development**, Vol. 11, No. 1, 1983, s. 55.

görülmektedir.²²² Kanada'dan her yıl 8.000–10.000'i yüksek vasıflı olmak üzere yaklaşık 25.000 kişi ABD'ne göç etmektedir. ABD'e giden her kişi karşılığında gelişmekte olan ülkelere vasıflı dört kişi almaktadır. Kanada ABD'den de vasıflı göçü almakta ancak, ABD'den aldığı her doktor için ABD'ne 18 doktor kaybetmektedir. Kanada, kazandığı doktorların % 40'ını ABD'ne kaybetse, her yıl göçle 300 doktor kazanmaktadır.²²³ Kanada'ya, yüksek oranda vasıflı göçü veren gelişmekte olan başlıca ülkeler, Filipinler, Hindistan, Pakistan, Çin, Mısır, Lübnan, İsrail, Türkiye, Yunanistan, Meksika, Arjantin, Brezilya'dır.

Avustralya, özellikle 1960 yılından sonra ABD, İngiltere ve Kanada'daki gelişmelerden etkilenerek ırksal ayrımcılığa son verip Hindistan, Malezya, Sri Lanka, Hong Kong ve Endonezya başta olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkeden vasıflı göçü almış ve almaya devam etmektedir.1966 yılında Avustralya'ya Hindistan, Filipinler, Çin, Hong Kong, Singapur, Endonezya, Malezya, Pakistan ve Sri Lanka gibi gelişmekte olan ülkelere tıp doktoru, hemşire, öğretmen ve mühendislik mesleklerinde yaklaşık 26.000 göç almıştır.²²⁴

Tablo 1-11: Bazı Ülkeler Arasında Beyin Göçü, 1988

Göç Veren Ülkeler	Göç Alan Ülkeler						
	ABD	Fransa	SSCB	B. Almanya	İngiltere	Diğer	Toplam (Kıi)
Çin	70.8	2.9	...	3.4	1.5	21.4	70.800
Malezya	38.5	0.5	...	0.1	17.3	43.6	36.400
İran	23.1	11.8	...	28.3	3.5	33.3	33.600
Fas	2.9	79.1	...	1.4	0.1	16.5	30.300
Yunanistan	13.2	9.1	...	22.5	8.2	47.0	28.600
Kore	64.2	4.8	...	12.8	1.1	17.1	27.900
Japonya	77.4	3.2	...	4.5	2.4	12.5	26.900
B. Almanya	21.4	15.3	8.4	54.9	25.700
Hindistan	81.5	0.9	...	2.4	3.7	11.5	24.900
Hong Kong	38.4	0.2	...	0.0	25.6	34.8	23.800
Toplam (Kıi)	366.400	125.600	115.400	91.900	59.200	322.300	1.080.000

Kaynak: P. Williams, "Academic Mobility and the Brain Drain", **Paper Presented at UNESCO**, 1992, s. 129.

Beyin göçüne ilişkin bazı ülkelerde 1988 yılına ait verilere bakıldığında, vasıflı göçünün beklendiği ve belirtildiği gibi hızla arttığını ve sadece bu belirtilen ülkeler içinde, 1988 yılında toplam 1.080.000 niteliklinin yine gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş

²²² John Zhao, "Brain Drain and Brain Gain: The Migration of Knowledge Workers from and to Canada", **Education Quarterly Review**, Vol. 6, No. 3, 2000, s. 21–23.

²²³ Sherri Torjman, "Brain Drain, Brain Gain Session Proceedings", **Caledon Institute of Social Policy**, 2000, s. 6–14.

²²⁴ R. Berry, R. Soligo, "Some Welfare Aspects of International Migration", **Journal of Political Economy**, Vol. 77, 1971, s. 21.

ülkelere gittiği görülmektedir. Bu ülkeler içinde miktar olarak en fazla göç veren ülkelerin Asya'nın gelişmekte olan ülkeleri, alanların ise ABD, Fransa ve İngiltere gibi gelişmekte olan ülkelerin olduğunu görmek mümkündür.

Doğu bloğundaki komünist rejimlerin yıkılması ile bu ülkelerden önemli miktarda beyin göçü gerçekleşmiştir. Bu süreç ile birlikte Bulgaristan'ın bilimsel alanda faaliyet gösteren personelinin 1990-1992 yılları arasında 83.000'den 47.000'e gerilediği, Rusya'da ise bilimsel alanda istihdamın %13.7 azaldığı, Polonya'da 1990-1991 arasında toplam bilimsel personelin %9.5'inin, Macaristan'dan 90.000 bilim adamının ayrıldığı belirtilmektedir. Hindistan, Güney Kore, Filipinler ve Çin'den 1975-1988 yılları arasında bilimsel ve eğitim amaçlı 200.000 kişinin ABD'ne gittiği, bir tahmine göre Gambia'lı üniversite mezunlarının %60'ının, Sierra Leone'lilerin %25'inin, Kenya'lının %10'unun şimdi ABD'ne yerleşmiş oldukları belirtilmektedir.²²⁵

OECD verilerine göre günümüzde, gelişmekte olan ülkelerden özellikle gelişmiş OECD ülkelerine yönünde gerçekleşen beyin göçünün miktarı 12.9 milyondur. Bunun 7 milyonu ise sadece ABD'nedir. Dünya Bankası tarafından yapılan tahminlere göre ise Afrika ülkeleri, 1980-1987 yılları arasında yüksek vasıflı insan sermayesinin 1/3'ünü bu yolla kaybetmiştir.²²⁶

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin verdikleri beyin göçünün miktarı ile ilgili daha güncel verileri Tablo 1.12'de görmekteyiz:

Tablo 1-12: Belirli Ülkelerdeki Karşılaştırmalı İşgücü Karakteristikleri, 1999–2000

BEYİN GÖÇÜ			HİZMETLER SEKTÖRÜ İSTİHDAMI
Sıra	Ülkeler	Standart Sapma	Toplam İstihdam (%)
1	Amerika	8,524	74,3
6	Almanya	7,153	62,1
7	İrlanda	7,119	57,6
9	Japonya	6,900	63,0
10	İsviçre	6,857	69,1
11	Avusturya	6,700	63,0
13	İngiltere	6,343	71,7
14	Tayland	6,329	33,1
18	Avustralya	6,229	73,6
21	İsrail	6,038	78,9
23	Brazilya	5,917	59,0
24	Fransa	5,802	79,0
25	Singapur	5,738	79,0
26	İtalya	5,624	61,3
27	Meksika	5,556	56,2
30	Güney Kore	5,429	61,1
32	Malezya	5,257	44,5
33	Tayvan	5,200	54,5

²²⁵ J.Salt, "International Movements of the Highly Skilled Directorate for Education, Employment, Labour and Social Affairs", **International Unit Occasional Papers**, No:3, OECD/GD (97)169, Paris:1997, s.20.; Ayhan Gençler, "Beyin Göçü ile Sömürgeciliğe Devam", **Çerçeve Dergisi (Haziran 2004)**, Yıl: 12, S:32, 31-38, s.35.

²²⁶ J.Wests, "Some Thoughts About Migration and Deveelopment", **EPC-KBF Migration Dialogues Migration and Development: Myths and Facts, European Policy Center Issue Paper**, No:11, 2004, s.24.; Gençler, a.e., s.33.

35	Türkiye	5,111	34,0
36	Arjantin	4,661	71,5
37	Endonezya	4,531	40,5
38	İsveç	4,421	71,7
39	Kanada	4,355	74,0
40	Çin	4,000	26,7
41	Yeni Zelanda	4,389	67,4
42	Hindistan	3,291	21,8
43	Venezüella	3,286	69,9
44	Filipinler	3,179	43,9
45	Rusya	2,337	51,2
46	Kolombiya	2,280	56,5
47	Güney Afrika	1,932	66,1

Kaynak: IMD, *The World Competitiveness Yearbook*, Lausanne: Institute of Management Development, 2000, s. 59.

Dünya Rekabet Yıllığı 2000’ in 47 ülke arasında yaptığı, “iyi eğitilmiş insanlar göç eder ya da etmez” araştırması, beyin göçünün derecesi ve büyüklüğü ile ilgili önemli sonuçlar göstermekte, vermektedir. Bu göstergede skoru en düşük olan ülke beyin göçünü en yüksek veren ülke konumundadır. Buna göre 47 ülke içinde en yüksek beyin göçü veren on ülke sırasıyla; Güney Afrika, Kolombiya, Rusya, Filipinler, Venezüella, Hindistan, Yeni Zelanda, Çin, Kanada, İsveç’tir. En az beyin göçü veren on ülke ise; ABD, Almanya, İrlanda, Japonya, İsviçre, Avusturya, İngiltere, Tayland, Avustralya ve İsrail’dir. Bu gösterge beyin göçünün kitlesel hale gelmeye başladığı 1960’lı yıllardan fazlaca bir farklılık göstermemekte ve Asya, Afrika’nın geliştirmekte olan ülkeleri yüksek oranlarda beyin göçü vermeye devam etmektedir.

Burada dikkat çekici bir hususu belirtmekte fayda vardır: Beyin göçü içinde yer alanların mesleklerine ve bu meslek sahiplerinin genel miktar içindeki oranlarına baktığımızda, tıp doktoru ve hemşirelerin yani sağlık çalışanlarının başlangıçtan beri hep ve büyük miktarlarla yer aldığı dikkat çekmektedir. Bunun nedenleri;²²⁷ 1. Tıp doktoru

²²⁷ T. D. Dublin, “The Migration of Physicians to the United States”, *New England Journal of Medicine*, Vol. 286, 1972, s. 870–877 & J. R. Robert McKendry, A. Wells George, Dale Paula vd., “Factors Influencing the Emigration of Physicians from Canada to the United States”, *Canadian Medical Association Journal*, Vol. 4, No. 2, 1996, s. 81 & Edward Alan Miller, Miriam Laugesen, Shouu-Yih Daniel Lee, Stephen S. Mick, “Emigration of New Zealand and Australian Physicians to the United States and the International Flow of Chmedical Personnel”, *Elsevier Science Health Policy*, Vol. 43, 1998, s. 253 & F. Mullan, R. M. Politzer, C. H. Davis, “Medical Migration and the Physician Workforce: International Medical Graduates and American Medicine”, *Journal of the American Medical Association*, 1995, s. 7 & R. M. Ahsan, A. S., Ahmad, “International Female Migration for Work from Bangladesh, 1985–1997”, *Oriental Geographer*, Vol. 44, No. 1, 2000, s. 17–9 & Asian Migration News, “Various Articles”, (çevrimiçi), <http://www.scalabrini.org/ismc/amnews/amnarch.htm>, 10.23.2004 & L. Hawthorne, “Female Mobile and Skilled: the Migration Process and Professional Integration of ESB and NESB Nurses in Australia, 1986–1996”, *Fourth Annual International Metropolis Conference*, Washington DC, 1999, s. 7–11 & Jean Baptiate Meyer, D. Kaplan, J. Charum, “Scientific Nomadism and the New Geopolitics of Knowledge”, *International Social Sciences Journal*, 2001, s. 168 & M. Phillips, C. Stahl, “International Trade in Higher Education Services in the Asia Pacific Region: Trends and Issues”, *CAPSRRANS Working Paper*, 2000, s. 89–94 & Stahl, a.g.e., s. 6–13.

yetiştiren eğitim kurumlarının, kamu finansmanı açısından maliyetinin yüksek olması. Ayrıca eğitim sürelerinin uzun zaman alması ve zor bir alan olması. Sayıca az yetiştirmeleri ve/veya niteliksiz yetiştirmeleri. 2. ABD, Kanada, İngiltere vb birçok gelişmiş ülkenin bu mesleklerde işgücü piyasası eksiklikleri ve yabancı sağlık personeline ihtiyaç duyulması, gelmeleri için teşvik edilmeleri, kolaylıklar sağlanması. 3. Tıp doktorluğu ve hemşirelik gibi mesleklerin enternasyonelleşmesi, başta Batı Avrupa olmak üzere ABD, Kanada, Japonya vb. gelişmiş birçok ülkede nüfusun yaş ortalamasının atması sonucu talep doğması ve nitelikli personelle karşılanmak istenmesi. Bu durum sadece gelişmiş ülkelerin talep etmeleri anlamına gelmemelidir. Zira, Suudi Arabistan, Dubai, Kuveyt, Bahreyn, Libya, İran, Arap Emirlikleri gibi birçok gelişmekte olan Orta Doğu ülkesinden de sağlık personeli talebi olmaktadır. 4. Vasıflı insan kaynağı ihracatını artırmak için uygulanan bilinçli bir politikada ücretlerdir. ABD, Kanada, İngiltere, Japonya, Avustralya vb. birçok gelişmekte olan ülkelere doktorlar başta olmak üzere sağlık çalışanları çok iyi ücretler elde etmektedir. ABD’de doktorlar Avustralya’daki doktorlardan 3.2 kat fazla kazanmaktadırlar. Avustralya’da doktorlar ortalama bir çalışan maaşından 2.2 daha fazla kazanıyor ve ABD’de aynı oran 2.9’dan 5 kata kadar çıkmaktadır. 5. Gelişmiş ve özellikle gelişmekte olan ülkelere ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelere doktor ve diğer sağlık çalışanlarının diğeri önemli bir göç nedenleri ise, ABD başta olmak üzere gidilen ülkenin ileri teknolojiye sahip olması ve ileri uzmanlaşmak için alanlarında nitelikli eğitim, kaliteli araştırma yapmaları için fırsat ve imkânlar vermesi. Bundan dolayı ABD kalıcı işgücüne dünyanın çeşitli ülkelerinden yılda ortalama 5.000 tıp doktoru katılmaktadır. Bu miktar dünya üzerindeki herhangi 50 tıp okulundan mezun tüm doktorların miktarına denktir.

Başlangıçta özellikle İngiltere’den ABD’ne, gelişmekte olan ülkelere ABD’ne ve Avrupa ülkeleri yönünde gerçekleşen beyin göçü günümüzde ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya’ya yönelmiştir. Profesyonel yardım, yüksek yaşam, iyi bireysel motivasyon, sunduğu ekonomik ve sosyal fırsatlar ile günümüzde beyin göçünü en yüksek alan ülke % 54 ile ABD’dir. Karşılaştırmalı veriler bulunmamasına rağmen, günümüzde beyin göçü büyük oranda Asya ülkelerinden ABD, Kanada, Avustralya ve İngiltere’ye gerçekleşmektedir. Asya ülkelerinden göç eden 1.5 milyon göçmen içerisinde 300.000 üniversite mezunu bulunurken, Hindistan’dan göç edenlerin % 75’i, Kore’den göç edenlerin ise % 53’ü üniversite mezunudur. OECD ülkelerinin iletişim teknolojileri alanındaki vasıflı ihtiyacı bu ülkeleri, seçici göç politikası uygulamalarına itmektedir. Küreselleşme ile birlikte çok uluslu firma sayısındaki artış da vasıflı eleman göçünü hızlandırmaktadır. 1990’lı yıllarda Kanada’dan ABD’ne giden vasıflıların % 5–10’u firma

globalleşmeleri ile gerçekleşmiştir. Almanya, İngiltere, Kanada, Hindistan, Çin, Rusya ve birkaç OECD ülkesinden özellikle bilişim teknolojisi alanında 900.000 profesyonel ABD'ne göç etmiştir.²²⁸

Beyin göçü, İngiltere başta olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri arasında 1940'lı ve 50'li yıllarda bilim adamları ile başlamış olan ve daha çok II. Dünya Savaşı'nın sonucu olarak ortaya çıkmış, hız kazanmış bir fenomendir. Savaşın sonrası dönemde özellikle 1950–60 yılları arasındaki dönemde 100.000, Avrupa üniversitelerinin yüksek nitelikli uzman, bilim adamları ve yeni mezunları yaratım faaliyetleri ile eğitimsel aktivitelerini devam ettirmek, daha iyi çalışma koşulları, kariyer, daha iyi ücret gibi sebeplerle deniz aşırı yerlere göç etmiştir. En çok göç edilen yerler ise büyük oranda ABD, kısmen Kanada ve Avustralya olmuştur. Bu sürecin, Federal Almanya, Büyük Britanya, İtalya ve bir yere kadar Fransa ile diğer bazı ülkeler üzerindeki etkisi muazzam olmuştur. Savaşın bitimi ile 1960 arası dönemde dünya genelinde ABD, Kanada ve Avustralya 'ya göç eden uzman sayısı ise yaklaşık olarak 2 milyondur. Temel göç veren bölgeler başta Asya olmak üzere Latin Amerika ve Afrika'nın gelişmekte olan ülkeleridir. 1960–1972 yılları arasında yarısı Asya ülkelerinden olmak üzere, gelişmekte olan ülkelere doktora, mühendis ve fizikçi 300.000 bilim adamı göç ile 2/3'ü ABD, Kanada ve İngiltere'ye gitmiştir. 1961'den 1980'lere kadarki süreçte, gelişmekte olan ülkelere ABD, Büyük Britanya ve Kanada'ya göç etmiş olan uzman sayısı yaklaşık olarak 500.000'dir. Temel göçmen kategorileri ise bilim adamları, doktorlar başta olmak üzere sağlık çalışanları ve mühendisler olmuştur. Günümüzde AB, özellikle bilgi ve iletişim sektöründe 1.7 milyon işgücü açığının bulunduğunu tahmin edilmektedir. Bu vasıflı eleman açığının bir kısmının üçüncü dünya ülkelerinden gelecek göçmenler yoluyla karşılanması düşünülmektedir. Vergi indirimi reformlarının buna yardımcı olması beklenmektedir. AB'nin önemli bir üyesi olan Almanya, Temmuz 2000 tarihinden beri büyük oranda Hindistan ve Doğu Avrupa'dan olmak üzere 10.000 bilgisayar programcısı sağlamıştır. İrlanda, bu alanda yedi yıl öncesine göre 25 kat fazla yabancı vasıflı eleman temin etmeyi düşünmektedir.²²⁹

Bu rakamlar, hızla küreselleşen dünyada gelişmiş ülkelerin beyin göçü yoluyla gelecek vasıflıya gereksinimini, beyin göçünün yön ve miktarını çok açık ortaya koymaktadır.

²²⁸ Henry Rosovsky, **Üniversite: Bir Dekan Anlatıyor**, (Çev: Süreyya Ersoy), 9. bs., İstanbul: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 1996, s. 28 & William J. Carrington, Detragiache Enrica, "How Extensive is the Brain Drain", **Finance and Development**, Vol. 36, No. 2, IMF Publ., 1999, s. 143 & Barışık, Çetintaş, **a.g.e.**, s. 726–728.

²²⁹ I. Bolotın, S. Popov, "Will the Potential of Russia's Science Be Preserved?", **Social and Politics Journal**, Vol. 11–12, 1993, s. 3–7.

Başlangıçtan beri beyin göçü içinde yer alan ve miktarıyla dikkat çeken doktor ve diğer sağlık çalışanların göç ettikleri yerleri, miktarları ve sebepleri üzerinde durulmuştur. Beyin göçü içerisinde yine başlangıçtan beri yer alan ve uluslar arası entelektüel göçünün bir parçası olan yüksek ve üst nitelikli bilimsel ve öğretimsel kadroların akışıdır. Bu konunun temel aktörleri ise özellikle üniversitelerde öğretim üyesi olarak görev yapan akademik personel, bilimsel araştırma ve geliştirme ile uğraşan ya da uğraşacak olan bilim adamlarıdır.

Bilim adamlarının göçle gitme eğiliminin diğer mesleklere göre daha yüksek olmasının nedenleri özelde, bu kişilerin pek çok konuda çok daha fazla bilgiye sahip olmaları, yaratıcılık potansiyellerinin yüksek olması ve bunun farkında olmalarıdır. Genelde ingilizce olmak üzere en azından bir yabancı dili iyi bilmeleri, iyi bir genel eğitimleri aynı zamanda da büyük bir kültürel açıklıkları ve seyahat etme arzularının olması, uluslar arası kendi piyasalarının iyi bilmeleri ve çok iyi bilgilendirilmeleri, gidecekleri yerde kendilerini bekleyen bir iş olduğundan emin olmalarıdır. Genelde, küreselleşme ve eğitimin, özellikle yüksek öğretimin uluslar arası nitelik kazanması, bu alanda büyük bir eğitmen, akademik çalışan talebi doğmasına neden olmaktadır. Yüksek ve üst nitelikli öğretim kadrolarına sahip olmak isteyen başta ABD olmak üzere birçok gelişmiş ülkenin, bu meslek adamlarına, iyi ücret, çalışma, araştırma ve kendilerini geliştirme gibi yönlerden geniş, cazip imkânlar sunmasıdır. Bunların bir sonucu olarak da bu gruptaki göçmenler daha fazla hareketliliğe ve adaptasyon becerisine sahiptirler. Bununla beraber, bulgular, göç için daha genel sebepler gösterilmesinde yardımcı olabilirler. Örneğin, bilim adamları ve mühendisler için ulusal talebin, bilimsel kuruluşların oranına göre yetersiz kalması, ki bu da göçmenlerin ülkesindeki hükümetin ve sanayinin yürüttüğü bilim ve araştırma politikalara yüklenebilir. Ya da, bu akımlar talep taraftaki dengesizlikten kaynaklanıyor olabilir, örneğin ABD'deki bilimsel programların hız kazanması yurt içindeki üniversitelerin kısa vadede karşılayamayacağı bir talep yaratmaktadır.²³⁰

Yabancı akademisyenler, geçici göçmenlerin bir diğer kategorisidir. İstatistiksel olarak, bu tür kimseler; geçici göçmen olmayan vizesi yolu ile ülkeye girmiş olan doktora sonrası öğrenciler ya da ziyaretçi araştırmacılar şeklinde tanımlanabilirler. Bunların içerisinde sadece doktora sonrası öğrenciler yer almaz. Bu grup ayrıca geçici çalışma iznine sahip olan misafir araştırmacılar ve profesörler ile genç akademisyenleri, yani araştırma görevlileri ve yardımcı doçentleri de içerir. ABD'ye ait olan verilere göre 1999–

²³⁰ Herbert G. Grubel, A. D. Scott, "The Immigration of Scientists and Engineers to the United States, 1949–61", *The Journal of Political Economy*, Vol. 74, Issue: 1966, s. 376.

2000 yılları arasında, ABD'deki akademik kurumlardaki yabancı akademisyen sayısı, 74.571'dir ve bu sayı, önceki yılın sayısından yaklaşık olarak % 5.8 oranında fazla olan bir miktardır. Bu yükselişin temel sebeplerinden biri, ABD'deki yabancı akademisyenlerin yaklaşık olarak % 25.7'sini oluşturan Çinli ve Hintli akademisyen sayısındaki sürekli artıştır. ABD'deki yabancı akademisyenlerin yaklaşık olarak,10 tanesinden 4'ü Asya kökenlidir (% 43). % 37'lik bir dilimini Avrupalı akademisyenler oluşturmaktadır (27.214 kişi) ve yine bunların sayısında da bir artış söz konusudur. Avrupalı akademisyenlerin sayı sıralamaları şu şekildedir; 5.016 tane Alman,3.195 tane Rus,3.076 tane Fransız ve 2.916 tane İngiltere vatandaşı akademisyen. Ruslar, Avrupalı olan akademisyenlerin 2. en büyük grubunu oluştururken dünyanın da 7. en büyük grubudurlar. A.B.D'deki yabancı akademisyenler, öğretim aktivitelerinden ziyade araştırma faaliyetinde bulunmaktadır. Yabancı akademisyenlerin, % 76.5'inden çoğu araştırma faaliyetleri yürütmektedirler. Akademisyenlerin pek çoğu, sağlık bilimleri (% 23.8) ve yaşam bilimleri (% 16.8) alanlarında yoğunlaşmışlardır. Birleşik Devletler Ulusal Bilimler Akademisi ve Ulusal Mühendislik Akademisini 3000'den fazla üyesi ve temel bilimsel yazıların yazarları olan kişilerin doldurdıkları anketlerin sonuçlarına göre, yabancı doğumlu ve yabancı eğitilmiş kişiler, bariz bir biçimde, ABD'deki bilim ve mühendislik sahalarındaki en muazzam keşiflerin altına imza atmış olan kişilerdir.²³¹ Buna göre, göçmenler, ABD'deki keşif kapasitesine muazzam katkılarda bulunmaktadır.

Uluslar arası Bilim Vakfı (NSF) verilerine göre,1985–1996 arası dönemde, ABD'de araştırma asistanı olmuş yabancı doktora öğrencilerinin sayısı neredeyse 3'e katlanmıştır ve 1985'te 2000 olan sayı,1996'da 7600'e yükselmiştir. Yabancı öğretim ve araştırma asistanlarının sayısında kaydedilmiş olan bu artış, lisans eğitimindeki öğretim kalitesi veya standartları üzerinde olumsuz bir etki yaratma sorunlarını ortaya çıkarmıştır. ABD'deki yabancı doğumlu doktora öğrencilerinin bitirme notları ise göçmenlerin daha yüksek bitirme ortalamalarına sahip olduklarını göstermektedir ki bu da göçmenlerin, standartları düşürmeyecek olduklarının bir kanıtıdır.²³²

²³¹ Philip Martin, "Policies for Admitting Highly Skilled Workers into the United States", **International Mobility of the Highly Skilled**, OECD Proceedings 2002, Paris, s. 171–176.

²³² Espenshade, Rodriguez, **a.g.e.**, s. 593–605.

Tablo 1-13: Fransa'nın Başlıca Kamusal Araştırma Enstitülerindeki Yabancı Akademisyenler (1997)

Araştırma Kurumu	Misafir Sayısı
CNRS	338
INSERM	106
INRA	771
INRIA	836
ORSTOM	100

Kaynak: French Senate, "Rapport du Senat sur la loi de Finances 1999", (Çevrimiçi): <http://www.senat.fr>, 21.05.2002.

Fransa'daki kamu araştırma laboratuvarlarında çalışan yabancı akademisyenler hakkındaki veriler göstermektedir ki; ziyaretçi yabancı alimlerin pek çoğu; bilim ve teknoloji bilgileri, tarımsal bilimler ve sağlık-tıbbi araştırma sahalarından olan kişilerdir. Bilgisayar bilimi ve enformasyon teknolojilerinden olan yabancı araştırmaların pek çoğu Avrupa'dan gelmekte olup; bu sıralama dahilinde Avrupa'yı, Kuzey Afrika, Orta ve Doğu Avrupa ve Amerika ülkeleri izlemektedir. 1998 yılında, Fransız Hükümeti göçmen yasasını reforme etmiş ve bilim göçmeni statüsünde olanlar için bir ikamet kartı düzenlemiştir. Ayrıca, bu kanunla, araştırma enstitülerine, ulusal işgücü pazarının koşullarına bakılmaksızın, yabancı personel toplama yetkisi verilmiştir.

Tablo 1-14: Anavatanlarına Göre ABD'deki Yabancı Öğretim Üyeleri

YER	2001/02	2002/03	Değişim (%)
AFRİKA	2,788	2,608	-6,5
Doğu Afrika	585	629	7,5
Orta Afrika	121	140	15,7
Kuzey Afrika	935	764	-18,3
Güney Afrika	487	436	-10,5
Batı Afrika	660	639	-3,2
ASYA	39,122	39,119	0,0
Doğu Asya	30,181	29,690	-1,3
Güney & Orta Asya	7,452	7,852	5,4
Güneydoğu Asya	1,589	1,577	-0,8
AVRUPA	28,769	29,960	-6,3
Doğu Avrupa	7,764	7,260	-6,5
Batı Avrupa	21,005	19,700	-6,2
LATİN AMERİKA	5,988	6,154	2,8
Karayipler	815	664	-18,5
Orta Amerika/Meksika	1,300	1,415	8,8
Güney Amerika	3,873	4,075	5,2
Kuzey Amerika	3,916	4,228	8,0
ORTA DOĞU	3,578	3,662	2,3
OKYANUSYA	1,747	1,547	-11,4
VATANSIZ	110	6	-94,5
DÜNYA TOPLAMI	86.015	84.281	-2,0

Kaynak: Institute of International Education, **Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003**, New York, 2004, s. 80-82'deki verilerden yararlanarak düzenlenmiştir.

Tabloda, geldikleri bölgelere göre 2001-2002 ve 2002-2003 yıllarında ABD'de

öğretim üyeliği yapan yabancı miktarı, dönemler arasındaki değişim yüzdeleriyle görülmektedir. En yüksek Asya, Avrupa, ve Latin Amerika'dan olmak üzere, ABD eğitim-öğretim kurumlarında 2001-2002 yılında 86.015 ve 2002-2003 yılında ise % -2.0 azalma ile toplam 84.281 öğretim elemanı görev yapmıştır. Burada miktarın yüksekliği ile Avrupa ülkelerinden gelen toplam dikkat çekmektedir. ABD'deki bu yabancı öğretim elemanlarının, araştırma ve ders verme faaliyetlerinde bu oldukları belirtilmektedir.

Tablo 1-15: ABD'de Yüksek Öğretim Kurumlarında Görev Yapan Yabancı Öğretim Elemanlarının Ülkelere Göre Dağılımı (En fazla eleman bulunduran 20 ülke)

Sıra	Yer	2001/02	2002/03	Değişim (%)	ABD'deki Yabancı Öğretim Elemanları içindeki (%)
	DÜNYA TOPLAMI	86,015	84,281	-2,0	-
1	Çin	15,624	15,206	-2,7	18,0
2	Kore	7,143	7,286	2,0	8,6
3	Hindistan	6,249	6,565	5,1	7,8
4	Japonya	5,736	5,706	-0,5	6,8
5	Almanya	5,028	4,648	-7,6	5,5
6	Kanada	3,905	4,222	8,1	5,0
7	İngiltere	3,314	3,113	-6,1	3,7
8	Rusya	3,123	2,814	-9,9	3,3
9	Fransa	2,985	2,789	-6,6	3,3
10	İtalya	2,257	2,242	-0,7	2,7
11	İspanya	1,822	1,717	-5,8	2,0
12	Brezilya	1,493	1,458	-2,3	1,7
13	İsrail	1,270	1,290	1,6	1,5
14	Tayvan	1,294	1,241	-4,1	1,5
15	Meksika	1,068	1,185	11,0	1,4
16	Avustralya	1,316	1,183	-10,1	1,4
17	Türkiye	1,141	1,171	2,6	1,4
18	Hollanda	1,001	955	-4,6	1,1
19	Arjantin	837	922	10,2	1,1
20	Polonya	980	872	-11,0	1,0

Kaynak: Institute of International Education, Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003, New York, 2004, s. 22.

2002-2003 yılında, ABD'de görev yapan yabancıların içinde Çinliler 15,206 kişi ile ilk sırayı 7.286 kişi ile Koreliler, ikinci ve 6.565 kişi ile Hintliler üçüncü sırayı almıştır. İlk 20 ülke arasında Avrupa ülkesi daha çok olmasına rağmen ilk dört sıra ve toplamda çoğunluk Asya'nın gelişmekte olan ülkelerindedir. Japonya, Almanya, Kanada, İngiltere, Fransa, İtalya, Avustralya ve Hollanda gibi gelişmiş ve birçoğu AB ülkesinin miktarı ve ülkelerin 2002-2003 yılında, önceki yıla göre küçüğe düşüş göstermesi dikkat çekicidir.

Tablo 1-16: ABD’de Yabancı Öğretim Elemanlarına Ev Sahipliği Yapan Kurumlar

	Kurum	Şehir	2001/02	2002/03
1	Harvard University	Cambridge	2,884	2,403
2	University of California–Berkeley	Berkeley	2,365	2,365
3	University of California–Los Angeles	Los Angeles	2,496	2,098
4	University of Pennsylvania	Philadelphia	1,774	2,082
5	Columbia University	New York	1,621	1,890
6	University of California–San Diego	La Jolla	1,878	1,817
7	University of Illinois at Urbana–Champaign	Champaign	1,623	1,694
8	Yale University	New Haven	1,478	1,637
9	University of California–San Francisco	San Francisco	1,492	1,600
10	Massachusetts Institute of Technology	Cambridge	1,640	1,573
11	University of Washington	Seattle	1,489	1,556
12	The Ohio State University Main Campus	Columbus	1,378	1,423
13	University of Michigan–Ann Arbor	Ann Arbor	1,342	1,342
14	University of Florida	Gainesville	1,318	1,335
15	University of Minnesota–Twin Cities	Minneapolis	1,271	1,252
16	Washington University	St. Louis	989	1,246
17	Cornell University	Ithaca	1,076	1,236
18	University of Southern California	Los Angeles	1,112	1,214
19	University of Wisconsin–Madison	Madison	1,129	1,131
20	Duke U., Medikal Center, & Healty System	Durham	597	1,117
21	University of California–Davis	Davis	1,250	1,109
22	Penn State University Park	University Park	1,370	1,080
23	University of North Carolina at Chapel Hill	Chapel Hill	1,017	1,024
24	University of Texas at Austin	Austin	962	1,013
25	Boston University	Boston	909	975
26	Michigan State University	East Lansing	880	910
27	University of Illinois at Chicago	Chicago	1,106	900
28	Emory University	Atlanta	869	868
29	University of Iowa	Iowa City	901	865
30	University of Maryland College Park	College Park	827	861
TOPLAM			41 043	41 616

Kaynak: Institute of International Education, Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003, New York, 2004, s. 83.

ABD’de görev yapan 84.281 yabancı öğretim elemanından 41.6162’sının, ABD’nin çok önemli 30 üniversitesinde görev yapmakta olduğu tabloda görülmektedir.

**Tablo 1-17: ABD'deki Yabancı Akademisyenlerin Uzmanlık Alanlarına Göre Dağılımları
(Yıllara göre %)**

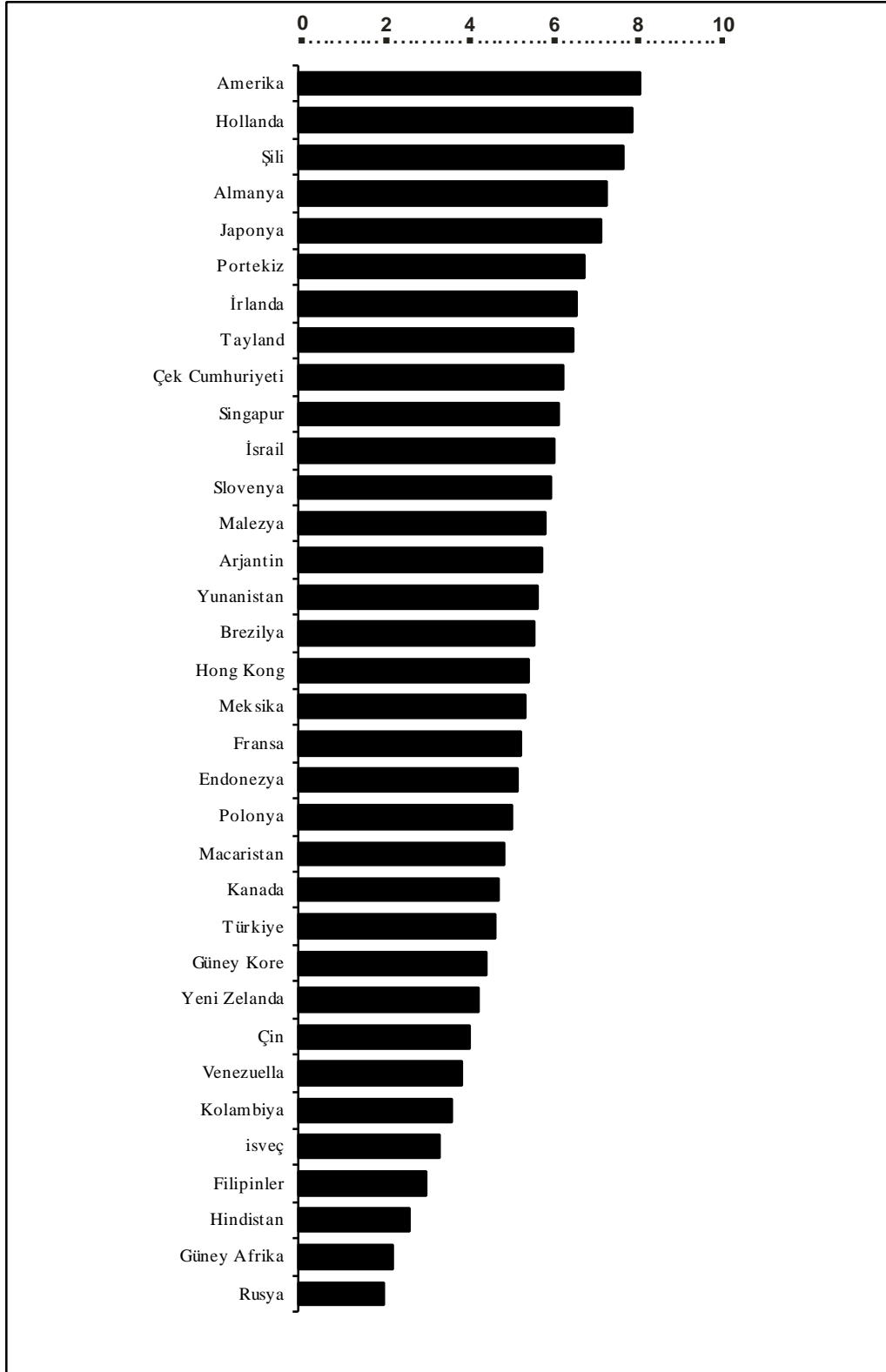
Uzmanlık Alanları	1993-1994 %	1994-1995 %	1995-1996 %	1996-1997 %	1997-1998 %	1998-1999 %	1999-2000 %	2000-2001 %	2001-2002 %	2002-2003 %
Sağlık Bilimleri	27,4	28,6	27,6	27,1	26,9	26,2	23,8	26,9	27,4	25,0
Yaşam & Biyolojik Bilimler	13,1	14,1	12,8	15,4	14,4	15,4	16,	14,7	14,6	17,5
Fiziki Bilimler	14,7	12,8	14,3	13,8	14,5	15,0	14,8	14,7	14,0	14,3
Mühendislik	11,6	11,9	13,4	11,8	11,7	12,6	11,9	12,6	11,4	11,8
Sosyal Bilimler & Tarih	4,6	4,0	4,2	4,6	4,6	4,3	3,9	3,6	4,5	4,1
Ziraat	3,7	3,4	3,5	4,1	4,0	3,4	3,6	3,9	3,4	3,9
Bilgisayar & Enformasyon	2,3	2,3	2,7	2,2	2,9	2,5	2,9	2,7	3,3	3,2
İşletme	3,2	2,8	2,9	2,6	2,5	2,3	2,4	2,5	3,1	2,9
Matematik	2,9	2,5	2,8	2,8	2,9	2,8	2,6	2,5	2,6	2,7
Yabancı Diller & Filoloji	2,2	2,3	2,0	2,3	1,9	2,3	2,8	1,9	2,0	2,5
Diğer	2,2	3,1	1,5	1,6	2,2	1,5	3,3	2,8	2,4	1,9
Eğitim	1,5	1,8	1,6	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6
Toplum Bilimi	1,7	1,8	1,5	1,6	1,7	1,8	1,8	1,8	1,4	1,4
Edebiyat	1,5	1,4	1,7	1,8	1,6	1,5	1,4	1,3	1,4	1,1
Güzel Sanatlar	1,6	1,2	1,7	1,5	1,5	1,4	1,3	1,2	1,3	1,1
Hukuk	1,2	1,1	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1	1,2	1,0	1,0
Psikoloji	0,9	0,9	0,9	0,8	1,0	1,0	1,1	1,0	1,0	1,0
Mimarlık & Çevre Düzenleme	0,7	0,7	0,8	0,7	0,6	0,8	0,8	0,7	0,8	0,7
Din & Felsefe	1,1	1,1	0,7	0,9	0,7	0,7	0,7	0,6	0,9	0,6
İletişim	0,6	0,6	0,6	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6
Kamu Yönetimi	0,7	0,6	0,8	0,7	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5
Ev Ekonomisi	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,3	0,4	0,5	0,5
Kütüphanecilik	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Pazarlama	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
TOPLAM (Kişi)	59,981	58,074	59,403	62,354	65,494	70,501	74,571	79,651	86,015	84,281

Kaynak: Institute of International Education, Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003, New York, 2004, s. 86.

ABD'deki üniversitelerde çalışan yabancı akademisyenlerin, 1993 yılından 2003 yılına kadar sürekli arttığını, uzmanlık alanlarındaki oranların yıllara göre küçük miktarda değiştiğini ancak alanlar içindeki sıralamasının 1993-2003 arasındaki 10 yıllık sürede değişmediğini ve Sağlık Bilimleri, Yaşam ve Biyolojik Bilimler, Fizik Bilimler ve Mühendislik alanlarının hep ilk dört sırayı koruduğu görülmektedir. Bu dört alanın, 2002-2003 yılında tüm alanlar içindeki oranın ise % 68,6 olduğu ve on yıllık süre içinde yaklaşık bu yüzdelerde olduğu dikkat çekicidir.

İsveç'te bir iş okulu olan IMD tarafından en son Dünya Rekabet Yılığın için yapılan, iyi eğitilmiş insanların, 288 kritere göre ülkelerarası göç eğilimlerini ve ülkelerin rekabetini belirleyen araştırma sonuçları aşağıdaki grafikte görülmektedir.

Grafik 1-2: Bazı Ülkelerdeki İyi Eğitimli rin Ülkelerinde Kalma ve Göç Eğilimleri

Kaynak: The Economist, “Brain Drain”, Vol. 352, No. 8127, 10–16 July 1999, s. 116.

Grafikte yer alan ülkeler içinde, iyi eğitim görmüş ve göç eğiliminde olmayanların en yüksek olduğu ülke ABD'dir. Yani iyi eğitim görmüş insanlar ABD'de kalmak istiyorlarki bunların oranı 10 kişide 8 kişidir. Eş ifade ile ABD'ndeki iyi eğitimlilerin % 80 ülkede kalma, % 20'si göç eğilimindedir. Bu durum ABD'nin vasıflı emek göçünü ne kadar yüksek oranda aldığını ve bu ülkenin ne kadar az beyin göçü verdiğini, gelecekteki eğiliminde böyle olacağını düşündürmektedir. Genel olarak gelişmekte olan ülkeler iyi eğitimli, vasıflı insan gücünü gelişmiş ülkelere vermektedir. Yani beyin göçünün yönü gelişmekte olan ülkelere daha zengin, gelişmiş ülkelere doğrudur. Buna rağmen ABD'den sonra ikinci sırada yer alan ve gelişmekte olan ülkeler içinde yer alan Şili'deki iyi eğitimli insanlar, birçok gelişmiş ülkelerde olduğundan fazla ülkelerinde kalma eğilimindedir. Yine gelişmiş ülkeler içinde yer alan İsveç, özellikle ülkedeki çok yüksek gelir vergisi sebebiyle en çok beyin göçü eğilimi olan ülkeler içinde yer aldığı görülmektedir. İyi eğitimli insanların en çok göç eğiliminde olduğu ülkeler Güney Afrika, Rusya, Hindistan, İsveç, Filipinler, Kolombiya, Venezuela ve Çin şeklinde sıralanmaktadır. Bu ülkeler, beyin göçü veren ülkeler içinde yüksek miktarları ile ilk sıralarda yer alan ülkeler olup, bu eğilimlerin yüksek olması gelecekte yüksek beyin göçü veren ülkeler içinde yer almaya devam edeceklerini düşündürmektedir.

1.8. Beyin Göçü ile İlgili Çeşitli Politika ve Uygulamalar

Dünya'da, beyin göçü olgusu ve problemine ilişkin, devletlerin genel olarak üç temel yaklaşım içinde oldukları ve buna uygun devlet politikası oluşturdukları söylenebilir. Buna göre:²³³

İlk politika çeşidi, "aktif düzenleme"dir. Buna göre, uluslararası vasıflı göçünün, hukuki, yönetsel, ekonomik vb. araçlar yolu ile devlet düzenlemesine tabi olması söz konusudur. Bu politikada, göçmenleri geri döndürmeyi hedef alan programların yapılandırılması sürecinde, ulusal ve uluslararası hukuki bir takım kanunların oluşturulması ve bunların uygulanması gerekliliği temel özelliktir. Bu tür politikayı destekleyen ülkeler ise genellikle, "beyin göçü" nedeniyle büyük kayıplar vermekte olan, daha çok gelişmekte olan, göç veren ülkelerdir.

²³³ Ushkalov, Malakha, a.g.e., s. 93.

İkinci politika çeşidi ise, “müdahalede bulunmama” prensibini temel alır. Bu politikaya göre, devlet veya devletleri yüksek nitelikli kadroların uluslar arası göçünü durdurmaları imkânsızdır. Ayrıca böylesi bir müdahalede bulunmak da, günümüz dünyasındaki temel kişi hak ve özgürlüklerini hiçe saymak anlamına gelir. Göçü engellemeye yada bu konuda düzenlemeler yapmaya yönelik her türlü faaliyet, özgürlükleri kısıtlar ve bu yüzden de bu tür faaliyetlere kesinlikle müsaade edilmez, edilmemelidir. Doğal olarak, bu kavramı ve politikayı destekleyen ülkeler; dışarıdan bilim adamı göçü alan, daha çok gelişmiş göçle gidilen, ev sahibi ülkelerdir.

Üçüncü politika ise, “geleceğe yönelik” politikalarlardır. Bu politikanın temelinde entelektüel göçün, uzun vadede uluslar üstü bir düzeyde düzenlenmesi ve bu sırada da, kişi çıkarları ile göçle gelenlerin, geldikleri ülkelerin çıkarlarının korunması esasları vardır. Bu politikanın hayata geçebilmesi için, genel kabul görmüş devlet normları ile gelişmeyen ve göçmen haklarına sekte vurmeyen uluslar arası hukuki normların ve yasama maddelerinin formüle edilmesi gerekir. Ayrıca, bu hukuki formlar, göçmenin rızasını da temel almalıdır. Öyle görünmektedir ki, uluslar arası işbirliğinin temel olduğu böylesi bir düzenekte ancak, entelektüel göç ve güvenliğe dair olan problemler çözülebilir.

Görüldüğü gibi beyin göçü ile ilgili politikalar, eleman alan ve kaybeden ülkeler ve temel amaçlar açısından farklılıklar göstermektedir. Son yıllarda ise BM başta olmak üzere çeşitli uluslar arası akademik kuruluşlar tarafından beyin göçü ile ilgili program ve politikalar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Vasıflı emeği, yurtdışına gönderen ülkelerin beyin göçü ile başa çıkabilmesi için; kısıtlayıcı, telafi edeci, onarıcı/tamir edeci ve geliştirici olmak üzere dört çeşit politika oluşturdukları görülür. Bunlar göç alan ülkenin uygulayacağı politika seçenekleri; a) Gelişmekte olan ülkenin çıkarını koruma b) Diaspora seçeneği; ülke dışında yaşayanların kaynaklarını kalkınma için kullanmak c) Göç edenlerin dönüşü ve uluslar arası anlaşmalar d) Ekonomik kalkınmayı kolaylaştırıcı politikalarlardır.

Günümüzde yukarıda belirtilen devlet politikaları ve yaklaşımdaki temel amaçlar açısından beyin göçü ile ilgili politikaları, beyin göçünü artırıcı ve azaltıcı olmak üzere iki ana başlıkta, beyin göçünü azaltmayı hedefleyen politikaları ise, kısıtlayıcı ve özendirici politikalar şeklinde ele almak mümkündür.

1.8.1. Beyin Göçünü Artırıcı Politikalar

Beyin göçünü artırıcı politikalarını genellikle, beyin göçünden büyük yararlar elde

etmekte olan ve beyin göçünü büyük oranda almış, almaya da devam eden gelişmiş ülkeler uygulamaktadır. Ayrıca, beyin göçüne sebep olan itici faktörlerin terk edilen, gelişmiş ülkelerde yer alması ve bunlara yönelik gerekli çalışmaların yapıp tedbirlerin alınmaması da gelişmiş ülkelerin beyin göçünü artırıcı politikalarının etkili olmasını sağlayan politikalardır. Bu politikaların en etkili olanı ise, beyin göçünün genişliği içinde ifade ettiğimiz gibi, başta ABD olmak üzere Kanada, Avustralya ve İngiltere gibi ülkelerin vasıflı insan gücüne doğan büyük talepten dolayı 1960'lı yıllar içinde göç politikalarını değiştirmeleri ve 19. yüzyılda sıkı bir şekilde devam ettirdikleri, göçmenleri bölge ve ırksal prensiplere göre belirleme yerine vasıf esaslarını dikkate almaları olmuştur. Bölge ve ırkları temel alan uygulamaların, liberal değerler ve insan hakları prensiplerine ters düştüğünü gören gelişmiş birçok ülkedeki yasa koyucular yavaş yavaş yasalar koyarak bu ayırımdan uzaklaşmışlar ve süreç içinde özellikle gelişmekte olan ülkelere yüksek oranlarda vasıflı insan gücü almışlardır. Günümüzde birçok gelişmiş ülkenin, vasıflılar için sunduğu yüksek yaşam şekli, ücretler, araştırma ve çalışma imkânları vb. birçok çekici unsurlar beyin göçünü artırmaya yönelik politikalardır.

Akıştaki artışlara rağmen, uluslar arası vasıflı göçü, egemenlik ve ülke-içi iş gücü pazarlarının korunması için büyük oranda belli düzenlemelere tabi tutulmaktadır. Bu bağlamda, vatandaşların maaşları, sosyal güvenlik sistemlerinin devamlılığı gibi unsurlar korunmaya ve devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Yüksek vasıflılar için bile, ev sahibi ülkenin göç yasasının katılık durumu ve benzeri yönetsel prosedürler önemli bir göçü önleme veya kolaylaştırma faktörüdürler. Pekçok OECD ülkesinde özellikle de ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık'taki göç yasalarında önemli reformlar kaydedildi ve 1990'larda yapılmış olan bu değişiklikler ile yüksek vasıflı göçmenlerin yararına olacak şekilde, giriş kriterleri daraltıldı ve katılaştırıldı. Bu önemli hukuki değişikliklerin yapılmasında, endüstri ve üniversitelerden gelen ekonomik talepler kadar, vasıflı olmayan göçmenlerin ulusal refah düzeyi üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması gerektiğini söyleyen bazı grupların talepleri de önemli ölçüde etkili olmuştur. ABD'nin, 1990'a ait Göç Reformu Yasası'na göre, vizeler verilirken, öncelikle bilim ve mühendislik vasıflarına sahip olan kişiler tercih edilecektir. Bilim ve mühendislik alanlarındaki yabancı vasıflı işgücüne ve yabancı öğrencilere karşı önemli bir talebin doğmuş olmasının bir nedeni de; Bilgisayar ve Enformasyon teknolojilerinde yaşanan vasıflı insan kıtlığı ile baş edebilme isteğidir. Pekçok OECD ülkesi, bilgi teknolojisi (IT) uzmanlarının göçünü kolaylaştıracak olan politikalar uygulamaya başlamıştır. Ayrıca, birçok ülkede, bu göçmen kategorisine giren insanlar, ulusal işgücünü, yabancı işgücünden

doğabilecek olumsuz durumlardan mümkün olduğunca korumayı amaçlayan katı işgücü pazarı testlerinden muaf tutulmaktadır. Mesela Fransa’da, bir yönetim tüzüğü çıkarılmıştır ve bu tüzüğe göre, iş gücü pazarının durumu, belli koşullar altına, yabancı bilgisayar uzmanlarının alınmasına karşı çıkmak üzere kullanılamaz.²³⁴

ABD’nin “yeşil kart” (Green Card) uygulaması ile sadece 2005 yılında dünya genelinden 55.000 kişi olmak üzere, istatistiklerine göre, dünya genelinde yıllardır müracaat eden milyonlarca kişi içinden yüz binlerce insanı vatandaşlığına kabul etmesi,²³⁵ Kanada’nın uyguladığı ve puan esasına dayalı “göçmen kabulü” ve ABD’ndekine benzer, “yeşil kart” uygulamasına giden Almanya’yı ve bu uygulamalarını beyin göçünü arttırmaya yönelik politikalara örnek olarak verebiliriz. Büyük oranda göçmen akımına uğrayan gelişmiş ülkeler zaman zaman izledikleri açık kapı politikasından vazgeçerek çeşitli kısıtlamalara gidip özellik ve öncelikle, ihtiyaç duydukları alanlarda özelliklere sahip yüksek vasıflıları kabul etmektedirler. Sayıları az da olsa gelişmekte olan ülkelerinde, çeşitli alanlarda ihtiyaç fazlası vasıflıyı yurt dışına göçe teşvik etmesi, Filipinler ve Bangladeş gibi ülkelerin sağlık çalışanlarını yurt dışı göçe teşvik etmesini de göçü artırıcı politikalar içinde örnek olarak verilebilir.

Başlıca endüstrileşmiş ülkelerin göç politikaları son yıllarda oldukça değişerek, yüksek vasıflı göçmenlere daha açık olmaya başladı. Avrupa ülkeleri arasında, ekonomik rekabetin ülkedeki mevcut vasıflı insan kaynaklarının kalitesi ve miktarına bağlı olduğuna dair yaygın bir görüş söz konusudur. Avrupalı siyasetçiler, global yüksek vasıflı insan kapitali piyasasından faydalanmanın yolunu aramaktalar. Çoğu OECD ve AB ülkesinde de vasıflı emek talebini beyin göçü yolu ile karşılamak üzere beyin göçünü arttırmaya yönelik politikalar izlendiği görülür. Bu ülkeleri ve uyguladıkları politikalar kısaca şöyle özetlenebilir:

ABD’de kongre, geçici bir süre için, H-1B vize programı adı altında profesyonel göçmenlere verilmekte olan geçici vize sayısını artırdı. Buna göre, 2000–2003 yılı arasında yıllık 195.000 vize verilmesi öngörüldü.

Kanada, özellikle Quebec gibi birkaç eyalette eyalet yönetimi, bilgi teknolojisi (Information Teknoloji-IT), mühendislik, sağlık hizmetleri çalışanları ve finans

²³⁴ Dominique Guellec, Mario Cervantes, “International Mobility of Highly Skilled Workers: From Statistical Analysis to Policy Formulation”, **International Mobility of the Highly Skilled**, Paris: OECD Proceedings, 2002, s. 84.

²³⁵ Green Card, “Dv Lottery Statistics”, (Çevrimiçi), <http://www.greencard4you.us/dv.html>, 21.07.2005.

alanlarındaki yabancı akademisyenleri, eyalet üniversitelerine çekmek için onlara, beş yıl gelir vergisinden muafiyet vermişlerdir. Avustralya ve Kanada'nın, yüksek vasıflı göçmenleri ayırabilmek için puana dayalı bir göç sistemi uyguladığını özellikle belirtmelidir.²³⁶

Avrupa'nın demografik yapısının değişerek, daha yaşlı ve daha az nüfuslu bir hal alması, Avrupa toplumundaki yeterli vasıflı işgücünün karşılanamamasında da etkili olmaktadır. İş ve endüstri liderlerinin, işleri dolduracak doğru vasıflardaki insanları bulmakta zorluklar yaşaması gerçeği söz konusudur. Bu zorluklar özellikle bilgi teknolojisi, telekomünikasyon ve sağlık gibi önemli ve stratejik sektörlerde yaşanmaktadır. Bu şartlar altında, AB ülkelerinin yüksek vasıflı işçi göçüne karşı tavrı ve politikası önemli ölçüde değişmiştir. Belçika, Danimarka ve İngiltere'de diğer AB ülkelerine kıyasla, AB üyesi olmayan ülkelere gelen göçmenler arasında yüksek vasıflı olanların oranı daha fazladır. Belçika ve İngiltere için bu durum kısmen, Londra ve Brüksel'deki birçok (Avrupalı) yabancı şirket ve bankaların merkezlerinde yüksek vasıflı işçilerin çalışmasıyla açıklanabilmektedir. Belçika, Danimarka ve İngiltere'deki yüksek vasıflı göçmenlerin ortalama seviyeden fazla bir bölümü idari pozisyonlardadır. Bu gerçek de bu "göçmenlerin" firma içi transferler ve başlıca çok uluslu şirket ve organizasyonların çalışanları olduğu varsayımını güçlendirilmektedir. Yüksek vasıflı göçmenlerin, yabancılara oranı, AB ülkeleri arasında farklılık göstermektedir. İstatistikî zorluklara rağmen, değişik AB işgücüne dahil, vasıflıların toplam yabancı işgücüne oranlarına bakıldığında, Belçika listenin başında yer alırken, Almanya ikinci, İngiltere'nin üçüncü olduğu görülmektedir.²³⁷

Almanya'da, İçişleri Bakanı tarafından sunulan yeni tasarı, ülkenin daha fazla yabancı işçiye ihtiyaç duyduğunu doğrulamaktadır. Hükümet, başta bilgi teknolojisi alanı olmak üzere ihtiyaç duyduğu yüksek vasıflı ihtiyacı karşılamak üzere 20.000 göçmen vizesi ile tasarladığı pilot projeyi uygulamaya başlamıştır. Bu vizelerin 1/3'ü genellikle küçük firmalar tarafından istihdam edilen Doğu Avrupalı ve Hintli vasıflılara verilmiştir. Bu göçmenler ilk olarak geçici çalışma izni alacak, ancak yüksek vasıflı olanlar; mühendisler ve IT uzmanları gibi boşlukları dolduracak olanlar, hemen devamlı oturma

²³⁶ Guellec, Cervantes, *age*, s. 84.

²³⁷ Jerry Sexton, "The Feasibility of Providing Statistical Information on the International Mobility of the Highly Skilled for OECD European Countries", **OECD Directorate for Education, Employment, Labour and Social Affairs**, OECD Proceedings 2000, Paris, s. 40-42.

izni alabileceklerdir. Yeni önerilen bir Alman yasa tasarısı vasıflılara baştan itibaren kalıcı oturma izni verilmesini içermektedir. Ayrıca, yasa vasıflı göçmenlerin eş ve çocuklarında beraberlerinde getirme hakkı tanımaktadır. Almanya, bilgi teknolojisi çalışanlarının göçünü desteklerken Kanada, kendi Araştırma Kürsü'lerinin promosyonunu yaparak yabancı bilim adamı ve akademisyenleri çekmeyi amaçlıyor.²³⁸

Fransa'da 1993 göç kanunu, bilim adamları ve âlimler için özel bir statü yaratmıştır. Aynı yıl, belirli yüksek vasıflı profesyonellik kategorileri için giriş koşullarını kolaylaştırmak için kanunlar oluşturulmuştur. Bilgisayar uzmanları yılda 180.000FF'den fazla kazanırken yüksek donanımlı geçici çalışanlar ayda 23.000FF'den fazla kazanmaktadır. Ayrıca her ikisi de son derece basitleştirilmiş bir prosedürden faydalanıyorlar ve eğer bir yıllık izin alırlarsa, aile birleşmesi talebinde bulunabilirler. Ayrıca, pekçok son dönem tedbirleri, yabancı bilim adamları, araştırmacı ve yüksek vasıflıların geçici göçünü teşvik edici niteliktedir. Bunlara destek için 1998 yılında hükümet, EduFrance adlı bir ajans kurup çalışmalarını için 100 milyon Fransız Frank'ı ayırmıştır. Fransa'da "bilimsel vize" (scientific visa) adıyla tanıtılan ve EEA (European Economic Area) 'ya dahil olmayan ülkelerdeki bilim adamlarına, Fransa'da çalışmak üzere hızlandırılmış bir prosedürle izin verme amacı taşıyan uygulama buna diğer bir örnektir. Benzer olarak, "green cards" (yeşil kart) uygulaması Almanya hükümeti tarafından EEA'ya dâhil olmayan ülkelerdeki IT profesyonelleri için başlatılmıştır.²³⁹

İngiltere'de, güzel iş fikirleri ya da iş deneyimi olan veya iş alanında iyi dereceleri olan, sermaye sahibi kişilere göç için hemen başvurabilme imkânı tanımıştır. Özellikle bilgi teknolojisi, teknik uzmanlar veya e-ticaret gibi işlerde yeni fikirleri olanlara açıktır. Bundan başka, İngiliz üniversitelerinden mezun olan AB'ye dahil olmayan öğrencilere, iş bulabildikleri takdirde İngiltere'de kalma imkânı verilmiştir.

Danimarka'da, yabancı uzmanlara, bazı spesifik durum değerlendirmeleri yapıldıktan sonra, oturma izni alma şansı tanımıyor. Ayrıca, yabancı uzmanlar, yerleştikleri ilk üç yıl için vergi indiriminden yararlanabilmektedirler.

İrlanda'da, vasıf azlığının görülmesiyle birlikte hükümet batı dünyasının en liberal çalışma izni sistemini çıkardı. Çalışma iznine başvuran artık Dublin'de tutulmayacak,

²³⁸ J. Hooper, "Germany to Offer Permanent Future to Skilled Migrants", *The Guardian*, 5 July 2001.

²³⁹ Sami Mahroum, *Highly-Skilled Globetrotters: Mapping the International Migration of Human Capital*, London: R&D Management, 2000, s. 23-29.

herhangi bir İrlanda Konsolosluğu liberal kriterlerini karşılayan herkese (temelde, bir İrlanda firmasında çalışacak vasıflı kişilere) çalışma vizesi verilebilecektir. Bilgi teknolojisi başta olmak üzere birçok alanda vasıflı emek gücü açığı yaşayan İrlanda hükümeti, 2000 ve 2001 yıllarında yurt dışındaki ve Doğu Avrupa'daki vatandaşlarını ve yabancı yüksek vasıflılarını ülkeye çekmek için bazı kampanyalar başlatmıştır. Ülkeyi, göç edilecek bir ülke olarak tanıtmaktadır. Hükümetin sponsorluğunda, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Hindistan, Güney Afrika ve ABD'de fuarlar tertip edilmiştir. 2000 yılında yeni çalışma vizesi verilerek bununla ülkede özellikle yokluğu çekilen yüksek vasıflıların girişi hedeflenmiştir.²⁴⁰ Endüstriyel İsveç Birliği son dönemde çıkardığı bir yayımla, hükümete İsveç'in geçici ve kalıcı yüksek vasıflı göçmenler için cazip bir ülke olarak tanıtmaları ve yüksek vasıflıların göçünü kolaylaştırıcı prosedürler getirip, yasal bariyerleri kaldırma konusunda çağrıda bulunmuştur.²⁴¹

Hollanda'da, yabancı yüksek vasıflıların, 10 yıl süreyle % 30'luk gelir vergisi indiriminden faydalanmaları sağlanmaktadır.

İsveç'te yüksek vasıflı çalışan yabancılara vergi indirimi uygulanmakta, gelirlerinin ilk % 25'i için vergi ödememektedirler.²⁴²

NAFTA, AB ve MRA (Avustralya–Yeni Zelanda Karşılıklı Tanınma Antlaşması) benzeri bölgesel bloklaşma, ikili ve çok uluslu antlaşmaların güveni artırdığı, arzu edilen sanayi teşvikli hareketleri hızlandırmada ve yüksek vasıflı emeğin akışını kolaylaştırmada büyük rol oynadıkları belirtilmektedir.²⁴³

1.8.2. Beyin Göçünü Azaltmaya Yönelik Politikalar

Beyin göçünü yüksek miktarlarda veren genellikle gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları beyin göçünü azaltmaya yönelik politikalar, kısıtlayıcı ve özendirici politikalarlardır.

Kısıtlayıcı politikaların başında, ülkenin ihtiyaç duyduğu vasıflı elemanların yurtdışına çıkmasını önlemek için radikal çözümler gelmektedir. Ancak bu konuda asıl beceri, totaliter rejimlerin baskıcı yöntemleri ile insan hak ve özgürlüklerini kısıtlayarak

²⁴⁰ P. MacEinri, "Immigration into Ireland: Trends, Policy Responses, Outlook", (Draft Paper), Irish Centre for Migration Studies, National University of Ireland, 2001, s. 97.

²⁴¹ Guellec, Cervantes, a.g.e., s. 84.

²⁴² Mahroum, *Highly-Skilled Globetrotters...*, a.g.e., s. 29–31.

²⁴³ Robin R. Iredale, "The Need to Import Skilled Personnel", *International Migration, (Special Issue: Migration and Development)*, Vol. 37, 2000, s. 89–93.

değil, insanları ikna ederek beyin göçünü önlemek ya da azaltabilmektir. Kısıtlayıcı politikalara, yeni mezun vasıflılardan belirli bir süre mecburi hizmet istemek, yabancı ülkelerde öğrenim için ayrılan kaynakları sınırlandırmak, yurtdışına gönderilen öğrenci ya da bilim adamlarına tanınan süre sonunda ülkeye dönmelerini sağlamak gibi örnekler verilebilir.

Çoğunlukla bursları reddetme yoluyla yurtdışında okuma imkânlarını sınırlandırmak ortak olarak uygulanmaktadır. Hindistan ülkede olanakları olan akademik alanlarda bu özel politikayı takip etmektedir. Bunun gibi bazı gelişmekte olan ülkeler, yurt dışında öğrenime kısıtlamalar getirmektedir. Başka bir genel politika ise yurtdışında okumak için destek verme karşılığında belirli hizmet süreleri koymaktır. Peru, Türkiye'deki uygulamaya benzer olarak burs ya da yurtdışında eğitim kredisi alan öğrencilerden kamu kuruluşları veya üniversitelerde hizmet vermelerini talep etmektedir. Meksika'da Ulusal Bilim ve Teknoloji Konseyi tarafından verilen burslar ülkede önemli pozisyonlarda çalışmak için geri dönmeyi gerektirmektedir. Birçok Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde de benzer gereklilikler bulunmaktadır. Bu zorunlulukları yerine getirmeyenlere genelde yüksek para cezası verilmektedir. Birçok ülkenin özellikle tıp doktorlarının göçü konusunda endişeleri olmuştur. Doktorları dışa çıkmasını engellemek için alınan ilginç bir önlem; ABD'deki bir hastanede çalışmak için sertifika veren "Yabancı Tıp Mezunları Eğitim Konseyi'nin" (Educational Council of Foreign Medical Graduates-ECFMG) yerel sınavlarını yasaklamak olmuştur. Örneğin, 1967'de Hindistan bu şekilde bir yasaklama getirmeye karar vermiştir. Önceden de tıp doktorlarına pasaport verilmesine sınırlar getirilmesi istenmiş ancak, hukuksal olarak bunun geçerliliği korunamamıştır. Filipinler gibi bazı gelişmekte olan ülkede, tıp profesyonellerine getirilen kırsal hizmet zorunluluğudur. Ülke için gerekli olan eğitimli personelin dışarı çıkmasını kısıtlamak için en kapsamlı siyaset paketi 1970'de Sri Lanka'da başlatılmıştır. Hükümet tüm tıp mezunları için 5 yıl yerel hizmet zorunluluğu getirmeye karar vermiştir. Dışarıda iş bulmak için ülkeyi terk eden profesyoneller için pasaport kontrolleri sıkılaştırılmıştır. Alternatif olarak otoriteler ülkeyi terk eden kişiden yerel bir ticaret bankasında bireysel hesap açmasını ve bu hesaba belirli miktarda döviz havalesi yapmak için antlaşma yapmasını istemiştir. Bununla beraber bu kısıtlayıcı önlemler kötü bir şekilde başarısız olmuştur. Bu önlemlerin uygulandığı dönemde yurtdışına çalışmaya giden profesyonellerin sayısı neredeyse iki katına çıkmıştır. Ters etkileri netleştiginde ise Sri

Lanka hükümeti bu önlemleri yerlerine teşvik edici politikalar geliştirmek suretiyle kaldırmıştır.²⁴⁴

Beyin göçü problemiyle baş etmek için alınan çoğu kısıtlayıcı ölçünün zayıflığı şu şekilde özetlenebilir; bu tarz kısıtlamalar hem sıkıntı verici olacak hem de ülkeye geri dönmesi istenen profesyonelleri gücendirerek muhtemelen verimlilikleri ve ülkelerine bağlılıkları üzerinde ters etkiler yaratacaktır. Bu yüzden bu kısıtlamalara nadiren başvurulur ve genelde Sri Lanka’da olduğu gibi profesyonel grupların etkili protestoları dolayısıyla iptal edilir.

Özendirici politikalar, beyin göçünün önem ve olumsuzluklarını gören birçok gelişmekte olan ülke, vasıflı insan gücünü kaybetmemek için, ülkelerindeki yüksek vasıflıların iten ve onları özellikle, gelişmiş ülkelere çeken unsurları yani beyin göçünün sebeplerini analiz ederek, onları göçe iten unsurları ortadan kaldırmak ve az indirmek gayreti içindedir. Daha iyi çalışma, araştırma, yaşama imkânı sağlamak, ücretlerini iyileştirmek vb. politikalar.

Batı Asya Ekonomik Komisyonları (Economic Commissions for Western Asia–ECWA) ve Lübnan, Suriye, Irak, Ürdün, Filistin ve Yemen Demokratik Cumhuriyeti için ile ilgili bir UNITAR çalışmasındaki rapor ve önerilerin ana başlıkları teşvik edici politikalar ile ilgili olarak, , yüksek eğitilmiş personelin çalışmasının beklendiği ortamı geliştirmeye öncelik vermek, minimum maaş seviyesi gibi temel ihtiyaçları tatmin etmek, tam zamanlı çalışmaya ve kariyer güvenliğine izin vermek, bireysel vasıf ve kabiliyetleri farketmek, kariyer yoluyla promosyon için olanak sağlamak, emek hareketliliğini arttırmak, yurt dışındaki meslektaşlarla kontakların sürdürülmesine ve beslenmesine yardımcı olmak ve özelleşmiş literatüre giriş imkânı sağlamak gibi hususlara yer vermiştir. Rapor ayrıca, araştırmalara mali destek, çalışma şartlarıyla ilgili konular, ekonomik olmayan düşüncelerin önemini de vurgulamaktadır. Birçok araştırmaya göre problemin kalbi ev ve yabancı ülkelerdeki maaş farklılıklarıdır. Hint profesyonellerin ABD’de ülkelerinde kazandıklarının 10–15 katını kazandığı bildiriliyor. Literatürde özellikle vurgulanan bir öneri, gelişmekte olan ülkelerde var olan üniversitelerin, araştırma merkezlerinin, enstitülerin ve laboratuvarların güçlendirilmesi aynı zamanda da yeni merkezlerin kurulması yoluyla yüksek kaliteli eğitim ve araştırma için kapasite artırımına

²⁴⁴ Turhan Oğuzkan, “A Global Perspective of the Brain Drain from Developing Countries”, **Boğaziçi University Journal (Nisan 1986)**, Vol. XI, 1984–1985, s. 33–35.

gidilmesidir. Eğitim ve araştırma üstünlük merkezleri birçok Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde mevcut olmakla birlikte bunları kurma ve devam ettirmenin yüksek maliyetli olması çoğalmalarını engellemektedir. Brezilya bilim adamlarının göçüyle başa çıkmak için bir süredir başarılı bir program sürdürmektedir. Bu programın özü, merkezi planlama yoluyla tahsil imkânlarını ülkenin ihtiyaçlarıyla eşleştirmektir. Brezilya programının diğer önemli bir özelliği araştırma ve öğretimde ev temelli mezuniyet merkezlerini vurgulayarak belirli sektörlerde kritik bir bilim adamı topluluğu oluşturmaktır.²⁴⁵

1.8.3. Beyin Göçünü Durdurma ve “Kaybedilen Beyin Gücünü Geri Kazanma” ya Yönelik Bazı Uygulamalar

Hızla artan vasıflı insan gücü taleplerini karşılamak için beyin göçünü alan özellikle gelişmiş ülkeler, beyin göçünü artırmaya yönelik teşvik edici, özendirici politikalar oluşturup uygularken, beyin göçü veren ülkelere vasıflı göçünü azaltmaya yönelik çeşitli çalışmalar yapmaktadırlar. Çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerin, beyin göçünü azalmaya yönelik geliştirdikleri bu politikaların teşvik eden politikalar kadar etkili olduğu söylenemez. Ayrıca, geliştirilip uygulanan politikalar ne olursa olsun beyin göçünü tamamen durdurmak mümkün olmamaktadır. Beyin göçünü tamamen durdurmak mümkün olmasa da, vasıflıların o ülkeden iten ve diğer ülkelere çeken sebeplerin tespiti ve bu sebeplere yönelik alınacak tedbirler, düzenlemeler, geliştirilecek politikalar ve etkili uygulamalar ile beyin göçü azaltılabilir ve beyin göçü ile çeşitli ülkelere göç eden yüksek vasıflı elemanlar terk ettikleri ülkelere geri getirilebilir, yeniden kazandırılabilir. Dünyada çok yüksek miktar da göç veren başta gelişmekte olan ülkelerin uygulamaları bunu göstermektedir.

1.8.3.1. Çin

Çin, yıllardır yüksek miktarlarda vasıflı elemanını beyin göçü yoluyla kaybeden ülkelerin içinde çoğunlukla başında yer almıştır. Gerek Tayvan gerekse Çin'in Taipei kenti bu konuda verdiği göçle dikkat çekmektedir. Yüksek beyin göçü veren Çin Halk Cumhuriyeti, 1970 'li yılların başından beri, beyin göçünü azaltmak ve geri getirmek için bir dizi çalışma yürütmektedir.

²⁴⁵ UNITAR, **The Brain Drain from Five Developing Countries**, New York: The United Nations, 1971, s. 136 & Oğuzkan, “A Global Perspective of the Brain Drain...”, **a.g.e.**, s. 34-36.

Devlet öncelikle, Çin Cumhuriyeti Ulusal Gençlik Komisyonu'nu (National Youth Commission–NYC) kurmuş ve kabine düzeyinde bir hükümet ofisi açmıştır. Konu ile ilgili başka örgütler oluşturulmuştur. Başta Çin Cumhuriyeti Ulusal Gençlik Komisyonu ve diğer kuruluşların görev alanı ve çalışmaları ise kısaca şunlardır:²⁴⁶

1. Seyahat Teşvik Kredisi: Daha önceden Çin Halk Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı'nın, yurt dışında öğrenimlerini tamamlayan çalışanlardan, geri dönenlere ve onlarla dönen ailelerine sağladığı havayolu seyahat prim ve yardımlarını 1970'lerden beri NYC yürütmektedir.

2. İşe Yerleştirme: NYC, deniz aşırı yerlerde okuyan ve öğrenimlerinden sonra çalışan Tayvanlı yüksek vasıflılara, Tayvan'da iş buluyor ve Tayvan'daki yüksek nitelikli personel arayan işverenler arasında bağlantı kurulmasını sağlamaktadır. NYC'nin bu görev alanı aşağıdaki hizmetleri içeriyor:

a) Tavsiye: Tayvan'daki, yüksek öğrenim görmüş personel arayan hükümet kurumlarına, özel ve kamu kolej ile üniversitelerine, özel şirketlere vb. yerleri NYC'ye başvuranlara tavsiye ediyorlar.

b) Bir Bilgi Evi: Her ay NYC, iş arayan eve dönmüş, dönmek isteyenlerle ilgili bilgileri topluyorlar ve bu bilgileri broşür halinde eleman arayan 2.500'ün üzerindeki şirkete gönderiyorlar. Aynı şekilde, NYC her yıl üzerinde 'yüksek lisans ve doktora yapmış iş gücü' arayan ilanlar barındıran broşürler hazırlayıp, deniz aşırı ülkelere gönderiyor. Bunlar ayrıca önemli Tayvan gazeteleri ile dergilerinin uluslar arası sayılarında da yer alıyor.

c) Bilgisayar Sistemi: 1983'ten beri tüm geri dönen öğrencilerin eğitim ve kariyer bilgileri bilgisayar sistemine giriliyor. NYC, aynı şekilde şirket, üniversite ya da hükümet kurumlarının da bilgilerini giriyor ve böylece iş arayanlar ile eleman arayan kurumlar için önemli bir veri merkezi oluşturmuş oluyor.

d) Bilim Adamı Havuzu: Öğrenimleri sonunda geri dönen yüksek vasıflılar, devamlı bir iş bulana kadar, bir yıl kadar, kısa dönem araştırmalarda görevlendiriliyorlar. 1979'dan beri her yıl yaklaşık 50 adet böyle geçici atama yapılmış ve bu sayı 1986'da 75'e, 1989'da 100'e yükselmiştir. Bu programın finansmanını ise Ulusal

²⁴⁶ Shirley L. Chang, "Causes of Brain Drain and Solutions: The Taiwan Experience", **Studies in Comparative International Development**, Vol. 27, No. 1, Spring 1992, s. 38–42.

Bilim Konseyi üstlenmiştir. Amaç ise, daimi bir iş bulma çalışmalarını yürütecekleri zaman zarfı içerisinde eğitimli kişileri teşvik etmek ve kollamaktır.

3. İş Yatırımı İçin Kredi Sağlama: Dışarıda fen bilimleri ve mühendislik alanlarında eğitim almış ve Tayvan'a gelip, ülkelerinde iş kurmak isteyen, yeni teknoloji ithal etmek isteyen geri dönmüş vasıflılara, kredi alma, üretim mekanı edinme vb. konularda rehberlik emektedir.

4. Profesörleri ve Uzmanları Ziyaret Etme: Pek çok Çinli ve Tayvanlı öğrenci, bilim adamı ve uzmanın tekrar Tayvan'a dönmeyeceklerini bilen, ancak bu kişilerin bilgileri ile uzmanlıklarından yararlanmak isteyen Çin Cumhuriyeti otoriteleri, bu kişileri kısa dönemli olarak Tayvan'da ders vermek ya da çalışmak konularında ikna etmek üzere yüksek maaş garantisi gibi birtakım fırsatlar sağlarlar. Ulusal Bilim Konseyi ve Eğitim Bakanlığı şemsiyesi altında, 3.700 denizaşırı bilim adamı ve uzman ile 2.500 tane yerleşik öğrenci, 'ziyaret edici profesör' ya da 'misafir araştırma uzmanı' olarak ağırlanmıştır.

5. Yeniden Yerleşmeyi Teşvik Edici Faaliyetler: Ulusal yapılanmada ciddi bir işgücü eksikliği olduğunu bilen Kabine, 1983 yılında yeni bir program başlatmıştır ve bu programın amacı, yurtdışındaki Tayvanlı "yüksek teknoloji" (high-tech) uzmanlarının ülkelerine yeniden dönüp yerleşmelerini sağlamaktır. Bu program hükümet ile özel sektörün uzun ve kısa vadeli ortak planlama faaliyetlerinin bir sonucudur. Projenin esas hedefi; yurtdışında kendi uzmanlık alanları içerisinde büyük deneyimler kazanıp, önemli başarılarla imza atmış uzmanları kendi ülkelerinde (evde) 'ikinci bir kariyer' yapma olanağı sunmaktır. Yüksek lisans ve doktora programlarından farklı proje bünyesinde, gelecek olanlara aşağıdaki imkânlar vaat edilmektedir. a) Rekabet Edici Maaşlar b) İş Koşullarının Gelişmiş ve İyi Olması c) Daha İyi Barınma Koşulları d) Çocukların Okulu

6. Ulusal Gelişme Konferansı: 1972'den beri, Taipei kentinde 14 defa Ulusal Gelişme Konferansı düzenlenmiştir ve bu konferanslara 3000'den fazla denizaşırı ülkelerden uzman katılmıştır. Gelenlerin, geliş masrafları hükümet tarafından karşılanmıştır.

7. Denizaşırı Uzmanlarla Bağlantılar: 1975'ten beri NYC denizaşırı ülkelerdeki Çinli öğrenci ve uzmanların bilgilerinin bir kaydını tutmaktadır. Bu bilgiler ülke içindeki akademik kurumlarla araştırma örgütlerine vb. yerlere gönderilmektedir ve böylece üst seviyeli bilim adamları ile uzmanların ülkeye dönüşlerinde geniş iş imkânlarına sahip olmaları sağlanmaktadır.

8. ABD’de iş pazarının daralması, göç düzenlemelerinin değişmesi vb. faktörler nedeni ile Tayvan’da yeni iş fırsatlarının doğup genişlemesi gibi nedenlerle,1982’den itibaren her yıl 1000’in üzerinde kişi Tayvan’a geri dönmektedir. Ancak, Çin Cumhuriyeti’nin yüksek seviyeli bilimsel işgücünü, ülkeye tekrar döndürme çalışmaları hız kesmeden devam etmektedir. Çünkü yüksek seviyeli iş gücüne duyulan ihtiyaç gittikçe artmakta ve geri dönenlerin sayısı ile uzmanlık alanları lokal talebi karşılayamamaktadır.

1.8.3.2. Arjantin

Bilim adamlarının geri dönüşünü sağlamak için çalışan ve organize gayret gösteren ve beyin göçünü azaltma, önleme çabalarına resmi olarak çaba gösteren örnek, önemli ülkelerden biri Latin Amerika ülkeleri içinde Arjantin’dir.

Bu ülkede, bilim adamlarının statüsündeki iyileştirmelere gerekli destek, Bilimsel ve Teknik Ulusal Araştırma Kurulu (National Council for Scientific and Technical Research–CNICT) ’ndan yapılmıştır. Bu program çerçevesinde, öncelikle yurtdışında bulunan Arjantinli bilim adamları araştırılmış, onlara, geri dönüşlerini teşvik etmek üzere bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Örneğin normal vergi çok ağır olmasına rağmen, geri dönüşü özendirme için bilimsel alet ve cihaz, bir otomobil ve kişisel eşyalar ithalinde toplamı 4.000 dolara varan vergi muafiyeti getirilmiştir. Aynı zamanda geri dönecek bilim adamlarının uygun kürsü lere yerleştirilerek, araştırma yapacakları yer, ekipman yardım ve çalışmaları için gerekli fonlarla desteklenmesine özel önem verildiği görülmektedir.²⁴⁷

Bu program çerçevesinde, kendilerine çeşitli ayrıcalıkların tanındığı 474 kişiden 288’i geri dönmüştür. Bunlardan 1964’de geri dönen 18’i için tutulan kayıtlara göre, hepsi de üstün yetenekli ve Arjantin üniversitelerine çok önemli katkıları olacağı düşünülen bilim adamlarıdır. Nitekim, geri dönen bu 18 kişiden birisi hariç diğerleri üniversitelerde görev almışlardır.

1.8.3.3. Hindistan

Başta bilim adamları olmak üzere yurtdışına bulunan yüksek vasıflı Hintlilerin, kalıcı olarak eve dönüşünü sağlamak, geri dönen bilim adamlarından yeterince istifade edebilmek için 1958 yılında başlatılan bir program, Hindistan Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Konseyi (Indian Council for Scientific and Industrial Research) tarafından

²⁴⁷ Kurtuluş, *Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü*, a.g.e., s. 111–112.

desteklenmiştir. Yurtdışındaki Hintli bilim ve meslek adamlarının, kendilerinden istifade edilmesini, devamlı bir iş bulmalarına kadar geçecek sürede uygun ücretle geçici olarak üniversite ve araştırma kuruluşlarında istihdamları garanti edilmiştir. Böylece yurda dönmeye karar verme aşamasında olan ve dönen bilim adamlarının gelecek planlarıyla ilgili belirsizlikleri asgariye indiren devlet, ekonomik sıkıntılarını önleyerek geri dönüşü teşvik etmektedir.1958 yılında, Hindistan hükümetince oluşturulup desteklenen “Bilim adamları Havuzu” uygulaması ile 1958–1976 yılları arasında geri dönen 5.500’den fazla bilim adamının sürekli istihdamı ile kalıcılığın sağlandığı belirtilmektedir. Ayrıca, Ulusal Bilim ve Teknik Personeli Kayıtlarına, “yurtdışındaki Hintliler” bölümü eklenerek 1967 yılından itibaren yurtdışındaki vasıflı personelin takibi yapılmaktadır. Bu çerçevede Ekim 1966’ya kadar 2.000’i aşkın kişinin geriye döndüğü rapor edilmektedir. Bunlardan % 65’e yakını devamlı işler bulurken, % 28’i bir yıldan fazla bir süre aynı çerçevede kalmış ve % 7’si de yabancı ülkelere geri dönmüştür.²⁴⁸

Hindistan’da ayrıca, beyin göç alan ve veren ülkeler arasında yapılacak anlaşmalar yoluyla, göç edenlerin dönüşü kolaylaştırıcı politikalar oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Beyin göçünden dolayı oluşan kayıpların, geriye dönüş yoluyla talafi edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kategoriye giren en bilinen çalışmalar, kalıcı dönüş yapanlar için oluşturulan Pool Officers Scheme–POS ve geçici dönüş yapanlar için oluşturulan TOKTEN–INRIST. Fakat bunların faaliyetleri pek etkili değildir. Özel firmalar, TOKTEN programının bürokratik işleyiş tarzından dolayı hüsrana uğramışlardır. Üniversite Burslar Komisyonu, yurtdışındaki Hintlileri Hindistan’daki üniversitelerin profesör, öğretim elemanı ve okutman konumlarına çekmek için bir program hazırlamıştır.–Maaşların dışında araştırma bursları vaadiyle–1980’lerde iyi bir başlangıç yapan program, tüm alanlardaki işsiz durumdaki akademisyenleri barındırmak için sulandırılmış standartlarla tahribe uğramıştır. Ayrıca, Hintli diaspora ve Hindistan hükümeti arası etkileşimi artırmak için, PIO–card (PIO cart; Hint Kökenli kişiler için hazırlanmış özel karttır) oluşturuldu. Bu kart, yabancı vatandaşlığı için Hint vatandaşlığından feragat edenlere yönelik–30 Mart 1999’da ilan edildi.–PIO kart, vize hakkından feragat edenler için Hindistan’a girişte kolaylık,180 güne kadar süren kayıt işlemlerinden muafiyet sağlıyor; ekonomi, finans ve eğitim alanlarındaki tüm kolaylıklardan faydalanmada Hindistan’da oturmayan Hintliler’le eşit haklar sağlıyor.–Tarım alanı ve politik haklar buna dahil değil.–PIO kart,

²⁴⁸ Oğuzkan, “A Global Perspective of the Brain Drain...”, a.g.e., s. 37 & Kurtuluş, **Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 112.

Hindistan dışında yaşayan Hint soyundakiler ile Hindistan arası bağları kuvvetlendirmek için tasarlandı. PIO'ların büyük çoğunluğu çifte vatandaşlık için Hindistan'a başvuruda bulunuyorlar. PIO karta sahip olma vatandaşlığa kabul için yeterli değil çünkü, güvenlik ilk planda tutuluyor. Fakat PIO kartın çok rağbet gördüğü söylenemez. Örneğin geçen 1.5 yılda yalnızca 1100 PIO kart için başvuruda bulunmuştur. Bunun için araştırılıp kartın geçerlilik süresinin uzatılmasına, ücretin azaltılmasına, ayrımcı uygulamaların terk edilmesine karar verildi. Göçmenlerin ülkelerine geri dönüşü, ki bunun beyin göçüne çare olması bekleniyor, bu kişilerin Hindistan'da tutulması anlamında değerlendirilmeli. Medya, ülkesine geri dönen genç profesyonellere büyük ilgi duymakta. onları finansal sektörün ve girişimin melekleri diye adlandırılmakta. Burada önemli olan, geri dönenlerin Hintli ya da yabancı ve alternatif kalkınma için çabalamasıdır. Örneğin,1991 yılında doktorasını yapan bir öğrenci tarafından kurulan "Hindistan'ı Kalkındırma Birliği" böyle bir amaca hizmet etmektedir. Bugün bu kuruluşun ABD çapında 25 üniversitede birimleri bulunmaktadır. Onların öncelikleri, kendi kendine yeten, kendine güvenen bir sosyo-ekonomik yapı ile zengin toplum bazlı bir hayat kurabilmek. Buna benzer başka kuruluşlar da mevcut; "Hindistan Hareketi" gibi.²⁴⁹

1.8.3.4. Güney Afrika

Güney Afrika, başta siyasi iç huzursuzluklar olmak üzere çeşitli nedenlere bağlı olarak gelişmekte olan ülkeler içinde 1961 yılından beri yüksek miktarlarda verdiği beyin göçüyle dikkat çekmekte ve ön sırada yer almaktadır. Güney Afrika, yıllardır tıp doktoru, mühendis ve bilgisayar uzmanları gibi yüksek vasıflı profesyonelinin, ABD ve İngiltere gibi gelişmekte olan ülkelere beyin göçü yoluyla kaybetmektedir. Sadece 1997 yılında ve sadece bu üç alanda kaybedilen vasıflı sayısı 6.855 kişidir.

Yüksek miktarda vasıflı elemanını beyin göçü ile kaybeden G. Afrika, birçok gelişmekte olan ülke gibi koruma, önleme, kısıtlama vb. politikalar oluşturup uygulamış ise de başarılı sonuçlar elde edilememiştir.1992–1993 yılında başlatılan ve Uluslar arası Göç Örgütü (IOM) 'nün desteği ile yürütülen, “Yeteneğin Geri Dönüşü Programı” ile yurt dışına giden G. Afrikalı vasıflıları geri getirme çalışması başlatılmıştır. Kampanyalar düzenlenmiş ancak istenen sonuçlara ulaşılamamıştır. Sadece 52 G. Afrikalı vasıflı geri kazanılabilmektedir. Bu uygulamadan istenilen sonucu alamayan G. Afrika, alternatif bir yol

²⁴⁹ Khadria Binod, “The Migration of Knowledge Workers: Second-Generation Effects of India’s Brain Drain, **India International Centre Quarterly**, Vol. 26, No. 3, s. 79–86.

olan entelektüel diasporasından faydalanma yoluna girmiştir. Bununla kastedilen, yurtdışındakilerin, ülkelerine kalıcı olarak geri dönmelerine gerek kalmadan, bir şekilde kendi ülkelerinin gelişim sürecine katkıda bulunmalarını sağlamaktır. G. Afrika'nın geniş bir vasıflı diasporası vardır. G. Afrika'nın başlıca üniversitelerinden, Cape Town, Witwatersand, Natal, Rhades ve Stellenbosch mezun olmuş 21.485 kişi yurtdışında yaşıyor. Bu vasıflı diasporanın % 58'i 6 ülkede, % 50'sinden biraz daha azı ise İngiltere, ABD ve Avustralya'da yoğunlaşıyor. G. Afrika'nın diasporasından faydalanma fikrinde bir potansiyel olduğunu görülmektedir. Bu da, G. Afrika'nın gelişimiyle ilgilenen vasıflılarla bir ağ oluşturma fikrini ortaya çıkarmıştır. "Yurtdışındaki Güney Afrikalı Vasıflılar Ağı (The South African Network of Skills Abroad-SANSA) " 1998 yılı sonunda entelektüel diasporadan faydalanmayı amaçlayan projelere iyi bir örnektir ve bu vizyon ve maksatla kurulmuştur. SANSA'nın bu amacı, yurt dışında yaşayanlarla G. Afrika'da yaşayan, çoğunlukla yüksek vasıflı G. Afrikalılar arasında bağlantı kurmaktır. Bu yolla, yurtdışındaki vasıflı G. Afrikalıların, G. Afrika'nın ekonomik ve sosyal gelişimine anlamlı katkılar sağlamasına çalışılmaktadır. SANSA projesinin başarılı uygulaması; bir web sayfası oluşturmak, anket hazırlamak ve şebeke üyelerine göndermek, veri tabanı kurmak, tamamlanan anketleri, e-mail ya da posta yoluyla toplamak, bilgileri veri tabanına girmek olmak üzere beş basamaktan oluşmaktadır. SANSA hemen hemen 5 kıtada,65 ülkeden 2000'in üzerinde üyeyi bir araya getiren ağ oluşturmuştur.²⁵⁰

1.8.3.5. Peru

Bir hükümet organizasyonu olan Ulusal Burslar ve Eğitim Kredisi Enstitüsü (INDBEC) 'ne, ülkeyi ziyaret eden yurtdışındaki Perulu profesyonellerin dönüşünü sağlamak ve kalıcı istihdamlarını sağlamak doğrultusundaki aktiviteleri organize ederek özel firmalarla anlaşma yetkisi verilmiştir.²⁵¹

1.8.3.6. İngiltere

Avrupa'da sürdürülen bazı kampanyalarla, Amerika'da çalışan bazı bilim

²⁵⁰ Dave Kaplan, "Reversing the Brain Drain: The Case for Utilising South Africa's Unique Intellectual Diaspora", **Science, Technology and Society**, Vol. 2, No. 2, December 1997, s. 397-406 & Meyer and Brown, "Scientific Diasporas...", **a.g.e.**, s. 41-45 & Jean Baptiste Meyer, Merey Brown, "Migration of Skilled and Highly Skilled Workers South Africa: A Case Study", **International Mobility of the Highly Skilled**, OECD Proceedings 2002, Paris, s. 219.

²⁵¹ Oğuzkan, "A Global Perspective of the Brain Drain...", **a.g.e.**, s.37.

adamlarının geri dönüş için ikna edilmesine çalışılmaktadır. Bu konuda ilk organize faaliyet İngiliz kökenli olup, İngiliz Atom Enerjisi Kurumu (UK Atomic Energy Authority) ve Sivil Hizmetler Komisyonu (Civil Service Commission) 'na 1958 yılında oluşturulan Müşterek Mülakat Kurulu (Joint Interviewing Board) 'dan gelmiştir. Daha sonra bu kurula Merkezi Elektrik Üretim Kurulu (Central Electricity Generating Board) 'da katılmıştır. Bu kurul,30 yaşın altındaki üniversite mezunu ve doktoralı elemanların işe yerleştirilmesi için çalışmaktadır.

İlk olarak gazete ilanı ve üniversitelerle doğrudan doğruya temas yoluyla, İngiltere'ye dönmek isteyen müracaatçılar mülakata davet edilmiştir. Nisan 1966'dan Nisan 1967'e kadar bu komite 200 kadar müracaatçı ile görüşmüştür.

İngiltere'de özel sektörce de benzeri kampanyalar sürdürülmüştür. Bu ülkenin endüstri devrinden ICI, Shell ve Unilever ile sayıları zaman zaman on beşi bulan şirketlerin bu konuda yoğun bir faaliyet gösterdikleri bilinmektedir.²⁵²

İngiltere,2000 yılında en iyi bilim adamlarını ülkeye çekmek, bilimsel çalışma ve ilgiyi artırmak, mevcut bilim adamlarını muhafaza etmek, kaybedilen beyin gücünü geri kazanmak ve bunu beyin kazanımına dönüştürmek gibi amaçlarla Beyaz Sayfa (White Paper) adı ile yeni bir projeyi uygulamaya sokmuştur. Beyaz Sayfada, bilim fonlamasını arttırmaya yönelik olan alt yapı paketi yanında dikkat çeken diğer husus da özel endüstriyel işbirliğini desteklemek için üniversitelerin kullanabileceği parayı üç katına çıkarmaktır.²⁵³

1.8.3.7. Kanada

Kanada'da,1964 yılında “Geri Getirme Operasyonu (Operation Retrieval) ” isimli bir uygulamaya geçilmiştir. Bu uygulama ile, Kanada'nın yurtdışındaki öğrencilerinin akademik sahada, kamu ve özel sektör alanlarında mevcut kariyer imkânlarından haberdar edilmesi amaçlanmaktadır. Bu sistem akademik çevre ve devletçe de desteklenmektedir.

1966 yılı boyunca, akademik personelden oluşan yedi ayrı ekip, Birleşik Devletler ve Avrupa'daki üniversiteler ile sanayi işletmelerinde çalışan Kanadalıları ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler neticesinde, ülkeden ayrıldıktan hemen sonra ülke ile bağların koptuğu ve

²⁵² Kurtuluş, **Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü, a.g.e.**, s. 113.

²⁵³ Kirstie Urquhart, “No Brain, No Gain”, **Science Next Wave, Related Articles**, 4 August 2000, s. 1–3.

eğer uygun iş imkânları sağlanır ise, öğrencilerin ekserisinin geri dönmeye hazır olduğu anlaşılmıştır.²⁵⁴

1.8.3.8. Meksika

Son yıllarda Meksika, yurtdışında bulunan Meksikalı bilim adamlarına kapılarını açmıştır. Meksika Bilim ve Teknoloji Ulusal Konseyi'nin açıklamasına göre,1989 yılında bilimsel araştırmalarda her 100.000 kişiye düşen bilgin sayısı Türkiye'de 16, Brezilya'da 25 ve Meksika'da 10 kişidir. Konseyin çalışmaları ile birçok Meksikalı bilim adamının, buldukları ülkelerden yurtlarına dönmesi sağlanarak, beyin göçünü tersine çevirmiştir. Ayrıca bilim ve araştırma bütçesi 30 milyon dolardan 200 milyon dolara çıkmıştır. Meksika'da, bu çalışmalar çerçevesinde Sovyetler' den ayrılan bilim adamlarına da çalışma çağrısı yapılmıştır.²⁵⁵

1.8.3.9. Güney Kore

Kuzey Amerika ve Avrupa "Koreli Bilim Adamları ve Mühendisleri Birliği" kurularak,1974 yılından beri yurtdışındaki çok sayıda Koreli bilim adamı ve mühendisler ile irtibat kurularak onların, ülkeleri hakkında bilgi edinmeleri ve çalışmalarını ülkelere aktarmaları sağlanmıştır. Ayrıca,1966 yılından beri kurulan ondan fazla araştırma-geliştirme enstitüsü, yurtdışındaki Koreli yüksek vasıflı elemanlarla irtibat kurup, onlara çeşitli imkânlar sağlayarak geri dönüşü teşvik etmektedir.²⁵⁶

İnsani Gelişim Raporu 2001'e göre, Kore Cumhuriyeti, evdekilere yatırım yapmak yerine, göç etmiş vasıflıların geri döndürmeye odaklanmıştır. Yoğun işe alma programları yaşça daha büyük profesyonelleri ve bilginleri araştırıyor ve onlara deniz aşırı ülkelerdeki gelirleriyle rekabet edebilecek maaşlar, daha iyi çalışma koşulları, ev, çocukların eğitimi gibi konularda yardım etmeyi önermiştir. Ziyaretçi profesör programları da dönmeleri belirsiz olanların uzmanlıklarından faydalanmayı amaçlamaktadır. Bu girişimler, ülkenin gelişen ekonomisi ile birlikte güçlü sonuçlar doğurmuştur.1960'larda ABD doktorası olan bilim adamı ve mühendislerin sadece % 16'sı geri dönerken,1980'lerde bu oran 2/3'e fırlamıştır.²⁵⁷

²⁵⁴ Kurtuluş, **Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü, a.g.e.**, s. 115.

²⁵⁵ **A.e.**, s. 115.

²⁵⁶ Oğuzkan, "A Global Perspective of the Brain Drain...", **a.g.e.**, s. 37.

²⁵⁷ UNDP, "Brain Drain Costs Developing Countries Billions", **Human Development Report 2001**, New York, 2001, s. 51-52.

1.8.3.10. Filipinler

Filipinler, yurtdışındaki yüksek vasıflı elemanların ülkeye kalıcı olarak dönüşünü kolaylaştırmak amacıyla 1970 yılında Ulusal Bilim Geliştirme Heyeti (National Science Development Board–NSDB) bünyesinde bir program başlatmıştır. Bu program, yurtdışından dönenler dahil, yüksek vasıflı ve özel eğitilmiş bilim adamları ve teknisyenlerden faydalanmaya yardımcı olmaktadır. Geri dönenler NSDB içerisinde ya da diğer kamu veya özel enstitü ve organizasyonlarda kalıcı olarak yerleştirilmektedir. Filipinler’ de geri dönüş akımlarını teşvik etmek ve dönenlerin kalıcılığını sağlamak için özenle dizayn edilmiş bir programda “ Balık Bilim Adamı Programı” (Balık–Scientist Programme) ’dır. Yurtdışına yerleşmiş Filipinli bilim adamlarına yönelik bu programın uygulaması iki aşamada gerçekleştirilmektedir. Bu program çerçevesinde dışarıdaki bilim adamları iki haftalık bir süre için ülkeye danışman olarak veya konferans vermek üzere davet edilmektedir. Bu tecrübe ile onlara, ülkesindeki gelişmeleri yakından izleme ve ümit vadeden işverenlerle ilgili bilgi edinme imkânı sağlanmaktadır. İkinci aşamada ise bilim adamının, vergi kesintisiz ödemeler, yüksek ücret, seyahat ödeneği, gümrük kolaylıkları ve ithalatta ayrıcalıklar gibi bazı özel ayrıcalıklarla en az iki yıl süre ile ülkesinde kalması teşvik edilmektedir. Ancak, bu uygulama, rekabetçi karakteri ve yüksek yönetim maliyeti nedeniyle sınırlandırılmıştır.²⁵⁸

1.8.3.11. Uluslar arası Kuruluşlar

Birleşmiş Milletler başta olmak üzere birçok organizasyonun, beyin göçü probleminin büyüklüğü ve gelişmekte olan ülkelere etkileri ile ilgili araştırmalarının ve çalışmalarının olduğu bilinmektedir.

1951 yılında kurulan ve 15 tanesi Latin Amerika ve Karayip bölgesinden olmak üzere 30 üye devletten oluşan Uluslar arası Göç Komitesi (The International Committee for Migration–ICM) bu alanda aktiviteleri olan bir kuruluştur. Bu organizasyon,1974 yılından beri “Yeteneğin Geri Dönüşü Programı”nı sürdürmektedir. Amaç, yurtdışında yaşayan ve kendi ülkeleri için faydalı olabilecek vasıflı profesyonellerin ülkelerine geri dönmelerine yardımcı olmaktır. ICM tarafından yürütülen bu programla kısa sürede

²⁵⁸ Oğuzkan, “A Global Perspective of the Brain Drain...”, *a.g.e.*, s. 37–38 & Kurtuluş, *Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü, a.g.e.*, s. 116.

1.600'den fazla bilim adamı ve teknisyen Latin Amerika işgücüne katılmıştır. Bunların yaklaşık % 48'i Federal Almanya'dan gelmiştir.²⁵⁹

İlk defa 21 Ekim 1976 yılında Türkiye'de uygulanmaya başlanan "Yurtdışındaki Elemanlar Yolu ile Bilgi Transferi", kısa adı TOKTEN olan Projesinin benzerleri daha sonra Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme–UNDP) tarafından diğer gelişmekte olan ülkelerde de uygulanmaya başlanmıştır. Projenin amacı, çeşitli nedenlerle yurtdışında yaşayan ve çeşitli uzmanlık alanlarında isim yapmış bilim adamları, teknisyen ve uzmanlardan yararlanmaktır. Bu projeler,1992 yılında dünyada 40'a yakın gelişmekte olan ülke tarafından uygulanmaktadır.²⁶⁰ TOKTEN, her ne kadar çok kompleks beyin göçü problemleriyle uğraşan bir program olmasa da yurtdışında yaşayan yüksek vasıflı profesyonellerin, kendi ülkelerinin gelişimine, kalkınmasına katkı sağlamaları ve beyin göçünün olumsuz etkilerini hafifletmek için yeni olasılıklar sunan organizasyondur.

1.9. Beyin Göçünün Sonuçları

Beyin göçünün değerlendirilmesine yönelik modeller içinde de ifade ettiğimiz gibi, beyin göçünü alan ve veren ülkelerin üzerinde, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda önemli etkileri söz konusudur. Günümüzde çoğu ülkenin beyin göçünün özellikle, ekonomik etkileri ve sonuçları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Ülkeler arasındaki beyin göçü tam olarak belirlenemediğinden kesin olarak maliyetleri veya faydaları da belirlenememektedir. Uluslar arası göçün sosyal ve ekonomik etkilerini ölçen standart değerlendirme yöntemleri, daha çok alıcı ülkenin işgücü pazarı dahilindeki mali etkilerine odaklanmaktadır.²⁶¹ Pekçok araştırmaya göre, beyin göçü ev sahibi ülkeye başlangıçta küçük net kazanımlar sağlar. Ancak göçün, bu ülkelere sağlayacak olduğu kazanç uzun vadeler baz alındığında bir hayli fazladır. Alıcı ülkelerde yapılan son dönem araştırmaları bazı spesifik yüksek vasıflıların, akademik ve özel sektör işgücü pazarlarındaki etkilerini analiz etmeye çalışmaktadırlar. Bu spesifik gruplar ise, lisans ve lisansüstü öğrencileri, bilgi teknolojisi personeli, araştırmacılar, profesörler ve hemşirelerdir. Genellikle ABD ve Kanada kökenli bu araştırmalar, beyin göçünün, alıcı

²⁵⁹ Oğuzkan, "A Global Perspective of the Brain Drain...", *a.g.e.*, s. 39.

²⁶⁰ Kurtuluş, *Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü, a.g.e.*, s. 116.

²⁶¹ G. J. Borjas, "Issues in the Economics of Immigration", *National Bureau of Economic Research Conference Report*, Chicago, 2000, s. 27.

ülkeye sağlamış olduğu faydalar ile bazı durumlarda gönderici ülkeye getirmiş olduğu yararları mercek altına alır.²⁶² Bu dağılımlar ülkelere göre farklılıklar gösterebileceği gibi özellikle, gönderen ülkelere kısa dönemdeki negatif etkileri daha fazla olabilir. Yüksek vasıflı işgücünün uluslar arası dolaşımının ekonomik yönü ağırlıkta olan olası etkileri, beyin göçü alan ve veren ülkeler bakımından tasnif edilerek değerlendirilebilir.²⁶³

1.9.1. Gönderen Ülkeler Açısından

Bilim ve teknolojide olası olumlu etkiler

- Bilgi akışı ve bilgi işbirliği; yurtdışında eğitim alarak ülkesine dönenler, yabancı araştırma kurumları ile bağı kuvvetlendirir, bilgi akışı ve işbirliği imkânları sağlar.
- Teknolojide ihracat fırsatları doğurur.
- Diaspora ile iletişimi geliştirerek ortak girişimler ve para transferi sağlar.
- Başarılı yurtdışı girişimcileri, değerli işletme yönetim deneyimleri ve küresel iletişime girişi geliştirir, sağlar.

İnsan sermayesine olası olumlu etkiler

- Daha yüksek beceriler arayan kişileri teşvik eder, ülke insanının daha yüksek vasıflar edinme isteği duymalarını sağlar.
- Vasıfların ihraç edilmesi riskini azaltır, kişisel eğitim yatırımlarından umulan geri dönüşü artırır.
- Ülke içi ekonomide nitelik arayışını sağlayıp arttırabilir.

İnsan sermayesine olası olumsuz etkiler

- Yüksek nitelikli işgücünün ve öğrencilerin yokluğuna bağlı olarak üretken kapasitenin kaybına neden olur.
- Başta yüksek öğrenim olmak üzere, eğitime ayrılmış kamu kaynaklarının çok düşük oranda geri dönüşüne neden olabilir.

²⁶² P. E. Stephan, S. G. Levin, "Exceptional Contributions to US Science by the Foreign-Born and Foreign-Educated", **Science**, No. 5431, s. 285 & Zhao, **a.g.e.**, s. 67.

²⁶³ Guellec, Cervantes, **a.g.e.**, s. 86.

1.9.2. Alıcı Ülkeler Açısından

Bilim ve teknolojide olası olumlu etkiler

- İlave yüksek vasıflı işgücünün var olmasına bağlı olarak Ar-Ge ve ekonomik aktivitelerin artmasını sağlar.
- Yüksek gelişme sahalarda girişimciliği artırır.
- Gönderici ülkelerle bilgi akışı ve işbirliği sağlar.
- Göç ile gelenler özellikle kültürel çeşitlilik, farklılık getirir ve yaratıcılığın artmasına neden olurlar.

Yüksek öğrenim sistemlerine olası olumlu etkiler

- Küçük programların devam edebilmesini ve lisans, lisans üstü programlara kayıtların artmasını sağlar.
- Üniversitedeki öğretim üyelerinin ve araştırmacıların emekliliğinden doğabilecek kaybı dengeleyebilir, sorunlar çözülebilir.

İş gücü piyasalarında olası olumlu etkiler

- İşgücü eksikliği olan yüksek gelişme gösteren sektörlerde, ücret modernizasyonunu sağlar.
- Göçmen girişimciler şirket ve iş yaratıcılığını teşvik eder destekler, iş ve istihdam olanakları sağlarlar.
- Göçmenler, diğer göçmen işgücüne ulaşılmasını ve onlarla bağlantı kurulmasını sağlarlar.

Yüksek öğrenim sistemlerine olası olumsuz etkiler

- Belirli bazı sahalarda, daha yüksek beceriler elde etmek için yerel işgücü üzerinde caydırma etkisi yapar.

Bilim ve teknolojide olası olumsuz etkiler

- Yabancı rakiplere veya dost olmayan ülkelere teknoloji transferine neden olabilir.

1.9.3. Küresel Etkiler

- Çok daha iyi şekilde uluslar arası bilgi akışı ve Silikon Vadisi örneği gibi, uluslar arası araştırma/teknoloji birimlerinin kurulmasına katkı sağlar.
- İşgücü için daha iyi istihdam olanakları sağlanması.
- Kısıtlı olan insan sermayesinin uluslar arası rekabeti, bireysel insan sermayesi yatırımlarına olan ilgi ve teşvikte pozitif etki yapabilir.

2. EĞİTİMİN KÜRESELLEŞMESİ, BEYİN GÖÇÜ VE TÜRKİYE

2.1. Küreselleşme ve Eğitimin Küreselleşmesi

2.1.1. Küreselleşme ve Değişim

Son çeyrek yüzyıl, başta ekonomik olmak üzere teknolojik ve sosyal alanlarda devrim niteliği taşıyan çok önemli değişimlere sahne olmuştur. Kuşkusuz bu değişimlerin temelinde büyük teknolojik devrimler ve dünya çapında ekonominin yeniden yapılanması vardır. İstihdam ve mesleklerin yapısında meydana gelen değişimler bunun en önemli göstergelerindedir. Bu yeni yapıların özellikleri, üretimin mallardan hizmetlere dönüşmesi, yönetici ve profesyonel mesleklerin artışı, tarım ve imalat işlerinin daralması, işlerin bilgi taşıma niteliğinin büyümesidir.

Bu yeni yapılanma süreci “endüstri-ötesi” (post-industrial), “hizmet ekonomisi” (service economy) ve “bilgi toplumu” (informational society) kavramlarıyla ifade edilmektedir.

Günümüzde değişimin boyutları; piyasaların küreselleşmesi, bilgi teknolojilerinin ve bilgisayar sistemlerinin yaygınlaşması, hiyerarşinin ortadan kalkması ve sonuç itibarı ile XIX. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan örgüt yapılarının tümüyle değişmesi anlamına gelmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse, yeni bilgi ekonomisinde zenginliğin temelini doğal kaynaklar, fiziki emeğin yerini de bilgi ve haberleşme almaktadır. Bütün bu değişimler aynı zamanda ve hızlı bir biçimde ortaya çıkmakta, birbirini etkilemektedir. Böylece toplum ve ekonomik hayat, iki asır önce ortaya çıkan endüstri devrimine benzer nitelikte sonuçlar doğurmaktadır. Küreselleşen dünyada bu değişimin boyutları evrensel bir nitelik kazanmaktadır.¹

Gerçekten, günümüzde dünyanın çok boyutlu ve dinamik değişimine şahit oluyoruz. Ekonomide süre gelen yapısal oluşumlara çok hızlı teknolojik gelişmeler eşlik etmekte, küreselleşme dünyayı adeta tek pazar haline getirmektedir.

¹ Nusret Ekin, *Küreselleşme ve Gümrük Birliği (Rekabet Gücüne Sosyal Boyutlu Bir Yaklaşım)*, İstanbul: İTO Yayınları, 1996, s. 9.

İleri sürüldüğüne göre, şunu görmek gerek; ne yaparsanız yapın, bilgi çağı süreci işliyor. Tarih de ilk kez hiçbir devletin, iktidarın veya siyasi güç grubunun müdahalesine imkân tanımayan bir süreç içindeyiz ve benzersiz bir devrim gerçekleşiyor. Dış dünyaya bağlanmak isteyen herkes, bu imkâna sahip artık. Bunu önlemek mümkün değil.²

Yeni bir anlayış olarak karşımıza çıkan küreselleşme, II. Dünya savaşı sonrasına kadar uzanan sürecin ürünüdür. Savaş sonrası dönemde özellikle ekonomik alanda kitlesel üretim organizasyonu ve serbest ticaret düşüncesi, çok uluslu teşebbüslerin öneminin artması ve faaliyet sahalarının genişlemesi, uluslar-ötesi stratejik ittifakların oluşması, yaygınlaşan bölgesel ekonomik entegrasyonlar uluslar arasılaşmış (IMF, OECD, AB, GATT, APEC, NAFTA, ASEAN, SAARC vb.) bir ekonomiye gidişin işaretleri olarak ortaya çıkmaktadır. Biyoteknoloji, mikroelektronik, telekominikasyon ve enformasyon alanlarındaki devasa teknik gelişmeler sonucu, haberleşme ve ulaştırma maliyetlerinin sürekli düşmesi, uluslar arası ticareti daha kolay hale getirmiş ve rekabeti yoğunlaştırmıştır. Kısaca özetlemek gerekirse, ulaştırma ve haberleşme maliyetlerindeki düşüşler, bilgiye dayalı üretim teknolojilerinde süre gelen hızlı değişim, siyasi-ideolojik kutuplaşmaların sona ermesi, liberalleşme eğilimlerinin artması, çok uluslu şirketler ve bölgesel ekonomik bütünleşmelerin faaliyet alanlarının genişlemesi gibi değişim ve gelişmeler ekonomik alanda küreselleşmenin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Dünyada ticaretin, sermayenin, üretimin ve teknolojinin rekabete geniş imkânlar sağladığı, faktör ve ürün piyasalarının liberalleşerek bütünleşmesi, ulaşım ve haberleşme alanlarında meydana gelen gelişmeler neticesinde, dünyadaki ekonomilerin bütünleşerek tek pazar oluşturması³ şeklinde tanımlanan, dünyada liberalleşme eğilimlerinin artması, ideolojik kutuplaşmaların sona ermesi, uluslar arası ticaret, yatırım ve rekabetin artması, genişlemesi, çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) ve yeni teknolojilerin ortaya çıkması ve yayılması gibi ifade edebileceğimiz başlıca sebeplerin hazırladığı ekonomik küreselleşme kısaca, bağımsız ulus ekonomilerin bütünleşmesini ifade etmektedir. Başlangıçta ekonomik alanda doğup kullanıldığını gördüğümüz küreselleşmenin giderek, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik boyut kazandığını ve bu alanlarda da çeşitli şekillerde tanımlanıp kullanıldığını görmekteyiz.

Diğer bir tanıma göre siyasi, sosyal ve teknik sebeplerle dünyada sermayenin,

² A.e., s. 10.

³ Yusuf Tuna, “Dünyada Globalleşme Eğilimleri ve Dengeler”, **Çerçeve Dergisi**, Mayıs–Temmuz 1995, S. 14, s.22.

ticaretin, üretimin ve işgücünün uluslar arası rekabete konu olma eğiliminin kuvvetlenmesini dolayısıyla faktör ve ürün piyasalarının bütünleşmesini⁴ ifade eden ekonomik küreselleşme, dünya piyasalarında yoğunlaşan rekabet, finans ve para piyasalarında hareketlilik, çok uluslu şirketlerin egemen konumu gibi üç temel unsura sahiptir. Küreselleşme aynı zamanda, üretimin mekan olarak yeniden düzenlenmesine, tüketim kalıplarının homojenleşmesine, sanayilerin ulusal sınırların ötesinde karşılıklı etkileşimine, finans piyasalarının genişlemesine, uluslar arası kitlesel emek mobilitesine ve dünya genelinde demokrasiye yönelik temel tercihleri de kapsamaktadır.⁵

Özellikle 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren sonuçları görülmeye başlanan global değişim dalgası, günümüzün sanayi-ötesi ekonomilerini oluşturan kapitalist ülkelerin gelişme trendlerinin ortaya çıkardığı bir olgudur. Ancak bu değişim dünya ölçeğinde etkili olmaktadır. Bilgi toplumunun oluşumu, mega-teknolojilerinin gelişimi, globalleşme, hizmetler sektörünün öneminin artması, istihdamın nitelik bakımından gelişmesi, bilgi işçisinin doğuşu gibi hususlar global değişim sürecinin oldukça dinamik konularıdır, ama tek başına hiç birisi süreci izah etmede yeterli değildir.⁶

Günümüzde yaşanmakta olan global değişim sürecine çeşitli açılardan etki eden birçok faktörün varlığı da bilinmektedir. Bunların içinde, globalleşme eğilimlerini de içerir şekilde dünya ekonomisindeki yapısal değişimler ve ileri teknolojilerin (mega-teknoloji) baş döndürücü bir hızla gelişmesi en önemli etkenler olarak kabul edilmektedir. Bu iki etken hem eş zamanda gelişmekte, hem de karşılıklı birbirlerinin etkilerini artırmakta olan süreçlerdir.⁷

Böylece, sanayileşmiş Batı ekonomilerinde bir yandan mikro ve iletişim teknolojisi hızla gelişirken, diğer yandan küreselleşmenin beraberinde getirdiği uluslar arası rekabet, ulusal ve dünya ekonomilerinde yapısal değişimlere neden olmaktadır. Bu değişimin beraberinde getirdiği en önemli olgu küreselleşme ve “yeni dünya düzeni”dir.

Ulusal ekonomilerin artan ölçüde birbirine bağımlılığı anlamına gelen “küreselleşme”, üç grup faktörün etkisiyle ortaya çıkmaktadır:⁸ Destek veren faktörler;

⁴ Mustafa Aykaç, “Globalleşen Dünyada İşgücü Piyasaları”, **Çerçeve Dergisi**, Mayıs–Temmuz 1995, S. 14, s. 30.

⁵ James H. Mittelman, “Küreselleşme Sorunu: Kıyılarda Yaşamak” (Çev.: Yavuz Acar), **İlim ve Sanat Dergisi**, S. 39, s. 33.

⁶ Ekin, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, a.g.e., s. 12.

⁷ Numan Kurtulmuş, **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, s. 129–130.

⁸ Ekin, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, a.g.e., s. 16.

uydu haberleşmesi, faks, internet, elektronik mektuplaşma gibi uluslar arası iletişimi imkân dahiline sokan gelişmiş telekomünikasyon sistemleri, ucuz ve gittikçe gelişen, güvenilir uluslar arası ulaşım ve kargo sistemleridir. Hükümet politikaları; temelde ticaretin serbestleştirilmesi, tarife ve kotaların kaldırılması, dış finansal imkânların serbestleştirilmesi ve uluslar arası sermaye akışı üzerindeki kontrollerin bertaraf edilmesi söz konusu edilebilir. Şirket stratejileri; günümüzde şirketler hem dış ülkelere satmakta, hem de dış ülkelerden kaynak kullanmaktadır. Özellikle, ihracat yaparak ve faaliyetlerini düşük maliyetli merkezler kaydırmak suretiyle dış ekonomik ilişkiler kurmaktadır. Diğer yandan, dışta kurdukları ilişkiler yoluyla “alt-ışverenlerce” üretilen üretimin bazı parçalarını dışardan satın almaktadırlar. Böylece, küreselleşme kendiliğinden ortaya çıkan bir gelişme olduğu kadar, hükümet politikalarının da bir sonucudur.

Soğuk savaştan sonra henüz tamamlanmamış bir değişme süreci içine girmiş olan uluslar arası sistemdeki değişimin nasıl sonuçlanacağı tam olarak kestirilememekle birlikte, bazı eğilimler açıklık kazanmaya başlamıştır. Bu eğilimlerden ilki küreselleşmedir. Ticaret, sermaye hareketleri ve teknoloji akımının transnasyonel bir özellik kazanarak yayılması ve yoğunlaşması milli devlet olgusunu aşmakta, sınır ötesi menfaat gruplarını ve değişik milletlere mensup bireyleri sıkı menfaat bağlarıyla birbirine bağlamaktadır. Ekonomilerin başarısını tayin eden faktör, ortaya çıkan bu yeni küresel dinamiklere uyumda gösterdikleri başarıya bağlıdır.

Küreselleşme ile günümüzde dünyada, çok daha hızlı yaşanan bu değişimin niteliği, insanların yaşamına getirdiği ve getireceği siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlar olumlu, olumsuz yönleri ile taraflarınca yoğun şekilde tartışılmaktadır.

Günümüz küreselleşen dünyası, akıl almaz teknolojik gelişmeler ve değişiklikler, uluslar arası ticaretin artışı, iletişimin hızlanması, dünya ölçüsünde rekabetin genişlemesi ile hızlı bir yapısal değişikliğe uğramaktadır. Bu yapısal değişimler toplumların eğitim sistemleriyle çatışmakta ve eğitim sistemlerinde köklü dönüşümleri gerektirmektedir. Bu değişme bir ölçüde ülkelerin dünya ticaretinde rekabet edebilirliğinin de sınırlarını belirlemektedir. Böylece, değişimin gerçekleşme başarısı, esas itibarıyla eğitim sistemleri üzerinde bulunmaktadır.

Günümüzde, özellikle bilgi toplumunda devletin rolü ve işlevi, bireylerin nitelik ve

rolleri deęişmiş⁹ ve eğitim, değişen şartlarda herkes için vazgeçilmez bir hale gelmiştir. Geleneksel bilgiler hızla değerini yitirmekte ve bireyler değişen şartların gerektirdiği yeni bilgi, becerileri hızla öğrenmek, kazanmak durumunda kalmaktadırlar. Gelişen dünyada eğitim sistemleri ekonomik, teknolojik ve yapısal değişmenin talep ettiği insanı yetiştirmek aynı zamanda yeni koşullara cevap vermek ve bu süreçlere katkıda bulunmak zorundadır.

10

Küreselleşen dünyada değişimin odak noktasında birey yer almaktadır. Bu süreçte birey iki şekilde görülmektedir. Birincisi, değişim bireyi hedeflemektedir. Yani her şeyin son hedefi bireydir. İkincisi, değişimi gerçekleştiren “birey”. Eş ifadeyle, küresel bir momentumun yarattığı değişim rüzgârını yakalayan, rüzgâra önüne çıkan engelleri yıkmadan yol veren faktör, yine bireydir. Eğitim ise değişimin odak noktasındaki insanı ve dolayısıyla toplumu bu zorlu süreçten yıkılmadan, tam tersine daha da kuvvetlendirip çıkartacak en önemli araçtır.

Değişimin ön ayak olduğu ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel zorluklarının çözümünde bilgi, beceri, nitelik, insani değer ve davranışlar ile paylaşım ve katılım önemli bir rol oynamaktadır. Ulaşım–iletişim teknolojisindeki gelişmeler sonucunda insan, inanılmaz bir enformasyon akımına uğramaktadır. Sosyal ve kültürel açıdan kendine daha fazla zaman ayırabilecek birey, bu akım karşısında ancak bilgisi ile ayrışım yapabilecek, demokrasi giderek daha iyi eğitilmiş, siyasal katılımı yüksek bir toplum gerektirecek, aile, toplum ve sosyal yapıdaki değişimler, insani değer ve davranışların yeniden öğrenimine ağırlık kazandıracaktır.

Bu süreçte büyük zorluklar ekonomik alanda yaşanmakta ve insanlar bu olumsuzluklardan iki şekilde etkilenmektedir. Küreselleşme, teknolojik değişim ve yapısal değişmeler sonucunda değişen istihdam biçimleri, insanları daha fazla olumsuz etkilemekte, buna rağmen insanlar sahip oldukları bilgi, beceri ve yetenek zenginlikleri ile üretim sisteminin vazgeçilmez ana unsurunu oluşturmaktadırlar. Küreselleşme sürecinde, bir yandan işsizlik artmakta, yeterli bilgiye sahip, becerili ve yetenekli eleman sıkıntısı çekilmektedir. Bu bileşimin bir sonucu olarak da en büyük işsizlik sorununu gençler,

⁹ Birsen Ersel, “Bilgi Çağında Çalışma İlişkileri ve Beyin Göçü”, **II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniv. İİBF, İstanbul: Beta Yayınevi, 2003, s. 711–717.

¹⁰ OECD, **Education and the Economy in a Changing Society**, Paris: OECD Publications Service, 1989, s. 8, 12.

özellikle zorunlu eğitimden sonra herhangi bir öğrenimden geçmemiş olanlar yaşamaktadır.

Aslında, değişimin getirdiği zorlukların aşılmasında kullanılacak araç nitelikli ve ömür boyu süren eğitim-öğretimdir. Gerçekten, günümüzde güvenilir olmak, aktif ve hareketli olmak, insan ilişkilerinde duyarlı ve başarılı olmak, iletişim kurulabilir olmak ve en önemlisi sürekli olarak öğrenime açık olmak, etkin olmak vazgeçilmez nitelikler olarak görülmektedir. Böyle bir niteliğe sahip olmanın yolu ise sürekli eğitimidir.

Küresel dünyada insan kaynakları yönetiminin temel amacı, iyi seçilmiş, motive edilmiş, eğitilmiş bir insan gücü yaratmaktır. Konusunu çok iyi bilen, kendisi çevresi ile barışık kendisini sürekli geliştiren, güler yüzlü, çabuk ve kusursuz hizmet veren yaratıcı özelliklere sahip bir personel profilinin yaratılması temel amaçtır.

İnsan gücü kaynağının geliştirilmesi ile ekonomik gelişme ve kalkınmışlık düzeyi arasındaki ilişkiler günümüzün en önemli tartışma alanını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, eğitim talebi, eğitim hizmeti arzı, eğitimin tüketim ve yatırım boyutları, eğitim hizmetlerinin finansmanı, eğitim ve ekonomik kalkınma gibi konular temel tartışma alanları haline gelmiştir. Ayrıca eğitim, ekonomik kalkınmanın bir sonucu olarak, mal ve hizmet üretiminde talebi arttıran ve yaşam düzeyini yükselten bir etken olarak da değerlendirilmektedir. Ekonomik açıdan bakıldığında eğitim, hem tüketim, hem de yatırım şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Eğitimin tüketim yönünü, eğitime yapılan giderler oluşturmaktadır. Bu nedenle, eğitim harcamalarını, insan ihtiyaçlarını karşılayan özelliği yüzünden tüketim harcamaları olarak değerlendirmek mümkündür. Eğitime ayrılacak giderlerin miktarı, birçok değişkene bağlı olarak farklılık göstermektedir. Ulusal gelir, ya da birey başına düşen gelir miktarı, eğitim harcamalarını etkilemektedir. Genellikle, birey başına düşen gelir payı arttıkça, ulusal gelirden eğitime ayrılan payda yükselmektedir. Öğrenim çağında olan gençlerin sayısı ve bunlardan okula devam edenlerin oranı, genel yaşam düzeyine, okulların coğrafi dağılımına ve ülkelerin insan gücü ihtiyaçlarına bağlı olarak değişmektedir.¹¹

Ekonominin küreselleşmesi ile emek piyasasının yeni niteliklere sahip insan talebi farklılaşmakta, dolayısıyla toplumların meslek yapısı da değişmektedir. Hiçbir toplumun durgun ve hareketsiz olduğu söylenemez. Her toplumda sürekli bir dinamizm ve değişim görülmektedir. Toplumsal hareketliliğin koşullarından en önemlisi eğitimidir. Eğitim,

¹¹ Nusret Ekin, **Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik-İstihdam**, İstanbul: İTO Yayınları, 1997, s. 85.

gelişen teknolojiden etkilenmekte aynı zamanda teknolojiyi de değiştirmekte ve etkilemektedir. Teknolojinin gelişmesi verimliliği arttırmakta ve işgücünün yapısını değiştirmektedir.

Teknolojik gelişmelerin artan hızının eğitime birinci etkisi, yeni bilgi, becerilere sahip bireylere ihtiyaç yaratmasıdır. İkinci etki, okulu bitirmiş kimselerin yeni gelişmelere ayak uydurabilmelerini sağlayabilmek için, eğitim sistemlerinin onları istihdama hazırlaması gereğidir. Üçüncü etki ise, kitle iletişim araçlarında, bilgi ve ulaştırma teknolojilerindeki gelişmelerin öğretim araç-gereçlerindeki değişmelere etkileri şeklinde ortaya çıkmaktadır.¹²

Çevresindeki sistemlerle etkileşim içinde olan eğitim sistemi, ekonomik sistemle de yakın ilişki içindedir. Bu ilişki, iki önemli noktada yoğunlaşmaktadır. Birincisi, eğitim sisteminin ekonominin ilke ve kurallarına göre işleminin beklenmesidir. İkincisi de, eğitimin ekonominin gereksinim duyduğu nitelik ve nicelikteki insan gücünü yetiştirmesinin gerektiğidir. Bu da bireylere tutumluluk, diğer bir deyişle iyi üretici ve iyi tüketici olabilme özelliklerinin ve bireylere bir mesleğin tutum ve davranışlarının kazandırılması olarak iki amaca yöneliktir.

Diğer bir açıdan yaklaşıldığında, bir ülkede uygulanan ekonomik sistem, yönetim sistemi ve eğitim sistemi arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Ekonomik sistem, ülkenin yönetim ve eğitim sistemlerini belirler. Eğitim sisteminde yetiştirilecek insan tipi de, o ülkenin ekonomik sistemine uygun olmak zorundadır. Hiçbir sistem kendisinin devamını sağlamayacak bir insan tipi yetiştirmek istemez.

Eğitimin ekonomik kalkınmaya etkisi, ekonomistlerin eğitime ilgi duymalarına yol açmıştır. Böylece eğitime yapılan yatırımlar ulusal yatırım olarak nitelendirilmiştir. Diğer üretim etmenlerini hem üreten hem kullanan emek olduğuna göre, emeğin nitelik kazanması ekonomi açısından önemli bir konu olmaktadır. Ekonomi ile eğitim arasındaki ilişki kalkınma kavramı üzerinde odaklanır. Kalkınma kavramı gelişme ve sanayileşme kavramları ile aynı anlamda ve gelişmekte olan ülkeler için kullanılan bir kavramdır. Kalkınma; ekonomik, toplumsal, eğitsel, siyasal yönlerden yapı değişikliğini öngörür.¹³

Kalkınma, bir ülkede ulusal gelirin, dolayısıyla kişi başına düşen gelirin artmasına yol açar. Aynı zamanda ulusal gelirin adaletli dağılmasını da gerektirir. Kalkınma, bir

¹² A.e., s. 86.

¹³ Kasım Karakütük, **Öğretim Üyesi ve Bilim İnsanı Yetiştirme**, 2. bs, Ankara: Anı Yayıncılık, 2002, s. 2.

ülkenin yurttaşlarının daha iyi bir yaşam sürdürmelerini sağlar. Ancak, kişi başına düşen ulusal gelirin artması yalnız başına bir kalkınma göstergesi olamaz. Çünkü toplumsal, kültürel, siyasal ve eğitimsel yönden gerekli gelişmeyi sağlayamamış bir ülkede ulusal gelirin artması kalkınmayı göstermez. Aynı zamanda bu göstergelerin birlikte ele alınması ve değerlendirilmesi gerekir. Yalnızca ekonomik yatırımların yapılmasıyla, ülkenin kalkınması sağlanamaz. Eğitim alanında da yatırım yapmak gerekir. Kuşkusuz ekonomide gelişmiş bir ülke, eğitimde de gelişmiştir. Tersi de doğrudur. Eğitim geliştikçe, ekonomi de gelişir.

Dünya ülkeleri arasında bir kalkınma yarışı vardır. Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşmaya çabalamaktadırlar. Gelişmiş ülkeler de üst bir düzeye ulaşma, en azından yurttaşlarının yaşam düzeyini düşürmeme çabası içindedirler. Böyle bir yarışta, ekonominin işleyişi şansa bırakılmayacağı için planlı kalkınma politikası izlenir. Ayrıca, ekonomik sistemin çok önemli bir girdisi olan emeğin eğitimi ve yetiştirilmesi de eğitim sistemine görev olarak verilmektedir. Bu nedenle, ülkenin sınırlı kaynaklarından önemli bir bölümü eğitim sistemine ayrılır. Eğitim sistemi de, ekonomik sistemin işleyebilmesi için gerekli nitelikli ve yüksek nitelikli insangücü yetiştirir. İnsana nitelik kazandırılarak, onun daha verimli çalışması sağlanır.

Hedeflenmekte olan kalkınma hızını gerçekleştirebilmek için gerekli insan kaynağının yetiştirilmesi görevi eğitime verilmiştir. Bu hedefe, önce ekonomik planlama, sonra insangücü planlaması ve daha sonra eğitim planlaması yapılarak ulaşılabilir.

İnsan gücü planlaması, belli bir dönemde ekonomik ve toplumsal kalkınmanın zorunlu kıldığı insan kaynaklarının, daha etkili ve verimli bir biçimde kullanılması amacıyla bilimsel yöntemlerle yetiştirilmesi süreci olarak tanımlanabilir. İnsan kaynaklarının planlanması ile eğitim planlamasını birlikte düşünmek gerekmektedir. Eğitim planlaması ile insan kaynakları (insan gücü) planlaması arasındaki en önemli fark, eğitim planlamasının tüm nüfusu kapsamasına karşılık, insangücü planlamasının, nüfusun bir bölümünü, çalışabilir nüfusu, onun da ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gereksinim duyduğu nitelik ve sayıda nüfus kesitini kapsamasıdır. Eğitim planlaması ile insan kaynakları planlamasının ortak yönü, mesleksi yetiştirmedir. İşe karşı tutum, insan gücünün kullanılması insan kaynakları planlamasının özel yönünü; eğitimin mesleki olmayan hedefleri ise eğitim planlamasının özel yönünü oluşturmaktadır.¹⁴

¹⁴ A.e., s. 2.

Bir ekonomik kalkınma etmeni olarak eğitime ilginin son yıllarda giderek artmasının nedeni, ekonomik kalkınmaya önem verilmesi ve eğitsel kalkınmada insan ögesinin etkisinin herkesçe benimsenmesidir. Böylece emeğin niteliğini yükseltmenin, eğitimi geliştirerek sağlanabileceği düşünülmüştür. Topluma verilecek temel, mesleki- teknik, işbaşı (hizmet içi) ve iş dışı eğitimin düzeyi artırılarak ekonomik ve toplumsal gelişmeye önemli katkıda bulunabileceği ve bireyin verimliliğini artıracığı anlaşıldığından, insan gücüne yatırım konusundaki bilimsel çalışmaları, eğitim ve insan gücü planlaması çalışmaları izlemiştir. Eğitimin bireye kazandırdığı bilgi, beceri ve tutumun; ekonomide verimliliği yükselttiği, bireyin ve ülkenin gelirini artırdığı araştırmalarla da ortaya konulmuştur.

İş gücü üretkenliğini artırmanın pek çok yolu vardır. Üretim süreçlerinde kullanılan iş gücünün kalitesini artırma, işçi başına sermaye kullanımını ve kalitesini artırma ya da iktisatçıların “çoklu faktör üretkenliği” diye adlandırıldığı şekilde, genel verimliliği artırma bunların arasındadır. Çoklu faktör üretkenliği, iyileştirilmiş yönetim işlemleri, örgütsel değişiklikler ve yeni üretim şekilleri geliştirme gibi pek çok verimlilik gelişim şekillerini belirtmektedir. Çoklu faktör üretkenliği; daha iyi beceriler ve yeni teknoloji iş gücü ve sermayenin üretim verimliliğinin artması, örgütsel ve yönetsel değişikliklerin operasyonları geliştirmesi ve yeniliklerin, üretimin değerini artırması gibi etkenlere bağlı olarak artmaktadır.¹⁵

Çalışanların edindiği beceri ve yetenekler, kısaca iş gücü ya da “insan kaynağı”nın kalitesi iş gücü üretkenliği artışında önemli rol oynamaktadır.1990 yıllar boyunca çalışanların eğitim seviyesinin artışı bu rolün işaretlerinden birisidir. Sonuç olarak, insan kaynağı iktisadi büyümenin önemli belirleyicilerinden birisidir.

OECD ülkeleri son on yıllar boyunca eğitime ciddi yatırımlar yapmış ve bu yatırımlar istihdam edilen kişi başı GSMH büyüme oranlarına insan sermayesinin pozitif bir katkısı olarak yansımıştır. Geçtiğimiz on yılda çalışanların beceri geliştirmeleri özellikle Avrupa’da kaydedilmiştir. Buna karşın istihdam artışının düşük oranda gerçekleşmesi, işten çıkarımlar ve düşük nitelikli işgücünün istihdam edilmemesi ile bağlantılıdır. Bunun tersine ABD, Avustralya, Kanada, Hollanda ve Yeni Zelanda’da çalışanların becerilerini geliştirmesi, istihdam edilen kişi başına GSMH büyümesinde en iyi ihtimalle ortalama bir etki sağlamıştır. Bu ülkelerde iş gücü piyasası koşullarının

¹⁵ OECD, **Education at a Glance**, Paris: OECD Publications Service, 2003, s. 173.

iyileştirilmesi özellikle 1990'larda istihdam tabanını, düşük nitelikli çalışanların istihdam içinde kalmalarını sağlayacak şekilde daraltılmıştır. Ayrıca eğitim bu denklemde sadece girdi üretkenliğini artırma ve teknik verimliliği artırma hususlarında ekili olduğu için değil, aynı zamanda çalışan başına üretim miktarını etkileyen teknolojik gelişme oranının belirleyicisi olduğu için önemli bir göreve sahiptir. Gerçekte, insan sermayesinin üretkenliği artırıma olan bu yenilenmiş ilginin nedenlerinden birisi insan sermayesinin yeni teknolojileri tamamlamasıdır. Teknolojilerin geliştirilmesi ve verimli kullanılması ve yeni teknolojilerin yerleştirilmesi doğru yetenek ve becerilere gereksinim duyulmaktadır. Bazı ülkelerde yüksek büyüme oranlarının kaydedilmesinin etkenlerinden birisi, yüksek nitelikli çalışanların sayısının çok olması ve nitelikli iş gücü azlığının büyümeye engel olarak görülmesidir.

1990 yılları boyunca OECD ülkelerindeki bilgi çalışanlarının (bilgi üreten bilim adamları, mühendisler ve teknisyenler) artışı istihdam kazançların neredeyse % 30'una tekabül etmektedir. Ücretler de benzer bir yol izlemiştir. Örneğin ABD'de bilgi çalışanlarının maaşları diğer çalışanlara nazaran çok hızlı artmıştır. 1985–1998 arasında bilgi yoğun çalışan iş gücünün reel ücretleri ABD genel ücret ortalamasının (% 5.3) çok üzerinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde mal üreten meslek sahipleri reel gelirlerinin % 2.5'ünü kaybetmişlerdir. Eğitimin iktisadi büyümeye değişik etkilerine sonuç olarak yetişkin nüfusun bir yıl fazladan aldığı eğitimin üretime uzun vadeli etkisi OECD bölgesinde % 6 civarındadır.¹⁶

2.1.2. Eğitimin Küreselleşmesi

Ekonomik küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak günümüzde, malların, hizmetlerin ve bilginin uluslar arası ticareti artık önceden belki de hiç olmadığı kadar büyük bir hız kazanmış durumdadır. Bu küresel ekonomik entegrasyon, insanlardan dilsel (linguistik) ve kültürel bilgi talep eder ve bu bilgiler de ancak eğitimin bir parçası olarak edinilebilirler. Öğrenci hareketliliği, teknoloji, iletişim sahasındaki gelişmeler ve bilgi akışındaki hızlanma ve artış yoluyla bir hayli kolaylaşmış olan bir olgudur. Sonuç ise eğitim sistemlerinin büyük bir hızla uluslar arasılaşıyor olmasıdır ve bu durumun en iyi göstergeleri de program içerikleri ile öğrenci popülasyonları dahilinde yaşanan evrimsel değişimdir. Gerek programlar gerekse öğrenciler hızla kozmopolitanlaşmaktadırlar. Dünya ticaretinin entegrasyonu, öğrenci hareketliliğini teşvik etmektedir ve öğrenciler de, bu

¹⁶ A.e., s. 174-175.

süreç dahilinde, kendilerine ev sahipliği yapan ülkenin kültürel ve sosyal yapısı içinde yaşamakta, böylece hem kendi ülkeleri hem de ev sahibi ülkelerin elçileri haline gelmektedirler.

Eğitimin küreselleşmesini ve etkilerini birçok endüstrileşmiş ülke tarafından kullanılan belirgin bir ulusal politikada görmekteyiz ki bu da; özellikle yüksek eğitimin uluslar arasılaşmasıdır. Özellikle ABD, İngiltere, Avustralya ve Kanada da bu sağlanmış durumdadır. Bu durum birkaç şekilde oluşmuştur; bu ülkelerde okuyan yabancı öğrencilerin artması ve gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler üniversiteleri arasındaki kurumsal işbirliği.¹⁷ Yüksek eğitimin hızla uluslar arasılaşmasının birçok sebebi vardır:¹⁸ İlk olarak, gelişmiş ülkeler “bilginin” çok değerli bir varlık olduğunu ve “bilgi kaynakları veya sistemini” pazarlayarak, iyi bir ihracat kazancı getirecek bir ticaret haline dönüştürebileceklerini fark etmişlerdir. Bu bazı gelişmiş sanayi ekonomilerindeki eğitime ait ihracatların artmasına sebep olmuştur. Örneğin, 1997’de İngiltere’deki eğitim ihracatının değeri 9 milyar pound sterlin, 1996’da Avustralya’da 2 milyar \$ ve 1998’de ABD’de 11.7 milyar \$’dır. İkinci olarak, gelişmekte olan ülkelerdeki insanlar çoğunlukla batıda aldıkları dereceleri daha endüstrileşmiş ülkelerde çalışabilmek için bilet gibi görüyorlar. Üçüncüsü ise, iş eğitimi ve nitelikleri ve bu niteliklere itibar edilmesi kendi iç eğitim sistemlerini kurmuş olan özel işverenler tarafından belirlenmeye başladı. Örneğin; Microsoft. Özellikle IT profesyonellerin eğitilmesi bu kategoriye giriyor ve bazı büyük şirketlerin verdiği sertifikalar üniversite derecelerinden daha değerli olarak görülüyor. Dördüncü olarak da, eğitimin harmonize edilmesi meslekler için daha uluslar arası nitelik ve çerçeve kazandırıyor, sağlıyor. Mesleklerin uluslar arasılaşması da genellikle, ulusal standartlar ve düzenlemelerden uzaklaşarak, uluslar arası standartlar ve prosedürlere ulaşmayı ifade etmektedir.

Son birkaç yılda pek çok OECD ülkesine yaşanan sürdürülebilir ekonomik gelişme ve enformasyon ekonomisindeki gelişme, bilim ve teknolojiye insan kaynağının (HRST) göç etme oranında büyük bir artış olmasına neden olmuştur. Bazı üye ülkeler, iş gücü kıtlığı çektikleri sektörlerde eleman sağlamak için öğrenciler de dahil olmak üzere vasıflı, yüksek vasıflı yabancıları kendilerin çekebilmek için göç yasalarını bir hayli

¹⁷ Robyn Iredale, “The Migration of Professionals: Theories and Typologies”, **International Migration**, Vol. 39, No.5, 2001, s. 7–26.

¹⁸ Phillips, Stahl, **a.g.e.**, s. 3–4.

esnetmişlerdir.¹⁹ Avrupa Birliği (EU–European Union), “Bolonya Eğitim Beyanati”na göre, birlik içindeki öğrenci hareketliliğini teşvik etmek üzere, üye devletler arasındaki eğitim sertifika ve vasıflandırma sistemlerini uyumlu hale getirecek çalışmalarda bulunmaktadır. Finlandiya, hükümet Asyalı öğrencilerde dahil olmak üzere tüm yabancı öğrencileri ülkeye çekecek bir takım politikalar geliştirmekte ve uygulamaktadır. Fransa, 1998 yılında kurduğu EduFrance adlı ajans çalışmalarıyla özellikle Asya ve Latin Amerika’dan daha fazla öğrenciyi ülkeye çekmektedir. Japonya, cazip burslar sağlamak sureti ile, yabancı öğrenci sayısını iki katına çıkarmayı hedeflemektedir. İngiltere, 1999 yılında hükümet, yüksek öğrenimdeki uluslar arası öğrenci sayısını 198.000’den 248.000’e çıkarmayı hedefleyen kampanya başlatmış ve hedefi yükselterek sürdürmektedir. Bu stratejinin temelini ise; teşvik ve pazarlama kampanyaları, yabancı öğrenciler için yeni vize prosedürleri ve istihdam kuralları, yüksek başarı kaydeden ve başarılı olanlar için özel burs imkânları oluşturmaktadır.²⁰ Uluslar arası öğrenci hareketliliğinden pay almak veya payını artırmak için ülkelerin yapmış oldukları bunlara benzer bazı etkili çalışmaları, uygulamaları ABD, İrlanda, Almanya, Kanada, Avustralya ülkelerinde de görmemiz mümkündür.

Önce gelişmiş ülkeler olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde, iyi eğitim görmüş, nitelikli bireylerin verimliliği artırması, eğitimin ekonomik büyüme, kalkınma ile ilişkisi ve bunda nitelikli insan ögesinin etkisi, teknolojilerin geliştirilmesi, verimli kullanılması, yeni teknolojilerin yerleştirilmesi doğru yetenek, bilgi ve becerilere sahip insan gücüne gereksinimin artması insan kaynağının gerekli şekilde yetiştirilmesi, emeğin niteliğinin yükseltilmesi bunun önemini artırmıştır. Tüm bunları sağlayacak olan eğitim–öğretim sistemleri, yatırım, program içerikleri, Ar–Ge çalışmaları vb. nitelik ve nicelik yönünden gelişerek gündeme gelmiştir.

Eğitimin artan önemi ile yükselen talep ve bunu karşılamak, eğitim hizmetleri ticaretinden daha yüksek pay almak çabası ile uluslar arası alanda oluşup artan rekabete küreselleşme ve teknolojik değişimin etki ve sonuçları da eklenince eğitim–öğretimde, özellikle yüksek öğrenimde uluslar arası öğrenci hareketliliği canlanmıştır.

Özellikle yüksek öğrenimde, küresel yetenekli insan havuzuna öğrencileri çeken unsurlar nelerdir?

¹⁹ Karina Tremblay, “Student Mobility Between and Towards OECD Countries: A Comparative Analysis”, **International Mobility of the Highly Skilled**, OECD Proceedings 2002, Paris, s. 39.

²⁰ Guellec, Cervantes, **a.g.e.**, s. 84.

Geçici göçe insanları iten temel unsur, eğitimsel fırsatlardır (özellikle yüksek öğrenimde lisans, yüksek lisans ve doktora alanlarındaki eğitim fırsatlardır). Ya da geçici göçmen kişi, uluslar arası deneyim kazanmak istemiş veya diller öğrenmek istemiş olabilir. Dünya üzerindeki en iyi öğrenciler, dünyanın neresinden olurlarsa olsunlar en iyi üniversitelere gitmeyi tercih ederler. Dolayısıyla da, yükseköğretim sistemlerdeki kalite farklılıkları unsuru; potansiyel yüksek vasıflı işçilerin uluslar arası hareketliliğinde bir diğer sebebidir. Yabancı araştırmacılar, bilim adamları için ise; çalışma koşulları yani genç araştırmacılara sunulan özerklik (kıdemli araştırmacıların kaynakları yönlendirdikleri ve projeleri seçtikleri son derece hiyerarşik sistemler göz önüne alındığında) ve araştırmalara ayrılan kaynaklar (yani finansal destek, ekipman, insan gücü gibi) son derece büyük önem arz etmektedir.²¹

Gönderici ülkelerdeki akademik istihdamın önündeki engeller, mesela kadro yokluğu gibi ise bir başka “iticî” faktör olup; bu engellere gelişmiş ülkeler dahilinde de rastlanabilmektedir. Bazı bütçe kısıtlamaları nedeniyle Avrupa ülkelerindeki pek çok yükseköğretim kurumundaki kadroların dondurulmuş olması ve bu ülkelerde 1970’ler boyunca aşırı bir alım yapılıp, şu anda geçici istihdama daha fazla yönelmiş olması, pek çok ülkedeki doktora mezununu dışarıya “itmek”tedir. Akademik istihdamdaki kısıtlı fırsatlar ve düşük araştırma bütçeleri, Kanada’da, bir “İtme Faktörü” olarak dile getirilmiş olan faktörlerdir. Fransa’da ise; kamu sektöründeki kısıtlı istihdam fırsatları ile doktora derecesine sahip bilim ve teknoloji personeli için duyulan zayıf endüstriyel talep, genç araştırmacıların göç etmelerinin arkasında yatan olası sebeplerdendir.²²

Öğrencilerin uluslar arası göçü üzerinde sadece eğitim kalitesi ve araştırma kalitesi gibi faktörler değil; aynı zamanda finansal desteğe ulaşma fırsatları gibi faktörler de etkilidir. ABD deneyimi göstermiştir ki; akademik araştırmalar için finansal destek sağlayabilme fırsatları önemli bir “çekme” faktörüdür. 1996 yılında, ABD üniversitelerindeki 10.000 yabancı doktora öğrencisinin % 75’i, öğrenim ve araştırmalarının temel finansal destek sağlayıcısı olarak üniversite lerini göstermişlerdir.²³

Araştırmalar göstermiştir ki; bilim adamları ve mühendislerin uluslar arası göçleri, büyük oranda, bilgi-bazlı alanlara ve spesifik araştırma sahalarına (mesela, biyo-bilimler)

²¹ Guellec, Cervantes, **a.g.e.**, s. 82.

²² Daniel Martinelli, “A Brain Drain Among Young Ph. Ds: Mirage or Reality?”, **International Mobility of the Highly Skilled**, Paris: OECD Proceedings, 2002, s. 125.

²³ National Science Foundation, “International Mobility of Scientists and Engineers to the United States: Brain Drain or Brain Circulation?”, **Issue Brief**, 1998, No. 98-316, s. 109.

doğrudur. Örneğin Birleşik Krallık' ta, yalnızca Cambridge ve Oxford tek başlarına, ülke dahilinde 1994–97 yılları arasında istihdam edilmiş olan tüm yabancı akademisyenlerin, % 15'lik bir kısmını kendi bünyelerine dahil etmişlerdir. Alman bilim adamlarının ABD'de yapmış oldukları bir araştırmaya göre ise, 1/3' lük bir dilim, Batı sahilinde istihdam edilmiş ve bunların % 28'i Kaliforniya'ya yığılmıştır (özellikle San Francisco, Los Angeles ve San Diego'ya). % 30' in altı ise doğu sahilini tercih etmiş ve bunlar da Boston, New York ve Washington şehirlerine yığılmışlardır.²⁴

Belirli bir bilgi bölgesinin cazibeli olmasında, Ar-Ge'nin gelişmiş olması kadar o disiplindeki önemli ve yetkin araştırmacıların var olması da önemli bir ölçüttür. 20. Yüzyılın başlarına kadar, Almanya, fizik ve kimyanın merkezi olmuş ve bilindiği üzere bu iki disiplinin, modern keşiflerin yapılmasında büyük katkıları olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan itibaren, kısmen göçün bir sonucu olarak ABD, merkez haline gelmiş ve ABD'nin tıp bilimlerinden almış olduğu nobel ödüllerinin oranı % 50'den, % 74'e yükselmiştir. Pek çok ABD'li nobel ödülü sahibi kişi, belli araştırma üniversitelerinden (mesela; MIT, Stanford ve Berkeley) ve kamu laboratuvarları ile bazı Ar-Ge'si gelişmiş şirketlerinden (mesela; Lucent teknolojileri gibi) olan kişilerdir. Ayrıca İngiltere'de, klinik tıp, yaşam bilimleri ve kimya alanlarından olan pek çok yabancı araştırmacı için bir merkez konumundadır. 1997'de Yüksek Öğrenim İstatistik Ajansı (HESA) göstermiştir ki; bu dönemdeki pek çok yabancı akademisyen klinik tıpta çalışmışlardır. Bu araştırmacıların birçoğunun kökeni Avrupa (% 45) ve daha sonra da Kuzey Amerika'dır.²⁵

Yabancı öğrencilerin kendi ülkelerine taşıyacakları faydalar düşünüldüğünde öğrenci mobilitesine neden olan faktörler incelenmelidir. Öğrenci hareketliliği pek çok itici ve çekici faktörle bağlantılandırılabilir. Bu etkenler, dil engeli, belli enstitü ve programların akademik durumu, programların akademik derece edinme anlamında esnekliği, ülkedeki yüksek eğitim sağlamadaki kısıtlamalar, ülkedeki üniversite kabul politikalarındaki engeller, finansal olarak çekici koşullar ve eğitim ücretleri olarak sıralanabilir. Bu etkenler aynı zamanda ülkeler arasındaki coğrafi ve tarihi bağı, gelecekteki iş imkânlarını, kültürel ortamı ve kendi ülkesi ile yabancı ülke kurumları arasındaki kredi transfer politikalarını ve programların esnekliğini yansıtmaktadır.²⁶

²⁴ Guellec, Cervantes, *a.g.e.*, s. 83.

²⁵ Sami Mahroum, "Highly-Skilled Globetrotters", **Mobilising Human Resources for Innovation**, Proceeding of the OECD Workshop on Science and Technology Labour Markets, Paris: OECD Publications, 1999, s. 213.

²⁶ OECD, **Education at a Glance**, *a.g.e.*, s. 278.

Öğrencilerin yurt dışında eğitim-öğretim kararını, daha çok yurt içi eğitimin-öğretim ile yurt dışındaki eğitim-öğretim ve sonrasında beklenen faydalara karşı maliyetin, parasal ve parasal olmayan getirilerin karşılaştırılması belirler.

Öğrencilerin, kendi ülkelerine göre kaliteli, kapsamlı eğitim-öğretim programları, geniş çalışma fırsatları ve ülkeleri dışındaki dünyayı daha iyi tanıyıp anlayabilme, uluslar arası alanda çalışmak gibi birçok nedenleri vardır. Onların kararları, ülkeler ve kurumlar tarafından etkilenme şekilleri şunlardır:²⁷

- Kendi ülkesindeki üniversite ve sonrası eğitim-öğretim imkânı ve çeşitliliği (bazı kurumlardaki sınırlamalar).
- Kursların sağlandığı ülkelerin kullandıkları dil (İngilizce konuşan ülkelerin mukayeseli üstünlüğü olmasının yanında İngilizce konuşmayan bazı ülkelerde yabancı öğrencileri çekmek için İngilizce olan kurslar sağlamaya başlamışlardır).
- Tarihi bağlar kadar önemli olan (memleketi ile kalacağı) ülkelerin kültürel ve coğrafi yakınlığı.
- Kendi vatanından önceden ve şimdi gelmiş öğrencilerin birbirlerine destek olma uygunluğu.
- Eğitim kurumunun ünü ve vereceği eğitimdeki kalitesi.
- Vatanı ile eğitim alacağı ülkeler arasındaki şartların tanınması ve/veya nakledilebilirliği.
- Öğrenim ücretlerini, yaşam maliyetini ve alınabilecek mali yardımların uygunluğunun (kendi ülkesi ile yurt dışındaki ülke) karşılaştırılması.
- Öğrenim görülecek ülkedeki yabancı öğrenciler için sosyal faydalar ve altyapı (sağlık sigortası, konaklama, dil merkezleri, sosyal sigorta hakları vb.).
- Öğrenim görürken ve öğrenimden sonra çalışma imkânları ve öğrenim görmüş öğrencilere karşı göç (vize) politikaları.
- Öğrenim görülecek yerdeki ve ülkesindeki emek piyasası fırsatları.

Artan sınırlar arası öğrenci akışı ve eğitim programlarına eğitimin “uluslar

²⁷ OECD, **Education Policy Analysis**, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 103.

arasılaştırılma”sı denmiştir. Uluslar arasılaştırılma işlemleri, öğrencilerin diğer ülkelere gitmesiyle veya e-öğrenme teknolojisi aracılığıyla eğitilmesiyle ivme kazanmıştır. Ülkelerin yurt dışındaki eğitim kurumlarına kayıt yaptıran öğrencilerinin sayısı çok hızlı artmaktadır. Aynı zamanda yurt içinde kalmak isteyen öğrenciler içinde hizmet götüren denizaşırı eğitim kurumları da artmaktadır.

Dünya çapında artan bu talep özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından karşılanamayabilir. Ayrıca öğrenciler yurt dışında öğrenim gördükleri takdirde, kültürel zenginleşme, dil kabiliyeti, yüksek nitelik ve şartlar dolayısıyla daha iyi işler bulma gibi avantajlar kazanacaklarını fark etmişlerdir. Azalan seyahat ve iletişim ücretleri de öğrencileri yurt dışına çekmektedir. Hükümetler de kültürel, politik, emek piyasası ve ticari açılardan buna aktif olarak destek vermektedirler.

Eğitim hizmetlerinin uluslar arasılaşması ve ticareti özellikle, üniversite eğitimi olmak üzere önemli ölçüde büyümektedir. Öğrencilerin çalışmak için yabancı ülkelere gitmesi yurt dışında işletilen eğitim kurumları ve sınırlar arasından arz edilen internet eğitim hizmetleri (e-eğitim) gibi çeşitli biçimleri vardır. Bu büyüme yeni hizmet şekillerinin ortaya çıkmasıyla da beslenmektedir. Akademik kuruluşların diğer ülkelerde kampus açmaları, veya hizmetlerini, internet aracılığıyla satma bu şekillerdendir. Aynı zamanda Hizmet Ticaretindeki Genel Anlaşmalar (GATS-General Agreement on Trade in Services) eğitim ticaretindeki engelleri kaldırmaktadır.

Yurt dışında yüz yüze eğitim-öğretim, eğitim ticaretinin en büyük bileşeni olmasına rağmen, eğitimin diğer iki şekli de hızla büyümektedir: uzaktan eğitim ve ticari sunum. Uzaktan eğitim, öğrenme internet eğitimini (e-eğitim), iletişim araçlarıyla (televizyon, e-posta, uydu, CD-ROM vs.) öğrenmeyi içerir. Ticari sunumun örnekleri de, denizaşırı ülkelerde okuyamayan öğrencilerin talebini karşılamak için kurulmuş dış eğitim kurumları kaynaklı branş üniversiteleri, dil eğitim kurumları ve diğer devlet veya özel sektör eğitim-öğretim kurumları olarak sıralanabilir.

Avustralya bu konuda atakta olan bir ülkedir. 1996’ dan 2001’ e kadar Avustralyan kurumlarına yapılan kayıtların arasındaki uzaktan eğitim kayıtlarını % 24’ ten % 37’ e çıkarmıştır. İngiltere’ de bu hizmetlerin büyük sağlayıcılarıdır. 1996-1997 kayıtlarında İngiltere içine 200.000 öğrenci kaydolmuşken bu hizmetlere 140.000 öğrenci kaydolmuştur. Şirketleştirilmiş eğitim kurumları, daha çok kendi işçilerini eğitmek için hedef ülkede kurdukları kurumlardır. Son araştırmalarda Amerika’ daki bu hizmetlerin % 42’ sini McDonald’s ve Motorola sağlamaktadır. Bu kurumlar 1988’ de 400 civarında iken

1998’de 1.600’e yükselip dört katına çıkmıştır. Örneğin Microsoft’un müfredatını takip eden ve Microsoft–Sertifikalı eğitimleri olan uluslar arası 1.700 tane Microsoft Sertifikalı Eğitim Merkezleri bulunmaktadır. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (ICT–Information and Communication Technology) ’ de geleneksel yüz yüze eğitimi tamamlayıcı eğitim hizmetleri ile (e–postalar, video konferanslar vb.) tamamlamayı kolaylaştırmaktadır. Bu büyüme kısmen de taleple sağlanmaktadır. Uluslar arası eğitim öğrencilerin ufuklarını genişletmekte ve kendi ülkelerinde bulamayacakları eğitimi onlara sağlamaktadır. Özellikle, İngilizce konuşulan OECD ülkeleri bu artan talebi karşılayabilecek güçtedir. Eğitim hizmetleri arzının altında yatan sebepler biraz kültürelidir ama daha çok ticaridir çünkü, yabancı öğrenciler önemli gelir kaynaklarıdır.²⁸

OECD ülkelerinde yabancı öğrenci kayıtlarının yüzde artışı, son yıllarda yurt içi öğrencilerin artışından daha çok olmuştur. Bazı OECD ülkelerinde öğrenci ihracatı büyük bir gelir kaynağını temsil etmektedir. Öğrenciler yaşam maliyeti, eğitim ücreti ve seyahat ücretleri ile çok geniş harcamalar yapmaktadır. Bu harcamalar 1998’ de 30 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Bu harcamaların çoğu öğrenciler ve aileleri tarafından, bazıları da hükümetin ve bazı özel kurumların sübvansiyonları tarafından karşılanmaktadır.²⁹

Yüksek öğrenimin uluslar arası boyutuna verilen önem giderek artmaktadır. Bireyler gibi hükümetler de yüksek öğrenimin öğrencilerin ufuklarını geliştirmesini, yabancı dillere, kültürlere ve dünya çapındaki iş yöntemlerine olan yatkınlıklarının gelişmesini istemektedir. Öğrencilerin diğer toplum ve dillere ilişkin bilgilerinin artırmalarının bir yolu kendi ülkelerinden farklı bir ülkede yüksek öğrenime devam etmelerinden geçmektedir. Bazı OECD ülkeleri bu öğrenci mobilitisini teşvik için bazı politika ve uygulama yöntemleri geliştirmiştir. Eğitimin uluslar arasılaşması yönündeki trend ülkelerin ödemeler dengesinde gittikçe artan bir etkiye sahip olmaktadır ve bazı OECD ülkeleri eğitim ihracında uzmanlaşmayı ödemeler dengesinde göstermektedirler.

Eğitimin uluslar arasılaşması, ticaret dengesine yansıyan etkilerinin dışında da pek çok ekonomik etkisi bulunmaktadır. Eğitimin uluslar arasılaşması küçük yada az gelişmiş eğitim sistemlerine, eğitim hizmetlerinin maliyet verimliliğini düzenleme imkânı sunmaktadır. Yani, yurt dışında eğitim fırsatları ulusal sisteme göre daha az maliyeti

²⁸ P. Bennell and T. Pearce, “The Internationalisation of Higher Education: Exporting Education to Developing and Transitional Economics”, **Institute of Development Studies**, Working Paper, Brighton, 1998, s. 49 & G. Mcburnie, C. Ziguas, “The Regulation of Transnational Higher Education in Southeast Asia: Case Studies of Hong Kong, Malaysia and Australia”, **Higher Education**, Vol. 42, 2001, s. 85–105.

²⁹ OECD, **Education Policy Analysis, a.g.e.**, s. 91.

olabilmekte ve ülkeler kısıtlı imkânları ile ölçek ekonomisine ulaşabilecekleri eğitim alanlarına yatırım yapabilmektedir.

Özellikle yüksek öğretimin uluslar arasılaşmasının, ülkeler arasında oluşan rekabet ve bununla oluşan, gelişen nitelik ve nicelik yönündeki etkilerden başka ve üstünde en önemli etkisi, eğitimin uluslar arası ticari etkileri ve bu ihracatın ülkeler için çok önem arz etmesi olmuştur. Ülkeler arası öğrenci akışına ve etkilerine önceleri sosyal, kültürel bakılıp değerlendirilirken günümüzde bu bakış, değerlendirme sermaye odaklı hale gelmiştir. Eğitimin uluslar arasılaşmasının yarattığı ve çok önemli hale gelen ekonomik etki ve faydalar konusu OECD ve ABD ölçeğinde ele alınıp, öğrenci hareketliliği içinde değerlendirilecektir. Ayrıca, “müşteri olarak değerlendirilebilen yabancı öğrenci potansiyeli eğitim sisteminde kalite artırımına ve diğer ülkelerle rekabeti artıracak program geliştirilmesine sebep olmaktadır. Son olarak da, yabancı öğrenci kabulü teknoloji transferlerini ve kültürler arası iletişimi artırarak gelecek için sosyal bağların kurulmasını sağlamaktadır.”³⁰

Farklı alanlarda sık kullanılan kavramlar gibi küreselleşmede, içeriği ve anlamı çeşitli yorumlara konu olan kavram durumuna gelmiştir. Özü ekonomik olan bu olgunun değişik alanlara yansıdığı ve önemli sonuçlar doğurduğu görülmektedir. “1990’larda ortaya konulan, ülkelerin birbirleriyle ekonomik entegrasyonunu ifade eden ve hem dünya çapında genişleyen piyasaları hem de uluslar arası şirketleri işaret eden”³¹ küreselleşme günümüzde, ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, hemen hemen her alandaki değişimi ifade etmek için çok sık kullanılan kavram haline gelmiştir.

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler; emek piyasaları ve yönetimi, istihdam yapısı ve biçimleri, üretim araç ve şekilleri, meslek yapıları, ücret ve çalışma şartları, sendikalar ve endüstri ilişkiler sistemleri gibi başta ekonomik olmak üzere birçok alanda çok ve önemli değişimlere, gelişmelere neden olduğu gibi kuşkusuz bu etki eğitim alanında da görülmekte ve yaşanmaktadır. Küreselleşmenin eğitim üzerindeki etki ve sonucunun en önemli göstergesi, eğitim-öğretimin daha çok yüksek öğretimin uluslar arasılaşması ve öğrenci popülasyonu ile bu popülasyonlar dahilinde yaşanan evrimsel değişimlerdir.

³⁰ OECD, **Education at a Glance, a.g.e.**, s. 279.

³¹ Malcom Warner, “Globalization Labour Markets and Human Resources in Asia-Pacific Economies: An Overview”, **The International Journal of Human Resource Management**, Vol. 13, No. 3, May 2002, s. 385-386.

Küreselleşmenin meslekler, bilgi kaynakları, insan kaynakları ve yönetimi üzerindeki etkileri, iş gücünün küreselleşmesi ve dünya genelinde yüksek vasıflı personele duyulan talep, uluslar arası eğitim fırsatlarını giderek cazip hale getirmiştir. Bu da doğal olarak, pekçok ülkenin bilgi stoğu üzerinde önemli bir baskı oluşmasını sağlamaktadır. Günümüzde bilgi toplumuna dönüşümü gerçekleştirme, sürdürülebilir gelişmeyi ve yüksek rekabet gücüne ulaşmayı hedefleyen ülkeler için eğitim-öğretim stratejik öneme sahiptir.

Küreselleşme, teknolojik gelişmeler vb. faktörler ile eğitimin hızla küreselleşmesi ve bunun ulusal ve uluslar arası ölçekteki etkileri ve alanda yaşanan değişimleri kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

1. Uluslar arası alanda eskiden beri var olan öğrenci hareketliliği, özellikle yüksek öğretimde çok hızlı bir şekilde artmış ve artmaya devam etmektedir.

2. Eğitimin-öğretimin ve eğitim sistemlerinin, büyük bir hızla uluslar arasılaşmasının ticari etkisi ve bunun yarattığı ekonomik faydaların ülke ekonomisine katkısının artması.

3. Uluslar arası öğrenci akışına önceleri sosyal ve kültürel bakılır iken artık öğrenciler müşteri, söz konusu öğrenci hareketliliği ise sermaye odaklı hale gelip değerlendirilmektedir.

4. Eğitim hizmetlerinin ticarileşmesi ve artan öğrenci akışından pay almak isteyen ülkelerin rekabete girmeleri, eğitim ihracatlarını artırma çabaları.

5. Eğitim hizmetleri ve ticaretinin şekli değişmiş, var olan yüz yüze eğitim-öğretim faaliyetleri artarak sürer iken uzaktan, interaktif şekilde internet ortamında eğitim-öğretim (e-eğitim) şekli etkin olmaya başlamıştır. Böylece birçok ülkede artık öğrenciler ülkelerinden ayrılmadan, bu tür hizmeti sunan ülkeden satın almakta ve uluslar arası diplomaya sahip olabilmektedir.

6. Birçok ülke, bu rekabet ortamı içinde eğitim-öğretim programlarını çeşitlendirme, sundukları eğitim-öğretim hizmetlerinin niteliğini artırma ve kişi başına eğitim maliyetlerini düşürme çabasına girmiştir.

7. Yine birçok ülke, eğitim program ve sürelerini yeniden yapılandırmaya başlamış eğitim, yöntem, süreç, yönetim ve etkinliklerinde özellikle bu alanlarda başarılı, gelişmiş ülkeler ile entegre olup uluslar arası öğrenci akışından yararlanmak ve daha fazla öğrenciyi

kendilerine çekmek için cazip ortam ve imkânlar sunmaya başlamışlardır.

8. Birçok ülke ve eğitim kurumu ülke içi eğitim-öğretimin niteliğini artırmak için çalışmakta, hükümetler eğitim-öğretime ayırdıkları payı, yatırımları artırma gayreti göstermektedir. Birçok özel eğitim-öğretim kurumu ise çok yüksek ücretler ödeyerek, ilköğretimin birinci kademesinde hazırlık dahil 3-12 yaş grubuna yönelik PYP-Primary Years Programme, ikinci kademesinde 11-16 yaş grubuna yönelik MYP-Middle Years Programme ve orta öğretimde 16-19 yaş grubuna yönelik olarak hazırlanan Uluslar arası Bakalorya Diploma Programı'larını (IB DP-International Baccalaureate Organization's Diploma Programme) uluslar arası programları satın almakta ve entegre olmaya çalışmaktadır.

9. Pek çok üniversite ülke dışındaki üniversiteler ile iş birliği içinde ortak faaliyetler ve değişim programları yürütmektedir.

10. Üniversiteler, ülke dışında çeşitli ülkelerde bürolar açmakta, tanıtım programları düzenlemekte ve böylece hedef kitleye ulaşmaya ve sözkonusu pazardan pay almaya ve/veya artırmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca bazı ülkelerde, dil okulları ve eğitim-öğretim kurumları açarak ta öğrencilere, ülkelerinde eğitim-öğretim hizmeti vermektedirler. Yine bu kapsamda, birçok ülkede "yurt dışı eğitim-öğretim danışmanlık kurumları"nın açıldığını ve hızla yayıldığı görülmektedir.

11. Birçok ülke ve üniversite arasında ikili ve çok taraflı işbirlikli program ve anlaşmalar yapılmaktadır. Bu programlar öğrenci, öğretim üyesi değişimi, ortak eğitsel materyallerin geliştirilmesi, ortak seminer ve konferans düzenlenmesi, ortak ders, modül, kurs ve çok disiplinli etkinliklerin düzenlenmesi gibi çeşitli aktiviteleri içermektedir. Bu programların en kapsamlısı Avrupa Birliği Eğitim programları'dır. Avrupa Birliği Eğitim programları "Socrates", "Leonardo da Vinci" ve "Erasmus" gibi akademik ve mesleki eğitim programlarının yanında "Youth" gibi sosyal amaçlı programları da içermektedir.

Socrates Programı, Avrupa çapında öğrenci ve öğretim üyesi hareketliliği başta olmak üzere, eğitim alanında çeşitli düzeydeki işbirliklerini destekleyen alt programlara sahip ve Erasmus Programı'nın giriş aşamasıdır. Eğitim kurumlarına çok çeşitli imkânlar sunan diğer bir program olan "Erasmus Programı"nın amacı, Avrupa'da yüksek öğretimin kalitesini arttırmak ve Avrupa boyutunu güçlendirmektir. Erasmus programı belirtilen amaçları, üniversiteler arasında ülkeler arası işbirliğini teşvik ederek, öğrencilerin ve eğitimcilerin Avrupa'da karşılıklı değişimini sağlayarak ve Avrupa Birliği ülkelerindeki

çalışmaların ve alınan derecelerin akademik olarak tanınması ve şeffaflığın gelişmesine katkıda bulunarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Erasmus programı, üniversitelerin birbirleri ve diğer kurumlar ile yapacakları işbirliklerini de kapsamaktadır.³²

Etkisini, özellikle yüksek öğretimdeki öğrencilerin uluslar arası hareketliliği, eş ifade ile eğitimin uluslar arasılaşması ile gösteren eğitimin küreselleşmesini ve bunun çeşitli faydaları içinde günümüzde çok önemli yere sahip ekonomik boyutunu genelde OECD ülkeleri içinde özelde ise ABD’de görmek mümkündür.

2.1.2.1. OECD Ülkelerinde Eğitim

2.1.2.1.1. OECD Ülkeleri Arasında ve OECD Ülkelerine Yönelik Öğrenci Mobilitesi

OECD ülkeleri, göçmen popülasyonunu farklı farklı tanımlamaktadırlar. Avrupa ülkeleri, Japonya ve Kore’nin kullanıyor oldukları tanımlamaya göre; göçmen popülasyonu, “yabancı milliyete” sahip olan kişilerden oluşur. Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve ABD gibi ülkeler ise göçmen popülasyonunun, yabancı-doğumluları kapsayan bir popülasyon olarak almaktadırlar ve bu tanım, ev sahibi ülkenin kökenine sahip olan ancak, yabancı ülkelerde doğmuş olan kişileri de kapsayabilmektedir. İlk grup ülkelerin tanımı dahilinde, geçici ve daimi göçmenler birbirlerinden ayırt edilememektedirler. Çünkü, bir kişi önce hukuki olarak geçici göçmen statüsü edinip daha sonra da daimi göçmen statüsüne geçiş yapabilir.³³

OECD ülkeleri, göçmenleri farklı tanımladıkları gibi, ülkeye gelen yabancı öğrencileri de farklı tanımlamaktadırlar. Pekçok ülke yabancı öğrenciyi, çalıştığı ülkenin vatandaşı olmayan öğrenci olarak tanımlar iken yine birçok ülkedeki, iltica etmiş (aileleri de olabilir) öğrenciler ile oturma iznine sahip öğrencileri ve sadece eğitim süresi için ülkede bulunan öğrencileri birbirinden ayırmak kolay olmamaktadır. Bu durum ülkelerdeki yabancı öğrenci sayısının yüksek tahmin edilmesine neden olmaktadır.

³² YÖK, “AB’nin Eğitim İle İlgili Yürüttüğü Programlar”, (Çevrimiçi), <http://www.yok.gov.tr/egitim/ab/avrupa.htm>, 26.11.2005; Socrates ve Erasmus, (Çevrimiçi), http://europa.eu.int/comm/education/index_en.html, 26.11.2005.

³³ J. Coppel, J. Dumont, I. Visco, “Trends in Immigration and Economic Consequences”, **OECD Economics Department Working Papers**, No. 284, 2001, s. 293–295.

Bazı OECD ülkelerinin yabancı öğrencileri tanımlama kriterleri kısaca şöyledir³⁴:

Avusturya: 1998'den beri yabancı uyruklu ve daimi ikâmet edenler dahil, Avusturya ve Belçika: Yabancı uyruklu ve daimi ikâmet edenler dahil, Kanada: Önceden Kanada'da oturma iznine sahip olanlar ve kendilerini göçmen olarak bildirmiş olan öğrenciler dışında olanlar için yabancı uyruklu, Çek Cumhuriyeti: Yabancı uyruklu ve daimi ikâmet edenler. Öğrencilerin kayıtları ileride ikâmeti olanları ayırt edebilmeyi sağlayacaktır. Burada sadece tam zamanlı öğrenciler temel alınır. Danimarka, İzlanda, Kore, Lüksemburg, Polonya ve Fransa: Yabancı vatandaşlık ve daimi ikâmet edenler dahil, Finlandiya ve İspanya: Yabancı uyruk ve daimi ikâmet edenler dahil, Almanya: Yabancı vatandaşlık ve daimi ikâmeti olanlar ile olmayanlar ayrımı vardır (ancak bu tam olamamaktadır sadece eğitim düzeyinde bu türden bir müsamaha söz konusudur). Macaristan: Yabancı vatandaşlık ve daimi ikâmet. Ancak burada komşu ülkelerden olan Macar azınlıklara müsamaha gösterilir. İrlanda: Yabancı oturma izni olanlar ve daimi ikâmet edenler dışında, İtalya: Yabancı uyruklu olan ve daimi ikâmet edenler ile etmeyenler dahil, Japonya: Yabancı vatandaşlık ve daimi ikâmet edenler ile etmeyenler arasında bir ayrım söz konusu ancak, bu ayrım tam olarak ifa edilmemekte, Yeni Zelanda: Yabancı uyruklu olma (Avusturyalı öğrenciler dışında kalanlar) ve daimi ikâmet edenler dahil, Norveç: Yabancı bir ülke doğumlu olanlar, İsveç: Yabancı vatandaşlık ve daimi ikâmet edenler. Ancak sadece İsveç nüfus kütüğüne kayıt yaptırmış olanlar yabancı olarak görülürler. İsviçre: Yabancı vatandaşlık ve daimi ikâmet edenler ile etmeyenler arasında ayrım mevcuttur ancak bu ayrım tam değildir. Türkiye: Türkiye'ye sadece eğitim-öğretim için gelmiş olan yabancılar. İngiltere: Yabancı ev adresi, ABD: Yabancı vatandaşlık, daimi ikâmet edenler ve mülteciler dışında.

Eğitim sistemleri ve eğitimin büyük bir hızla uluslar arasılaştığını ve bunun en temel göstergesinin ise öğrenci hareketliliği yani öğrenci popülasyonunda yaşanan değişimin, artışta olduğunu belirttik. Bunu OECD ülkeleri içinde, kronolojik ve karşılaştırmalı olarak inceleyerek görebiliriz.

³⁴ OECD, **Trends in International Migration: SOPAMI Annual Report**, 2001, Paris: OECD Publications, s. 162.

Tablo 2-1: OECD Ülkelerindeki Yabancı Öğrenciler,1998 (Toplam kayıtlı her 1000 öğrenci)

	Yabancı Öğrencilerin Payı (A)				Yurt dışında OECD ülkelerindeki öğrenciler (B)		Net Değişkenlik A-B	
	Tüm Ülkeler				Tüm OECD Ülkeleri		OECD Ülkeleri	AB Ülkeleri
	Her 1000 Öğrenci için	OECD Ülkelerinden %	OECD Ülkelerinden Olmayan %	AB Ülkelerinden %	Her 1000 Öğrenci için	AB Ülkelerindeki öğrencilerin Yüzde oranı		
Avustralya	125,9	18,4	81,6	7,7	5,3	37,6	17,9	7,7
Avusturya	114,9	65,6	34,4	50,4	43,9	82,9	31,5	21,5
Belçika	40,1	63,2	36,8	54,1	41,2	82,8	-15,9	-12,4
Kanada	27,9	42,1	57,9	20,6	22,3	18,1	-10,5	1,7
Çek Cum.	18,9	27,6	72,4	23,3	5,1	27,3	0,1	3,0
Danimarka	60,1	42,0	58,0	17,8	31,8	65,8	-6,6	-10,2
Finlandiya	17,3	35,9	64,1	22,3	32,9	83,8	-26,6	-23,7
Fransa	73,0	26,8	73,2	18,7	18,3	67,6	1,3	1,3
Almanya	81,6	56,3	43,7	27,0	22,3	64,0	23,6	7,8
Yunanistan	146,9	88,8
Macaristan	26,1	35,8	64,2	23,0	22,2	77,3	-12,9	-11,2
İzlanda	24,0	81,4	18,6	52,6	285,8	68,0	-266,3	-181,7
İrlanda	48,4	72,3	27,7	49,9	136,2	92,8	-101,2	-102,3
İtalya	12,4	64,5	35,5	60,3	17,6	78,4	-9,6	-6,3
Japonya	14,1	38,3	61,7	1,7	14,0	16,4	-8,7	-2,1
Kore	1,0	31,2	68,8	1,4	26,2	13,5	-25,9	-3,5
Lüksemburg	304,6	84,3	15,7	84,1	1928,5	92,1	-1671,9	-1520,4
Meksika	7,2	24,4
Hollanda	26,6	78,4
Yeni Zelanda	36,7	21,5	78,5	5,9	34,0	9,8	-26,1	-1,2
Norveç	31,6	54,5	45,5	40,8	60,2	69,6	-43,0	-29,0
Polonya	4,6	17,7	82,3	7,1	10,8	81,0	-10,1	-8,4
Portekiz	27,0	86,4
İspanya	16,6	65,7	34,3	57,9	12,8	74,2	-1,8	0,1
İsveç	44,8	63,1	36,9	41,3	43,3	53,6	-15,0	-4,7
İsviçre	159,5	72,7	27,3	65,7	44,7	69,5	71,1	73,7
Türkiye	13,2	8,9	91,1	8,3	28,9	77,9	-27,7	-21,4
İngiltere	108,1	59,8	40,2	45,1	13,5	44,7	51,2	42,7
ABD	32,4	39,0	61,0	9,5	2,0	71,7	10,6	1,6
OECD Basit Ortalama	60,3	47,5	52,5	31,9	107,3	62,0	-82,9	-71,1
OECD Ağırlıklı Ortalama	37,1	43,6	56,4	22,9	15,0	8,6	0,0	-0,7
AB Basit Ortalama	76,8	58,3	41,7	44,1	169,5	75,8	-145,1	-133,9
AB Ağırlıklı Ortalama	59,5	51,9	48,1	35,2	25,5	18,9	2,4	0,0

Kaynak: Karine Tremblay, "Student Mobility Between and Towards OECD Countries: A Comparative Analysis", **International Mobility of the Highly Skilled**, OECD Proceedings, Paris, 2002, s. 47.

1998 yılında, OECD ülkeleri'ndeki tüm kayıtlı öğrenciler içindeki yabancı öğrenci sayıları ve bunların dağılımları Tablo 2.1'de yer almaktadır. Buna göre, örneğin

Avustralya’da eğitim–öğretim kurumlarına kayıtlı her 1.000 öğrenciden 125.9’u yabancı öğrencidir. Bunların % 18.4’ü OECD ülkeleri’nden, % 81.6’sı OECD üyesi olmayan ülkelerden gelmektedir. Bunlar içinde AB üyesi ülkelerden gelenlerin oranı ise % 7.7’dir.

Lüksemburg (% 84.3), İzlanda (% 81.4), İsviçre (% 72.7) ve İrlanda (% 72.3) gibi bazı ülkelerin, OECD üyesi ülkelerden yüksek oranda yabancı öğrenci alır iken Türkiye (% 91.1), Polonya (% 82.3), Avustralya (% 81.6) ve Yeni Zelanda (% 78.5) gibi bazı ülkelerin OECD üyesi olmayan ülkelerden daha yüksek oranda yabancı öğrenci alması ve aynı şekilde Lüksemburg (% 84.1), İsviçre (% 65.7) ve İtalya (% 60.3) gibi ülkelerin toplam kayıtlı öğrencileri içindeki AB üyesi ülkelerden olan öğrenci yüksek öğrenci oranı dikkat çekmektedir. Bu durum, yüksek talep gören ülkelerin eğitim–öğretim hizmet kalitesinin yüksekliğini, coğrafi konumlarının elverişli ve uygun olduğunu, eğitim–öğretim dilini, ülke nüfusunun düşük olmasını düşündürmektedir.

Ülkelerin nüfusunun azlığı–çokluğu ve verilen hizmetlerin niteliği yabancı ve yerel öğrenci hareketliliğini etkilemekte ve geliştirmektedir. Nüfusu az olan ülkelerdeki öğrenci hareketliliğinin daha yüksek, nüfusu yüksek olan ülkelerdeki hareketliliğin ise daha durağan, düşük olduğu görülmektedir. Örneğin ABD, nüfusu yüksek olmasına karşın öğrenci hareketliliğinin az olarak gözlendiği ülkedir. AB üyesi ülkeler arasındaki öğrenci hareketliliğinin yüksek olması, bu ülkeler arası politikalarda özgürlük ve serbest dolaşım gibi uygulamalar ile açıklanabilir. Coğrafi alanlar arasındaki ulaşım sıkıntısı da bu hareketliliği etkileyen başka bir unsurdur. Birbirine yakın Avrupa ülkelerindeki öğrenciler bu yakınlıktan ve o ülkelerin eğitim–öğretim avantajlarından ve komşu ülkeleriyle olan eğitim programlarından (Socrates, Erasmus vs.) faydalanabilmektedirler.

Burada OECD ülkelerinin aldıkları, kabul ettikleri yabancı öğrenci sayısının yüksekliğine rağmen, göze çarpan gerçek, değişikliktir.

Tablo 2-2: OECD Ülkeleri’nden Olmayan Öğrencilerin OECD Ülkeleri’ndeki Kayıtları,1998

Ülkeler	Kayıtlı olan her 1000 öğrencinin sayısı	Bir AB ülkesinde kayıtlı olanların oranı (%)
Arjantin	3,4	47,0
Brezilya	5,3	37,8
Şili	7,9	53,4
Paraguay	31,9	30,7
Peru	6,5	48,0
Uruguay	7,8	46,6
Latin Amerika– Basit Ortalama	10,5	43,9
Çin	13,6	13,1
Endonezya	12,2	13,4

Malezya	118,9	34,9
Tayland	11,4	15,8
Asya– Basit Ortalama	39,0	19,3
Tunus	46,4	87,7
İsrail	31,6	58,0
Zimbabwe	48,1	57,1
Afrika– Basit Ortalama	42,0	67,6
Bulgaristan	28,6	59,7
Estonya	26,5	78,9
Letonya	12,0	60,2
Litvanya	17,2	45,2
Romanya	21,5	55,5
Slovenya	22,9	82,9
Orta ve Doğu Avrupa– Basit Ortalama	21,4	63,7

Kaynak: OECD, International Mobility of the Highly Skilled, Paris, 2001, s. 48.

OECD üyesi ülkelerden olmayıp bir OECD üyesi ülkede kaydı bulunan öğrenci sayısı ve bu ülkelerin AB ülkelerindeki oranları Tablo 2.2’de yer almaktadır. Buna göre, Latin Amerika ülkeleri içinde yer alan Paraguay en fazla OECD ülkelerine öğrenci gönderen ülke olup OECD ülkelerindeki kayıtlı 1.000 öğrencinin 31.92’u Paraguaylıdır. Yine Latin Amerika ülkelerinden Şili ise AB üyesi ülkelerde % 53.4 ile en yüksek öğrencisi bulunan ülkedir. OECD ülkelerine kayıtlı her 1.000 öğrencinin 118.9’u Malezyalı, 48.1’i Zimbabweli ve 28.6’sı ise Bulgaristanlıdır. Bölge basit ortalamalarına göre baktığımızda ise, OECD ülkelerinde kaydı bulunan ve OECD üyesi olmayan ülkeler içinde en yüksek sayı 1000 kişi içinde ortalama 42 kişi ile Afrika’dır. AB ülkelerinde en yüksek oranda öğrencisi bulunan bölge ise ortalama % 67.6 ile yine Afrika’dır.

Öğrenci hareketliliğinin dinamikleri söz konusu olunca, 3 yıllık zaman aralığı için şunu söyleyebiliriz; OECD ülkelerindeki öğrenci oranı 1995 ile 1998 arasındaki zaman aralığında % 4.6’lık bir artış kaydetmiştir. Bu da, OECD ülkelerinde eğitimin uluslar arasılaşması ve bunun yüksek bir artış içersinde olduğunu göstermektedir.

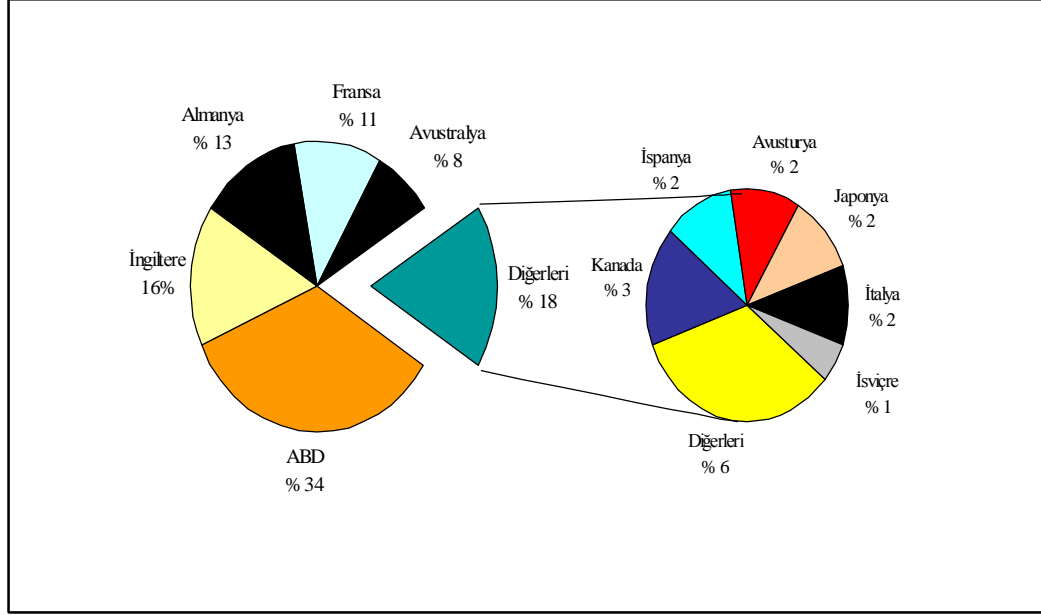
Bu toplu yükselme bazı önemli farklılıkları gölgeleyebilmektedir. Başlıca ev sahibi ülkelerden biri olan Avustralya, bu zaman aralığında % 40’lık bir artış kaydetmiş ve bu ülkeyi İsviçre, İngiltere ve Danimarka izlemiştir. Almanya (% 14) ve ABD (% 25) ise bir hayli arkada kalmıştır.³⁵

1998 yılında, genel olarak dünyada, özel olarak ise OECD ülkeleri içinde en

³⁵ Tremblay, a.g.e., s. 47.

yüksek yabancı öğrenci öğrenci alan belirli OECD ülkeleri Grafik 2.1’de yer almaktadır.

Grafik 2-1: En Çok Yabancı Öğrenci Alan Belirli OECD Ülkeleri (1998)

Kaynak: OECD, International Mobility of the Highly Skilled, Paris, 2001, s. 48.

OECD ülkeleri içindeki yabancı öğrencilerin % 34'üne ABD'nin, % 16'sına İngiltere'nin, % 13'üne Almanya'nın, % 11'ine Fransa'nın, % 8'ine Avustralya'nın % 18'lik kısma ise değişen oranlar ile diğer, Kanada, İspanya, Avusturya, Japonya, İtalya ve İsviçre'in ev sahipliği yaptığı görülmektedir.

OECD ülkeleri'ne ait eğitim ile ilgili veriler ve yabancı öğrencilerin gittikleri ülkelerin dağılımını coğrafi açıdan analiz eden araştırmalar, bu öğrencilerin % 80'ninin Amerika, İngiltere, Almanya, Fransa ve Avustralya ülkelerini tercih ettiğini ortaya koymaktadır.

Avrupa ülkelerinin, genellikle OECD üyesi ülkelere göç aldıkları, İsviçre, Avustralya, Danimarka, Fransa ve Almanya gibi ülkelerin kendi vatandaşlarına nispeten büyük oranda yabancı öğrenciye ev sahipliği yaptığı buna mukabil İrlanda, İzlanda, Yunanistan, Belçika ve Norveç gibi ülkelerin ise kendi kimlik ve vatandaşlarına daha bağımlı oldukları ve özellikle AB üyesi ülkelere öğrenci almaya özen gösterdikleri görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin girişi için baskın olan, önde gelen OECD ülkeleri İsviçre, İngiltere ve Avusturya'dır. İsviçre, İngiltere, Almanya ve Avusturya OECD üyesi olan ülkelere öğrenci almaya özen gösterir iken Fransa, Amerika, Danimarka gibi

ülkeler öğrenci alırken OECD üyesi ülkeden olup olmadıklarına bakmamaktadırlar. Belçika, AB üye ülkeleri asımdan gelen öğrenci taleplerine açık ve bu konuda önde gelen örneklerdendir.³⁶

Tablo 2-3: Seçilen Bazı OECD Ülkeleri'ndeki Yabancı Öğrencilerin Ülkelerine Göre Dağılımı, 1998

(Kayıtlı olan yabancı öğrencilerin toplam stokunun yüzdesi)

Ev Sahibi Ülke	1. Sıra		2. Sıra		3. Sıra		4. Sıra		5. Sıra	
	Ülkeler	%	Ülkeler	%	Ülkeler	%	Ülkeler	%	Ülkeler	%
Avustralya	Malezya	14,7	Singapur	13,4	Hong Kong	12,2	Endonezya	7,2	İngiltere	4,9
Avusturya	İtalya	23,3	Almanya	19,1	Türkiye	4,0	Bulgaristan	3,7	İran	3,3
Kanada	Fransa	10,7	ABD	10,0	Hong Kong	8,2	Çin	7,2	Japonya	4,0
Danimarka	Norveç	10,5	İzlanda	5,7	Almanya	5,3	İsveç	3,9	İran	3,9
Fransa	Fas	11,8	Cezayir	10,9	Almanya	3,5	Tunus	3,4	---	---
Almanya	Türkiye	15,2	İran	5,2	Yunanistan	5,0	Avusturya	4,0	İtalya	4,0
İtalya	Yunanistan	49,1	Almanya	4,4	---	---	---	---	---	---
Japonya	Çin	45,6	Kore	3,3	Malezya	3,7	---	---	---	---
Yeni Zelanda	Malezya	32,0	Japonya	6,1	Hong Kong	4,9	ABD	4,9	Tayland	4,8
İspanya	Fransa	13,4	Almanya	11,0	İtalya	10,0	İngiltere	8,1	Fas	6,8
İsviçre	Almanya	22,4	İtalya	15,6	Fransa	10,6	İspanya	6,0	---	---
İngiltere	Yunanistan	12,1	Malezya	8,2	İrlanda	7,8	Almanya	6,2	Fransa	6,0
ABD	Çin	9,8	Japonya	9,8	Kore	8,9	Hindistan	7,0	Kanada	4,6

* Tüm yabancı öğrencilerin % 3'ten az olduğu ülkeler alınmamıştır.

Kaynak: OECD, **International Mobility of the Highly Skilled**, Paris, 2001, s. 48'deki verilerden düzenlenmiştir.

Bazı önemli OECD ülkesinde kayıtlı olan yabancı öğrencilerin, geldikleri ülkeler ve toplam stokunun yüzdesine göre sıralanışına baktığımızda bu dağılım, ülkelerin birbirleri ile coğrafi konumları, özellikle tarihleri ve siyasi ilişkilerinin, dillerinin, OECD ve AB üyelikleri ve ev sahipliği yapan ülkelerin yüksek vasıflı göç aldıkları ülkeler bakımından ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Tüm bu verilerden hareketle OECD içindeki ve dışındaki hareketlilik ile ilgili olarak şu tespit ve değerlendirmeleri yapmamız mümkündür:

OECD dahilindeki iç değişimler baz alındığında, giriş oranları arasında derin farklar olduğu görülür. Mesela Türkiye'ye diğer OECD ülkelerinden gelen yabancı öğrenci oranı yalnızca % 9 (Tablo 2.1) iken yabancı öğrenci giriş oranı Lüksemburg'da bu oran % 84.3'tür (Tablo 2.1). Bu konu dahilinde bir takım değerlendirmeler yapılabilir;

³⁶ Tremblay, a.g.e., s. 50-53.

OECD'ye yeni katılmış olan Orta Avrupa ülkeleri, OECD ülkelerinden düşük sayıda öğrenci girişi almaktadırlar. Bunun sebebi kurumsal açıdan bu ülkelerin, OECD ülkeleri ile pek benzeşmemeleri ve yine bu ülkelerin, ortalama OECD ekonomik gelişme ortalamasının altında bir ekonomik gelişim oranına sahip olmaları olabilir. Öte taraftan bu ülkeler, diğer Orta Avrupa ülkeleri, Doğu Avrupa ülkeleri ve eski SSCB ülkeleri ile kurumsal açıdan bir hayli benzeşmektedirler.

Aynı şekilde, Avustralya, Yeni Zelanda, Kore ve Japonya da diğer OECD ülkelerinden az sayıda öğrenci almaktadırlar. Yine bu da coğrafya etkisi ile açıklanabilir. Coğrafi uzaklık, uzak OECD ülkelerinden (Avrupa, Kuzey Amerika'daki) olan öğrencileri korkutmakta olup tersi bir şekilde, Asyalı öğrencileri cezbetmektedir. Japonya ve Kore için dil bariyeri de ilâve diğer bir faktördür.

Diğer OECD ülkeleri baz alındığında ise ilginç bir durumun varlığı söz konusudur. Yaygın bir eğitim sistemine sahip olan ülkeler (Fransa, ABD ve daha az düzeylerde olmak üzere Kanada, Almaya ve İngiltere), OECD içerisinde düşük miktarlarda öğrenci almaktadırlar. Bunun nedeni, bu ülkelerin karmaşık ve çeşitlilik arz eden eğitim sistemlerinin, OECD dışından olan öğrencilerin daha fazla ilgisini çekiyor olması olabilir. Ayrıca, Britanya ve Fransa'nın durumu dahilinde, bu ülkelerin eski kolonileri ile ilişkileri de göz önüne alınmalıdır.

Son olarak, Avrupa ülkeleri OECD ülkelerinden yüksek miktarlarda öğrenci almaktalar. Bu da coğrafi, kültürel ve bazı durumlarda dil bakımından yakınlık ve benzerlik ile açıklanabilir. Ayrıca, AB üyeleri arasındaki hareketliliği teşvik edici bir takım kurumsal faaliyetler de hesaba katılmalıdır.

Tablo 2-4: Belirli Ev Sahibi OECD Ülkeleri'nde Yüksek Öğretimde ki Yabancı Öğrencilerin Öğrenim Alanlarına Göre Dağılımı,1998 (Yüzdeleer)

Alanlar	Avustralya	Avusturya	Danimarka	Almanya	İsviçre	Beş Ülkenin Basit Ortalaması
Tarım	1,0	1,8	2,2	1,5	1,1	1,5
Mühendislik (Makine ve İnşaat)	12,7	15,6	7,6	18,5	16,0	14,1
Sağlık	9,9	8,9	21,6	7,1	6,6	10,8
Sanat Dallar ve Beşeri Bilimler	9,0	27,9	20,5	23,2	16,5	19,4
Bilimler	12,7	12,1	6,6	11,7	14,4	11,5
Hizmetler	2,8	0,4	0,6	1,6	8,9	2,8
Sosyal Bilimler, İşletme ve Hukuk	46,5	33,2	25,8	24,9	31,1	32,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: OECD, International Mobility of the Highly Skilled, Paris, 2001, s. 57.

Yabancı öğrenci alan belli beş OECD ülkesindeki söz konusu yabancı öğrencilerin, yükseköğretimdeki alanlara göre dağılımlarına baktığımızda, hem genel olarak hem de beş ülkenin basit ortalamasında sosyal bilimler, işletme ve hukuk alanının % 32.3 ile ilk sırayı, sanat dalları ve beşeri bilimlerin % 19.4 ile ikinci ve makine ve inşaat mühendislik alanının ise % 14.1 ile üçüncü sırada yer aldıkları, diğer alanların ise değişen yüzdelere ile bunları takip ettikleri görülmektedir.

Yabancı öğrencilere ev sahipliği yapan birkaç ülkenin, kurumları kanalı ile söz konusu yabancı öğrencilerden, giderleri sonunda elde ettikleri yıllık gelirler örnek amaçlı Tablo 2.5 'de gösterilmiştir.

Tablo 2-5: Belirli Ülkelerde Yabancı Üniversite Öğrencilerinin Ev Sahibi Ülkelere Yıllık Bedelleri ve Getirileri (Her bir öğrenci için ABD doları)

Gider Alanları	Hollanda 1992	İsveç 1994–1995	ABD 1999–2000	İngiltere 1992–1993	Avustralya 1994
	Amsterdam Üni.	Mälarden Üni.	ABD’de Ortalama Kolejler	---	Monash Üni.
Yabancı öğrencilerin yaşam masrafları (beslenme, barınma vs.)	+7 100	+1 700	+19 077	+8 000	+7 400
Ortalama okul ücretleri	+400	0	+11 669	+9 500	+7 000
Ev sahibi ülke kurumlarından çıkan öğretim masrafları (araştırma hariç)	---	-500	---	-6 600	-3 200
Ev sahibi ülke kurumlarından çıkan masrafları (uluslar arası ilişkiler ofisleri, uluslar arası pazarlama, burslar, yabancı öğrenci desteği vs.)	-700	-5 000	---	---	-450
Ev sahibi ülkenin kazancı/kaybı	+3 800	+1 200	+30 746	+10 900	+10 750

Kaynak: D. Throsby, “Progress Report on Financing and Effects of Internationalised Teaching and Learning”, **Internationalisation of Higher Education**, OECD, Paris, 1996, s. 63; Institute of International Education (2001), (Çevrimiçi): www.opendoorsweb.org, 12.4.2005.

Beş ülkenin belli dönemleri için yapılan ve tabloda yer alan hesaplama göre örneğin, Avustralya’da Monash Üniversitesi’nde 1994 yılında öğrenim gören yabancı bir öğrenci, yaşam masrafı ve ortalama ödediği okul ücretleri toplamı 14.400 ABD \$ iken, ev sahibi ülke kurumunun bu öğrenci için yaptığı masraf 3.650 ABD \$ ve bunu çıkardığımızda ise bu öğrenciden basit bir hesaplamayla ev sahibinin yıllık kazancı 10.750 ABD \$’dır.

1950’lerin başına kadar, birkaç OECD ülkesi kendi vatandaşlarını yurt dışına çalışmak ve eğitim-öğretim görmek amaçlı gitmeleri için teşvik etmiş ve hatta denizaşırı ülkelerden gelen yabancı öğrencilere de ev sahipliği yapmıştır. Önceleri, kültürel ve politik gelişmeler, daha sonra eğitim sistem ve politikalarının geliştirmesi amaçlanırken, daha sonra başlangıçtaki bu genel anlamdaki, kültürel ve politik amaçlardan uzaklaşarak finansal amaçlara yönelme olmuştur. Günümüzde giderek hız kazanan öğrenci hareketliliğine, eğitimin uluslar arasılaşmasına daha çok ticari, kâr amaçlı yaklaşıldığı ve öğrenci hareketliliğinde bu yönde ilerleme gösterdiği görülmektedir.³⁷

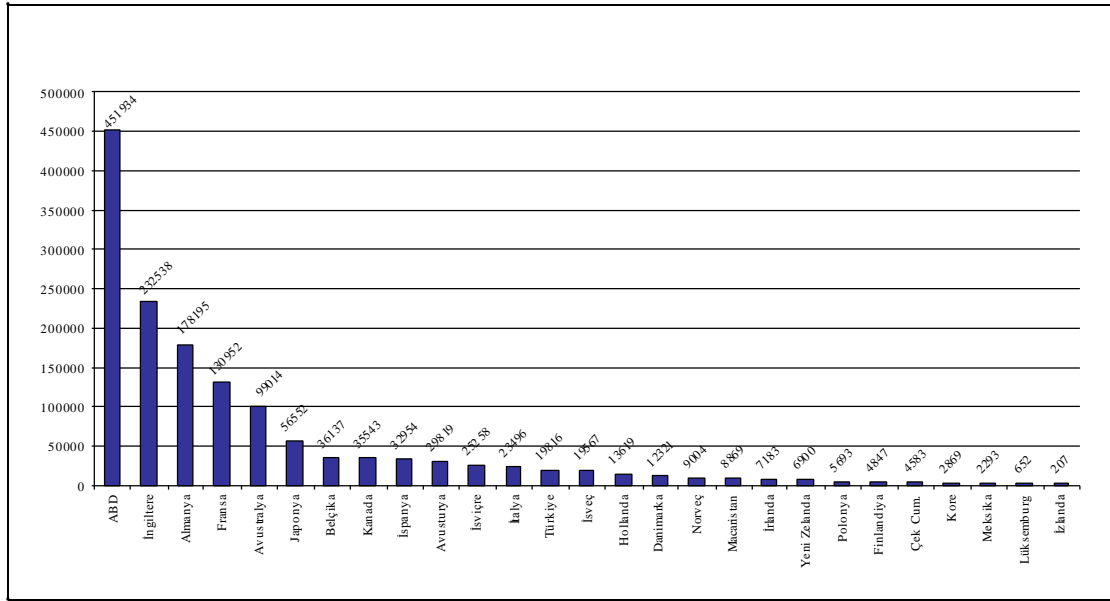
Son 20 yılda, OECD ülkeleri’nde yüksek öğrenim gören yabancı öğrenci sayısı iki

³⁷ OECD, “The Growth of Cross-Border Education”, **Education Policy Analysis**, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 93.

katına çıkmış ve 1990'lı yılların sonuna doğru bu ülkelerde, yerli öğrencilerin artışı yaklaşık ikiye katlamıştır. 1995 yılından 1999 yılına yerli öğrencilerdeki artış oranı % 5 iken yabancı öğrencilerin artışı oranı % 9 olmuştur. 1999 yılında OECD ülkeleri'ndeki yabancı öğrenci sayısı 1.5 milyon ve bütün yükseköğretim öğrencileri içindeki oranı da % 4'tür. Bu ortalama düşük oranla birlikte, büyüme ve yabancı öğrenci hacmindeki artış ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Avustralya'daki üniversite öğrencilerinin yedide biri (1/7) deniz aşırı ülkelerdendir. İngiltere'de de 1995–1999 yılları arasında yüksek öğretimde kayıtlı yabancı öğrenci sayısı üçte bir (1/3) oranında artmıştır.³⁸

OECD ülkelerindeki yabancı öğrencilerin dörtte üçüne yakını altı ülkede bulunmaktadır.

Grafik 2-2: OECD Ülkelerinde Yükseköğretimde ki Yabancı Öğrenci Sayısı (1999)

Kaynak: OECD, *Education Policy Analysis*, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 94.

1999 yılında OECD ülkeleri'nde yüksek öğrenime kayıtlı yabancı öğrencilerin % 31'i (451.934 öğrenci) ABD'de, % 15'i (232.538 öğrenci) İngiltere'de, % 12'si (178.195 öğrenci) Almanya'da, % 9'u (130.952 öğrenci) Fransa'da, % 7'si (99.014 öğrenci) Avustralya'da ve % 4'ü (56.552 öğrenci) ise Japonya'da bulunmaktaydı. Fakat dağılım ve eğilim bu ülkeler arasında ve bu ülkeler dışındaki ülkeler arasında ve yıllara göre önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar Tablo 2.6 ve Grafik 2.3'de görülmektedir.

³⁸ OECD, *age.*, s. 93.

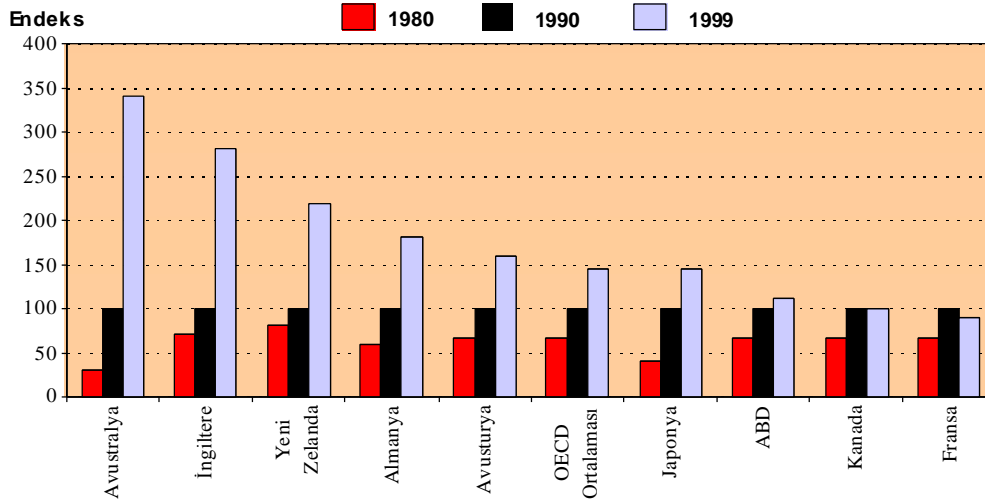
Tablo 2-6: Belirli OECD Ülkeleri'nde Yabancı Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Artış Oranları,1980-1999 (1990=100)

Belirli OECD Ülkeleri	1980		1990		1999	
	Kişi Sayısı	Nispi Oran (Endeks)	Kişi Sayısı	Sabit Oran (Endeks)	Kişi Sayısı	Nispi Oran (Endeks)
Avustralya	8 777	30	28 993	100	99 014	342
Avusturya	11 848	64	18 434	100	29 819	162
Kanada	28 443	81	35 187	100	35 543	101
Fransa	110 763	79	139 963	100	130 952	94
Almanya	57 423	59	97 985	100	178 195	181
Japonya	15 211	39	38 794	100	56 552	146
Yeni Zelanda	2 464	76	3 229	100	6 900	214
İngiltere	56 003	70	80 183	100	232 518	290
ABD	311 882	77	407 518	100	51 934	111
OECD Ortalaması	710 474	71	1 004 522	100	1 477 049	147

Kaynak: UNESCO, The Dakar Framework for Action Education for All: Meeting Our Collective Commitments, Paris, 2000.

Belirli OECD ülkeleri'nde yüksek öğretimdeki yabancı öğrencilerin,1980 yılından 1990 ve 1999 yıllarına kadar artış miktarı ve 1990 yılı sabit oran kabul edilerek, öncesi 1980 ve sonrası 1999 yıllarının sabit orana göre nispi artışını Tablo 2.6'da görmek mümkündür. Tabloda da görüleceği gibi, 1980-1990 yılları arasında düşük olmakla birlikte artış görülmekle birlikte asıl artış 1990-1999 yılları arasında olmuştur. Bu dönemde, bu ülkelerin yine hepsinde artış söz konusu iken bazı ülkelerde bu artış iki, üç kat olmuş ve 1990 yılındaki sıralama büyük oranda değişmiştir. Bu değişikliği, artışın bu yıllarda en yüksek yaşandığı ülkeler üzerinde Grafik 2.3'de görmemiz mümkündür.

Grafik 2-3: Belirli OECD Ülkelerinde Yabancı Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Artış Oranları,1980-1999 (1990=100)

Kaynak: OECD, Education policy Analysis, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 95.

Grafik 2.3’de de görülebileceği gibi, 1990’larda yüksek öğretimdeki yabancı öğrenci sayısı Avustralya’da üç kattan daha fazla, İngiltere’de yaklaşık üç kat, Yeni Zelanda’da iki kat kadar ve Almanya, Japonya, Avusturya’da önemli ölçüde artar iken Kanada, Amerika ve Fransa’da neredeyse sabit kalmıştır. Bu değişiklikler, uluslar arası öğrenci hareketliliği için hedef ülkelerin pozisyonlarının neredeyse değiştiğini göstermektedir. Fransa 1980 ile 1999 yılları arasında ikincilikten dördüncülüğe düşmüştür. Bunun gibi bazı büyük ülkelere öğrenci tercihlerinde biraz azalmalar olmuştur.

1995–1999 yılları arasında yabancı öğrencilere ev sahipliği yapan sekiz önemli ülkenin payı % 5 azalmıştır. Uluslar arası işletme ve eğitim dilinin İngilizce olmasından faydalanan dört İngilizce konuşan ülkenin (ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya) yabancı öğrencilerin yarısını almalarına rağmen (% 54), 1990 yılından sonra paylarında önemli artış olmamıştır. ABD ve Kanada’nın payları azalır iken, İngiltere, Avustralya, İrlanda ve Yeni Zelanda’nın payları artmış veya sabit kalmıştır.³⁹

OECD üyelerinin ev sahipliği yaptığı yabancı öğrencilerin büyük çoğunluğu, geldikleri ev sahibi ülkelerde üniversitelere kayıt yaptırmaktadırlar. Bu öğrenciler yerli öğrenciler ile karşılaştırıldıklarında daha çoğunun yüksek lisans ya da doktora kayıt yaptırdıkları görülmektedir. Örneğin, İngiltere’de yerel öğrencilerin % 9’u doktora kaydolar iken, bu oran, AB üyesi ülkelere gelenlerde % 26, deniz dışı ülkelere gelenlerde ise % 41’dir. ABD’de bu oran % 45’ tir ve yerel öğrencilerin % 17 üzerindedir.

Deniz dışı öğrenciler, yerel öğrencilerden kaydoldukları alanlar yönünden farklılıklar gösterirler. Bu dağılım ve farklılıklar Tablo 2.7’de yer almaktadır.

³⁹ OECD, “The Growth of Cross-Border Education”, *a.g.e.*, s. 94.

Tablo 2-7: Belirli OECD Ülkeleri'ndeki Tüm Öğrencilerle Karşılaştırıldığında Yabancı Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Alanları (%), 2000

Belirli OECD Ülkeleri	Eğitim	Beşeri Bilimler ve Sanat	Sosyal Bilimler, İşletme ve Hukuk	Bilimler	Mühendislik, İnşaat ve İmalat	Sağlık ve Bakım
Avustralya	0,3	0,5	1,5	1,0	1,2	0,7
Avusturya	0,5	2,0	0,8	1,0	1,0	1,1
Kanada	0,3	1,0	1,0	1,4	1,7	0,9
Çek Cumhuriyeti	0,1	1,4	1,1	0,8	0,6	5,0
Danimarka	0,3	1,0	0,9	0,8	1,5	1,3
Finlandiya	0,5	1,6	0,9	1,0	1,0	0,8
Almanya	0,6	1,3	1,0	0,9	1,2	0,8
Macaristan	0,5	1,5	0,4	0,5	1,0	3,7
İzlanda	0,4	3,7	0,5	1,0	0,3	0,5
İtalya	0,6	1,0	0,6	0,8	0,8	3,2
Japonya	0,7	1,2	0,9	0,7	0,9	1,2
Hollanda	0,6	1,5	1,1	1,2	1,3	0,9
Norveç	0,5	1,4	0,9	1,4	1,0	0,8
Yeni Zelanda	0,4	0,6	1,7	0,9	1,1	0,6
Polonya	0,7	2,3	0,8	0,5	0,6	9,1
İsveç	0,5	1,2	1,1	1,2	1,0	1,1
İsviçre	0,5	1,2	1,0	1,3	1,1	0,6
İngiltere	0,5	1,0	1,3	0,8	1,7	0,5

Kaynak: OECD, *Education Policy Analysis*, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 96.

Yabancı öğrencilerin, İngilizce konuşulan ülkelerde, daha çok mühendislik, sosyal bilimler, işletme ve hukuk alanlarına kayd oldukları görülmektedir. Örneğin; ABD'de yabancı öğrencilerin % 20'si işletme ve yönetimi ve % 15'i mühendislik alanlarında öğrenim görmektedir. Tablo 2.7'de, bazı OECD ülkeleri'nde yüksek öğrenimdeki yabancı öğrencilerin alanlara göre yerli öğrenciler içindeki oranları verilmiştir. Genel olarak bakıldığında, yabancı öğrencilerin yerel öğrenciler içinde en düşük oranda buldukları alan eğitimidir. Bunu, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve İtalya hariç sağlık ve bakım alanları izlemektedir.

Bu eğilimleri anlamak için, yabancı öğrencilerin nerelerden geldiklerine de bakmak gerekir.

OECD ülkeleri'ndeki yabancı öğrencilerin % 57 gibi çoğunluğu OECD ülkeleri dışından gelmektedir. OECD ülkeleri gelişmekte olan ülkelere eğitim hizmetlerinin net ihracatçısıdır ve dünya genelinde yabancı öğrencilerin % 85'ine ev sahipliği yapmaktadır.

Yabancı öğrencilerin kaydolduğu ülkeler sıralamasında ilk on ülke arasında sadece 6. sıradaki Rusya Federasyonu OECD üyesi değildir.⁴⁰

Bununla birlikte OECD ülkeleri'ndeki yabancı öğrencilerin kaynakları önemli farklılıklar gösterir. Tablo 2.8'de bunu genel olarak görmemiz mümkündür.

Tablo 2-8: İngilizce Konuşulan Ülkelerdeki Yabancı Üniversite Öğrencilerinin Oranı (%),1995 ve 1999

Yer/Yıl	ABD		İngiltere		Avustralya		Kanada		Yeni Zelanda		İrlanda		Altı Ülke Toplamı	
	1995	1999	1995	1999	1995	1999	1995	1999	1995	1999	1995	1999	1995	1999
Asya/ Okyanusya	49	44	7	11	12	13	5	2	1	1	0	0	74	73
Amerika	56	49	9	15	1	3	6	5	0,2	0,3	1	1	72	71
Avrupa	19	14	17	24	1	1	2	2	0,1	0,1	1	1	39	41
Avrupa Birliği	16	12	20	28	1	1	5	2	0,1	0,1	1	1	42	44
OECD Ülkeleri	35	31	12	14	6	7	4	2	0,5	0,5	0,4	0,5	58	56

Kaynak: OECD, *Education Policy Analysis*, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 96.

Tabloda da görüldüğü üzere, özellikle İngilizce konuşan ülkelerdeki yabancı öğrencilerin dörtte üçü Asyalıdır. Asyalı öğrenciler, 1999 yılındaki OECD ülkeleri yabancı öğrenci kaynağının % 45'ini oluşturmaktadır. Bunun % 9'u ise Çinli'dir (Hong-Kong dahil). Yerel sistemlerin gelişmediği ve ailelerinin eğitime çok para harcadıkları yani dışarıda okumanın aynı fiyata geldiği Asya ülkelerinin talebi ekonomik büyümeyi tetikler. Bununla birlikte, Asya'daki finansal kriz nedeniyle OECD ülkelerindeki Asyalı öğrenciler 1990'lı yıllarda % 2 oranında azalmıştır. Buna zıt olarak, Avrupalı öğrencilerin dışarıda okumaları daha hızlı artmıştır ve Avrupalıların payları % 4 artmıştır.⁴¹ Avrupalı öğrencilerin çoğu Avrupa'da kalmakta ve % 40'ı İngilizce konuşulan ülkelere gitmektedir. Bu açıklamalar Asyalı ve Avrupalı öğrencilerin İngilizce konuşan ülkelerdeki kayıtlarının kesin olarak büyümesine rağmen, neden paylarının yükselmediğini açıklamada yardımcı olacaktır.

Yabancı öğrencilerin belli ülkeler (Tablo 2.8) ve bölgelerde yoğunlaşması (Tablo 2.9) bazı etkenleri düşündürmektedir.

⁴⁰ OECD, "The Growth of Cross-Border Education", a.g.e., s. 95.

⁴¹ OECD, "The Growth of Cross-Border Education", a.g.e., s. 97.

Tablo 2-9: Yabancı Öğrencilerin OECD Ülkeleri'nde Bölgesel Dağılımları (%),1995 ve 1999

Bölgeler	1995				1999			
	OECD ülkelerinde				OECD ülkelerinde			
	Avrupa	AB	Amerika	Asya/ Okyanusya	Avrupa	AB	Amerika	Asya/ Okyanusya
Avrupa	77	69	21	2	83	74	16	2
Avrupa Birliği	78	70	21	1	84	77	15	1
Amerika	34	32	62	4	40	38	55	5
Asya/ Okyanusya	25	23	54	21	30	28	47	23
OECD ülkeleri	50	46	39	11	54	49	34	12

Kaynak: OECD, *Education Policy Analysis*, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 97.

Bu dağılımlar, yabancı öğrencileri belli bölge, ülkelere çeken, onların tercih ve eğilimlerini belirleyen, etkileyen; coğrafi ve kültürel yakınlık, dil, ülkeler arasındaki anlaşmalar ve ulusal politikalar ve daha nitelikli eğitim, geniş seviyeli uluslararası programlar gibi temel etkenleri düşündürdüğü gibi eğitimin giderek bölgeselleştiğini de göstermektedir.

2001 yılında yabancı öğrenciler ve bunların ev sahibi ülkelere göre dağılımları da, eğitim-öğretimin uluslararasılaşması ve yabancı öğrencilerin akışı hakkında önemli veriler vermektedir.

Tüm dünyada, 2001 yılında 1.65 milyon öğrenci yurt dışında öğrenim görmekteydi. Bunun, 1.54 milyonunu OECD bölgesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır ki rakam, bir önceki seneye göre % 1.5 artmıştır. OECD ülkeleri'ne öğrenci akışı, bir önceki yıla göre sadece % 1.1 artmış iken 1998-2001 yılları arasında bu artış oranı % 16 olmuştur.⁴²

2001 yılında, belirli OECD ülkeleri'ndeki yabancı öğrenci sayıları ile bunlar içinde OECD ülkeleri'nden gelenlerin oranları Tablo 2.10'da, yabancı öğrencilerin ev sahibi bazı ülkelere göre dağılım yüzdeleri ise Grafik 2.4'de görülmektedir.

⁴² OECD, "Education Database Annex 3", (Çevirimiçi), http://www.oecd.org/document/34/0,2340,en_2649_34515_14152482_1_1_1_1,00.html, 17.9.2005.

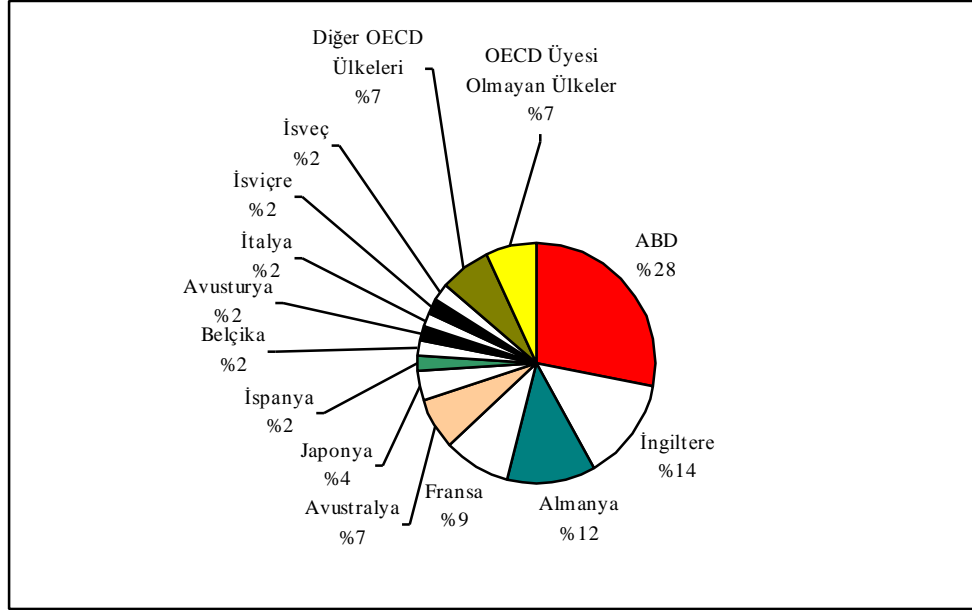
Tablo 2-10: Belirli OECD Ülkeleri'ndeki Yabancı Öğrenci Sayıları ve OECD Ülkeleri'nden Gelenlerin Oranları (2001)

Ülkeler	Yabancı Öğrenci Sayıları	OECD Ülkelerinden Gelen Yabancı Öğrenciler (%)
ABD	475 200	37.6
İngiltere	222 900	60.6
Almanya	187 000	53.1
Fransa	137 100	30.2
Avustralya	105 800	22.4
Japonya	59 700	36.1
İspanya	40 700	61.6
Kanada	40 000	42.9
Belçika	38 800	58.7
Avusturya	30 400	70.1
İsviçre	26 000	72.8
İtalya	24 900	46.4
İsveç	20 800	72.3
Türkiye	17 700	9.8
Hollanda	14 000	57.2
Danimarka	12 900	38.2
Portekiz	11 200	25.5
Macaristan	9 900	—
Yeni Zelanda	8 200	29.2
İrlanda	7 400	75.4
Norveç	7 000	56.9
Polonya	6 100	25.2
Çek Cum.	5 700	51.8
Finlandiya	5 600	35.6
Kore	3 400	28.4
Meksika	2 400	—
Slovak Cum.	1 600	41.5
İzlanda	400	82.1
Toplam	1 522 700	43.9

Kaynak: OECD, *Trends in International Migration*, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 29.

OECD ülkeleri içinde en fazla, sırası ile ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve Avustralya'nın yabancı öğrencilere ev sahipliği yaptıkları görülmektedir. Bunları, azalan sayılar ile diğer OECD ülkeleri izlemektedir. Bu ülkelerdeki yabancı öğrenciler içinde, OECD üyesi ülkelere gelenlerin oranları % 22.4-% 60.6 aralığında değişmektedir. Demek ki, bu yüzdeler dışında kalan yüzde kadar yabancı öğrenci, OECD üyesi olmayan ülkelere gelmektedir. Bu beş ülkeye, OECD üyesi ülkeleri dışındaki ülkelere gelen yabancı öğrenci oranı ortalaması % 59,22'dir. Bu da, üçüncü dünya ülkelerinden OECD ülkelerine, önemli sayıda yabancı öğrenci akımı olduğunu göstermektedir.

Grafik 2-4: Yabancı Öğrencilerin Belirli Ev Sahibi Ülkelere Göre Dağılımları (2001)

Kaynak: OECD, "Access to Education Participation and Progression", **Education at a Glance**, Paris: OECD Publications Service, 2003, s. 275

Grafik 2.4'de görüldüğü gibi, ABD % 28 ile en fazla yabancı öğrenciye ev sahipliği yapar iken onu % 14 ile İngiltere, % 12 ile Almanya takip etmiştir. Fransa ve Avustralya ile birlikte bu beş ev sahibi ülke, yurt dışında öğrenim gören öğrencilerin yaklaşık % 71'ine ev sahipliği yapmıştır. Burada, yabancı öğrencilere ev sahipliği yapan OECD üyesi ülkelerin ve İngilizce konuşulan ülkelerin ağırlığı dikkat çekmektedir.

Bu ülkelerin arasında Fransa ve Almanya'nın tüm öğrenciler arasındaki oranlarını bir yılda % 0.5 artırdıklarını belirtmek gerekmektedir. Avustralya'da bu oran % 0.8 olarak gerçekleşmiş yani ülke, bir yılda 15.000 yeni yabancı öğrenci kabul etmiştir.⁴³

Önceki yıllarda olduğu ve belirttiğimiz gibi, burada da gidilen ülke seçiminde, ülkede konuşulan dilin büyük önem arz etmekte olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, iyi bilinen dillerin konuşulduğu İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkeler öğrenci çekiminde baş merkezler olmuştur. İngilizce konuşulan Avustralya, İngiltere ve ABD'nin egemenliğinin temel gerekçesi İngilizcenin genel yaygınlığı, geçerliliği yanında, gelen öğrencilerin pek çoğunun kendi ülkelerinde İngilizce öğrenmiş olmasıdır. Bundan

⁴³ OECD, **Education at a Glance**, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 274.

etkilenen ülkeler, Finlandiya, Norveç ve İsveç gibi başta kuzey ülkeleri olmak üzere, yabancı öğrencileri çekmek için İngilizce programlar sunmaktadırlar.

OECD'nin 2001 yılı eğitim ile ilgili verilerinde, kendi ülkelerine göre yabancı öğrencilerin yüzdelerine bakıldığında; OECD üyesi olan ve olmayan ülkelerdeki yabancı öğrencilerin en büyük grubunu % 42 ile Asyalılar oluşturmaktadır. Bu grubu % 33 ile Avrupalı öğrenciler, % 11 ile de Afrikalı öğrenciler takip etmektedir. Toplam yabancı öğrencilerin % 41'ini, OECD üyesi ülkelerin vatandaşları oluşturmaktadır. Genele bakıldığında ise, yabancı öğrenci alışverişinde dünya çapında coğrafi bir denge olduğu gözlenmektedir. OECD üyesi ülkelere gelen, OECD üyesi ülke vatandaşı yabancı öğrenciler düşünüldüğünde, Avrupalı ve Asyalı öğrencilerin ağırlığı göze çarpmaktadır. Koreli ve Japon öğrenciler % 4.3 ve % 3.4 ile tüm yabancı öğrenciler arasında en büyük ağırlığı oluşturmaktadırlar. Bu öğrencileri, % 3.3 ile Alman ve Yunan, % 2.9 ile Fransız ve % 2.7 ile Türk öğrenciler takip etmektedirler. Bu ülke vatandaşı öğrenciler tüm öğrencilerin toplam % 20 sini oluşturmaktadır. OECD üyesi olmayan ülkelere gelen öğrencilere bakıldığında ise, % 8 ile Çin en çok dışarıya öğrenci veren ülke konumundadır (% 1.4 ile Hong Kong hariç tutulmuştur). Bu ülkeyi % 3.8 ile Hindistan, % 2.7 ile Fas ve % 1.2 ile Malezya ve Endonezya takip etmektedir. Bir başka % 3.8'lik dilim ise Endonezya, Singapur ve Tayland öğrencileri toplamı olarak Güney Doğu Asya'yı temsil etmektedir. ⁴⁴ Asya ülkelerinin büyük miktarlarda öğrenci gönderiyor olmaları, demografik ölçüler ile açıklanabilir ancak, bu bölge ülkeleri tarafından uygulanmakta olan yurt dışında vasıf edinmeyi teşvik edici aktif politikalarda dikkate alınması gereken başka unsurdur.

Birçok OECD üyesi ülkeler ve OECD üyesi olmayan ülkelerin, 1998 ve 2001 yıllarında toplam yüksek öğretime kayıtlı yerli ve yabancı öğrencileri içindeki yabancı öğrencilerin oranları ve değişim oranları Tablo 2.11'de yer almaktadır.

⁴⁴ OECD, "Education Database Annex 3", (Çevirimiçi), http://www.oecd.org/document/34/0,2340,en_2649_34515_14152482_1_1_1_1,00.html, 7.9.2005.

Tablo 2-11: Yüksek Öğretimde Öğrenci Değişimi (2001) (Toplam Öğrenciler İçinde Yabancı Öğrenci Yüzdeleri)

OECD Ülkeleri	Yabancı Öğrencilerin, Yerli ve Yabancı Tüm Öğrencilere Oran (%)			OECD Referans Bölgesine Göre Yabancı Öğrenci Kabulü Endeksi (Tüm ülkelerde ortalama=100) (4)	Diğer Kayıt Sistemi Kullanan Ülkelerde Öğrenci Değişimi (toplam yüksek öğretim kayıtlarına göre)			Cinsiyete Göre Kayıtlı Yabancı Öğrenci Oran	
	2001 (1)	1998 (2)	Değişim Endeksi 1998=100 (3)		Kayıt Sistemi Kullanan Diğer Ülkelerden Gelen Yabancı Öğrenciler (5)	Kayıt Sistemi Kullanan Ülkelere Giden Öğrenciler (6)	Net Gelen Öğrenci Sayısı (7)	Erkek % (8)	Kadın % (9)
Avustralya	13.9	12.6	111	2.6	6.9	0.6	6.3	53.1	46.9
Avusturya	12.0	11.5	104	2.2	8.1	4.4	3.8	49.0	51.0
Belçika	10.6	m	m	2.0	5.7	2.8	2.9	50.9	49.1
Kanada	m	2.8	m	m	m	m	m	m	m
Çek Cum.	3.0	1.9	157	0.6	1.7	2.0	-0.3	55.1	44.9
Danimarka	6.5	6.0	109	1.2	2.8	3.2	-0.4	45.3	54.7
Finlandiya	2.2	1.7	130	0.4	0.8	3.5	-2.7	56.9	43.1
Fransa	7.3	7.3	99	1.4	1.7	2.3	-0.6	m	m
Almanya	9.6	8.2	117	1.8	4.7	2.6	2.0	52.2	47.8
Yunanistan	m	m	m	m	m	11.4	m	m	m
Macaristan	3.4	2.6	131	0.6	1.2	2.2	-1.0	56.2	43.8
İzlanda	4.1	2.4	173	0.8	3.3	23.8	-20.5	35.2	64.8
İrlanda	4.9	4.8	102	0.9	4.0	9.2	-5.3	47.7	52.3
İtalya	1.6	1.2	130	0.3	0.2	2.3	-2.0	45.4	54.6
Japonya	1.6	1.4	114	0.3	0.7	1.4	-0.7	54.6	45.4
Kore	0.1	0.1	128	n	n	2.3	-2.2	56.8	43.2
Lüksemburg	m	30.5	m	m	m	228.5	m	m	m
Meksika	0.1	m	m	n	n	0.7	-0.7	m	m
Hollanda	3.3	m	m	0.6	2.0	2.3	-0.3	50.7	49.3
Yeni Zelanda	6.2	3.7	170	1.2	2.7	3.5	-0.8	49.6	50.4
Norveç	4.7	3.2	147	0.9	2.3	7.4	-5.1	m	m
Polonya	0.4	0.5	82	0.1	0.1	1.1	-1.0	m	m
Portekiz	m	m	m	m	m	2.8	m	m	m
Slovak Cum.	1.2	m	m	0.2	0.3	6.2	-6.0	61.3	38.7
İspanya	2.2	1.7	131	0.4	1.4	1.4	n	45.0	55.0
İsveç	7.3	4.5	164	1.4	4.4	4.2	0.2	m	m
İsviçre	17.0	15.9	107	3.2	11.8	4.9	6.9	55.9	44.1
Türkiye	1.0	1.3	78	0.2	n	2.8	-2.7	73.1	26.9
İngiltere	10.9	10.8	101	2.0	5.6	1.2	4.4	52.2	47.8
ABD	3.5	3.2	108	0.7	1.7	0.2	1.5	58.1	41.9
OECD Ülkeler Ortalaması	5.3	5.8		1.0	2.8	4.0		52.6	47.4
OECD Üyesi Olmayan Ülkeler									
Arjantin	0.7	m	m	0.1	0.1	1.4	-1.2	m	m
Şili	0.8	m	m	0.1	0.3	1.1	-0.7	m	m
Hindistan	0.1	m	m	n	n	0.7	-0.7	m	m
Endonezya	n	m	m	n	n	1.1	-1.1	m	m
Malezya	3.4	m	m	0.6	1.3	6.0	-4.7	m	m
Filipinler	0.1	m	m	n	n	0.2	-0.2	m	m
Rusya	0.9	m	m	0.2	m	m	m	m	m
Tayland	0.1	m	m	n	n	0.9	-0.9	m	m
Tunus	1.2	m	m	0.2	m	m	m	m	m
Uruguay	2.2	m	m	0.4	m	m	m	m	m

1. Endeks, yabancı öğrenci sayısının, toplam kayıtlı öğrenci sayısına oranının OECD ülkeler ortalaması mukayesesi ile hesaplanmıştır. Bununla, yabancı öğrenci oranını, yükseköğretim sisteminin büyüklüğü ile kıyaslamak mümkün değildir. Birden büyük bir endeks, OECD ortalamasından büyük yabancı öğrenci girişi olduğunu göstermektedir.

2. 5. ve 7. sütünlardaki rakamlar, tüm dünyadaki öğrenci değişimini değil, sadece OECD üyesi olan ve olmayan ülkelere, 1. sütün için veri elde edilebilen ülkeleri kapsamaktadır. Veriler, 1. sütün verileriyle kıyaslanamaz.

3. Veriler sadece A tipi (Türkiye için lisans prog), yükseköğretim ve araştırma programlarını kapsar.

4. Ülle ortalamasına Lüksemburg dahil değildir.

m: veriyok, n: değer ya sıfır ya da ihmal edilecek kadar küçüktür.

Kaynak: OECD, *Education Policy Analysis*, Paris: OECD Publications Service, 2003, s. 281.

Tablo 2.11'e göre, 2001 yılında, yüksek öğretime kayıtlı tüm öğrencilerin % 13.9'u yabancı öğrencilerdir. Bu oran 1998 yılında % 12.6'dır. Avustralya, yüksek öğretimde, OECD ülkeleri ortalamasında (% 5.3) 2.6 kat fazla kayıtlı yabancı öğrenciye sahiptir. Malezya'da ise bu oran, ortalamanın 0.6'sı kadardır (4. sütun). Avustralya'da, yabancı öğrenci sayısını kayıt altında bulunduran ülkelere gelen yüksek öğrenim seviyesindeki yabancı öğrencilerin, toplam öğrenci sayısına oranı % 6.9'dur (5. sütun). Avustralyalı, yüksek öğrenim gören öğrencilerin % 0.6'sı yabancı öğrencileri kayıt altında bulunduran diğer ülkelerde öğrenim görmektedirler (6. sütun). Net öğrenci sayısı ise (7. sütun), kayıt sistemi kullanan diğer ülkelere gelen yabancı öğrenciler (5. sütun) ile kayıt sistemi kullanan ülkelere giden öğrencileri (6. sütun) ifade etmektedir. Avustralya'da net öğrenci % 6.3'tür.

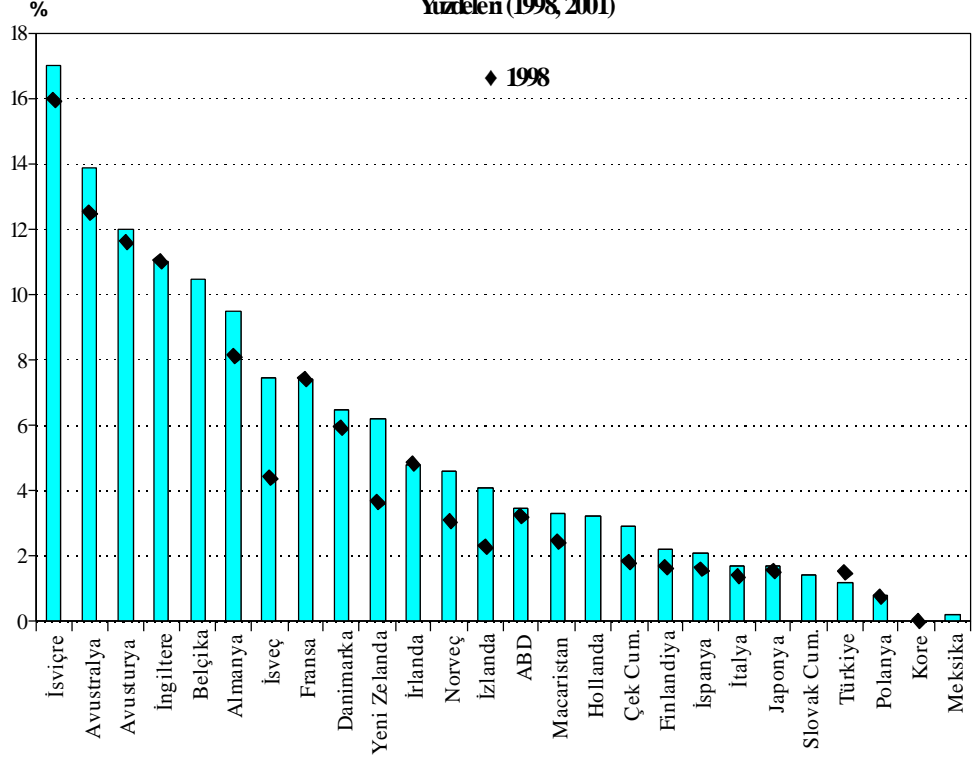
OECD üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında, üye olmayan ülkelerdeki sistemdeki toplam kayıt sayısına yabancı öğrencilerin oranı % 3.4 ile Malezya ve % 2.2 ile Uruguay dışında marjinal seviyelerde kalmaktadır. Bu arada, 1998 verileri kıyaslandığında pek çok OECD ülkesindeki yabancı öğrencilerin eğitim sistemi içindeki payının arttığı gözlemlenmektedir. Bu artış trendi özellikle Almanya, İtalya, İspanya ile Kuzey Ülkeleri ve Orta Avrupa ülkeleri ile Asya-Pasifik ülkelerinde gözlemlenmektedir. Artış endeksi ise 115 ile 173 arasında değişmektedir. Bu trend, özellikle en çok yabancı öğrenciyi ağırlayan ülkelerde, büyüklüklerine göre gözlenmektedir. Avustralya'da endeksin 111, Almanya'da 117 ve Yeni Zelanda'da 170 oranındaki artışı bunun göstergesidir. Bu durum, belirtilen ülkelerin yüksek öğreniminin uluslar arasılaşmasındaki paylarının gelecekte çok artacağını göstermektedir.

Her ne kadar burada ABD'i, 444.000 yabancı öğrenci ile yurt dışına giden öğrencilerine karşın daha az yabancı öğrenci çekiyor görünse de, diğer ülkelerin eğitim sistemlerinin genişliği göz önüne alındığında, daha fazla yabancı öğrenci ağırlamaktadır. Avustralya, İsviçre ve İngiltere'de yabancı öğrencilerin toplam sisteme oranı % 4.4 ile % 6.9 arasında değişmektedir. Buna karşın İzlanda % 20.5, İrlanda % 5.3, Norveç % 5.1 ve Slovakya % 6 ile yurt dışına en fazla öğrenci gönderen ülkeler olarak belirlenmektedirler.

Ulusal yüksek öğrenim sisteminin boyutlarını öğrenmenin, yurt dışında öğrenim gören öğrencilerin toplam yüksek öğrenim kayıtlarına olan oranını kullanmak gibi bir yolu da ülkeye gelen yabancı öğrenci sayısını incelemektir.

2001 yılında belirli ülkelerde, yüksek öğrenimdeki yabancı öğrencilerin, toplam kayıtlılara oranı Grafik 2.5'de görülmektedir.

Grafik 2-5: Belirli Ülkelerin Yükseköğretimlerindeki Yabancı Öğrencilerin Yüzdeleeri (1998, 2001)

Kaynak: OECD, "Education Database Annex 3", (Çevirimiçi), http://www.oecd.org/document/34/0,2340,en_2649_34515_14152482_1_1_1_1,00.html, 17.9.2005.

Toplam kayıtların yüzdesi olarak yabancı öğrenci oranlarına baktığımızda, Avustralya, Avusturya ve İsviçre, ülkelerindeki yüksek öğretime kayıt oranına göre yabancı öğrenci oranında, % 12–% 17 arasındaki değerler ile ilk sırada yer aldıkları görülmektedir. Bu ülkeleri Belçika, Almanya ve İngiltere takip etmektedir. Buna karşın, İtalya, Japonya, Kore, Meksika, Polonya, Slovakya ve Türkiye’de bu oran % 2’nin altındadır. Grafik 2.5’de, genel olarak birçok ülkede ise 1998 yılından 2001 yılına, tüm yüksek öğretimdeki yabancı öğrenci oranlarının arttığı görülmektedir.

2.1.2.1.2. Öğrenci Mobilitesinin Ekonomik Boyutları

Eğitimin hızla uluslar arasılaşması ve artan öğrenci akışının birde ekonomik, ticari boyutu söz konusudur ve özellikle son on yıldır uluslar arası alanda büyük rekabet yaşanmaktadır. Başlangıçta, hükümetler sosyal, kültürel, eğitimsel sebeplerle öğrenci göçünü destekler iken, dünya hizmet ticaretinde genişlemesini sağlamışlardır. Bu nedenle, konunun mali, ticari yönü son yıllarda önemini ve rekabeti dahada artırmıştır.

Yabancı öğrencilerin kayıtları, bir ülke ekonomisi için “görünmez ihracat”tır. Bu yüzden de, öğrenci akışı bir ülkeden diğerine büyük farklılıklar içermektedir. Eğitimin uluslar arasılaşmasının yarattığı bir dizi etki ve özellikle, ev sahibi ülke açısından fayda söz konusudur. Bunlar içindeki en önemli ve son yıllarda artan, yüksek rekabete neden olan fayda ekonomik faydadır. Eğitimin, özellikle yüksek öğretimin uluslar arasılaşmasının ticari etkileri ve yarattığı ekonomik yarara bu bakımdan kısaca bakmak yararlı olacaktır şüphesiz.

Tablo 2.12, bu bakımdan önem taşımakta ve bu konuda önemli bazı OECD ülkelerinin, 1995 ve 1999 yıllarında aldıkları ve gönderdikleri öğrenci sayıları ile farklarını göstermektedir.

Tablo 2-12: Belirli OECD Ülkeleri’nde Yüksek Öğretimdeki Yabancı Öğrenciler ile Bu Ülkelerin Ülke dışına Gönderdikleri Öğrencilerin Dağılım ve Oranları (1995 ve 1999 Yılları)

Belirli OECD Ülkeleri	1995			1999		
	Yabancı Öğrenci Sayısı	Yurt Dışına Gönderilen Öğrenci Sayısı	Oran	Yabancı Öğrenci Sayısı	Yurt Dışına Gönderilen Öğrenci Sayısı	Oran
Avustralya	81 430	4 435	18.36	99 014	5 169	19.15
Avusturya	25 175	9 686	2.60	29 819	11 354	2.63
Belçika	34 966	6 333	5.52	36 137	9 400	384
Kanada	54 712	27 300	2.00	35 543	27 181	1.31
Çek Cum.	3 224	2 332	1.38	4 583	3 752	1.22
Danimarka	8 313	4 444	1.87	12 321	6 283	1.96
Finlandiya	2 566	3 721	0.69	4 847	9 471	0.51
Fransa	165 350	34 846	4.75	130 952	48 235	2.71
Almanya	154 536	40 816	3.79	178 195	51 599	3.45
Yunanistan	m	36 638	m	m	57 825	m
Macaristan	6 394	4 098	1.56	8 869	6 313	1.40
İzlanda	160	m	m	207	2 433	0.09
İrlanda	5 177	12 383	0.42	7183	19 041	0.38
İtalya	24 014	29 698	0.81	23 496	39 295	0.60
Japonya	53 511	56 685	0.94	56 552	56 250	1.01
Kore	1 983	61 383	0.03	2 869	62 892	0.05
Lüksemburg	m	m	m	652	5 411	0.12
Meksika	m	12 080	m	2 293	13 520	0.17
Hollanda	m	11 870	m	13 619	15 251	0.89
Yeni Zelanda	5 883	1 331	4.42	6 900	1 650	4.18
Norveç	11 158	6 636	1.68	9 004	11 962	0.75
Polonya	5 202	9 835	0.53	5 693	15 101	0.38
Portekiz	m	8 158	m	m	m	m
Slovak Cum.	m	m	m	m	m	m
İspanya	21 403	21 087	1.01	32 954	25 687	1.28
İsveç	m	8 456	m	19 567	13 360	1.46
İsviçre	17 517	7 341	2.39	25 258	8 458	2.99
Türkiye	14 719	35 142	0.42	19 816	43 847	0.45
İngiltere	156 977	23 850	6.58	232 588	22 166	10.49
ABD	452 705	23 369	19.37	451 934	30 175	14.98

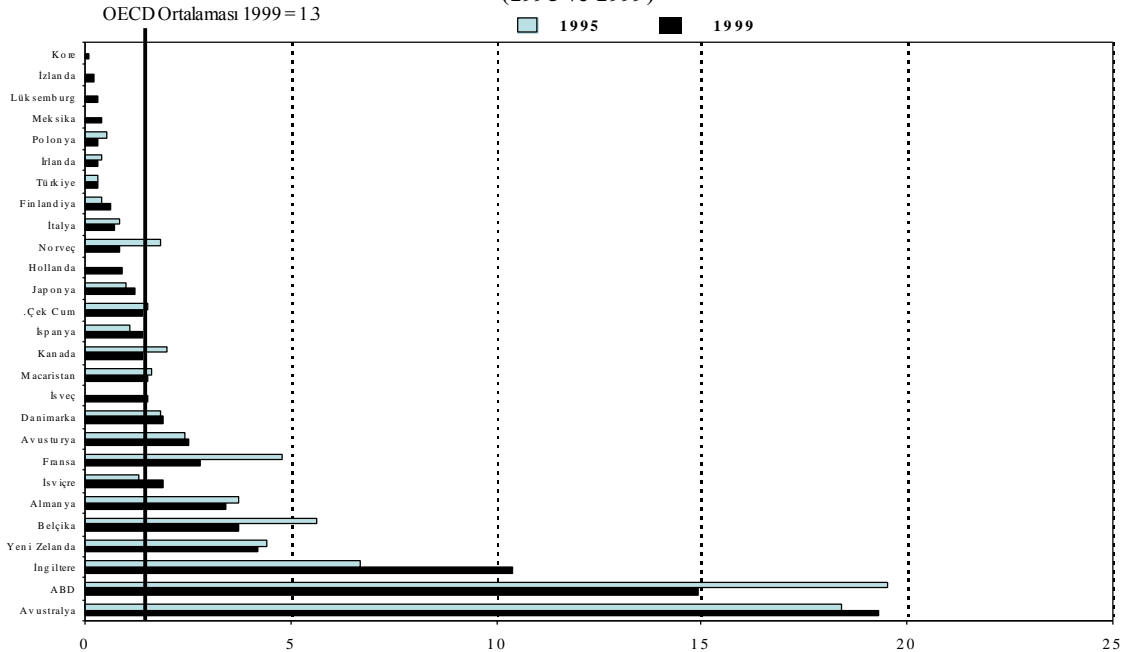
* m: Veri yok.

Kaynak: OECD, *Education Policy Analysis*, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 115.

Tablo 2.12, konu ile ilgili olarak, önemli belirli OECD ülkesinin 1995 ve 1999 yıllarında, ev sahipliği yaptıkları yüksek öğretimdeki yabancı öğrencilerin sayılarını, kendilerinin ülke dışına gönderdikleri yüksek öğretim öğrencilerinin sayılarını ve bunların fark ve oranlarını ortaya koymasından çok önemlidir.

Tablonun ne ifade ettiğini ortaya koymak açısından bir ülke örneğini ele alalım. Avustralya, 1995 yılında yüksek öğretimde 81.430 yabancı öğrenciye ev sahipliği yapmakta iken yüksek öğretim için ülke dışına 4.435 öğrencisini göndermiştir. Bu demektir ki Avustralya, gönderdiği öğrenciden çok daha fazlasına ev sahipliği yapmaktadır. Avustralya, yurt dışına gönderdiği her bir öğrencisine karşılık 18.36 yabancı öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır. Aynı şekilde 1998 yılında Avustralya, yüksek öğretimde 99.014 yabancı öğrenciye ev sahipliği yapmakta iken yüksek öğretim için ülke dışına 5.169 öğrencisini göndermiştir. Yani Avustralya, yurt dışına gönderdiği her bir öğrencisine karşılık 19.15 yabancı öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır. Bu verileri, genel bir şekilde daha iyi görüp değerlendirmemiz mümkün olacaktır.

Grafik 2-5: Belirli OECD Ülkeleri'nin Yüksek Öğretim İçin Aldığı ve Gönderdiği Öğrenciler (1995 ve 1999)

Grafik 2.5, OECD ülkeleri'nin 1995 ve 1999 yıllarında, ev sahipliği yaptığı yüksek öğretim için gelen yabancı öğrencileri ile her ülkenin yüksek öğretim için yurt dışına gönderdiği öğrencilerin oranını göstermektedir.

Oranı birden yukarı olanlar ‘net ihracatçı’, aşağı olanlar ise ‘net ithalatçı’dır. OECD ülkeleri 1999’da yabancı öğrencilerin ortalama 2.8’ne ev sahipliği yapmıştır. Bununla beraber sadece 7 OECD ülkesi bu oranı geçebilmiştir. 11 ülke hâlâ ‘net ithalatçı’ konumundadır. Yani bu ülkeler, yurt dışına kendi öğrencisini göndermiş ama buna oranla daha az sayıda yabancı öğrenciye ev sahipliği yapmıştır. Ortaya çıkan ortalama, birkaçı çok yüksek oranlı ülkeler (Avustralya, İngiltere ve ABD) tarafından yükseltilmiştir. Daha iyi tahmin yapmamızı belirleyecek olan OECD ortalaması 1.3’tür.

Eğitim hizmetleri ve bunun ticaretinde para, yaşam maliyeti ve harcamalar olarak ifade edilebilir. Yabancı öğrencilerin kabulünün ev sahibi ülkeye doğrudan ilk etkisi, elde edilen öğretim ücreti ve yabancı öğrencilerin yerli tüketimleridir. Her iki etkide “Cari İşlemler Dengesi”nde, eğitim hizmetlerinin ihracı olarak belirlenmektedir. Elde edilen kazanç miktarının en fazla olduğu durum, ev sahibi ülkenin diğer ülkelere gelen öğrencilerden tüm öğretim ücretini almaları ile oluşmaktadır. Ancak yine de net kazanç öğrencilerin tüketimlerine dayanmaktadır.

Eğitim hizmetleri ihracının OECD ülkeleri için 1998 yılı tahmini değeri, 30 milyar ABD doları yada toplam OECD hizmet ihracının % 3’ü kadardır. Eğitim hizmeti ihracından en büyük kazanımı elde eden ülkelere Avustralya için eğitim hizmeti ihracı 2000–2001 için % 12 ile en büyük üçüncü hizmet ihracı kalemini oluşturmaktadır.⁴⁵

1989, 1997 ve 2000 yıllarında bazı OECD ülkeleri’nde, yabancı öğrencilerden elde edilen gelir ve bunun o ülkenin toplam hizmet ihracatı içindeki oranı Tablo 2.13’de yer almaktadır.

⁴⁵ K. Larsen, J. Martín, R. Morris, “Trade in Education Services: Trends and Issues”, **The World Economy**, Vol. 25, No. 6, 2002, s. 98.

Tablo 2-13: Belirli OECD Ülkeleri'nde 1989, 1997 ve 2000 Yıllarında Yabancı Öğrencilerden Sağlanan Gelir ve Toplam Hizmet İhracatı İçindeki Oranı (%)

Belirli OECD Ülkeleri	1989		1997		2000	
	Milyon (ABD \$)	Toplam Hizmet İhracatı İçindeki Payı (%)	Milyon (ABD \$)	Toplam Hizmet İhracatı İçindeki Payı (%)	Milyon (ABD \$)	Toplam Hizmet İhracatı İçindeki Payı (%)
Avustralya	584	6,6	2190	11,8	2155	11,8
Kanada	530	3,0	595	1,9	796	2,1
Meksika	---	---	52	0,5	29	0,2
Yeni Zelanda	---	---	280	6,6	199	4,7
Pobnya	---	---	16	0,2	---	---
İngiltere	2214	4,5	4080	4,3	3758	3,2
ABD	4575	4,4	8346	3,5	10280	3,5
Yunanistan	---	---	---	---	80	0,4
İtalya	---	---	---	---	1170	2,1

Kaynak: OECD, *Education Policy Analysis*, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 99.

Hızla artan yabancı öğrenci sayılarına paralel, ülkelerin eğitim ihracatından elde ettikleri gelirlerinde özellikle, 1990'lı yıllarda kesin bir şekilde arttığı, bu pazardaki müthiş patlamada, gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkelerin pazar paylarının dolayısı ile bundan ihracat gelirinin de daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin yurt dışına gitmeye başlamasından beri sınır dışı eğitimin en büyük belirleyicisi öğrenci akışı olmuştur. Dikkat edilir ise, bu ülkelerin çoğunda öğrenci sayılarının ve eğitim servislerinin hızlı artışına rağmen, bu tüm hizmet ihracatı içindeki payını değiştirmemiştir. Çünkü, paralel olarak bütün hizmet ihracatları da artmıştır. Bu nedenle, 1990'larda öğrenci sayısı ve servis sağlayıcıları artmasına rağmen eğitimin, tüm hizmet ihracatındaki hissesi düşmüştür. Tek istisna Avustralya'dır. Bu ülkede, 1989-2000 yılları arası eğitim servisleri ihracatı dört katına, bütün hizmetler ihracatı içindeki payı da iki katına çıkararak % 11.8'e ulaşmıştır.

Avustralya'da eğitim, hizmetler arasında üçüncü en geniş ihracat gelinine, tüm ihracat içinde de 14. ihracat gelinine ulaşmıştır. Eğitim hizmetinde önemli ihracat gelinine sahip Yeni Zelanda'da da, % 5'lik hizmetler içindeki hissesiyle eğitim hizmetleri 4. en geniş ihracat gelinine, tüm ihracat içinde de 15. en geniş ihracat gelinine sahiptir.⁴⁶

Eğitim ihracatının tersine, 1989,1997 ve 2000 yıllarında bazı OECD ülkelerinden yurt dışına giden öğrencilerin giderleri ve bunun, o ülkelerin toplam hizmet ithalatları içindeki yüzde leri Tablo 2.14' de yer almaktadır.

⁴⁶ A.e., s. 99.

Tablo 2-14: Belirli OECD Ülkeleri'nden 1989,1997 ve 2000 Yıllarında Yurt Dışına Giden Öğrencilerin Giderleri ve Toplam Hizmet İthalatı İçindeki Oran (%)

Belirli OECD Ülkeleri	1989		1997		2000	
	Milyon (ABD \$)	Toplam Hizmet İthalatı İçindeki Payı (%)	Milyon (ABD \$)	Toplam Hizmet İthalatı İçindeki Payı (%)	Milyon (ABD \$)	Toplam Hizmet İthalatı İçindeki Payı (%)
Avustralya	178	1,3	410	2,2	356	2,0
Kanada	258	1,1	532	1,4	602	1,4
Meksika	--	--	44	0,3	53	0,3
Polonya	--	--	41	0,7	--	--
İngiltere	67	0,2	182	0,2	150	0,2
ABD	586	0,7	1396	0,9	2150	1,0
Yunanistan	--	--	--	--	211	1,9
İtalya	--	--	--	--	849	1,5

Kaynak: OECD, *Education Policy Analysis*, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 100.

Eğitim hizmetlerinin ticareti, diğer ticaretler gibi tek yönlü değildir. Dolayısı ile nasıl ki bazı ülkeler, yabancı öğrencilere ev sahipliği yaparak, eğitim ihracatından gelir elde edip fayda sağlıyorlar ise bu ülkelerden yurt dışına giden öğrenciler de belirli harcamalarda bulunuyor ve eğitim hizmeti satın alarak bu ithalat karşılığı ödemelerde bulunuyorlar. Tabloda da görülebileceği gibi, OECD ülkeleri içinde Avustralya, İtalya ve Yunanistan yüzdeler olarak en büyük 'ithalatçı'lardır. Burada da 1990'lı yılların, ihracatta olduğu gibi, öğrenci artışı ve bunun tüm ithalat içindeki oranı bakımından, değişimin yaşandığı dönem olduğu görülmektedir.

Gerek ihracat ve gerekse ithalat bakımından en önemli, dikkat çeken ülke ABD'dir. ABD eğitimin en büyük ihracat ve ithalatçıdır. Bu ülkeyi iki büyük ihracatçı Avustralya ve Kanada'da takip etmektedirki bu iki ülkenin aynı zamanda, yurt dışı eğitim-öğretim için önemli ödemeler yapan ülkelere oldukları görülmektedir.

Eğitimin uluslar arasılaşması, ülkeler arasında hızla artan öğrenci akışı ve bunun yarattığı etkiler ve sonuçlar ile artık günümüzde müşteri olarak değerlendirilen yabancı öğrenci potansiyeli, teknoloji transferlerini ve kültürler arası iletişimi artırarak gelecek için sosyal bağların kurulmasını, kuvvetlenmesini sağlamanın ötesinde ülkelerin, eğitim sisteminde kalite artırımına ve diğer ülkelerle rekabeti artıracak programlar geliştirmelerine sebep olmaktadır. Eğitim hizmetlerinin uluslar arası piyasadaki büyüklüğü ve büyüme potansiyeli, piyasa payını tutmak veya yükseltmek isteyen devletler ve kurumlar arasındaki artan rekabeti açıklamaktadır. Bu rekabet ülkelerin daha nitelikli eğitim-öğretim sunma, programlarını zenginleştirmenin yanında kişi başı eğitim-öğretim

maliyetlerinin düşürülmesine ve yerli ve yabancı öğrencilerden talep edilen, alınan ücretlere de yansımaktadır.

Bazı ülkelerde, hükümetler ve kurumlar yabancı öğrenci ticaretini artırmak için açık teşvikler yapmaktadır. Bu stratejiler ulusal yüksek eğitimin reklamını, finanse etmeyi ve yabancı öğrencilere yardımcı olmayı da içerir.

Tablo 2.15’de bazı ülkelerin, devlet üniversitelerinin yerel ve yabancı öğrenciler için belirleyip talep ettikleri öğrenim ücret yapıları karşılaştırmalı olarak görülmektedir. Burada ücretlerin miktarı değil, ülkelerin belirlediği strateji yani ücret alınıp alınmaması, alınacak ise eşit veya farklılığı yer almaktadır.

Tablo 2-15: Bazı Ülkelerin Devlet Üniversitelerinde Yerli ve Yabancı Öğrencilerin Eğitim Ücreti

Eğitim Ücreti Yapısı	Ülkeler
Uluslararası öğrencilerden yerel öğrencilere göre daha yüksek ücret alan ülkeler	Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, İrlanda, Yeni Zelanda, Slovak Cumhuriyeti, İsviçre, İngiltere, ABD
Uluslararası öğrenciler ve yerel öğrencilerin eşit ücret ödedikleri ülkeler	Fransa, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İtalya, Japonya, Kore, Hollanda, Portekiz, İspanya
Uluslararası öğrenciler ve yerel öğrencilerin eşit ücretsiz öğrenim gördükleri ülkeler	Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Norveç, Polonya, İsveç

*Avusturya, Belçika, İrlanda, İsviçre ve İngiltere gibi AB üye ülkelerindeki uygulamalarda farklılık söz konusu

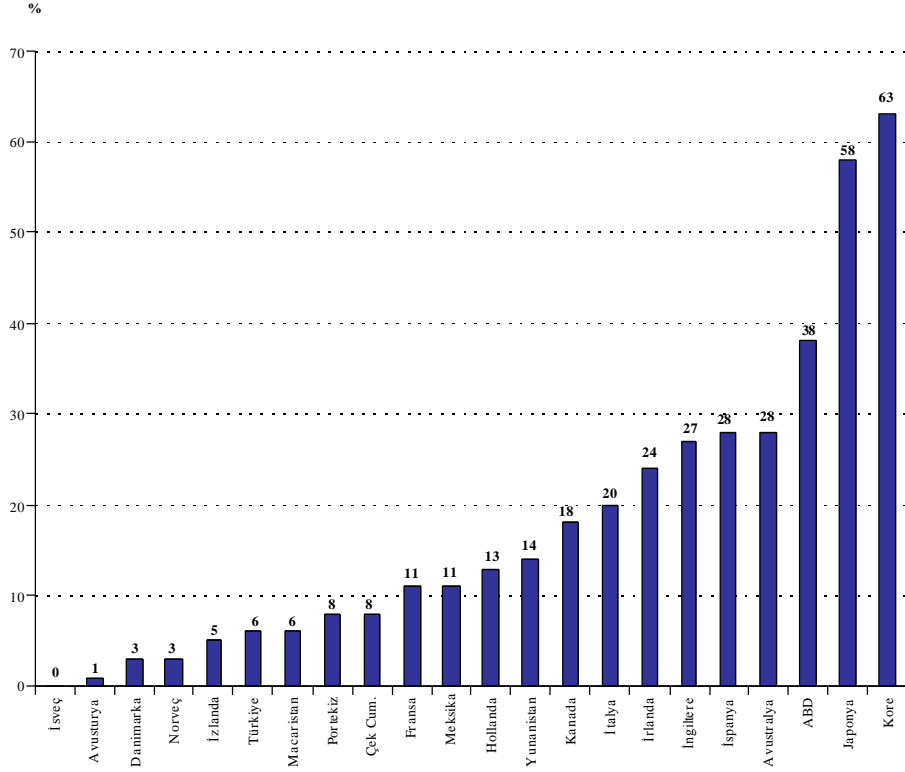
Kaynak: OECD, *Education Policy Analysis*, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 101.

Tabloda yer alan ülkelerdeki devlet üniversitelerinin bazılarının, yabancı öğrencilerden yerel öğrencilere göre fazla, bazılarının aynı bazılarının ise ücret talep etmedikleri, almadıkları görülmektedir.

Avustralya ve Yeni Zelanda’da ücretleri devlet belirlerken, İngiltere ve Kanada’da üniversitelere ücret belirleme yetkisi verilmiştir. Bununla birlikte ayırım sadece yerli ve yabancı öğrenci ücret farklılıklarında değil, devlet üniversitesi ve özel üniversite ve ücret uygulamalarında da söz konusudur. Bu arada, hiç ücret almayan yada çok az ücret alan Almanya’da son zamanlarda ücret talep etmeye başlamıştır. Ayrıca gerek AB üyesi ülkeler gerekse OECD üyesi ülkelerdeki uygulamalarda farklılık göstermektedir. Bazı üye ülkeler hiç ücret talep etmez iken bazıları ise en yüksek ücretleri almaktadır.

Eğitimin uluslararasılaşmasında ve öğrencilerin ülkeleri dışında eğitim-öğretim görmeleri ve eğilimlerinde, ülkelerindeki eğitim-öğretimin niteliği, program vb. etkenlerin yanında bir diğer önemli unsur da öğretim ücretleri ve yurt içi, yurtdışındaki eğitim harcamalarının hane halkına yansımalarıdır. Belirli ülkelerde üniversite öğrencilerinin yurt dışı eğitim harcamalarının direkt hane halkına yansımaları Grafik 2.6’da görülmektedir.

Grafik 2-6 Üniversite Öğrencilerinin Yurt Dışı Eğitimde Harcamaların Direkt Hane Halkına Yansıyan Oranları (1998)

Kaynak: OECD, Education Policy Analysis, Paris: OECD Publications Service, 2002, s. 102.

Üniversite öğrencilerini, yurt dışında eğitim almak için maliyeti direkt ödemelerinin ve eğitimin harcamalarının hane halkına yansıma yüzdelerinin, şekilde yer alan OECD ülkeleri arasında önemli ölçüde farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Kuzey ülkelerinde bu oran % 5'lerde iken, Japonya ve Kore'de % 50'ler üzerine çıkabilmiştir. Bu da, çok sayıda Japon ve Koreli öğrencinin, yüksek öğrenimlerini tamamlamak için yurt dışını tercih etmelerinin, yurt dışına gitmelerinin nedenini açıklamaktadır. Çünkü, bu öğrencilerin kendi ülkelerindeki eğitim ücretleri daha yüksek, daha masraflıdır. Oysa ki, onlar için OECD ülkeleri'nde öğrenim görmek her açıdan daha avantajlı görülmektedir. Herşeye rağmen, ABD'ne giden ve orada yüksek ücret ödeyen çok sayıda öğrencinin varlığı da gerçektir. Ama yine de uluslar arası öğrenci hareketliliğinin en büyük sebeplerinden birini, eğitim ücretleri oluşturmaktadır.

Eğitimin uluslar arasılaşması ve bu alandaki öğrenci hareketliliği ile ilgili olarak,

bu veriler doğrultusunda dört genel değerlendirme yapmamız veya sonuç çıkarmamız mümkündür: İlk olarak, küreselleşme ve özellikle teknolojik gelişmeler başta olmak üzere bir çok faktörün etkisi ile eğitim uluslar araslaşmakta ve öğrenci akışı da hızla artmaktadır. İkincisi, yabancı öğrencilere ve eğitimin uluslar araslaşmasına, ülkeler önceleri kendi öğrencilerinin eğitimsel deneyimlerini geliştirme yani eğitim, kültürel, sosyal ve uzun vadede politik etkileri, ülkeler arası bağları kuvvetlendirme yönü ile bakıp değerlendirirler iken–bu ticaretin sadece parasal getirisi yoktur–, sonra bu bakış, değerlendirme konunun ticari yönüne, etkilerine, faydasına yönelmiş ve uluslar arası alanda rekabet oluşup artmıştır. Üçüncüsü, ülkeler eğitim–öğretim alanında yatırımlar başta olmak üzere, programlar, etkinlikler vb. nitelik ve nicelik yönünden ciddi çalışmalar yaparak, bu rekabet ortamında var olabilmek, rekabet güçlerini koruyup artırarak oluşan ve gelişen bu pazardan daha fazla pay alabilmek için büyük çaba göstermiş ve göstermektedirler. Çünkü, bundan ev sahibi ülkeler muazzam faydalar sağlamakta olup, öğrenci veren esas ülkeler ise bu durumdan çok çeşitli şekillerde etkilenmektedirler. Dördüncüsü ise, ülkelerin göç politikaları, çalışma, konaklama gibi konularda cazip imkânlar ve finansal vb. kolaylıklar ile öğrenci akışını teşvik edici politikalar geliştirip uygulamalarıdır. Öğrenci hareketliliğinin ve değişiminin önemli etkenleri; uluslar arası ticaret ile finansal, iktisadi ve tarihi ilişkilerdir. Örneğin AB, NAFTA, ASEAN ve APEC gibi örgüt ve anlaşmalar, öğrencilerin diğer ortak ülkelerin kültür ve dillerini öğrenme ve çok taraflı ilişkiler geliştirme isteklerini artırmaktadır. Bazı ülkeler uluslar arası öğrenci hareketliliğini, sosyo–ekonomik büyüme stratejilerinin dışsal bir parçası olarak değerlendirmektedir. Örneğin, Asya–Pasifik’teki Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya gibi ülkeler, yabancı öğrencileri yükseköğretim için ülkelerine çekmek amacı ile öğrenim finansmanını kolaylaştırıcı politikalar uygulamaktadırlar.

2.1.2.2. ABD’nde Eğitim

2.1.2.2.1. ABD’ne ve ABD’den Başka Ülkelere Yönelik Öğrenci Mobilitesi

ABD’nin, tüm dünyada ve OECD ülkeleri içinde geçmiş yıllardan beri çok sayıda yabancı öğrenciye ev sahipliği yapmış olmasıyla özel ve önemli bir yere sahiptir. Günümüzde, eğitimin hızlı bir şekilde uluslar araslaşmasına paralel, var olan ancak son yıllarda tüm dünyadan artan yabancı öğrenci popülasyonundan, gelişmiş birçok ülke içinde ABD, aldığı yüksek sayıdaki yabancı öğrenci sayısı ile dikkat çekmekte ve önemini korumaktadır.

1954 yılından 2002 yılına, ABD’deki uluslar arası öğrencilerin sayıları, yıllık değişim oranları ve toplam kayıtlı öğrenci içerisindeki yabancı öğrencilerin oranları Tablo 2.16’da görülmektedir.

Tablo 2-16: Yıllara Göre ABD’deki Yabancı Öğrenci Sayıları ve Bunların Toplam Kayıtlılar İçindeki Oranları (%)

Yıllar	Uluslar arası Öğrenciler	Yıllık Değişim (%)	Toplam Kayıt	Uluslar arası Öğrencilerin Oranı (%)
1954/55	34,232	---	2,499,800	1,4
1959/60	48,486	2,6	3,402,300	1,4
1964/65	82,045	9,7	5,320,000	1,5
1969/70	134,959	11,2	7,978,400	1,7
1974/75	154,580	2,3	10,321,500	1,5
1979/80	286,343	8,5	11,707,000	2,4
1984/85	342,113	0,9	12,467,700	2,7
1985/86	343,777	0,5	12,387,700	2,8
1986/87	349,609	1,7	12,410,500	2,8
1987/88	356,187	1,9	12,808,487	2,8
1988/89	366,354	2,9	13,322,576	2,7
1989/90	386,851	5,6	13,824,592	2,8
1990/91	407,529	5,3	13,975,408	2,9
1991/92	419,585	3,0	14,360,965	2,9
1992/93	438,618	4,5	14,422,975	3,0
1993/94	449,749	2,5	14,473,106	3,1
1994/95	452,653	0,6	14,554,016	3,1
1995/96	453,787	0,3	14,419,252	3,1
1996/97	457,984	0,9	14,286,478	3,1
1997/98	481,280	5,1	13,294,221	3,6
1998/99	490,933	2,0	13,391,401	3,6
1999/00	514,723	4,8	13,584,998	3,8
2000/01	547,867	6,4	14,046,659	3,9
2001/02	582,966	6,4	13,511,149	4,3
2002/03	586,323	0,6	12,853,627	4,6

Kaynak: Institute of International Education, Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003, New York, 2004, s. 3.

ABD’de, 1954 yılından 2003 yılına yıllık değişim oranları değişiklik gösterse de her yıl yabancı öğrenci sayısının ve toplam kayıtlı öğrenciler içindeki oranlarının arttığı görülmektedir. Yabancı öğrenci sayısındaki bu artış oranı, 2001–2002 döneminde % 6.4 kadar çıkmış iken 2002–2003 döneminde bu oranın % 0.6 kalması dikkat çekicidir. Bu, 12 Eylül 2001 saldırılarının etkisi olduğunu göstermektedir. Zira, ABD bu olaydan sonra katı vize programı uygulamış ve özellikle Ortadoğu ülkelerinden gelen yabancı öğrenci sayısı bir önceki yıla oranla % 10 azalmıştır. 1954–1955 döneminde yabancı öğrenci sayısının genel kayıtlılar içindeki oranı % 1.4 iken, 2002–2003 döneminde bunun % 4.6’ya çıktığı görülmektedir. ABD’de 1954 yılından bu yana uluslar arası öğrencilerde kesin bir artış

olmakla birlikte bunların, tüm kayıtlı öğrenciler içindeki oranı hala % 5'in altındadır. 2002–2003 dönemi itibari ile ABD'de yüksek öğretimde kayıtlı toplam 12.853.627 öğrenciden 586.323'ü yabancı öğrencidir ve bunun toplam kayıtlı öğrenci sayısına oranı da % 4.6'dır. Diğer OECD ülkeleri ile kıyasladığımızda toplam kayıtlı öğrenciler içindeki yabancı öğrenci sayısının oranı düşük kalmakla birlikte, sayı olarak oldukça önemli bir miktardır. Çünkü, 2001 yılında dünyada yabancı öğrenci sayısı 1.65 milyon, bunun 1.54 milyonu OECD ülkelerinde eğitim–öğretim görüyor iken, aynı yıl bu yabancı öğrencilerin 582.996'sına ABD ev sahipliği yapmıştır.

ABD'deki yabancı öğrencilerin, kendi ülkelerinin (ana vatanlarının) buldukları bölgelere ve akademik seviyelerine göre dağılımları Tablo 2.17'de yer almaktadır.

Tablo 2-17: Ana Vatanlarının Bulunduğu Bölgelere ve Akademik Seviyelerine Göre ABD'deki Yabancı Öğrenciler

ANA VATAN	Dönemler ve Değişim (%)			Akademik Seviye ve Oranları (%)						
	2001/02	2002/03	Değişim	Üniversite Öğrencisi	%	Mezun	%	Diğer	%	Toplam
AFRİKA	37 724	40 193	6.5	26 744	66.5	12 030	29.9	1 413	3.5	40 193
Doğu Afrika	15 331	15 996	4.3	11 461	71.6	4 124	25.8	410	2.6	15 996
Orta Afrika	1 972	2 371	20.2	1 746	73.6	507	21.4	119	5.0	2 371
Kuzey Afrika	5 593	5 218	-6.7	2 419	46.4	2 531	48.5	267	5.1	5 218
Güney Afrika	3 443	3 017	-12.4	1 857	61.6	1 033	34.2	125	4.1	3 017
Batı Afrika	11 385	13 590	19.4	9 261	68.1	3 834	28.2	492	3.6	13 590
ASYA	324 812	332 298	2.3	126 984	38.2	183 862	55.3	21 449	6.5	332 298
Doğu Asya	196 813	199 666	1.4	79 734	39.9	103 704	51.9	16 227	8.1	199 666
Güney & Orta Asya	86 131	93 767	8.9	25 417	27.1	65 176	69.5	3 174	3.4	93 767
Güneydoğu Asya	41 868	38 865	-7.2	21 833	56.2	14 982	38.5	2 048	5.3	38 865
ORTA DOĞU	38 545	34 803	-9.7	16 825	48.3	15 853	45.6	2 125	6.1	34 803
AVRUPA	81 579	78 001	-4.4	38 530	49.4	33 320	42.7	6 149	7.9	78 001
Doğu Avrupa	29 591	29 167	-1.4	14 994	51.4	12 763	43.8	1 410	4.8	29 167
Batı Avrupa	51 988	48 834	-6.1	23 536	48.2	20 557	42.1	4 739	9.7	48 834
LATİN AMERİKA	68 358	68 950	0.9	42 396	61.5	22 541	32.7	4 016	5.8	68 950
Karayipler	13 879	14 895	7.3	11 441	76.8	3 138	21.1	319	2.1	14 895
Orta Amerika/Meksika	18 826	18 856	0.2	12 063	64.0	5 817	30.8	976	5.2	18 856
Güney Amerika	35 653	35 199	-1.3	18 892	53.7	13 586	38.6	2 721	7.7	35 199
Kuzey Amerika	27 039	27 227	0.7	14 419	53.0	11 401	41.9	1 407	5.2	27 227
OKYANUSYA	4 852	4 811	-0.8	2 949	61.3	1 600	33.3	262	5.4	4 811
VATANSIZ	87	33	-62.1	13	38.5	19	57.7	1	3.8	33
DÜNYA TOPLAMI	582 996	586 323	0.6	268 864	45.9	280 630	47.9	36 829	6.3	586 323

Kaynak: Institute of International Education, **Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003**, New York, 2004, s. 26–35'deki veriler doğrultusunda düzenlenmiştir.

Tablo 2.17'de görüldüğü gibi, 2002–2003 döneminde ABD'de bulunan 586.323

yabancı öğrencilerin; 332.298'inin Asya, 78.001'inin Avrupa ve 68.950'sinin Latin Amerika'dan geldiği görülmektedir. Sırası ile, en yüksek öğrenci veren bu üç bölgeyi yine sırası ile Afrika (40.193), Ortadoğu (34.803) ve Okyanusya (4.811) takip etmektedir.

Bu bölgelerdeki en yüksek öğrenci veren ülkelere baktığımızda ise Asya'dan gelen 332.298 öğrencinin; 64.757'sinin Çinli, 51 519'nun Kore Cumhuriyeti ve 45 960'nın Japon (Doğu Asya),74.603'nün Hindistanlı, 8.123'nün Pakistanlı (Güney&Orta Asya), Avrupa'dan gelen 78.001 öğrencinin; 6.238'nin Rusya Federasyonu'ndan, 9.302'sinin Alman, Latin Amerika'dan gelen 68.950 öğrencinin; 4.723'nün Jamaikalı (Karayipler), 12.801'inin Meksikalı, 8.388'inin Brezilyalı (Güney Amerika) ve 26.513'ünün Kanadalı (Kuzey Amerika), Afrika'dan gelen 40.193 öğrencinin; 7.862'sinin Kenyalı (Doğu Afrika),1.171'inin Kamerunlu (Orta Afrika),2.155'inin Mısırlı (Kuzey Afrika),2.095'inin Güney Afrikalı ve 5.816'sının ise Nijeryalı (Batı Afrika), Ortadoğu'dan gelen 34.803 öğrencinin; 11.601'inin Türkiyeli,4.175'inin Suudi Arabistanlı, 3.571'inin İsraili, Okyanusya'dan gelen 4.811 öğrencinin; 2.777'si Avustralyalı ve 1.041'inin ise Yeni Zelandalı olduğu görülmektedir. Bu bölgeler ve ülkeleri değişik sayılar ile diğer ülkeler izlemektedir. ABD'ne, Asya bölgesi ülkelere gelen yabancı öğrenci sayısı, diğer bölge, ülkelere gelen toplam öğrencileri sayısından daha fazladır. Bu bölgelerden gelen öğrencilerin akademik seviyelerine göre dağılımlarına da, gelinen bölgelere göre farklılık göstermektedir.⁴⁷

Ülkelerin coğrafi konumları, nüfusları, eğitim-öğretim dilleri, tarihi, kültürel ve politik ilişki ve yakınlıklar, terk edilen ülkelerin eğitim-öğretim programları, nitelikleri ve ücretleri gibi nedenlerle, OECD ülkelerinde olduğu gibi ABD'deki yabancı öğrencilerin ana vatanları bakımından belli bölgelerde yoğunluk görülmekte, dikkat çekmektedir.

ABD'de en çok öğrencisi bulunan 20 ülke ve tüm yabancı öğrenciler içindeki oranları Tablo 2.18'de görülmektedir.

⁴⁷ Institute of International Education, **Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003**, New York, 2004, s. 26-35.

Tablo 2-18: ABD’de Dönemlere Göre En Çok Öğrencisi Bulunan Yirmi Ülke ve Tüm Yabancı Öğrenciler İçindeki Oranları (%)

Sıralama	Ülkeler	2001/02	2002/03	Değişim %	Toplam Yabancı Öğrenciler İçindeki Yüzdesi
1	Hindistan	66 836	74 603	11,6	12,7
2	Çin	63 211	64 757	2,4	11,0
3	Kore	49 046	51 519	5,0	8,8
4	Japonya	46 810	45 960	-1,8	7,8
5	Tayvan	28 930	28 017	-3,2	4,8
6	Kanada	26 514	26 513	0,0	4,5
7	Meksika	12 518	12 801	2,3	2,2
8	Türkiye	12 091	11 601	-4,1	2,0
9	Endonezya	11 614	10 432	-10,2	1,8
10	Tayland	11 606	9 982	-14,0	1,7
11	Almanya	9 613	9 302	-3,2	1,6
12	Brezilya	8 972	8 388	-6,5	1,4
13	İngiltere	8 414	8 326	-1,0	1,4
14	Pakistan	8 644	8 123	-6,0	1,4
15	Hong Kong	7 757	8 076	4,1	1,4
16	Kenya	7 097	7 862	10,8	1,3
17	Kolombiya	8 068	7 771	-3,7	1,3
18	Fransa	7 401	7 223	-2,4	1,2
19	Malezya	7 395	6 595	-10,8	1,1
20	Rusya Federasyonu	6 643	6 238	-6,1	1,1
Dünya Geneline Toplam		582 966	586 323	0,6	70,0 (ABD’deki tüm yabancı öğrenciler içindeki toplam %)

Kaynak: Institute of International Education, **Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003**, New York, 2004, s. 8’deki veriler doğrultusunda düzenlenmiştir.

Tablo 1.18, ABD’de en çok öğrencisi bulunan ve tüm yabancı öğrencilerin % 12,7–1,1’ini oluşturan yirmi ülkenin verileriyle oluşturulmuştur. 2002–2003 döneminde ABD’deki 586.323 yabancı öğrencinin 74.603’ü Hindistan, 64.750’si Çin, 51.519’u Kore, 45.960’ı Japonya ve 28.017’si Tayvan’dandır. Bu beş ülkenin oranı % 12,7–4,8 arasında olup bu beş ülkeden gelen öğrenciler, ABD’deki tüm yabancı öğrencilerin % 45,1’unu oluşturmaktadır. ABD’de en çok yabancı öğrenci bulunduran 20 ülkenin 10’u Asya’dan ve tüm yabancı öğrenciler içindeki bu on ülkeden gelenlerin oranı ise % 52,50’dir.

ABD’de birçok eyalet ve büyükşehir, bölgesel özelliklerini de kullanarak yaşam maliyeti, verilen eğitim programları ve niteliği, verilen burslar, çalışma imkânları ve mezuniyet sonrası istihdam alan ve imkânları, daha yüksek maaş vb. konularda şehir veya eyalet kapsamındaki yerli ve ülke dışından gelen yabancı öğrencilere, yeteneklere ev sahipliği yapmak için yarışmaktadır. Örneğin 21. yüzyılda Pennsylvania’nın işgücünü

daha iyi hazırlamak için başlatılan “beyin kazanımı” girişimiyle bağlantılı olarak çalışmak için bilim ve teknoloji stratejileri (SciTech) ve teknoloji bursu programlarına 8.2 milyar \$ ayrılmıştır. Eğitimleri bu alanlara uygun öğrencilere eyalette kalma şartı ile yılda 3.000 \$ burs verilmektedir.⁴⁸ ABD’ndeki yabancı öğrencilerin, belirli büyükşehirlere yerleştikleri ve o bölgede yaşayıp, eğitim aldıkları görülmektedir. Yabancı öğrencilerin yerleşip yaşadıkları eyaletler ve/veya büyük şehirler Tablo 2.19, eğitim-öğretim gördükleri en önemli 25 kurum ve bu kurumlara göre dağılımları ise Tablo 2.20’de yer almaktadır.

Tablo 2-19: ABD’deki Yabancı Öğrencilerin Yaşadıkları Önemli Eyalet/Büyükşehirlere Göre Dağılımları (2002–2003)

Sıralama	Yaşanılan Eyalet/Büyükşehirler	Yabancı Öğrenci Sayısı
1	New York	36 086
2	Los Angeles–Long Beach	29 486
3	Boston	24 160
4	Washington DC	20 678
5	Chicago	17 319
6	Philadelphia	11 373
7	San Jose	11 070
8	Houston	10 526
9	Dallas	10 199
10	San Francisco	8 393
11	Miami	8 383
12	Atlanta	8 342
13	Seattle–Bellevue–Everett	7 553
14	San Diego	6 748
15	Austin–San Marcos	6 570
16	Oakland	6 298
17	Phoenix–Mesa	6 182
18	Orange County	6 052
19	Pittsburgh	5 882
20	Detroit	5 869
Toplam		247.169

Kaynak: Institute of International Education, **Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003**, New York, 2004, s. 11’deki veriler doğrultusunda düzenlenmiştir.

ABD’deki yabancı öğrenciler, ülke genelinde her bölge, eyalet, büyükşehirlere yayılmakla birlikte yüksek oranda metropolit bölgelerde ve büyük üniversite şehirlerinde yoğunlaşmışlardır. Tabloda, ABD’deki yabancı öğrencilerin % 36’sının (179.290 kişi) on eyalet veya büyükşehirde, % 42.2’sinin ise yirmi eyalet veya büyükşehirde yerleşip yaşadıkları görülmektedir. New York, en fazla yabancı öğrenciye ev sahipliği yapmakta ve diğerleri azalan sayılar ile onu takip etmektedir.

⁴⁸ Donald F. Smith, J. Paytas, R. Gradeck, S. Weir, J. Krowinski, Shannon McKay, “Plugging the Brain Drain: A Review of Studies and Issues for Attracting and Retaining Talent”, **Center for Economic Development**, 2 November 2001, s. 10.

Tablo 2-20: ABD’deki Yabancı Öğrencilerin En Fazla Kayıtlı Oldukları Üniversiteler (2002–2003)

Sıra	Kurum	Şehir	Yabancı Öğrenciler	Toplam Kayıt
1	University of Southern California	Los Angeles	6 270	30 682
2	New York University	New York	5 454	38 096
3	Columbia University	New York	5 148	23 324
4	Purdue University Main Campus	West Lafayette	5 015	38 564
5	University of Texas at Austin	Austin	4 926	52 261
6	University of Michigan–Ann Arbor	Ann Arbor	4 601	38 972
7	University of Illinois at Urbana–Champaign	Champaign	4 555	38 263
8	Boston University	Boston	4 518	28 981
9	University of Wisconsin–Madison	Madison	4 396	41 462
10	The Ohio State University Main Campus	Columbus	4 334	49 676
11	University of California–Los Angeles	Los Angeles	3 927	35 912
12	University of Pennsylvania	Philadelphia	3 856	22 326
13	Florida International University	Miami	3 741	33 800
14	University of Maryland College Park	College Park	3 734	34 801
15	Texas A&M University	College Station	3 702	45 083
16	Penn State University Park Campus	University Park	3 681	41 445
17	Suny at Buffalo	Buffalo	3 628	26 168
18	University of Florida	Gainesville	3 547	47 241
19	Houston Community College System	Houston	3 507	38 175
20	Indiana University at Bloomington	Bloomington	3 495	38 903
21	Harvard University	Cambridge	3 459	19 536
22	University of Houston	Houston	3 358	34 074
23	University of Minnesota–Twin Cities	Minneapolis	3 351	48 677
24	Arizona State University Main	Tempe	3 268	47 359
25	Wayne State University	Detroit	3 224	31 040

Kaynak: Institute of International Education, **Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003**, New York, 2004, s. 11’deki veriler doğrultusunda düzenlenmiştir.

2002–2003 döneminde, ABD’deki yabancı öğrencilerin önemli kısmının, ABD’deki önemli şehirlerde ve önemli üniversitelerde yoğunlaştıkları görülmektedir. Tabloda yer alan ve ABD’deki yabancı öğrencilerin 102.695’ine ev sahipliği yapan 25 eğitim kurumunun önemli kısmı büyük eyalet/şehir üniversiteleridir. New York yabancı öğrencilere en büyük ev sahipliği yapan şehir ve üniversitelerin buldukları yerdir. Bunu azalan sayılarla diğerleri takip etmektedir.

Yabancı öğrencilerin, yaşadıkları, eğitim gördükleri yer ve kurumları belirlemelerinde; o bölgede bulunan kendi ülkesi, bölgesinden gelen göçmenlerin, vatandaşlarının sayısı, coğrafi konum ve dilin etkili olduğunu göstermektedir. Zira, Asya’dan gelen öğrencilerin Washington ve California gibi batı sahillerinde, Latin Amerika’dan gelenler ve İspanyolca konuşanların Florida’da, yine Latin Amerika ve

Meksika'dan gelenlerin Texas'ta, Kanada'dan gelenlerin ise Michigan, Minnesota ve Kuzey Dakota'da yerleşip yaşadıkları ve eğitim aldıkları görülmektedir.⁴⁹

ABD'deki yabancı öğrencilerin, akademik seviyelerine göre dağılımları Tablo 2.21'de yer almaktadır.

Tablo 2-21: ABD'deki Yabancı Öğrencilerin Akademik Seviyelerine Göre Dağılımları

Akademik Seviyeler	2001–2002	2002–2003	Değişim (%) 2001–2003	Değişim (%) 1993–2003
Araştırma	236 342	242 575	2.6	26.2
Doktora	80 164	81 222	1.3	35.0
Yüksek Lisans	110 327	108 678	-1.5	24.4
Lisans	28 579	28 577	0.0	8.2
Ön Lisans	98 813	96 785	-2.1	57.9
Diğer	28 771	28 485	-1.0	27.6
Toplam	582 996	586 323	0.6	30.4

Kaynak: Institute of International Education, **Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003**, New York, 2004, s. 40,54'deki veriler doğrultusunda düzenlenmiştir.

Tabloda da görülebileceği gibi, ABD'deki yabancı öğrenciler en çok araştırma seviyesinde bulunmaktadır. Burada dikkat çeken yabancı öğrenci sayısı lisans üstü seviyedir. ABD, yüksek lisans seviyesinde 108.678, doktora seviyesinde 81.222 toplamda ise 189.900 lisans üstü yabancı öğrenciye ev sahipliği yapmıştır.1993–2003 yılları arasındaki değişime baktığımızda durum aynıdır. Yüksek lisans ve doktora bu dönemlerdeki değişim oranı % 69.40'tür. Bunu % 57.90 değişim oranı ile ön lisans takip etmektedir.

ABD'de eğitim kurumlarına kayıtlı yabancı öğrencilerin, akademik düzeylerine ve en fazla kayıtlı olanların ülkelerine göre dağılımları Tablo 2.23'de yer almaktadır.

⁴⁹ Institute of International Education, **a.g.e.**, s. 9–11.

Tablo 2-22: ABD’de ki Yabancı Öğrencilerin Akademik Düzeylerine ve Ülkelerine Göre Dağılımları (2002–2003, En Yüksek 20 Ülke Sıralaması)

Sıra	Araştırma		Doktora		Yüksek Lis.		Lisans		Ön Lisans		Diğerleri	
	Ülkeler	%	Ülkeler	%	Ülkeler	%	Ülkeler	%	Ülkeler	%	Ülkeler	%
1	Çin	16,2	Hindistan	19,6	Hindistan	11,8	Japonya	10,2	Japonya	16,3	Kore	15,5
2	Hindistan	15,2	Çin	10,5	Japonya	10,2	Kanada	9,5	Kore	8,7	Hindistan	8,4
3	Kore	10,4	Kore	5,9	Çin	6,3	Kore	5,6	Çin	3,9	Kanada	7,7
4	Tayvan	5,0	Japonya	5,4	Tayvan	6,1	Hindistan	4,7	Meksika	3,8	Japonya	7,3
5	Japonya	4,8	Tayvan	4,2	Kore	5,6	Çin	3,1	Tayvan	3,6	Çin	6,7
6	Kanada	4,4	Kanada	3,5	Kanada	4,9	Tayvan	2,7	Hong Kong	3,0	Tayvan	4,7
7	Türkiye	2,3	Tayland	2,3	Meksika	3,7	Jamaika	2,6	Endonezya	2,9	Kenya	1,8
8	Endonezya	1,7	Türkiye	2,0	Kenya	2,2	Bulgaristan	2,3	Hindistan	2,9	Tayland	1,8
9	Almanya	1,7	Kolombiya	1,7	Tayland	2,1	Kenya	2,3	Kolombiya	2,8	Türkiye	1,8
10	Tayland	1,7	Pakistan	1,6	Endonezya	2,0	İngiltere	2,2	Kenya	2,5	Almanya	1,7
11	İngiltere	1,6	Almanya	1,5	Pakistan	2,0	Gana	2,2	Kanada	2,3	Brezilya	1,7
12	Meksika	1,6	Fransa	1,4	Türkiye	1,7	Brezilya	2,0	Brezilya	2,1	Endonezya	1,6
13	Fransa	1,5	Venezuela	1,4	Almanya	1,6	Nepal	1,8	Venezuela	1,7	İngiltere	1,4
14	Brezilya	1,3	Jamaika	1,4	Nijerya	1,5	Almanya	1,8	Pakistan	1,5	Kolombiya	1,3
15	Malezya	1,3	Nijerya	1,3	Kolombiya	1,3	Bahama	1,6	Türkiye	1,4	Meksika	1,2
16	Hong Kong	1,3	Meksika	1,3	Nepal	1,3	Pakistan	1,6	Jamaika	1,3	Filipinler	1,2
17	Singapur	1,1	Brezilya	1,3	İngiltere	1,2	Trinidad & Tobago	1,5	Peru	1,3	İsrail	1,2
18	Pakistan	1,1	Malezya	1,3	Hong Kong	1,2	Rusya Fed.	1,4	Filipinler	1,2	İsveç	1,1
19	Rusya Fed.	1,0	Kenya	1,2	Malezya	1,2	Meksika	1,3	Polonya	1,1	Venezuela	1,1
20	Kolombiya	1,0	S.Arabistan	1,2	Brezilya	1,1	Nijerya	1,3	Rusya Fed.	1,1	Malezya	1,0
TOPLAM (kisi)		242,575	81,222		108,678		28,577		96,785		28,485	

Kaynak: Institute of International Education, Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003, New York, 2004, s. 41.

Tüm akademik alanlara göre, 2002–2003 döneminde ABD’ndeki kayıtlı yabancı öğrenciler içinde en fazla öğrencisi bulunan 20 ülkenin toplam içindeki oranlarına göre dağılımına baktığımızda; tüm oranların % 19.6–% 1.0 aralığında değiştiğini, araştırma seviyesinde; Çin (% 16.0), Hindistan (% 15.2) ve Kore (% 10.4), doktora seviyesinde; Hindistan (% 19.6), Çin (% 10.5), ve Kore (% 5.9), yüksek lisans seviyesinde; Hindistan (% 11.8), Japonya (% 10.2) ve Çin (% 6.3), lisans seviyesinde; Japonya (% 10.2), Kanada (% 9.5) ve Kore (% 5.6), ön lisans seviyesinde; Japonya (% 16.3), Kore (% 8.7) ve Çin (% 3.9) ve diğer seviyelerde ise; Kore (% 15.5), Hindistan (% 8.4) ve Kanada (% 7.7) şeklinde ilk üç sırayı paylaştıkları, tüm akademik seviyelerde bu üç ülkenin, ABD’deki tüm yabancı öğrencilerin % 41.8–% 25.3’ünü oluşturduğu, ilk beş ülke ve genel içinde Asya bölgesi ülkelerden gelen yabancı öğrencilerin oranlarının yüksek olduğu ve tüm akademik seviyeler içinde lisans üstü (yüksek lisans ve doktora) eğitim için gelen yabancı öğrenci oranlarının diğer seviyelere göre fazla olduğu görülmektedir.

ABD’deki yabancı öğrencilerin, 2001–2002 ve 2002–2003 dönemlerinde eğitim–öğretim alanlarına göre dağılımları ve oranları Tablo 2.23’de yer almaktadır.

Tablo 2-23: ABD'deki Yabancı Öğrencilerin Eğitim Alanlarına Göre Dağılımları (2001–2002, 2002–2003)

Eğitim Alanları	2001–2002	2002–2003	Toplam İçindeki %	Değişim (%)
İşletme & Yönetim	114,885	114,777	19,6	-0,1
Mühendislik	88,181	96,545	16,5	9,5
Matematik & Bilgisayar Bilimleri	76,736	71,926	12,3	-6,3
Sosyal Bilimler	44,667	45,978	7,8	2,9
Beden & Yaşam Bilimleri	41,417	43,549	7,4	5,1
Güzel Sanatlar	33,978	31,018	5,3	-8,7
Sağlık Uzmanlığı	24,037	28,120	4,8	17,0
Dil, Tarih, Edebiyat	18,367	19,153	3,3	4,3
Eğitim	15,709	16,004	2,7	1,9
Tarım/Ziraat	7,950	6,763	1,2	-14,9
Yoğun İngilizce	21,237	17,620	3,0	-17,0
Diğer Alanlar	59,785	58,473	10,0	-2,2
Bildirilmeyen	36,048	36,395	6,2	1,0
TOPLAM	582.996	586.323	100,0	0,6

Kaynak: Institute of International Education, **Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003**, New York, 2004, s. 15 ve 51–52'deki veriler ile düzenlenmiştir.

ABD'deki yabancı öğrencilerin, değişik alanlarda eğitim aldıkları fakat % 48.40'nın üç alana yöneldiği görülmektedir. Bunlar, toplam içindeki oranlarına göre % 19.6 işletme ve yönetim, % 16.5 mühendislik ve % 12.3 ile matematik ve bilgisayar bilimleri şeklinde sıralanmaktadır. Diğer alanlar, dönemlere göre değişen sayı ve oranlarla bunları takip etmektedir. Bir önceki döneme göre işletme ve yönetim alanında %–0.1 ve matematik ve bilgisayar bilimleri alanında %–6.3 azalma görülür iken mühendislik alanındaki % 9.50 artış dikkat çekmektedir.

Diğer alanlar içinde, iletişim, hukuk, uluslar arası ilişkiler, ev ekonomisi, arşiv bilimleri, mesleki ev ekonomisi, iletişim teknolojisi ve asker teknolojiler yer almaktadır.⁵⁰

ABD sunduğu etkili ve yoğun İngilizce dil programları ile de çok sayıda yabancı öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır. 2002 yılında, 13.047'si Japonya, 10.000'i Kore ve 5.919'u Tayvan'dan olmak üzere tüm düzeylerde toplam 51.179 yabancı öğrenci "Yoğun İngilizce Programları" ı (IEP–Intensive English Programs) için ABD'ne yönelmiştir. Bu alanda da Asya ülkeleri, tüm yabancı öğrencilerin % 56.60'mı oluşturmaktadır.⁵¹ 2002–2003 döneminde ABD'deki yabancı öğrencilerin, akademik düzey ve eğitim alanlarına göre dağılımları Tablo 2.24'de görülmektedir.

⁵⁰ Institute of International Education, **a.g.e.**, s. 52.

⁵¹ **A.e.**, s. 20–21.

Tablo 2-24: ABD’deki Yabancı Öğrencilerin Akademik Düzey ve Eğitim Alanlarına Göre Dağılım Oranları (2002–2003)

ARAŞTIRMA (242.575 Öğrenci)	%	DOKTORA (81.222 Öğrenci)	%
Mühendislik	23,5	İşletme & Yönetim	21,9
İşletme & Yönetim	14,8	Mühendislik	21,2
Beden & Yaşam Bilimleri	10,4	Matematik & Bilgisayar Bilimleri	15,9
Matematik & Bilgisayar Bilimleri	10,0	Sosyal Bilimler	8,1
Sosyal Bilimler	9,3	Beden & Yaşam Bilimleri	7,1
Diğer	8,7	Diğer	6,1
Sağlık Uzmanlığı	4,8	Güzel Sanatlar	4,7
Güzel Sanatlar	4,5	Bildirilmeyen	3,8
Bildirilmeyen	4,3	Sağlık Uzmanlığı	2,8
Dil, Tarih, Edebiyat	3,1	Eğitim	2,8
Eğitim	2,6	Dil, Tarih, Edebiyat	2,5
Yoğun İngilizce	2,2	Yoğun İngilizce	2,4
Tanım/Ziraat	2,0	Tanım/Ziraat	0,6
YÜKSEK LİSANS (108.678 Öğrenci)		LİSANS (28.577 Öğrenci)	
İşletme & Yönetim	29,3	İşletme & Yönetim	21,1
Matematik & Bilgisayar Bilimleri	16,4	Bildirilmeyen	16,7
Mühendislik	9,3	Sosyal Bilimler	13,6
Diğer	7,7	Diğer	10,4
Sosyal Bilimler	7,5	Matematik & Bilgisayar Bilimleri	10,4
Bildirilmeyen	5,4	Beden & Yaşam Bilimleri	6,8
Yoğun İngilizce	4,7	Eğitim	5,4
Beden & Yaşam Bilimleri	4,6	Dil, Tarih, Edebiyat	4,5
Eğitim	4,0	Güzel Sanatlar	3,5
Güzel Sanatlar	3,8	Yoğun İngilizce	3,2
Dil, Tarih, Edebiyat	3,8	Mühendislik	2,1
Sağlık Uzmanlığı	3,1	Sağlık Uzmanlığı	1,8
Tanım/Ziraat	0,4	Tanım/Ziraat	0,5
ÖN LİSANS (96.785 Öğrenci)		DİĞER DÜZEYLER (28.485 Öğrenci)	
Diğer	23,5	Güzel Sanatlar	23,2
İşletme & Yönetim	19,2	İşletme & Yönetim	23,1
Bildirilmeyen	14,6	Sağlık Uzmanlığı	15,7
Matematik & Bilgisayar Bilimleri	13,6	Dil, Tarih, Edebiyat	10,3
Sağlık Uzmanlığı	6,1	Matematik & Bilgisayar Bilimleri	6,5
Mühendislik	5,3	Mühendislik	5,7
Yoğun İngilizce	5,0	Beden & Yaşam Bilimleri	4,9
Güzel Sanatlar	4,8	Diğer	4,4
Sosyal Bilimler	2,7	Sosyal Bilimler	3,3
Beden & Yaşam Bilimleri	2,5	Bildirilmeyen	1,5
Eğitim	1,5	Eğitim	0,8
Dil, Tarih, Edebiyat	1,0	Yoğun İngilizce	0,7
Tanım/Ziraat	0,3	Tanım/Ziraat	0,1

Kaynak: Institute of International Education, **Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003**, New York, 2004, s. 41 ,53’deki veriler ile düzenlenmiştir.

2002–2003 döneminde ABD’deki toplam 586.323 yabancı öğrencinin; 96.785’i ön lisans düzeyinde eğitim aldığı ve bunların % 19.20’sinin işletme ve yönetim, % 13.6’sının matematik ve bilgisayar bilimleri, % 6.10’unun sağlık uzmanlığı ve % 5.30’unun ise

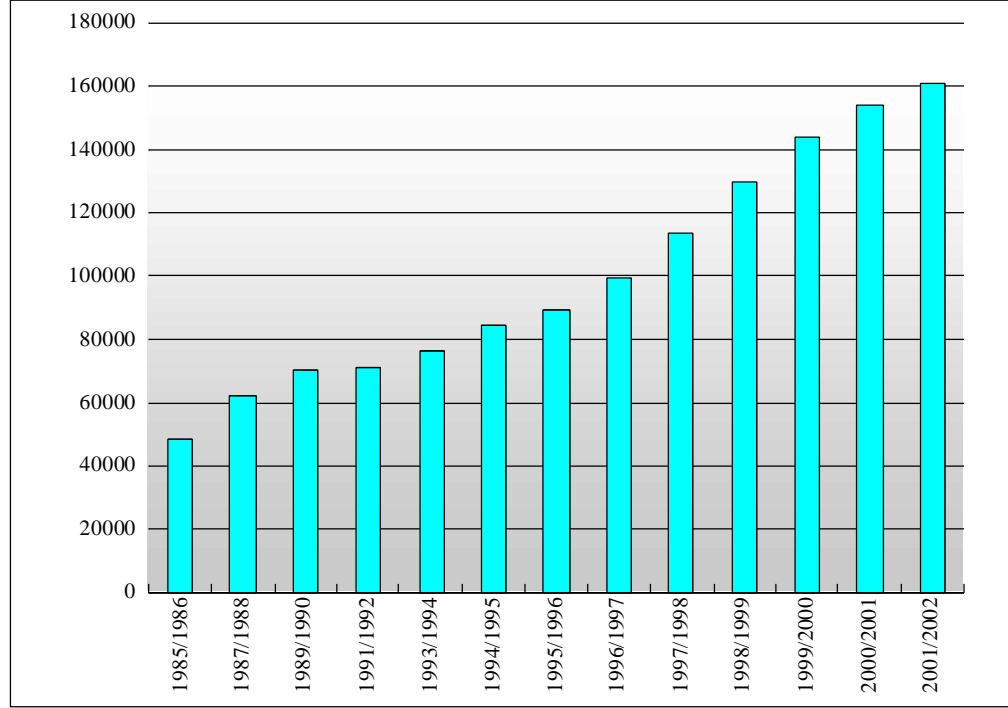
mühendislik alanlarında,28.577 lisans düzeyindeki öğrencilerin % 21.10'unun işletme ve yönetim, % 13.60'mın sosyal bilimler ve % 10.40'mın ise matematik ve bilgisayar bilimleri alanlarında,108.678 yüksek lisans düzeyindeki öğrencilerin % 29.30'unun işletme ve yönetim, % 16.40'mın matematik ve bilgisayar bilimleri ve % 9.30'unun ise mühendislik alanlarında, 81.222 doktora düzeyindeki öğrencilerin % 21.90'mın işletme ve yönetim, % 21.20'sinin mühendislik ve % 15.90'mın ise matematik ve bilgisayar bilimleri alanlarında, 242.575 araştırma düzeyindeki öğrencinin % 23.50'sinin mühendislik, % 14.80'inin işletme ve yönetim, % 10.40'mın ise beden ve yaşam bilimleri alanlarında eğitim aldıkları tabloda görülmektedir. Akademik düzeylerdeki diğer alanlar, değişen oranlar ile bunları takip etmektedir. Tüm düzeylerde, işletme ve yönetim, matematik ve bilgisayar bilimleri, mühendislik, sosyal bilimler ve sağlık uzmanlığı alanlarının ilk sıralarda yer aldığı eş ifade ile yabancı öğrencilerin daha çok bu alanlara yöneldiği görülmektedir.

Bazı dönemlere göre AB'deki yabancı öğrencilerin kişisel özelliklerine baktığımızda; “1977–1978 döneminde 235.509 yabancı öğrencinin % 75.0'i erkek ve % 77.40'ı bekâr, 1987–1988 döneminde 356.187 yabancı öğrencinin % 67.70'i erkek ve % 79.80'i bekâr,1997–1998 döneminde 481.280 öğrencinin % 58.10'u erkek ve % 83.60'ı bekâr ve 2002–2003 döneminde ise 586.323 yabancı öğrencinin % 56.20'si erkek ve % 85.0'i bekâr”⁵²dir. 1977–1978 döneminde yabancı öğrencilerin $\frac{3}{4}$ ' erkek ve % 77.40'ı bekâr iken 2002–2003 döneminde erkeklerin % 56.20 kadınların oranının ise oldukça artarak % 43.80'e, bekârların oranında % 85.0'e çıktığı görülmektedir.

ABD yıllardır dünyanın hemen her yerinden artan oranlarda yabancı öğrenciye ev sahipliği yapar iken kendi öğrencileri de, yıllara göre yine artan oranlarda eğitim için ülke dışına gitmiştir. ABD'den ülke dışına giden öğrencilerin dönemlere göre sayıları Grafik 2.7'de, dönemlere, gidilen bölgelere göre dağılım oranları ve yine dönemlere göre toplam sayıları Tablo 2.25'te yer almaktadır.

⁵² Institute of International Education, *a.g.e.*, s. 15, 56.

Grafik 2-7: ABD'den Ülke Dışına Eğitim İçin Giden Öğrencilerin Dönemlere Göre Sayıları (1985–2002)

Kaynak: Institute of International Education, **Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003**, New York, 2004, s. 11, 23'deki veriler ile düzenlenmiştir.

ABD'den yurt dışına giden öğrencilerin 1985–1986 döneminden 2001–2002 dönemine kadar, her dönem arttığı ve 1985 yılından 2002 yılına yaklaşık dörde katlandığı görülmektedir.

Tablo 2-25: ABD'den Ülke Dışına Eğitim–Öğretim İçin Giden Öğrencilerin Dönemlere ve Gidilen Bölgelere Göre Dağılım Oranları (1985–2002)

Gidilen Bölgeler	1985–1986	1987–1988	1989–1990	1991–1992	1993–1994	1994–1995	1995–1996	1996–1997	1997–1998	1998–1999	1999–2000	2000–2001	2001–2002
Afrika	1,1	1,2	1,3	1,8	1,9	2,2	2,3	2,6	2,7	2,8	2,8	2,9	2,9
Asya	5,4	6,1	5,0	5,9	6,5	6,4	6,4	6,1	6,0	6,0	6,2	6,0	6,8
Avrupa	79,6	75,4	76,7	71,3	67,4	65,5	64,8	64,5	63,7	62,7	62,4	63,1	62,6
Latin Amerika	7,0	9,2	9,4	12,3	13,4	13,7	15,4	15,3	15,6	15,0	14,0	14,5	14,5
Orta Doğu	4,0	4,7	2,7	2,7	2,8	3,3	2,1	1,9	2,0	2,8	2,9	1,1	0,8
Kuzey Amerika	0,9	1,4	0,8	0,9	0,7	0,7	0,7	0,7	0,9	0,7	0,9	0,7	0,8
Okyanusya	0,9	1,2	1,9	3,1	3,4	4,3	4,4	4,4	4,4	4,9	5,0	6,0	6,8
Çoklu Bölge	1,0	0,8	2,2	2,1	3,8	3,8	4,0	4,6	4,8	5,2	5,8	5,6	4,9
Toplam Öğrenci	48	62	70	71	76	84	89	99	113	129	143	154	160

Kaynak: Institute of International Education, **Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003**, New York, 2004, s. 58–60'daki veriler ile düzenlenmiştir.

ABD'den ülke dışına eğitim için giden toplam öğrenci sayısı 1985–1986 döneminde 48 483 iken bu sayı,2001–2002 döneminde yaklaşık dört katına çıkarak 160.920 olmuştur.1985–1986 döneminden 2001–2002 dönemine gidilen bölgelerin başında, % 79.60–% 62.60 arasında, dönemlere göre yüksek olmamakla birlikte azalan oranlarla Avrupa gelir iken bunu, % 7.0–% 15.6 oranlarıyla Latin Amerika ve % 5.0–% 6.80 oranlarıyla Asya istikrarlı bir şekilde takip etmiştir. Diğer bölgeler değişen oranlar ile ABD'li öğrencilere ev sahipliği yapmıştır.

ABD'den eğitim için ülke dışına giden öğrencilere ev sahipliği yapan önemli 15 ülke sıralaması ve dönemlere göre öğrenci sayıları ve yurt dışındaki öğrenciler içindeki oranları Tablo 2.26'da yer almaktadır.

Tablo 2-26: Amerikalı Öğrencilerin Yurt Dışı Eğitimde Yönelindikleri Ülkeler ve Oranları (2000–2002)

Sıra	Gidilen Ülkeler	2000–2001	2001–2002	Değişim %	Ülke Dışındaki Öğrenciler İçindeki %
1	İngiltere	30 289	30 143	–0.5	18.7
2	İspanya	16 016	17 176	7.2	10.7
3	İtalya	16 127	17 169	6.5	10.7
4	Fransa	11 905	12 274	3.1	7.6
5	Avustralya	8 066	9 456	17.2	5.9
6	Meksika	8 360	8 078	–3.4	5.0
7	Almanya	5 116	4 856	–5.1	3.0
8	İrlanda	3 973	4 375	10.1	2.7
9	Çin	2 942	3 911	32.9	2.4
10	Kosta Rika	3 641	3 781	3.8	2.3
11	Japonya	2 618	3 168	21.0	2.0
12	Avusturya	2 396	2 180	–9.0	1.4
13	Yunanistan	1 754	1 856	5.8	1.2
14	Hollanda	1 635	1 676	2.5	1.0
15	Çek Cumhuriyeti	1 273	1 659	30.3	1.0
TOPLAM (Ülke Dışındaki Tüm Öğrenciler)		154 168	160 920	4.4	75.6 (15 ülke)

Kaynak: Institute of International Education, Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003, New York, 2004, s. 16.

2001–2002 döneminde ABD'den ülke dışına giden öğrencilerin 30.143 gibi büyük çoğunluğuna İngiltere'nin (% 18.70) ev sahipliği yaptığı ve bunu 17.176 öğrenci ile İspanya (% 10.70),17.169 öğrenci ile İtalya (% 10.70) ve azalan oranlar ile diğer ülkelerin takip ettiği görülmektedir. Tabloda yer alan 15 ülke ABD'nin yurt dışındaki öğrencilerinin % 75.60'na ev sahipliği yapmıştır. ABD'nin yurt dışında eğitim alan öğrencilerinin daha çok Batı Avrupa'ya yöneldiği, bu ülkelerde yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Zira, ABD'nin yurt dışındaki öğrencilerinin 76.762'si (% 47.70), İngiltere, İspanya, İtalya ve

Fransa’da eğitim almaktadır. Genel dağılımda da Avrupa özellikle, Batı Avrupa’nın ağırlığı görülmektedir.15 ülkenin Avustralya, Meksika, Çin, Kosta Rika, Japonya ve Çek Cumhuriyeti dışındaki 9 ülke Avrupa ülkeleridir. Öğrencilerin, geleneksel olmayan, özellikle İngilizce konuşulmayan Çin, Japonya, İspanya, İtalya, Fransa gibi ülkelere yönelmeleri ayrıca Avustralya’nın bir önceki döneme göre % 17.20 artış göstermesi oldukça dikkat çekicidir.

ABD’den yurt dışına giden öğrencilerin dönem, akademik düzeylerine ve oranlara göre sıralanışı, Tablo 2.27’de görülmektedir.

Tablo 2-27: Yurt Dışındaki Ame rikalı Öğrencilerin Akademik Düzeylerine Göre Oranları (1993–2002)

Akademik Düzeyler	1993–1994 %	1994–1995 %	1995–1996 %	1996–1997 %	1997–1998 %	1998–1999 %	1999–2000 %	2000–2001 %	2001–2002 %
Araştırma	40.2	41.1	43.6	42.8	42.0	42.3	43.8	43.0	44.2
Yüksek Lisans	19.0	18.5	19.0	20.7	20.2	20.3	20.1	20.7	20.4
Lisans	20.8	21.5	21.2	20.6	20.7	20.5	19.1	18.7	18.2
Doktora	14.9	14.5	12.2	11.9	12.6	12.5	12.5	13.3	12.8
Ön Lisans	2.9	2.3	2.6	2.4	2.8	2.7	2.5	2.6	2.5
Diğer	2.2	2.1	1.5	1.7	1.8	1.7	2.0	1.8	1.9
Toplam	76.302	84.403	89.242	99.448	113.959	129.770	143.590	154.168	160.920

Kaynak: Institute of International Education, Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003, New York, 2004, s. 63.

1993–1994 döneminde ABD’den ülke dışına giden 76.302 öğrencinin % 40.20’si araştırma, % 19.0’u yüksek lisans, % 20.80’i lisans, % 14.90’ı doktora, % 2.90’ı ön lisans ve % 2.20’si bunlar dışında akademik düzeyde bulunur iken 2001–2002 döneminde 160.920 öğrencinin % 44.20’si araştırma, % 20.40’ı yüksek lisans, % 18.20’si lisans, % 12.80’i doktora, % 2.50’si ön lisans ve % 1.90’ı bunlar dışında akademik düzey ile yurt dışında bulunmuşlardır. Bu süreçler arasında öğrenci sayıları oldukça artmış olmasına rağmen tabloda yer alan akademik düzeylerin oranlarının pek değişmediği ve aynı sıralamayı koruduğu görülmektedir.

Ülkeleri dışında eğitim gören Amerikalı öğrencilerin, eğitim alanlarındaki oranlarına göre gösterdikleri dağılım Tablo 2.28’de yer almaktadır.

Tablo 2-28: Yurt Dışındaki Amerikalı Öğrencilerin Eğitim Alanlarına Göre Oranları (% ,1991–2002)

Eğitim Alanları	1991–1992	1993–1994	1994–1995	1995–1996	1996–1997	1997–1998	1998–1999	1999–2000	2000–2001	2001–2002
Sosyal Bilimler İşletme & Yönetim	---	---	---	---	---	---	20,3	20,1	20,3	21,9
Dil Tarih ve Edebiyat	---	---	---	---	---	---	14,6	14,5	14,5	13,8
Güzel Sanatlar	9,9	7,7	9,0	6,8	7,1	7,7	8,0	8,6	8,5	8,5
Yabancı Diller	14,0	11,3	10,3	10,7	9,3	8,0	8,1	8,2	8,2	8,5
Beden&Yaşam Bilimleri	3,8	5,3	6,8	6,8	6,8	7,0	7,4	7,4	7,1	7,6
Diğer	7,6	7,7	6,4	7,5	7,8	4,8	5,6	5,1	4,9	5,2
Eğitim	5,7	4,0	3,8	3,7	4,3	4,5	4,2	4,2	4,4	3,9
Bildirilmeyen	4,1	3,6	3,3	3,9	3,9	4,2	4,3	5,1	4,5	3,8
Sağlık Bilimleri	1,1	1,7	2,1	2,3	2,7	3,2	3,8	2,8	3,2	3,0
Mühendislik	1,6	2,3	2,2	2,1	1,9	2,7	2,8	2,9	2,7	2,9
Matematik& Bilgisayar Bilimleri	1,1	1,1	1,2	1,3	1,6	1,6	1,8	2,0	2,0	2,2
Tarım/Ziraat	0,7	0,9	0,7	1,0	1,2	1,5	1,4	1,4	1,6	1,1
Sosyal & Beşeri Bilimler	38,4	37,1	36,6	35,2	34,0	34,8	---	---	---	---
Çift Ana Dal	---	3,6	4,1	4,7	4,9	4,3	---	---	---	---
TOPLAM ÖĞRENCİ	71,154	76,302	84,403	89,242	99,448	113,959	129,770	143,590	154,168	160,920

Kaynak: Institute of International Education, Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003, New York, 2004, s. 61.

ABD'den yurt dışına giden öğrencilerin, 1991–2002 yılları arasında eğitim alanlarına dağılımları, oranlarına göre sıralanmıştır. Bu yıllar arasında elde edilen veriler ile yapılan genel sıralama da, sosyal bilimler ilk sırayı alır iken bunu, işletme ve yönetim, dil, tarih ve edebiyat, güzel sanatlar, yabancı diller ve diğerlerinin takip ettiği, yıllara göre öğrenci sayıları artsa da, alanlara göre dağılım oranlarının çok az değişiklik gösterdiği görülmektedir.

ABD'den ülke dışına giden öğrencilerin kısa dönemli ve sömestr programlarını tercih ettikleri gözlenmektedir. 2001–2002 döneminde yurt dışında araştırma düzeyindeki 71.166 öğrencinin % 46.80'i kısa dönem, % 43.70'i ara dönem ancak % 9.50'si uzun dönem, 32.806 yüksek lisans öğrencisinin % 55.40'nın kısa dönem, % 37.10'unun ara dönem ve % 7.50'sinin uzun dönem, 29.270 lisans öğrencisinin % 54.0'unun kısa, % 39.90'nın ara ve % 6.10'unun uzun dönem, 20.554 doktora öğrencisinin ise % 36.20'sinin kısa, % 55.50'sinin ara ve % 8.30'unun uzun dönem programlara yöneldiği

görülmektedir.⁵³ Uzun dönem; akademik veya takvim yılını, ara dönem; bir-iki çeyrek veya bir sömestir, kısa dönem; yaz, kış dönemi veya sekiz haftadan az süreleri ifade etmektedir.

2.1.2.2.2. Öğrenci Mobilitesinin Ekonomik Boyutları

Eğitimin uluslar arasılaşmasının, kültürel, siyasi, sosyal ve kültürel birçok etki ve sonuçları, OECD ve diğer ülkeler için olduğu gibi, oldukça yüksek miktarda yabancı öğrenciye ev sahipliği yapan ABD içinde söz konusudur. Burada, bu etki ve sonuçlardan biri olan ekonomik etki ve boyutları üzerinde kısaca durulacaktır.

ABD’ndeki yabancı öğrencilerin burs/finans kaynakları ve bunların belirli dönemlerdeki oranları Tablo 2.29 yer almaktadır.

Tablo 2-29: ABD’deki Yabancı Öğrencilerin Dönemlere Göre Burs/Finans Kaynakları ve Öğrenci Oranları (%)

Burs/Finans Kaynakları	1989–1990	1994–1995	1996–1997	1997–1998	1999–2000	2000–2001	2001–2002 (Öğrenci Sayısı)	2001–2002	2002–003 (Öğrenci Sayısı)	2002–2003
Kişisel ve Aile	63.7	68.4	67.2	67.9	67.1	66.9	395 839	67.9	385 889	65.8
ABD Kolej veya Üniversiteleri	18.2	16.5	16.9	18.0	18.9	19.8	120 364	20.6	124 298	21.2
Yabancı Özel Sponsor	2.2	2.5	3.5	2.5	2.7	2.4	11 857	2.0	19 561	3.3
Kendi Ülkesinin Hükümeti/Ünivst.	6.7	5.3	5.5	5.9	4.5	4.0	21 535	3.7	16 273	2.8
ABD Özel Sponsor	3.1	2.2	2.3	2.3	2.7	2.5	15 561	2.7	14 366	2.5
Bugünkü İşverenler	2.1	2.2	2.0	2.3	2.3	2.4	10 940	1.9	11 119	1.9
Diğer Kaynaklar	1.2	1.3	1.2	0.2	0.8	1.9	1 369	0.2	10 038	1.7
ABD Hükümeti	2.2	1.2	0.9	0.8	0.6	0.6	3 677	0.6	3 085	0.5
Uluslar arası Organizasyonlar	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5	0.4	1 856	0.3	1 693	0.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	582.996	100.0	586.323	100.0

Kaynak: Institute of International Education, **Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003**, New York, 2004, s. 5–7,39–40’daki veriler ile düzenlenmiştir.

ABD’deki yabancı öğrenciler, diğer ülkelerde olduğu gibi eğitim aldıkları süre içinde veya alabilmek için başta eğitim harçları olmak üzere, konaklama, yeme-içme, sağlık vb. harcamalar yapmaktadırlar. Yaşam giderleri başta olmak üzere bu bir dizi masraflarını ise çeşitli kaynaklardan finanse ettikleri görülmektedir. Bu kaynaklar içinde,

⁵³ Institute of International Education, **a.g.e.**, s. 19.

tüm dönemlerde % 63.70-% 68.40 oranlarıyla değişmeden en yüksek paya sahip olan, kişisel ve aileden gelen yardımın olduğu görülmektedir. Dönemlere göre çok az farklılık göstermekle birlikte hep ilk sırada yerini korumuştur. Bu durum, ABD'deki yabancı öğrencilerin % 65.80'inin (2002-2003) kendi imkânları ile ABD'de eğitim aldıklarını göstermektedir. ABD kolej ve üniversite yardımları dönemlere nispeten artarak % 16.50-% 21.20 oranları ile ikinci sırada yer almaktadır. İki kaynak noktası yabancı öğrencilerin yaklaşık % 80.0'inin yararlandıkları kısmı oluşturmaktadır. Bunları, değişen oranlar ile diğer kaynakların izlediği görülmektedir. Uluslar arası organizasyonların, kaynaklar içindeki düşük oranı ve öğrencilerin, kendi devletlerinden ve ABD'den aldıkları yardımların oranlarının düşük olması ve dönemlere göre de giderek düşmesi dikkat çekmektedir.

ABD'deki yabancı öğrencilerin eğitim-öğretim harcı, konaklama başta olmak üzere beslenme, giyinme, sağlık vb. zorunlu, temel ihtiyaçlar ve bunlar dışındaki harcamaları-bu evli ve/veya ailesi yanında olan öğrenciler için daha yüksektir-ile akademik, sosyal, kültürel vb. etki, faydaları yanında ABD ulusal ekonomisine çok yüksek katkıları söz konusudur.

ABD Ticaret Bakanlığı, 2001 yılının en büyük beş servisinden biri olarak eğitimi belirtmiştir.2002-2003 döneminde ABD'deki yabancı öğrenciler, ABD ekonomisine 12.9 milyar \$ katkı sağlamışlardır.⁵⁴

2.2. Eğitimin Küreselleşmesi ve Beyin Göçü

Beyin göçüne konu olanlar, iki farklı grupta toplanmaktadır. Birincisi, doğup büyüdüğü ülkelerinde eğitim-öğretim görüp meslek sahibi olmuş, yüksek vasıflı profesyonellerdir. Bu grupta yer alanlar, eğitim-öğretimlerinin hemen bitiminde veya bir süre kendi ülkelerinde çalıştıktan sonra başka ülkeye çalışmak üzere göç etmektedirler. Beyin göçü olarak tanımlanan bu göç genellikle gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkeler yönünde artarak sürmektedir. İkinci ise, kendi ülkesinden başka ülkelere istihdam amaçlı değil eğitim-öğretim amaçlı giden öğrencilerdir. Ancak, bu grupta yer alanların büyükçe bir kısmının, öğrencilikleri sırasında da çalıştığı ve eğitimlerini tamamladıktan sonra ülkelerine geri dönmeyip o ülkede kalmaya ve çalışmaya karar verdikleri görülmektedir.

⁵⁴ Institute of International Education, *a.g.e.*, s. 4-5.

Eğitimin küreselleşmesi ile uluslar arası alanda artan öğrenci hareketliliği, günümüzde, beyin göçünün esas büyük potansiyelini oluşturmaktadır.

Öğrenci hareketliliği, vasıflı işçilerin potansiyel akışını da beraberinde getirir. Öğrenciler, gerek eğitim süreçlerinde gerekse sonraki acemilik, iş arama dönemlerinde bir anlamda vasıflı işçi konumundadırlar. Ayrıca, yükseköğretimdeki öğrencilerin uluslar arasılaşması, eğitim sistemlerine bir ölçek ekonomi durumu doğmasına yol açarlar (mesela, yeni dallar gelişir) ve ayrıca, bunları, finanse etmede kullanılacak olan, kullanılabilen ek kaynaklar sağlarlar. Yabancı öğrenciler, bir hayli fazla olan sayıları ile lokal ekonomik hayatta da, tüketim, emlak kiralama gibi yollarla canlılık getirirler. Öğrencilerin esas ülkeleri açısından potansiyel kazanımlar ise kültürel ve ticari bağları geliştirme, teknoloji transferi gibidir ve beyin göçü sonucunda söz konusu kazanımlar bir hayli sınırlanabilir. Özellikle de yabancı öğrencilere ev sahipliği yapan ülkelerde bir vasıflı iş gücü kıtlığı yaşandığı zamanlar, esas memleket olan ülkelerin, öğrenci hareketliliğinden doğan kazanımlarını oldukça olumsuz yönde etkiler. Yüksek öğrenimlerini ve araştırma sistemlerini uluslar arasılaştırabilmiş olan ve içerisinde müteşebbislik ve keşifler için uygun bir ortam yaratabilmiş olan ülkeler bilim ve teknolojiye yabancı yetenek (öğrenciler, bilim adamları, bilgi teknolojisi uzmanları) havuzunu genişletmede daha başarılı olmaktadır. Alıcı ülkelerdeki ilgili literatür göstermektedir ki göçün faydaları, maliyetlerinden daha fazladır.⁵⁵

Öğrencilerin uluslar arası akışları, vasıflı iş gücünün bir formu ve günümüzde bilim ve teknoloji alanlarından başta olmak üzere, sonraki göçünde ön hazırlayıcıdır. Eğitimin küreselleşmesi, eğitimin uluslar arasılaşması ve uluslar arası alanda artan öğrenci akışını, eğitimin küreselleşmesi ile beyin göçü ilişkisi ise, eğitim-öğretim amaçlı ülkeleri dışına gidip geri dönmeyenleri düşündürmektedir.

Dünyadaki profesyonel akımı yüksek eğitimin küreselleşmesiyle yoğunlaşmıştır. 1993 yılında tahminen 1,5 milyon öğrenci deniz aşırı öğrenim görmekteydi. Bunların büyük çoğunluğu Asya'dan gelip ABD'ne yönelmiştir. 1950'lerin ortalarından 1980'lerin ortalarına kadar Güney ve Doğu Asya'dan gelen öğrencilerin sayısı 10.000'den 140.000'in üzerine çıkmıştır. 1990'da ABD'de mühendislik doktoralarının % 62'si, çoğu Asyalı olan yabancı öğrencilere verilmiştir. Oranın matematik, bilgisayar bilimi ve fizik bilimleri gibi alanlarda da hemen hemen aynı şekilde olduğu görülmektedir. Bunların büyük çoğunluğu

⁵⁵ Tremblay, a.g.e., s. 40, 93.

eğitimlerini ülkeleri dışında tamamladıktan sonra geri dönmemektedir. Bir tahmine göre yabancı doktoralıların % 70'inden fazlası ABD'de kalmış ve çoğu ABD vatandaşlığına geçmiştir. Çin yetkilileri 1995 yılında, 1979'dan beri yurt dışına giden 220.000 öğrenciden sadece 75.000'inin geri döndüğünü açıklamışlardır.⁵⁶

Eğitim gördükleri ülkelerde ve alanlarda gittikçe daha kalifiye olan göçmen öğrenciler, ev sahibi ülkelerin çalışan nüfusuna katıldıkları ve bu ülkenin üretim faaliyetlerine dahil oldukları zaman ortaya beyin göçü çıkmaktadır. Günümüzde özellikle bilim ve teknolojideki insan kaynağı üzerinde çok daha etkin, beyin göçünün öncülü, yüksek vasıflı işgücünün bir şekli olarak öğrenci göçü kombinasyonu iki şekilde ortaya çıkmaktadır;⁵⁷

İlk olarak, öğrenciler, eğitimlerinin bir parçası olan araştırma programlarına dahil olurlar. Bu programlar içerisinde, profesyonel anlamda (özel ya da akademik) araştırma faaliyetlerin de bulunup, tezler ya da diğer başka bilimsel dokümanlar ortaya koyarlar. Bir yere kadar, bu tür aktiviteler profesyonel işçiler tarafından yapılabildiği ve pek çok durumda bir bilimsel çalışma ya da yayın ortaya konulması söz konusu olduğu için bu aktiviteler, misafir olunan ülkenin Ar-Ge aktivitelerine katılım anlamına gelmektedir. Bu türden katkılar özellikle Avustralya, İsviçre ve Hollanda dahilinde muazzam boyutlarda gerçekleşmektedir.

Ayrıca, öğrencilerin, eğitimleri sonunda staj yapma (zorunlu) gibi bir gereklilikleri söz konusudur. Öğrenciler, staj döneminde nitelik düzeylerine uygun pozisyonlarda görev alıp, teorik öğrenimlerini uygulamaya dökerler.

Bu durumlar, her öğrenci göçü için geçerli değildir. Öğrenci ve öğrenciliği sonrası bunun beyin göçüne dönüşmesi kombine formunun esas ölçüğü ise, öğrencilerin notlarına, eğitim sahalarına ve staj dönemlerince ortaya koydukları aktivite ve fonksiyonlara göre farklılıklar gösterir.

Göçmen popülasyonların, kendilerine ev sahipliği yapan ülkelerin iş piyasalarına girişlerini inceleyen çalışmalara göre; göçmen popülasyon içerisinde en kalifiye olanlar, genellikle iş piyasasına çok daha kolay ve hızlı bir şekilde adapte olurlar. Daha iyi olan göçmenler, misafir eden ülkenin diline daha çok hakim durumdadırlar ve bu tür kişiler iş

⁵⁶ Peter Stalker, **Workers Without Frontiers: The Impact of Globalization on International Migration**, London: Lynne Rienner Publishers Inc., 2000, s. 108–109.

⁵⁷ Tremblay, a.g.e., s. 42.

piyasasına çok daha iyi bir şekilde adapte olurlar ve büyük oranda tercih de edilirler. Son olarak, misafir olunan ülkede bir derece sahibi olmak, göçmenlere ek bir avantaj (dile hakimiyet, sosyal ilişkiler, mesleği tanıma vb.) sağlar.⁵⁸

Yabancı öğrencilere ev sahipliği yapan birçok ülke, öğrencilik ve staj döneminde iyi performans gösteren, nitelikli ve alanında derece yapan yabancı öğrencileri ülkelerinde tutabilmek için başta istihdam olmak üzere son derece cazip imkânlar sunmakta ve çeşitli politikalar geliştirip uygulamaktadırlar.

Çok sayıda yabancı öğrenciye ev sahipliği yapan OECD ülkeleri'nin, ülkelerindeki öğrenci vizesi sahibi yabancı öğrencilerin ikâmet statülerini değiştirebilme imkânlarını kapsayan bir dizi düzenlemelere gittikleri görülmektedir. Bunları ülkeler özelinde kısaca şöyle sıralayabiliriz (2001 yılı):⁵⁹

Avustralya: Avustralyalılık niteliklerini kazanmış olan yabancı öğrenciler, eğer diploma almalarına 6 ay kala ve bu 6 ay boyunca daha etkin bir vize için başvururlarsa, vasıflı iş deneyimi gerekliliğinden muaf tutularak vasıflarına, aile durumlarına vs. özelliklerine göre daimi vizeler için başvurabilirler, alabilirler. Avusturya: Genel olarak pek mümkün değil ancak “bilgi teknolojisi” (IT) alanlarından mezun olan öğrenciler, statülerin değiştirebilir ve iş pazarına giriş hakkı kazanabilirler. Üniversiteler arası öğrenci değişim programları ya da AB'nin eğitim programları dahilinde gelmiş olan öğrenciler ise kaldıkları süre boyunca iş piyasasına girmede hürdürler. Turizm veya tarımsal sektör dahilindeki mevsimlik iş (çalışma) izinleri ise yabancı öğrenciler ve mezunlar dahil olmak üzere tüm yabancılara verilen izinlerdir. Kanada: Öğrenciler izin almak suretiyle, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini tamamladıktan sonraki 1 yıl içerisinde yasal kanıtı gerek olmadan çalışma alanlarına geçebilirler. Finlandiya: Yabancı bir öğrencinin Finlandiya'da kalışına geçici bir durum muamelesi yapılır. Ancak bir öğrenci, yurt dışındaki Fin temsil kanallarını kullanmak suretiyle yeni sahalardaki bir takım izinler için başvuruda bulunabilir. Bir öğrenci, eğitim kurumunun akademik yılı içerisinde ya da okulunu tatil zamanı yarı-zamanlı bir işte çalışmak için (en fazla haftada 20 saat) çalışma izni almak zorunda değildir. Fransa: Yabancı öğrencilerin eğitimleri sonunda statü değiştirip daimi oturum almaları mümkün ancak Fransa'da “bilgi teknolojisi” (IT) alanlarından mezun olan

⁵⁸ C. Dustmann, “Speaking Fluency, Writing Fluency and Earnings of Migrants”, **Journal of Population Economics**, Vol. 7, No. 2, 1994 & OECD, **From Initial Education to Working Life**, Paris: OECD Publications, 2000.

⁵⁹ Tremblay, a.g.e., s. 44.

mühendislerin, statülerini değiştirmek için sadece basit bir taleple bulunmaları yeterlidir. Almanya: Yabancı öğrencilerin, sınavlarını başarılı bir şekilde vermeleri şartı ile eğitimleri sonunda statü değiştirip daimi oturum almaları mümkündür. İrlanda: İşverenler, öğrencilerin eğitim sahaları için basılmış olan çalışma izinlerini kesin koşul olarak isteyebilirler ve öğrenciler de özellikle, belli eğitim alanlarında olanlar kendilerine bir iş teklifi geldiği zaman, çalışma yetki vizesi için başvurabilirler. Japonya: Yabancı öğrencilerin eğitimleri sonunda statü değiştirip daimi ikâmet için başvurabilirler. Kore: IT sektöründe bir master derecesine ya da daha yüksek bir dereceye sahip olan öğrenciler çalışma izni için başvurabilirler. Çalışma izni edinmiş olan kişiler, vize statülerini öğrenci statüsünden, çalışan statüsüne en fazla 3 yıllık bir süre için çevirebilirler. Meksika: Yabancı öğrencilerin eğitimleri sonunda statü değiştirip daimi oturum almaları mümkün ve bu konuda özel bir prosedür yoktur. Yeni Zelanda: Yabancı öğrenciler eğitimleri sonunda daimi ikâmet için başvurabilirler. Genel Nitelik Kategorisi (GSC), Yeni Zelanda'da kazanılmış olan vasıflardan alınan puanları değerlendirir. Vasıflandırılmalarını sağlayacak olan bir çalışma deneyimine sahip olmaları gerekmez. Ayrıca öğrenciler, Yeni Zelanda'da kalmak için geçici ziyaretçi ya da çalışma izni politikasına tâbi kişiler olma statüleri içinde başvurabilirler. Norveç: Yabancı öğrencilerin eğitimleri sonunda statü değiştirip daimi oturum almaları mümkün ama sadece Norveç otoritelerinden finansal yardım almamış öğrenciler başvurabilir. Bu tür yardımlar almış olan öğrenciler ise statü değişikliği için başvuramazlar. Çek Cumhuriyeti: Yabancı öğrencilerin eğitimleri sonunda statü değiştirip daimi ikâmet için başvurabilirler. Bu konuda özel bir prosedür mevcut değildir. İsviçre: Yabancı öğrencilerin eğitimleri sonunda statü değiştirip daimi oturum almaları mümkün ve özel bir prosedür mevcut değildir. İngiltere: İngiltere'de eğitimlerini tamamlamış olan yabancı öğrencilerin, ülke içi statü değişimlerine belli şartlar altında izin verilmektedir. Genel kural olarak, ülke içinde çalışma statüsüne geçişe izin verilmez ancak stajyerler bu alanda istisnadırlar. Stajyerler, bir Staj ve Çalışma Deneyim Şeması vizesi için başvurabilirler. Bu alandaki prosedürler; Avrupa Ekonomik Sahası (EEA), AB ve ikâmet hakkına sahip olanlar için daha esneklerdir. ABD: Yabancı öğrencilerin eğitimleri sonunda statü değiştirip daimi oturum hakkı almaları mümkün ve bunun için özel bir prosedür mevcut değildir.

Eğitimlerini yurt dışında tamamlayan yabancı öğrencilerin büyük kısmının ülkelerine geri dönmeyip özellikle eğitim aldıkları ülkeler başta olmak üzere ülkeleri dışında çalıştıkları ve böylece günümüzde beyin göçünün potansiyelini teşkil ettikleri görüşü literatürde egemen olmakla birlikte bu konuda genel istatistiki bilgi mevcut

değildir. Ancak, bazı ülkeler özelinde konu ile ilgili çalışmalardan bu yönde veriler elde edilmiştir. Eğitimleri sonunda geri dönen ve dönmeyen öğrenciler ve miktarları ile ilgili olarak, yabancı öğrencilere ev sahipliği yapan ve gönderen bazı ülkelere ait veriler, sadece söz konusu ülke için değil diğer bazı ülkeler ile ilgili önemli bilgileri de ihtiva etmektedir. Bunun en etkili örneği, dünya genelinde başta Asya'dan olmak üzere hemen hemen tüm ülkelerden gelen çok sayıdaki yabancı öğrencilere ev sahipliği yapan ABD ve eğitimleri sonunda ülkelerine dönüp dönmemelerine ilişkin verilerdir.

ABD'ne gelen yabancı öğrencilere göçmen olmayan öğrenci vizesi verilir. Yukarıda çeşitli ülkeler için belirttiğimiz gibi yabancı öğrenciler buradaki eğitimleri sonunda baş vurmaları halinde göçmen statüsü olarak ABD'de kalırlar. Öğrencilikleri sonrası göçmen statüsü alıp ABD'de kalan, çalışmaya başlayan yabancıların meslek ve geldikleri bölgelere göre dağılımları Tablo 2.30'da görülmektedir.

ABD'ne öğrenci olarak gelen 1970 yılı itibari ile eğitimlerini ABD'de tamamlayan ve statü değiştirerek ABD'de kalan yabancıların çoğunun, bugünde olduğu gibi Asya'dan geldikleri bunu Avrupa, Afrika'nın ve Kuzey, Orta ve Güney Amerika'nın izlediği, bilim adamı ve mühendislik ile doktor ve cerrahlık mesleklerine sahip kişilerin oranlarının diğerlerine göre yüksek olduğu, toplam içinde mesleklere göre statü değiştirerek kalanların oranının % 28.20-% 48.30 arasında olduğu ve bu değişimde de yine Asya ülkelerinden gelenlerin oranlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2-30: Geldikleri Bölgelere ve Mesleklerine Göre Eğitimleri Sonrası Ülkelerine Geri Dönmeyen Statü Değiştiren ABD’de Kalan Yabancılar (1970 Mali Yılı)

Meslek ve Statü	Tüm Ülkeler	Avrupa	Asya	Kuzey ve Orta Amerika	Güney Amerika	Afrika	Diğerleri
Bilim adamı ve Mühendisler	13,337	2,908	8,294	655	236	1,107	137
Statü Değişimi	5,470	807	4,382	45	1	189	46
Toplam içindeki oran (%)	41,0	27,8	52,8	6,9	0,4	17,1	33,6
Mühendisler	9,305	2,000	5,990	387	158	702	68
Statü Değişimi	3,636	558	2,936	20	1	99	22
Toplam içinde oran (%)	39,1	27,9	49,0	5,2	0,6	14,1	32,4
Fen Bilimleri	3,264	702	1,899	193	57	352	61
Statü Değişimi	1,463	192	1,172	18	–	59	22
Toplam içinde oran (%)	44,8	27,4	61,7	9,3	–	16,8	36,1
Sosyal Bilimler	768	206	405	75	21	53	8
Statü Değişimi	371	57	274	7	–	31	2
Toplam içinde oran (%)	48,3	27,7	67,7	9,3	–	58,5	25,0
Doktor ve Cerrahlar	3,155	550	1,942	236	148	254	25
Statü Değişimi	890	126	679	43	–	39	3
Toplam içinde Oran (%)	28,2	22,9	35,0	18,2	–	15,4	12,0
Toplam	29.829	6.366	18.530	1.546	620	2.468	299

Kaynak: Jagdish Bhagwati, “The Brain Drain”, *International Social Sciences Journal*, Vol. 28, No. 4, 1976, s. 11.

ABD’deki lisans sonrası eğitimi alan ve yüksek lisans, doktora yapan yabancı öğrenci sayısında, 1980’lerden sonra büyük bir artış yaşanmıştır. O zamandan günümüze kadar ki dönemde de bu sayılarda önemli bir azalma olmamıştır. Yabancı öğrencilerin lisans üstü eğitimde daha çok bilim ve mühendislik alanlarında yoğunlaştıkları görülmektedir. ABD’de dönemlere ve alanlarına göre lisans üstü eğitim gören yabancı öğrencilerin oranları Tablo 2.31 ve 2.32’de yer almaktadır.

Tablo 2-31: ABD’de Bilim ve Mühendislik Alanlarında Lisansüstü Eğitim Alan Yabancı Öğrencilerin Çalışma Alanlarına Göre Oranları (%)

Alanlar	1983	1990	1995	1997
Bilim ve Mühendislik (Toplam)	20,2	25,9	23,3	24,2
Doğa Bilimleri	17,7	27,3	24,7	23,8
Matematik ve Bilgisayar Bilimleri	25,6	32,3	31,8	34,8
Sosyal Bilimler	12,5	13,7	11,8	12,0
Mühendislik	30,2	35,5	33,0	36,1

Kaynak: OECD, *International Mobility of the Highly Skilled*, Paris, 2001, s. 78.

ABD’de lisans sonrası eğitim alan yabancı öğrencilerin büyük oranda bilim ve mühendislik alanlarında yoğunlaştıkları, bu alanlar içinde ise matematik ve bilgisayar bilimleri ile mühendislik alanlarının diğerlerine göre oldukça yüksek oranlara sahip oldukları ve 1990’lı yıllardan itibaren söz konusu alanlarda patlama yaşandığı görülmektedir. Bu patlama özellikle doktora düzeyinde olmuştur.

Tablo 2-32: ABD’de Doktorluk Unvanı Almış Yabancıların Alanlara Göre Oranları (%)

Alanlar	1977	1989	1995	1997
Tüm Alanlar	13,5	27,1	23,2	28,3
Toplam Bilim ve Mühendislik (Toplam)	17,4	32,9	28,4	32,9
Doğa Bilimleri	16,3	27,8	24,2	30,6
Matematik ve Bilgisayar Bilimleri	20,2	44,0	36,6	43,9
Sosyal Bilimler	12,4	24,8	19,2	23,1
Mühendislik	32,1	50,9	44,4	45,8

Kaynak: OECD, *International Mobility of the Highly Skilled*, Paris, 2001, s. 78.

ABD’de doktora yapan yabancı öğrencilerin yoğunlaştığı alanın bilim ve teknoloji olduğu ve 1990’lı yıllardan itibaren oranların hızla arttığı görülmektedir. Bu durum, ABD doğumlu yerli öğrencilerin daha çok işletme, hukuk ve tıp gibi alanlara yönediklerini yabancı öğrencilerin ise daha çok bilim ve teknoloji sahalarını tercih ettiklerini göstermektedir. ABD’deki yabancı öğrencilerin büyük çoğunluğunun Asya kökenli olduğunu, ABD doktora düzeyindeki Avrupalı öğrencilerin de öncelikle tercih ettikleri ülke konumunda olduğunu belirtmiştik.

Avrupa ülkelerinin tercih edilme düzeyi de git gide artmaktadır. Doktora öğrencilerinin yurt dışında eğitim alma tercihlerini ölçen bir İtalyan araştırmasına göre; öğrencilerin % 33,5’ i ABD’yi tercih ettiklerini, % 50’den fazlası ise İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkeleri daha tercih edilebilir bulduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bu araştırmada, disiplinler arası bir farklılık olduğu da gözlenmiştir. Mühendisler daha çok ABD’ni tercih etmekte, sosyal bilimler gibi disiplinlerden olanlar ise daha çok Avrupa’da çalışmalarını sürdürmek istemektedirler.⁶⁰

ABD’de doktora çalışmalarını yürüten ve tamamlayan yabancı öğrencilerin büyük çoğunluğunun ülkelerine geri dönmeme eğiliminde oldukları ve yine büyük bir oranının da ABD’de kalıp çalıştığı görülmektedir. Asya ve Avrupa ülkelerinden gelip, doktoralarını

⁶⁰ S. Avveduto, *International Mobility of Ph.Ds*, (Italian National Research Council, Institute for Studies on Scientific Research and Documentation, (Unpublished Paper Prepared for the OECD Focus Group on Mobility of Human Resources), 2000, s. 284 & Guellec, Cervantes, *a.g.e.*, s. 78.

ABD’de sürdüren yabancı öğrencilerden ABD’de kalmayı düşünceler/planlayanlar ve kalmaları kesinleşenlerin oranları Tablo 2.33’de, doktora çalışmalarını ABD’de tamamlayan yabancıların ABD’de kalma eğilimleri ile kalması kesinleşenlerin ülkelerine göre oranları ise Şekil 2.9’da görülmektedir.

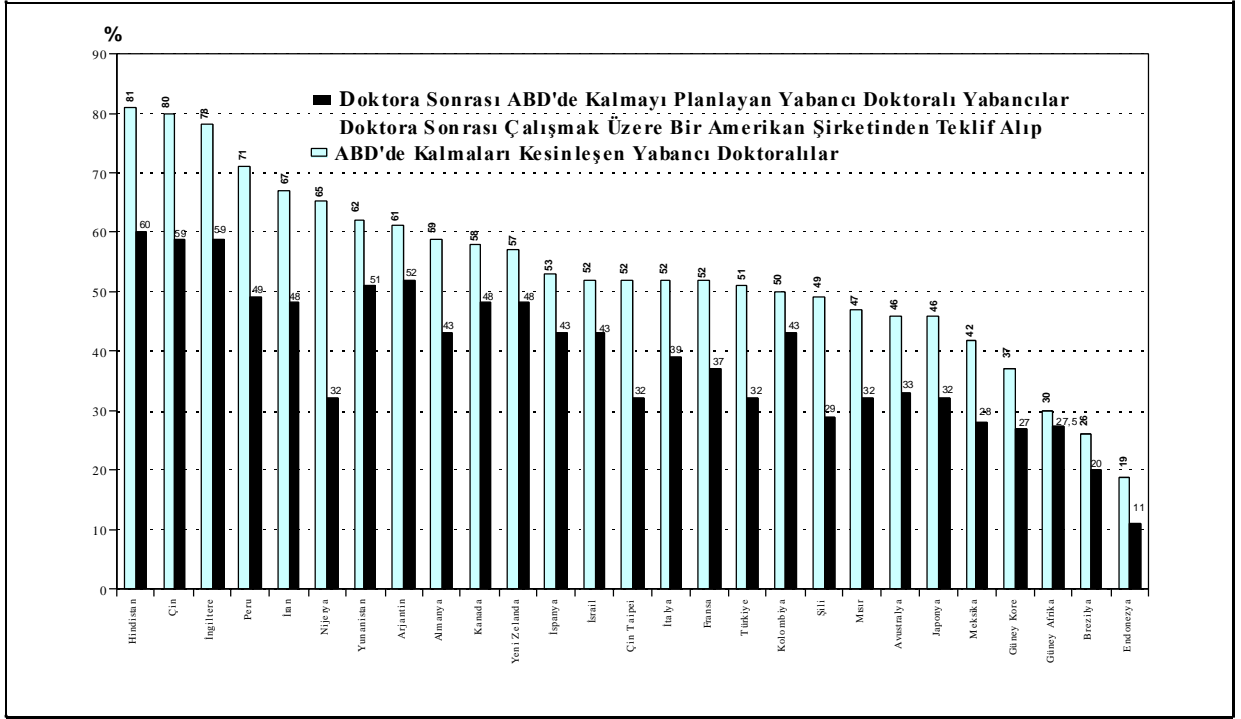
Tablo 2-33: Gelinen Bölge ve Alanlara Göre ABD’de Doktor Yapan Yabancı Öğrenciler ve Eğitimleri Sonrası ABD’de Kalmayı Planlayanlar ile Kalmaları Kesinleşenlerin Oranları (% ,1990,1997)

Alanlar/Bölgeler	Planlayan/Düşünenler		Kalması Kesinleşenler		Oran 97/90	
	1990	1997	1990	1997	1990 Planlayan/Düşünenler	1997 Kalması Kesinleşenler
Tüm Alanlar						
Asya	45,8	65,6	33,1	46,1	1,43	1,39
Avrupa	49,2	65,3	37,5	49,8	1,33	1,33
Bilim ve Teknoloji						
Asya	48,2	69,3	34,7	49,0	1,44	1,41
Avrupa	47,8	65,7	35,9	51,0	1,37	1,42
Mühendislik						
Asya	47,4	67,3	31,3	46,3	1,42	1,48
Avrupa	44,9	66,2	31,2	53,2	1,47	1,71

Kaynak: M. G. Finn, “Stay Rates of Foreign Doctorate Recipients from US Universities”, **Oak Ridge Institute for Science and Education**, 1997, s. 119.

ABD’de doktora çalışmalarını yürüten ve doktoralarını tamamladıktan sonra ABD’de kalmayı düşünen/planlayan ve eğitimleri sonunda işe başlayıp çalışmak üzere bir Amerikan firmasından teklif alarak kalması kesinleşen, Asya ve Avrupa ülkelerinden gelen yabancı öğrencilerin hemen hemen yakın oranlar ile bilim ve teknoloji ile mühendislik alanlarında yoğunlaştığını, tüm alanlarda, dönemlerde ve gelinen ülkelere söz konusu öğrencilerin büyük bir oranının kendi ülkelerine dönmeyi düşünmediği, planlamadığı ve aynı şekilde kalması kesinleşenlerin oranlarının da, alan, gelinen bölge lere göre oldukça yüksek ve yakın oranlarda olduğu görülmektedir. Bu yakın oranlar yanında, kalmayı planlayan ve kalması kesinleşen yabancı doktora öğrencilerinin 1990’lı yıllar boyunca, bölgeler ve alanların tümünde önemli bir artış gözlenmektedir.

Şekil 2-8: Doktoralarını ABD' de Tamamlayan ve ABD'de Kalmayı Planlayanlar ile Kalmaları Kesinleşen Yabancıların Ülkelere Göre Oranları (% , 2000 Yılı)

Kaynak: OECD, *International Mobility of the Highly Skilled*, Paris, 2001, s. 44.

Grafikte görüldüğü gibi, ABD'de doktoralarını tamamlayan yabancı öğrencilerin, ülkelere göre oranlar farklılık gösterebilir ABD'de kalmayı planlamakta, düşünmekte, kalıp çalışma eğilimindedirler. Doktoralarını ABD'de tamamlayan Hintlilerin % 80.0'nin üzerinde, Çinlilerin % 80.0'nin, İngilizlerin % 78.0'inin, Peruluların % 71.0'inin ABD'de kalmayı planladığı, diğer ülkelerin değişen oranlar ile bunları takip ettiği ve burada yer alan ülke mensuplarının büyük çoğunluğunun (% 80–% 50) ABD'de kalmayı düşündüğü görülmektedir. Bu eğilim içinde olan doktoralarını tamamlamış yabancıların ise yine büyük oranda bir Amerikan firmasından teklif alarak çalışmak üzere anlaştığı ve ABD'de kalmaları kesinleştiği görülür. Bunların oranının % 60–% 11 arasında olduğu ve % 60.0' Hindistan, % 59.0 Çin ve İngiltere, % 49.0 Peru ve % 48.0 ile İranlıların ilk sıralarda yer aldıkları ve azalan oranlar ile diğer ülke mensuplarının bunları takip ettikleri görülmektedir. Bu oranlar, doktoralarını ABD'de tamamlamış ve kalmayı düşünen, kalması kesinleşen tüm alanlardaki toplam yabancılar içindeki oranları ifade etmektedir.

Bu dağılım, oranlar doktora sonrası ABD'de kalan yabancıları göstermesi açısından öneminin ötesinde, bu yabancıların eğitimleri sonrası ülkelerine geri

dönmemeleri ile kendi ülkelerinin potansiyel ve etkin kayıplarını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Bu oranların yüksek oluşu, ev sahibi ve bu göçü veren ülke politika yapıcılarını, özellikle göçü veren ülkeleri daha çok ilgilendirmektedir. Çünkü söz konusu yüksek vasıflıların büyük çoğunluğu hala ev sahibi ülkelerdeki özel şirket veya kamu kurumlarında, araştırma enstitülerinde çalışmaya devam etmektedirler.

1985–1996 arası dönemde, ABD’de araştırma asistanı olmuş yabancı doktora öğrencilerinin sayısı neredeyse 3’e katlamıştır ve 1985 yılında 2000 olan sayı, 1996 yılında 7.600’e yükselmiştir. Yabancı öğretim ve araştırma asistanlarının sayısında kaydedilmiş olan bu artışın, eğitimi–öğretim kalitesi veya standartları üzerinde olumsuz bir etkide bulunup bulunamayacağı sorularını gündeme getirmiştir. ABD’deki yabancı doktora öğrencilerinin bitirme notlarının yerli öğrencilerden daha yüksek ortalamalara sahip olduklarını göstermektedir ki bu da göçmenlerin, standartları düşürmeyecek olduklarının bir kanıtıdır. Ayrıca ABD’de, Birleşik Devletler Ulusal Bilimler Akademisi ve Ulusal Mühendislik Akademisi’nin 3000’den fazla üyesi ve temel bilimsel yazıların yazarları olan kişilerin doldurdukları anketlerin sonuçlarına göre, yabancı doğumlu ve yabancı eğitilmiş kişiler, bariz bir biçimde, ABD’deki bilim ve mühendislik sahalarındaki en muazzam keşiflerin altına imza atmış olan kişilerdir.⁶¹ Buna göre, eğitimleri sonunda ülkelere dönmeyen yabancılar ve beyin göçü yolu ile gelen yüksek vasıflılar, ABD’deki keşif kapasitesine muazzam katkılarda bulunmaktadır.

Hindistan, dünyanın özellikle gelişmiş ülkelere geçmişten günümüze önemli miktarda beyin göçü ve öğrenci göçü veren ve bununlada ilk sıralarda yer alan ülkesidir. Beyin göçü ile giden bu vasıflı gücün çok büyük bir kısmı ise birçok ülkenin önemli ölçüde ihtiyacı olan ileri teknoloji alanından. Bu anlamda Hindistan, başta gelişmiş birçok ülke için vazgeçilemez, son derece önemli bir kaynak ülke konumundadır.

1970 ile 1980’li yıllarda Hindistan’ın seçkin teknoloji enstitülerinden mezun olan tüm sınıflar göç etmişlerdir. Bugün silikon vadisinde çalışan en az 30.000 Hindistanlı uzman vardır. Hindistan, yazılım endüstrisinde 1999–2000 yılı itibari ile 340.000 vasıflı çalışana sahiptir. Her yıl 70.000–85.000 arası yazılım mühendisi, 45.000 civarında da bilgi teknolojisi uzmanı yetiştirmektedir. Bu kendi taleplerini karşılamakta yetersiz iken birde dış ülkelere gelen talep eklenmektedir. Bugün ABD, Kanada, Almanya, Fransa başta

⁶¹ J. T. Espenshade, G. Rodriguez, “Completing the Ph. D.: Comparative Performance of US and Foreign Students”, *Social Science Quarterly*, Vol. 78, No. 2, 1997, s. 593–605.

olmak üzere birçok ülkeye bu alanda beyin göçü vermektedir. BM Gelişim Programı (UNDP), İnsani Gelişim Raporu 2001'e göre Hindistan, sadece ABD'ne verdiği 100.000 bilgisayar uzmanı ile yılda 2 milyar \$ kaybetmektedir. Dışişleri Bakanlığı tahminlerine göre ABD'deki doktorların % 38.0'i, bilim adamlarının % 12.0'si, NASA'da çalışanların % 36.0'sı, Microsoft çalışanlarının % 36.0'sı, İngiltere'deki doktorların ise % 40.0'ı, Silikon Vadisi'ndeki yöneticilerin % 7.0'si Hintlidir. Vasıfsız iş gücü de hesaba katılır ise Hintli diasporanın 20 milyon olduğu belirtilmektedir.⁶²

Hindistan'dan ülke dışına eğitim için gidilmesi yeni bir durum değil ve eğitim sisteminin adeta bir parçası durumundadır. Yeni olan şey, göç edenlerin yaş ortalamasının gittikçe düşmesidir. Daha teşvik edici bir eğitim sisteminin parçası olmak, gençleri ve ailelerini yurt dışı alternatifler aramaya iten sebeplerden biri. Buna ek olarak Batı ve Batı ile ilgili her şeye duyulan hayranlık. . . En çok tercih edilen ülkeler ABD, İngiltere ve Avustralya. Tüm bu gelişmelerde küreselleşme önemli bir rol oynamaktadır. Hintli öğrencilerin eğitim için ABD'nin ardından en çok yöneldikleri ülke ise İngiltere'dir. Bunda ekonomik liberalleşmenin katkısı vurgulanmaktadır. Hindistan, İngiltere için üniversite öğrencisi sağlayan bir pazardır. Hindistan'daki yüksek ücret talep eden kolejler dolayısıyla yurt dışına gitmek daha ucuz gelmektedir. İngiltere'de 'politeknikler' bir anda otonom ve kendi kendini finanse eden üniversiteler haline getirildi. Bu yüzden öğrencilerini yurt dışından seçer oldular.⁶³ Birçok gelişmiş ülke için önemli yüksek vasıflı kaynak ülkesi olan Hindistan başta ABD ve İngiltere olmak üzere birçok ülke için özellikle yükseköğretime öğrenci sağlayan güçlü bir pazar konumundadır. Ayrıca bu öğrencilerin büyük kısmının geri dönmediği ve o ülkenin iş gücüne dahil olduğu da düşünülmüş ise konunun önemi ve bu alanda ülkelerin nasıl bir rekabet, çalışma, gayret içinde oldukları daha iyi anlaşılabilir. Hindistan'daki bir çok üniversite, yabancı üniversitelerle öğrenci ve öğretim değişimi anlaşmaları imzalamıştır. Bir çok ülke ve üniversitenin gözlerini Hindistan'daki bu geniş ve büyüyen pazara (eğitim pazarına) diktiği görülebilir. Özellikle İngiltere ve Amerika. Bu ülkeleri Avustralya ve Kanada takip etmektedir. Bu bağlamda önemli bir avantaj, İngilizce'nin ortak dil olarak kullanımıdır.

⁶² **Human Development Report 2001**, New York, 2001, s. 51–52 & A. Aneesh, “Rethinking Migration: High-Skilled Labour Flows from India to the US”, Center for Comparative Immigration Studies, **Working Paper**, No. 18, University of California–San Diego, 2000, s. 9–11.

⁶³ Khadria Binod, “Brain Drain: Advantage Indian?”, **The Observer of Business and Politics**, New Delhi, 1999, s. 3 & Khadria Binod, “Of Dreams, Drain and Dams—Metaphor in the Indian Emigration of Talent”, **India International Centre Quarterly**, Vol. 26, No. 3, 1999, s. 79–90.

Birkaç ülkelerin bu yönlü çalışmalarını kısaca şöyle özetleyebiliriz:⁶⁴

Amerikalılar için ürünlerini ve hizmetlerini satabilecek bir pazar olmalarının yanı sıra Hindistan, bilgi sermayesinin alınabileceği bir yerdir. Ekim 2000'de 4 ülke-Delhi'de- eğitim fuarları düzenledi. Bunu Kasım ayında iki tane daha izledi. Amaç, Hintli vatandaşlar için yabancı eğitim araştırmaları sağlamaktır. Hatta ülkeler bu amaç için birbirleriyle yarışmaktadırlar. Bunun sebebi şu: Uluslar arası öğrenciler arasında Hintli öğrenciler değer olarak başı çekiyor. Erdem ve çok çalışmaları ile tanınıyorlar. Çin ve Japonya'nın ardından 15 bin öğrenci ile Hindistan üçüncü sırada yer alıyor. ABD'nin küresel bilgiyi elinde tuttuğunu fark eden İngiltere, elinden kaçıp giden bu fırsatı yeniden yakalama gayreti içerisinde. Hedefleri, 2.000'e kadar 4.000 olan öğrenci sayısını iki katına çıkarmak. Hintli öğrencileri cezb etmek için değişik bir burs projesi hazırlığındadır. Bunun İngiltere'ye maliyeti tahminen yıllık 700.000 poundur. Hintli öğrenciler üzerindeki Anglo-Sakson hakimiyetinden rahatsız olan Almanya, "Almanya Akademik Değişim Servisi"nin etkinliğini artırdı. Hedef 2.000 yılından sonraki 5 senede Hintli öğrenci sayısını iki katına çıkarmaktır. Bu amaçla vize kuralları gevşetildi. Öğrenimlerini tamamlarken çalışma izni yasallaştırılmaya çalışılıyor. Ayrıca öğrenim ücretinden muaf tutulma imkânı sağlıyorlar. Yeni Delhi'deki Fransız elçiliği Kültür Merkezi'nin tahminlerine göre, Fransa'daki Hintli öğrenci sayısı 3 yılda 150'den 1.000'e yükseldi ki bunların çoğu yüksek lisans öğrencileridir. Tercih ettikleri alanlar ise işletme, mühendislik, turizm vs. özellikle güzel sanatlar alanında Fransa, Hintli öğrencilerin ilk tercihidir. Ücret konusunda Fransa yabancı öğrenciler için bir ayırım yapmıyor. Ortalama bir Hintli öğrencinin yıllık ödediği miktar diğer bir çok ülkeye ve Hindistan'daki profesyonel eğitim kurumlarına nazaran daha azdır. Fransa, bütçesinin % 20'sini eğitime harcarken bu rakam, Hindistan'ın eğitime ayırdığı kısmın 2 katıdır. Yüksek lisans alanında Fransızca'nın yanı sıra İngilizce eğitim alabilme esnekliğini tanımaktadır. Hintli öğrencilere bilgi sunma amacına yönelik olarak "Edu France" kurumu 1998'de kuruldu. Kanada'nın Hindistan ile eğitim alanında ilişki kurma çabaları Fransa'nınkinden 1 yıl öncesine dayanıyor. Çünkü Kanada, Shastri Indo-Kanada Enstitüsü sayesinde öğrenci değişim programları ile ikili ilişkileri geliştirmiştir. Yeni Zelanda, Hindistan'daki eğitim alanından pay almaya 2.000 yılına başladı. Başarılı öğrencilere vatandaşlık fırsatları tanımanın yanı sıra kaliteli bir eğitim sözü veriyor. Ticaret Bakanı Sutton'a göre Hintli profesyoneller iyi birer potansiyel göçmen adaydır. Bu alanda algılayış farklılaşması da gözlenebilir. Zira göçün kontrol edilmesine ülkeye kalifiye insan

⁶⁴ Binod, "Of Dreams, Drain and Dams...", **a.g.e.**, s. 79-90.

girişiminin artırılmasına çalışılmaktadır. Diğer ülkelerin aksine Yeni Zelanda, yüksek eğitimdense profesyonel iş alanlarında daha fazla fırsatlar veriyor. Kendilerini kaliteli eğitimin ucuza alınabilecek mekânı olarak lanse ediyorlar. Üniversite ücretleri ABD'dekinin 1/3'ü kadardır. Ayrıca eğitimini tamamlayıp iş sahibi olanlara vatandaşlığa geçiş imkânları sunuluyor. Bu bir nevi Hindistan'ın tamamlanmamış insan sermayesinin başka bir isim altında kullanılmasıdır. Avustralya, uluslar arası ilişkileri ve ülkeler arası kültürel anlayışı etkileyen bir unsur olan "eğitimin" farkındadır. Bir çok Avustralya Üniversitesi, Hintli öğrencilerin Avustralya'da eğitim görmesi için çaba sarf etmektedir. Bunun için 1999'da bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma, iki ülke arası öğrenci ve öğretim elemanı değişim programlarını, bilgi paylaşımını vs. kapsamaktadır. Avustralya üniversiteleri Hintli öğrencilerden tam ücret almalarından dolayı bu öğrenciler için ayrıcalıklı bir indirim söz konusu değildir. Dünya geneli için ayrılan 300 burs kontenjanı için rekabet etmek zorundadırlar. Avustralya'daki Hintli öğrenci sayısı hızla artmaktadır. 1998 yılında 8.000 olan sayı 1999 yılında 9.362'ye çıkmıştır. Ve bu sayı 2.000 yılında 11.280 civarındadır. Öğrencilerin % 70 kadarı master yapmaktadır.

1997 yılında ABD'ndeki Hintli doktora öğrencilerin sayısı–tüm alanlarda–1.382 dir. Bunların % 82'si ABD'nde kalmayı planlamaktaydı. ABD'de doktora sonrası kalan temel bilim ve mühendislik alanlarındaki Hintliler Tablo 2.34'de görülmektedir.

Tablo 2-34: 1992–1993 Yıllarında Temel Bilimler ve Mühendislik Alanlarında ABD'de Doktoralarını Tamamlayan 1994–1997 Yıllarında ABD'de Halen Çalışan Hintliler

Yıl	Tüm Bilimler ve Mühendislikler	Fiziki Bilimler	Hayat Bilimleri	Mühendislik	Sosyal Bilimler
1992–93 Yıllarında ABD'de doktora yapan Hintli sayısı	1.549	423	237	740	149
1994 Yılında ABD'de Çalışanlar (%)	77	72	70	85	56
1995 Yılında ABD'de Çalışanlar (%)	80	77	75	89	56
1996 Yılında ABD'de Çalışanlar (%)	82	80	82	89	58
1997 Yılında ABD'de Çalışanlar (%)	83	81	79	90	58

Kaynak: Khadria Binod, "Skilled Labour Migration from Developing Countries: Study on India", **International Migration Papers**, International Migration Programme, ILO, Geneva, 2002, s. 69.

1992–1993 döneminde 423'ü fiziki bilimler, 237'si hayat bilimleri, 740'ı mühendislik ve 149'u sosyal bilimler alanlarında olmak üzere tüm bilimler ve mühendislik alanlarında toplam 1.549 Hintlinin doktoralarını ABD'de tamamladığı görülmektedir. Toplam 1.549 doktoralı Hintlinin ise 1994 yılında % 77.0'sinin, 1995 yılında % 3.0 artarak % 80.0'inin, 1996 yılında % 2.0 artarak % 82.0'sinin ve 1997 yılında ise % 2.0 artarak %

83.0'ünün ABD çalışmaya başladığı, 1994–1997 yılları arasında diğer alanlardaki doktoralılarında artan oranlarla ABD iş gücüne katıldıkları, 1997 yılı itibari ile ülkelere dönmeyip ABD'de kalan bu alandaki Hintlilerin oranlarının % 90.0–% 58.0 arasında değiştiği ve en yüksek orana sahip alanında, daima mühendislik olduğu görülmektedir.

Çin kültür ile toplumunun bir parçası olan ve ekonomik, siyasi gelişim düzeyi düşük olan Tayvan'da çok ciddi beyin göçü vermiştir. Bu durumun Çin'in gelişme düzeyini önemli ölçüde etkilediği ifade edilmektedir. 1950–1980 arası dönemde 80.000 üniversite öğrencisinin Tayvan'ı terk ettiği ve bu ülke dışına gidenlerin ise yalnızca % 5'inin 1960'lı yıllarda ülkesine geri döndüğü belirtilmektedir. Ayrıca sadece 1967 yılında, 2.109 profesyonel (uzman) Tayvanlı, ABD'ye göç etmiştir.⁶⁵ Bu öğrenciler ve mezunlar “iyi” ve “daha iyisi” için dışarı gitmektedirler. Yaklaşık % 86'lık bir kısım 1967'de vize statülerini, öğrenciden göçmene çevirmiş ve geri dönmemişlerdir. Peki diğer gelişmekte olan ülkelerin bu geçişi seçme yüzdesi % 46 iken neden Tayvanlı öğrencilerin % 86 gibi büyük çoğunluğu bu tür bir statü değişimine gitmiştir.1974 yılındaki bir araştırmaya göre, akademisyenler kendilerini ABD'ye çeken unsurlar olarak burada daha iyi imkânların bulunmasını, daha yüksek maaşların olmasını, daha entelektüel bir ortam olmasını, daha fazla siyasi özgürlük olmasını ve daha fazla akademik özgürlük bulunmasını saymışlardır.1980'ler itibariyle, halen daha düşük maaşlar, siyasi ve ekonomik özgürlük azlığı ve zayıf entelektüel ortam gibi faktörler, insanları Tayvan'dan itmeye devam etmektedir.⁶⁶

Çin, 1978 yılında dünyaya açıldığından beri 400.000 vatandaşını yurt dışına eğitim için göndermiş ve bu öğrencilerin % 50'sinden fazlası geri dönmemiştir. 1993 yılında ABD'de eğitim almakta ve ikâmet etmekte olan 273 Çinli öğrenci ve bilim adamı ile yapılmış olan yüz-yüze görüşmelerde Çin'e dönme konusundaki fikir ve görüşlerini öğrenmek amacıyla sorulan sorulara ancak % 8.3'ü dönmeyi düşünüyorum şeklinde % 32'den fazlası da gelecekte belki dönmek isteyebileceğini söylemiştir.⁶⁷

Ülke dışına yüksek vasıflı ve öğrenci olarak devam eden bu akımın yanında geri dönüşlerde olduğu ifade edilmektedir. Glaser'e göre, geri dönmeyi düşünmede en

⁶⁵ Heather L. Ruth, “Taiwan in the Committee on the International Migration of Talent”, **The International Migration of High Level Manpower: Its Impact on the Development Process**, New York: Praeger Publishers, 1970, s. 109.

⁶⁶ Chang, **a.g.e.**, s. 27–43.

⁶⁷ David Zweig, “To Return or Not to Return? Politics vs. Economics in China's Brain Drain”, **Studies in Comparative International Development**, Vol. 32, No. 1, Spring 1997, s. 92–125.

belirleyici unsur gelir düzeyi değildir. Bunun yerine kişinin dışarıda kalmasını etkileyen temel faktörler kişinin sosyal orijini ya da toplumsal sınıfı ile o kişinin yabancı sosyal ve çalışma, iş koşullarına uyum sağlayıp sağlayamama düzeyidir. Ayrıca, göç ve geriye dönüş konusundaki kişisel kararlarda aile bağları, çalışma şartları veya ücretlerden daha kuvvetli etkiye sahip olabilir. Siyasi kültür de önemli bir belirleyici olabilir. Terfi sistemlerinde kişisel ilişkileri önemli bir unsur olarak almayan, daha az kişiselleşmiş performans değerlendirme sistemleri ile batı, geleneksel ülkelerden gelen insanlar için güçlü bir çekim merkezi konumundadır⁶⁸ 1970 yılından itibaren, her yıl yüzlerce Tayvanlının geri dönmekte olduğu belirtilmektedir. Bunda etkili olan faktörler ise; Tayvan'daki iş fırsatlarının artması ve hükümet ile özel iş verenlerinin aktif teşviklerde bulunmaları şeklinde belirtilmektedir. 1971–1985 yılları arasında toplam 62.430 öğrenci yurt dışına gitmiştir ve bunların 11.206'sı (% 18'i) geri dönmüştür. Geri dönen 11.206 kişinin % 80'i ABD'de eğitim almıştır. Ayrıca, % 75.3'ü yüksek lisans, % 13.8'ü ise doktora derecesine sahiptir.

1960'lı yıllara oranla, geri dönenlerin yüzdesi artmış olsa da hâlâ dışarıya gidiş oranı yüksektir.

Geri dönenlerin Tayvan'a dönme kararlarının arkasındaki neden ise oldukça iddialıdır. Çin Cumhuriyeti Ulusal Gençlik Komisyonu'nun 1983 yılında, geri dönen öğrenciler hakkında yapmış olduğu bir araştırmanın sonuçlarına göre; belirtilen en önemli iki sebebin, ikisi de son derece milliyetçi ve normatiftir. Bu cevaplar göstermiştir ki, geri dönen öğrencilerin büyük bir kısmı oldukça yoğun milliyetçi fikirlere sahiptir ve bu öğrenciler için Tayvan'ın geliştirilmesi sürecinin bir parçası olmak son derece önemlidir. Yine bu öğrenciler, bu ülkenin bir parçası olmaktan dolayı son derece mutlu olduklarını söylemişlerdir. Aile baskısı ve toplumsal ilişkiler de geri dönme de etkili olan ikinci en önemli faktör grubudur. Konunun en önemli noktalarından biri ise öğrencilerden çok azının geri dönme sebebi olarak, dışarıdaki işlerden memnuniyet duymasını ve dışarıda uygun bir iş bulamadığını söylemiş olmasıdır.⁶⁹ Bu bulgular Yung Wei tarafından yapılmış olan çalışmanın bulguları ile örtüşmektedir. Wei'nin çalışmasında eve dönmeye en çok etkili olan nedenler; ABD'de kalmayı hiç düşünmedim % 32.1, Tayvan'da karım ve çocuklarım var % 22.1, annem ve babam eve dönmemi istedi % 15.5, bana Tayvan'dan iyi bir iş teklifi geldi % 12.8, ABD'de kendime uygun bir eş bulamadım % 2.8, ABD'de bana

⁶⁸ Glaser, **a.g.e.**, s. 94.

⁶⁹ Chang, **a.g.e.**, s. 35.

karşı ayrımcılık uygulandı % 2.8, ABD’de kendime uygun bir iş bulamadım % 2.8 ve diğer sebepler % 9.1 şeklinde sıralanmıştır.⁷⁰

Öğrencilerin ülke dışına eğitim amaçlı gidilerini geliştirmekte olan ülkeler açısından sıkıntı verici durum olarak gören ve bunu beyin göçünün özel bir kategorisi olarak değerlendiren bir başka çalışma durumu ve Tayvan’a bu geri dönüşü kısaca şöyle değerlendirmektedir:⁷¹ Tayvan’da 1960–1979 arasındaki dönemde 50.000 kolej mezunu ileri düzeyde çalışmalar için ülkelerini terk etmiş ve aynı dönem içinde de bunlardan sadece 6.000’i geri dönmüştür. Bu tarz bir göçün bir çok muhtemel sebebi olabilir. En sık söylenenleri, geri dönen mezunların iş bulma olanaklarının az olması, ülkedeki maaş seviyelerinin düşük olması ve mezunların yurt dışında yaşamayı tercih etmeleridir. En azından Tayvan örneğinde bu sebeplerden artık hiç biri geçerli değildir. Yükselen ekonomi, mühendislik, işletme, iktisat ve benzer alanlarda eğitilmiş kişiler için mükemmel iş olanakları yaratmıştır. Yaşam standardı farkları ve ekonomik olmayan karşılıklar (yabancı ülkede eğitim almanın prestiji vb.) göz önünde bulundurulduğunda, Tayvan’da elde edebilecek kazanç, aynı vasıfları gerektiren bir işte, yurt dışında kazanacaklarından daha da fazla olacaktır. Daha iyi öğrencilerin geri dönmeyip yurt dışında kalması, gönderen ülkenin burs verir iken (ki yabancı eğitimin büyük kısmını finanse ediyor) bir “geri dönüş şartı” koymasıyla çözülebilecek bir problemdir. Bu teknik birçok ülkenin hükümetlerince kullanılıyor, özellikle de Japon hükümetlerince. Problemi tamamen çözüyor gibi görünse de “geri dönüş şartı” kusursuz bir yol değil. Öncelikle, insanları mecbur kılmak zor olabilir. Yabancı ülkede çalışmayı kabul eden (ve muhtemelen yabancı vatandaşlığa geçen) öğrenciler, dönmedikleri takdirde alabilecekleri cezalardan bir şekilde kaçınabilirler. İkinci olarak, büyük bir esneklik eksikliği yaratabilir. Bazı öğrenciler daha ileri yabancı eğitimden fayda sağlayabilir (daha ileri eğitim veya iş tecrübesi kazanmaları açısından). Geri dönüşü hiçbir esneklik olmadan zorlamak önemli maliyetlere yol açabilir. Son olarak da bu tarz modeller en iyi öğrencilerin başka yerlerden yardım istemesine sebep olabilir. Tayvan hükümeti, geri dönmeyi düşünen öğrencilere kendileri ve aileleri için bedava ulaştırma gibi çeşitli imtiyazlar içeren sübvansiyonlar önermenin faziletlerini tamamen kavramış durumdadır. Bu sübvansiyonlar beyin göçü problemini azaltabilir.

⁷⁰ Yung Wei, “Socio–Psychological Variables and International Intellectual Migration: Findings from Interviewing Returnees in the Republic of China”, **International Studies As–Sociation**, Working Paper, Pittsburgh, 15 December 1974, s. 27.

⁷¹ Viem Kwok, Hayne Leland, “An Economic Model of the Brain Drain”, **The American Economic Review**, Vol. 72, Issue: 1, 1982, s. 91–100.

Bunun yanında bu tarz mali yardımlar dağıtılması karışıklıklara sebep olabilir. Sonuçta, mali yardımlar dönecek tüm öğrencilere yapılacaktır ki bunların içinde yardımlar olmasa da dönecek olanlar vardır. Yetenekli öğrencilerin yurtdışında eğitim için ülkelerini terk etmeleri iki faktörün sonucudur; ilki, yurt dışındaki eğitimin kalitesinin, yurt içindeki eğitimin kalitesinden fazla olması ve ikincisi ise bunu olağanüstü yetenekli öğrencilerin vasıflarının tanınması için bir yol olarak görmeleridir. Yurt dışında alınan eğitim, girdikleri işlere teğet bile olsa, öğrenciler yine de kalitelerini kanıtlamak adına yurt dışında eğitim almaya yönelebilirler. Eğitim için bir kez yurt dışına çıktığı zaman da, en yetenekli olanlar kalma eğiliminde olacaktır. Bu bakımdan gelişmekte olan ülkeler fizik, kimya, matematik ve iktisat gibi kuramsal olanlarda değil, işletme gibi daha uygulamalı alanlarda da yurt içi eğitim kalitesini, yurt dışındakiyle eşitlemelidir. Ama eğitim, hem okula kabul edilme hem de mezun olma anlamında sıkı politikalar uygulayarak gerçekten seçkin olmalıdır. Eğer bir eğitim kurumu en yüksek kalitede mezunlar veriyorsa bu, halk tarafından bilinmelidir. Bu yolla, sadece kalitelerini kanıtlamak için yurt dışında eğitimi seçen öğrenciler için, yurt içinde kalitesi tanınmış kurumların olması bir alternatif sağlayabilir. Yurt içindeki işverenler de böyle seçkin bir eğitim kurumundan mezun olmuş yüksek üretkenliği olan kişilere de hak ettiğinden düşük maaşlar vermeyecektir. Seçkin eğitim programlarının formasyonu politik açıdan zor ve ekonomik açıdan pahalı olabilir.

Tayvan'ın en iyi mühendislik öğrencilerinin eğitim için ABD'ye gittiği ve çoğunun, ülkelerinde olmayan profesyonel fırsatları değerlendirmek için ülkelerine geri dönmediği ABD'de kaldığı, onbinlercesininde kendini Silikon Vadisi'nde bulduğu ancak günümüzde çeşitli çalışmalar, projeler ile artık geri dönüşün söz konusu olduğu hatta arttığı belirtilmektedir.

Tayvan, Hsinchu Bilim Temelli Endüstri Parkını, ABD'deki Tayvanlı müteşebbisleri geri döndürmek için bir yol olarak geliştirmiştir. Bu çabalar 1980'lerde ve 1990'ların başında sonuca ulaşmış ve yılda binlerce Tayvanlı geri dönmüştür. Kalanlar ise Tayvan'ın ortaya çıkan teknoloji sektörüne sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Silikon Vadisi temelli mühendisler, amacı; "Tayvan ve ABD arasında işbirliğini ve karşılıklı teknoloji, yatırım akımını teşvik etmek" olan Monte Jade Bilim ve Teknoloji Birliğini kurdular. Aynı zamanda, yüksek mobilitesi olan mühendisler artan bir şekilde, düzenli olarak, Pasifik'in karşı tarafıyla bağlantı kurarak hem ABD'de hem de Tayvan'da çalışmaya başladılar. Bugün, Silikon Vadisi ve Hsinchu bölgesel ekonomileri arasındaki ilişki, bir merkezden idare edilmeyen, bireysel yatırımcılar ve müteşebbisler, küçük ve orta ölçekli firmalar

arasındaki resmi ve gayri resmi karma bir işbirliği ve Pasifik'in iki tarafında da yerleşmiş büyük firmaların bölümlerinden oluşuyor. Bu karışık karmada Tayvanlı mühendisler arasındaki güven, paylaşılan profesyonel ve eğitimsel tecrübeler, sermaye, vasıf, teknoloji, aynı zamanda da idari ve kurumsal yöntemlerin akışını hızlandırıyor. Birçok gözlemci, bölgeler arasındaki bilgi akışının sürekli olduğunu ve Hsinchu'nun, Silikon Vadisi'nin bir uzantısı haline geldiğini söylüyor.⁷²

Aynı şekilde günümüzde Kore Cumhuriyeti'nin de, evdekilere yatırım yapmak yerine, göç etmiş vasıflıları geri döndürmeye odaklandığı görülmektedir. Kore, yoğun iş alma programları, yaşça daha büyük profesyonelleri ve bilginleri araştırıyor ve onlara deniz aşırı ülkelerdeki gelirleriyle rekabet edebilecek maaşlar, daha iyi çalışma koşulları ve ev, çocukların eğitimi gibi konularda yardım etmeyi öneriyor. Ziyaretçi profesör programları da, dönmeleri belirsiz olanların uzmanlıklarından faydalanmayı sağlıyor. Bu girişimler ve ülkenin gelişen ekonomisi birlikte güçlü sonuçlar doğurmuş,1960'larda ABD doktorası olan bilim adamı ve mühendislerin sadece % 16'sı geri dönerken,1980'lerde bu oran 2/3'e fırlamıştır.⁷³

1960'ların başından itibaren Mısırlılar da "beyin göçü" dünyasına katılmış, ülke çok sayıda akademisyen, bilim adamı, profesyonel ve teknisyenlerini de kaybetmeye başlamıştır.

1962–1972 yılları, 28.000 yüksek vasıflı ülkeyi kalıcı olarak terk etmiştir. Bu figür daha detaylı olarak incelendiğinde, bilim alanlarındaki mezunların toplam göçte oranı 1962'de % 3.4 iken 1968'de % 51.5'e çıkmıştır.1960'ların sonundan itibaren yüksek nitelikli bilim adamı, öğretmen ve mühendislerin göçü tehlikeli bir şekilde artış göstermiştir. Bazı kaynaklara göre bu oran 1970'lerde tüm göçün % 70'ine ulaşmıştır.⁷⁴ 1976 yılına kadar, burslu olarak ya da çalışmalar yapmak için yurt dışına gönderilen ve geri dönmeyen akademik personel, Mısır'daki akademik personelin % 10'u ve Kahire Üniversitesi'ndeki personelin % 58'i kadardı. Araştırma ve buna benzer aktivitelerde çalışan "bilimsel personel" in sayısının 22.000 civarında olduğu resmi veriler, en az 20.000 kişinin geçici olarak Arap ülkeleri ve uluslar arası orgonizasyonlarda çalışmak için ülkeyi terk ettiğini belirtmektedir. Yurt dışına gidip geri dönmeyen araştırmacıların sayısı

⁷² Zweig, a.g.e.,s. 92–125.

⁷³ UNDP, **Human Development Report 2001**, s. 52.

⁷⁴ Saneya Saleh, "The Brain Drain in Egypt", **The Cairo Papers in Social Science**, Vol. 2, May 1980, s. 14–16.

gittikçe daha vahim bir şekilde artmıştır. 1963–1972 döneminde resmi kaynakların sponsor olduğu, yurt dışında çalışma yapan 8.533 araştırmacıdan sadece 805 geri dönmezken (yaklaşık % 9), 1973–1978 döneminde, 3.284 kişiden 1.311'i geri dönmemiştir (yaklaşık % 40). Durum gittikçe kötüleşiyor, Yüksek Eğitim Bakanlığı verilerine göre, 1978/1979 akademik yılında örneğin, doktorlarını bu dönem içerisinde yurt dışında bitiren 820 Mısırlıdan yalnızca üçte birinin geri döndüğü bildirilmektedir. Kendi özel kaynakları yoluyla yurt dışında eğitim alanlara dair veriler elde edilebilse rakamlar çok daha yüksek olacaktır. Sadece 1973 senesinde resmi olarak diğer Arap ülkelerine gönderilen üniversite veya kolej mezunlarının sayısının 20.000 civarında olduğu tahmin ediliyor. Yurt dışındaki Mısırlı öğrencilerin binlercesi tamamen hükümet tarafından finanse edilmektedir. Yurt dışındaki eğitimi finanse etmek devlete her yıl 8 milyon dolardan fazlaya mal oluyor. Bu meblağ, Mısır'da 1977'ye kadar tüm bilimsel araştırmalar için ayrılan toplam yıllık bütçenin iki katı civarında sonra da bu insanların % 40'ı geri dönmüyor. Mısırlı bir doktora öğrencisini İngiltere'de okutmanın ortalama maliyeti yıllık 20.000 F., ABD'de okutmanın ise 47.000 \$'dır. 1973'te diğer ülkelerde çalışan 35.000 geçici Mısırlı göçmen vardı. Bunlardan % 2,8'i doktora, % 0,9'u yüksek lisans, % 7,6'sı daha yüksek ve % 28,9'unun ise lisans derecesi vardı.⁷⁵ Bunların çoğu deniz aşırı ülkelerde yerleşip, hemen hemen tüm gelirlerini burada harcamakla kalmıyor, ayrıca sayılarının büyük çoğunluğunu teknokratlar ve profesyoneller oluşturuyordu. Örneğin 1962–1969 yılları arasında ABD'de çalışan Mısırlı göçmenlerin % 40'ını "bilim adamı ve teknisyenler" oluşturuyordu ki, bu alana üniversite öğretim elemanları eklenir ise elde edilecek yüzde çok daha yüksek olacaktır. Bu dönemde, ABD'ye giden Mısırlı 9.315 göçmenin, 2.716'sını teknisyenler, 564'ünü mühendisler, 231'ini doğal bilimciler, 171'ini doktorlar, 32'sini fizik bilimciler ve % 25'ini hemşireler oluşturuyordu. 1973 yılında örneğin ABD'ye göç eden, çalışan Mısırlıların % 74'ü "profesyonel ve teknik personel" sınıfındandı. Ayrıca 1973 yılında ABD'ye 1.103 Mısır'da eğitilmiş tıp doktoru çalışmaktaydı ki bu rakam ABD ve İngiltere ya da başka bir yerde eğitilmiş olan Mısırlı doktorları içermiyor.⁷⁶ ABD'de uzun dönem kalan Mısırlıların büyük çoğunluğunu mühendisler, doktorlar, öğretim elemanları ve bilim adamlarının oluşturduğu, bunun Kanada ve Avustralya gibi diğer göç merkezleri için de aynı görülmektedir.

⁷⁵ J. S. Birks, C. A. Sinclair, "Egypt: A Frustrated Labor Exporter?", *Middle East Journal*, Vol. 33, No. 3, Summer 1979, s. 280–293 & Nazih Ayubi, "The Egyptian Brain Drain: A Multidimensional Problem", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 15, Issue: 4, Nov. 1983, s. 431–450.

⁷⁶ Hossein G. Askari, John T. Cummings, "The Middle East and United States: A Problem of Brain Drain", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 8, No. 1, January 1977, s. 78–81.

Öğrenci ve yüksek vasıflı elemanları yurt dışına giden ülkelerin bir kısmının çabaları ile oranı yüksek olmamakla birlikte geri dönüşlerin olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrencileri eğitimlerini ülkeleri dışında alıp büyük oranda kalmayıp geri dönenler de söz konusudur. Potansiyel beyin göçü veya dolaşımının bir başka göstergeside, gönderici ülkelerde yapılmış olan araştırmaların sonuçlarıdır.

1999 yılında ABD’de, Fransız doktora mezunları arasında yapılmış olan bir anketin sonuçlarına göre 3 yıllık araştırma süreçlerini takip eden zamanda sadece % 7’lik bir kısım yurt dışında kalmayı planlamaktadır ve bu grup da daha çok, doktora sonrası çalışmaları için diğer Avrupa ülkeleri’nde kalacaklarını belirtmişlerdir. Doktora sonrası çalışmalar yürütmeyen Fransız doktora mezunlarını ise sadece % 2’si yurt dışında ikâmet etmektedir.⁷⁷

California Berkeley’de bir bilim adamı; ABD’nin bilim adamlarına verdiği değer ve sağladığı imkânlar ile dünyanın her yanından yetenekleri emmekten mutlu olan bir süngere benzeterek şimdilerde Avrupa’da birçok kuruluşun böyle bir ortamı oluşturmaya çalıştığını, çalışmalarını için onlara ABD’deki ortam ve imkânlar sağlanmadıkça bilim adamı başta olmak üzere yüksek vasıflıların ülkelerinde tutulamayacağını, bu durumda yüksek vasıflı, genç araştırmacılar arasında gerçekleşen göçlerin engellenemeyeceği ve engellenmemesinin de gerektiğini çünkü bunun başarısız, faydasız olacağını, onların gitme veya geri dönmeleri için iyi nedenler verilmesi gerektiğini önemle belirtmiştir.⁷⁸

Yurt dışına eğitim için giden Etiyopya’lı öğrencilerin % 60’ı geri dönmemiştir. Yalnızca ABD’de 64 000 üniversite mezunu Nijerya’lı vardır. Amerika’da yaşayan bütün Afrikalıların % 43’ünden fazlası üniversite diplomasına sahiptir. ABD’de 1990–91 döneminde doktora yapan Hintli öğrencilerin % 79’u, Çinli öğrencilerin % 88’inin 1995 yılında hala ABD’de çalıştıkları görülmüştür. Buna karşın Kore’li öğrencilerin yalnızca % 11’i, Japon öğrencilerin % 15’i ABD’de çalışmaya devam etmektedir. Uzun dönemde yurt dışında eğitim yapan insanların geri dönüşü, yalnızca uluslar arası göçün olumsuz etkilerini azaltmayacak aynı zamanda kendine özgü bir ekonomik gelişme stratejisinin devam ettirilebilmesini sağlayacaktır. Gelişen ve gelişmekte olan şirketlerin teknoloji parkları oluşturması, Çin Taipei’indeki gibi, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı kurulmasının

⁷⁷ Daniel Martinelli, “Labour Market Performance of French Ph.D in Mobilising Human Resources for Innovation”, **Proceeding of the OECD Workshop on Science and Technology Labour Markets**, OECD, Paris, 1999, s. 108.

⁷⁸ TIME, “How to Plug Europe’s Brain Drain”, (Çevrimiçi):
<http://www.time.com/time/nation/article/0,8599,574849-1,00.html>, 08.04.2004.

geri dönüşlere katkı yapmasına ilaveten geri dönen insanların verimli kullanılmasına, bu amaçla Ar-Ge'lerin artırılmasına yardımcı olacaktır.⁷⁹

Bilim adamları ve mühendisleri ülkelerine geri döndürmeyi amaçlayan ve onları dönmeye özendiren programlar yolu ile bu ülkeler yetenekli ve vasıflı işçilerini ülkelerinde tutabilirler ve teknoloji ile vasıf akışlarını arttırabilirler. Dünya Bankası, Uluslar arası Göç Ofisi (IOM-International Office of Migration), UNESCO, sivil toplum örgütleri ile gönderici ülkelerdeki diğer başka örgütler, göç edenleri geri dönmeye teşvik eden bir takım programlar tertip etmişlerdir. Vasıflı göçmenlerin geriye dönmelerini sağlayabilmiş olan ülkeler ise bunu, esas olarak uzun dönemli projeler yürüterek ve ulusal keşif, araştırma alt yapılarını geliştirmek suretiyle başarmışlardır. Kore, Hindistan ve Çin gibi ülkelerin, göç edenleri geri döndürebilme başarısını gösterebilmiş olmalarının nedeni; endüstriyel politikalarını iyileştirmeleri ve kamusal Ar-Ge kapasitesine yapılan yatırımların miktarını arttırmış olmalarıdır.⁸⁰ Bir Ar-Ge alt yapısına sahip olan gelişmekte olan dünya ülkeleri, göçmenleri geri dönmeye teşvik etmede, bu tür bir alt yapıya sahip olmayan diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha başarılı olmaktadır. Bu durum bazı kaynak ve raporlara da yansımaktadır. Örneğin, ABD'deki başarılı Hintli müteşebbislerin (ki bu kişiler Hindistan'da yan tesisler ve hatta şirketler açmışlardır) basmış oldukları raporlara bir göz atılırsa, 2000 yılında, 1.500 tane yüksek nitelikli Hintli, ABD'den geriye dönmüştür. Bu sayı, maalesef her yıl Hindistan'dan ayrılan yüksek nitelikli sayısının 1/30'u kadardır. Çin ise son dönemlerde "Proje 21" adlı bir çalışma başlatmıştır. Bu proje dahilinde gelişmekte olan 100 üniversitenin, dünya genelinde yetkin ve iyi kurumlar haline getirilmesi hedeflenmiştir. Bu üniversiteler yüksek öğrenim kurumları olmalarının yanı sıra, önemli bir akademik istihdam ve araştırma zenginliği barındıran merkezler olacaklardır. Ayrıca Hong Kong (Çin) ve Malezya'da ülke içindeki vasıflı işçi talebini karşılayabilmek amacıyla IT eğitimi ve IT personeli yetiştirme programları başlatmışlardır.⁸¹

Uluslar arası göçün büyük boyutlara ulaşmış olması, uluslar arası iş birliğine duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Özellikle legal akışları mümkün kılmak ve illegal göç ile savaşılabilmek için uluslar arası işbirliği ortamına ihtiyaç vardır. OECD ülkeleri ve

⁷⁹ Guellec, Cervantes, *a.g.e.*, s. 89 & Barışık, Çetintaş, *a.g.e.*, s. 729.

⁸⁰ Meyer, Brown, "Scientific Diasporas...", *a.g.e.*, s. 48.

⁸¹ Tremblay, *a.g.e.*, s. 93.

gelişmekte olan dünyadaki gönderici ülkelerin, ekonomik gelişmeyi artırmak ve göç itkilerini azaltma temelli bir diyalog ve işbirliğine gittikleri gözlenmektedir.

2.3. Beyin Göçü ve Türkiye

Sayısı her geçen yıl artan ve artık yüz binler ile ifade edilen beyin göçü ile ilgili olarak genel istatistiki veri bulunmamaktadır. Eldeki veriler, ya büyük ölçüde tahminleri yansıtmakta ya da dünyadaki yüksek vasıflıların büyük oranda çeken ABD, İngiltere, Kanada ve Avustralya gibi ülkelere aittir. Bu ülkeler, gerekli tedbir ve politikalar oluşturmak ve yüksek vasıflı göçünü yönlendirip bundan gerektiği şekilde ve kadar yararlanmak amacı ile eskiden beri, kayıt sistemi oluşturup oldukça sıkı takip etmektedirler. Beyin göçünü veren ülkelere ait böylesi bir kayıt sistemi dolayısı ile istatistiki veri yoktur.

Türkiye'nin verdiği beyin göçünün miktarı ve yönü ile ilgili sağlıklı veriler bulunmamaktadır. Başta ABD olmak üzere ifade ettiğimiz ve yüksek vasıflı göçünü alan ülkelerin verilerinden ve konu ile ilgili olarak mühendisler, tıp doktorları, bilim adamları üzerinde kapsamlı olmayan ve son yıllarda öğrencilere yönelik yapılan daha kapsamlı alan çalışmalarından, Türkiye'nin beyin göçü hareketinin etki alanında bulunduğunu ve özellikle son yıllarda gelişmekte olan ülkeler içinde bu yönüyle önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz.

2.3.1. Türk Beyin Göçünün Seyri

ABD resmi istatistiklerine göre göçmenlerin bir kısmının kayıtlarına ilk defa 1819 yılında başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkiye'den göç edenler 1820–1920 yılları arasında yaklaşık 326.000 kişidir. Sürekli oturlan ülke göz önüne alındığında, söz konusu dönemde göç edenlerin tamamı Türk değildir. 1920 yılından önce gelenlerin küçük bir kısmı Türk asıllıdır. Bunun sebebi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ABD'ne göç eden Rum, Ermeni vs. bağlanabilir. 1820–1950 yıllarında ABD'ne gelen yaklaşık 360.000 göçmenin % 10'undan azı Türk'tür. 1921–1987 yılları arasında 78.037 kişi ABD'ne göç etmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra özellikle 1950–1980 yılları arasındaki göçte önemli artış gözlenmektedir. II.Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye gelip bir süre sonra ABD'ne göç eden Kırım ve Kafkas halkının önemli bir kısmı, bu dönemde hatta 1970 yıllarına kadar göçlerini sürdürmüşlerdir. ABD göç istatistiklerinde doğum yeri esasına göre Türkiye'den gelenlerin miktarı 1961–1970 döneminde 6.800,

1971–1980 döneminde 18.600, 1981–1989 döneminde 18.400 ve 1990 yılında 2.500'dür. 1980'li yıllarda, her yıl ortalama 2.000 civarında Türk ABD'ne göç etmiştir. Yapılan tahminlere göre 1970'lerin sonlarına doğru ABD'de 100.000'den az Türk bulunmaktaydı. Bu resmi iç-göç kayıtlarının gösterdiği göçmen Türkler dışında, resmi olmayan yollarla gelen ve geçici resmi statüde kalan Türklerde bulunmaktadır. ABD'ne 1950'lerin başından itibaren göç edenlerin önemli bir kısmı beyin göçü olarak nitelendirilecek çerçevede bu ülkeye yerleşenlerdir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra göç edenler içinde yükseköğrenimli ve lisans üstü eğitilmiş Türklerin oranı yükselmiştir. 1987 yılı itibari ile Türkiye doğumlu 658 göçmenden 200'ü mesleki ve teknik kademede yer almaktadır.⁸²

Türkiye'den ABD'ne gerçekleşen göçlerin, II.Dünya Savaşı'ndan sonra nitelik değiştirerek beyin göçüne dönüşmeye başladığı görülmektedir. İlk giden göçmenler okuma-yazma, İngilizce bilmeyen, vasıfsız kişiler iken daha sonra yüksek öğretimli, gelir düzeyleri yüksek Türkler ABD'ne yerleşmeye başlamıştır. ABD'ne yerleşen bu yüksek vasıflılar mühendis, tıp doktorları ve matematik, fen ve sosyal bilimler alanlarındaki bilim adamlarından oluşmaktadır.

1956, 1962–1967 döneminde ABD'ne gelip yerleşen yüksek vasıflılar Tablo 3.35'te yer almaktadır.

Tablo 2-35 Türkiye'den ABD'ne Beyin Göçü (1956, 1962–1967)

Meslekler	Toplam	1956	1962	1963	1964	1965	1966	1967
Bilim Adamı	63	2	6	11	11	7	13	13
Mühendis	346	19	36	116	31	28	45	71
Tıp Doktoru	323	4	31	55	29	36	57	111
Toplam	732	25	73	182	71	71	115	195

Kaynak: US House of Representatives Committee on Government Operations, **The Brain Drain into the United States of Scientists, Engineers and Physicians**, Washington DC, Government Printing Office, 1967, s. 17–90; National Science Foundation, **Scientists, Engineer and Physicians from Abroad: Fiscal Years 1966 and 1967**, Washington DC, The Foundation, 1969, s. 12'den aktaran Oğuzkan, a.g.e., s. 15 verileri doğrultusunda düzenlenmiştir.

1962–1967 döneminde Türkiye'den ABD'ne, alanı temel bilimler olan 63 bilim adamı, 346 mühendis ve 323 tıp doktoru olmak üzere toplam 707 yüksek vasıflının göç ettiği ve bunlar içinde en fazla sayının ise mühendislik mesleğine sahip kişilerin olduğu, 1965–1967 yıllarında tıp doktorlarının sayısının mühendislerin toplamından fazla olduğu

⁸² Kurtuluş, **Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 47–55.

görülmektedir. 1956 yılında bu meslek gruplarından toplam 25 kişinin göç ettiği ancak esas beyin göçünün 1962 yılında hız kazandığı dikkat çekmektedir.

1962–1964 arasındaki üç yıllık dönemde, ABD’ne göç eden toplam yüksek vasıflılar içinde Türklerin oranı % 1.4’tür. 1962 yılında göç ile giden yüksek vasıflı Türkler, o dönem Türkiye’deki mezunların temel bilimlerde % 7’sini, mühendis ve tıp doktorlarında ise bu oran yaklaşık % 3’tür.⁸³ Mühendis ve tıp doktorlarına oranla daha az sayıda göç eden temel bilim alanındaki bilim adamları, mezunlara oranla diğer iki meslek grubundan daha yüksek bir kaybı ifade etmektedir.

ABD Ulusal Bilim Kurumu’nun, ABD’ne gelen yüksek nitelikliler ile ilgili yaptığı araştırmaya göre 1956–1970 yılları arasında 907 mühendis ve 594 tıp doktoru olmak üzere toplam 1.500 Türk göç etmiştir. ABD’de 1920’lerden itibaren içe-göçü önleme ve açık kapı politikasına son verme yönünde yapılan düzenlemeler ile getirilen kota (Mayıs 1921) sınırlamasında, Türkiye’ye her yıl için 100 kişilik kota tanınmıştır. İşte bu kota ile yüksek vasıflı Türklerin göçüne de sınır çizilmiştir. 1964 yılında Kennedy-Johnson Kanunu ile ABD’nin göçmen politikasında yüksek vasıflıların gelişini teşvik edici yöndeki değişiklik ve Amerikan vatandaşlarıyla evlenenlerin kotaya dahil edilmemesi 100 kişilik kota sınırının aşılmasına neden olmuştur. Amerikan içe-göç politikasında yüksek vasıflılara tanınan ayrıcalıkların devam ettiği 1990 yılında yapılan değişikliklerde dahil, son düzenlemelerde başta bilim adamları olmak üzere bu ülkeye yerleşmek isteyen yüksek vasıflılara tanınan kolaylıklar devam etmektedir. Bununla beraber 1970’lerden beri, ABD’ne göç eden Türk meslek ve bilim adamlarının sayısı kayda değer bir artış göstermemektedir. Esasen bunda, gelişmiş ülkelere göç eden meslek sahiplerinin tamamladığı eğitimin, genelde gelişmiş ülkelerinkine eş değerde kabul edilme mesinin rolü büyüktür. ABD’de tıp, hukuk gibi bazı alanlarda adayların baraj sınavlarını aşp, bağımsız çalışabilme seviyelerine gelmeleri uzun yıllar almaktadır. Bu konudaki zorluklar zamanla daha da ağırlaşmıştır. Bu nedenle bu ülkedeki bazı Türk doktorların Türkiye’de kazandıkları doktor unvanına rağmen mesleklerini yapamadıkları, ayrıca mühendislik gibi diploma denkliklerinin kabul edildiği bazı meslek sahiplerine de ayırım yapıp düşük ücret ve geçici işler teklif edildiği görülmektedir.⁸⁴ Ancak, gerek ülkemizde bazı üniversite ve alanlarda alınan ciddi, nitelikli eğitim ve diplomalar, gerek yabancı dil eğitimi ve yabancı

⁸³ OECD, **Reviews of National Science Policy: United States**, Paris: OECD, 1968, s. 336 & Oğuzkan, **Yurt Dışında Çalışan Doktorları Türkler...**, a.g.e., s. 16.

⁸⁴ Kurtuluş, **Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 57–58.

dille eğitim gerekse de yurt dışında yapılan eğitim-öğretim ile bu engellerde ortadan kaldırılıp yüksek nitelikli binlerce Türk, başta ABD olmak üzere gelişmiş birçok ülkeye beyin göçü yolu ile gitmektedir.

Buraya kadar ifade ettiklerimiz, veriler bulunduğu için ABD'ne olan göç ve beyin göçü ile ilgilidir. Bunlar dışında şüphesiz başta gelişmiş ülkeler olmak üzere diğer ülkeler yüksek vasıflı göçü söz konusudur. Ayrıca bu sayılar göçmen statüsü ile kabul edilenleri ifade etmektedir. Bu statü dışında, illegal yollarla ve geçici statü ile gidenler bu verilerin dışındadır.

Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre, 1962–1967 yılları arasında Türkiye'den gelişmiş ülkelere her yıl ortalama 375 bilim adamı ve yetişmiş, vasıflı insan göç etmiştir. Bunların, % 51.5'i tıp, % 40'ı mühendislik, % 5.5'i tabii bilimler ve % 3'ü sosyal bilimler alanlarından gelmektedir. Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde alınan önlemlerin yetersizliği sonucu, 1970 yılına kadar yüksek nitelikli insan gücü kümelerinden mimarların % 7'si, makine mühendislerinin % 5.3'ü, uzman doktorların % 8.2'si ve pratisyen doktorların % 21.4'ü çalışmak üzere yurtdışına gitmişlerdir. Bugünkü nitelikli insan gücü mevcudunun yaklaşık olarak onda birini oluşturan bu oranlar⁸⁵ beyin göçü olgusunun, tutarsız istihdam ve ücret politikaları ve elverişsiz çalışma ortamı nedenleri ile ciddi bir sorun olma niteliğini koruduğunu göstermektedir.⁸⁶

Ankara Tabipler Odası ile Mimar ve Mühendisler Odalarının 1975 yılı kayıtlarına göre Türkiye'de 20.938 doktor, 12.040 dış tabibi, 7.495 eczacı ve 49.990 mimar ve mühendis olmak üzere toplam 90.463 eleman meslek odalarına kayıtlıdır. 2.168 doktor ve 4.016 mimar ve mühendis olmak üzere toplam 6.184 kişi yurtdışına göç etmiştir. Eczacı ve dış tabiplerinden kaç kişinin göçle gittiği bilinmemektedir.⁸⁷

Konu ile ilgili olarak 2005 yılında bir rapor hazırlayan ATO'na göre iyi eğitim görmüş her 100 kişiden 59'u beyin göçü ile ülkeyi terk etmektedir. Bunlar ise genelde yurtdışında öğrenim görenlerdir. Bugün sadece ABD'de yaşayan 3.600 Türk doktorunu bulunduğu ve bunlardan sadece 90 kişinin dönmüş olduğunu ve bununda gidenin geri gelmediğini gösterdiğinin belirten rapora göre ABD'de Türk Doktorlar Birliği'ne kayıtlı

⁸⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973–1977)**, Ankara: DPT Yayın No. 1343, 1972, s. 277–282.

⁸⁶ Mesut Gülmez, "Beyin İhracına Dönüşen Beyin Göçü", **Amme İdaresi Dergisi** Mart 1974, C. 7, S. 1, s. 66.

⁸⁷ Zeki Kuşçu, **Yurt Dışına Beyin Göçü**, Ankara: DPT Dökümantasyon Şubesi, T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, Sosyal Planlama Dairesi Şubesi, 1979, s. 67.

olan doktor sayısı 1.150'dir ki bunların büyük çoğunluğu Harvard, Cornell, Yale, John Hopkins gibi önemli kurumlarda bulunan ve alanlarında dünya genelinde önemli çalışmalar yürüten isimlerdir. Türkiye, beyin göçü en fazla olan 32 ülke içinde 24.sırada ve yurt dışına öğrenci gönderen ülkeler arasında ise 11.sırada yer almaktadır.⁸⁸

2.3.2. Türk Beyin Göçü ve Türkiye'den Yurt Dışına Eğitim Amaçlı Giden Öğrenciler Üzerinde Alan Çalışmaları

Türk beyin göçü konusunda bir başka bilgi kaynağı da, çeşitli dönemlerde mühendisler, doktorlar, bilim adamları ve son dönemlerde yurt dışındaki öğrenciler üzerinde yapılan, sayıları çok az olan bu alan çalışmaları, Türkiye'den yurt dışına giden yüksek vasıflılar ve öğrencilerin miktar, gitme nedenleri ve dönme eğilimleri konularında veriler içermektedir.

2.3.2.1. Türk Beyin Göçü ve Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Çalışmalar

1962–1963 yılında Ankara Hıfzısıhha Okulu ile John Hopkins Üniversitesi, Hijyen ve Halk Sağlığı Fakültesi, Uluslar arası Sağlık Bölümü'nün ortaklaşa yapmış oldukları “Türkiye’de Sağlık Alanında İnsan Gücü” konulu araştırmanın “Hekimlerin Mesleki Problemleri” bölümünün bir kısmı da Türkiye’yi terk eden Türk doktorları ile ilgilidir. Araştırma, belirlenen örnekleme uygulanan anketlerden elde edilen bilgilere dayanmaktadır.

Örnekleme ile seçilen 1.257 tıp doktorundan 230'unun (% 18.3) dış ülkelerde bulunduğu saptanmıştır. 1964 yılında örneklemin genelleştirilmesi ile mevcut 12.275 Türk doktorunun % 18'i olan 2.248'inin yurt dışında çalıştığı tahmini yapılmıştır. Bunların 832'si Batı Almanya'da, 607'si ABD'de diğerleri ise İngiltere, Fransa, İsviçre ve İskandinav ülkeleri'nde bulunuyordu.

1923–1963 yılları arasında, dönemlere göre Türkiye'den göçle giden doktorların sayılarının da belirtildiği çalışmada, 138 doktor ile en fazla 1950–1959 döneminde doktorların ülke dışına gittikleri bunu 59 doktor ile 1940–1949 döneminin takip ettiği ve giden doktorların büyük kısmının erkek olduğu görülmektedir. Ayrıca, uygulanan ankete cevap veren 988 doktorun 245'inin (% 24.8) daha önce yurt dışında bulunduğu bunlardan

⁸⁸ Ankara Ticaret Odası, **Türk Beyin Gurbetçileri Raporu**, Ankara: ATO Yayını, 2005, s. 2–5.

118'inin (% 48.1) tekrar dış ülkelere gitmek istediği belirtilmiştir. Türkiye'den göç ile giden doktorlara, göç nedenleri sorulmuş, alınan cevaplara göre nedenler şu şekilde sıralanmıştır:⁸⁹ Gelir yetersizliği (% 68.0), meslekte başarı sağlama gücü (bilgi, görgü artırmak, ihtisas yapmak) (% 12.3), Tam bir hekim kişiliği ile çalışma gücü ve meslektaşlar arasındaki ilişkilerin iyi olmayışı (% 6.2), konfor içinde yaşamak arzusu (% 5.7), sağlık örgütlenmesindeki aksaklıklar (% 4.9).

“Türk Sağlık Personeli Araştırması” adını taşıyan bu araştırmadaki tespitler esas alan Dr. Donald C. Ferguson ve Dirican, 1965 yılında ABD’de çalışan, Türk Tıp Fakülte’lerinden mezun Türk tıp doktorlarının özelliklerini incelemişlerdir.

Bu çalışma ABD’de çalışan, % 80.0’i İstanbul, % 20.0’si Ankara Tıp Fakülte’lerinden mezun, % 90.0’i erkek 358 doktor ile gerçekleştirilmiştir. Bu doktorların, mezuniyetlerinden beş yıl sonra Türkiye dışına gidenlerin oranları fazlaşmakta, on yıl önce mezun olanlar en büyük kısmı oluşturmaktadır. Doktorları üçte ikisi, hastanelerin maaşlı personeli, % 40.0’i özel muayenehane sahibi ve % 10.0’u öğretim veya araştırma faaliyetlerinde ⁹⁰ buldukları belirtilmektedir. Ayrıca Dirican, “Türk Hekimlerinin Düşünüş ve Davranışları ve Toplum Sağlığına Etkileri” adlı ve 1967 tarihli araştırması⁹¹ ile konuyu yeniden ele almıştır.

1971 yılında ABD’ne giden ve araştırmalar yapan Türk Tabipler Birliği Başkanı Atabek, ABD’deki Türk doktor sayısının 600–700 arasında olduğunu ve doktorların yurt dışına gitme nedenlerini; gelecek endişesi ve belirsizlikler, çalışma şartları ve kişiliklerini yıpratıcı düzen, toplumsal, ekonomik ve mesleki durumlarındaki olumsuzluk, orantısızlıklar ve ABD’de çalışmanın çekici yönleri ise doktorluk kişiliğinin güçlü hissedilişi, teknik olanaklardan tıpta yararlanmanın büyük avantajı, mesleki gelişmenin tatmin edici olması ve ABD’de mevcut refahın verdiği güven⁹² şeklinde sıraladıklarını belirtmiştir.

ABD’de “Education and World Affairs” adlı kuruluşun, Ülkeler arası Kabiliyet Göçü (International Migration of Talent) adlı araştırma projesi için 1968 yılında Kösem

⁸⁹ Mahmut Tezcan, “Beyin Göçü ve Türkiye”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 4, S. 3, Eylül 1971, s. 54–55.

⁹⁰ Donald C. Ferguson, Rahmi Dirican, “The Turkish Medical Graduate in America: 1965 – A Survey of Selected Characteristics”, **The Turkish Journal of Pediatrics**, July 1968, Vol. 8, No. 3, s. 176–190.

⁹¹ Rahmi Dirican, “Türk Hekimlerinin Düşünüş ve Davranışları ve Toplum Sağlığına Etkileri”, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi, Erzurum, 1967, s. 34–38.

⁹² Erdal Atabek, “Amerika’da Türk Hekimleri”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Şubat 1971, s. 2’den Tezcan, “Beyin Göçü ve Türkiye”, **a.g.e.**, s. 57.

tarafından mühendis ve mimar odaları kayıtları esas alınarak hazırlanan rapor, Türkiye'den yurt dışına mühendis göçü ile ilgili bilgiler vermektedir.

Bu araştırmaya göre, 1968 yılı içinde 975 Türk mühendis ve mimar yurt dışına gitmiştir. Bu sayı çeşitli odalara kayıtlı toplam 17.233 mimar ve mühendisin % 5.6'sını oluşturmaktaydı. Bu sayıya, odalara bilgi vermeden yurt dışına gidenler ve yurt dışında öğrenimlerini bitirdikten sonra dönmeyenler dahil değildir ki bunların sayısının da hayli fazla olduğu belirtilmektedir. Ancak, odalar tahmini olarak bütün mühendislerin yaklaşık % 10'unun yurt dışında olduğunu belirtmişlerdir. Bunların çoğu da mimar, elektrik ve makine çok azı da maden, kimya ve inşaat mühendisleridir. Bunun sebebinin yurt için, yurt dışındaki iş imkânları ile ilgili olduğu belirtilmektedir. Yurt dışına göç ile giden mimar ve mühendislerin en fazla 1946–1965 yılları arasında (% 68.8) göç ettikleri bunun nedenlerinin de; batı ülkeleri ile her türlü alanda ilişki artışının bu yıllarda olması, Türkiye'de yabancı firmaların iş imkânlarının artışı, Türkiye'deki siyasal istikrarsızlıkların bu döneme rastlaması, bu dönemde iş hacmindeki istikrarsızlıklar olduğu, Türkiye'den göç eden mimar ve mühendislerin % 73'nün 1960'dan sonra göç ettiği ve göçün hızlandığı, göç edilen başlıca ülkelerin ABD, Batı Almanya, İsviçre, Fransa ve İngiltere olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, yurt dışına göçün sebepleri bireylerin rahat ve güvenlik içinde yaşama arzuları başta olmak üzere bireyin kendisinden ve içinde yaşadığı toplumun sosyo–ekonomik koşullarının yarattığı nedenler olduğu belirtilip nedenler; ücretler, genç kuşakların başka ülkeleri görme, farklı yaşantıya sahip olma, yabancı dil öğrenme, teknolojik bilgi ve imkânlar, yurt dışında özellikle öğrenim sırasında yabancı ile evlilik şeklinde sıralanmıştır.⁹³

Üner tarafından yapılan bir çalışmada, Türkiye'den ABD'ne 1967 yılında göç ile giden bilim adamı, mühendis ve doktorların yatırım değerleri hesaplanmıştır. Bakım ve idame masrafları, okul masrafları, öğrenim süresince çalışma hayatı boyunca vazgeçilmiş gelirleri içine alan hesaplama sonucunda, paranın 1965 yılı değerine göre, yaklaşık olarak kişi başı 90.000 \$ bulunmuştur. Bu birim 1967 yılında Türkiye'den ABD'ne beyin göçü ile giden 203 bilim adamı, mühendis ve doktora uygulanmış ve zikredilen yılda Türkiye'nin bu göçten doğan maddi kaybının 18.270.000 \$ olduğu hesaplanmıştır.⁹⁴

⁹³ Kösemen, *a.g.e.*, s. 192-193.

⁹⁴ Hasan Üner, *The Economic Impact of the Outflow of High-Level Manpower from Turkey to the United States*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), The George Washington University, 1968, s. 246–254'den aktaran Oğuzkan, *Yurt Dışında Çalışan Doktorlu Türkler...*, *a.g.e.*, s. 18.

Oğuzkan tarafından, Kasım 1968'de Türkiye'de aslı veya sürekli görevi olmaksızın, kendi iradeleri ile Türkiye'den başka ülkelere göç etmiş tıp doktorları dışındaki doktoralı bilim adamları ile doktoralı meslek sahiplerinin şahsi ve mesleki özellikleri ile göçte rol oynaması muhtemel sosyal ve ekonomik sebepler, şart ve şekilleri konusunda bilgi edinmek amacıyla güden açılımlı bir çalışma yapılmıştır. Anket yolu ile yapılan çalışmaya uygun 217 kişi tespit edilmiş ancak çalışmada 150 kişiden cevap alınıp değerlendirilmiştir.

İncelenen grubun % 91.3'ü erkek, % 8.7'si kadın, yaşları 28–63 arasında değişmekte ve ortalama yaş 40.4, % 92.7'si Türkiye'de doğmuş ve % 83.3'ü evlidir olarak belirtilmiştir. Katılımcılar ortalama üç yabancı dil bilmektedirler. Yabancı dille eğitim–öğretim görenler ortaokul düzeyinde % 36.7, lise düzeyinde ise % 34.0'tür. Türkiye'de lisans ve yüksek lisans derecesi almış olanların oranı sırası ile % 39.3 ve % 31.3'tür. Buna karşılık yabancı bir ülkede lisans derecesi alanların oranı % 26.0, yüksek lisans derecesi alanların oranı ise % 34.0'tür. Doktora derecesini Türkiye'de alanların oranı % 16.0, yurt dışında alanların oranı ise % 81.3'tür. Ayrıca grubun % 12.0'si birden fazla lisans, yüksek lisans veya doktora derecesine sahiptir.⁹⁵

Herhangi bir yerden burs almaksızın, çalışarak veya kişisel–ailevi imkânlar ile yüksek öğrenim giderlerini karşılayanların toplam oranı, doktora öncesi dönemde % 51.3, doktora döneminde ise % 61.4'ü bulmaktadır. Grubun % 38.0'i temel bilimler, % 38.7'si mühendislik, % 13.3'ü sosyal bilimler ve psikoloji, % 5.3'ü tarım, % 3.3'ü beşeri bilimler ve güzel sanatlar, % 0.7'si tıp ve diğer alanlardandır. Temel bilimlerde en çok yığılmanın fizik, mühendislikte inşaat, sosyal bilimlerde ise ekonomi alanlarıdır.

İncelenen grubun % 23.3'ü geçmişte ve halen herhangi bir akademik unvana sahip olmamıştır. Geri kalanların dörtte üçünden fazlası çeşitli akademik unvana sahiptir. % 25.3'ü profesör, % 22.0'si doçent, % 14.7'si yardımcı profesör unvanına sahiptir. Bu üç unvandan birine sahip olanların oranı, grubun % 62.0'sini bulmaktadır. % 8.7'si asistan, % 23.3'ü akademik unvansızdır. En son akademik unvanını ABD'de alanların oranı % 46.7, Türkiye'de alanların oranı ise % 17.3'tür.

Grubun % 62.0'si bir üniversite veya yüksek okulda, % 18.0'i özel sanayi veya ticaret kurumunda, % 12.0'i üniversite, yüksek okul ile devlet hastanesi hariç sivil devlet teşkilatında, % 4.7'si milletler arası teşekküllerde, % 1.3'ü şahsi işinde, % 1.3'ü hastane,

⁹⁵ Oğuzkan, *Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler...*, a.g.e., s. 61–68.

% 0.7'si askeri teşkilatta çalıştıklarını belirtmişlerdir. Araştırma sırasında incelenen 150 yüksek vasıflının yıllık brüt ücretinin ortalama 13.900 \$ (166.800 TL.) olduğu hesaplanmıştır.⁹⁶

Araştırmada Türkiye'den göçle giden doktoralı yüksek vasıflıların, kendilerini yurt dışına çeken, Türkiye'den kendilerini iten ve yurt dışında kendilerini tutan faktörlerin neler olduğuna dair verdikleri cevaplar ile elde edilenlerin birinci dereceden sıralaması şöyledir:

Çekici faktörler; % 8.7 ekonomik, % 62.7 meslekî, % 9.3 sosyo-kültürel, % 8.0 siyasi, % 1.3 şahsi-ailevi, % 1.3 diğer ve % 8.7 bilinmeyen. İtici faktörler; % 13.3 ekonomik, % 46.7 meslekî, % 8.0 sosyo-kültürel, % 8.0 siyasi, % 11.3 şahsi-ailevi, % 1.3 diğer ve % 11.3 bilinmeyen. Tutucu faktörler; % 12.7 ekonomik, % 52.0 meslekî, % 12.0 sosyo-kültürel, % 2.0 siyasi, % 12.7 şahsi-ailevi ve % 8.7 bilinmeyen.⁹⁷

Çekici, itici ve tutucu faktörlerin üçünde de katılımcıların belirttiklerine göre yapılan önem sıralamasında birinci önem derecesi sahip olanın mesleki faktörler olduğu görülmektedir. Katılımcıların göç sebepleri ve bunların etkilerine ilişkin verdikleri cevapların, önem derecesine bakılmaksızın faktörlerin yaygınlığına göre elde edilen sıralamaları Tablo 2.36'da görülmektedir.

Tablo 2-36: Turhan Oğuzkan Araştırması (1968): Göç Kararında Çekici, İtici ve Tutucu Faktörler Sıralaması (%)

Faktörler	Çekici	İtici	Tutucu
Ekonomik	10.2	10.7	14.9
Meslekî	54.4	46.0	41.1
Sosyo-Kültürel	11.3	8.9	12.2
Siyasi	5.8	5.1	1.8
Şahsi-Ailevi	1.8	6.7	9.3
Diğer	0.7	0.7	1.6
Bilinmeyen	15.8	22.0	19.1
Toplam	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Turhan Oğuzkan, *Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler: Türkiye'den Başka Ükelere Yüksek Seviyede Eleman Göçü Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara: ODTÜ, Fen ve Edebiyat Fakültesi Yayın No: 23, Başnur Matbaası, 1971, s. 84-88, Tablo 22, 23 ve 24'deki verilerden oluşturulmuştur.

Tabloda da görüldüğü gibi çekici, itici ve tutucu üç grup içinde de, meslekî faktörler birinci, ekonomik faktörler ikinci ve sosyo-kültürel faktörler üçüncü sırada yer almakta, siyasi faktörler çekici ve itici grupta dördüncü, şahsi-ailevi faktörler ise itici ve tutucu grupta dördüncü sırada yer almaktadır.

⁹⁶ Oğuzkan, *Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler...*, a.g.e., s. 69-71, 76, 78, 82.

⁹⁷ A.e., s. 85-88.

Ekonomik ve meslekî faktörler; ihtisas alanında istihdam durumu, çalışma için gerekli maddi imkânlar ve araç-gereç, meslekte ilerleme durumu, ihtisas alanında daha ileri düzeyde yetiştirme imkânı, büyük bilim merkezleri ile yakın temas durumu, bilim ve ihtisas alanına gösterilen yüksek itibar, genel olarak bilimsel hava sosyal ve kültürel faktörler; sosyal ve kültürel hayat düzeyi, çalışma hayatındaki ilişkiler, yabancı kültüre karşı ilgi düzeyi siyasi faktörler; siyasi baskılar ve huzur alanlarından oluşmaktadır.⁹⁸

Türk beyin göçü ve yurt dışındaki Türk öğrenciler ile ilgili örneklem sayısı ve kapsamı en yüksek çalışma Nil Demet Güngör araştırmasıdır. Hedef kitlesi yurt dışında öğrenimlerini sürdürmekte olan lisans, yüksek lisans, doktora ve doktora sonrası öğrenciler ile en az lisans derecesine sahip, üniversite eğitilmiş iş gücü olarak belirlenen çalışmanın amacı, yurt dışında eğitim almakta olan öğrencilerin ve çalışan nitelikli Türk işgücünün özelliklerini, yurt dışına gitme nedenlerini, itici ve çekici faktörler ve bunların etkilerini ve dönme eğilimlerini belirlemektir. “Türkiye’den Yurt Dışına Beyin Göçü: Yurt Dışında Okuyan Öğrencilerin ve Yüksek Öğrenimli İşgücünün Dönme Niyetleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma” adlı doktora çalışması, 2001 yılı sonunda başlayıp 2003 yılının ilk yarısına kadar süren ve elektronik mektup yolu ile gerçekleştirilen anket uygulaması ile yapılmıştır. Bazı bölümlerde geçersiz ve/veya belirtilmeyenler olmakla birlikte toplam 1.103 öğrenci ve 1.224 yüksek vasıflı çalışandan cevap alınmış ve değerlendirilmiştir.

En az lisans derecesine sahip yurt dışında çalışan yüksek vasıflı Türkler ile ilgili bulgular kısaca şöyle özetlenebilir:

Araştırmaya katılan profesyonellerin 345’i kadın ve 879’u erkektir. Yaşları 21–50 üstü yaşlara kadar dağılım göstermekte ancak yığılma % 31.0 ile 26–30, % 26.1 ile 31–35 ve % 12.1 ile 36–40 yaş aralıklarındadır. 1178 kişinin verdiği cevaba göre katılımcıların % 35.1’i bekâr (414 kişi), % 6.1’i dul (72 kişi) ve % 58.7’si (692 kişi) evlidir. Yurt dışında bulunma süreleri 1–30 yıl arasında değişmekte, sayıları azda olsa 30 yıldan fazla süredir yurt dışında kalan katılımcıların bulunduğu ve 1–5 ile 6–10 yıllar arasında yığılma olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 69.9’u (856 kişi) ABD’de, % 6.1’i (75 kişi) Kanada’da, % 5.1’i (62 kişi) Almanya’da, % 3.9’u (48 kişi) İngiltere’de, % 2.8’i (34 kişi) Avustralya’da bulunmakta ve diğer ülkeler değişen oranlar ile bunları takip etmektedir.⁹⁹ Büyük

⁹⁸ A.e., s. 149–153.

⁹⁹ Nil Demet Güngör, “Brain Drain From Turkey: An Empirical Investigation of the Determinants of Skilled Migration and Student Non-Return”, (Unpublished Ph. D. Thesis), Department of Economics, Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara, 2003, s. 227–229.

çoğunluğun ABD’de bulunduğu dikkat çekmektedir.

Katılımcılardan 1.082 kişi lisans derecesini Türkiye’de bir üniversiteden, 141 yurt dışında bir üniversiteden almış, bir kişide belirtmemiştir. Türkiyede lisans derecesi alanların % 33.5’i ODTÜ, % 16.9’u Boğaziçi, % 11.2’si İTÜ, % 5.8’i Bilkent, % 4.3’ü İstanbul, % 4.2’si Hacettepe, % 2.4’ü Ankara, % 1.9’u Marmara, % 1.8’i Ege, % 1.6’sı Yıldız Teknik ve % 4.9’u bunlar dışında diğer bir üniversiteden lisans derecesi almışlardır. Katılımcıların alanları; % 3.3’ü mimarlık ve şehir planlaması, % 17.1’i ekonomi ve yönetim bilimleri, % 1.3’ü eğitim bilimleri, % 63.2’si mühendislik ve teknik bilimler, % 0.7’si dil, % 4.4’ü tıp ve sağlık bilimleri, % 3.6’sı sosyal bilimler ve % 0.2’si sanattır. Profesyonellerin 275’i lisans, 497’si yüksek lisans ve 452’si doktora derecelerine sahiptir. % 55.9’u lisans, % 29.8’i yüksek lisans ve % 14.4’ü doktora derecesini olmak üzere 383 kişi bu dereceleri Türkiye’de, % 7.3’ü lisans, % 45.5’i yüksek lisans ve % 47.2’si doktora derecesi olmak üzere 841 kişi bu dereceleri yurt dışında almıştır.¹⁰⁰

Araştırmaya katılanların büyük bir kısmının (599 kişi) yabancı dille (İngilizce) öğretim yapan ODTÜ, Boğaziçi, Bilkent Üniversiteleri gibi nitelikli üniversitelerden ayrıca 141 kişinin (% 11.5) ise yabancı bir üniversiteden mezun olmaları dikkat çekmekte ve bunun ile yüksek vasıflı Türk profesyonellerin % 79.9’unun ise ABD, Kanada ve İngiltere’de bulunmalarının önemli bir ilişkisi olduğunu göstermekte, düşündürmektedir. Yurt dışında çalışmakta olan Türklerin büyük kısmının (% 63.2) çalışma alanı mühendislik ve teknik bilimleridir.

Araştırmaya katılanlar (1.196 Kişi) yurt dışına gitmelerindeki en önemli nedenlerini; yurt dışı çalışmalarının sağlayacağı avantaj ve prestij (% 18.0), diğer nedenler (% 12.6), yeni bir kültürü tanıma isteği (% 12.0), yaşam biçimi (% 11.7), Türkiye’de araştırma ve ekipman bakımından yetersiz imkânlar (% 10.3), iş koşulları (% 7.8), politik çevre, problemlerden uzaklaşma isteği (% 7.1), aile ve eş ile yakın olma isteği (% 6.5), çocuklar için daha iyi bir gelecek, çevre (% 6.3), özel programının Türkiye’de olmaması (% 3.4), istihdam problemleri, işsizlik (% 2.4), dil öğrenme ve geliştirme (% 1.8) şeklinde sıralamışlardır.¹⁰¹

Katılımcılar Türkiye’den kendilerini iten faktörleri; düşük meslekî gelir (% 68.4), mesleğinde gelişme ve yükselme olanaklarının azlığı (% 61.7), uzmanlık alanında iş

¹⁰⁰ Güngör, **a.g.e.**, s. 137, 138, 97, 98, 232–236.

¹⁰¹ **A.e.**, s. 99–101.

olmaması veya azlığı (% 53.0), alanımda kendimi daha ileri düzeyde geliştirme olanaklarının azlığı (% 36.1), alanımda büyük araştırma, bilim merkezlerinden uzak bulunmak (% 39.5), iş kurmak için gerekli maddi destek ve finansmanın bulunmaması (% 29.1), toplumsal ve kültürel yaşamın doyurucu olmayışı (% 24.6), bürokratik engeller ve kurumların iyi işlemeyişi (% 79.4), siyasi baskı ve huzursuzluklar (% 64.7), sosyal güvenliğin yetersizliği (% 59.0), ekonomik istikrarsızlık ve belirsizlik (% 83.7) ve diğerleri (% 11.9) şeklinde ve yurt dışına çeken faktörler ise; yüksek mesleki gelir (% 79.1), mesleğimde yükselme olanağının daha fazla olması (% 76.1), daha iyi iş ortamı (% 71.3), uzmanlık alanımda iş bulma olanağı (% 65.9), alanımda kendimi geliştirme ve daha ileri seviyede yetiştirme olanağı (% 69.9), herşeyin sistemli ve düzenli olması (% 76.4), daha doyurucu toplumsal ve kültürel yaşam (% 26.6), büyük bilim ve yenilik merkezlerine yakınlık (% 42.0), eşimin işinin orada olması ve orada kalmayı tercih etmesi (% 31.0), çocuklarım için daha iyi eğitim fırsatları (% 37.4), başladığım bir projenin devam etmesi (% 15.2) ve diğer (% 4.8) şeklinde sıralamışlardır.¹⁰²

Yurt dışındaki Türk profesyonellerin Türkiye'ye dönme niyet ve eğilimleri, çalışma alanları, nedenleri, kalma süreleri, sürele göre dönüş planları, ilk baştaki düşüncelerine göre ayrı ayrı belirlenmiştir.

Yurt dışındaki yüksek vasıflılar (1.224 kişi) bugünkü dönme niyetlerini; planladım, planlı bir şekilde kesinlikle dönerim (% 4.4), dönüşüm konusunda bir plan yok ama dönerim (% 22.2), muhtemelen dönerim (% 34.0), istemesemde mecburen dönerim (% 32.8), kesinlikle dönmem (% 6.6) şeklinde belirtmişlerdir. Dönme konusundaki niyetlerini, kesin dönerim ve dönerim şeklinde belirtenler geri dönmeyi düşünenler, dönmem konusunda emin değilim ve asla dönmem şeklinde belirtenler ise dönmeyi düşünmeyenler şeklinde alınıp ve mesleklerine göre bakıldığında; geri dönmeyi düşünenler; iş ve finans (% 32.2), bilgisayar ve mühendislik (% 30.6), sosyal ve yaşam bilimleri (% 28.9), mimarlık ve mühendislik (% 27.8), diğer (% 26.5), yöneticilik (% 25.7), eğitim (% 20.2) dönmeyi düşünmeyenlerin ise iş ve finans (% 27.6), bilgisayar ve mühendislik (% 34.1), sosyal ve yaşam bilimleri (% 38.6), mimarlık ve mühendislik (% 37.2), diğer (% 59.2), yöneticilik (% 39.1), eğitim (% 47.2) eğilim içinde oldukları görülmektedir. Ayrıca, yurt dışındaki kalış süreleri ile dönme eğilimleri arasında bir ilişki bulunmuştur. Kalış süreleri

¹⁰² Aysıt Tansel, Nil Demet Güngör, "Türkiye'den Yurt Dışına Beyin Göçü: Ampirik Bir Uygulama", **II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniv. İİBF, İstanbul: Beta Yayınevi, 2003, s. 697-708 & Güngör, a.g.e., s. 118.

artıkça dönüş eğilimlerinde azaldığı, 1-5 yıl kadar kalanların dönme konusundaki düşünceler olumlu iken kalma süreleri 5 yıldan fazla olanların dönüş eğilimlerinin zayıfladığı görülmüştür. Yurt dışındaki yüksek vasıflı Türklerin yaklaşık olarak % 46'sı yakını çok uluslu şirketlerde, % 17'si özel firmalarda, % 22'si üniversitelerde, % 3'ü araştırma merkezlerinde, % 3'ü hastane, sağlık merkezlerinde çalışmakta oldukları belirtilmiştir.¹⁰³

2.3.2.2. Türkiye'den Yurt Dışına Eğitim Amaçlı Giden Öğrenciler ve Nedenleri ile Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Çalışmalar

Türkiye'den yurt dışına eğitim amaçlı giden öğrenciler ile ilgili olarak çeşitli dönemlerde yapılmış, Kurtuluş ve Güngör tarafından yapılmış, kapsam ve içerik bakımından önemli başlıca iki alan çalışması söz konusudur.

“ABD'deki Türk Öğrencilerinin Yurda Dönüş Eğilimleri Araştırması” Berrak Kurtuluş tarafından 1991 yılında, ABD'deki Türk öğrencilerinin öğrenimleri sonrası Türkiye'ye dönüş eğilimlerini belirlemek amacı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini, araştırma yapıldığı sırada ABD'de yüksek öğrenim kurumlarında lisans, lisans sonrası seviyelerde öğrenim görmekte olan ve yabancı dil kurslarına kayıtlı olan Türk öğrencileri oluşturmaktadır. Hangi seviyede eğitim alıyor olursa olsun, öğrencilerin Türkiye'de özel veya kamu kurumunda görevli olup ABD'de izinli bulunup bulunulmama ve kendi imkânları ile ABD'ne gelip gelmeme durumuna göre bir ayrım yapılmıştır. Araştırma soruların altı grupta toplandığı bir anket ile yapılmış ve uygulama sonucu 90 öğrenciden alınan cevaplara göre öğrencilerin özellikleri ve eğilimleri tahlil edilmiştir.

İncelenen grubun % 87.8'i erkek, % 12.2'si kadındır. Yaş aralığı 18-45, medyan yaş 25, % 9.0'u yaşını belirtmemiş ve grubun % 66.7 gibi çoğunluğu bekârdır. Katılımcıların % 27.7'sinin İTÜ, % 9.6'sının yurt dışındaki bir üniversiteden, % 7.2'sinin ODTÜ, % 7.2'sinin İ. Ü, % 6.0 Boğaziçi, % 4.8'inin Marmara Üniversitesi'nden lisans derecelerini aldıkları ve değişen yüzdeler ile diğerlerinin bunları takip ettikleri görülmektedir. Katılımcıların ABD'de % 7.8'inin lisans, % 28.9'unun yüksek lisans, % 31.1'inin doktora, % 24.5'inin İngilizce programlarına, % 6.6'sının bunlar dışında bir programa devam ettikleri, katılımcıların en son elde ettikleri diplomaların % 4.4'ünün doktora, % 34.5'inin yüksek lisans, % 52.2'sinin lisans, % 7.8'inin lise diploması olduğu

¹⁰³ Güngör, a.g.e., s. 107, 140-146, 246.

ve katılımcıların 562.2'sinin doktora, % 17.8'i yüksek lisans, % 3.3'ünün lisans ve % 16.7'sinin bunlar dışında bir derece elde etmeyi planladıkları belirtilmiştir. Yine katılımcıların % 42.9'unun ABD'de bir üniversitede, % 11.4'ünün İTÜ, % 8.5'inin Boğaziçi, % 8.5'inin İ. Ü, % 5.7'si Dokuz Eylül, % 2.9'unun Ankara, % 2.9'unun Bilkent, % 2.9'unun Hacettepe, % 2.9'unun İnönü Üniversiteleri'nde lisans sonrası eğitim-öğretim gördükleri, % 11.4'ünün bunu belirtmediği ve öğrencilerin alanların alanlarına göre % 1.1'inin tarım, % 7.8'inin yönetim ve iş idaresi, % 2.2'sinin eğitim, % 32.2'sinin mühendislik, % 2.2'sinin Güzel sanatlar ve uygulamalı sanatlar, % 1.1'inin tıp, % 3.3'ünün beşeri bilimler, % 4.5'inin matematik ve bilgisayar bilimleri, % 6.7'sinin fizik ve yaşam bilimleri, % 13.3'ünün sosyal bilimler, % 24.5'inin yoğun İngilizce programları dağıldığı görülmektedir.¹⁰⁴ Katılımcıların % 66.7 gibi önemli kısmının daha serbest hareket edebilme durumuna sahip bekârlardan oluşması, ABD'de % 31.1 ile en çok doktora programına devam edenlerin bulunması, burada elde edilmesi hedeflenen derecenin de yine doktora (% 62.2) olduğu, % 42.9 gibi önemli kısmının ABD'de lisans sonrası eğitim almaları ve % 32.2'sinin mühendislik alanında eğitimlerini sürdürmeleri dikkat çekmektedir.

Araştırmaya katılan Türk öğrencilerin % 45.6'sı kaliteli eğitim, % 17.8'i burs imkânları, % 10.0'u ABD'ni tanıma isteği, % 8.9'u arkadaş tavsiyesi ve % 16.6'sı bunlar dışındaki bir neden ile ABD'deki bir eğitim-öğretim kurumunu seçtiklerini belirtmişlerdir. ABD'de kalışlarını nasıl finanse ettikleri sorusuna öğrenciler % 53.3'ü Türk üniversite veya hükümeti, % 15.6'sı kişisel ve aile, % 10.0'u ABD üniversiteleri, % 1.1'i uluslararası kuruluş ve % 20.0'si bunlar dışında diğer bir kaynaktan destek aldıkları şeklinde cevap vermişlerdir. İncelenen grubun % 47.8'i öğrenimleri sırasında ABD'de istihdam imkânı bulunduğunu belirtmiştir. Çalışanların ise % 69.7'sinin üniversitelerde, % 14.0'ünün özel, % 4.7'sinin kamu sektöründe, diğer diyen % 7.0'lik grubun ise kendi işinde çalıştığı ve % 4.6'sının ise belirtmediği görülmüştür. Çalışanların ancak % 9.3'ünün tam gün çalıştığı, yarısının mesleği ile ilgili bir alanda istihdam edildiği, % 25.6'sının yarım günlük bir işte çalıştığı, bunlar içinde % 45.5'nin araştırmacı veya araştırmacı asistanı gibi pozisyonlarda bulunduğu, yine çalışanların % 62.8'inin öğrenci statüsünde öğrenci asistanı olarak veya üniversitelerin rehberlik, kütüphane ve kayıt işleri gibi hizmet birimlerinde çalıştıkları, % 2.3'ünün ise mevsimlik işlerde çalıştıkları belirtilmiştir.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Kurtuluş, **Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü, a.g.e.**, s. 156-163.

¹⁰⁵ Kurtuluş, **Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü, a.g.e.**, s. 76-85, 159-164.

ABD'ne öğrencilerin gelmeleri çok çeşitli sebebe bağlı iken araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu (% 45.6) ABD ve bu kurumda daha nitelikli eğitim verilmesi nedeniyle tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Toplam grubun % 53.3'ü buradaki masraflarını Türk hükümeti veya üniversitelerinden aldıkları burslarla karşıladıklarını belirtmişlerdir. Bu da araştırmaya katılan Türk öğrencilerin büyük çoğunluğunun kamu kurumlarından burslu olarak geldiklerini ve zorunlu hizmet nedeniyle dönmek zorunda oldukların göstermektedir.

İncelenen grupta yer ABD'deki Türk öğrencilerinin, eğitimleri sonunda Türkiye'ye dönme konusundaki eğilimlerine bakıldığında öğrencilerin % 53.3'ünün Türkiye'ye hemen döneceklerini, % 26.7'sinin bir süre daha ABD'de kalacaklarını, % 12.2'sinin kararsız olduklarını, % 4.5'inin ABD yerleşeceklerini ve % 3.3'ünün ise bu konuda görüş belirtmedikleri görülmektedir. Eğitimleri sonunda hemen Türkiye'ye dönme eğiliminde olan öğrencilerin % 36.2'si mecburi hizmet ve/veya iş sebebi ile, % 23.4'ü akraba ve/veya dost çevresinin etkisi ile, % 14.9'u çocuklarının Türkiye'de okutulması ve yetiştirilmesi isteği, % 12.7'si ABD'ne uyumsuzluk, % 9.6'sı Türkiye'ye hizmet etmek ve % 3.2'si ise Türkiye'de yüksek gelir getirici bir iş bulma ümidi gibi sebepler belirtmişlerdir. Eğitimleri sonunda bir süre daha ABD'de kalıp Türkiye'ye döneceklerini belirtenlerin (% 26.7) % 42.9'u ABD'de çalışarak maddi birikim sağlama, % 38.1'i iş tecrübesi kazanma, % 14.3'ü çocukların tahsilinin bitimini bekleme ve % 4.7'sinin ise bunlar dışında bir sebep belirtmişlerdir. Belirtilen bu sebeplerden dolayı bir süre ABD'de kalıp daha sonra Türkiye'ye döneceklerini belirtenler (% 26.7) Türkiye'ye hizmet şuuru (% 33.3), Türkiye'ye ait olma duygusu (% 23.4), aile ve/veya arkadaş, dost çevresinin etkisi (% 20.0), çocuklarını Türkiye'de yaşatmak (% 13.3) ve mecburi hizmet mükellefiyeti (% 10.3) gibi nedenleri dönüş nedeni olarak belirtmişlerdir. Eğitimleri sonunda Türkiye'ye dönmeyip ABD'ne yerleşeceklerini belirtenlerin (% 4.5) ise Türkiye'de bilimsel çalışma imkânlarının yetersizliği (% 50.0), Amerikan sosyo-kültürel hayatına alışma ve bu hayatın benimsenmesi (% 33.3) ve Türkiye'de eğitiminin ve mesleğin gerektirdiği seviyede gelir getirici bir iş bulamayacağını düşünme (% 16.7) sebeplerini belirttikleri görülmektedir.¹⁰⁶

Yurt dışındaki Türk öğrenciler üzerinde yapılan diğer çalışma ise Nil Demet Güngör çalışmasıdır. Evreni yurt dışında öğrenimlerini sürdürmekte olan lisans, yüksek lisans, doktora ve doktora sonrası öğrenciler olan çalışmanın amacı ise yurt dışında eğitim

¹⁰⁶ Kurtuluş, **Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, a.g.e., s. 98-104.

alamakta olan öğrencilerin özelliklerini, eğitim için yurt dışına gitme nedenlerini, itici ve çekici faktörler ve bunların etkilerini ve dönme eğilimlerini belirlemektir. Araştırmada ihtisas alanı kısıtlaması yapılmamış, çalışmaya tüm öğrenim dalları dahil edilmiştir. “Türkiye’den Yurt Dışına Beyin Göçü: Yurt Dışında Okuyan Öğrencilerin ve Yüksek Öğrenimli İşgücünün Dönme Niyetleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma” adlı doktora çalışmasının öğrenciler ile ilgili olan ve ikinci alan çalışması kısmını oluşturan çalışma, 2001 yılı sonunda başlayıp 2003 yılının ilk yarısına kadar sürmüş ve çalışmada kullanılan veriler internet üzerinden elektronik mektup yolu ile gerçekleştirilen bir anket çalışması ile toplanmıştır. Bazı bölümlerde geçersiz ve/veya belirtilmeyenler olmakla birlikte toplam 1.103 öğrenciden alınan cevaplar değerlendirilmiştir.

Yurt dışındaki Türk öğrenciler ile ilgili olarak yapılan söz konusu çalışma ile elde edilen bulgular kısaca şöyle özetlenebilir:

Araştırmaya katılan yurt dışındaki Türk öğrencilerin 427’si kadın ve 676’sı erkektir. Yaşları 18–45 arasında değişen öğrencilerin % 34.1’i 21–25, % 47.9’u 26–30 ve % 13.2’si 31–35 yaş aralıklarında yığılma göstermektedir. 1096 öğrencinin verdiği cevaplara göre katılımcıların % 70.9’u (777 kişi) bekâr, % 2.0’si (22 kişi) dul ve % 27.1’i (297 kişi) evlidir. Yurt dışında bulunma süreleri 1–7 yıl arasında değişmekte, katılımcıların % 11.0’i 6 aydan fazla, % 12.4’ü 6–12 ay, % 27.6’sı 1–2 yıl, % 28.1’i 3–4 yıl, % 13.9’u 5–6 yıl ve % 7.1’i yaklaşık 7 yıl sürelerle yurt dışında bulunmakta ve katılımcıların çoğunluğunun 1–2 ve 3–4 yıldır yurt dışında bulunduğu gözlenmektedir. Bulunulan ülkelere göre dağılımlarına bakıldığında ise öğrencilerin % 85.6’sının (944 kişi) ABD’de, % 3.6’sının (40 kişi) Kanada’da, % 3.5’inin (39 kişi) İngiltere’de, % 2.0’sinin (22 kişi) Almanya’da, % 1.2’sinin (13 kişi) Japonya’da, % 0.8’inin (9 kişi) Fransa’da, % 0.7’sinin (8 kişi) Avusturya’da, % 0.7’sinin (8 kişi) Avusturya’da, % 0.5’inin (6 kişi) Belçika’da, % 0.5’inin (5 kişi) Finlandiya’da, % 0.4’ünün (4 kişi) Hollanda’da, % 0.3’ünün (3 kişi) İsviçre’de, % 0.1’inin (1 kişi) İtalya’da ve % 0.1’inin (1 kişi) İsyanya’da olduğu görülmektedir.¹⁰⁷ Yurt dışında bulunan yüksek vasıflıların dağılımında olduğu gibi araştırmaya katılan yurt dışındaki Türk öğrencilerin büyük çoğunluğunun yine ABD’de bulunması ve büyük çoğunluğunun (% 47.9) 26–30 yaşlarında olması, % 70.9’unun bekâr olması dikkat çekmektedir.

Araştırmaya katılan 993 öğrencinin verdiği cevaplara göre yurt dışında eğitim

¹⁰⁷ Güngör, a.g.e., s. 227–228.

almakta olan Türk öğrencilerinin % 32.9'u (318 kişi) ODTÜ, % 17.5'i (169 kişi) Boğaziçi, % 11.2'si Bilkent (108 kişi), % 6.4'ü (62 kişi) İTÜ, % 4.5'i (43 kişi) İ. Ü., % 4.2'si (41 kişi) Ankara, % 3.6'sı (35 kişi) yabancı bir üniversiteden % 3.5'i (34 kişi) Hacettepe, % 2.9'u (28 kişi) Marmara, % 1.7'si (16 kişi) Yıldız Teknik, % 1.6'sı (15 kişi) Dokuz Eylül ve % 1.6'sı (15 kişi) Koç Üniversiteleri'nden lisans derecesini almıştır. Değişen oranlarda diğer üniversitelerden lisans derecesi alanlar bu üniversiteleri takip ettiği ve 26 katılımcının lisans derecesini hangi üniversiteden aldığını belirtmediği görülmektedir. İncelenen grupta yer alan ve alanlarını belirten 993 öğrencilerin % 1.6'sı mimarlık ve şehir planlamacılığı, % 18.0'i ekonomi ve yönetim bilimleri, % 6.0'sı eğitim bilimleri, % 50.8'i mühendislik ve teknik bilimler, % 1.5'i dil, % 12.8'i matematik ve doğa bilimler, % 2.8'i tıp ve sağlık bilimleri, % 4.8'i sosyal bilimler ve % 0.5'i sanat alanlarına sahiptir. % 1.1'i alanını belirtmemiştir. Yurt dışındaki Türk öğrencilerinin % 10.8'i (116 kişi) lisans, % 27.5'i (303 kişi) yüksek lisans, % 56.7'si (625 kişi) doktora ve % 5.1'i (56 kişi) doktora sonrası akademik düzeylerde eğitim almaktadır. Lisans eğitimi alan öğrencilerin (116 kişi) % 48.3'nün mühendislik ve teknik bilimler, % 31.0'inin ekonomi ve iletişim bilimleri alanında, % 6.0'sının matematik ve doğa bilimleri, yüksek lisans alan öğrencilerin (303 kişi) % 37.0'sinin mühendislik ve teknik bilimler, % 44.6'sının ekonomi ve iletişim bilimleri alanında, % 2.3'ünün matematik ve doğa bilimleri, doktora eğitimi alan öğrencilerin (625 kişi) % 45.9'unun mühendislik ve teknik bilimler, % 21.4'ünün ekonomi ve iletişim bilimleri alanında, % 15.8'inin matematik ve doğa bilimleri, doktora sonrası eğitim alan öğrencilerin (56 kişi) % 50.0'sinin mühendislik ve teknik bilimler, % 1.8'inin ekonomi ve iletişim bilimleri alanında, % 23.2'sinin matematik ve doğa bilimleri alanlarında eğitim aldıkları ve akademik alanlara göre eğitimi alınan diğer alanların azalan oranlar ile bunları takip ettiği görülmektedir.¹⁰⁸

Yurt dışında eğitim almakta olan ve araştırmaya katılan öğrencilerin % 61.6'sının (595 kişi) ODTÜ (% 32.9), Boğaziçi (% 17.5) ve Bilkent (% 11.2) gibi yabancı dille eğitim-öğretim yapan ve üniversiteler içinde önemli bir yere sahip olan üniversitelerinden lisans dereceleri almaları, tüm alanlar içinde katılımcıların % 50.8'inin mühendislik ve teknik bilimleri alanından olmaları, eğitim alanına göre akademik düzeylerin farklılaştığı ancak öğrencilerin tüm akademik düzeylerde yaklaşık % 50.0'sinin mühendislik ve teknik bilimler alanında eğitim almaları ve tüm akademik düzeyler içinde yurt dışındaki öğrencilerin % 56.7'sinin doktora düzeyinde eğitim alıyor olmalarının yurt dışında

¹⁰⁸ Güngör, a.g.e., s. 97, 232-238.

çalışmakta olan yüksek vasıflı Türklerin ve genel olarak beyin göçü ile giden yüksek vasıflıların ve yurt dışında eğitim yapan tüm öğrencilerin özellikleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Yurt dışında eğitim almakta olan Türk öğrenciler, masraflarını çeşitli kaynaklardan sağladıkları maddi destekler ile sürdürmektedirler. Finansman kaynaklarına göre yurt dışındaki öğrencilerin dağılımları Tablo 2.37’de yer almaktadır.

Tablo 2-37: Nil Demet Güngör Araştırması: Yurt Dışındaki Türk Öğrencilerin Finansman Kaynaklarına Göre Dağılımları (%)

FİNANSMAN KAYNAKLARI	ORANI (%)
Öğretim yada araştırma asistanı maaşı	44.8
Birikimler yada aile desteği	33.4
Çalışılan üniversitenin finansal desteği	29.7
Yarı-zamanlı iş	23.0
MEB bursu	11.3
Diğer (kredi, tam-zamanlı iş vb.)	7.8
YÖK bursu	4.9
Diğer ulusal burs veya destek	3.9
Uluslararası burs yada finansal destek	3.6
TÜBA ve TÜBİTAK bursu	1.2
Fulbright bursu	0.7

Kaynak: Nil Demet Güngör, “Brain Drain From Turkey: An Empirical Investigation of the Determinants of Skilled Migration and Student Non-Return”, (Unpublished Ph. D. Thesis), Department of Economics, Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara, 2003, s. 124–125’deki veriler ile düzenlenmiştir.

Yurt dışında eğitim alan ve araştırmaya katılan öğrencilerin % 44.8’inin öğrenim gördüğü kurumda öğretim veya araştırma asistanı olarak çalıştığı ve bunun karşılığında aldığı ücretle masraflarını karşıladığı, % 33.4’ünün kendi birikimleri veya aile desteği aldığı, % 29.7’sinin çalışılan üniversiteden aldığı ücretle yurt dışındaki eğitimini sürdürdüğü, % 23.0’ünün yarım zamanlı olarak çalıştığı görülmektedir. Bunlar içinde Türkiye’de MEB, YÖK, TÜBA ve TÜBİTAK gibi kurumlardan hizmet karşılığı burs alanların oranı % 17.4’tür. Bu durum, yurt dışında öğrenim gören Türk öğrencilerin büyük kısmının öğrenimlerini kendileri finanse eden özel öğrenciler olduklarını göstermektedir. Zorunlu hizmet karşılığı alınan (% 17.4) bursun % 11.3’ünün MEB, % 4.9’unun YÖK ve % 1.2’sinin TÜBA ve TÜBİTAK tarafından verildiği anlaşılmaktadır.

Devlet ya da özel kuruluşlar tarafından öğrenimleri finanse edilmekte olan öğrencilerin bir kısmı çalışmalarını süresince ailelerinden de destek almaktadır. Anketi yanıtlayanların üçte biri ailelerinden finansal destek almakta yada önceki birikimlerini kullanmaktadır. Burs almadan öğrenim gören öğrencilerin bir kısmı öğrenimlerini büyük

oranda üniversite bünyesinde yarı zamanlı olarak çalışarak finanse etmektedir. Öğrenim kredileri, tam zamanlı işler ve eşlerin geliri diğer finansal kaynaklar olarak dikkat çekmektedir. Öğrenciler birden fazla finansman kaynağını belirtebildiklerinden verilerin toplamı yüzde yüzden fazladır.¹⁰⁹

Araştırmaya katılan yurt dışındaki Türk öğrencilerin, eğitim için neden yurt dışına gitme kararı aldıkları ile ilgili soruya karşılık elde edilen veriler Tablo 3.38’de yer almaktadır.

Tablo 2-38: Nil Demet Güngör Araştırması: Yurt Dışındaki Türk Öğrencilerin Eğitim İçin Yurt Dışına Gitme Nedenleri

NEDENLER	ORAN (%)
Yurtdışı eğitim-öğretimin sağladığı avantaj ve prestij	26.6
Çalışmak için gerekli kaynak, araç-gereç yetersizliği	17.7
Türkiye’de mesleğimde ilerleyebilmek için yurt dışında eğitim ve deneyim kazanma zorunluluğunun olması	14.6
Değişik yeni bir kültür deneyimi ve tanıma isteği	10.1
Uzmanlaşmak istediğim alanda program bulunmaması	7.5
Bulunulan ülkenin yaşam tarzını benimseyip tercih etme	5.9
Diğer	5.3
Çocuklarıma daha iyi ortam sağlama	3.6
İstihdam problemi ve iş bulamama	2.8
Siyasi ortamdan uzaklaşma isteği	2.5
Yabancı dil öğrenme veya geliştirme	1.9
Eş, yakınlarıyla beraber olma	1.6

Kaynak: Nil Demet Güngör, “Brain Drain From Turkey: An Empirical Investigation of the Determinants of Skilled Migration and Student Non-Return”, (Unpublished Ph. D. Thesis), Department of Economics, Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara, 2003, s. 101’deki veriler ile düzenlenmiştir.

Yurt dışında eğitim gören ve araştırmaya katılan öğrencilerin % 26.6’sı yurt dışında görülecek eğitim ve öğretimin ileride kendilerine sağlayacağı avantaj ve bunun bir prestij unsuru olması nedeni ile, % 17.7’si Türkiye’de çalışabilmeleri için gereken kaynak, araç-gereç yetersizliği nedeni ile, % 14.6’sı Türkiye’de mesleğinde ilerleyebilmesi için yurt dışında eğitim ve deneyim kazanmasının zorunlu olması gibi nedenlerle yurt dışında eğitim için karar aldığını belirtmişlerdir.

İtici faktörler, anavatanın bir kişiyi başka bir ülkeye göçe yönlendiren özellik ve koşulları çekici faktörler ise göç edilen veya etmesi düşünülen ülkenin cazip özellik ve

¹⁰⁹ Aysıt Tansel, Nil Demet Güngör, “Brain Drain from Turkey: Survey Evidence of Student Non-Return”, **Career Development International**, Special Issue on Career Development in the Middle East, Vol. 8, No. 2, 2003, s. 56-57 & Güngör, **a.g.e.**, s. 124-125.

koşulları olarak değerlendirilmektedir. Araştırmada yurt dışındaki Türk öğrencilere, kendilerini eğitim için yurt dışına iten ve çeken faktörleri önem derecesine göre belirtmeleri istenmiş, akademik düzeylere göre elde edilen veriler (1091 kişi) Tablo 3.39’da gösterilmiştir.

Tablo 2-39: Nil Demet Güngör Araştırması: Yurt Dışındaki Türk Öğrencileri Akademik Düzeylere Göre Yurt Dışına Eğitim İçin İten ve Çeken Faktörler (%)

İTİCİ/ ÇEKİCİ FAKTÖRLER	LİSANS (116 kişi)	YÜKSEK LİSANS (300 kişi)	DOKTORA (620 kişi)	DOKTORA SONRASI (55 kişi)
İTİCİ FAKTÖRLER				
Düşük gelir düzeyi	68.1	73.0	75.0	69.1
Alanımda ilerleme imkânının az olması	73.3	70.0	71.6	74.6
Alanımda iş imkânlarının olmaması veya sınırlı olması	55.2	56.3	59.8	65.5
Alanımda kendimi daha ileri düzeyde geliştirme imkânlarının azlığı	50.9	49.7	62.3	65.5
Önemli araştırma merkezlerinden ve yeni gelişmelerden uzak olmak	39.7	35.7	72.1	72.7
Kendi işini kuracak finansal kaynakların ve olanakların olmaması	41.4	35.3	33.3	27.3
Sosyal ve kültürel hayatın doyurucu olmaması	25.0	33.3	17.8	20.0
Bürokrasi ve kurumların iyi işlemeşi	72.4	63.0	75.2	70.9
Siyasi baskılar ve huzursuzluk	59.5	57.3	58.3	60.0
Sosyal güvenliğin yetersizliği	53.5	54.0	50.2	45.5
Ekonomik istikrarsızlık, belirsizlik	78.5	80.7	74.2	69.1
Diğer	12.1	8.0	7.1	12.7
ÇEKİCİ FAKTÖRLER				
Yüksek gelir düzeyi	84.6	79.7	74.7	69.1
Alanımda ilerleme imkânının daha fazla olması	82.9	77.3	83.7	89.1
Daha iyi çalışma ortamı (esnek iş saatleri, rahat çalışma ortamı vs.)	70.9	69.3	66.6	65.5
Alanımda daha fazla iş bulma imkânı	75.2	72.3	76.5	74.6
Alanımda daha ileri düzeyde yetiştirme imkânı	74.4	75.7	86.3	85.5
Her şeyin sistemli ve düzenli olması	73.5	73.3	78.9	74.6
Daha doyurucu sosyal ve kültürel hayat	33.3	37.0	23.6	27.3
Araştırma, inceleme, büyük bilim merkezleri ve yeniliklere yakınlık	51.3	38.7	71.6	70.9
Eşimin işinin burada olması ve kalma isteği	12.0	23.0	22.1	25.5
Çocuklarımla yurt dışında daha iyi eğitim görmeleri veya eğitimlerini sürdürmeleri	21.4	19.3	18.7	29.1
Var olan bir projeyi bitirmek yada devam ettirmek zorunda olmam	23.9	21.3	34.8	34.6
Diğer	4.3	4.7	2.9	5.5

Kaynak: Nil Demet Güngör, “Brain Drain From Turkey: An Empirical Investigation of the Determinants of Skilled Migration and Student Non-Return”, (Unpublished Ph. D. Thesis), Department of Economics, Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara, 2003, s. 131’deki veriler ile düzenlenmiştir.

Akademik düzeylere göre sıralanan, yurt dışındaki Türk öğrencilerini, Türkiye dışında eğitime iten ve gidilen ülkeye çeken faktörlerin çok az farklılaşma olsa da seviyelere göre sıralanan faktörlerin bir paralellik arz ettiği görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrenciler, kendilerini yurt dışında eğitime iten en önemli faktör olarak lisans ve yüksek lisans düzeyinde ekonomik istikrarsızlık, belirsizlik olarak sırası ile % 78.5 ve % 80.7 oranlarında, doktora düzeyinde bürokrasi ve kurumların iyi işlemeyişi (% 75.2) ve düşük gelir düzeyi (% 75.0), doktora sonrası eğitim düzeyinde olanlar ise alanımda ilerleme imkânının az olmasını belirtir iken çekici faktörlerin en önemlilerini ise lisans ve yüksek lisans düzeyinde olanlar yüksek gelir düzeyi (% 84.6, % 79.7), doktora düzeyinde olanlar alanımda daha ileri düzeyde yetişme imkânı (% 86.3), doktora üstü eğitim düzeyinde olanlar ise alanımda ilerleme imkânının daha fazla olması (% 89.1) şeklinde ifade etmişlerdir. Diğer faktörlerin önem sırasınca düzeylere göre önemli bir farklılık göstermeden bu faktörleri takip ettiği görülmektedir.

Yurt dışında eğitim almakta olan ve araştırmaya katılan Türk öğrencilerin, Türkiye'ye dönme niyet ve eğilimlerinin, çalışma alanlarına, akademik düzeylerine, eğitim için gitme nedenlerine, kalma sürelerine, sürelerle dönüş planlarına, ilk baştaki düşüncelerine göre farklılaştığı görülmektedir. Araştırmada tüm bunlara göre dönüş eğilimleri ayrı ayrı belirlenmiştir. Araştırmaya katılan yurt dışındaki Türk öğrencilerin Türkiye'ye gitmede önceki ve şimdiki eğilimleri Tablo 2.40'da yer almaktadır.

Tablo 2-40: Nil Demet Güngör Araştırması: Yurt Dışındaki Türk Öğrencilerin Türkiye'ye Ayrılmadan ve Bugünkü Dönüş Eğilimleri

Türkiye'den Ayrılmadan Dönme Konusundaki Eğilimler	Kişi Sayısı	(%)
Mutlaka geri dönmeyi düşünüyorum	585	53.0
Geri dönmeyi düşünmüyorum	104	9.4
Kararsızım	414	37.5
Toplam	1103	100.0
Türkiye'ye Geri Dönme Konusunda Bugünkü Eğilimler		
Eğitim-öğretimin bitmesini beklemeden en kısa zamanda döneceğim	13	1.2
Öğrenimim bittikten hemen sonra geri döneceğim	149	13.5
Geri döneceğim ama öğrenimim bitirdikten sonra dönmeyi düşünmüyorum	389	35.3
Herhalde geri döneceğim	308	27.9
Geri döneceğimi sanmıyorum	211	19.1
Kesinlikle geri dönmeyeceğim	33	3.0
Toplam	1.103	100.0

Kaynak: Nil Demet Güngör, "Brain Drain From Turkey: An Empirical Investigation of the Determinants of Skilled Migration and Student Non-Return", (Unpublished Ph. D. Thesis), Department of Economics, Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara, 2003, s. 107'deki veriler ile düzenlenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 53.0'ü eğitim için yurt dışına gitmeden Türkiye'ye mutlaka geri dönme düşüncesinde oldukları, % 37.5'i karasız olduklarını ve ancak % 9.4'ü geri dönmeyi düşünmediklerini belirtir iken bugün bu öğrencilerin % 1.2'si eğitimleri bitmeden, % 13.5'i eğitimleri sonunda, % 35.3'ü hemen değil ama bir süre sonra, % 27.9'u herhalde geri döneceğini, % 19.1'i geri dönmeyeceğini ve % 3.0'ü kesinlikle geri dönmeyeceğini belirtmiştir. Gitmeden mutlaka geri döneceğini belirtenlerin oranı % 53.0 iken yurt dışında öğrenimlerini sürdürür iken kesin geri döneceğini ifade edenlerin oranı % 14.7'dir. MEB, YÖK, TÜBA ve TÜBİTAK gibi kurumlardan hizmet karşılığı burs alanların oranı bunlar içinde % 17.4 olmasına rağmen. % 35.3 gibi önemli bir kısım dönerim ama hemen değil ve % 27.9 ise herhalde dönerim demiştir.

Kesin, bir süre sonra ve dönerim belki diyen 847 kişinin % 72.3'ü belirli bir başarıya ulaşma, % 61.6'sı aile özlemi ve yakın olma isteği, % 23.1'i çocukların eğitimi, % 16.8'i diğer, % 16.3'ü zorunlu hizmeti tamamlama (askerlik), % 15.1'i zorunlu üniversite hizmeti, % 13.2'si kariyer yapmış olma, % 12.0'si Türkiye'de iş imkânları, % 10.6'sı belli bir birikim yapmış olma ve % 7.2'si bugünkü iş çevresinde kendini güvende hissetmeme gibi nedenler ile geri dönebileceklerini ifade etmişlerdir.¹¹⁰

2.3.3. Kalkınma Planlarında Nitelikli İşgücü ve Beyin Göçü

Ülkemizde, milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına ve gerektirdiği önceliklerle yönlendirmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollar ile gerçekleştirmek amacı ile hazırlanıp TBMM Plan Karma Komisyonu, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi'nde görüşülüp 21 Kasım 1962 tarihinde onaylanan ve 3 Aralık 1962 tarihli ve 11272 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanıp yürürlüğe giren I. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile planlı döneme geçilmiştir. I. Kalkınma Planı'ndan VIII. Kalkınma Planı'na kadar iş gücü ve nitelikli iş gücü, iş gücü arzı ile beyin göçü konuları insan gücü, istihdam ve eğitim bölümlerinde ele alınıp üzerinde durulan temel konulardan olmuştur.

1963–1967 dönemlerini kapsayan I. Beş Yıl Kalkınma Planı'nın insan gücü, istihdam, eğitim ve araştırma bölümünde durum şöyle ifade edilmektedir: “İstihdam politikasının bir başka yönü de iş gücü fazlasının iş gücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracıdır. Ancak, Türkiye iş gücü fazlalığı olan fakat niteliği yüksek iş gücü

¹¹⁰ Aysıt Tansel, Nil Demet Güngör, “Türk Öğrenci Beyin Göçü: Bir Ön Değerlendirme”, **I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, 10–11 Mayıs 2002, Hereke–Kocaeli, Bildiriler Kitabı, s. 626–627, 641 & Güngör, a.g.e., s. 109.

konusunda kıtlık çeken bir ülkedir. İş gücü ihracının niteliği yüksek iş gücü halinde olması bu kıtlığı artırabilir. Bu sakıncanın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması şarttır.”¹¹¹

I. Beş Yıl Kalkınma Planı’nda, iş gücü fazlasının iş gücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkeleri’ne ihraç edildiği, Türkiye’nin iş gücü fazlalığı olan fakat yüksek nitelikli iş gücü bakımından fazlalıktan ziyade kıtlık çektiği dolayısı ile iş gücü ihracı içinde yer alan yüksek vasıflıların sıkıntı yaratacağı ve artıracacağı, bunun önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmektedir. Ancak I. Beş Yıl Kalkınma Planı bitimine kadar gerekli tedbirlerin alınmadığı anlaşılmaktadır. Zira 1967 Yılı Programı’nda, ” insan gücü açığı olan mühendislik, hekimlik vb. mesleklerdeki personelin yurt dışında çalışma nedenlerinin araştırılması ve yurt içinde kalmalarını sağlayacak tedbirler Devlet Memurları Kanunu’nun ortaya çıkardığı tereddütler sebebi ile gerçekleştirilememiştir”¹¹² denmektedir.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1968–1972), “Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu vasıflı insan gücünün, yurt dışında çalışmaya gitmesinin önlenmesi ve gidenlerin dönmeleri için yurt içinde çalışmalarını çekici kılabacak bir politika güdülecektir”¹¹³ denilmektedir. Adı geçen programda kısıtlayıcı ve tavsiye edici birkaç tedbir yer almaktadır.

“Kalkınma gayretlerini insan gücü yetersizliği nedeni ile aksatmamak amacı ile Türk bilim adamları ile teknik ve sağlık elemanlarının dış ülkelerde devamlı olarak çalışmalarını sınırlandırıcı bir düzey kurulacaktır. Bu yöndeki çalışmalarda Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversiteler, bütün üniversite mezunlarına muayyen süre Türkiye’de çalışma mecburiyeti konması konusunu hukuki ve sosyal yönleri ile ele alacak ortak bir çalışma yapacaklardır.

Dışişleri Bakanlığı, söz konusu elemanlara belirli süreli pasaport verilmesi ve sonradan sürenin uzatılmaması konusunu, hukuki ve sosyal bakımdan inceleyecektir. Bu elemanların çalıştıkları ülkelerle, ilgili ülkenin, Türk elemanlarının çalışma iznini belirli süre ile sınırlandırılması, o ülkede eğitim ve ihtisas süresini bitirmiş Türk elemanlarına çalışma izni verilmemesi veya belirli bir süre verilmesi gibi konularda anlaşmalar yapılması imkânlarını arayacaktır.

¹¹¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl (1963–1967)**, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1963, s. 456.

¹¹² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **1967 Yılı Programı**, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1966, s. 37.

¹¹³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı, İkinci Beş Yıl (1968–1972)**, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1967, s. 133.

Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversiteler, yabancı üniversitelerde profesör ve doçent unvanı almış Türk bilim adamlarının orada geçen hizmet süreleri de dikkate alınarak aynı unvanlar ile Türk üniversitelerinde görevlendirilmelerini sağlayacak tedbirleri araştıracaktır.

Devlet hizmetinde çalışmayan, teknik ve sağlık elemanlarının, devlet hizmetine girişlerinde alacakları ücretin tayininde, mezuniyet yıllarının esas alınmasını sağlayıcı mevzuat değişiklikleri Devlet Memurları Kanunu içerisinde gerçekleştirilecektir.

Dışişleri Bakanlığı, üniversiteler, araştırma kurumları, Devlet Planlama Teşkilatı ortak bir çalışma ile dış ülkelerde çalışan Türk bilim adamları, teknik ve sağlık elemanlarına Türkiye'nin kendilerinin olan ihtiyacını ve Türkiye'de kendilerine sağlanacak imkânları duyuracaklardır.”¹¹⁴

Konunun II. Kalkınma Planı'nda da tavsiye ve tedbirler ile yer aldığı ve 1970 Yılı Programı'nda ise bu konuda TÜBİTAK'a bir araştırma verildiği görülmektedir. Adı geçen araştırma Turhan Oğuzkan'ın yaptığı ve üzerinde durduğumuz “Yurt Dışındaki Doktoralı Türkler: Türkiye'den Başka Ünelere Yüksek Seviyede Eleman Göçü Üzerinde Bir Araştırma” konulu çalışmadır.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973–1977), “İnsan Gücünde Gelişmeler” bölümünde yer alan “öteden beri süregelen beyin göçü, insan gücü açıklarının büyümesinde etkisini sürdürmektedir”¹¹⁵ ifadesi, kalkınma döneminin ilk planından beri belirtilen yüksek vasıflıların göçünün artarak sürdüğünü göstermektedir.

I. ve II. Plan dönemlerinde alınan önlemlerin yetersizliği belirtilip bazı tespitler yapılmıştır. Bu tespitlere göre, “1970 yılına kadar mimarların % 7'si, makine mühendislerinin % 5,3'ü, mütehassıs doktorların % 8,2'si ve pratisyen doktorların % 21,4'ü çalışmak için yurt dışına gitmiştir. Aynı şekilde yetişkin işçilerin yani sanatkârların yurt dışına gidişinde hızlandığı belirtilip bu durumun, insan gücü açıklarının büyümesine yol açtığı vurgulanmıştır. Plana göre, 1965–70 yılı döneminde 88.000 sanatkârın göç ile yurt dışına gitmesi, bu alandaki ihtiyaçları % 26 oranında arttırmıştır. 1960 yılında 15.500 olan mühendis sayısı 1965 yılında 17.700'e, 1970 yılında ise 31.400'e yükselmiştir. Buna göre mühendis sayısı 1965 yılına oranla % 13.5 ve 1970 yılında ise 1965 yılına oranla % 77.4 artmıştır. Teknisyen sayısı 1960 yılında 27.100 iken 1965 yılında 37.400, 1970 yılında

¹¹⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı, İkinci Beş Yıl (1968–1972)**, s. 133–134.

¹¹⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl (1973–1977)**, s. 81.

ise 54.800 olmuştur. 1960–1965 yılları arasında % 38 oranında, 1965–70 yılı arasında % 45 oranında artış göstermiştir. Tarımla ilgili nitelikli insan gücü sayısında da 1960–1970 yılı döneminde önemli artışlar tespit edilmiştir. 1960 yılında 998.900 olan yetişkin işçi sayısı 1965 yılında 1.235.400'e, 1970 de ise 1.831.000'e yükselmiştir. Doktor sayısı 1962' de 900'den 1967 yılında 11.900'e 1970 yılında ise 15.800'e yükselerek 1962–1971 yılları arasında % 75.1 oranında artış göstermiştir. 1962 yılında 8.700 olan yardımcı sağlık elemanı sayısı 1971 yılında 30.000 olarak bu dönemde % 244 oranında artış göstermiştir.¹¹⁶

Yetersiz ve dengesiz çalıştırma ücret, sosyal statü, bilim, teknoloji, politika uygulamalarının olumsuz etkisi sonucu yüksek masrafla yetiştirilen insan gücü yurt dışında çalışma imkânları aramakta ve beyin göçü sorunu giderek önem kazanmaktadır. Yıllardır süren bu göç sonunda bugünkü nitelikle insan gücünün mevcudu yaklaşık olarak 0,1'i yurt dışında bulunduğu tahmin edilmektedir. Yüksek nitelikli insan gücü göçü yanı sıra planlı dönemin son yıllarında yurt dışına giden iş gücünde nitelikli insan gücü oranında yükselmesi 1965–70 döneminde 90.000 dolayında vasıflı iş gücünün yurt dışına çıkışına bağlı olarak bu tür insan gücü ihtiyaçlarını % 26 oranında arttırmıştır. İnsan gücünün yetiştirilmesinde başlıca problemler; eğitime ayrılan kaynakların yetersizliği, teknik mesleki ve genel eğitim arasındaki yatırımların dengesizliği, eğitim yatırımlarında olgunlaşma süresinin uzunluğu ve eğitim sisteminin ekonomik gelişmedeki uyumunun sınırlı oluşudur. Yüksek öğrenimde yaratılan kapasite artışları maliyetleri düşük olduğu için kapasite yaratılması kolay olan sosyal bilimler ve benzeri meslek dallarına yönlendirilmiş çok sayıda kişinin ekonominin talep ettiği dallarda eğitim görme isteğine karşılık fen ve mühendislik dallarında kapasite yaratılması yüksek maliyet ve uzun süreyi gerektirdiğinden, teknik insan gücü arzında yeterli artışlar sağlanamamıştır. Teknisyenlerde üst eğitime geçiş tercihinin ağırlık kazanması ve bu kişilerin meslekleri dışındaki alanlarda çalışmak istemeleri işgücüne katılma oranları ortalama % 35' e düşmesine yol açmakta ve böylece ekonominin talep ettiği teknisyen arzı sınırlı kalmaktadır.¹¹⁷

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1979–1983) kalkınma için stratejik önemi olan teknik insan gücünün sayısının yetersizliği, bunun yanında sektörler arasındaki dengesiz dağılımı ve yerinde kullanılması, tüm bunlarında iktisadi kalkınmanın temel

¹¹⁶ A.e., s. 691.

¹¹⁷ A.e., s. 691–699.

güçlüklerinden birisi olarak ortaya çıktığı belirtilmiştir. IV. Kalkınma Planına göre yalnız kamu sektöründe 1966 yılında imalat sanayinin çeşitli alt sektörlerinde toplam mühendis açığı % 31, teknisyen açığı % 30, ustabaşı açığı % 24, vasıflı işçi açığının % 17'ye kadar yükselmiştir. Türkiye'de ortalama bir mühendise 1.6 teknisyen düşmektedir. Bu oranın düşük olması mühendislerden yeterli verimlilikte yararlanmayı önlemektedir. 1966 yılında kamu sektöründeki teknik işlerde çalışan her 1.000 elemandan 9'u mühendis, 16'sı teknisyen, 32'si ustabaşı, 386'sı yetişkin işçidir. İlgili kuruluşların teknik faaliyetlerde çalıştırılmasına ihtiyaç duydukları insan gücü taleplerine göre, kamu sektöründe her 1000 elemandan 12 si mühendis, 23'ü teknisyen, 33'ü ustabaşı, 409'ununda yetişkin işçi olması gerekmektedir. 1968–1972 yılları arasında uygulamalı bir eğitim yapmak amacı ile, ekonominin tümü için sektörlerde üretim, yatırım, istihdam, arasındaki ilişkilere ve milletler arası standartlara göre ayrıntılı insan gücü ihtiyaçlarını tahminleri, bu ihtiyaçları karşılayacak arz kaynağı olan, eğitim kademeleri için kapasite genişlemesi hesapları yapılmıştır. 1968–1972 yılları arasında yapılacak eğitim ve yaratılacak eğitim kapasiteleri ile ilgili büyüklükler 1976–1982 yılları arasında doğacak insan gücü ihtiyaçlarına göre hesaplanacaktır. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu vasıflı insan gücünün yurt dışına çalışmaya gitmesinin önlenmesi ve gidenlerin dönmesi için yurt içinde çalışmalarını çekici kılacak politikalar güdülecektir. Kamu organlarının; çalışmalarının etkisinin artırmak için faaliyetlerin devamlı olarak değerlendirilecek ve yöneticilere tavsiyelerini bildirecek, organizasyon ve metod biçimleri kurmaları sağlanacaktır. Bu hizmetten yararlanmaları için kullanacakları eğitimi verecek özel teşebbüsün, bu yöndeki ilgisi desteklenecektir.¹¹⁸

V.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1985–1989), nitelikli insan gücünde hedeflenenin, nitelik ve nicelik yönünden yeterli duruma gelinmesi ve çeşitli sektörlerdeki meslek birleşiminde değişmeler sağlanması gerekliliği vurgulanıp bu planlama dönemindeki hedefler şöyle sıralanmıştır: Gelişen ekonomide, kıt kaynak olan yetişmiş insan gücünün verimli kullanılması için her kademede yeterliliğe dayanan bir çalıştırma politikası güdülecektir. Sosyal güvenlik tedbirleriyle çalışanlara güvenlik veren bir çalışma ortamı yaratılmasına devam edilecektir. İnsan gücünün en etkili olacağı işte çalışması için sağlam bir hareketlilik sistemi kurulacaktır. Çalışanların niteliklerinin ve meslek yeteneklerinin eğitim imkânıyla yükseltilmesine çalışılacaktır. İktisadi gelişmenin gerektirdiği insan gücünün nitelik ve niceliğe oranla, bugünkü çalışan nüfusun çeşitli

¹¹⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983)**, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1978, s. 170.

meslek kollarına bölünmesinde dengesizlikler vardır. Bu dengesizlikleri giderici ve ortaya çıkan imkânlarla göre, yurttan ıktisadi sektörler ve çalışma kademesi arasında insan gücünün dengeli dağılımını ve yapı değişikliğinin sağlayıcı bir insan gücü politikası güdülecektir.

Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu vasıflı insan gücünün yurt dışına gitmesinin önlenmesi ve gidenlerin dönmeleri için yurt içinde çalışmalarını çekici kılacak bir politika güdülecektir. Kamu sektörü kuruluşlarındaki sevk ve idarecilerin, modern sevk ve idarecilik tekniğine göre eğitilmeleri insan gücü politikasının uygulanabilmesi için zorunludur. Bu amaçla, sevk ve idarecilik eğitimi veren kurumlar yanında, çeşitli sevk ve idarecilik kademeleri için eğitim kurumları bünyesinde kısa ve uzun süreli veya devamlı nitelikte eğitim programları düzenlenecek, özel sektör kuruluşları bu programlara katılması teşvik edilecek, Milli Prodüktivite Merkezi bu konudaki çalışmaları destekleyecektir.¹¹⁹

VI.Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1990–1994) insan gücü ve istihdam bölümünde, ülkenin doğal ve ekonomik kaynaklarını geliştirerek, insanın hizmetine sunmak esas olmakla birlikte, ekonomik ve sosyal gelişmenin ancak insan gücünün iyi yetiştirilmesi ile sağlanabileceği gözönünde bulundurularak, hem okuldan üniversiteye kadar örgün eğitim kurumları, hem hizmet içi ve beceri kazandırma, çıraklık ve işbaşı eğitimi gibi yaygın eğitim metotları ile ve beşeri kaynaklarımızın yetişkinlik düzeyinin hızla yükseltilmesi ana hedef olarak belirtilmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Plan'da yer alan konu ile ilgili diğer tespit ve hedefler ise şöyle sıralanmıştır: ¹²⁰ Yüksek öğrenimli insan gücü arzı tahminlerine göre yüksek öğretim kurumlarındaki öğrencilerin mevcut dağılımı, sağlık ve eğitim alanlarında öngörülen eleman ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, ekonomik ve sosyal yapıda beklenen gelişmeler teknolojiadaki değişimler, dışı açılma politikaları gibi sebeplerle öğretmenlik, sağlık bilimleri, enformatik elektrik, elektronik, bilgisayar, endüstri mühendisliği, başta İngilizce olmak üzere yabancı diller, yönetim bilimleri ve işletmecilik, uluslararası ilişkiler dallarında arz artışına öncelik verilecektir. Bilim adamı, öğretim üyesi ve öğretmen yetiştirilmesine özel bir önem verilerek üstün kabiliyetli gençlerin bu alanlara yönelmeleri için gerekli tedbirler alınacaktır. Bilim, araştırma ve geliştirme ve teknoloji

¹¹⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985–1989)**, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1978, s. 145; İsmail Yılmaz, "Planlı Kalkınma Döneminde Türk Beyin Göçü", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990, s. 31–32.

¹²⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990–1994)**, Ankara: DPT Yayınları, 1989, s. 297–303.

başlığı altında bilim ve teknoloji hedefleri ilke ve politikaları sayılarak bu dönemde yönetim ve kalitenin artırılarak, dış pazarlarda rekabet gücünün kuvvetlendirilmesi amacı ile gerekli ileri teknoloji transferleri sağlanarak, teknoloji üretimine geçilmesi ve elde edilen bilgi ve teknolojinin yaygınlaştırılması temel ilke olacaktır. Biyo-teknoloji, enformasyon teknolojisi, yeni malzemeler gibi ileri teknoloji alanlarındaki her türlü araştırma geliştirme faaliyetleri desteklenecektir. Teknolojik gelişmenin itici gücü olan, savunma ihtiyaçlarını gerektirdiği araştırma ve geliştirme faaliyetlerine göre desteklenecektir. Sanayi kuruluşları, üniversiteler, araştırma kurumları ve kamu kurumlarının bilim ve teknoloji hedeflerine ulaşmalarına teminen, gerekli koordinasyon sağlanarak, bu kurum ve kuruluşların tam bir iş birliği içinde olmaları teşvik edilecek ve bu işbirliğini sağlayamayan araçların geliştirilmesi ve etkin şekilde kullanımı için gerekli ortam öncelikle oluşturulacaktır.

Bilim ve teknoloji yüksek kuruluna işlerlik kazandırılacaktır. Türkiye'nin gelişmiş ülkeler ile arasındaki bilgi açığını kapatabilmek için araştırma yapmanın yanı sıra bilgilere erişmenin yol ve araçları üzerinde durulacaktır. Bu amaçla, dünyada bilgi odakları denebilecek kuruluşlara bilim adamları yerleştirmek, projelere katılmak, bilim ve teknoloji faaliyetlerini izlemek, bilgi odaklarına bağlamak, yabancı ülkelerde yerleşik Türk bilim adamlarından yararlanabilecek ortamı tesis etmek ve faaliyetlerden oluşan bilirkişiler sistemi kurmak için, gerekli tedbirler alınacaktır.

Araştırma geliştirme yapan ve yaptıran kamu ve özel kesim kuruluşları desteklenecektir. Üniversite sanayi işbirliğinin geliştirilebilmesi için mevzuata gerekli değişiklikler yapılacak ve bu alanda, faaliyet gösteren teknoparklar teşvik edilerek yaygınlaştırılacaktır. Yurt içinde ve yurt dışında teknolojilerin tatbikinin kurulacak bilgi bankası aracılığı ile yapılması ve elde edilen teknolojilerin yaygınlaştırılması için yarı otonom bir patent müessesesi kurulacaktır.

Araştırma geliştirme çalışmalarının ihtiyaç alanlarına yöneltilmesi, bilim ve teknoloji dalında geliştirilen yeni fikir ve buluşların ekonomiye intikallerini sağlayıcı projelerin desteklenmesi için bir Araştırma-Geliştirme Fonu kurulacaktır. Ayrıca bilgi teknolojisi alanında ihtiyaç duyulan uzman insan gücünün yetiştirilmesine ağırlık verilecektir. VI. Beş Yıllık Plan'da, bilgisayar okur-yazarlığının tüm eğitim seviyelerinde yaygınlaştırılacağı da belirtilmektedir.

Uluslar arası teknik işbirliği açısından, işbirliği imkânlarından azami yararın elde edilebilmesi için teknoloji transferi sağlayan proje ve programların destekleneceği ve bu amaçla öncelikler verileceği de vurgulanmaktadır.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1996–2000) eğitim, istihdam ve insan kaynaklarının geliştirilmesi bölümlerinde konu ile ilgili olarak şu tespit ve hedefler yer almaktadır: AT ile tam üyelik hedefi doğrultusunda gümrük birliği sürecine giren ülkemiz, küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanabilme fırsatını yakalamış bulunmaktadır. Bu fırsattan yararlanabilmek için VII. Plan döneminde eğitim ve haberleşme altyapısı ile işgücü piyasası başta olmak üzere ekonomik ve sosyal altyapıda, devletin ekonomideki rolü ve organizasyon yapısında köklü değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda eğitim, bilim ve teknoloji, sanayileşme, ticaret, rekabet ve işgücü piyasalarıyla ilgili politikaların yeniden düzenlenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, uygulanacak iktisat politikalarının da uygun bir makroekonomik ortamı oluşturması gerekmektedir.

Dünyada, üretim sistemlerindeki ve bunun dayandığı teknoloji tabanındaki köklü değişimlerle bilgi toplumuna geçiş süreci yaşanmaktadır. Özellikle enformasyon teknolojisindeki gelişmelerin bir sonucu olan ileri otomasyon teknolojisi, yalnızca basit işgücünü değil, belirli ölçüye kadar beyin gücünü de ikame edebilme olanağını vermiştir. Bu çerçevede kaliteli insangücüne dayanan bilgi yoğun sanayiler ve ileri üretim metodları hızlı gelişmenin belirleyicisi olmuştur.

Bu gelişmeyle birlikte küreselleşmenin dinamiğini belirleyen faktörler de hızla değişmektedir. Uluslar arası sermayenin akış yönü ve üretim faaliyetindeki gelişmede, geleneksel olarak belirleyici olan niteliksiz ucuz işgücü ve hammaddenin bolluğu gibi unsurların önemi giderek azalırken, iyi yetişmiş işgücünün, gelişmiş bir teknolojik ve ticari altyapının varlığı ile etkin işleyen bir piyasa mekanizması ve nihai pazarın değişen ve gelişen tercihlerini yakından izleyebilme ve kolay ulaşabilme gibi unsurların önemi artmaktadır.

Böyle bir ortamda, çağdaş ekonomilerde arzulanan iktisadi ve sosyal hedeflere ulaşmada piyasalar ile devlete birbirlerini destekleyici ve tamamlayıcı önemli görevler düşmektedir. Yeni sanayileşme politikaları, yerli firmaları geliştirici ortamı hazırlamanın yanında, bir yandan uluslar arası firmaların yerli üretimdeki payını artırmayı kolaylaştırırken diğer yandan yerli firmaların da uluslar arası firmalarla dışarıda bağlantılar kurmasını desteklemektedir. Araştırma ve teknoloji politikaları bir yandan ulusal araştırma

ve teknoloji gücünü artırmayı hedeflerken diğer taraftan uluslar arası firmaların Ar-Ge faaliyetlerini dikkate almakta, bunlarla bilgi ağları oluşturmaya çalışmakta ve firmalararası stratejik ittifakları özendirilmektedir.¹²¹ Yedinci Kalkınma Planı'nda, yeni dönemin belirleyicisi olan bilim ve teknolojiden tam olarak yararlanabilmek için, kurumsal yapıda ve her seviyedeki organizasyon yapılarında önemli değişikliklerin yapılması gereği, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması, toplumsal ve bireysel refah düzeyinin artması bunun, doğa ve insan kaynaklarının etkili bir şekilde geliştirilmesi ve değerlendirilmesine bağlılığı önemle belirtilmektedir.

“Ülkemiz genç bir nüfus yapısına sahiptir. Plan döneminde de 15–64 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payının artması beklenmektedir.1994 yılında 20,4 milyon kişi olan işgücü arzının Plan dönemi sonunda 22,5 milyon kişiye ve 2030 yılında da yaklaşık 34 milyon kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Buna karşılık, Avrupa Birliği ülkelerinde işgücü açığının ortaya çıkması beklenmektedir. Mevcut AB ülkeleri ve 2000 yılına kadar Birliğe dahil olması beklenen ülkelerin 1992 yılında toplam 198,2 milyon kişi olan işgücü arzlarının 2000 yılında 203,2 milyon kişiye ulaşması, ancak daha sonra azalma eğilimine girerek 2030 yılında 189,9 milyon kişiye düşmesi beklenmektedir. Bu işgücü açığının diğer Avrupa ülkeleri tarafından karşılanması güç görünmektedir.

Bu çerçevede iyi yetiştirilmiş insan kaynağımız, bir taraftan giderek dünyaya daha fazla açılan ülkemizin rekabet gücünün artırılmasını sağlarken, diğer taraftan Avrupa Birliği'nin yarattığı katma değerden daha fazla pay alabilmeyi mümkün kılacaktır. İnsana yapılan yatırım en verimli yatırım olarak görülerek, genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olan ülkemizde hızlı ve istikrarlı bir ekonomik büyüme ve sosyal gelişmenin gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

Her kademedeki eğitimin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasıyla beraber, okul öncesinden başlayarak emeklilik sonrasına kadar her dönemde insan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla kullanılacak bütün imkânlar harekete geçirilecektir.

Öğretim programlarının bilimsel esaslara göre geliştirilmesinde yeterli gelişme sağlanamamıştır. Öğretmen ve öğretim üyesi sayısındaki yetersizlikler ve dağılımdaki dengesizlikler, imkân ve fırsat eşitliği yanında eğitimin kalitesini de olumsuz şekilde etkilemektedir.

¹²¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996–2000)**, Ankara: DPT Yayınları, 1996, s. 2–5.

İnsan gücünün yetiştirilmesi ve verimliliğinin yükseltilmesi amacıyla eğitime ayrılan kaynakların artırılması, özel sektör kaynaklarından da yararlanılması ve bu kaynakların akılcı bir şekilde kullanılması sağlanacaktır.”

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Yükseköğrenimli insan gücü arzı projeksiyonu, sağlık, eğitim ve güvenlik alanındaki personel arzı ve ihtiyacı projeksiyonu, teknik personel arzı ve ihtiyacı projeksiyonu yapılarak mevcut durum ve 2.000 yılındaki arz ve ihtiyaçlar ortaya konmuştur.

Eğitim, insan kaynağı ve Ar-Ge ile ilgili olarak VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda kısaca şu tespit ve hedeflerin yer aldığı görülmektedir:¹²² Uluslar arası rekabet gücünün artırılmasında ileri teknolojinin kullanımı, geliştirilmesi ve üretilmesi birincil öneme sahiptir. Bu bağlamda, insan gücü potansiyelinin değerlendirilmesi ve niteliğinin artırılarak üretim sürecine katılımının sağlanması gerekmektedir. Eğitim sistemi bu amaca hizmet edebilecek dinamik bir yapıya kavuşturulacaktır. İhtiyaç duyulan insan gücünün yetiştirilmesi amacıyla orta ve yükseköğretim kademelerinde örgün ve yaygın mesleki-teknik eğitime önem verilecektir. Öğretmen ve öğretim üyelerinin sayı ve nitelikleri artırılabilecek, başarılı ve üstün yetenekli öğrencilerin bu alana yönlendirilmesi sağlanacaktır. Öğretim üyesi ihtiyacının giderilmesinde yurt dışı imkânlardan da yararlanılacaktır.

Teknolojik gelişmeye paralel olarak işgücünün niteliğinin yükseltilmesi yoluyla istihdamın gelişme potansiyeli güçlendirilecektir, ileri teknoloji kullanarak yüksek katma değer yaratacak sektörlerin geliştirilmesi ile nitelikli işgücü istihdamı artırılabilecektir.

Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan kaynakların GSYİH içindeki payı, AB ülkelerinde % 2.0, ABD’de % 2.8, Japonya’da % 3.0’tür. Türkiye’de ise bu pay % 0,5 civarındadır. Yetişmiş insan gücünü nicelik ve nitelik olarak artırmaya, eğitim ve öğretime ve onunla entegre olarak işleyecek ve gelişecek olan Ar-Ge faaliyetlerine gerekli kaynaklar sağlanacaktır.

İnsan gücü Türkiye’nin en değerli kaynağıdır ve her tür atılımın birincil kaynağını insan gücü oluşturacaktır. Özellikle bilim ve teknoloji yeteneğinin yükseltilmesinde anahtar rol insan gücüne ait olacaktır. Bu açıdan insan gücü önemli bir stratejik kaynak olarak algılanıp değerlendirilecektir.

Bilim ve teknoloji yeteneğinin yükseltilmesi ve bunu sağlayacak insan gücünün

¹²² A.e., s. 22-25, 27-29, 54, 71-76.

yetiştirilmesi ile teknolojiye yenilikler ve buluşlar yapabilecek aşamaya ulaşılması çalışmalarına ağırlık verilecektir.

Bilgi teknolojisinde ve özellikle yazılım alanında uluslar arası düzeyde rekabet edebilir duruma gelebilmek için çalışmalar yapılacak ve bu konuda ihtiyaç duyulan insangücünün eğitimi için programlar düzenlenecektir. Bu kapsamda yazılım sektörü desteklenecektir. Bilgi toplumuna geçişi sağlamak üzere medyada bilinçlendirme programlarının belli bir oranda yoğunluk kazanması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

İnsan gücünün eğitim düzeyinin uluslar arası alanda rekabet gücünü artıracak şekilde geliştirilmesi esas olacaktır. Gelişen dünya şartlarına paralel olarak öncelikle insan kaynağının geliştirilmesinde uluslar arası teknik işbirliğinden azami şekilde yararlanılacak, uluslar arası çok taraflı ve ikili teknik işbirliği faaliyetleri Devlet Planlama Teşkilatının koordinatörlüğünde yürütülecektir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (2001–2005) insan kaynaklarının geliştirilmesi, sosyal refahın artırılması ve bilim ve teknoloji yeteneğinin geliştirilmesi bölümlerinde konu ile ilgili çeşitli tespit ve hedefler yer almaktadır. Bunları kısaca şöyle sıralamaz mümkündür:¹²³

Bilgi teknolojileri ülkelerin sahip oldukları nitelikli işgücü düzeyi ile doğrudan ilişkilidir. Bu potansiyeli harekete geçirmemiş ülkelerde bilgi teknolojilerinden beklenen faydayı sağlamak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle eğitim, toplumların bilgi toplumu haline gelmesinde hayati bir önem taşımaktadır.

Gelişmiş ülkelerin refah düzeyine ulaşmak, büyük ölçüde ülkemizin bilim ve teknoloji yeteneğinin artırılmasına bağlı bulunmaktadır. Bilim ve teknoloji kapasitesinin yükseltilmesi amacı ile Ar-Ge için ayrılan kaynakların artırılması, yeterli araştırmacı yetiştirilmesi ve bu faaliyetlerin eğitim-öğretim ve sanayi politikaları ile uyumlu olarak desteklenmesi önem kazanmaktadır.

Eğitimin her kademesinde fiziki altyapı ve insan gücü altyapısı eksiklikleri önemini korumaktadır. Eğitimde gerçekleştirilen iyileşmelere rağmen zorunlu temel eğitim süresi, mesleki eğitim, orta öğretim ve yükseköğretimdeki okullaşma oranları, işgücünün eğitim seviyesi ve niteliği bakımından AB ülkelerinin gerisinde kalmıştır.

¹²³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005)**, Ankara: DPT Yayınları, 2000, s. 73.

Kalabalık sınıflarda eğitim, ikili eğitim, öğretmen ve öğretim elemanı sayısında yetersizlik ve dengesizlik ve üniversite önünde aşırı yığılma devam etmektedir. VI. Plan döneminde, öğretim üyesi olarak yetiştirilmek amacı ile 2.006 araştırma görevlisi yurt dışı lisansüstü eğitim programlarına gönderilmiş iken bu sayı, VII. Plan döneminde 416 olarak gerçekleşmiştir.¹²⁴

Planda, uluslar arası rekabet gücünün ana unsurlarından olan insan gücünün niteliğinin hızla geliştirilmesi ihtiyacının önemini koruduğu, eğitim sisteminde kaydedilen gelişmelere rağmen, çalışan nüfusun eğitim düzey, gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında oldukça yetersiz kaldığı vurgulanıp yükseköğretimli insan gücü, sağlık ve eğitim, teknik personel alanlarında personel arz ve ihtiyacına ilişkin, 2000 ve 2005 yıllarına yönelik projeksiyonlarda bulunulmuştur. Sağlık ve eğitim alanında 2005 yılına ilişkin personel arz ve ihtiyaç projeksiyonu Tablo 2.41’de görülmektedir.

Tablo 2-41: Sağlık ve Eğitim Alanındaki Personel Arzı ve İhtiyaç Projeksiyonu (2005)

	Arz	İhtiyaç	Açık/Fazla
Hekim	89 000	121 700	32 700
Diş Hekimi	16 000	28 300	12 300
Eczacı	21 300	26 200	4 900
Hemşire	77 100	212 800	135 700
Veteriner	14 300	15 000	700
İlköğretim Öğretmeni	394 800	413 000	18 200
Orta Öğretim Öğretmeni	210 100	180 000	+30 100
Yüksek Öğretim Öğretim Elemanı	85 000	119 500	34 500

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005)**, Ankara: DPT Yayınları, 2000, s. 90, Tablo 18’deki veriler ile düzenlenmiştir.

Orta öğretim öğretmenliği hariç tabloda belirtilen diğer alanların tümünde arz yetersizliği görülmekte en yüksek ihtiyaç hemşire, yüksek öğretimde öğretim elemanı ve hekim alanlarında görülmekte ve diğer alanlardaki açıklar ise bunları takip etmektedir. Nitekim Planda, sağlık ve eğitim personeli sayısı ve niteliğinin geliştirilmesi ve dengeli bir dağılıma ulaşılması ihtiyacının önemini koruduğu, hızlı gelişim göstermekle birlikte bilgi teknolojisi gibi bazı alanlarda arz yetersizliği görülür iken başta ziraat ve inşaat mühendisliği olmak üzere bazı alanlarda arz fazlalığı belirtilmektedir.

İnsan gücünün, bilgi toplumunun gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatılmış olarak yetiştirilmesi, üretken bir şekilde değerlendirilmesi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin

¹²⁴ **A.e.**, s. 73, 82.

esas olduğu belirtilen VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planında konu ile ilgili Şu hedefler sıralanmıştır.¹²⁵

Eğitimde özel sektörun daha fazla yer alması özendirilecek eğitim sistemi, sayı ve kalite yönünden ekonominin ve toplumun nitelikli insan gücü ihtiyacının karŐılanmasını sağlayacak Şekilde geliştirilecek, işgücünün eğitim düzeyi uluslar arası

Rekabet gücünü artıracak Şekilde geliştirilecek ve iş hayatı paralelinde sürekli eğitim imkânları güçlendirilecektir.

Yeni ortaya çıkan ve hızla gelişim gösteren mesleklerin istihdam ve eğitim boyutunu dikkate alan ulusal ve yerel ölçekteki çalışmalar desteklenecek, nitelikli insan gücünün geliştirilmesine ayrılan kaynakların artırılmasına ve etkin kullanımına özen gösterilecek, mesleki ve teknik eğitimin daha etkin ve verimli olabilmesi için çalışma hayatı ile işlevsel işbirliğine imkân verecek yeni kurumsallaŐma modelleri geliştirilecek, eğitim sistemi ile işgücü piyasasının bütünlük içinde etkin ve verimli çalışması sağlanacak, kamu kesiminde modern yönetim bilimi ve teknikleri çerçevesinde insan gücünün niteliğinin yükseltilmesine ve verimli istihdamına özen gösterilecek, eğitim ve sağlık personeli sayısı ve nitelik olarak geliştirilecek ve dengeli dağılımı sağlanacaktır.

İstihdamın yapısı tarım dışı sektörler lehine deđiŐtirilecek, ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücü yetiştirilecek, işgücünün bilgi çağının gerekleri doğrultusunda niteliği yükseltilecek ve işgücü piyasasında etkinlik artırılacaktır.

AB'ye uyum çerçevesinde teknolojik gelişmeye paralel olarak işgücünün niteliğinin yükseltilmesi yolu ile istihdamın gelişme potansiyeli güçlendirilecektir. Bilgi ve iletişim teknolojileri başta olmak üzere Ar-Ge ve teknolojik gelişmeye, nitelikli işgücü sağlanması, istihdam yaratılmasına çalışılıp destek verilecek. Ülkemizin rekabet gücünü artıracak ve bilgi toplumuna dönüşümünü hızlandıracak teknolojik gelişmeyi sağlamak temel hedefdir. Ar-Ge' ye yönelik devlet yardımları artırılacak, tekno-parklar desteklenecektir.

Dünyada ekonomik ve toplumsal açıdan kilit bir nitelik kazanan bilgi ve iletişim teknolojileri alanlarında hızlı bir gelişme sağlanması amaçlanacaktır. Ar-Ge' ye önem verilecek ve plan dönemi sonunda Ar-Ge faaliyetlerinin GSYİH içindeki payının % 1.5'e çıkarılması hedef olacaktır.

¹²⁵ A.e., s. 89-90, 103-104, 222-226.

Beyin göçünü önleme amacı ile nitelikli işgücünün yurt içinde istihdamını sağlayıcı tedbirler alınacaktır.

2.3.4. Yurt Dışına Eğitim Öğretim Amaçlı Giden Öğrenciler

Devlet ve kurumlar adına çeşitli alanlarda, lisan, yüksek lisans, doktora ve doktora sonrası gibi farklı akademik düzeylerde yurt dışına burslu öğrenci gönderilmesi programı 1929 yılından beri yürürlükte olan 1416 sayılı “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun” uyarınca yürütülmektedir.

Batı yolunda kalkınma ve düzenleme çabalarının olduğu III. Selim döneminde Fransa’ya gönderilen İshak Bey’in yurt dışına gönderilen ilk Osmanlı öğrencisi olduğu sanılmaktadır. II. Mahmut döneminde ise Harbiye ve Hendese-hane-i Amire öğrencilerinden 150 kişi Avrupa’ya gönderilmiştir.¹²⁶ Dış ülkelere öğrenci gönderilmesinde, askeri eğitim hizmetleri ile görevli makamlar genel eğitim hizmetlerini yürüten makamlara öncülük etmişlerdir. Öyle ki,1834 yılında kurulan Harbiye Mektebinden yetişmiş gençlerin öğrenimlerini tamamlamak üzere Viyana, Paris ve Londra askeri okullarına gönderilmeleri bir kural haline almıştır. Cumhuriyet dönemine kadar yurt dışına daha çok öğretmen yetiştirmek amaçlı ve askeri öğrenciler gönderilmiştir.¹²⁷ Yurt dışına eğitim amaçlı öğrenci gönderilmesinin Cumhuriyet öncesi dönemlere kadar uzandığı görülmektedir.

1927–1928 eğitim–öğretim yılında devlet hesabına yurt dışında öğrenim gören öğrenci sayısı 42 iken 1416 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği ilk eğitim–öğretim yılında bu sayı 288’e çıkmıştır. Üçte ikisi Almanya ve Fransa’da bulunan bu öğrencilerden 40’i kızdır. Öğrenciler eğitim amaçlı olarak yurt dışına,1945–1946 eğitim–öğretim yılına kadar daha çok Avrupa ülkelerine gönderilmekte iken bu dönemden itibaren Amerika’ya da öğrenci gönderildiği görülmektedir. Bu dönem içinde yurt dışında bulunan toplam Türk öğrenci sayısı 200–250 arasında değişmektedir.¹²⁸ Ancak, bu dönemde yurt dışındaki Türk öğrencilerin hangi alan ve düzeylerde eğitim aldıklarına ilişkin ayrıntı ve sayısal veriler bulunmamaktadır.

¹²⁶ Nevzat Ayas, **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi: Kuruluşlar ve Tarihçeler**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1948, s. 454.

¹²⁷ Faik Reşit Unat, **Türkiye’de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969, s. 97.

¹²⁸ İstatistik Umum Müdürlüğü, **Maarif İstatistikleri 1923–1932**, Ankara, 1933, s. 70–71’den Gülmez, a.g.e., s. 64.

Yurt dışına eğitim amaçlı öğrenci gönderilmesine planlı dönemde hız ve önem verildiği görülmektedir.

“Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, yüksek öğretime öğretim üyesi yardımcısı yetiştirilmesi konusunun sürat ve önemle ele alınmasını kararlaştırarak, yüksek öğretim hedeflerinin gerçekleştirilmesi için gerekli öğretim üyesi ve yardımcısı gereksinmesini karşılamak amacı ile beş yıllık plan döneminde, 3.000 kadar yüksek öğretim yapmış elemanın müsabaka ile seçilerek yurt dışında yetiştirilmesinin sağlanmasını öngörmüştür.

İkinci Beş Yıllık Plan döneminde de, yüksek öğretimde öğretim üyesi sorununun, bu alanda gösterilen çabalardaki başarısızlıklar sonucu yeni üniversiteler açılmasının güçleşmesi nedeni ile çözümlenememesinden, yeniden 3 000 öğrencinin yüksek öğretime öğretim üyesi yetiştirmek amacı ile doktora için yurt dışına gönderilmesinin sağlanacağı karara bağlanmıştır.¹²⁹

Böylece, iki kalkınma planı döneminde 1963–1972 yılları arasındaki on yıllık plan döneminde, yüksek öğretimin öğretim üyesi açıklarını kapatmak amacı ile yurt dışına gönderilecek öğrenci sayısı her program yılında 600 olmak üzere toplam 6.000 olarak planlandığı görülmektedir.

1963–1967 döneminde, yurt dışına 3.000 öğrenci gönderilmesi hedeflendiği halde, 1966 yılı sonuna kadar ancak 500 öğrenciye yaklaşıldığı belirtilmiştir. 1968–1972 döneminde ise bu başarısızlık, asistanlığın çekici bir meslek haline getirilmemiş olması, öğrencilere ödenen burs miktarının yetersizliği, 1416 sayılı yasanın koyduğu tazminat ve mecburi hizmet şartlarının çok ağır ve istenen kefil sayısının fazla oluşu gibi nedenlere bağlanmıştır.¹³⁰ On yıllık program uygulamasını toplu olarak değerlendiren Üçüncü Beş Yıllık Plan, sonuçların öngörülen düzeyde olmadığını, 1963–1971 yılları arasındaki dönemde ancak 1.181 öğrencinin (öngörülenin % 19.7’si) lisans üstü eğitim için yurt dışına gönderilebildiği belirtilmiştir.¹³¹

Öğretim üyesi ihtiyacını karşılamak için uygulamaya konan yurt dışı doktora programının ancak beşte bir oranında gerçekleştirilebilmiş olması, Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde daha gerçekçi olmayı zorunlu kıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, “önce dış ülkelere gönderilecek öğrencilerin ülkemizde öğretim alanı bulunmayan ya da az bulunan

¹²⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl (1963–1967)**, a.g.e., s. 467.

¹³⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı, İkinci Beş Yıl (1968–1972)**, a.g.e., s. 172.

¹³¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl (1973–1977)**, a.g.e., s. 685.

alanlarda lisans üstü öğrenim yapacakları ve asıl ağırlığın yurt içi lisans üstü eğitime verileceği ilkesi benimsenmiştir. İkinci olarak, 1973–1974 öğretim yılında doktora yapmak üzere yurt dışına gönderilecek öğrenci sayısının sınırlandırılması öngörülerek 600’den 200’e indirilmiştir.¹³²

Böylece, nicelik yönünden tam bir başarısızlık görülen bu programın önemi, mali portesinin ortaya koyduğu ağırlık dolayısı ile bir kat daha artmaktadır.

Öğretim üyesi yetiştirmeyi amaçlayan yurt dışı doktora programının maliyeti yurt içi programlara oranla aşırı ölçüde yüksektir. Bu maliyet kaba bir hesapla, ortalama beş yıllık bir doktora öğrenimi boyunca Avrupa ülkeleri için 200.000 TL’sını, ABD için de, öğrenim giderlerinin daha yüksek olması nedeni ile 300.000 TL’sını geçmektedir. 1416 programına göre yurt dışına eğitim için giden öğrenciler için Milli Eğitim Bakanlığınca düzenlenen taahhüt ve kefalet senetlerinin tutarı, 1974–1974 yılında Avrupa ülkeleri için 230.000 TL’sı, ABD için ise 335.000 TL’sıdır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, öğretim üyesi olarak yetiştirilmek amacı ile 2.006 araştırma görevlisi yurt dışı lisans üstü eğitim programlarına gönderilmiş iken bu sayı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma döneminde 416 olarak gerçekleşmiştir.¹³³

Mili Eğitim Bakanlığı’nın da bu konuda hedefler belirlediği gözlenmektedir. 1996 yılında toplanan XIV.Milli Eğitim Şûrası’nda alınan “öğretmenlerin yüksek lisans ve doktora yönlendirileceği” kararı, Mili Eğitim Bakanlığı 1997–2000 İcra Planında “yurt dışında lisans ve lisans üstü eğitimle 5.000 öğretim elemanı yetiştirilmesi” ve “personeler yurt içi ve yurt dışında lisans üstü eğitim imkânları sağlanması” hedefleri, öğretim üyesi ve bilim adamı yetiştirme açısından dikkat çekmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı 2001–2005 Çalışma Programında da “öğretim elemanı yetiştirilmesi amacı ile lisans üstü eğitim görmek üzere 5.000 öğrencinin yurt dışına gönderilmesi” hedeflenmiştir.¹³⁴

Önem verilip çeşitli hedefler belirlenmesine rağmen planlı dönemde, yurt dışında lisans üstü eğitim, öğretim üyesi ve bilim insanı yetiştirme konusunda çeşitli nedenlerle hedeflere ulaşılamadığı, bu konudaki problemlerin önemini koruduğu görülmektedir. Bu konudaki temel sorunlardan biriside, oldukça kısıtlı imkânlar ile yurt dışına eğitim amaçlı gönderilen öğrencilerin önemli bir kısmının dönmemesidir.

¹³² Gülmez, a.g.e., s. 66.

¹³³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005)**, a.g.e., s. 82.

¹³⁴ Karakütük, a.g.e., s. 77.

Yurt dışı eğitim programları ile ilgili olarak Uysal tarafından 1973 yılında yapılan “Yurt Dışında Yetişen İhtisas Gücü: 1416 Sayılı Kanunun Resmi Öğrencilerle İlgili Uygulamasına Ait Bir Araştırma” çalışmasına göre 1929–1972 yılları arasında eğitim amacı ile yurt dışına 3.232 öğrenci gönderildiği, 1.837 kişinin başarılı yada başarısız olarak yurda döndüğü ve 1.395 öğrencinin resmi burslu olarak yurt dışında bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu araştırmada, 1416 programı çerçevesinde yurt dışında doktora yapan öğrencilerden % 80.13’ünün (1.472 kişi) yurda döndüğü, bu karşılık % 8.22’sinin (151 kişi) dönmediği, % 11.65’inin ise dönüp dönmediğinin anlaşılamadığı belirtilmektedir.¹³⁵

1416 sayılı yasa, uygulandığı ilk dönemlerden itibaren yurt dışına eğitim amaçlı giden yaklaşık olarak on öğrenciden birinin yurda dönmemesiyle sonuçlandığı başka ifade ile yurt dışında devlet bursu ile eğitim alan her beş öğrenciden dördü yurda dönmekte biri ise ya dönmekte ya da dönüp dönmediği bilinmemektedir.

Yurt dışına eğitim amaçlı giden ve dönmeyen öğrenciler ile ilgili geçmişten günümüze kapsamlı ve ciddi çalışmalar yapılmamıştır. ATO’nun “Türk Beyin Gurbetçileri Raporu”nda yurt dışına eğitim için giden ve geri dönmeyen öğrenciler ile ilgili çarpıcı tespitler yer almaktadır. Söz konusu rapora göre, “Türkiye beyin göçü en fazla olan 32 ülke içinde 24., yurt dışına en çok öğrenci gönderen ülkeler arasında ise 11. sırada yer alıyor.

Yurt dışında üniversite eğitiminin maliyeti öğrenci başına yıllık 30.000 doları buluyor. Buna göre yurt dışında okuyan 50.000 kişinin Türkiye’ye yıllık maliyeti 1.5 milyar doları, 5 yıllık eğitim maliyeti ise 7.5 milyar doları aşıyor. Rakam büyük ancak beyinler kolay yetişmiyor. Türkiye bu bedeli seve seve ödüyor. Ancak sorun gidenler geri dönmeyince başlıyor.

Türkiye, yurt dışına giden 50 bin öğrenciden 30 bini için her yıl 900 milyon dolar ödemekle kalmıyor, 5 yıllık eğitim sonunda dönmeme maliyeti 4.5 milyar doları buluyor. Bu da gelişmiş ülkelere karşılıksız hibe anlamına geliyor. Örneğin, devlet işletme eğitimi almak üzere ABD’ye gönderdiği bir gence eğitimi süresince yaklaşık 100.000 dolar harcıyor. Ancak gençler Türkiye’ye dönmek yerine ABD’de kalmayı tercih ediyor. Çünkü Türkiye’de bir bankada çalıştığında yaklaşık 700 dolar maaş alacakken; ABD’de bu

¹³⁵ Şefik Uysal, **Yurt Dışında Yetişen İhtisas Gücü: 1416 Sayılı Kanunun Resmi Öğrencilerle İlgili Uygulamasına Ait Bir Araştırma**, Ankara: TÜBİTAK Bilim Adamı Yetiştirme Grubu, 1973, s. 47.

ücretin 10 katından fazlasını alabiliyor. 24 bini Almanya’da, 15.000 Amerika’da olmak üzere 50 binden fazla Türk genci yurt dışında eğitim görüyor. Bu ülkeleri İngiltere, Kanada, Belçika, Avustralya, Fransa ve G. Afrika izliyor. Türkiye ABD’de en fazla öğrenci okutan 9’uncu ülke konumunda.

Gençlerin akıllarını çelen, hayallerini süsleyen bu ülkeler vasıfsız işçilere kapılarını giderek daha sert önlemlerle kapatırken, yetmişmiş ve eğitilmiş işgücüne büyük kolaylıklar sağlıyor. Örneğin bir numaralı beyin avcısı konumundaki ABD, her yıl 200 bin kalifiye elemana, Kanada ve Avustralya ise 40 bin kalifiye elemana geçici çalışma vizesi veriyor.

Türkiye’de beyin göçünün 1960’lı yıllarda ilk kez tıp doktorları ile başlamış doktorları, mühendisler ve sonra bilimadamlarının izlemiştir. Bugün sadece Amerika’da 3.600 Türk doktoru bulunuyor. Bunlardan sadece 90’ının Türkiye’ye dönmüş olması, gidenin kolay kolay gelmediğini ortaya koyuyor. Son 12 yılda sadece Milli Eğitim Bakanlığının bursuyla yurt dışına giden 1991 gencimizden 769’unun dönmediği (% 38), buna paralel olarak, TÜBİTAK bursiyerlerinin ülkeye dönmeme oranının ise % 21 olduğu belirtiliyor.

Geri dönmeme en çok mühendislikte (bilgisayar, uçak, elektrik–elektronik, haberleşme, makine, kimya, endüstri, maden, metalurji, biyoteknoloji gibi dallarda), tıpta ve daha az oranda sosyal bilimlerde yoğunlaşıyor. Fen bilimlerinde master ve doktora çalışmasını tamamlayanlar araştırma merkezleri ve teknoparklarda yüksek ücretle çalışma imkânı bulabiliyor.

Dönen beyinler ise, bilgi birikimleri ve deneyimleri doğru yerlerde değerlendirilmediği, aldıkları ücretler geçinmelerine yetmediği ve mesleki gelişimleri sektöre uğradığı için mutlu değil. Yurtdışına gitmeyip Türkiye’de kalanların önemli bir kısmı da ya küstürülüyor ya da düşük ücret ve düşük motivasyonda çalıştırılıyor. Bu durum “Beyin Küsmesi” olarak adlandırılıyor ve Türkiye adeta bir “Beyin mezarlığı” na dönüyor.”¹³⁶

Günümüzde, eğitim için öğrenciler yurt dışına iki yolla gitmektedirler. Birincisi; yürürlükte olan 08/4/1929 tarih 1416 sayılı “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebeler Hakkında Kanun”a göre çıkarılan “Türk Öğrencilerin Yabancı Ülkelerde Öğrenimleri Hakkındaki Yönetmelik” ve anılan kanunun 4307 sayılı Kanunla değişik 19. maddesi

¹³⁶ Ankara Ticaret Odası, **Türk Beyin Gurbetçileri Raporu**, Ankara: ATO Yayını, 2005, s. 1–2.

gereğince MEB, 2547 sayılı kanununun 33. maddesinde YÖK ve bunlar dışında yine resmi statüde TÜBA ve TÜBİTAK tarafından desteklenen resmi burslu öğrenciler ikincisi; üniversitelerdeki kontenjan yetersizliğinden veya daha iyi imkânlar ile daha iyi gelecek için kendi özel imkânları ile yurt dışına eğitim amaçlı giden “özel öğrenciler”.

2.3.4.1. Milli Eğitim Bakanlığı Uygulaması

Devletin çeşitli kurumlarında ve yüksek öğretim kurumlarında nitelikli insan gücüne duyulan ihtiyaç sonucu 08/4/1929 tarih 1416 sayılı “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebeler Hakkında Kanun” çıkarılmış ve 1987 yılına kadarda yurt dışına eğitim amaçlı öğrenci gönderme sadece MEB kanalı ile gerçekleşmiştir.

1416 Sayılı Kanun ile MEB tarafından yurt dışına burslu gönderilen öğrencilerin yıllara ve alanlara göre dağılımı Tablo 2.42’de görülmektedir.

Tablo 2-42: 1416 Sayılı Kanuna Dayalı Olarak Yurt Dışına Resmi Burslu Statüde Öğrenim Yapmak Üzere Gönderilenlerin Yıllara ve Alanlara Göre Dağılımı

YILLAR	FEN	SOSYAL	TOPLAM
1990	86	35	121
1991	60	38	98
1992	60	17	77
1993	87	5	92
1994	116	54	170
1995	216	132	348
1996	298	92	390
1997	126	8	134
1998	445	102	547
1999	132	166	298
2000	97	103	200
2001	34	66	100
2002	20	29	49
TOPLAM	1.777	847	2.624

Kaynak: Veriler MEB’nin 20/8/2003 tarih ve B.08.0. YÖG.16.03.03–21510 sayılı yazısı ile elde edilmiştir.

1990–2002 yılları arasında, ilgili kanun doğrultusunda MEB tarafından burslu olarak yurt dışına eğitim amaçlı gönderilen toplam öğrenci sayısı 2.624’tür. Bu öğrencilerin büyük çoğunluğunun fen bilimleri alanından olduğu, en çok öğrencinin 1998 yılında (547 kişi) yurt dışına gönderildiği görülmektedir. Bunu 1996 ve 1995 yılları izlemiştir.

MEB adına burslu olarak yurt dışına eğitim amaçlı bulunan öğrencilerin akademik düzey, alan ve ülkelere göre dağılımları Tablo 2.43’de yer almaktadır.

Tablo 2-43: Yurt Dışında Öğrenimde Bulunan Mevcut Burslu Öğrencilerin Ülkelere, Öğrenim

Düzelelerine ve Alanlarına Göre Dağılımlarını (23/12/2005 Tarihi itibariyle)

Ülkeler		Dil Öğrenimi		Lisans		Yüksek Lisans		Doktora		Staj		Genel Toplam
		Fen	Sosyal	Fen	Sosyal	Fen	Sosyal	Fen	Sosyal	Fen	Sosyal	
Almanya	E	0	0	1	0	0	7	0	9	---	---	20
	K	0	0	0	0	0	1	1	1	---	---	
ABD	E	1	0	19	0	34	13	84	71	1	0	319
	K	0	2	0	0	8	4	20	62	0	0	
Fransa	E	---	---	---	---	0	1	5	4	1	0	16
	K	0	0	---	---	0	0	4	1	0	0	
İngiltere	E	0	0	1	0	0	1	5	8	---	---	20
	K	0	0	0	0	0	0	0	5	---	---	
Genel Toplam	E	1	0	21	0	34	22	94	92	2	0	375
	K	0	2	---	---	8	5	25	69	0	0	

Kaynak: 30/12/2005 tarihinde MEB'dan sağlanan veriler ile düzenlenmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi 1416 sayılı kanun ile MEB tarafından burslu olarak yurt dışına dil öğretimi, lisans, yüksek lisan, doktora ve staj akademik düzeylerinde, fen ve sosyal bilimler alanlarında gönderilen toplam öğrenci sayısı 375 kişidir. Öğrencilerin gittikleri ülkeler içinde en yüksek olan ülke 319 gibi toplama çok yakın sayı ile ABD'dir. Akademik düzeyde ise en fazla doktora öğretimi için (94 kişi) öğrenci yurt dışına gönderilmiştir. Giden öğrencilerin 109'u kız, 266'sının erkek ve 152'sinin sosya 1.223'ünün fen bilimleri alanlarından oldukları görülmektedir.

2004 yılı verilerine göre ise MEB tarafından çeşitli akademik düzey ve alanlarda yurt dışına burslu olara toplam 459 öğrenci gönderilmiştir. Bu öğrencilerin, 381'i ABD, 29'İngiltere, 28'i Fransa, 21'i Almanya'ya gitmiştir. 336'sı erkek, 123'ü kız olan öğrencilerin 238'inin fen,231'inin sosyal bilimler alanında ve 326 kişi gibi büyük çoğunluğunun ise doktora düzeyinde eğitim almak için gittiği görülmektedir.¹³⁷

MEB tarafından yurt dışına resmi burslu olarak gönderilen öğrencilerden bir kısmının geri dönmediği belirtilmektedir. 1990–2000 döneminde burslu olarak yurt dışına gönderilen ve geri dönmeyen öğrenciler Tablo 2.44'de görülmektedir.

¹³⁷ Milli Eğitim Bakanlığı, **Milli Eğitim İstatistikleri**, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi, 2005, s. 213.

Tablo 2-44: 1990–2002 Yılları Arasında Yurt Dışına Resmi Burslu Gönderilen ve Geri Dönmeyeceği Kesinleşen Öğrenciler

Gönderildiği Yıllar	Gönderilen Öğrenci Sayısı	İlişigi Kesilen Öğrenci Sayısı
1990	79	29
1991	68	32
1992	58	26
1993	104	49
1994	514	296
1995	483	180
1996	116	13
1997	423	109
1998	9	1
1999	204	16
2000	17	3
2001	118	14
2002	54	1
2003	43	---
2004	21	---
TOPLAM	2311	769

Kaynak: 30/12/2005 tarihinde MEB'dan sağlanan veriler ile düzenlenmiştir.

1990–2004 yılları arasında burslu olarak yurt dışına toplam 2.311 öğrenci gönderildiği ve 2002 yılı itibari ile bu öğrencilerden 769'unun geri dönmeyeceğinin kesinleştiği görülmektedir.

Yurt dışına resmi burs ile gönderilen ve geri dönmeyen öğrenciler ile ilgili olarak, ilgili kurumlarda veri elde etmekte oldukça zorlandığımızı, istediğim dönem ile ilgili verileri, özellikle yurt dışına giden fakat başarılı olup geri dönmeyen öğrenciler ile ilgili sayısal verileri elde etmekte güçlük çektiğimizi, elde edilen verilerde de yer yer tutarsızlıklar olduğunu belirtmeliyiz. Örneğin, MEB verilerinde 1416 Sayılı Kanun ile yurt dışına gönderilen öğrencilerin yer aldığı Tablo 2.41'de 1990 yılında yurt dışına gönderilen öğrenci sayısı toplam 121 kişi iken Tablo 2.43'de 79 kişidir.

28 Şubat 2000 tarihi itibari ile dil öğrenimi için 12, staj için 7, lisans için 35, yüksek lisans için 184 ve doktora için 647 olmak üzere toplam 885 öğrenci MEB adına burslu olarak yurt dışında eğitim amaçlı bulunmaktaydı.¹³⁸

437 Sayılı Kanun'un değişik 19. maddesi gereğince 1994–2002 yılları arasında resmi burslu olarak öğretim görevlere ilişkin veriler Tablo 2.45'de yer almaktadır.

¹³⁸ Ayhan Gençler, Aytül Çolak, "Türkiye'den Yurt Dışına Beyin Göçü: Ekonomik ve Sosyal Etkileri", **I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, 10–11 Mayıs 2002, Hereke-Kocaeli, Bildiriler Kitabı, s. 611.

Tablo 2-45: 4307 Sayılı Kanun Uyarınca 1994–2002 Yılları Arasında Yurt Dışına Gönderilen Öğrencilerin Öğrenim Durumları Hakkındaki Sayısal Veriler (08/4/2003 Tarihi İtibarıyla)

Yıllar	Öğrenci Sayısı				Akademik Düzeylerine Göre Devam Edenler			Öğrencilikle İlişği Kesilenler		
	ABD	İng.	İsviçre	Top.	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Göreve Başlayan	Tazminat	Rahatsızlanıp Dönen
1994	21	2	–	23	–	–	9	3	11	–
1995	13	3	1	17	–	–	10	–	7	–
1996	14	–	–	14	–	–	8	1	5	–
1997	11	1	–	12	–	–	4	2	5	1
1998	8	–	–	8	2	4	2	–	–	–
1999	3	–	–	3	3	–	–	–	–	–
2000	9	1	–	10	10	–	–	–	–	–
2001	15	1	–	16	16	–	–	–	–	–
2002	9	–	–	9	9	–	–	–	–	–
TOP.	103	8	1	112	40	4	33	6	28	1

Kaynak: Veriler MEB'nın 20/8/2003 tarih ve B.08.0. YÖG.16.03.03–21510 sayılı yazısı ile elde edilmiştir.

MEB tarafından 4307 Sayılı Kanun kapsamında 1994–2002 döneminde yurt dışına, 103 kişi ABD'ne olmak üzere toplam 112 öğrenci gönderilmiştir. 33 öğrenci çeşitli akademik seviyelerde eğitimine devam eder iken 6 öğrencinin eğitimin tamamlayarak görevine başladığı, 1 öğrencinin rahatsızlanarak döndüğü ve 28 kişinin ise dönmediği görülmektedir.

Konumuz ile ilgili olarak tezimizde kullanılmak üzere bir yazı ile MEB'dan talep ettiğimiz, 1416 sayılı kanuna göre resmi burslu statüde 1994–2005 yılları arasında yurt dışına gönderilen öğrencilerle ilgili sayısal verileri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1994–2005 yılları arasında yurt dışına gönderilen öğrenci sayısı 1.755'tir. Bu öğrenciler lisans ve yüksek lisans öğrenimi görmek üzere gönderilmişler; yaptıkları eğitimi başarı ile tamamlayanlara bir üst öğrenim izni verilmiştir.

Bunlardan 413'ü halen yurt dışındaki öğrenimlerini sürdürmektedir. Öğrenciler ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya'da öğrenim görmektedir.

Yurt dışında gördükleri lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimlerini kendilerine verilen süre içerisinde tamamlayan ve mezuniyet tarihinden itibaren 2 ay içerisinde yurda dönüp görev talebinde bulunan öğrencilerin sayısı 449'dur.

Öğrenimini gecikmeli olarak bitiren veya bir süre parasal borçlarını ödedikten sonra yurda dönüp görev talebinde bulunan öğrencilerin sayısı 232'dir.

Böylelikle 1994–2005 yılları arasında yurt dışında öğrenim yaptıktan sonra yurda dönüp görev alan öğrenci sayısı 681 olmaktadır.

Anılan dönemde yurt dışında öğrenim yapan, ancak çeşitli nedenlerle görev talebinde bulunmayıp parasal borçlarını ödemek durumunda kalan öğrenci sayısı 655'tir.

3 öğrenci hastalık nedeniyle öğrenimlerini tamamlayamadan yurda dönmüş, 3 öğrenci ise vefat etmiştir.

Yurda dönen 681 öğrencinin 8'i lisans, 330'u yüksek lisans 343'ü de doktora derecesiyle görev talebinde bulunmuşlardır.

Yurda dönüp görev alan 681 öğrenciden 45'i Türkiye petroleri Anıım Ortaklığı Genel Müdürlüğü'nde,5'i Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nde,4'ü ÖSYM Başkanlığı'nda, 4'ü SEKA Genel Müdürlüğü'nde, 2'si Dış İşleri Bakanlığı'nda, 1'i Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nde, 1'i TÜBİTAK'ta, kalan 619 öğrenci ise Devlet üniversitelerinde görevlendirilmiştir.

1416 Sayılı Kanun ile MEB'inca burslu olarak yurt dışına gönderilen öğrencilere her mali yıl için yapılan ödemeler, MEB'lüğünün tebliği ile belirlenmektedir. Böylece bu tebliğ ile MEB adına yurt dışında burslu eğitim görmekte olan öğrencilerin devlete olan yıllık maliyetleride belirlenmiş olmaktadır.

2004 yılına ilişkin tebliğ 01/10/2004 tarihinde geçerli olmak üzere 12 Haziran 2004 tarih ve 25490 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bu tebliğe göre yurt dışında öğrenim görmekte olan öğrencilere buldukları ülke para biriminden yapılan ödemeler Tablo 2.46'da yer almaktadır.

Tablo 2-46: 1416 Sayılı Kanun ve Buna Bağlı Yönetmelik Uyarınca Yurt Dışında Öğrenim Yapan Öğrencilerin Ülke ve Akademik Düzeylerine Göre 2004 Mali Yılındaki Aylık Ödenekleri

Ülkeler	I Numaralı Cetvel Lisans Öğrenimi Yapanlara Ödenecek Aylık Ödenek	II Numaralı Cetvel Lisansüstü ve Sonrası Öğrenim Yapanlara Ödenecek Aylık Ödenek
Almanya	855 Euro	960 Euro
ABD	1.000 \$	1.100 \$
Avusturya	865 Euro	960 Euro
Avustralya	1.150 A \$	1.250 A \$
Belçika	695 Euro	820 Euro
Danimarka	4.800 DK	6.000 DK
Fransa	915 Euro	1.050 Euro
Hollanda	820 Euro	955 Euro
İngiltere	650 £	725 £
İsviçre	2.000 FS	2.300 FS
İtalya	570 Euro	675 Euro
İsveç	5.200 KS	5.800 KS
Norveç	5.100 KN	5.650 KN
Finlandiya	760 Euro	810 Euro
Kanada	1.200 C\$	1.300 C\$
Japonya	130.000 Japon Yeni	160.00 Japon Yeni
Kazakistan	400 \$	450 \$
Kırgızistan	400 \$	450 \$
Türkmenistan	400 \$	450 \$
Tacikistan	400 \$	450 \$
Özbekistan	400 \$	450 \$
Moğolistan	400 \$	450 \$
Rusya Fed.	400 \$	450 \$
Diğer Ülkeler	800 \$	850 \$

Kaynak: Resmi Gazete, “1416 Sayılı Kanun ve Buna Bağlı Yönetmelik Uyarınca Yurt Dışında Lisans ve Lisans Üstü Öğrenim Yapan Öğrencilere Yapılacak Ödemelere İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ”, S: 25490, 12 Haziran 2004, Ankara: Başbakanlık.

Tabloda yer alan ödenekler öğrenciye verilen aylık burs miktarıdır. Bunlar dışında öğrencinin eğitim aldığı kurum ücreti, yolluklar, sağlık ve tedavi giderleri, yılda bir kez iki bölümde bir aylık ek ödeme (Mart ve Ekim aylarında) ve yurt içi aylık ücretler bunun dışındadır. Yurt dışında lisans için 4 yıl, yüksek lisans için 3 yıl ve gerekirse altı aylık ek süre, doktora için ise 3 yıl ve gerekir ise bir yıl ek süre verilmektedir. Buna göre örneği ABD’de doktora eğitimi için bulunan bir öğrencinin yurt içi aylığı hariç yıllık maliyeti 27.800 \$’dır. Doktora için verilen süre dört yıl olduğuna göre toplam maliyeti 111.200 \$’dır.

Bazı ülkelerde eğitim amaçlı bulunan öğrencilerin genel olarak, yıllık maliyetleri Tablo 2.47’de yer almaktadır.

Tablo 2-47: Yurt Dışındaki Öğrencilerin Belirli Ülkelere Göre Ortalama Yıllık Maliyetleri

Ülkeler	Döviz Cinsi	Yıllık Burs Gideri	Yıllık Kırtasiye Gideri	Okul Ücretleri	Diğer Zorunlu Giderler	Ortalama Yıllık Eğitim Gideri
ABD	USD	13200	1100	11000	2500	27800
İngiltere	STERLİN	8700	725	9000	1000	19925
Fransa	EURO	12600	1050	3000	1000	17650
Almanya	EURO	11520	960	1750	1600	15830
Diğer Ülkeler	USD	10200	850	5000	1500	17550

*Almanya ve Fransa’da esas öğrenim gören öğrenciler için okul ücreti ödenmeyip, dil okulları için ödeme yapılmaktadır.

Kaynak: “1416 Sayılı Kanun ve Buna Bağlı Yönetmelik Uyarınca Yurt Dışında Lisans ve Lisans Üstü Öğrenim Yapan Öğrencilere Yapılacak Ödemelere İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ” ve 30/12/2005 tarihinde MEB’den sağlanan veriler ile düzenlenmiştir.

Yurt dışındaki bir öğrencinin yıllık ortalama maliyeti İngiltere için 19.925 Sterlin, Fransa için 17.650, Almanya için 15.830 Euro ve bunlar dışındaki ülkeler için ise ortalama 17.550 \$’dır.

2.3.4.2. Yükseköğretim Kurumu Uygulaması

08/4/1929 tarih 1416 sayılı “Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebeler Hakkında Kanun” yürürlükte ve bu kanun kapsamında yurt dışına öğrenciler gönderilir iken 1987 yılında 2547 Sayılı kanunun 33. maddesinde değişiklik yapılarak, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) kanalı ile de yurt dışına öğrenci gönderilmesi imkânı sağlanmıştır. 1987 yılından itibaren her yıl değişen sayıda öğrenci YÖK adına yurt dışına eğitim için burslu olarak gönderilmektedir.

YÖK tarafından burslu olarak yurt dışına gönderilen araştırma görevlilerinin ülke ve yıllara göre dağılımları Tablo 2.48’de yer almaktadır.

Tablo 2-48: YÖK Tarafından Burslu Olarak Yurt Dışına Gönderilen Araştırma Görevlilerinin Yıl ve Gittikleri Ülkelere Göre Dağılımları

ÜLKELER	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	G. Toplam
ABD	67	138	55	66	67	60	745	64	169	85	40	56	50	47	32	53	41	29	1864
Almanya	7	17	4	13	13	13	44	2	11	5	5	1	7	2	---	---	1	1	146
Avustralya	---	---	---	---	---	1	14	1	---	1	1	---	---	---	---	---	---	---	18
Avusturya	2	2	1	3	3	2	3	---	1	1	1	1	1	---	---	1	---	---	22
Azerbaycan	---	---	---	---	---	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1
Belçika	---	2	---	---	---	---	1	---	---	1	1	---	---	---	2	---	1	---	8
Bosna-Hersek	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1
Çin Halk Cum.	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1	---	---	---	---	---	---	1
Danimarka	---	---	---	---	1	---	1	---	---	---	---	---	1	---	---	---	---	---	3
Finlandiya	---	---	---	---	---	---	---	1	---	1	1	---	---	---	---	---	---	---	3
Fransa	5	12	7	4	8	3	13	5	9	2	3	9	8	2	1	4	9	2	106
Güney Kore	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1	---	---	---	---	---	1
Hollanda	---	1	---	2	1	---	3	1	1	1	---	---	1	1	1	2	1	1	17
İngiltere	38	208	112	127	110	74	446	52	93	57	17	21	8	9	10	11	8	10	1411
İspanya	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1	---	1
İsrail	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	3	3	---	---	---	---	---	---	6
İsveç	---	---	---	2	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	4
İsviçre	6	1	2	3	1	1	2	---	---	---	---	---	---	---	2	---	---	1	19
İtalya	---	---	1	1	---	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1	---	---	4
Japonya	---	---	---	2	1	---	1	3	1	---	1	1	---	---	---	---	---	---	10
K. İrlanda	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1	---	---	---	---	---	---	---	---	1
Kanada	24	17	3	3	---	2	6	1	---	4	1	3	3	1	3	1	1	2	75
Kazakistan	---	---	---	---	---	---	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1
Macaristan	---	---	1	---	---	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	2
Norveç	---	1	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	2
Beyaz Rusya	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1	---	---	---	1
Rusya	---	---	---	---	3	---	2	---	---	2	---	---	1	1	---	---	1	1	11
Y. Zeland	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1	---	---	---	---	---	---	---	---	1
Yunanistan	---	---	---	---	---	---	---	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1
Toplam	149	399	187	226	208	159	1282	131	285	162	76	97	80	63	53	74	63	47	3745

Kaynak: YÖK, “İstatistikler”, (Çevrimiçi): <http://www.yo.gov.tr/istatistikler/istatistikler.htm>, 09/10/2005; T.C. Yüksek Öğretim Kurulu, **2003–2004 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri**, Ankara: ÖSYM Yayınları, Yayın No: 2004–5; 81/12/2005 tarihinde Yükseköğretim Kurulu’ndan yazılı talep ile elde edilen verilerle düzenlenmiştir.

1987–2004 yılları arasında YÖK tarafından üniversiteler adına, değişik sayılarda burslu olarak yurt dışına eğitim için gönderilen toplam öğrenci sayısı 3745’dir. Bu öğrencilerin 1 864’ü ABD’ne, 1 411’i İngiltere’ye, 146’sı Almanya ve 106’sı Fransa’ya gönderilmiş azalan sayılarda diğer ülkeler bunları takip etmiştir.

2547 Sayılı Kanun ile YÖK tarafından, 1987–2004 döneminde yurt dışına eğitim amaçlı gönderilen 3.745 araştırma görevlisinin başarı durumları Tablo 2.49’da yer almaktadır.

Tablo 2-49: 2547 Sayılı Kanun Uyarınca Yurt Dışına Gönderilen Araştırma Görevlilerinin Başarı Durumları

Durum		Öğrenci Sayısı
Yüksek Lisans Yapıp Dönerler		375
Doktora Yapıp Dönerler		1 145
Yüksek Lisans ve Doktora Yaparak Dönerler		612
Eğitilmelerini Tamalayıp Dönerler Toplamı (Yüksek Lisans+Doktora)		2 132
Eğitilmelerini Tamamlamadan Dönerler	Başarısızlık	153
	Sağlık	43
	Diğer	156
Geri Dönmeyenler ve Müstafi Sayılanlar		374
Halen Eğitimi Süren		714
İstifa Eden		173
Genel Toplam		3 745

Kaynak: 81/12/2005 tarihinde Yükseköğretim Kurulu'ndan yazılı talep ile elde edilen verilerle düzenlenmiştir.

2547 Sayılı Kanun çerçevesinde yurt dışına eğitim amaçlı gönderilen toplam 3.745 araştırma görevlisinin 2.132'sinin yüksek lisans ve doktora eğitimlerini başarı ile tamamlayarak geri döndükleri, 352'sinin sağlık, başarısızlık ve diğer nedenlerle geri döndükleri, 173'ünün istifa ettiği, 714'ünün eğitimlerinin sürdüğü ve 374'ünün ise geri dönmedikleri görülmektedir.

İlgili kanun ile yurt dışına, üniversiteler adına eğitim için gönderilen araştırma görevlilerinin aylık ödenekleri, her mali yıl için MEB'nca belirlenen tebliğ doğrultusunda belirlenmektedir. 1416 Sayılı Kanun ile MEB tarafından gönderilen öğrenciler ile aynı tebliğ gereği aynı aylık ödenekler ve yurt içi maaşlarının % 60'ı ödenmektedir.

2.3.4.3. TÜBA ve TÜBİTAK Uygulaması

Eylül 1993'te yürürlüğe giren 497 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 7 Ocak 1994 tarihinde çalışmaya başlamıştır. TÜBA, kuruluş amacı ve görevleri gereği "Sosyal Bilimlerde Yurt İçi ve Yurt Dışı Bütünleştirilmiş Doktora Burs Programı" (TÜBA-BDBP) ve "Sosyal Bilimlerde Doktora Sonrası Yurt Dışı Araştırma Bursu Programı" (TÜBA-DSYDAB) programları çerçevesinde yurt dışına burslu doktora ve doktora sonrası öğrenci göndermekte veya bursları ile söz konusu programları çerçevesinde öğrencilere destek olmaktadır.

TÜBA'nın bu iki programı ile 1997-2005 yılları arasında desteklediği öğrenci sayısı ve bu öğrencilerin gittikleri ülkeler Tablo 2.50'de görülmektedir.

Tablo 2-50: TÜBA Sosyal Bilimlerde Doktora ve Doktora Sonrası Yurt İçi–Yurt Dışı Bütünleştirilmiş Burs Programları Çerçevesinde Gidilen Ülkeler ve Programlara Göre Öğrenci Dağılımı (1996–2005)

Gidilen Ülkeler		TÜBA–BDBP Bursiyer Sayısı	TÜBA–DSYDAB Bursiyer Sayısı
1.	ABD	66	46
2.	İngiltere	29	38
3.	Kanada	11	6
4.	Hollanda	10	7
5.	Fransa	5	6
6.	Almanya	4	8
7.	İtalya	2	2
8.	İspanya	2	—
9.	Bulgaristan	1	—
10.	Yunanistan	1	1
11.	İsveç	1	2
12.	İsrail	1	1
13.	Hindistan	1	—
14.	Özbekistan	1	—
15.	Bosna–Hersek	1	—
16.	Belçika	1	3
17.	Tunus	—	1
18.	Rusya Fed.	—	1
19.	Danimarka	—	1
20.	İskoçya	—	1
Toplam		137*	124*

*Dört araştırmacı 2 değişik ülkeye gitmiştir.

Kaynak: TÜBA'nın 18/01/2006 tarih ve TÜBA/BDBP/62 sayılı yazısı; TÜBA, "Burslar ve Destekleme", (Çevrimiçi): <http://tuba.gov.tr/bursgoster.php?burs=05,17/11/2005> verileri ile düzenlenmiştir.

1996–2005 yılları arasında, TÜBA–BDBP kapsamında 137 ve TÜBA–DSYDAB kapsamında 124 olmak üzere toplam 261 öğrenci doktora ve doktora sonrası araştırma programlarında TÜBA bursu ile yurt dışına eğitim amaçlı gitmiştir. İki program kapsamında en çok ABD (112 kişi) ve İngiltere'ye (67 kişi) öğrenci gönderildiği görülmektedir. Diğer ülkeler çok daha az sayılar ile bu ülkeleri takip etmektedir.

TÜBA bursiyerlerinin iki programda da başarı durumları ve burs süreleri ile miktarları Tablo 2.51'de yer almaktadır.

Tablo 2-51: TÜBA Bursiyelerinin Başarı Durumları ve Burs Miktar ve Süreleri

	TÜBA-BDBP (1996-2005)	TÜBA-DSYDAB (1996-2005)
Bursiyer olanlar	157	120
Yurt dışına giden	133	120
Yurt dışından dönmeyenler	6	1
Halen devam edenler	24 (Yurt içi-Yurt dışı)	12 (Yurt dışı)
Verilen yurtdışı burs miktarı (Gidilen ülkelere ve bütçe durumuna göre değişmekle birlikte ayda en fazla verilen miktar)	1000 \$	1800 \$
Yurt dışında en fazla destek süresi	En fazla 4 yıl (yurt içi+yurt dışı) 14 ay (yurt dışı)	6 ay (yurt dışı)

Kaynak: Talebimiz üzerine TÜBA tarafından gönderilen 18/01/2006 tarih ve TÜBA/BDBP/62 sayılı yazısı ile elde edilen verilerden düzenlenmiştir.

TÜBA tarafından “Sosyal Bilimlerde Yurt İçi ve Yurt Dışı Bütünleştirilmiş Doktora Burs Programı (TÜBA-BDBP) çerçevesinde 1996-2005 döneminde toplam 157 kişinin burs ile desteklendiği bunların 133’ünün yurt dışına gittiği, 24’ünün halen eğitiminin sürdüğü, 6 kişni geri dönmediği ve bu program ile bir kısmı yurt içinde, bir kısmı yutr dışında olmak üzere bursiyerler ayda 1 000 \$ burs verildiği, Sosyal Bilimlerde Doktora Sonrası Yurtdışı Burs Programı (TÜBA-DSYDAB) kapsamında ise aynı dönemde 120 bursiyerin olduğu, 1 kişinin geri dönmediği ve 6 aylık kısmı yurt içinde olmak üzere aylık 1.800 \$ burs verildiği görülmektedir.

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Yurt İçi-Yurt Dışı Doktora Burs Programı, Yurt Dışı Doktora Burs Programı, Yurt Dışı Araştırma Burs Programı ve Doktora Sonrası Yurt Dışı Araştırma Programı ile doktora ve doktora sonrası araştırma düzeylerinde yurt dışına öğrenci göndermektedir. Bu programlar ve desteklenen öğrenci/araştırmacı sayılarını kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Yurt İçi-Yurt Dışı Bütünleştirilmiş Doktora Burs Programı (BDP) kapsamında 1995-2001 döneminde 101 öğrenci desteklenmiş, burs miktarı ise 1000 \$’dır. Yurt Dışı Doktora Burs Programı (NATO-A1) ile 1995-2001 döneminde 295 öğrenci desteklenmiş. Bursiyerlerin 268 ABD,12’si İngiltere’ye gitmiş diğerleri azalan sayılar ile bu ülkeleri takip etmiştir. Bu bursiyerlerin 145’i ODTÜ, 85’i Bilkent, 27’si Boğaziçi üniversitelerindedir. Burs miktarı aylık 1.000 \$’dır. Yurt Dışı Araştırma Burs Programı (NATO-A2) çerçevesinde 1995-2002 döneminde 245 öğrenci, ayda 1.100 \$ burs ile, Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı (NATO-B1) ile 1995-2002 döneminde aylık 1.800 \$ burs ile 277 öğrenci, Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı ile 1995-2002

döneminde, aylık 1.800 \$ bur ile 406 kişi, Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı (BAYG-C) ile 1995-2002 arasında, aylık 1.800 \$ burs ile 40 araştırmacı ve Yurt Dışı Araştırma Bursları (TÜBİTAK/TAJD) kapsamında 2002 yılında 2 araştırmacı yurt dışına gönderilmiş, desteklenmiştir.¹³⁹

Bu kadar çok yurt dışı doktora ve doktora sonrası araştırma programı olan, çok sayıda öğrenciyi eğitim ve araştırma amaçlı yurt dışına gönderen TÜBİTAK'dan yazı ile elektronik mektup ile mürecaat edip, desteklenen bu öğrencilerin başarı durumlarına ilişkin bilgii veri istemimize rağmen cevap verilmemiştir. Sadece 1968-2000 yılları arasında, NATO A1 yurt dışı doktora bursiyerleri ile ilgili veriler temin edilebilmiştir. Bu program kapsamında 1968-2000 yılları arasında burslu olarak yurt dışına gönderilen öğrenci sayısı 904, bursunu kullanmaktan vaz geçen 69, doktora çalışması halen devam eden 210, doktora sonrası çalışma yapan 52, doktorasının tamamladığı halde geri dönmeyen 130, başarısız olup dönen 48, doktorasını tamamlayarak Türkiye'ye dönen 298, diğer 13 ve bilgileri olmayan 84 öğrenci olduğu, sadece bu programda doktorasını tamamladığı halde Türkiye'ye geri dönmeyenlerin, desteklenen kişiler içindeki oranının % 21 olduğu belirtilmiştir.

2.3.4.4. Özel Öğrenciler

Türkiye'den eğitim için yurt dışına giden resmi burslu öğrenciler dışında, kendi imkân ve çabaları ile yurt dışında eğitimlerini sürdüren öğrenciler vardır ki bunların sayılarının diğer burslu öğrenciler yanında oldukça fazla olduğu görülmektedir.

2002 yılında yurt dışında eğitim almakta olan özel öğrencilerin bazı ülke ve bölgelere ile alan ve akademik seviyelerine göre dağılımları Tablo 2.52'de görülmektedir.

¹³⁹ TÜBİTAK, **Burs, Destek ve Yarışma Programları 1995-2002 İstatistikleri**, Ankara: Bilim Adamı Yetiştirme Grubu Yayını, 2003, s. 30-50.

Tablo 2-52: Yurt Dışında Öğrenimde Bulunan Özel Öğrencilerin Ülke ve Bölgelere, Akademik Düzey, Alan ve Cinsiyetlere Göre Dağılımları (2002)

BÖLGE/ÜLKELER		LİSANS		Y. LİSANS		DOKTORA		TOPLAM	GENEL TOPLAM
		Fen	Sos.	Fen	Sos.	Fen	Sos.		
ABD	E	770	158	613	1000	816	307	4664	4880
	K	40	68	30	32	28	18	216	
Almanya	E	1366	925	304	228	28	28	2879	3155
	K	87	114	28	38	2	7	276	
Türk cum.	E	1398	2388	7	23	33	18	3867	4280
	K	134	267	-	1	10	1	413	
Avrupa	E	1333	1527	297	463	36	85	3741	4083
	K	60	175	18	75	6	8	342	
Afrika	E	4	48	7	3	1	2	65	65
	K	-	-	-	-	-	-	-	
Bağımsız Devletler, Rusya Federasyonu ve Balkan Ülkeleri	E	621	659	7	16	8	9	1320	1491
	K	99	67	-	1	4	-	171	
Orta, Yakın ve Uzak Doğu Ülkeleri	E	78	131	38	46	30	9	332	353
	K	2	7	2	2	4	4	21	
GENEL TOPLAM									18 307

Kaynak: MEB'nın 20/8/2003 tarih ve B.08.0. YÖG.16.03.03-21510 sayılı yazısı ile elde edilen veriler ile düzenlenmiştir.

2002 yılında kendi imkânları ile yurt dışına bulunan özel öğrenci sayısı 18.307'dir. Burslu yurt dışına giden öğrencilerin tersine özel öğrencilerin büyük kısmı lisans (12.526) eğitimi için yurt dışında bulunmaktadır. 3.279 öğrenci yüksek lisans, 1.502 öğrenci ise doktora eğitimi almaktadır. Bu öğrencilerin yine önemli bir kısmı sosyal bilimler alanlarında eğitim görmektedir ve erkektir. Burslu öğrencilerde olduğu gibi önemli bir kısmı ABD'de (4.880 kişi) eğitim-öğretim yapmaktadır. Bunu Türk Cum. (4. 280), Avrupa (4.083) ve Almanya (3.155) takip etmektedir.

1998 yılında toplam 27.986, 1999 yılında 28.551, 2000 yılında 18.611 ve 2001 yılında ise 18.995 özel öğrenci çeşitli akademik düzey ve alanlarda yurt dışında eğitim görmektedir. 30.11.2004 tarihi itibarı ile toplam 20.531 özel öğrenci yurt dışında eğitim-öğretim amaçlı bulunmaktadır. Bu öğrencilerin 3.988'i Almanya, 5.021'i ABD, 2.058'i Azerbaycan, 395'i Belçika, 449'u Bulgaristan, 1.726'sı Fransa, 251'i Gürcistan, 316'sı Hollanda, 1.492'si İngiltere, 78'i Japonya, 273'ü Kanada, 945'i Kazakistan, 1.228'i Kırgızistan, 148'i Moldova, 181'i Rusya Fed., 266'sı Ukranya'da bulunmaktadır. Diğer bir çok ülke azalan sayılar ile bu ülkeleri takip etmektedir. Özel öğrencilerin önemli bir kısmı erkeki lisans eğitimi almakta ve daha çok sosyal bilimler alanlarındadır.¹⁴⁰

Burslu yurt dışına eğitim için giden öğrencilerin tersine özel öğrencilerin çok farklı

¹⁴⁰ Milli Eğitim Bakanlığı, **Milli Eğitim İstatistikleri**, a.g.e., s. 215-219.

ülkelere, coğrafyaya yayılmakta oldukları ve önemli bir kısmının, başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerinde ve Türk Cumhuriyetlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu, Avrupa'da Türk ailelerinin nüfusunun çok olması ve Türk Cumhuriyetlerindeki yoğunluk ise kültürel, tarihi bağ ve eğitim, yaşam vb. ücretlerinin düşük olması ile açıklanabilir.

3. YURT DIŞINDA ÇALIŞIP TÜRKiYE'YE DÖNEN TÜRk AKADEMİSYENLERİN EĞİTİM-ÖĞRETİM, ÇALIŞMA HAYATLARI VE YURT DIŞINA GİTME, DÖNME KARARLARINA İLİŞKİN ALAN ÇALIŞMASI

3.1. Metodoloji

3.1.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmanın konusu, yurt dışında kendi karar ve iradeleriyle, ÷lke ve kurum tarafından görevlendirme olmaksızın herhangi bir eğitim kurumunda bir süre çalışıp Türkiye'ye dönen ve herhangi bir üniversitede çalışmaya devam eden öğretim elemanlarının eğitim hayatları, çalışma hayatları, yurt dışında çalışma nedenleri, gitme yolları, çalışılan kurumlar, faaliyetleri, çalışma süreleri, Türkiye'ye geri dönme nedenleri, yolları, halen çalışılan üniversite türü, süreleri ve Türk beyin göçü konusundaki düşüncelerin in ortaya konmasıdır.

3.1.2. Araştırmanın Amaç ve Önemi

1960 yılından itibaren kitlesel hale gelmeye başlayan ve dikkat çeken beyin göçü, başta gelişmekte olan ÷lkeler olmak üzere dünyadaki birçok ÷lkeyi etkilemiş ve Türk bilim adamı ve yüksek vasıflı işgücü de paralel olarak bu etki altına girmiştir. Günümüzde yüksek vasıflı profesyonellerin ÷lkelerarası göçü, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önem ve güncelliğini koruyarak sürmektedir.

Konunun önemine rağmen, Türkiye'den başka ÷lkelere yüksek vasıflıların göçü konusu günümüze kadar, birkaç çalışma ile sınırlı kalmıştır. Bu konu üzerindeki veriler ve bilgiler, geniş ölçüde yabancı kaynaklı istatistiki veriler ve bazı meslek gruplarının sayısal hareketlerine yönelik gözlemlerden oluşmaktadır. Söz konusu bu birkaç çalışma ise yurt dışındaki yüksek vasıflılar ve öğrencileri konu almıştır.

Bu çalışma, çeşitli dönemlerde, çeşitli sebep ve yollar ile yurt dışına gidip bir süre orada herhangi bir üniversitede çalışıp Türkiye'ye geri dönen ve çalışmalarına herhangi bir üniversitede devam eden akademisyenler üzerinde yürütülmüştür. Yurt dışına giden, orada öğrenim gören veya çalışanların tersine Türkiye'ye dönenler üzerinde yapılan bu çalışma, bu yönde ilk olması aÇısından önem taşımaktadır.

Sebebi ne olursa olsun temelde beyin göçünün olumsuzlukları, yarattığı problemler, sadece göç edenleri değil, terk edilen ve göçle gidilen ev sahibi ülkeleri ve insanları etkilemektedir. Bu etkilemenin sosyo-ekonomik başta olmak üzere tüm boyutlarının değerlendirilerek gerekli önlemlerin alınabilmesi için beyin göçünün bütün yönleriyle araştırılması gerekmektedir. Fakat, böylesine çok disiplinli bir alanda yapılacak bir araştırma, bu çalışmanın kapsamını ve amacını aşan bir çaba olur. Buradan hareketle, çalışmada genel olarak Türk beyin göçünde, iten-çeken faktörlerin belirlenmesi ve geri dönüş sebeplerinin tespiti yapılarak, Türk beyin gücünü iten sebeplerin ve oluşumunun önlenmesi ve yurt dışındaki Türk beyin gücünü geri getirmek, yararlanmak yönünde uygulanabilir önlemler saptanması ve beyin göçünün gerekli boyutlara çekilmesinde ulusal politikalar belirlemek hedeflenmiştir. Bu da çalışmanın ikinci önemli yönünü göstermektedir.

Bilgi teknolojilerindeki çok hızlı ve önemli gelişmeler, bunun sonucunda da gittikçe küreselleşen dünyada, gelişmiş, gelişmekte olan tüm ülkeler ama özellikle beyin göçüyle vasıflı gücünü kaybetmekte olan gelişmekte olan ülkeler, belli alanlarda yüksek miktarda olmak üzere, yüksek vasıflı insan gücüne gittikçe daha çok ihtiyaç duymakta ve bu yetişmiş profesyoneller ile bilgi çağına sıçrama yapmak için çaba göstermektedirler. Ancak, beyin göçünün yarattığı problemlerle, sonuçlarla da uğraşmak zorunda kalmaktadırlar.

Türk beyin göçünün, toplumsal dinamiğin gerektirdiği seviyede tutulması, geri kazanma ve yararlanma için gerekli önlemlerin alınması ve yarattığı sorunların belirlenmesi, bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin getirilmesi bir zorunluluk halini almaktadır. Bu çalışmada, beyin göçüne konu olan ve geri dönen Türk bilim adamlarının profilleri, yurt dışı göçe iten ve çeken sebepler, oradaki çalışmaları, süreleri, dönme nedenlerine yönelik araştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Bu alan araştırmasının temel amacı, yurt dışında bir süre çalışıp Türkiye'ye dönen ve herhangi bir üniversitede çalışmalarını sürdüren Türk akademisyenlerin;

Cinsiyet, yaş, uyruk, medeni durum, eş mesleği, eğitim-öğretim, akademik/kariyer çalışmaları, yabancı dil bilgisi vb. alanlarda kişisel ve demografik özelliklerini belirlemek.

Akademik alanda ilk tam zamanlı çalışmaya başlama zamanı ve yeri, yurt dışında öğretim elemanı olarak tam zamanlı çalışılan ülke, gitme yolları, yurt dışında çalışılan

kurum, faaliyet türü, süre ve alınan ücret, dönerek Türkiye’de çalışılan üniversite türü, çalışma süreleri ve alınan ücretler gibi çalışma hayatına ilişkin verileri elde etmek.

Yurt dışında çalışma nedenleri, Türkiye’den iten ve gitmeye karar verdikleri ülkeye çeken faktörler, Türkiye’ye dönme nedenleri, çalışılan ülke ile Türkiye mukayeseleri ve gitmeden önceki ve şimdiki düşünceleri gibi özellikle kişisel kararlar, düşüncelerini belirlemek.

Yurt dışı tecrübesinin kendilerine ne gibi olumlu katkıları olduğu ve Türkiye’nin yurt dışındaki potansiyelinden nasıl yararlanabileceği, gitmeyi düşünenlerin bu kararlarından nasıl vazgeçirilebileceği ve yurt dışındaki Türk beyin gücünün nasıl geri kazanılabileceği konusundaki düşüncelerini belirlemektir.

3.1.3. Araştırmanın Hipotezleri

Bu araştırma, kendi iradeleriyle Türkiye’den başka ülkelere göç edip bir süre orada herhangi bir üniversitede çalışıp dönen ve herhangi bir üniversitede çalışmalarına devam eden öğretim elemanlarının, kişisel, eğitim, mesleki özellikleri ile göç sebep ve şekilleri, oradaki faaliyetleri, dönme sebep ve yolları, gitmeden önceki ve sonraki düşünceleri, konu ile ilgili genel ve geleceğe yönelik düşüncelerini belirlemeye yönelik açılımlı bir çalışmadır. Çalışmaya konu olan grup açısından, yurt dışına göç ve dönme kararlarında etkili olan sosyal, ekonomik vb. faktörlerle kişisel karar ve özelliklerinin tespit edilmesi düşünülmüştür. Bu, bazı göç davranış, sebep ve özelliklerini görme yanında bugün ve yakın gelecekte söz konusu elemanların Türkiye’den başka ülkelere göçünü azaltma, düzenleme ve dönüşlerini hedefleyen bir kısım politikaları oluşturma imkânı verecektir.

Bu araştırmada, çalışmaya konu kişi ve alan ile ilgili olarak özellikle şu sorulara cevap aranmıştır:

Çalışmaya konu olan öğretim elemanları (nın),

1. Cinsiyet, yaş, uyruk, medeni durum ile eş uyruğu, mesleği ve eğitim düzeyi bakımından özellikleri nelerdir?

2. Orta, yüksek öğrenimleri ile akademik/kariyer çalışmalarını, genellikle nerelerde, ne tip kurum, alanlarda ve hangi dillerde yapmışlardır? Bunların oranları nedir?

3. Yurt dışında eğitim-öğretim sürdürme sebepleri nelerdir? Oranları nedir? Öğrenimleri sırasındaki harcamalarını nasıl karşılamışlardır? Öğrenimlerini hangi ülkede sürdürmüşlerdir ve akademik alanda tam zamanlı çalıştıkları ülkeler ile ilişkisi nedir?

4. Bilim dalları ve uzmanlık alanları bakımından nasıl bir dağılım göstermektedirler?

5. Yurt dışında alınan akademik/kariyer ünvanı nedir? Alınan ülke ile çalışma için gidilen veya kalınan ülke ilişkisi nedir? Gidilen ve çalışılan başlıca ülkeler hangileridir?

6. Yurt dışında ne tür kurumda, ne kadar süre ve ücretle çalışmışlardır?

7. Gidiş ve dönüş yollarında bazı özellikler var mıdır? Örneğin, bir kurumdan teklif alarak mı yoksa çalışma imkânlarını kendileri mi bulmuştur?

8. Yurt dışına gitme, çalışma ve dönme sebepleri ve bu kararlarında etkili olan itici-çekici faktörler nelerdir? Ekonomik, sosyal, mesleki vb. faktörlerin ağırlıkları nedir?

9. Türkiye’de ne tür üniversitede, ne kadar süredir ve ne kadar ücretle çalışmaktadırlar?

10. Yurt dışına çalışmak için giderken dönme konusunda ve şimdi yurt dışına gidip çalışma konusundaki eğilim, düşünceleri nedir?

11. Yurt dışındaki yaşam, çalışma vb. imkân ve durumlar ile Türkiye’yi nasıl mukayese etmektedirler?

12. Yurt dışı tecrübesinin kendilerine ve Türkiye’ye ne gibi katkısının olduğunu düşünmektedirler?

13. Gelecekte, yurt dışındaki Türk bilim adamları ve yüksek vasıflılardan nasıl faydalanılabileceği, onların nasıl geri getirilebileceği ve gitmeyi düşünenleri bu kararlarından nasıl, hangi imkânlar, çalışmalarla vazgeçirilebileceği konularındaki düşünceleri nelerdir?

Araştırmanın hipotezleri, konu ile ilgili olarak daha önce yapılan benzer alan çalışmalarının taranarak tespit edilip incelenmesi, okunması ve literatürde yer alan alan çalışmaları dışındaki kaynakların okunması ile oluşturulmuştur.

Araştırmanın başlıca hipotezleri şunlardır:

Yurt dışında herhangi bir üniversitede çalışıp Türkiye’ye dönen ve herhangi bir üniversitede çalışmaya devam eden akademisyenler (in),

1. Önemli bir kısmı orta öğretimini “Yabancı Özel Lise”lerde tamamlamış, lisans öğrenimlerini Türkiye’de, yüksek lisans ve doktora çalışmalarını ise büyük oranda yurt dışında yapmışlardır.

2. Büyük çoğunluğu orta öğretim ve lisans öğrenimlerini Türkiye’de, yüksek lisans ve doktora çalışmalarını yurt dışında yapmıştır.

3. Önemli bir kısmı lisans derecesini Türkiye’de, yabancı dille eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüten üniversitelerden almışlardır.

4. Önemli kısmı yurt içindeki ve yurt dışındaki öğrenimlerini devlet okullarında yapmıştır.

5. Büyük çoğunluğu yüksek lisans ve doktora çalışmalarını başta ABD olmak üzere İngiltere, Kanada, Almanya gibi gelişmiş batı ülkelerinde yapmıştır. Yüksek lisans yapılan ülkeler ile doktora yapılan ülkeler genellikle aynıdır.

6. Bir kısmı yurt dışına çalışmak için gitmeden akademik çalışmalarını tamamen Türkiye’de yürütmüş ve akademik/kariyer unvanlarını Türkiye’de almışlardır.

7. Büyük çoğunluğu yabancı dil olarak, iyi derecede İngilizce bilmekte ve önemli bir kısmı da birden fazla yabancı dil bilmektedir.

8. Yurt dışında yüksek lisans ve doktora yapmalarının önemli nedenleri, yurt dışındaki öğrenimin sağlayacağı imkânlar ve o ülkelerin eğitim-öğretimini daha nitelikli bulmalarıdır.

9. Yurt dışındaki öğrenim vb. masraflarını çoğunlukla akademik çalışma yaptıkları üniversitede ve başka bir işte çalışarak, Türkiye ve gittikleri ülkeden aldıkları burslar ve kendi birikimleri, aile desteği yolları ile karşılamışlardır.

10. Büyük bölümü akademik çalışmalarını tamamladıkları ülkelerden geri dönmeyip yurt dışında akademik alanda iş hayatlarına başlamış veya devam etmişlerdir.

11. Büyük çoğunluğu, akademik çalışmalarını yaptıkları ülkelerdeki üniversitelerde öğretim elemanı olarak tam zamanlı çalışmışlardır.

12. Önemli kısmı yurt dışındaki çalışmalarının karşılığında Türkiye’ye göre daha yüksek ücret almıştır.

13. Çalışma hayatlarının önemli kısmı yurt dışında geçmiştir.

14. Türkiye’ye döndükten sonra büyük çoğunluğu çeşitli sebeplerle özellikle, daha yüksek ücret nedeniyle vakıf üniversitelerinde çalışmaktadır.

15. Türkiye’de vakıf üniversitesinde çalışmaları karşılığında aldıkları ücretler devlet üniversitelerindeki ücretlere göre yüksektir. Ama ortalama olarak bakıldığında ise

yurt dışında alınan ücret Türkiye’de alınan ücrete oranla daha yüksektir.

16. Yurt dışında çalışma nedenleri daha çok, daha yüksek gelir, daha iyi çalışma, Ar-Ge imkânı ve alanlarında iş tecrübesini yurt dışında kazanmaktır.

17. Yurt dışına gitme kararlarında ekonomik, mesleki, sosyal, siyasi, kişisel vb. faktörler çekici ve tersi itici rol oynayıp farklılık göstermekle birlikte, gelir düzeyinde içinde yer aldığı ekonomik faktörler en önemli etmendir.

18. Türkiye’ye geri dönmelerinin temel nedeni, ekonomiden çok sosyal ve kültürelidir.

19. Büyük çoğunluğu, yurt dışında çalıştığı ülkeyi iş, gelir düzeyi, yaşam standardı ve sosyal-kültürel alanlarda Türkiye’den çok daha iyi bulmakta, değerlendirmektedir.

3.1.4. Araştırmanın Yöntemi

3.1.4.1. Evren ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evreni, araştırma sırasında yurt dışında bir süre herhangi bir üniversitede öğretim elemanı olarak ücret karşılığı çalışıp, Türkiye’ye dönen ve herhangi bir üniversitede çalışan akademisyenlerdir. Evrende yer alan söz konusu akademisyenler, araştırma sırasında yurt dışında asli veya devamlı bir görev sahibi olmaksızın, Türkiye’de bir üniversitede tam görevli, zamanlı çalışan ve daha önce yurt dışında çalıştıkları ülke ve üniversiteye devlet tarafından gönderilmeyip, kendi karar ve imkânları ile çalışanlardır.

Araştırmamıza konu olarak beyin göçüne konu olmuş ve dönmüş yüksek vasıflıları değil, yurt dışında bir üniversitede öğretim elemanı olarak bir süre çalışıp Türkiye’ye dönen ve bir üniversitede çalışmaya devam edenleri seçme sebebimiz, tez konumuzun eğitim olması ve sadece öğretim elemanı olarak yurt dışında ücret karşılığı bir üniversitede çalışıp geri dönen ve bir üniversitede çalışmaya devam eden akademisyenler olmasıdır. Diğer bir sebep ise, araştırma için tasarlanan metot gereğince kendilerinden bilgi toplamak üzere araştırmaya konu olan her bir elemanın tespiti ve ulaşılması hedeflendiğinden, ele alınacak grubun genişliğinin dikkatle sınırlandırılması zorunluluğu, araştırma için mevcut süre ve imkânların sınırlılığıdır.

Açıklanan sebeplerle araştırma kapsamı dışında bırakılan ve başlı başına araştırmaya geçecek geniş bir grup teşkil eden, beyin göçüne konu olmuş ve geri dönmüş

diğer alanlardaki yüksek vasıflılar dışında, evrende yer alan öğretim elemanlarının bilim dallarında, uzmalık alanlarında bir sınırlanılmaya gidilmemiştir.

Göç ve beyin göçü ile ilgili literatürde farklı tanım ve yaklaşımlar olduğunu görmekteyiz. Uluslar arası kuruluşlar, bu anlamda, pekçok tanım ve kavramlar geliştirmişler ayrıca, standart veri toplama prosedürleri geliştirilmesini sağlayıcı pekçok çalışma, faaliyette bulunmuşlardır. BM'nin amacı, ikamet yerleri neresi olursa olsun, uluslar arası sınırları geçen tüm insanları bir sınıflandırmaya tabii tutabilmektir. “İkamet” kavramı ile bağımlı bir şekilde, göç edilen ülkede “kalma süresi” de, “göçmenleri” ve “göçmen olmayanları” birbirinden ayırt etmede kullanılan temel ölçütlerden biridir. Göçmen olmayan kategorisine girenler; turistler, kısa-dönemli iş gezisine çıkanlar, sınır işçileri, hacılar ve göçebeler gibi gruplardır.

BM'in tavsiye ve önerilerine göre iki temel göçmen kategorisi olan “kısa dönemli ve uzun-dönemli göç eden kimseler” birbirlerinden ayırt edilmelidirler. Bu iki tür ise; şu şekilde tanımlanmıştır:

- Uzun-dönemli göçmen kişi, en az bir yıllık bir süre için kendi olağan ikamet bölgesinden ayrı bir ülkeye taşınmış olan kişidir. Ayrıca göçle gidilen ülke, bu kişinin yeni ikamet ülkesi olmuş olmalıdır.
- Kısa-dönem göçmeni ise; en az üç aylık bir süre için ve on iki ayı geçmeyecek bir süre dahilinde kendi olağan ikamet ülkesinden ayrı bir ülkeye taşınmış olan kişidir. Ancak o ülkeye gidiş sebebi; dinlenme, tatil, arkadaşları ya da akrabaları ziyaret, iş, tıbbi tedavi ya da dini hac gibi sebeplerin dışında bir sebep olmalıdır.¹

Araştırmamıza konu olan kişilerden, BM'in bu iki kategorisinden uzun dönemli göçmenler içinde yer alanları dolayısıyla, yurt dışında en az bir yıl çalışmış olanları evrene dahil ettik.

Ülkelerarası yüksek vasıflı göçü, ister belirli bir süre için, ister devamlı olsun sonuçta başka bir ülkede çalışmak isteğinden doğmaktadır. Nitekim, OECD tarafından yapılan tanımlarda da, başka bir ülkede asgari bir yıl ikamet niyeti yanında, o ülkede

¹ United Nations, “Recommendations on Statistics of International Migration: Revision 1”, **Statistical Papers Series M**, No. 58, New York: United Nations Publications, 1998, s. 23.

çalışma şartı da ifade edilmiştir.² Çalışma durumu ile ilgili olarak Grubel, belirli, yüksek seviyeye kadar öğrenim gördüğü ülkeden başka bir ülkede çalışma niyeti ile kalan kimsenin, yüksek seviyede eleman göçü kapsamına gireceği görüşünü ifade etmiştir.³

Araştırmada, göç ile ilgili olarak istihdam kriterini daha sade ve belirgin bir hale getirerek, araştırma sırasında yurt dışında bir kuruma asli veya devamlı görevle bağlı olmayıp Türkiye’de fiilen tam zamanlı olarak çalışma esas alınmıştır. Türkiye’de bir kurumda asli ve devamlı görevinden ayrılmaksızın kültür mübadelesi, misafir öğretim üyeliği, görevlendirme, araştırma, staj, ziyaret, gezi vb. sebeplerle geçici bir süre için yurt dışında bulunan ve çalışan Türk akademisyenler göç etmiş sayılmaz ve evrenimiz dışındadır. Türkiye’de herhangi bir üniversitede çalışmış veya çalışırken görevi bırakıp yurt dışına gitmiş, hiç Türkiye’de çalışmadan yurt dışına gitmiş veya yurt dışındaki öğretiminden sonra orada kalıp bir üniversitede bir süre çalışıp Türkiye’ye dönerek herhangi bir üniversitede çalışmaya devam eden öğretim elemanları beyin göçüne konu olarak örneklemimiz içinde yer almaktadır.

Araştırmada tamsayım yapılması hedeflenmiş fakat ana kütle hacmine veya ana kütledeki kişilere ilişkin herhangi bir istatistiğe ulaşamadığından, herhangi bir örnekleme gidilmemiş olmakla birlikte araştırmanın örnekleme, araştırma yapıldığı sırada yurt dışında bir üniversitede ücret karşılığı bir süre çalışıp Türkiye’ye dönen ve herhangi bir üniversitede çalışmaya devam eden öğretim elemanlarından tespit edilerek ulaşılabilenlerdir.

Ana kütle hacmine veya ana kütledeki kişilere ilişkin herhangi bir istatistiğe ve çalışmaya ulaşamadığından, nisbeten kısa bir süre içinde ve imkânlar dahilinde, çeşitli yollar ile bir yandan evren içinde ifade ettiğimiz özelliklere sahip elemanların tespitine diğer yandan ise sistematik bilgi toplamak üzere bir anket geliştirilmeye çalışılmıştır. Öncelikle ve bireysel çabalarla, ana kütlede yer alan kişilere ulaşmak üzere tüm üniversiteler taranarak bu vasıfları sağlayan öğretim elemanlarının tespit edilmesi hedeflenmiştir.

² OECD, “International Movement of Scientific and Technical Personnel”, **Reviews of National Science Policy**, Paris: OECD Publications, 1968, s. 13.

³ Herbert G. Grubel, “The Reduction of the Brain Drain: Problems and Policies”, **Minerva**, Summer 1968, Vol. 4, No. 4, s. 542.

3.1.4.2. Veri Toplama Teknikleri

Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda kullanılan bilgi kaynakları, birincil ve ikincil olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincil yolla elde edilen bilgiler, anket, gözlem, mülakat; ikincil yolla elde edilen bilgiler ise, tarihi vesikalar, resmi kayıtlar, sayım ve istatistikler, film, fotoğraf, teknolojik eserler ve konuyla ilgili diğerk yapılan çalışmalarla elde edilmektedir.

Bu çalışmada, birincil bilgi kaynaklarından olan anket; ikincil bilgi kaynaklarından olan istatistiklerden yararlanılmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesinden sonra alan araştırması yapılarak belirlenen hipotezlerin doğruluğuu araştırılmıştır.

3.1.4.2.1. Anket Formunun Hazırlanması

Çalışmada kullanılan anket formu, konu, amaç, hipotezler ve örneklemin özellikleri dikkate alınarak;

- Kişisel ve demografik bilgiler
- Eğitim bilgileri
- Çalışma hayatına ilişkin bilgiler
- Yurt dışına gitme, çalışma ve geri dönme sebep ve kararlarına ilişkin bilgiler
- Yurt dışında bulunan bilim çevresinden yararlanma yolları, gitmeyi düşüneler ve gidenlerin geri dönüşünü sağlama konularındaki geleceğee yönelik tedbir, tavsiye, beklenti ve düşünceler, bölümlerinden oluşturulmuştur.

Anket formunun hazırlanıp geliştirilmesinde, araştırmanın amaçları, problem ve hipotezler ile yukarıdaki gruplandırma esas alınmıştır. Bu çerçeveye bağılı kalınarak başlıca değışkenler tespit edilmiştir.

Yurt dışında çalışma ve dönme nedenleri, göç kararında etkili olan ve yabancı ülkeye çeken ve Türkiye'den iten faktörler, göç yolları, yurt dışına gitmeden önce Türkiye'ye dönme ve şimdi yurt dışına gitme konularındaki eğilimleri, göç, yurt dışındaki bilim çevremizden yararlanma, gitme düşüncesinde olanları vaz geçirme ve gidenleri geri getirme konularındaki geleceğee yönelik beklenti ve genel tavsiyeler araştırmanın temel

bağımlı değişkenleri, yaş, cinsiyet, önceki ve şimdiki uyruk, medeni durum, eş uyruğu, meslek ve öğrenim durumu, bilinen yabancı diller, orta ve yüksek öğrenimleri, bilim dalı ve uzmanlık alanları, çalışılan ülke, çalışma süresi, çalışılan kurum ve faaliyet türleri, akademik/kariyer unvanları, yurt dışında çalışma karşılığı aldığı ücret, şimdi çalıştığı kurum, türü, çalışma süresi ve çalışma karşılığı alınana ücret vb. ise genel olarak araştırmamızın bağımsız değişkenleri olarak düşünülmüştür.

Ankette, uygulamaya katılacak kişinin araştırma için kabul edilmiş tanıma, özelliklere uyup uymadığını belirlemek amacıyla birkaç kontrol sorusuna yer verilmiştir.

Hazırlanan anket, genel uygulamaya geçilmeden önce soruların anlaşılabilirliği ve ilişkilerin netliği, eksik soru, yanlış anlaşılma ya da anlaşılmama olup olmadığı, soruların tarzının değiştirilip değiştirilmemesinin gerekip gerekmediğinin belirlenmesi gibi amaçlarla tespit edilen 12 kişilik deneme grubuna uygulanarak alınan dönütler doğrultusunda sorular üzerinde gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Deneme çalışması, hazırlanan anketin geliştirilmesinde ve son şeklinin verilmesinde çok faydalı bir aşama olmuştur.

Deneme uygulaması sonucunda, bir kısım bilim adamımızda konunun özellikle kişisel yönleri üzerinde bir hassasiyetin olduğu kanaati kuvvet kazandığından, alınan tepkiler noktasında ve üzerinde, uygulamada katılım ve cevap seviyesini yüksek tutmaya yönelik bir tedbir olarak, kişisel görülen sorulardan mümkün olduğunca kaçınılmış, uzun olan anket nispeten kısaltılmış, deneme anketinde açık uçlu yer alan birçok soru yine katılımı, doğruluk, tutarlığı artırmak ve kolay, doğru değerlendirmeye gidebilmemiz için eleştiriler doğrultusunda birkaç zorunlu soru hariç, büyük oranda ankette çıkarılarak kapalı hale getirilmiştir.

Belirlenen bölümler, amaçlar, hipotezler ve kuramsal çerçeve dikkate alınarak sorular, sınıflayıcı (nominal), sıralayıcı (ordinal), oransal (ratio) ve likert ölçeğinde hazırlanmıştır. Sorular, katılımcıların kolay ve anlaşılır cevaplandırmaları için genellikle kapalı uçlu olarak hazırlanmış ve katılımcılara daha geniş cevap imkânı sağlaması için gerekli yerlerde “diğer” seçeneği de eklenmiştir.

Soruların içsel tutarlılığını incelemek amacıyla likert ölçeğinde oluşturulan sorulara yapılan güvenilirlik analizine göre Cronbach–Alpha değeri 1’e yakın elde edilerek soruların tutarlı olduğu görülmüştür.

Çalışmada kullanılan anketin hazırlanmasında literatürde yer alan, yurt dışında

öğrenim gören öğrenciler ve çalışmakta olanlara yönelik yapılmış olan çalışmalardan; Turhan Oğuzkan'ın “ Yurt Dışındaki Doktoralı Türkler: Türkiye'den Başka Ülkelere Yüksek Seviyede Eleman Göçü Üzerinde Bir Araştırma”, G. Lakshmana Rao'nun “Brain Drain and Foreign Students”, UNITAR tarafından yapıpı yayımlanan “The Brain Drain, Emigration&Return” çalışması ve Nil Demet Güngör tarafından 2003 yılında ODTÜ'de yapılan, “Brain Drain From Turkey: An Empirical Investigation Of The determinants Of Skilled Migration And Student Non–Return” adlı doktora tez çalışmasından yararlanılmıştır.

3.1.4.2.2. Anket Uygulaması ve Analizi

Hazırlanıp deneme uygulaması sonuçlarına göre son şekli verilen anket çoğaltılıp, Ocak–Temmuz 2005 tarihleri arasında üniversiteler taranarak tespit edilenlere şu yollarla uygulanmıştır:

1. Üniversite rektörlerinden alınan randevular ile çalışma anlatılmış, onların isteği doğrultusunda, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden bu yönde alınan yazı ekli çalışmamızı ve talebimizi belirten yazılı müracaatta bulunulmuştur. Uygun gören rektörlük makamlarının yönlendirmesi ile anketler;

- a. Rektörlüklere,
- b. Üniversite genel sekreterliklerine,
- c. Personel dairelerine,
- d. Dekanlıklara,

kendilerinin belirleyip istedikleri sayıda verilir, uygulamalar tamamlanınca gidilerek alınmış veya posta, kargo yolları ile toplanmıştır.

2. İnternet yolu ile öğretim elemanlarının öz geçmişleri incelenip uygun olanlarla elektronik posta ve telefon ile bağlantı kurulup randevu alınarak gidilip uygulanmıştır.

3. Anket uygulanan ve uygulamaya katılanlarca elektronik mektup ile bize bildirilen uygun öğretim elemanları ile ilişki kurulup, gidilerek veya internet yolu ile uygulanmıştır.

Belirttiğimiz yollar ile 625 anket dağıtılmış özellikle, Rektörlük, üniversite genel sekreterlikleri, personel daireleri ve dekanlıklar marifetiyle yapılan çalışmadan, katılım

beklenen düzeyde olmamıştır. Buralardan, çalışma kendilerine ulaşan öğretim elemanlarının bir kısmı çalışmaya katılmak istemediklerini, bir kısmı çalışmada belirtilen özelliklere uymadıklarını belirtmişler bir kısmı ise hiç cevap vermemiştir.

Uygulama çalışmalarımız sonucu elde edilen 257 anket incelenmiştir. Bu anketlerin, özellikle kontrol sorularıyla incelenmesi sonucunda, bir kısmının eksik bir kısmının ise uygulama için gerekli özellikleri taşımadığı görülüp değerlendirmeye alınmamıştır. Çalışma 10'u devlet, 17'i vakıf olmak üzere 27 üniversitede ve 76'sı Devlet, 124'ü Vakıf üniversitelerinde görev yapan toplam 200 öğretim elemanı ile gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen verilerin analizlerinin yapılabilmesi için SPSS istatistik paket programından yararlanılmıştır. Soruların genellikle kapalı uçlu olması verilerin daha hızlı elektronik ortama aktarılmasını ve sonuçların güvenilir olmasını sağlamıştır.

Çalışmada, anket yöntemi ile elde edilen veriler kodlanarak bilgisayara aktarılmıştır. Ankette yer alan tüm sorularla ilgili frekans tabloları ve betimleyici istatistikler ve ayrıca birbirleriyle ilişkili oldukları düşünülen değişkenler ile ilgili çapraz tablolar elde edilerek yorumlanmıştır.

3.2. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

3.2.1. Demografik Bilgiler

Araştırmaya konu olanlara cinsiyetleri, medenî durumları, doğuştaki ve şimdiki uyrukları, eşlerinin uyruğu, eşlerinin eğitim düzeyi ve meslekleri ile ilgili sorular sorulmuştur.

3.2.1.1. Cinsiyet, Yaş, Medenî Durum, Doğuştaki ve Şimdiki Uyruk

Demografik yapının unsurları olan cinsiyet, yaş, ve medenî durum gibi özelliklerde farklılık ve benzerliklerin bulunması, karşılaştırma ve analiz yapılmasını kolaylaştırıcı bir unsurdur. Bireylerin yaş, medeni durum ve eğitimlerine göre göç sürecine katılımı ve sonuçlarından etkilenmesi de farklı olacaktır. Ankete katılanların cinsiyet, yaş ve medenî durumlarına ilişkin özellikler Tablo 3.1'de yer almaktadır.

Tablo 3-1: Demografik Nitelikler

Nitelikler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	145	72,5
Kadın	55	27,5
Yaş		
28-33	19	9,5
34-39	54	27,0
40-45	41	20,5
46-51	23	11,5
52-57	25	12,5
58-63	26	13,0
64-69	8	4,0
70-75	3	1,5
76-81	1	0,5
Ortalama	45,79	
Medenî Durum		
Bekâr	54	27,0
Evli	146	73,0
Toplam	200	100,0

Araştırmaya konu olanların verdikleri cevaplara göre katılımcıların % 72,5'i erkek, % 27,5'i kadındır. Yani büyük çoğunluğu erkektir. Yaşları ise 28 ile 76 arasında değişmektedir. % 27,0'si 34-39, % 20,5'i ise 40-45 yaş aralığındadır. Yani katılımcıların yarısına yakını, % 47,5'i 34-45 yaş aralığında yer almaktadır. Ayrıca katılımcıların yaş ortalaması ise 45,79'dur. % 6 gibi bir kısmın 64-81 yaş aralığında olduğunu ve bunları bireysel olarak incelediğimizde daha çok vakıf üniversitelerinde görev yaptıklarını ve incelenen grupta en yüksek yaşın 76 ile bir kişiye ait olduğunu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu orta yaş grubunda yer almaktadır. Bu durum onların üretim, verim ve geleceklere açısından Türkiye'de daha uzun bir süre çalışabileceklerini ve yararlı olabileceklerini düşündürmektedir. Grubun % 27,0'si bekâr, % 73'ü ise evlidir. Eşleri ölen ve ayrılanların medenî durumu bekâr olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 3.2, doğuştan ve araştırma sırasında sahip olunan uyruğu göstermektedir.

Tablo 3-2: Doğustaki ve Şimdiki Uyruk

Uyruk	Doğustaki Uyruk		Şimdiki Uyruk	
	Frekans	%	Frekans	%
TC	190	95,0	179	89,5
Çifte Vatandaşlık	8	4,0	19	9,5
Diğer	2	1,0	2	1,0
Toplam	200	100,0	200	100,0

Ankete katılanların % 95,0'nin doğustaki uyruğu TC iken % 89,5'nin halen TC vatandaşı olduğu, % 4,0'ü doğuştan çifte vatandaşlığa sahip iken % 4,5'nin sonradan çifte

vatandaşlık hakkı elde ettiği görülmektedir. Yani 11 öğretim elemanı, yurt dışındaki çalışmaları sonucu çifte vatandaşlık hakkı elde etmiştir.

3.2.1.2. Eş Uyuşu, Eğitim Düzeyi ve Mesleği

İncelenen grupta evli olan 146 kişinin eşlerinin % 87,0'si TC vatandaşı iken % 8,2'si çifte vatandaşlığa sahip, 4,8'i ise yabancı uyrukludur. Eşlerin büyük bir bölümünün Türk olması gerek akademik çalışmalardan sonra gerekse yurt dışında bir süre çalıştıktan sonra geri dönüşte önemli etmen olduğunu düşündürebilir.

Tablo 3-3: Eş Uyuşu

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
TC	127	87,0	87,0
Çifte Vatandaşlık	12	8,2	8,2
Diğer	7	4,8	4,8
Toplam	146	100,0	100,0
Bekâr	54	27,0	
Toplam	200	100,0	

Eş eğitim düzeyleri ve meslekleri, incelenen grubun sosyo-ekonomik durumu hakkında genel fikir verebilir. Araştırmaya katılanların eş eğitim düzeylerine göre dağılımları Tablo 3.4'te, mesleklerine göre dağılımları ise Tablo 3.5'te gösterilmiştir.

Tablo 3-4: Eş Eğitim Düzeyi

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
İlköğretim	2	1,0	1,4
Orta öğretim	18	9,0	12,3
Lisans	51	25,5	34,9
Yüksek Lisans	29	14,5	19,9
Doktora	46	23,0	31,5
Toplam	146	73,0	100,0
Bekâr	54	27,0	
Toplam	200	100,0	

Eşlerin % 1,4'ü ilköğretim, % 12,3'ü orta öğretim mezunu iken, % 34,9'u lisans, % 19,9'u yüksek lisans ve % 31,5'i doktora derecesine sahiptir. Eşlerin % 86,3'ü lisans ve lisansüstü dereceye sahiptir.

Tablo 3-5: Eş Mesleği

Meslekler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Ev Hanımı	23	11,5	15,8
Öğretim Üyesi	42	21,0	28,8
İşletmeci	6	3,0	4,1
Yönetici	6	3,0	4,1
Mühendis	18	9,0	12,3
Ekonomist	7	3,5	4,8
Turizm Danışmanı	1	,5	,7
Mimar	3	1,5	2,1
Sülist	1	,5	,7
Diplomat	3	1,5	2,1
Öğretmen	11	5,5	7,5
Prodüktör	3	1,5	2,1
Gazeteci	4	2,0	2,7
Kütüphaneci	1	,5	,7
Tıp Doktoru	3	1,5	2,1
Hostes	2	1,0	1,4
Solist	1	,5	,7
Bankacı	3	1,5	2,1
Çevirmen	2	1,0	1,4
Yönetmen	1	,5	,7
Memur	2	1,0	1,4
Ressam	1	,5	,7
Pedagog	1	,5	,7
Avukat	1	,5	,7
Toplam	146	73,0	100,0
Bekâr	54	27,0	
Toplam	200	100,0	

Araştırmada alınan cevaplara göre eşlerin mesleklere göre dağılımı sırası ile, % 28,8'i öğretim üyesi, % 15,8'i ev hanımı, % 12,3'ü mühendis ve % 7,5 öğretmen şeklinde sıralanmaktadır. Katılımcıların % 27,0'si bekâr olup eş mesleği belirtmemişlerdir.

Eş eğitim düzeyi ve meslekleri ile ilgili olarak bireysel bakıldığında, önemli farklılıklar görülmekle birlikte, eğitim düzeyi ve mesleklere göre ortaya çıkan bu dağılıma göre ankete katılanların genel olarak seçkin bir sosyo-ekonomik aileye sahip oldukları veya aileden geldikleri söylenebilir.

3.2.2. Akademik / Kariyer Bilgileri

Araştırmaya konu olanların akademik/kariyer çalışmaları orta öğretim, lisans, yüksek lisans ve doktora programları ile yüksek öğretim ve yurt dışındaki akademik/kariyer çalışmaları şeklinde ele alınıp incelenmiştir.

3.2.2.1. Orta öğretim

Ankete katılanların orta öğretimlerini yaptıkları ülkeler Tablo 3.6, orta öğretim okul türleri ise Tablo 3.7’de yer almaktadır.

Tablo 3-6: Orta öğretim Yapılan Ülkeler

Ülkeler	Frekans	Yüzde
Türkiye	195	97,5
Kanada	1	,5
Almanya	3	1,5
Japonya	1	,5
Toplam	200	100,0

Tabloda da görüldüğü gibi, ele alınan grubun % 97,5 gibi büyük çoğunluğu orta öğretimlerini Türkiye’de, % 2,5’i ise ailelerinin görev nedeni ile yurt dışında bulunması gibi nedenler ile yurt dışında yapmıştır.

Tablo 3-7: Orta Öğretim Okul Türü

	Frekans	Yüzde
Genel Lise	155	77,5
Anadolu Lisesi	26	13,0
Fen Lisesi	8	4,0
Meslek Lisesi	9	4,5
Anadolu Meslek Lisesi	2	1,0
Toplam	200	100,0

Orta öğretim yapılan okul türüne bakıldığında, % 77,5’i genel, % 13,0’ü Anadolu, % 4,5’i meslek, % 4,0’ü fen ve % 1,0’i ise Anadolu meslek lisesinde öğretimlerini yapmışlardır. Mezunların büyük çoğunluğu genel lisede öğrenim görmüştür.

Tablo 3-8: Özel Yabancı Lisede Eğitim-Öğretim Yapanlar ve Okullar

Özel Yabancı Liseler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Robert Lisesi	14	7,0	27,5
TED Amerikan Lisesi	18	9,0	35,3
İzmir Amerikan Lisesi	6	3,0	11,8
Tarsus Amerikan Lisesi	4	2,0	7,8
Kanada/Amerikan Lisesi	2	1,0	3,9
Özel Alman Lisesi	2	1,0	3,9
Saint Joseph Lisesi	3	1,5	5,9
Notre Dame De Sion Lisesi	1	,5	2,0
TED Bursa Lisesi	1	,5	2,0
Toplam	51	25,5	100,0
Yabancı Özel Lisede Eğitim-Öğretim Görmeyenler	149	74,5	
Toplam	200	100,0	

Ankete katılanların % 25,5’i gibi önemli bir oranı orta öğrenimlerini yabancı özel lisede yapmıştır. Bu eğitim-öğretim dili ve niteliği açısından anlamlıdır. Orta

öğrenimlerini yabancı özel lisede yapanların önemli kısmının % 35,3'ü TED Amerikan Lisesi, % 27,5'i Robert Lisesi, % 11,8'i İzmir Amerikan Lisesi, % 7,8'inin Tarsus Amerikan Lisesi şeklinde sıralandığı Tabloda görülmektedir.

Tablo 3-9: Orta Öğretim Eğitim-Öğretim Dili

	Frekans	Yüzde
Türkçe	116	58,0
İngilizce	69	34,5
Fransızca	7	3,5
Almanca	7	3,5
Diğer	1	,5
Toplam	200	100,0

İncelenen grubun, % 58,0'nin orta öğretimde eğitim-öğretimlerini Türkçe, % 42'sinin ise İngilizce, Fransızca, Almanca gibi dillerde yaptıkları görülmektedir. Yabancı diller içinde ise % 34,5 İngilizce, % 3,5'nin Fransızca ve % 3,5'nin ise Almanca yer almaktadır. Ankete katılanların % 25,5'i (51 kişi) yabancı özel lisede öğrenimlerini sürdürdüğünden, bu gibi okulların eğitim-öğretim dilleri Türkçe değildir. Bunun dışında kalan % 16,5'i ise orta öğretimlerini, Anadolu lisesi gibi hazırlık eğitiminden olan ve/veya yabancı dil ağırlıklı lise lere yapmışlardır.

3.2.2.2. Lisans

Ankete katılanların lisans eğitimlerini yaptıkları ülkeler Tablo 3.10'da, lisans derecesi alınan üniversiteler Tablo 3.11'de, lisans programları Tablo 3.12'de, lisans eğitim-öğretim dili ise Tablo 3.13'de belirtilmiştir.

Tablo 3-10: Lisans Eğitimi Yapılan Ülkeler

	Frekans	Yüzde
Türkiye	179	89,5
Kanada	1	,5
ABD	6	3,0
İngiltere	5	2,5
Rusya	1	,5
Almanya	4	2,0
Fransa	3	1,0
Japonya	1	,5
Toplam	200	100,0

İncelenen grubun % 89,5'inin lisans eğitimlerini Türkiye'de yaptığını bunu sırasıyla % 3,0 ile Amerika'nın, % 2,5 ile İngiltere'nin, % 2,0 ile Almanya'nın, % 1,0 ile Fransa'nın ve % 0,5 ile Kanada, Rusya ve Japonya'nın takip ettiğini görmekteyiz. Söz

konusu grup yüksek oranda, orta öğrenimleri gibi lisans öğrenimlerini de yurt içinde yapmıştır.

Tablo 3-11: Lisans Derecesi Alman Üniversite ler

Üniversiteler	Frekans	Yüzde
Boğaziçi Üniv.	34	17,0
Ohawa Üniv.	1	,5
İTÜ	33	16,5
ODTÜ	48	24,0
Hamilton Univ.	2	1,0
İstanbul Üniv.	13	6,5
Bilkent Üniv.	4	2,0
Yale Univ.	1	,5
Erciyes Üniv.	1	,5
Yıldız Teknik Üniv.	1	,5
Hacettepe Üniv.	7	3,5
Ankara Üniv.	28	14,0
Salfod Univ.	1	,5
Moskova Univ.	1	,5
Bonn Üniv.	1	,5
Selçuk Üniv.	1	,5
Gazi Üniv.	1	,5
Pratt Üniv.	1	,5
Sorbonne Univ.	1	,5
Waseda Univ.	1	,5
Dokuz Eylül Üniv.	2	1,0
Göttingen Univ.	1	,5
Hamburg Univ.	1	,5
New Jersey Univ.	1	,5
Manchester Univ.	1	,5
Marmara Üniv.	4	2,0
Ege Üniv.	1	,5
Wright State Univ.	1	,5
University of Kent Univ.	1	,5
Birmingham Univ.	1	,5
Paris Patheon Üniv.	3	1,5
Uludağ Üniv.	1	,5
University of Stuttgart	1	,5
Toplam	200	100,0

İncelenen grubun % 24,0'ü lisans derecesini ODTÜ'den almıştır. Bunu Boğaziçi Üniversitesi (% 17,0), İTÜ (% 16,5) ve Ankara Üniversitesi (% 14,0) mezunları takip etmektedir. Araştırmaya katılanların % 10,5'i (21 kişi), Türkiye dışında 18 değişik üniversite lisans derecesi almıştır. Türkiye'de lisans derecesi alınan üniversitelerin nitelik açısından önemli üniversiteler olması, iki üniversitenin öğretim dilinin İngilizce olması, bunların oranlarının araştırmaya katılanlar içinde yüksek olması ve Türkiye dışında lisans derecesi alınan üniversitelerin büyük çoğunluğunun ABD ve Avrupa'da yer alması anlamlıdır.

Tablo 3-12: Lisans Öğretim Alanları

Öğretim Alanları	Frekans	Yüzde
Bilgisayar Müh.	6	3,0
Endüstri müh.	14	7,0
Biokimya	1	,5
İnşaat Müh.	9	4,5
Makine Müh. ve Metalurji	14	7,0
Moleküler Biyoloji	4	2,0
Siyasal Bilgiler ve Uluslararası İlişkiler	11	5,5
İktisat	23	11,5
Havacılık Müh.	5	2,5
Edebiyat	4	2,0
Tasarım	5	2,5
Sosyoloji	4	2,0
Mimarlık	3	1,5
Psikoloji	3	1,5
İşletme	12	6,0
Elektrik–Elektronik Müh.	24	12,0
Nükleer Müh.	1	,5
Hukuk	4	2,0
Kütüphanecilik	1	,5
Arkeoloji	1	,5
Matematik	4	2,0
İstatistik	2	1,0
Müzik	2	1,0
Tarih	3	1,5
Türkoloji	1	,5
Kimya	10	5,0
Tıp	1	,5
Eğitim Bilimleri	4	2,0
Orman ve Çevre Müh.	2	1,0
Yabancı Diller	1	,5
Gazetecilik ve Halk İlişkiler	1	,5
Fizik	3	1,5
Tercümanlık	1	,5
Felsefe	2	1,0
Maden Müh. ve Jeoloji	11	5,5
İletişim	1	,5
Radyo–TV–Sinema	1	,5
İlahiyat	1	,5
Toplam	200	100,0

İncelememizde alınan cevaplara göre, katılımcıların lisans öğretim alanları % 12,0 elektrik–elektronik mühendisliği, % 11,5 iktisat, % 7,0 endüstri mühendisliği, % 7,0 makine mühendisliği ve metalurji, % 6,0 işletme, % 5,5 maden mühendisliği ve jeoloji, % 5,5 siyasi bilgiler ve uluslararası ilişkiler şeklinde sıralanmaktadır. Bu alanları, değişik yüzdeler ile matematik–fen bilimleri, sağlık bilimleri, sosyal bilimler, uygulamalı sosyal bilimler, dil ve edebiyat, sanat gibi alanlar takip etmektedir. Toplam grubun lisans alanlarına göre dağılımlarına baktığımızda, çeşitli mühendislik alanlarının yer aldığı teknik bilimlerin % 43 gibi önemli bir oran ile ilk sırada yer aldığını görmekteyiz.

Tablo 3-13: Lisans Eğitim-Öğretim Dili

	Frekans	Yüzde
Türkçe	95	47,5
İngilizce	95	47,5
Fransızca	4	2,0
Almanca	4	2,0
Diğer	2	1,0
Toplam	200	100,0

Ele alınan grupta yer alanlar lisans eğitim-öğretimlerini, % 47,5 Türkçe, % 47,5 İngilizce, % 2,0 Fransızca ve Almanca dillerinde yürüttüklerini belirtmişlerdir. Türkçe dışında yabancı dille öğretim yapanların oranı orta öğretimde % 42,0 iken lisansta bu oranın % 52,5'e çıkması ve yabancı dilinde orta öğretimde % 34,5'nin, lisansta % 47,5'nin İngilizce olması anlamlıdır.

3.2.2.3. Yüksek Lisans

Ankete katılanların yüksek lisans yaptıkları ülkeler Tablo 3.14'de, yüksek lisans programları Tablo 3.15'de, yüksek lisans öğretim dili ise Tablo 3.16'da yer almaktadır.

Tablo 3-14: Yüksek Lisans Yapılan Ülke

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Türkiye	89	44,5	47,6
ABD	66	33,0	35,3
Almanya	6	3,0	3,2
Japonya	2	1,0	1,1
Fransa	10	5,0	5,3
İngiltere	9	4,5	4,8
Rusya	1	,5	,5
Avusturya	1	,5	,5
Avustralya	2	1,0	1,1
Macaristan	1	,5	,5
Toplam	187	93,5	100,0
Belirtmeyen	13	6,5	
Toplam	200	100,0	

Alınan cevaplara göre araştırmaya konu olanların, % 47,6'sı Türkiye'de yüksek lisans derecesini almışlardır. Bunu % 35,3 ile ABD, % 5,3 ile Fransa, % 4,8 ile İngiltere ve % 3,2 ile Almanya takip etmektedir. Yüksek lisansın nerede yaptığını belirtmeyenlerin oranı % 6,5'tir. Bazı öğretim elemanları lisans dereceleri ve buldukları ülkelerin eğitim sistemleri gereği yüksek lisans yapmadan akademik çalışmalarına doktora devam etmişlerdir. Bunlar da, belirtmeyenler içinde ifade edilmiştir. Orta öğretim ve lisans eğitimi yapılan ülkelere göre yüksek lisans yapılan ülkelerin yurt dışında olması manidardır ki bu oran toplamda % 45,9'a çıkmıştır.

Tablo 3-15: Yüksek Lisans Programları

Bölgümler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Bilgisayar Müh.	10	5,0	5,3
Mekanik	1	,5	,5
Makine Müh. ve Metalurji	11	5,5	5,9
Siyasal Bilgiler	8	4,0	4,3
İktisat	20	10,0	10,7
Havacılık Müh.	5	2,5	2,7
Yakın Doğu Çalışmaları	1	,5	,5
şekil-Tasarım	4	2,0	2,1
Sanat ve Sosyal Bilimler	3	1,5	1,6
Edebiyat	2	1,0	1,1
Mimarlık	2	1,0	1,1
Psikoloji	4	2,0	2,1
Endüstri Müh.	11	5,5	5,9
İşletme	15	7,5	8,0
Elektrik-Elektronik Müh.	19	9,5	10,2
Nükleer Müh.	1	,5	,5
Tarih	4	2,0	2,1
Hukuk	3	1,5	1,6
Kütüphanecilik	1	,5	,5
Arkeoloji	2	1,0	1,1
Matematik	6	3,0	3,2
İstatistik	3	1,5	1,6
Müzik	2	1,0	1,1
Türkoloji	1	,5	,5
Uluslar arası İlişkiler	1	,5	,5
Kamu Yönetimi	2	1,0	1,1
Eğitim Bilimleri	5	2,5	2,7
Orman ve Çevre Müh.	1	,5	,5
Dilbilim	1	,5	,5
İletişim	2	1,0	1,1
İnşaat Müh.	4	2,0	2,1
Tıp	3	1,5	1,6
Kimya	7	3,5	3,7
Fizik	2	1,0	1,1
Radio-TV-Sinema	1	,5	,5
Felsefe	2	1,0	1,1
Maden Müh. ve Jeoloji Müh.	14	7,0	7,5
Genetik	3	1,5	1,6
Toplam	187	93,5	100,0
Belirtmeyen	13	6,5	
Toplam	200	100,0	

Ankete cevap verenlerin yüksek lisans programları, % 10,7 iktisat, % 10,2 elektrik-elektronik mühendisliği, % 8,0 işletme, % 7,5 maden mühendisliği, % 5,9 Endüstri, makine mühendisliği ve metalurji ve % 5,3 bilgisayar mühendisliği şeklinde sıralanmaktadır. Bu yüksek lisans programlarını, değişik yüzdeler ile matematik, istatistik, fizik, kimya gibi matematik-fen bilimleri, sağlık bilimleri, tarih, psikoloji, arkeoloji gibi sosyal bilimler, hukuk, siyasal bilgiler, radyo, tv-sinema, eğitim bilimleri gibi uygulamalı sosyal bilimler, edebiyat, Türkoloji ve dilbilim gibi dil ve edebiyat, şekil-tasarım,

mimarlık gibi teknik bilimler, sanat, müzik gibi sanat alanları takip etmektedir. Toplam grubun yüksek lisans programlarına göre dağılımlarına baktığımızda, elektrik–elektronik, endüstri, makine, bilgisayar, maden, genetik, orman ve çevre, inşaat, orman ve çevre, nükleer, havacılık mühendisliklerinin yer aldığı teknik bilimlerin % 40,6, çeşitli mühendislik alanlarının yer aldığı teknik bilimlerin % 43 gibi önemli bir oran ile ilk sırada yer aldığını görmekteyiz. Bunu uygulamalı sosyal bilimler (% 18,2) ve sosyal bilimler (% 17,1) takip etmektedir.

Tablo 3-16: Yüksek Lisans Öğretim Dili

Diller	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Türkçe	37	18,5	19,8
İngilizce	129	64,5	69,0
Fransızca	10	5,0	5,3
Almanca	9	4,5	4,8
Diğer	2	1,0	1,1
Toplam	187	93,5	100,0
Belirtmeyen	13	6,5	
Toplam	200	100,0	

Yüksek lisans programlarının, % 19,8 Türkçe, % 69,0 İngilizce, % 5,3 Fransızca ve % 4,8 Almanca dilleri ile yürütüldüğü görülmektedir.

3.2.2.4. Doktora

Ankete katılanların doktora yaptıkları ülkeler Tablo 3.17’de, doktora programları Tablo 3.18’de, doktora öğretim dili ise Tablo 3.19’da yer almaktadır.

Tablo 3-17: Doktora Yapılan Ülkeler

Ülkeler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Türkiye	49	24,5	24,7
Kanada	8	4,0	4,0
ABD	92	46,0	46,5
Almanya	14	7,0	7,1
İngiltere	18	9,0	9,1
Japonya	2	1,0	1,0
Fransa	9	4,5	4,5
Rusya	1	,5	,5
Avusturya	2	1,0	1,0
Azerbaycan	1	,5	,5
Hollanda	1	,5	,5
Macaristan	1	,5	,5
Toplam	198	99,0	100,0
Belirtmeyen	2	1,0	
Toplam	200	100,0	

Ankete katılanların % 24’ü Türkiye’de, % 46,5’i ABD’de, % 9,1’i İngiltere’de, % 7,1’i Almanya’da ve % 4,5’i Fransa’da doktora çalışmalarını yürütmüştür. Bunu Kanada,

Avusturya, Japonya gibi ülkeler izlemektedir. Katılımcıların doktora çalışmalarını büyük oranda yurt dışında ve özellikle batı ülkelerinde yapmış olmaları, bunlar içinde büyük çoğunluğun (% 46,5) ABD’de doktora çalışmalarını tamamlamış olmaları anlamlıdır.

Tablo 3-18: Doktora Yapılan Bölümler

Bölümler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Bilgisayar Müh.	9	4,5	4,5
İşletme	9	4,5	4,5
Kimya	8	4,0	4,0
Makine Müh. ve Metalurji	14	7,0	7,1
Moleküler Biyoloji	4	2,0	2,0
İktisat	19	9,5	9,6
Siyasal Bilgiler	9	4,5	4,5
Havacılık Müh.	5	2,5	2,5
Yakın Doğu Çalışmaları	2	1,0	1,0
Şekil-tasarım	2	1,0	1,0
Sanat ve Sosyal Bilimler	6	3,0	3,0
Edebiyat	1	,5	,5
Tarih	5	2,5	2,5
Mimarlık	2	1,0	1,0
Psikoloji	4	2,0	2,0
Yönetim Bilimleri	10	5,0	5,1
Elektrik-Elektronik Müh.	18	9,0	9,1
Endüstri müh.	10	5,0	5,1
Nükleer Müh.	1	,5	,5
Türkoloji	4	2,0	2,0
Hukuk	3	1,5	1,5
Kütüphanecilik	1	,5	,5
Muhasebe	1	,5	,5
Arkeoloji	3	1,5	1,5
Matematik	4	2,0	2,0
İstatistik	4	2,0	2,0
Müzik	2	1,0	1,0
Tıp	2	1,0	1,0
Eğitim Bilimleri	5	2,5	2,5
Orman ve Çevre Müh.	2	1,0	1,0
Dilbilim	2	1,0	1,0
İletişim	2	1,0	1,0
İnşaat Müh.	5	2,5	2,5
Fizik	3	1,5	1,5
Radio-TV-Sinema	2	1,0	1,0
Felsefe	2	1,0	1,0
Maden ve Jeoloji Müh.	13	6,5	6,6
Toplam	198	99,0	100,0
Belirtmeyen	2	1,0	
Toplam	200	100,0	

Araştırmaya katılanların, % 9,6’sı iktisat, % 9,1’i elektrik-elektronik mühendisliği, % 7,1’i makine mühendisliği ve metalurji, % 6,6’sı maden mühendisliği ve jeoloji, % 5,1’i endüstri mühendisliği, % 4,5’i bilgisayar mühendisliği ve % 4,5’i ise işletme programlarında doktora çalışmalarını tamamlamışlardır. Katılımcıların doktoralarını genel

olarak, % 38,9'u Bilgisayar, makine, elektrik–elektronik, endüstri, orman ve çevre, inşaat, maden, havacılık, nükleer mühendislikler gibi teknik bilimler, % 21'i işletme, siyaset bilimi, yönetim, eğitim bilimi, hukuk gibi uygulamalı sosyal bilimler, % 16,6'sı sosyal bilimler, % 11,5'i matematik, istatistik, kimya, fizik gibi matematik ve fen bilimleri, % 4,5'i dilbilim, Türkoloji, edebiyat gibi dil ve edebiyat, % 4'ü ise sanat alanlarında yaptıklarını görmekteyiz.

Tablo 3-19: Doktora Öğretim Dili

Diller	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Türkçe	39	19,5	19,7
İngilizce	130	65,0	65,7
Fransızca	8	4,0	4,0
Almanca	18	9,0	9,1
Diğer	3	1,5	1,5
Toplam	198	99,0	100,0
Belirtmeyen	2	1,0	
Toplam	200	100,0	

Ankete katılanların % 19,7'si Türkçe, % 65,7'si İngilizce, % 9,1'i Almanca ve % 4,0'ı ise doktora öğretimlerini Fransızca dilinde yapmıştır.

Araştırmaya katılanların çok iyi derecede bildikleri yabancı dil Tablo 3.20'de ve birden fazla dil bilenler ise Tablo 3.21'de yer almaktadır.

Tablo 3-20: Bilinen Yabancı Diller

Yabancı Diller	Bilmiyor	Biliyor
İngilizce	Frekans	6
	%	3,0
Almanca	Frekans	148
	%	74,0
Fransızca	Frekans	156
	%	78,0
İspanyolca	Frekans	194
	%	97,0
Rusça	Frekans	194
	%	97,0
Arapça	Frekans	195
	%	97,5
Japonca	Frekans	196
	%	98,0
Diğer	Frekans	183
	%	91,5

Araştırmamızda katılımcıların verdikleri cevaplardan, % 97,0'sinin İngilizce, % 26,0'sinin Almanca, % 22,0'sinin Fransızca, % 3,0'sinin İspanyolca, % 3,0'ünün Rusça, % 2,5'nin Arapça, % 2,0'nin Japonca ve % 8,5'unun bunlar dışında bir yabancı dili iyi derecede bildikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 3-21: Bir ve Birden Fazla Bilinen Yabancı Dil

Bilinen Yabancı Diller	Almanca	Fransızca	İspanyolca	Rusça	Arapça	Japonca	Diğer
İngilizce	49	39	6	6	4	4	13
Almanca	52	8	---	3	3	2	6
Fransızca	8	44	2	2	3	---	9
İspanyolca	---	2	6	---	---	1	1
Rusça	3	2	---	6	2	---	2
Arapça	3	3	---	2	5	---	3
Japonca	2	---	1	---	---	4	---
Diğer	6	9	1	2	3	---	17

Ankete katılanların % 97,0 gibi büyük bir oranının İngilizce'yi bildiğini görmekteyiz. Yine katılımcıların önemli bir kısmının birden fazla yabancı dil bildiğini de görmekteyiz. Bilinen yabancı dil sayısı 1-7'dir. Buna göre Tabloda da görülebileceği gibi yabancı dil olarak İngilizce'yi bilenlerden 49 kişi ayrıca Almanca'yı, 39 kişi Fransızca'yı, 6 kişi İspanyolca'yı, 4 kişi Arapça'yı, 4 kişi ise Japonca'yı aynı zamanda bilmektedir. Aynı şekilde Almanca'yı bilen 52 kişiden 8 kişi Fransızca, 3 kişi Rusça ve Arapça, 2 kişi ise Japonca bilmekte, Fransızca'yı bilen 44 kişiden 8 kişi Almanca, 2 kişi İspanyolca ve Rusça, 3 kişi ise Arapça dilini bilmektedir. Yine İspanyolca'yı bilen 6, Rusça'yı bilen 6, Arapça'yı bilen 5, Japonca'yı bilen 4 ve bunlar dışındaki dilleri bilen 17 kişi değişik oranlarda bir başka yabancı dili de bildiği görülmektedir.

Araştırmaya katılanlar ile ilgili elde edilen demografik ve akademik bulguları oluşturduğumuz hipotezler (hipotez 1-7) doğrultusunda kısaca değerlendirecek olursak:

Ankete katılanların % 25,5'i orta öğretimlerini, yabancı dille eğitim-öğretimini yürüten "yabancı özel liseler" de ve % 14'ü ise yabancı hazırlık eğitimi verilen "Anadolu liseleri" ve "Anadolu meslek liseleri"nde tamamlamıştır. Yabancı özel liselerden mezun olanlar lisans derecelerini genel olarak Türkiye'deki üniversitelerde, yüksek lisans ve doktora derecelerini ise yurt dışındaki üniversitelerde almışlardır (Tablo 3.22).

Tablo 3-22: Özel Yabancı Liselerden Mezun Olanların Akademik Çalışmalarını Nerede Yaptıkları

Özel Yabancı Liseler		Lisans		Yüksek Lisans		Doktora	
		Yurt içi	Yurt dışı	Yurt içi	Yurt dışı	Yurt içi	Yurt dışı
Robert Lisesi	Frekans	10	4	4	8	---	14
	%	19,6	7,8	8,9	17,8	---	27,5
TED Amerikan Lisesi	Frekans	14	4	7	9	7	11
	%	27,5	7,8	15,6	20,0	13,7	21,6
İzmir Amerikan Lisesi	Frekans	5	1	1	5	---	6
	%	9,8	2,0	2,2	11,1	---	11,8
Tarsus Amerikan Lisesi	Frekans	4	---	3	1	---	4
	%	7,8	---	6,7	2,2	---	7,8
Kanada/Amerikan Lisesi	Frekans	---	2	---	1	---	2
	%	---	3,9	---	2,2	---	3,9
Özel Alman Lisesi	Frekans	2	---	---	2	---	2
	%	3,9	---	---	4,4	---	3,9
Saint Joseph Lisesi	Frekans	3	---	---	2	---	3
	%	5,9	---	---	4,4	---	5,9
Notre Dame De Sion Lisesi	Frekans	1	---	1	--	---	1
	%	2,0	---	2,2	--	---	2,0
TED Bursa Lisesi	Frekans	---	1	---	1	---	1
	%	---	2,0	---	2,2	---	2,0

Yabancı özel liseden mezun olanların % 35,3'ünü oluşturan TED Amerikan lisesinden mezun olanların % 7,8'i lisans derecesini yurt dışında almışken bunların % 20,0'si yüksek lisans, % 21,6'sı doktora derecelerini yurt dışında almışlardır. Yabancı özel liseden mezun olanların % 27,5'ni oluşturan Robert lisesi mezunlarını ise yine % 7,8'i lisans derecesini yurt dışında almış iken % 17,8'i yüksek lisans, % 27,5' i doktora derecelerini yurt dışında bir üniversitede almıştır. Diğer yabancı özel liselerden mezunlar da değişik yüzdeler ile bunları takip etmektedir.

Tablo 3-23: Kademelere Göre Eğitim-Öğretim Yapılan Ülke ve Eğitim-Öğretim Dili

Öğretim Kademelerine Göre Ülkeler	Eğitim-Öğretim Dili					Eğitim-Öğretim Dili					Eğitim-Öğretim Dili					Eğitim-Öğretim Dili					
	Tr.	İng.	Fr.	Alm.	Diğ.	Tr.	İng.	Fr.	Alm.	Diğ.	Tr.	İng.	Fr.	Alm.	Diğ.	Tr.	İng.	Fr.	Alm.	Diğ.	
Orta öğretim	Türkiye	116	67	7	5		95	93	4	2	1	37	127	10	7	2	39	128	8	16	2
	Kanada		1					1									1				
	Almanya		1		2			1		2				2			1		2		
	Japonya					1					1		1								1
Lisans	Türkiye	110	57	7	5		95	83	1			36	118	8	6	1	38	118	6	14	1
	Kanada		1					1									1				
	Amerika	1	5					6					5					6			
	İngiltere	1	4					5					5					5			
	Rusya	1									1					1					1
	Almanya	1	1		2					4					3						4
	Fransa	1	1											2						2	
	Japonya					1					1		1								
Yüksek Lisans	Türkiye	63	24	2			43	45	1			34	54		1		24	58		6	
	Amerika	29	30	3	4		32	34				2	64				8	57		1	
	Almanya	3			3		3	1		2					6						6
	Japonya		1			1	1				1	1			1						2
	Fransa	8	1	1			5	2	3				10			1	1		8		
	İngiltere	5	4				4	5				1	8				2	7			
	Rusya	1									1					1					1
	Avusturya	1					1								1						1
	Avustralya	1	1				1	1					2				2				
	Macaristan	1								1					1						
Doktora	Türkiye	36	12	1			35	13	1			19	26	1	1		33	15		1	
	Kanada	4	4					8					7					8			
	Amerika	41	42	5	4		32	60				5	82				2	89		1	
	Almanya	10	1		3		10	1		3		3	2		6			1		13	
	İngiltere	11	7				8	10				7	10				2	16			
	Japonya		1			1	1					1				1					2
	Fransa	7	1	1			4	2	3					9				1	8		
	Rusya	1									1					1					1
	Avusturya	1	1				2					1			1						2
	Azerbaycan	1					1					1					1				
	Hollanda	1					1					1					1				
Macaristan	1								1					1							1

Ankete katılanların orta öğretimlerini, % 97,5'i yurt içinde % 2,5'i yurt dışında, lisans derecelerini, % 89,5'i yurt içinde % 10,5'i yurt dışında yapmış, almış iken yüksek lisans derecelerini, % 47,6'sı yurt içinde % 52,3'ü yurt dışında, doktora derecelerini ise % 24,7'si yurt içinde % 75,3'ü yurt dışında almıştır. Yani katılımcıların % 2,5'i orta öğretimlerini, % 10,5'i lisans derecelerini yurt dışında yapmış iken % 52,3'ü yüksek lisans, % 75,3'ü doktora çalışmaları yurt dışında yapmışlardır. Bu durum katılımcıların akademik çalışmalarını büyük oranda orta öğretim ve lisans düzeyinde Türkiye'de yaptıklarını ancak yüksek lisans ve doktora çalışmalarını ise beklendiği gibi ve yine büyük oranda yurt dışında yaptıklarını göstermektedir.

Katılımcılardan orta öğretimlerini yurt dışında yapan (% 2,5) 5 kişinin Almanya, Kanada ve Japonya'da, lisans derecesini yurt dışında alan % 10,5'in % 3'ü ABD, % 2,5'i İngiltere, % 2,0'si Almanya ve % 1,0'i ise Fransa'da yüksek lisans derecesini yurt dışında alan % 52,3'ün % 35,3'ü ABD, % 5,3'ü Fransa, % 4,8'i İngiltere ve % 3,2'si ise Almanya'da doktora derecesini yurt dışında alan % 75,3'in % 46,5'i ABD, % 9,1'i İngiltere, % 4,5'i Fransa ve % 4,0'nın ise Kanada'da yaptığı, aldığı verdikleri cevaplardan anlaşılmakta ve Tablo 3.23'de görülmektedir. Yurt dışındaki akademik çalışmaların hemen hemen tamamı ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Kanada gibi batı ülkelerinde yürütülmüştür. Bu durum, bilinen ve orta öğretimden itibaren büyük oranda eğitim-öğretim dili olan İngilizce'nin bunda büyük etkisinin olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca bu ülkelerdeki eğitim-öğretim dilinin İngilizce olması da bunu göstermektedir.

Akademik çalışmalarını yurt dışında yürütenlerin, lisans, yüksek lisans ve doktora programlarını büyük oranda aynı ülkede devam ettikleri görülmektedir.

Eğitim-öğretimlerin yürütüldüğü dile baktığımızda ise bunun yurt dışı ve programların yürütüldüğü ülkelerin dilleri ile paralellik, ilişki arz ettiği görülmektedir. Katılımcıların akademik çalışmalarını orta öğretimde % 58,0 Türkçe, % 42,0 yabancı dille (% 34,5'i İngilizce), lisans programlarını % 47,5 Türkçe, % 52,5 yabancı dille (% 47,5 İngilizce, % 2,0 Almanca, % 2,0 Fransızca), yüksek lisans programlarını % 19,8 Türkçe, % 75,0 yabancı dille (% 69,0 İngilizce, % 5,3 Fransızca, % 4,8 Almanca), doktora programlarını ise % 19,7 Türkçe, % 80,3 yabancı dille (% 65,7 İngilizce, % 9,1 Almanca, % 4,0 Fransızca) dili ile yürüttükleri görülmektedir. Programların büyük oranda yurt dışında özellikle ABD, İngiltere vb. ülkelerde olduğu gibi akademik çalışmalarında yine büyük oranda yabancı dille özellikle İngilizce ile yürütüldüğünü görmekteyiz. Bu durum orta öğretimden beri eğitim-öğretim dilinin artarak yabancı dille özellikle İngilizce ile

yürütülmesiyle, bilinen yabancı dille ve akademik çalışmaların yürütüldüğü ülkelerin dili ile ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Ele alınıp incelenen grubun, özellikle öğretim dili ve orta öğrenimlerini ne tip okullarda ve hangi ülkede yaptıkları tespit edilmiştir. Türkiye’de orta öğrenimini yabancı bir dilde öğretim veren devlet veya özel okullarda yapmanın genellikle bir ayrıcalık, imtiyaz olduğu dikkate alınır, bu konudaki davranışlar, yaklaşım ve eğilimler, grubun mensup olduğu ailelerin sosyo–ekonomik düzeylerini veya sosyal mobilitate eğilimlerini ya da bunların her ikisini birden yansıtan bazı ipuçları verebilmektedir. Ayrıca buradan hareket etmekle, nispeten erken sayılabilecek bir öğrenim döneminde grubun hangi yaygınlık düzeyinde yabancı bir kültür atmosferi içinde yetiştiğini görmenin faydalı olacağı düşünülmüştür. Elde edilen bulgulara göre, ele alınan grupta, orta öğretimlerini yabancı bir dille yapanların oranı % 42,0’dır (Tablo 3.9 ve Tablo 3.23). Bu oran yukarıda ifade ettiğimiz göstergeler açısından anlamlıdır. Buna yabancı dille eğitim–öğretimlerini yürüten “yabancı özel liseler” yanında yabancı dille öğretimlerini sürdüren diğer devlet ve özel okulları dahildir.

Yüksek öğretim ile ilgili olarak ise lisans, yüksek lisans ve doktora seviyelerinde grubun, öğrenim yaptığı ülkeler, ülkeler, öğrenim dili, alanları ve bunların oranları ile ilgili bilgiler toplanmıştır. Bu bulgular ile grubun temsil ettiği yüksek öğrenim tecrübesinin ana unsurları hakkında, mensubu oldukları ailelerin ve kendilerinin sosyo–ekonomik düzey ve çevreleri hakkında, sosyal mobiliteleri vb. bazı unsurlar hakkında fikir edinmek ve oranları ile mukayese imkânı hedeflenmiştir. Elde edilen bulgulara göre grubun % 89,5’i lisans, % 47,6’sı yüksek lisans, % 24,7’si doktora derecelerini Türkiye’de, % 10,5’i lisans, % 52,3’ü yüksek lisans ve % 75,3’ü doktora derecelerini yurt dışında almıştır (Tablo 3.10, Tablo 3.14, Tablo 3.17 ve Tablo 3.23). Konuya öğretim dili açısından baktığımızda grubun % 47,5’i lisans, % 19,8’i yüksek lisans ve % 19,7’si doktora programlarını Türkçe, % 52,5’i lisans, % 75,0’i yüksek lisans ve % 75,3’ü doktora programlarını yabancı bir dille yürütmüşlerdir (Tablo 3.13, Tablo 3.16, Tablo 3.19 ve Tablo 3.23).

Bu bulgular göstermektedir ki lisans düzeyinden doktora düzeyine doğru gidildikçe Türkiye’de derece alanların oranı ve Türkçe ile öğretimlerini görme oranları büyük oranda azalırken yurt dışında derece alanların ve doğal olarak yabancı dil ile öğretim görenlerin oranı ise büyük oranda artmaktadır. Bu durum, yüksek lisans ve doktora seviyesinde çok daha açık farklılık göstermekte, ortaya çıkmaktadır, dikkat çekmektedir ki azalma ve artış oranlarının seyri manidardır.

Bu karşılaştırmalar ve oranlar grubun, mensup olduğu çevrenin ve ailelerin emsallerine nazaran genel olarak daha yüksek sosyo-ekonomik düzeyde olduğu, nitelikli bir eğitim-öğretim çevresinden geldikleri, bilişsel düzeylerinin farklı ve yüksek olduğu, yüzde olarak önemli bir oranın öğrenimlerini nispeten erken sayılabilecek bir dönemde yabancı bir kültür atmosferinde sürdürdüğünü ve yetişmiş bulunduğu, kuvvetli bir sosyal mobilite eğilimine sahip olduğu ve bunun akademik çalışmalarını yurt dışında yapanlar arasında daha yüksek olduğunu düşündürmekte, göstermektedir.

Orta öğretim, lisans, yüksek lisans ve doktora öğretimlerinin özel veya devlet okullarından hangisinde yapıldığı, öğretimlerin yapıldığı ülke ile birlikte Tablo 3.24’de görülmektedir.

Tablo 3-24: Kademelere Göre Eğitim-Öğretim Yapılan Ülke ve Okul Türü (Devlet/Özel)

Öğretim Kademelerine Göre Ülkeler		Özel	Devlet
Orta öğretim	Türkiye	50	145
	Kanada	---	1
	Almanya	1	2
	Japonya	---	1
Lisans	Türkiye	10	169
	Kanada	---	1
	Amerika	4	2
	İngiltere	---	5
	Rusya	---	1
	Almanya	---	4
	Fransa	---	2
	Japonya	1	---
Yüksek Lisans	Türkiye	12	77
	Amerika	29	37
	Almanya	---	6
	Japonya	---	2
	Fransa	1	9
	İngiltere	1	8
	Rusya	---	1
	Avusturya	---	1
	Avustralya	1	1
	Macaristan	---	1
Doktora	Türkiye	3	46
	Kanada	2	6
	Amerika	42	50
	Almanya	---	14
	İngiltere	3	15
	Japonya	---	2
	Fransa	1	8
	Rusya	---	1
	Avusturya	---	2
	Azerbaycan	---	1
	Hollanda	---	1
	Macaristan	---	1

Ankete katılanlara orta öğretim, lisans, yüksek lisans ve doktora öğretimlerini hangi ülkede ve özel veya devlet okullarından hangisinde yaptıkları sorulmuştur. Belirtenlerin verdikleri cevaplara göre orta öğretimini 149 kişinin devlet, 51 kişinin özel okullarda yaptığı, lisans derecesini 184 kişinin devlet, 15 kişinin özel, yüksek lisans derecesini 143 kişinin devlet, 44 kişinin özel ve doktora derecesini ise 147 kişinin devlet, 51 kişinin özel okullarda aldığı görülmüştür. Buna göre katılımcıların toplamda büyük çoğunluğunun genel olarak, gerek yurt içinde gerekse yurt dışındaki öğretimlerini devlet okullarında yapmıştır. Öğretimlerini Türkiye’de yapanlar arasında, devlet ve özel okullardan mezun olanlar arasındaki dikkat çeken en az farkın olduğu kademe orta öğretimdedir. Zira, orta öğretimlerini Türkiye’de yapanların 145’i devlet, 50’si ise özel okullardan mezun olmuştur. Katılımcıların özellikle yüksek lisans ve doktora çalışmalarını yurt dışında yapma oranları orta öğretim ve lisansa göre büyük oranda artmasına rağmen yurt dışında da yüksek lisans ve doktora çalışmalarını devlet okullarında yaptıkları görülmektedir. Ancak yüksek lisans ve doktora derecelerini yurt dışında alanların büyük çoğunluğunun yer aldığı ABD’nde durumun farklılaştığını ve yüksek lisanslarını ABD’de yapan 66 kişiden, 29’nun özel, 37’sinin devlet, doktora çalışmalarını ABD’de yapan 92 kişiden, 42 kişi özel ve 50 kişide devlet okullarında yapmıştır. Bu durum yurt dışında, özellikle ABD’de eğitim-öğretimin daha çok özel eğitim kurumlarında yürütüldüğünü yani sistemi gereği devletten ziyade eğitim-öğretim faaliyetlerini özel okulların yüklediğini ve/veya verilen eğitim-öğretimin niteliği, ücretleri ve programları gereği daha çok tercih edildiklerini düşündürmektedir.

3.2.2.5. Yurt Dışında Akademik/Kariyer Çalışmaları

Araştırmaya konu olanlardan yurt dışında akademik/kariyer çalışmalarını yürütenlere, bildikleri yabancı dilin oradaki çalışmalarında yeterli olup olmadığı, ayrıca dil eğitimi alıp almadıkları, yurt dışında akademik/kariyer çalışmalarını yapma nedenleri, oradaki çalışmaları sırasındaki masraflarını nasıl, hangi yollarla finanse ettikleri, akademik çalışmalarını tamamladıktan sonra Türkiye’ye dönüp dönmedikleri, yurt dışında aldıkları akademik/kariyer unvanlarını ne olduğu ve hangi ülkede aldıkları ve şu an sahip oldukları akademik/kariyer unvanlarının ne olduğu sorulmuştur.

Tablo 3-25: Bilinen Yabancı Dilin Yurt Dışında Yeterliliği

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	133	66,5	80,1
Hayır	33	16,5	19,9
Toplam	166	83,0	100,0
Yurt Dışında Akademik Çalışma Yapmayanlar	34	17,0	
Toplam	200	100,0	

Ankete katılan ve akademik çalışmalarının bir kısmını veya tamamını yurt dışında yürütenlerin % 80,1 gibi büyük bir oranı, bildikleri yabancı dilin oradaki çalışma için yeterli olduğunu belirtir iken % 19,9'u yetersiz bulmuştur. Bu durum araştırmaya katılan ve yurt dışında akademik çalışmalarını yürütenlerin Türkiye'de aldıkları dil eğitiminin nitelik ve yeterliliğini göstermekte ayrıca nispeten, onların yurt dışına çıkma, akademik çalışmalarını yurt dışında yapma imkân ve eğilimlerini de düşündürmektedir.

Tablo 3-26: Yurt Dışında Dil Eğitimi Alan ve Almayanlar

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	69	34,5	41,6
Hayır	97	48,5	58,4
Toplam	166	83,0	100,0
Yurt Dışında Akademik Çalışma Yapmayanlar	34	17,0	
Toplam	200	100,0	

Ele alınan grubun % 41,6'sı yurt dışında ayrıca dil programına katılırken % 58,4'ü böylesi bir çalışma içinde bulunmamıştır. Katılımcıların % 80,1'i bildiği yabancı dili yurt dışında yeterli bulmasına rağmen (Tablo 3.25) % 41,6'sının dil programlarına katılması imkânlarının buna uygun olduğunu ve kendilerini yeterli bulmalarına rağmen dillerini geliştirme, daha iyi seviyeye çıkarma çabası içinde olduklarını göstermektedir.

Eğitim-öğretimlerinin bir kısmını veya tamamını yurt dışında yapanlara bunun neden (ler) i sorulmuş, bunda birden fazla nedenin farklı derecede rolü olabileceği düşünülerek, kendilerine uygun nedenleri etki derecesine göre 1.,2.,3.,4., şeklinde belirtmeleri istenmiş ve diğer seçeneği de verilerek, var ise daha fazla neden belirtme imkânı verilip teşvik edilmiştir. Katılımcıların önem derecesine göre sıraladıkları nedenler Tablo 3.27'de yer almaktadır.

Tablo 3-27: Eğitim-Öğretimi Yurt Dışında Yapma Nedenleri

Nedenler		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Toplam Frekans ve %	Tercih % / Önem Sırası
Yurt dışında yapılacak akademik çalışmanın sağlayacağı imkân ve prestij	Frekans	48	28	14	6	3	6	1	—	—	—	—	106	15,7/1.
	%	45,3	26,4	13,2	5,7	2,8	5,7	,9	—	—	—	—	100,0	
Yabancı dil öğrenmek ve/veya geliştirmek	Frekans	4	12	12	7	4	1	—	—	—	—	—	40	6,0/6.
	%	10,0	30,0	30,0	17,5	10,0	2,5	—	—	—	—	—	100,0	
O ülkenin sosyal imkânları ve yaşam tarzı	Frekans	1	2	9	8	3	1	2	3	1	—	—	30	4,5/8.
	%	3,3	6,7	30,0	26,7	10,0	3,3	6,7	10,0	3,3	—	—	100,0	
Başka bir kültürü tanıma isteği	Frekans	4	9	14	10	4	4	3	1	1	—	—	50	7,4/5.
	%	8,0	18,0	28,0	20,0	8,0	8,0	6,0	2,0	2,0	—	—	100,0	
Uzmanlaşmak istediğim en iyi programın o ülkede bulunuyor olması	Frekans	21	23	8	4	1	2	1	—	—	—	—	60	8,9/4.
	%	35,0	38,3	13,3	6,7	1,7	3,3	1,7	—	—	—	—	100,0	
Öğrenimim sırasında alanımla ilgili çalışma imkânının olması	Frekans	2	6	14	5	4	1	—	—	—	—	—	32	4,8/7.
	%	6,3	18,8	43,8	15,6	12,5	3,1	—	—	—	—	—	100,0	
Öğrenimim sırasında alanım dışında geniş çalışma imkânına sahip olma	Frekans	—	7	3	1	3	1	1	—	—	—	—	16	2,4/13.
	%	—	43,8	18,8	6,3	18,8	6,3	6,3	—	—	—	—	100,0	
	Frekans	22	25	20	16	6	1	1	1	—	—	—	92	
Alanım da daha iyi seviyede çalışma imkânı	%	23,9	27,2	21,7	17,4	6,5	1,1	1,1	1,1	—	—	—	100,0	13,7/2.
	Frekans	4	9	12	6	5	1	2	—	1	—	—	40	6,0/6.
Eğitim-öğretime verilen değer	%	10,0	22,5	30,0	15,0	12,5	2,5	5,0	—	2,5	—	—	100,0	
Çok sayıda eğitim-öğretim programının bulunması ve tercih imkânı	Frekans	5	4	3	6	1	4	—	—	—	1	—	24	3,7/10.
	%	20,8	16,7	12,5	25,0	4,2	16,7	—	—	—	4,2	—	100,0	
Türkiye'ye göre o ülkenin eğitim-öğretim kalitesinin daha yüksek olması	Frekans	36	21	14	4	8	3	1	—	—	—	1	88	13,1/3.
	%	40,9	23,9	15,9	4,5	9,1	3,4	1,1	—	—	—	1,1	100,0	
Ailemin o ülkede yaşıyor olması	Frekans	4	1	2	—	1	—	—	1	—	—	—	9	1,4/15.
	%	44,4	11,1	22,2	—	11,1	—	—	11,1	—	—	—	100,0	
Aile, öğretmen, arkadaş v. b. teşvik ve yönlendirmesi	Frekans	3	2	7	1	1	2	1	1	—	—	—	18	2,7/11.
	%	16,7	11,1	38,9	5,6	5,6	11,1	5,6	5,6	—	—	—	100,0	

Yurt dışında eğitim-öğretim görüp dönenlerin etkisi	Frekans	1	4	6	4	7	3	1	2	1	—	—	29	4,3/9.
	%	3,4	13,8	20,7	13,8	24,1	10,3	3,4	6,9	3,4	—	—	100,0	
Yurt dışında eğitim-öğretim ile orada çalışma imkânı sağlama	Frekans	1	4	1	4	1	2	2	—	—	—	—	15	2,3/14.
	%	6,7	26,7	6,7	26,7	6,7	13,3	13,3	—	—	—	—	100,0	
Yaşam, düşünce, inanç, ifade, siyasal v. b. alanlarda özgürlüklerin daha yüksek olması	Frekans	3	—	5	3	3	2	1	—	—	—	—	17	2,6/12.
	%	17,6	—	29,4	17,6	17,6	11,8	5,9	—	—	—	—	100,0	
Türkiye’de etnik vb. ayrımcılığın yapılıyor olması	Frekans	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	0,3/17.
	%	50,0	—	—	—	50,0	—	—	—	—	—	—	100,0	
Diğer	Frekans	5	1	2	—	—	—	—	—	1	—	—	8	1,2/16.
	%	55,6	11,1	22,2	—	—	—	—	—	11,1	—	—	100,0	
Toplam	Frekans	165	135	146	85	56	34	17	9	5	1	1	676	100,0
	%	397,9	346,1	397,3	224,1	211,2	102,4	57,0	36,7	22,3	4,2	1,1	100,0	

Tabloda, ankete katılanların eğitim-öğretimini yurt dışında yapma nedenleri ve bu nedenlerin, belirtilen önem dereceleri görülmektedir. Eğitim-öğretimlerini yurt dışında yapma nedeni olarak belirtilen, ” yurt dışında yapılacak akademik çalışmanın sağlayacağı imkân ve prestij” nedenini, bunu neden olarak belirten katılımcıların (106 kişi) % 45,3’ü birinci, % 26,4’ü ikinci, % 13,2’si üçüncü, % 5,7’si dördüncü, % 2,8’i beşinci, % 5,7’si altıncı ve % 0,9’u ise yedinci sırada öneme sahip neden olarak belirtir iken katılımcıların (165 kişi), 48’i “yurt dışında yapılacak akademik çalışmanın sağlayacağı imkân ve prestij”, 4’ü “yabancı dil öğrenmek ve/veya geliştirmek”, 1’i “O ülkenin sosyal imkânları ve yaşam tarzı”, 4’ü “başka bir kültürü tanıma isteği”, 21’i “uzmanlaşmak istediğim en iyi programın o ülkede bulunuyor olması”, 2’si “öğrenimim sırasında alanımla ilgili çalışma imkânına sahip olma”, 22’si “alanımda daha iyi seviyede çalışma imkânı”, 4’ü “eğitim-öğretime verilen değer”, 5’i “çok sayıda eğitim-öğretim programının bulunması”, 36’sı “Türkiye’ye göre o ülkenin eğitim-öğretim kalitesinin daha yüksek olması”, 4’ü “ailemin o ülkede yaşıyor olması”, 3’ü “aile, öğretmen, arkadaş vb. teşvik ve yönlendirmesi”, 1’i “yurt dışında eğitim-öğretim görüp dönenlerin etkisi”, 1’i “yurt dışında eğitim-öğretim ile orada çalışma imkânı sağlama”, 3’ü “yaşam, düşünce, inanç, ifade, siyasal v. b. alanlarda özgürlüklerin daha yüksek olması”, 1’i “Türkiye’de etnik vb. ayrımcılığın yapılıyor olması” nedenlerini ve 5’i ise bunlar dışında diğer nedenleri, yurt dışında eğitim-öğretim görmelerinin birinci nedeni olarak belirtmişlerdir. Gerek bir nedenin katılımcılarca kaçınıcı

öneme sahip olduğu (yatay) gerekse belirtilen her bir nedenin kaç kişi tarafından kaçncı önem sırasında yer aldığı (dikey) belirtilmiş olup diğer oranlar farklılaşarak sıralanmıştır.

Her bir nedenin kendi içinde önem sırasını ve kaç kişi tarafından o önem sırasında belirtildiğini görebilmemize rağmen, her katılımcının bir veya birden fazla nedeni olması, bu nedenleri önem derecesine göre farklı sıralamış olmaları ve nedenler, kod (sayı) ölçeğinde değişkenler olduğundan dolayı belirtilen nedenleri, genel olarak büyüklük ve önem sırasına koymak mümkün değildir. Yani bunlar sıralama özelliği göstermeyen değişken değerlerdir. Nedenlerin frekansları farklılaşmakta ve bazı nedenlerin frekanslarının yüksek bazılarının ise düşük olduğu görülmektedir. Frekansı yüksek olan nedenlerin katılımcılarca daha fazla öneme, etkiye sahip neden olarak belirtildiği görülmektedir. Bundan hareketle, nedenler sayı ekseninde frekanslarına göre dizilmiş, her nedenin frekansı toplam frekansa bölünerek tercih oranı ve her nedenin

frekansına göre önem sırası, $n = \sum_{i=1}^n f_i = f_1 + f_2 + f_3 \dots f_n$ ve

$\sum_{i=1}^n \frac{f_i}{n} = \frac{f_1}{n} + \frac{f_2}{n} + \frac{f_3}{n} \dots + \frac{f_n}{n} = 1$ şeklinde hesaplanıp belirtilmiştir. Burada,

$P_1 + P_2 + P_3 \dots + P_n = 1$, $\frac{f_i}{n}$: i. maddenin genele oranını, n: neden veya faktör sayısını, f_i :

i. maddenin frekansını ifade etmektedir.

Benzer durum, Tablo 3.29, Tablo 3.59, Tablo 3.67 ve Tablo 3.76 içinde geçerli olup aynı şekilde onların hesaplamaları da yapıp ilgili tablolarda belirtilmiştir.

Araştırmaya katılanlardan akademik çalışmalarının bir kısmını veya tamamını yurt dışında yapanlara, yurt dışında öğrenimleri sırasında masraflarını nasıl, hangi yollarla karşıladıkları sorulmuş ve bulgular Tablo 3.28'de gösterilmiştir.

Tablo 3-28: Yurt Dışındaki Öğrenimin Finansman Yolları

Öğrenimin Finansman Yolları		Hayır	Evet
Herhangi bir işte çalışarak	Frekans	135	31
	%	81,3	18,7
Asistanlık ücreti ile	Frekans	77	88
	%	46,4	53,0
Kendi birikimlerle ile	Frekans	148	18
	%	89,2	10,8
Aile desteği ile	Frekans	96	70
	%	57,8	42,2
Üniversitede yarım zamanlı çalışarak	Frekans	144	22
	%	86,7	13,3
Özel sektörde yarım zamanlı işte çalışarak	Frekans	159	7
	%	95,8	4,2
Kamu sektöründe yarım zamanlı işte çalışarak	Frekans	166	--
	%	100,0	--
YÖK bursu ile	Frekans	156	10
	%	94,0	6,0
TÜBA bursu ile	Frekans	165	1
	%	99,4	,6
MEB bursu ile	Frekans	136	30
	%	81,9	18,1
TÜBİTAK bursu ile	Frekans	156	10
	%	94,0	6,0
Diğer özel sektör veya özel kurum bursu ile	Frekans	159	7
	%	95,8	4,2
Gittiğim ülke bursu ile	Frekans	124	42
	%	74,7	25,3
Yurt dışındaki bir kurum bursu ile	Frekans	142	24
	%	85,5	14,5
Uluslararası burs desteği ile	Frekans	157	9
	%	94,6	5,4
Diğer	Frekans	157	9
	%	94,6	5,4

Araştırmaya katılanlar arasında öğrenimlerinden bir kısmını veya tamamını yurt dışında yapan 166 kişinin % 53,0'ü asistanlık ücreti, % 42,2'si ailelerinin sağladığı mali destek ile, % 25,3'ü ise gittikleri ülkelerden aldıkları burs kaynakları ile oradaki yaşam, öğrenim vb. masraflarını karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Masraflarını karşılama yolları sadece bunlar olmayıp en çok belirtilen ya da destek alınan yolları bunlar olup bunu, Tablo 3.28'de yer alan değişik yüzdeler ile diğer finans yolları takip etmektedir. Ayrıca bir kişinin birden çok yoldan, kaynaktan da yararlandığını ve belirttiğini görmekteyiz. YÖK, TÜBA, MEB ve TÜBİTAK bursu alanların toplam oranı % 30,7'dir ve bu beklendiği kadar da yüksek bir oran değildir. Tüm grup içinde öğrenimleri sırasında, tam veya yarım zamanlı istihdam imkânı bulup çalışanların ve böylece kendilerine mali destek sağlayanların oranı % 89,2'dir ki bu anlamlıdır.

Eğitim-öğretimlerinin bir kısmını veya tamamını yurt dışında yaptıktan sonra Türkiye'ye dönenlerin dönme nedenlerini, kendileri için önem derecesine göre 1.,2.,3., şeklinde sıralayarak belirtmeleri istenmiş, elde edilen bulgular Tablo 3.29'da yer almıştır.

Tablo 3-29: Akademik Çalışmalarını Yurt Dışında Yapanlardan Türkiye'ye Dönenlerin Dönme Nedenleri

Dönme Nedenleri		1	2	3	4	5	6	Toplam Frekans ve %	Terch % / Önem Sırası
		Frekans	Frekans	Frekans	Frekans	Frekans	Frekans		
Askerlik görevimi tamamlama	Frekans	6	6	4	1	—	—	17	4,9 / 6.
	%	35,3	35,3	23,5	5,9	—	—	100,0	
Zorunlu hizmet (MEB, YÖK, TÜBA, TÜBİTAK bursu)	Frekans	39	14	4	—	1	—	58	17,0 / 3.
	%	67,2	24,1	6,9	—	1,7	—	100,0	
Yurt ve aile özlemi	Frekans	34	32	16	1	—	—	83	24,3 / 2.
	%	41,0	38,6	19,3	1,2	—	—	100,0	
Çocuklarının Türkiye'de eğitim-öğretim görmeleri Yurt dışında edindiğim eğitim, iş, bilgi ve tecrübemi Türkiye'de uygulama	Frekans	4	12	4	3	—	—	23	6,8 / 5.
	%	17,4	52,2	17,4	13,0	—	—	100,0	
	Frekans	41	41	14	2	1	—	99	29,0 / 1.
	%	41,4	41,4	14,1	2,0	1,0	—	100,0	
Türkiye'den aldığım iş teklifini değerlendirmek	Frekans	15	12	9	3	—	1	40	11,7 / 4.
	%	37,5	30,0	22,5	7,5	—	2,5	100,0	
Maddi sıkıntı	Frekans	2	2	1	—	1	—	6	1,8 / 8.
	%	33,3	33,3	16,7	—	16,7	—	100,0	
Olumsuz yaşam koşulları ve uyum sıkıntısı	Frekans	1	2	2	—	—	—	5	1,5 / 9.
	%	20,0	40,0	40,0	—	—	—	100,0	
Diğer	Frekans	8	1	2	—	—	—	11	3,2 / 7.
	%	72,7	9,1	18,2	—	—	—	100,0	
Toplam	Frekans	150	122	56	16	3	1	319	100,0
	%	365,8	304,0	178,6	29,6	19,4	2,5	100,0	

Akademik çalışmalarını yurt dışında yaptıktan sonra dönenlerin, en önemli dönme nedeni olarak belirttikleri “yurt dışında edindiğim eğitim, iş, bilgi ve tecrübemi Türkiye’de uygulama” nedenini, katılımcıların (99 kişi) % 41,4’ü tarafından birinci, % 41,4’ü tarafından ikinci, % 14,1’i tarafından üçüncü, % 2,0’i tarafından dördüncü ve % 1,0’i tarafından ise beşinci önem sırasında belirtilir iken dönme nedenlerini birinci sırada gösteren (150 kişi) katılımcılardan 6’sı “askerlik görevimi tamamlama”,39’u “zorunlu hizmet MEB, YÖK, TÜBA, TÜBİTAK bursu”,34’ü “yurt ve aile özlemi”,4’ü “çocuklarının Türkiye’de eğitim-öğretim görmeleri”,41’i “yurt dışında edindiğim eğitim, iş, bilgi ve tecrübemi Türkiye’de uygulama”,15’i “Türkiye’den aldığım iş teklifini değerlendirmek”,2’si “maddi sıkıntı”,1’i “olumsuz yaşam koşulları ve uyum sıkıntısı” nedenlerini ve 8’i ise bunlar dışında bir nedeni belirtmiştir. Diğer nedenlerin her birini hangi önem derecesinde kaç kişinin belirttiği ve nedenleri katılımcıların hangi sırada belirttikleri, değişen oranlar ile Tabloda görülmektedir. Yine toplam frekanslara göre hesaplanan nedenlerin genel önem oran ve sırası da tablonun son sütununda belirtilmiştir.

Tablo 3-30: Yurt Dışındaki Öğrenim Kurumunu Seçme Nedenleri

Nedenler		Hayır	Evete
İstediğim en uygun programın orada bulunması	Frekans	53	113
	%	31,9	68,1
En iyi burs veya maddi desteğin sağlanması	Frekans	123	43
	%	74,1	25,9
Daha fazla iş imkânının o çevrede bulunması	Frekans	154	12
	%	92,8	7,2
Üniversite veya araştırma merkezinin bünyesinde çalışma imkânının bulunması	Frekans	134	32
	%	80,7	19,3
Kurumda Türk öğrencilerin bulunması	Frekans	162	4
	%	97,6	2,4
Kurumda Türk öğretim elemanlarının bulunması	Frekans	161	5
	%	97,0	3,0
Kurum tarafından davet edilmem	Frekans	142	24
	%	85,5	14,5
Kurum tarafından kabul edilmem	Frekans	93	73
	%	56,0	44,0
Diğer	Frekans	150	16
	%	90,4	9,6

Ankete cevap verenler içinde akademik çalışmalarının bir kısmını veya tamamını yurt dışında yapanların % 68,1'i istediği en uygun programın orada olmasını, % 44,0'ü kurumdan kabul almayı, % 25,9'u en iyi burs veya maddi desteğin oradan sağlanıyor olmasını yurt dışında akademik çalışmayı yürütmek için niçin bu kurumu seçtiklerinin nedeni olarak ifade etmişlerdir. Bu nedenleri, tabloda görüldüğü gibi değişik yüzdeler ile diğer nedenler takip etmektedir.

Yurt dışında alınan akademik ve kariyer unvanları Tablo 3.31'de gösterilmiştir.

Tablo 3-31: Yurt Dışında Alınan En Yüksek Akademik / Kariyer Unvanı

Akademik/Kariyer Unvanları	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Yüksek Lisans	12	6,0	7,4
Dr.	129	64,5	79,1
Yrd. Doç. Dr	10	5,0	6,1
Doç. Dr	5	2,5	3,1
Prof. Dr	7	3,5	4,3
Toplam	163	81,5	100,0
Yurt Dışında Akademik / Kariyer Unvanı Almayanlar	34	17,0	
Belirtmeyen	3	1,5	
Toplam	200	100,0	

İncelenen grubun % 81,5'i yurt dışında akademik ve/veya kariyer unvanı almış, % 17'si almamış ve % 1,5'i ise belirtmemiştir. Katılımcıların, yurt dışında aldıkları en yüksek akademik/kariyer unvanının % 79,1 gibi büyük bir oranı doktor, % 7,4'ü ise yüksek lisans, % 6,1'i yardımcı doçent, % 4,3'ü profesör ve % 3,1'i ise doçent olduğunu ve toplamda

katılımcıların yurt dışında aldıkları en yüksek akademik/kariyer unvanlarının % 86,5'nin akademik, % 13,5'nin ise kariyer unvanları olduğu görülmektedir.

Tablo 3-32: Yurt Dışında Alınan En Yüksek Akademik / Kariyer Unvanının Alındığı Ülkeler

Ülkeler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
ABD	99	49,5	61,1
Fransa	9	4,5	5,6
İngiltere	19	9,5	11,7
Kanada	11	5,5	6,8
Almanya	14	7,0	8,6
Avustralya	2	1,0	1,2
Japonya	1	,5	0,6
Diğer	7	3,5	4,3
Toplam	163	81,5	100,0
Yurt Dışında Akademik / Kariyer Unvanı Almayanlar	34	17,0	
Belirtmeyen	3	1,5	
Toplam	200	100,0	

Yurt dışında akademik ve/veya kariyer unvanı alan 163 (% 81,5) kişinin bu unvanı aldığı ülke ve oranları, % 61,1 ABD, % 11,7 İngiltere, % 8,6 Almanya, % 6,8 Kanada, % 5,6 Fransa % 1,2 Avustralya, % 0,6 Japonya ve % 4,3 diğer şeklinde sıralanmaktadır. ABD % 61,1'lik büyük fark ile dikkat çekmektedir. Bu durum, akademik çalışmalarını yurt dışında yapanların içinde ABD'nin oranıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Zira, yüksek lisansını yurt dışında yapanların (% 52,4) % 35,3'ü, doktora çalışmalarını yurt dışında yapanların (% 75,3) ise % 46,5'i çalışmalarını ABD'de tamamlamıştır.

Tablo 3-33: Yurt Dışında Alınan En Yüksek Akademik/Kariyer Unvanlarının Ülkelere Göre Dağılımı

Alınan Akademik Derece/Kariyer Unvanı	Akademik Derece/Kariyer Unvanının Alındığı Ülke							
	ABD	Fransa	İngiltere	Kanada	Almanya	Avustralya	Japonya	Diğer
Yüksek Lisans	7	---	1	---	---	2	---	1
Dr.	80	7	18	9	12	---	1	2
Yrd. Doç. Dr	8	---	---	---	1	---	---	1
Doç. Dr	---	2	---	1	1	---	---	1
Prof. Dr	4	---	---	1	---	---	---	2

Ankete katılan,99 kişi ABD'de,9 kişi Fransa'da,19 kişi İngiltere'de,11 kişi Kanada'da 14 kişi Almanya'da,2 kişi Avustralya'da,1 kişi Japonya'da ve 7 kişi ise bunlar dışında bir ülkede yüksek lisans, doktor, yardımcı doçent, doçent ve profesör akademik/kariyer unvanlarından birini aldıklarını belirtmişlerdir. Akademik ve kariyer unvanlarının her düzeyde en fazla alındığı ülkenin ABD olduğu görülmektedir.

Tablo 3-34: Halen Sahip Olunan Akademik / Kariyer Unvanları

Akademik/Kariyer Unvanları	Frekans	Yüzde
Yüksek Lisans	1	0,5
Dr.	11	5,5
Yrd. Doç. Dr	55	27,5
Doç. Dr	67	33,5
Prof. Dr	66	33,0
Toplam	200	100,0

Ankete katılanların halen sahip oldukları akademik/kariyer unvanlarına baktığımızda % 33,0'ünün profesör, % 33,5'inin doçent, % 27,5'inin yardımcı doçent, % 5,5'inin doktor ve % 0,5'inin yüksek lisans akademik/kariyer unvanların sahip olduklarını görmekteyiz.

3.2.3. Çalışma Hayatına İlişkin Bilgiler

İncelenen gruba, akademik alanda ilk tam zamanlı işe ne zaman ve nerede başladıkları, yurt dışında öğretim elemanı olarak tam zamanlı hangi ülke (ler) de, ne tür kurum (lar) da, ne kadar süre, ne tür faaliyetlerde bulunarak, haftada ortalama kaç saat çalıştıkları ve bu çalışmalarını karşılığında aylık ne kadar ücret aldıkları, yurt dışındaki bu işlerini nasıl, hangi yollarla buldukları, Türkiye'deki işlerini nasıl buldukları veya hangi yolla Türkiye'ye döndükleri, halen ne tür bir üniversitede görev yaptıkları, çalışma alanları, kaç yıldır ve haftada ortalama kaç saat çalıştıkları ve bu çalışmalarını karşılığı aylık ne kadar ücret aldıkları şeklinde yurt dışı ve yurt içi çalışma hayatlarına yönelik sorular sorulmuştur.

Tablo 3-35: Akademik Alanda İlk Tam Zamanlı İşe Başlama Zamanı ve Ülkeler

İlk Tam Zamanlı İşe Başlama Zamanı	Akademik Alanda İlk Tam Zamanlı İşe Başlanan Ülke								Toplam		
	Türkiye	İngiltere	Fransa	ABD	Almanya	Kanada	Japonya	Diğer	Frekans	%	
Lisans sonrası	63	1	2	11	1	1	---	1	80	40,0	
Yüksek lisans sonrası	23	---	2	9	2	1	---	3	40	20,0	
Doktoradan sonra	38	1	1	27	4	5	2	2	80	40,0	
Toplam	Frekans	124	2	5	47	7	7	2	6	200	100,0
	%	62,0	1,0	2,5	23,5	3,5	3,5	1,0	3,0		100,0

Ankete katılanların akademik çalışmalarının hangi aşamasında ve hangi ülkede akademik alanda işe başladıkları Tablo 3.35'de yer almaktadır. Katılımcıların % 40,0'ı lisans, % 40,0'ı doktora ve % 20,0'si yüksek lisans çalışmasından sonra akademik alanda işe başlamıştır. Yine bunların büyük çoğunluğu olan % 62,0'ı Türkiye'de ve % 23,5'i ABD'de işe başlarken diğer ülkeler çok daha az oranlar ile bunları takip etmektedir. İlk

tam zamanlı işe başlanan ülkenin % 62,0 gibi büyük bir oran ile Türkiye olması ve bu oran içinde özellikle lisanstan sonra başlayanların (63 kişi), yüksek lisans (23 kişi) ve doktoradan (38) sonra başlayanlardan fazla olması anlamlıdır. Bu durum, lisansa göre yüksek lisans ve doktora çalışmalarını yurt dışında yapanların yüksek olan oranları ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, yüksek lisans (12 kişi, % 7,4 bkz: Tablo 3.31) ve doktora (129 kişi, % 79,1 bkz: Tablo 3.31) akademik çalışmalarını yurt dışında yapanların (141 kişi, % 86,5) ancak % 8,5'inin (17 kişi) Türkiye'ye dönüp çalışmaya başladığını, % 38,0'inin (76kişi) ise akademik çalışmalarını tamamladıktan sonra akademik alanda çalışmaya yurt dışında başladığını göstermektedir.

3.2.3.1. Yurt Dışı Çalışma Hayatı

Ankete katılanlara, yurt dışında öğretim elemanı olarak tam zamanlı hangi ülke (ler) de, ne tür kurum (lar) da, ne kadar süre, ne tür faaliyetlerde bulunarak, haftada ortalama kaç saat çalıştıkları ve bu çalışmalarını karşılığında aylık ne kadar ücret aldıkları, yurt dışındaki bu işlerini nasıl ve hangi yollarla buldukları soruları sorulmuştur.

Araştırmaya katılan akademisyenlerin, yurt dışında tam zamanlı olarak hangi ülke (ler) de ve ne kadar süre çalıştıklarını belirtmeleri istenmiştir. Birden fazla ülkede çalışanların ise en uzun süre ve tam zamanlı olarak çalıştıkları, daha ziyade öğretim elemanı olarak ders verme faaliyetinde bulunup faaliyetleri karşılığında ücret aldıkları ülkeyi belirtmeleri, bir yıldan az bir süre çalışılan ülkeleri belirtmemeleri istenmiştir. Bulgular, Tablo 3.36 ve Tablo 3.37'da gösterilmiştir.

Tablo 3-36: Yurt Dışında Öğretim Elemanı Olarak Tam Zamanlı Çalışılan Ülkeler

Ülkeler	Kişi Sayısı ve Yüzdeler	
	Frekans	%
İngiltere	19	9,5
Fransa	19	9,5
Avustralya	5	2,5
ABD	90	45,0
Almanya	14	7,0
Kanada	16	8,0
S. Arabistan	3	1,5
İtalya	4	2,0
İspanya	1	

	%	,5
Belçika	Frekans	4
	%	2,0
Hollanda	Frekans	6
	%	3,0
Japonya	Frekans	5
	%	2,5
Singapur	Frekans	3
	%	1,5
Diğer	Frekans	11
	%	5,5

İncelenen grubun % 45,0'i ABD'de, % 9,5'i İngiltere'de, % 9,5'i Fransa'da, % 8'i Kanada'da ve % 7'si Almanya'da öğretim elemanı olarak çalıştıklarını belirtmişlerdir. Öğretim elemanı olarak yurt dışında çalışılan ülkelerin büyük çoğunluğunun ABD ve Avrupa ülkelerinin olduğu görülmektedir. Bu durum, yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapılan ülkeler ile çalışılan ülkelerin ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 3-37: Yurt Dışında Çalışılan Süre

Süre/Yıl	Frekans	Yüzde
1-3	50	25,0
4-6	89	44,5
7-9	30	15,0
10-12	10	5,0
13-15	5	2,5
16-18	8	4,0
19-21	3	1,5
22-24	---	--
25-27	5	2,5
Ortalama	6,38	
Toplam	200	100,0

Yurt dışında çalışılan süreye ilişkin olarak, ele alınan grubun % 44,5'nin 4-6 yıl, % 25,0'nin 1-3 yıl, % 15,0'nin 7-9 yıl, % 5,0'nin 10-12 yıl ve % 4,0'nün ise 16-18 yıl yurt dışında çalıştığını, diğer yılların değişik yüzdelere ile bunları takip ettiğini görmekteyiz. Yurt dışında ortalama çalışma süresi 6,38 yıldır. Katılımcıların % 84,4 gibi büyük bir oranının 1-9 yıl arasında yurt dışında çalıştığını ve 9 yıldan 27 yıla doğru süre arttıkça çalışan oranının da çok büyük miktarda azaldığı dikkat çekmektedir. Bu durum katılımcıların çok azının emekli olduktan sonra Türkiye'ye geldiğini, yaşlarının genç olduğunu ve daha uzun yıllar çalışabileceklerini, üretebileceklerini, yararlı olabileceklerini göstermektedir.

Tablo 3-38: Yurt Dışında Çalışılan Kurum Sayısı

Kurum Sayısı	Frekans	Yüzde
1,00	122	61,0
2,00	57	28,5
3,00	10	5,0
4,00	6	3,0
5,00	4	2,0
7,00	1	,5
Toplam	200	100,0

Araştırmaya konu olan grubun sırasıyla % 61,0'i bir, % 28,5'i iki ve % 5,0'i üç değişik kurumda çalıştığını, çok az oranlarla diğer kurumların bunları takip ettiğini ve % 89,5 gibi büyük oranın bir-iki kurumda çalıştığı görülmektedir.

Yurt dışında çalışılan kurumlar Tablo 3.39'de, bu kurumlardaki faaliyet türleri ise Tablo 3.40'da yer almaktadır.

Tablo 3-39: Yurt Dışında Çalışılan Kurumlar

	Özel Üniversite		Devlet Üniversitesi		Araştırma Merkezi		Uluslararası Örgüt		Diğer	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Hayır	151	75,5	48	24,0	161	80,5	191	95,5	188	94,0
Evet	49	24,5	152	76,0	39	19,5	9	4,5	12	6,0

Araştırmaya katılanların % 76,0'sı devlet üniversitelerinde, % 24,5'i özel üniversitelerinde, % 19,5'i araştırma merkezlerinde, % 4,5'i uluslararası kurumlarda ve % 6,0'sı ise bunların dışında faaliyet göstermiştir. Katılımcılar, büyük oranda devlet ve özel üniversitelerinde çalıştıklarını, üniversite dışındaki kurumlarda ve farklı birkaç kurumda faaliyet gösterdiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, katılımcılar araştırma merkezi, uluslararası örgüt ve diğer farklı kurumlarda çalıştıklarını ancak çeşitli zamanlarda özel veya devlet üniversitelerinde mutlaka görev yaptıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3-40: Yurt Dışındaki Faaliyet Türleri

	Laboratuvar Çalışmaları		Seminer Verme Seminerlere Katılma		Ders Verme		Bağımsız Araştırma Faaliyetleri		Diğer	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Hayır	157	78,5	137	68,5	4	2,0	68	34,0	184	92,0
Evet	43	21,5	63	31,5	196	98,0	132	66,0	16	8,0

Ankete katılanların, yurt dışında çalıştıkları kurumlarda % 98,0'i ders verme, % 66,0'ı bağımsız araştırma, % 31,5'i seminer verme ve seminerlere katılma, % 21,5'nin laboratuvar çalışmaları ve % 8,0'inin ise bunlar dışında diğer faaliyetlere katıldıklarını görmekteyiz.

Tablo 3-41: Yurt Dışındaki Tam Zamanlı İşlerini Bulma Yolları/ Yurt Dışına Göç Yolları

Yurt Dışında İş Bulma / Göç Yolları		Hayır	Evet
Çalışmak istediğim kuruma doğrudan başvuruda bulunarak	Frekans	101	99
	%	50,5	49,5
Bir kurumdan teklif alarak	Frekans	123	77
	%	61,5	38,5
Özel iş bulma kurumları aracılığıyla	Frekans	199	1
	%	99,5	,5
Eğitim kurumlarının düzenlediği mesleki toplantı vb. katılarak	Frekans	197	3
	%	98,5	1,5
Eğitimde danışmanlık hizmeti veren kurumlar aracılığıyla	Frekans	198	2
	%	99,0	1,0
Çeşitli ülkelerde bulunan üniversite temsilcileri aracılığıyla (üniversiteye bağlı yerleşime ofisleri gibi)	Frekans	199	1
	%	99,5	,5
Arkadaş meslektaş tavsiyesi ile	Frekans	180	20
	%	90,0	10,0
Kurum ve meslektaş referansı ile	Frekans	187	13
	%	93,5	6,5
Hocalarının referansı ile	Frekans	138	62
	%	69,0	31,0
Gazete, dergi ilanları ile	Frekans	193	7
	%	96,5	3,5
İnternet yolu ile	Frekans	165	35
	%	82,5	17,5
Diğer	Frekans	193	7
	%	96,5	3,5

İncelenen gruba, yurt dışında çalışmak için gittikleri işi hangi yolla, kanallarla buldukları eş ifadeyle göç yollarının hangisi olduğu sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 3.41’de yer almaktadır.

Türkiye dışında, tam zamanlı olarak çalışmak amaçlı bulunan, kabul edilen görevi, incelenen grubun % 49,5’i çalışmak istedikleri kuruma doğrudan başvuruda bulunup kabul edilmeleri, % 38,5’i yurt dışındaki kurumlardan teklif alarak, % 31,0’i ise hocalarının referansları yollarıyla ile bulduklarını belirtmiştir. Bunları Tabloda da görülebileceği gibi değişik oranlar ile diğer yollar izlemektedir. Katılımcıların, % 38,5’inin yurt dışındaki kurumların teklifi yolu ile giderirken % 46,5’inin arkadaş, meslektaş ve hocalarının tavsiyesi, referansları ile, % 74,0’nün ise internet, ilanlar, kurum temsilcilikleri, toplantı ve doğrudan başvuru gibi büyük oranda kendi istek ve çabaları ile bulmaları ve gitmeleri dikkat çekici ve anlamlıdır.

Tablo 3-42: Yurt Dışında Haftada Çalışma Süresi

Süre/Saat	Frekans	Yüzde
20 saatten az	28	14,0
20–24	19	9,5
25–29	22	11,0
30–34	119	59,5
35–39	4	2,0
40 dan fazla	8	4,0
Ortalama		28,9
Toplam	200	100,0

Ankete katılanların, yurt dışında haftada % 59,5’i 30–34 saat, % 14,0’ü 20 saatten az, % 11,0’i 25–29 saat, % 4’ü 40 saatten fazla ve % 2’si ise 35–39 saat çalıştıklarını belirtmişlerdir. Yurt dışında haftada çalışma süresi ortalama 28,9 saattir. Katılımcılar belirttikleri bu haftalık çalışma saatlerinden çok daha fazla ders dışında hazırlık vb. faaliyetlere zaman harcadıklarını ifade etmişlerdir. Belirtilen bu süreler kurumda haftalık çalışma sürelerini ifade etmekte, ders saatlerini göstermemektedir. Dolayısıyla çalışma saatlerini alınan ücretlerle ilişkilendirmememiz mümkün olamamıştır.

Araştırmaya katılanlara yurt dışındaki çalışmalarını karşılığı aldıkları net ücret sorulmuştur. Katılımcılar çok farklı ülkelerde, farklı zamanlarda, farklı sürelerle, farklı kademelerde, farklı unvanlar ile çalıştıklarından aralarındaki ücretler ve doğal olarak da aldıkları ücretlerin birimleri de farklılık göstermiştir. Ücret olarak alınan ve katılımcılar tarafından belirtilen bir çok ülkenin para birimi YTL’ na dönüştürülmüştür. Bu işlem için, 1 Ocak 2002 tarihinde euro (€) para birimine geçen ve katılımcıların çoğunun çalışıp, para birimi olarak belirttikleri Avrupa ülkelerinin para birimlerinin bu geçiş tarihindeki birim değerleri⁴⁰⁷ belirlenmiş ve TC Merkez Bankası’nın 23 Haziran 2005 tarihli kur ve çapraz kurlarından⁴⁰⁸ yararlanarak, birimleriyle belirtilen tüm ücretler YTL’ na dönüştürülmüştür. Elde edilen bulgular Tablo 3.43’de yer almaktadır.

⁴⁰⁷ Conversion Rates Europa, http://www.europa.eu.int/comm/economy_finance/euro/our_currency_en.htm, 17.6.2005.

⁴⁰⁸ T.C. Merkez Bankası, (Çevrimiçi): <http://www.tcmb.gov.tr/kurlar/today.html>, 23.6.2005.

(Çevrimiçi):

Tablo 3-43: Yurt Dışında Alınan Aylık Ücret (YTL)

YTL	Frekans	Yüzde
1000-1500	9	4,5
1501-2000	3	1,5
2001-2500	15	7,5
2501-3000	14	7,0
3001-3500	55	27,5
3501-4000	10	5,0
4001-4500	21	10,5
4501-5000	23	11,5
5001-5500	---	---
5501-6000	3	1,5
6001-6500	30	15,0
6501-7000	---	---
7001-7500	13	6,5
7501-8000	---	---
8001-8500	---	---
8501-9000	2	1,0
Ortalama	4169,71	
Toplam	200	100,0

Araştırmaya konu olanların yurt dışındaki çalışmaları karşılığı aldıkları aylık ücretler 1000-9000YTL arasında değişmektedir. Alman cevaplara göre yurt dışında çalışanların % 27,5'i 3001-3500 YTL, % 15,0'i 6001-6500 YTL, % 11,5'i 4501-5000 YTL, % 10,5'i ise 4001-4500 YTL ücret almışlardır. Nispeten düşük ve yüksek ücret alanların oranlarının az, yığılmanın ise 3000-6500 YTL arasında olduğu görülmektedir. Yurt dışında alınan ücretlerin ortalaması ise 4 169,71 YTL' dir.

3.2.3.2. Geri Döndükten Sonra Türkiye'deki Çalışma Hayatı

İncelenen gruba, Türkiye'de çalışmaya başladıkları işlerini nasıl buldukları veya hangi yolla Türkiye'ye döndükleri, halen ne tür bir üniversitede görev yaptıkları, çalışma alanları, kaç yıl ve haftada ortalama kaç saat çalıştıkları ve bu çalışmalarını karşılığı aylık ne kadar ücret aldıkları şeklinde, döndükten sonra Türkiye'deki çalışma hayatlarına yönelik sorular sorulmuştur.

Tablo 3-44: Şu anda Türkiye'de Çalıştığınız Üniversite Türü

Üniversite Türü	Frekans	Yüzde
Vakıf	124	62,0
Devlet	76	38,0
Toplam	200	100,0

Ele alınan grubun Türkiye'de görev yaptıkları üniversitelere göre dağılımlarına baktığımızda, katılımcılar % 62,0'si vakıf, % 38,0'i ise devlet üniversitelerinde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Vakıf üniversitelerinin tamamına yakını, İstanbul, Ankara ve İzmir'de bulunup bu üç şehirde yer alan vakıf üniversitelerinin yine büyük bir kısmı

araştırma kapsamında taranmıştır. Buna göre, Türkiye'ye dönenlerin büyük çoğunluğunun vakıf üniversitelerinde görev yapmaları anlamlıdır.

Ankete 17 vakıf üniversitesinde görev yapan 124 ve 10 devlet üniversitesinde görev yapan 76 öğretim üyesi katılmıştır. Katılımcıların Türkiye'de halen çalıştıkları fakülterle ve bölümlere göre gösterdikleri dağılıma göre, çalışanların % 42,5'i mühendislik ve mimarlık, % 22,5'i iktisadi ve idari bilimler, % 9,5'i sosyal bilimler, % 8,0'i fen–edebiyat ve % 7,0'si iletişim fakültelerinde görev yapmaktadır. Bunları değişik yüzdeler ile güzel sanatlar, eğitim, hukuk, tıp, yabancı diller, ilahiyat fakülteleri izlemektedir. Çalışanların % 10,0'u iktisat, % 9,5'i işletme, % 7,5'i elektrik–elektronik, % 6,5'i makine mühendisliği ve metalurji, % 6,0'sı maden mühendisliği ve jeoloji, % 6,0'sı bilgisayar müh., % 5,0'i siyasal bilgiler, % 4,5'i tarih ve % 4,5'i ise endüstri müh. bölümlerinde görev yapmaktadır. Bunları değişik yüzdeler ile radyo–tv–sinema, uzay müh., gazetecilik ve halkla ilişkiler, yönetim bilimleri, moleküler biyoloji, eğitim bilimleri, psikoloji, uluslar arası ticaret, inşaat müh., mimarlık, tıp, istatistik, matematik, orman ve çevre müh., kimya, uluslar arası ilişkiler ve felsefe gibi bölümler takip etmektedir.

Araştırmaya katılanlara, çalışma alanlarını ve kaç yıldır bu kurumda çalıştıkları sorulmuş, elde edilen bulgular Tablo 3.45 ve Tablo 3.46'de gösterilmiştir.

Tablo 3-45: Çalışma Alanları

Alanlar	Frekans	Yüzde
İktisadi ve İdari Bilimler	40	20,0
Sosyal Bilimler	40	20,0
Eğitim Bilimleri	3	1,5
Dil ve Edebiyat	5	2,5
Mühendislik ve Teknik Bilimler	91	45,5
Mimarlık ve Şehir Planlaması	2	1,0
Sanat	4	2,0
Matematik ve Tabî Bilimler	8	4,0
Tıp ve Sağlık Bilimleri	4	2,0
Diğer	3	1,5
Toplam	200	100,0

İncelenen grubun % 45,5'i mühendislik ve teknik bilimler, % 20,0'si iktisadi idari bilimler, % 20,0'si sosyal bilimler ve % 4,0'ü matematik ve tabî bilimler alanlarını kendi çalışma alanları olarak belirtir iken bunları azalan oranlar ile dil ve edebiyat, tıp ve sağlık bilimleri, sanat, eğitim bilimleri, mimarlık ve şehir planlaması ve diğer alanlar takip etmektedir.

Tablo 3-46: Halen Çalışılan Üniversitelerde Çalışma Süre

Süre/Yıl	Frekans	Yüzde
1-3	66	33,0
4-6	63	31,5
7-9	29	14,5
10-12	14	7,0
13-15	13	6,5
16-18	4	2,0
19-21	3	1,5
22-24	2	1,0
25-27	3	1,5
28-30	---	---
31-33	2	1,0
34-36	1	0,5
Ortalama		6,69
Toplam	200	100,0

Ankete katılanların % 33,0'ü 1-3 yıl, % 31,5'i 4-6 yıl, % 14,5'i 7-9 yıl, % 7,0'si 10-12 yıl ve % 6,5'i 13-15 yıl bu kurumda çalışmakta olduğunu belirtmiştir. Azalan yüzdeler ile çalışma süreleri bunları takip etmektedir. Türkiye'de çalışma süreleri 1-36 yıl arasında değişmekte olup katılımcıların büyük çoğunluğunun 1-9 yıl arasında görev yaptıkları kurumda çalıştıkları ve ortalama çalışma sürelerinin 6,69 yıl olduğu görülmektedir. Yurt dışında çalışılan süre ortalaması 6,38 yıl (Tablo 3.37) olup ortalama süreleri yaklaşık olarak aynıdır.

Tablo 3-47: Türkiye'deki İşi Bulma Yolları/Geri Göç Yolları

Türkiye'deki İşi Bulma Yolları/Geri Göç Yolları	Hayır	Evet
Çalışmak istediğim kuruma doğrudan başvuruda bulunarak	Frekans	85
	%	42,5
Özel iş bulma kurumları aracılığı ile	Frekans	200
	%	100,0
Eğitim kurumlarının düzenlediği mesleki toplantı vb. katılarak	Frekans	200
	%	100,0
Arkadaş ve/veya meslektaş tavsiyesi ile	Frekans	177
	%	88,5
Hocalarının referansı ile	Frekans	181
	%	90,5
Kurumdan teklif alarak	Frekans	130
	%	65,0
Gazete, dergi ilanları ile	Frekans	193
	%	96,5
İnternet yolu ile	Frekans	199
	%	99,5
Diğer	Frekans	196
	%	98,0

Araştırmaya konu olanların % 57,5'i çalışmak istediği kuruma doğrudan başvuruda bulunarak, % 35,0'i ise kurumdan teklif alarak, % 11,5'i arkadaş, meslektaş tavsiyesi ve % 9,5'i hocalarının referansı ile Türkiye'deki işlerini bulmuş, bu yollar ile

Türkiye'ye geri döndüklerini ifade etmişlerdir. Diğer yollar, farklı oranlar ile bunları takip etmektedir. Katılımcıların % 61,5'inin doğrudan, internet ve ilanlar yolu ile Türkiye'deki işlerini bulduklarını ifade etmektedir ki bu, yurt dışında bulunmak istemediklerini diğer bir ifade ile kendi istek ve çabaları ile dönmek için çalıştıklarını düşündürmektedir. % 35,0'i ise halen çalıştıkları kurumdan teklif alarak döndüklerini belirtmişlerdir ki bu da, onların yurt içindeki bazı kurumlarla ilişki içinde olduklarını göstermektedir.

Tablo 3-48: Halen Görev Yapılan Kurumda Haftalık Çalışma Süresi

Süre/Saat	Frekans	Yüzde
20 saatten az	13	6,5
20–24	5	2,5
25–29	19	9,5
30–34	137	68,5
35–39	10	5,0
40 dan fazla	16	8,0
Ortalama		31,5
Toplam	200	100,0

Ankete katılanların % 68,5 gibi büyük bir kısmı 30–34 saat, % 9,5'i 25–29 saat, % 8,0'i 40 saatten fazla, % 6,5'i 20 saatten az % 5,0'i 35–39 saat, % 2,5'i 20–24 saat haftada halen çalıştıkları kurumda çalıştıklarını ancak hazırlık vb. faaliyetlere belirttikleri bu sürede daha fazla zaman harcadıklarını belirtmişlerdir. Halen çalışılan kurumda ortalama haftalık çalışma sürelerinin 31,5 saat olduğu ve katılımcıların % 68,5'inin 30–35 saat çalıştıkları görülmektedir. Yurt dışında haftada çalışma süresi ortalama 28,9 saat olup (Tablo 3.42) bu durum katılımcıların, Türkiye'de haftada yurt dışından 2,6 saat daha fazla çalıştıklarını göstermektedir. Çalıştıkları kurumda ne kadar süre sadece ders verdikleri belirtilmediğinden alınan ücret ile bir ilişki kurulamamıştır.

Tablo 3-49: Halen Alınan Aylık Ücret (YTL)

YTL	Frekans	Yüzde
1000 den az	3	1,5
1000–1500	18	9,0
1501–2000	29	14,5
2001–2500	40	20,0
2501–3000	11	5,5
3001–3500	10	5,0
3501–4000	17	8,5
4001–4500	31	15,5
4501–5000	21	10,5
5000' den fazla	20	10,0
Ortalama		3142,5
Toplam	200	100,0

İncelenen grubun % 20,0'si 2001–2500 YTL, % 15,5'i 4001–4500 YTL, % 14,5'i 1501–2000 YTL, % 10,5'i 4501–5000 YTL, % 10,0'u 5000 YTL 'den fazla, % 9,0'u 1000–1500 YTL, % 8,5'i 3501–4000 YTL halen çalışmaları karşılığında aylık net ücret aldıklarını belirtmişlerdir. Bunları değişen diğer yüzdeler takip etmektedir. Katılımcıların % 1,5'inin 1000 YTL' den az aylık ücret aldıkları ve halen alınan aylık ücretlerin ortalama 3 142,5 YTL olduğu görülmektedir.

Ankete katılanlardan alınan cevaplar ile yurt içi, yurt dışı çalışma hayatlarına yönelik bulguları akademik/kariyer çalışmaları ile ilişkilendirerek hipotezler (hipotez 8–15) doğrultusunda değerlendirecek olursak:

Araştırmaya katılanlar içinde, akademik çalışmalarının tamamını veya bir kısmını yurt dışında yapan katılımcıların, yurt dışında başta öğrenim olmak üzere harcamalarını çeşitli kaynak, yollardan finanse ettikleri görülmektedir. Beklendiği gibi, katılımcıların % 85,0'i akademik çalışmalarını yaptıkları üniversitelerde asistan olarak, farklı bir kurumda her hangi bir işte, üniversitelerde yarım zamanlı, özel sektörde yarım zamanlı çalışarak, % 80,1'i çoğunluğu yurt dışından olmak üzere bursla, % 53,0'ü ise kendi birikimi ve ailelerinin desteği yollarıyla yurt dışı öğretim vb. masraflarını finanse etmişlerdir.

Akademik çalışmalarının bir kısmını veya tamamını yurt dışında yapanlar ile akademik alanda ilk tam zamanlı işe başlanan zaman, ülke ve öğretim elemanı olarak tam zamanlı çalışılan ülkeler arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkiyi Tablo 3.50 ve Tablo 3.51'de görmemiz mümkündür.

Tablo 3-50: Kademe le re Gö re Akade mik Kariyer Yapılan Ü lke ler ve Akade mik Alanda İlk Tam Zamanlı İş e Baş lanan Ü lke ler

Kademe le re Gö re Öğ retim Yapılan Ü lke ler	İ lk Tam Zamanlı İş e Baş lanan Ü lke								
	Türkiye	İ ngilte re	Fransa	ABD	Almanya	Kanada	Japonya	Diğ er	
Lisans	Türkiye	116	1	4	44	3	6	1	4
	Kanada	1							
	Amerika	3			3				
	İ ngilte re	3	1				1		
	Rusya								1
	Almanya					4			
	Fransa	1		1					
	Japonya							1	
Yüksek Lisans	Türkiye	73	1		6		5		4
	Amerika	29			34		2		1
	Almanya	2				4			
	Japonya							2	
	Fransa	5		4	1				
	İ ngilte re	7	1		1				

	Rusya							1
	Avusturya	1						
	Avustralya	2						
	Macaristan				1			
Doktora	Türkiye	43		4				2
	Kanada	3		1		3		1
	Amerika	46		40		4		2
	Almanya	8			6			
	İngiltere	15	2	1				
	Japonya						2	
	Fransa	4		4	1			
	Rusya							1
	Avusturya	2						
	Azerbaycan	1						
	Hollanda	1						
	Macaristan					1		

Ankete katılanların lisans öğretimini 179 kişinin (% 89,5) Türkiye’de, 21 kişinin (% 10,0) yurt dışında (Tablo 3.10) yaptıklarını belirtmiştik. Lisans öğretimini Türkiye’de yapan 179 kişiden 116 kişi Türkiye’de, 63 kişi ise lisans derecesinden sonra yurt dışında ilk tam zamanlı işe başlar iken lisans derecesini yurt dışında alan 21 kişiden 8 kişi Türkiye’ye dönerek, 13 kişi ise dönmeyip yurt dışında bir ülkede ilk tam zamanlı işe başlamıştır. Lisans derecesini yurt dışında alanların (21 kişi) yaklaşık üçte biri (8 kişi) dönmüş, üçte ikisi (13 kişi) ise dönmemiştir. Gerek lisans derecesini yurt dışında alıp dönmeyen (13 kişi), gerekse Türkiye’de alıp (179 kişi) yurt dışında ilk tam zamanlı işe başlayan (63 kişi) toplam 76 kişiden 47’sinin ABD çalışmaya başladığını görmekteyiz.

Yüksek lisans derecesini Türkiye’de alan 89 kişiden 73’ü Türkiye’de, 16’sı yurt dışında ilk tam zamanlı işe başlar iken yüksek lisans derecesini yurt dışında alan 98 kişiden 46’sı Türkiye’ye dönerek, 52’si ise dönmeyip yurt dışında bir ülkede ilk tam zamanlı işe başlamıştır. Yüksek lisans derecesini yurt dışında alanların (98 kişi) yaklaşık % 50’si (46 kişi) dönmüş 52 kişi ise dönmemiştir. Gerek yüksek lisans derecesini yurt dışında alıp dönmeyen (52 kişi), gerekse Türkiye’de alıp (89 kişi) yurt dışında ilk tam zamanlı işe başlayan (16 kişi) toplam 68 kişiden 42’sinin ABD çalışmaya başladığını görmekteyiz.

Doktora derecesini Türkiye’de alan 49 kişiden 43’ü Türkiye’de, 6’sı yurt dışında ilk tam zamanlı işe başlar iken doktora derecesini yurt dışında alan 149 kişiden 80’i Türkiye’ye dönerek, 69’si ise dönmeyip yurt dışında bir ülkede ilk tam zamanlı işe başlamıştır. Doktora derecesini yurt dışında alanların (149 kişi) % 53,6’sı (80 kişi) dönmüş % 46,4’ü (69 kişi) ise dönmemiştir. Gerek doktora derecesini yurt dışında alıp dönmeyen (69 kişi), gerekse Türkiye’de alıp (49 kişi) yurt dışında ilk tam zamanlı işe başlayan (6

kişi) toplam 75 kişiden 47'sinde doktora derecesinden sonra ABD çalışmaya başladığını görmekteyiz.

Bu durum araştırmaya katılanların hem ğretim kademelerine göre akademik derecelerini hangi ülkelerde aldıklarını ve hangi ülkede ilk tam zamanlı işlerine başladıklarını, hem akademik çalışmalarını yurt dışında yapanların derecelerini aldıktan sonra Türkiye'ye dönüp dnmemelerini veya bunların oranlarını göstermesi bakımından hem de ilk tam zamanlı çalışmaya başlanan ülkeler ve bu ülkelere göre dağılımlarını göstermesi bakımından son derece önemli ve anlamlı sonuçlar ifade etmektedir.

Tablo 3-51: Kademelere Göre Öğretim Yapılan ve Akademik Alanda Tam Zamanlı Çalışılan Ülke

Kademelere Göre Öğretim Yapılan Ülkeler	İngiltere	Fransa	Avustralya	ABD	Almanya	Kanada	S. Arabistan	İtalya	İspanya	Belçika	Hollanda	Japonya	Singapur	Diğer		
Lisans	Türkiye	16	17	5	83	11	14	3	4	1	3	5	3	3	11	
	Kanada					1										
	ABD				5							1				
	İngiltere	2			1		1				1					
	Rusya				1											
	Almanya		1			3										
	Fransa	1	1													
Japonya												1				
Yüksek Lisans	Türkiye	12	6		37	5	10	2	3	1	3	4		2	4	
	ABD		2	2	43	1	5	1	1		1	1	3	1	5	
	Almanya		1			4									1	
	Japonya											2				
	Fransa	1	8		1											
	İngiltere	5			3						1					
	Rusya				1											
Avusturya														1		
Avustralya			2													
Macaristan					1											
Doktora	Türkiye	5	7	3	19	1	3	1	2	1	3	1			3	
	Kanada				1		6							1		
	ABD		3	2	64		7	2	1		1	3	3	2	4	
	Almanya		1		1	11									1	
	İngiltere	12			3	1			1			1				
	Japonya												2			
	Fransa	1	7		1											
	Rusya				1											
	Avusturya															2
	Azerbaycan															1
	Hollanda										1					
Macaristan					1											

Lisans, yüksek lisans ve doktora dereceleri alınan ülkeler ile akademik alanda yurt dışında tam zamanlı çalışılan ülkelerin ilişkisine ve öğretim elemanlarının dağılımlarına bakılacak olursa;

Lisans derecesini Türkiye’de alan 179 kişinin (% 89,5) 83’ü ABD’de, 17’si Fransa’da, 16’sı İngiltere’de, 14’ü Kanada’da ve daha az sayılar ile Tabloda görülebileceği üzere diğer ülkelerde, lisans derecesini ABD’de alan 6 kişinin (% 3,0) 5’i ABD ve 1’i Japonya’da, Lisans derecesini İngiltere’de alan 5 kişinin (% 2,5) 2’si İngiltere, 1’i ABD, 1’i Kanada ve 1’i Hollanda’da akademik alanda tam zamanlı olarak çalışmıştır. Nispeten az diğer oran ve dağılımı gösteren ülkeler bunları takip etmektedir.

Yüksek lisans derecesini Türkiye’de alan 89 kişinin (% 47,6) 37’si ABD’de, 12’si İngiltere’de, 10’u Kanada’da, 6’sı Fransa ve 5’i Almanya’da ve daha az sayılar ile Tabloda görülebileceği üzere diğer ülkelerde, yüksek lisans derecesini ABD’de alan 66 kişinin (% 35,3) 43’ü ABD ve 5’i Kanada’da, yüksek lisans derecesini Fransa’da alan 10 kişinin (% 5,3) 8’i Fransa, 1’i İngiltere, 1’i ise ABD’de akademik alanda tam zamanlı olarak çalışmıştır. Nispeten az diğer oran ve dağılımı gösteren ülkeler bunları takip etmektedir.

Doktora derecesini Türkiye’de alan 49 kişinin (% 24,7) 19’u ABD’de, 7’si Fransa’da, 5’i İngiltere’de, 3’ü Kanada’da, 3’ü Avustralya’da, 3’ü Belçika’da ve daha az sayılarda tabloda görülebileceği gibi diğer ülkelerde, doktora derecesini ABD’de alan 92 kişinin (% 46,5) 64’ü ABD ve 7’si Kanada’da, doktora derecesini İngiltere’de alan 18 kişinin (% 9,1) 12’si İngiltere, 3’ü ABD, 1’i Almanya, 1’i İtalya ve 1’i Hollanda’da, doktora derecesini Almanya’da alan 14 kişinin (% 7,1) 11’i Almanya, 1’i Fransa ve 1’i ABD’de akademik alanda tam zamanlı olarak çalışmıştır. Nispeten az diğer oran ve dağılımı gösteren ülkeler bunları takip etmektedir.

Ortaya çıkan bu bulgular ve bu dağılım, lisans derecesi alınan ülkeler ve öğretim dili (bkz. Tablo 3.10,3.13), yüksek lisans derecesi alınan ülkeler ve öğretim dili (bkz. Tablo 3.14,3.16) ve doktora derecesi alınan ülkeler ve öğretim dili (bkz. Tablo 3.17,3.19) ile yüzde yüz örtüşmekte ve çok anlamlı bir ilişki göstermektedir. Yani akademik derece alınan ülkeler ile akademik alanda tam zamanlı çalışılan ülkeler çok küçük oranda farklılık göstermekle birlikte oran ve ülke hemen hemen aynıdır. Ayrıca öğretim dili ve bunların oranı ile akademik alanda görev yapılan ülkelerin dilleri ve görev yapanların oranları ile büyük oranda ilişkili görülmektedir.

Araştırmaya katılanların, akademik alanda ilk tam zamanlı işe başladıkları ülkeler ile yurt dışında öğretim elemanı olarak tam zamanlı çalıştıkları ülkeler ve yurt dışında en

yüksek akademik/kariyer unvanı aldıkları ülkeler arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu görmekteyiz. Akademik alanda ilk tam zamanlı işe başlanan ülkeler ile yurt dışında öğretim elemanı olarak tam zamanlı çalışılan ülkeler arasındaki ilişki Tablo 3.52’de, akademik alanda ilk tam zamanlı çalışılan ülkeler ile yurt dışında en yüksek akademik/kariyer unvanı alınan ülkeler arasındaki ilişki ise Tablo 3.53’de gösterilmiştir.

Tablo 3-52: Akademik Alanda İlk Tam Zamanlı İşe Başlanan Ülkeler ve Yurt Dışında Öğretim Elemanı Olarak Tam Zamanlı Çalışılan Ülke

Yurt Dışında Öğretim Elemanı Olarak Tam Zamanlı Çalışılan Ülke	Akademik Alanda İlk Tam Zamanlı İşe Başlanan Ülke							
	Türkiye	İngiltere	Fransa	ABD	Almanya	Kanada	Japonya	Diğer
İngiltere	16	2	---	1	---	---	---	---
Fransa	11	---	5	2	1	---	---	---
Avustralya	3	---	---	2	---	---	---	---
ABD	51	---	---	37	---	1	---	1
Almanya	8	---	---	---	6	---	---	---
Kanada	9	---	---	---	---	6	---	1
S. Arabistan	2	---	---	1	---	---	---	---
İtalya	3	---	---	---	---	---	---	1
İspanya	1	---	---	---	---	---	---	---
Belçika	3	---	---	---	---	---	---	1
Hollanda	5	---	---	1	---	---	---	---
Japonya	2	---	---	1	---	---	2	---
Singapur	2	---	---	1	---	---	---	---
Diğer	8	---	---	1	---	---	---	2

Tabloda da görülebileceği gibi, araştırmamıza konu olanların 124’ü Türkiye’de, 47’si ABD’de, 7’si Almanya’da, 7’si Kanada’da, 5’i Fransa’da, 2’si İngiltere’de, 2’si Japonya’da ve 6’sı ise bunlar dışında bir ülkede akademik alanda ilk tam zamanlı işlerine başlamışlardır. 124 kişinin Türkiye’de, 76 kişinin ise yurt dışında her hangi bir ülkede akademik alanda tam zamanlı ilk işe başladığını ve katılımcıların büyük oranın Türkiye’de ilk tam zamanlı işe başladığını, bunu 47 kişi ile ABD, 7 kişi ile Almanya, 7 kişi ile Kanada, 5 kişi ile Fransa, 2 kişi ile İngiltere ve Japonya’nın takip ettiğini görmekteyiz.

Akademik alanda ilk tam zamanlı işine Türkiye’de başlayan 124 kişinin 51’i ABD’de, 16’sı İngiltere’de, 11’i Fransa’da, 9’u Kanada’da yurt dışında tam zamanlı öğretim elemanı olarak çalışmıştır. Bunu azalan sayılarla diğer ülkeler izlemektedir. Akademik alanda tam zamanlı işe başlanan ülkeler ile yurt dışında öğretim elemanı olarak tam zamanlı çalışılan ülkeler arasında bir ilişki görülmektedir. Bu, katılımcıların akademik alanda ilk tam zamanlı işe başladığı ülkelerde yurt dışında öğretim elemanı olarak çalıştığını düşündürmektedir.

Tablo 3-53: Akademik Alanda İlk Tam Zamanlı İşe Başlanan Ülkeler ve Yurt Dışında En Yüksek Akademik/Kariyer Unvanı Alınan Ülkeler

Yurt Dışında Akademik/Kariyer Unvanı Alınan Ülke	Akademik Alanda İlk Tam Zamanlı İşe Başlanan Ülke							
	Türkiye	İngiltere	Fransa	ABD	Almanya	Kanada	Japonya	Diğer
ABD	52	---	---	44	---	1	---	2
Fransa	4	---	4	1	---	---	---	---
İngiltere	16	1	---	1	---	---	1	---
Kanada	4	1	---	---	---	5	---	1
Almanya	7	---	---	---	6	1	---	---
Avustralya	2	---	---	---	---	---	---	---
Japonya	---	---	---	---	---	---	1	---
Diğer	5	---	---	---	1	---	---	1

Yurt dışında en yüksek akademik/kariyer unvanını alan 90 kişinin akademik alanda ilk tam zamanlı işine Türkiye’de başladığı, bunu 46 kişi ile ABD, 7 kişi ile Kanada, 7 kişi ile Almanya, 4 kişi ile Fransa, 2 kişi ile Japonya, 2 kişi ile İngiltere ve 4 kişi ile diğer ülkelerin izlediği görülmektedir. Yurt dışında en yüksek akademik/kariyer unvanının alındığı ülkeler ise ABD’de 99 kişi, İngiltere’de 19 kişi, Almanya’da 14 kişi, Kanada’da 11 kişidir. Bunu azalan sayıda diğer ülkeler izlemektedir. ABD’de en yüksek akademik/kariyer unvanını alan 99 kişinin 44’ü yine ABD’de, 52’si Türkiye’de, 1’i Kanada’da ve 2’si diğer bir ülkede, İngiltere’de en yüksek akademik/kariyer unvanını alan 19 kişinin 1’i İngiltere’de, 1’i ABD’de, 1’i Japonya’da ve 16’sı Türkiye’de, Almanya’da en yüksek akademik/kariyer unvanını alan 14 kişinin 1’i Kanada’da, 7’si Türkiye’de ve 6’sı Almanya’da akademik alanda ilk tam zamanlı işine başlamıştır. Bu en yüksek akademik/kariyer unvanını yurt dışında alan katılımcıların akademik alanda büyük oranda Türkiye’de tam zamanlı ilk işe başladıklarını, Türkiye dışında ise akademik/kariyer unvanı alınan ülkede başladıklarını göstermektedir.

Tablo 3-54: Yurt Dışında Öğretim Elemanı Olarak Tam Zamanlı Çalışılan Ülkeler ve Yurt Dışında En Yüksek Akademik/Kariyer Unvanı Alınan Ülkeler

Yurt Dışında Öğretim Elemanı Olarak Tam Zamanlı Çalışılan Ülke	Yurt Dışında Akademik/Kariyer Unvanı Alınan Ülke							
	ABD	Fransa	İngiltere	Kanada	Almanya	Avustralya	Japonya	Diğer
İngiltere	---	1	11	1	---	---	---	---
Fransa	4	7	---	---	1	---	---	---
Avustralya	2	---	---	---	---	2	---	---
ABD	71	1	2	2	---	---	---	2
Almanya	---	---	1	---	11	---	---	1
Kanada	5	---	---	7	1	---	---	---
S. Arabistan	2	---	1	---	---	---	---	---
İtalya	2	---	1	---	---	---	---	---
İspanya	1	---	---	---	---	---	---	---

Belçika	1	---	---	---	---	---	---	---
Hollanda	3	---	1	---	---	---	---	1
Japonya	2	---	2	---	---	---	1	---
Singapur	2	---	---	1	---	---	---	---
Diğer	4	---	---	---	1	---	---	3

Araştırmaya konu olanlardan 99 kişi ABD’de,19 kişi İngiltere’de,14 kişi Almanya’da,11 kişi Kanada’da,9 kişi Fransa’da,2 kişi Avustralya’da,1 kişi Japonya’da ve 7 kişi ise diğer ülkelerde akademik/kariyer unvanı almıştır. Bunların yurt dışında akademik alanda tam zamanlı çalıştıkları ülkelere göre dağılımlarına baktığımızda, ABD’de akademik/kariyer unvanı alan 99 kişiden 71’i yine ABD’de, İngiltere’de akademik/kariyer unvanı alan 19 kişiden 11’i yine İngiltere’de, Almanya’da akademik/kariyer unvanı alan 14 kişiden 11’i yine Almanya’da, Kanada’da akademik/kariyer unvanı alan 11 kişiden 7’si yine Kanada’da, Fransa’da akademik/kariyer unvanı alan 9 kişiden 7’si yine Fransa’da, Avustralya’da akademik/kariyer unvanı alan 2 kişinin yine Avustralya’da ve Japonya’da akademik/kariyer unvanı alan 1 kişinin yine Japonya’da çalıştıkları görülmektedir. Yani yurt dışında akademik/kariyer unvanı alanın ülkeler ile öğretim elemanı olarak tam zamanlı çalışılan ülkeler arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu bulgular, katılımcılardan yurt dışında akademik/kariyer unvanı alanların çok büyük kısmının, aynı ülkelerde öğretim elemanı olarak tam zamanlı çalıştıklarını göstermektedir.

Ankete katılanların, akademik/kariyer unvanlarına göre yurt dışında aldıkları aylık net ücretler ve Türkiye’de akademik/kariyer unvanlarına göre halen çalışmaları karşılığında aldıkları aylık net gelirlere ilişkin bulgular Tablo 3.55 ve Tablo 3.56’da gösterilmiştir.

Tablo 3-55: Akademik Derece/Kariyer Unvanlarına Göre Yurt Dışında Alınan Ücretler

Yurt Dışında Alınan Aylık Net Ücretler (YTL)	Akademik Derece/Kariyer Unvanı				
	Yüksek Lisans	Dr.	Yrd. Doç. Dr.	Doç. Dr.	Prof. Dr.
1000–2000	–	8	1	–	–
2001–3000	2	23	–	–	–
3001–4000	5	41	5	2	1
4001–5000	5	27	2	1	–
5001–6000	–	2	–	1	–
6001–7000	–	15	2	1	5
7001–8000	–	11	–	–	1
8001–9000	–	2	–	–	–

Yurt dışında çalışmaları karşılığında akademik/kariyer unvanlarına göre yüksek lisans derecesine sahip olanların 2001–5000 YTL, doktora derecesine sahip olanların 1000–9000 YTL, yardımcı doçent doktorların 1000–7000 YTL, doçent doktorların 3000–7000 YTL, profesör doktorların ise 3000–8000 YTL arasında ücret aldıkları görülmektedir. Bunlar arasında en yaygın akademik unvana sahip olanların doktor

oldukları ve 1000–9000 YTL arasında ücret aldıkları, yığılmanın ise 91 kişi ile 2001–5000 YTL arasında olduğu dikkat çekmektedir. Tüm akademik/kariyer unvanlarına sahip olanların aynı aralıklarda ücret alıyor olması eş ifade ile akademik/kariyer unvanlarına göre belirli bir ücretin olmaması yurt dışında üniversitelere, akademik/kariyer unvanlarına ve çalışma alanlarına göre ücretlerin çok farklılaşabileceğini düşündürmektedir.

Tablo 3-56: Şu Anda Akademik/Kariyer Unvanlarına Göre Aylık Net Gelir (YTL)

Şu Andaki Aylık Net Gelir (YTL)	Şu Andaki Akademik/Kariyer Unvanı				
	Yüksek Lisans	Dr.	Yrd. Doç. Dr	Doç. Dr	Prof. Dr.
1000'den az	—	3	—	—	—
1000–1500	—	3	13	2	—
1501–2000	—	2	6	17	4
2001–2500	—	2	6	8	24
2501–3000	1	1	6	3	—
3001–3500	—	—	3	6	1
3501–4000	—	—	8	4	5
4001–4500	—	—	8	9	14
4501–5000	—	—	4	10	7
5000'den fazla	—	—	1	8	11

Halen sahip olunan akademik/kariyer unvanlarına göre yüksek lisans derecesine sahip olan 1 kişi 2501–3000 YTL, doktora derecesine sahip 3 kişi 1000 YTL' ndan az, diğerleri 1000–3000 YTL, yardımcı doçent doktorların 1000–5000 YTL ve bir kişinin de 5000 YTL' ndan fazla, doçent doktorların 1000–5000 YTL ve 8 kişinin de 5000 YTL' ndan fazla, profesör doktorların ise 1501–5000 YTL ve 11 kişinin de 5000 YTL' den fazla ücret aldıkları görülmektedir.

Yurt dışında çalışan akademisyenlerin aldıkları ücretler gibi halen Türkiye'de akademik/kariyer unvanlarına göre alınan ücretlerinde çok farklılaştığı görülmektedir. Bu durum, halen çalışılan kurum türü (vakıf veya devlet), vakıf üniversitelerinde daha fazla ücret alınması ve alanlara göre ücretlerin farklılaşması ve devlet üniversitelerinde çalışanların kendi çalıştıkları üniversite dışında özellikle özel üniversiteler olmak üzere farklı birkaç üniversitede çalışmalarından kaynaklanabileceğini düşündürmektedir. Zira devlet üniversitelerinde çalışan akademik personelin ücretleri, araştırma görevlisi ortalama 850 YTL, öğretim görevlisi (1.–5. derece) ve doktor 900–1050 YTL, yardımcı doçent doktor ortalama 1150 YTL, doçent doktor (2. derece ve üstü) 1200 YTL ve 1. derece 1600 YTL, profesör doktor (3 yıllık) 2100 ve 3 yıl sonrası ise 2400 YTL maaş almaktadır.⁴⁰⁹ Söz konusu maaşlar kadro ve derecelere göre farklılaşmaktadır.

⁴⁰⁹ T.C. Maliye Bakanlığı Genel Bütçe Talimatı 2005, 2547 Sayılı Yasa Doğrultusunda Üniversitelerde Çalışan Akademik Personel Maaş Gelirleri.

İncelenen grubun yurt dışında ve Türkiye’de çalıştıkları üniversite türüne göre aldıkları ortalama ücretler ile ilgili elde edilen bulgular, Tablo 3.57 ve Tablo 3.58’de yer almaktadır.

Tablo 3-57: Yurt Dışındaki Üniversitelerde Çalışanların Aldıkları Ortalama Aylık Ücret (YTL)

Yurt Dışında Çalışılan Üniversite Türü	Ortalama (YTL)	Frekans
Özel Üniversitesi	4401,5714	49
Devlet Üniversitesi	4145,8487	151
Ortalama	4169,7100	200

Katılımcılardan 49 kişi yurt dışında çalıştığı özel üniversitelerde aylık ortalama 4401,5714 YTL, 151 kişi ise yurt dışında çalıştığı devlet üniversitesinde aylık ortalama 4145,8487 YTL ücret almışlardır. İki tür kurumda alınan ücretler ortalaması 4169,7100 YTL’ dir. Özel üniversitelerde alınan aylık ortalama ücret ile devlet üniversitelerinde alınan aylık ortalama ücret farkı 255,7227 YTL’ dir. Bu fark anlamlıdır.

Tablo 3-58: Halen Çalışılan Üniversitelerde Alınan Ortalama Aylık Ücretler (YTL)

Şu anda Türkiye’deki Çalışılan Üniversite Türü	Ortalama (YTL)	Frekans
Vakıf Üniversitesi	3947,5806	124
Devlet Üniversitesi	1828,9474	76
Ortalama	3142,5000	200

Halen çalışılan üniversite türlerine göre ortalama alınan ücretlere bakıldığında, vakıf üniversitelerinde çalışan 124 kişi ortalama 3947,5806 YTL, devlet üniversitelerinde çalışan 76 kişi ise ortalama 1828,9474 YTL ücret aldıklarını belirtmişlerdir. İki tür kurumda alınan ücretler ortalaması 3142,5000 YTL’ dir. Vakıf üniversitelerinde alınan aylık ortalama ücret ile devlet üniversitelerinde alınan aylık ortalama ücret farkı 2118,6332 YTL’ dir.

Yurt dışındaki özel üniversiteler ile devlet üniversitelerinde alınan ücret farkı (255,7227 YTL) ile Türkiye’deki vakıf üniversiteleri ile devlet üniversitelerinde alınan ücret farkı (2118,6332 YTL), ortalamalar arasındaki yaklaşık 1000 YTL fark ve yurt dışındaki özel üniversitelerde alınan ortalama ücret (4401,5714 YTL) ile Türkiye’de vakıf üniversitelerinde alınan ortalama ücret (3947,5806 YTL) farkı (453,9908 YTL), yurt dışındaki devlet üniversitelerinde alınan ortalama ücret (4145,8487 YTL) ile Türkiye’de devlet üniversitelerinde alınan ortalama ücret (1828,9474 YTL) farkı (2316,9013 YTL) hem genel beyin göçü hem de bilim adamlarının göçü, yurt dışından geri dönen Türk öğretim elemanlarının niçin vakıf üniversitelerinde tercihen çalıştıkları, hatta teklif ile vakıf üniversitelerine gelmeleri ve devlet ile vakıf üniversitelerinin nitelik ve personellerinin sahip oldukları imkânlar gibi konuları açıklamakta ve aradaki farkları göstermektedir.

3.2.4. Yurt Dışına Gitme ve Geri Dönme Kararlarına İlişkin Bilgiler

Ankete katılanlara, yurt dışına çalışmak için gitme nedenleri, yurt dışında çalışmaya karar verdikleri sırada, çalışacakları veya çalışmayı düşündükleri yabancı ülkede kendilerini çeken ve Türkiye’den iten faktörlerin neler olduğu, yurt dışına gitme kararına aile desteği ve geri dönme konusunda, gitmeden önceki düşünce veya eğilimlerinin ne olduğu, yurt dışı ile Türkiye’yi çeşitli yönlerden nasıl değerlendirdikleri, şu andaki, Türkiye’ye dönme, çalışma ve yine yurt dışına gitmeleri konusunda düşünce, eğilimlerinin neler olduğu ile ilgili çeşitli sorular sorulmuştur.

3.2.4.1. Yurt Dışına Gitme Nedenleri

Araştırmaya katılanlara, çalışmak için yurt dışında gitme kararlarının temel nedenlerinin ne olduğunu önem derecelerine göre 1.,2.,3., şeklinde belirtmeleri istenmiş, elde edilen bulgular Tablo 3.59’da yer almıştır.

Tablo 3-59: Çalışma Amaçlı Yurt Dışına Gitme Nedenleri

Gitme Nedenleri	1	2	3	4	5	6	7	Toplam Frekans ve %	Tercih % /Önem Sırası
Alanında daha iyi iş tecrübesi ve ücret kazanmak	Frekans	83	17	14	25	13	2	154	21,7 / 1.
	%	53,9	11,0	9,1	16,2	8,4	1,3	100,0	
Yabancı dil öğrenmek ve/veya geliştirmek	Frekans	5	12	7	1	—	1	26	3,7 / 7.
	%	19,2	46,2	26,9	3,8	—	3,8	100,0	
O ülkenin sosyal imkânları ve yaşam tarzı	Frekans	4	10	7	11	2	—	35	4,9 / 6.
	%	11,4	28,6	20,0	31,4	5,7	—	100,0	
Başka bir kültürü tanıma isteği	Frekans	6	12	9	7	1	—	35	4,9 / 6.
	%	17,1	34,3	25,7	20,0	2,9	—	100,0	
Türkiye’de iş bulamamak	Frekans	1	2	4	—	—	—	7	1,0 / 13
	%	14,3	28,6	57,1	—	—	—	100,0	
Çok sayıda ve daha iyi istihdam alanları ve çalışma imkânlarının bulunması	Frekans	15	30	26	4	4	1	80	11,2 / 3.
	%	18,8	37,5	32,5	5,0	5,0	1,3	100,0	
Türkiye’de uzmanlaşmak istediğim alanda program bulunmaması	Frekans	5	10	5	2	—	1	23	3,3 / 8.
	%	21,7	43,5	21,7	8,7	—	4,3	100,0	
Türkiye’de alanında çalışmam için gerekli ekipman imkânlarının azlığı	Frekans	9	14	16	8	1	1	49	6,9 / 5.
	%	18,4	28,6	32,7	16,3	2,0	2,0	100,0	
Türkiye’de AR-GE için kaynakların yetersizliği ve bunların alanlara yeterli dağılmaması	Frekans	18	47	28	15	—	—	108	15,2 / 2.
	%	16,7	43,5	25,9	13,9	—	—	100,0	
Eşim ve yakınlarımla beraber olmak	Frekans	5	4	3	—	—	—	12	1,7 / 12.
	%	41,7	33,3	25,0	—	—	—	100,0	
Yakın çevremi teşvik ve yönlendirmesi	Frekans	2	2	5	3	2	—	14	1,9 / 11.
	%	14,3	14,3	35,7	21,4	14,3	—	100,0	
Aileme daha iyi bir ortam, gelecek hazırlamak	Frekans	22	16	12	6	2	—	58	8,1 / 4.
	%	37,9	27,6	20,7	10,3	3,4	—	100,0	

Türkiye'deki ekonomik, siyasi kriz ve ortamlarından uzaklaşmak	Frekans	8	12	14	12	3	—	—	49	6,9 / 5.
	%	16,3	24,5	28,6	24,5	6,1	—	—	100,0	
Yurtdışında çalışmakta olanların tesiri	Frekans		1	9	5	1	1	1	18	2,6 / 10.
	%		5,6	50,0	27,8	5,6	5,6	5,6	100,0	
Yaşam, düşünce, inanç, ifade, siyasal vb. özgürlüklerin daha yüksek olması	Frekans	3	4	5	2	4	2	—	20	2,9 / 9.
	%	15,0	20,0	25,0	10,0	20,0	10,0	—	100,0	
Diğer	Frekans	14	1	4	2	2	—	—	23	3,3 / 8.
	%	60,9	4,3	17,4	8,7	8,7	—	—	100,0	
Toplam	Frekans	200	194	168	103	35	9	2	711	100,0
	%	377,6	445,7	454,0	218,0	82,1	28,3	8,5	100,0	

Yurt dışına çalışmak için gitme nedenleri içinde frekansı en yüksek olan ve katılımcıları toplam 154'ü tarafından önem derecesine göre sıralanan “alanımda daha iyi iş tecrübesi ve ücret kazanma” nedenini katılımcıların % 53,9'u birinci, % 11,0'i ikinci, % 9,1'i üçüncü, % 16,2'si dördüncü, % 8,4'ü beşinci ve % 1,3'ü ise altıncı önem sırasında belirtir iken tüm nedenler içinde, nedenleri birinci önem sırasında belirtenlerin (200 kişi) 83'ü “alanımda daha iyi iş tecrübesi ve ücret kazanmak”, 5'i “yabancı dil öğrenmek ve/veya geliştirmek”, 4'ü “o ülkenin sosyal imkânları ve yaşam tarzı”, 6'sı “başka bir kültürü tanıma isteği”, 1'i “Türkiye’de iş bulamamak”, 15'i “çok sayıda ve daha iyi istihdam alanları ve çalışma imkânlarının bulunması”, 5'i “Türkiye’de uzmanlaşmak istediğim alanda program bulunmaması”, 9'u “Türkiye’de alanımda çalışmam için gerekli kaynak, ekipman imkânlarının azlığı”, 18'i “Türkiye’de Ar-Ge için kaynakların yetersizliği ve bunların alanlara yeterli dağıtılmaması”, 5'i eşim ve yakınlarımla birlikte olmak”, 2'si “yakın çevremin teşvik ve yönlendirmesi”, 22'si “aileme daha iyi bir ortam, gelecek hazırlamak”, 8'i “Türkiye’deki ekonomik, siyasi kriz ve ortamlardan uzaklaşmak”, 3'ü “yaşam, düşünce, inanç, ifade, siyasal ve vb. özgürlüklerin daha yüksek olması” nedenlerini belirtmiş ve 3'ü ise bunlar dışında bir diğer nedeni birinci sırada ifade etmiştir. Diğer nedenlerin her birini hangi önem derecesinde kaç kişinin belirttiği ve nedenleri katılımcıların hangi sırada belirttikleri, değişen oranlar ile Tabloda görülmektedir. Yine toplam frekanslara göre hesaplanan nedenlerin genel önem oran ve sırası da Tablonun son sütununda belirtilmiştir.

3.2.4.2. Göç Kararını Etkileyen Çekici Faktörler

Üzerinde araştırma yapılan gruba, yurt dışında çalışmaya karar verdikleri sırada ve/veya karar vermelerinde, çalışacakları ülkede kendilerini etkileyen, çeken hususların neler olduğu, ekonomik ve meslekî, sosyal ve kültürel, politik, kişisel, ailevî ve eğitim, bilim ve teknoloji ile ilgili kategorilere ayrılarak sorulmuştur. Katılımcıların, yurt dışına gitme kararlarında çekici yönde farklı kategorilerdeki birden fazla faktörün, farklı etkisi

olabileceği düşüncesinden hareketle katılımcılardan faktörleri, hiç önemli değil, önemli değil (önemli olmayan) ve biraz önemli, önemli ve çok önemli (önemli) şeklinde, kendilerine göre önem derecesini, etkisini belirtecek şekilde işaretlemeleri istenmiş ayrıca, tüm faktörlerin sonunda yine diğer seçeneği verilerek katılımcılara daha esnek cevap verme imkânı sağlanmıştır.

3.2.4.2.1. Ekonomik ve Meslekî Faktörler

Ankete katılanların, kendilerini yurt dışındaki ülkeye çeken ekonomik ve meslekî faktörlerin etkilerine verdikleri cevaplar ve bu doğrultuda elde edilen bulgular Tablo 3.60’da yer almaktadır.

Tablo 3-60: Yurt Dışına Gitme Kararlarında Çekici Yönde Etkili Olan Ekonomik ve Meslekî Faktörler

		Hiç önemli değil	Önemli değil	Biraz önemli	Önemli	Çok önemli
1. Yüksek gelir düzeyi	Frekans	3	10	26	111	50
	%	1,5	5,0	13,0	55,5	25,0
2. Daha iyi istihdam fırsatları	Frekans	7	10	24	101	58
	%	3,5	5,0	12,0	50,5	29,0
3. Alanımda kendimi daha iyi yetiştirme, geliştirme	Frekans	2	1	9	47	141
	%	1,0	,5	4,5	23,5	70,5
4. Büyük bilim merkezlerinden yararlanma olanakları	Frekans	2	13	40	61	84
	%	1,0	6,5	20,0	30,5	42,0
5. Ekonomik istikrar	Frekans	12	41	57	63	27
	%	6,0	20,5	28,5	31,5	13,5
6. Daha yüksek yaşam standardı	Frekans	17	33	59	61	30
	%	8,5	16,5	29,5	30,5	15,0
7. Daha düşük vergi	Frekans	75	71	28	15	11
	%	37,5	35,5	14,0	7,5	5,5
8. Ar-Ge faaliyetlerine verilen yüksek önem, kaynak, teşvik ve rehberlik	Frekans	3	20	15	77	85
	%	1,5	10,0	7,5	38,5	42,5
9. Sosyal güvenlik imkânlarının daha iyi olması	Frekans	11	27	61	73	28
	%	5,5	13,5	30,5	36,5	14,0
10. Vasıflı ve yüksek vasıflı elemanlara ihtiyaç duyulması	Frekans	24	47	27	63	39
	%	12,0	23,5	13,5	31,5	19,5
11. Gelir dağılımındaki denge	Frekans	14	37	30	72	47
	%	7,0	18,5	15,0	36,0	23,5
12. Diğer	Frekans	--	---	---	2	7
	%	--	---	---	22,2	77,8

İncelememizde, katılımcıların % 70,5’i (141 kişi) “alanımda kendimi daha iyi yetiştirme, geliştirme”, % 42,5’i (85 kişi) “Ar-Ge faaliyetlerine verilen yüksek önem, kaynak, teşvik ve rehberlik”, % 42,0’si (84 kişi) “büyük bilim merkezlerinden yararlanma olanakları”, % 29,0’u (58 kişi) “daha iyi istihdam fırsatları” ve % 25,0’i (50 kişi) ise yüksek gelir düzeyi’ni kendilerini yurt dışındaki ülke için çeken, ekonomik ve meslekî faktörler içinde çok önemli olarak belirtirken % 55,5’i (111 kişi) “yüksek gelir düzeyi”ni, % 50,5’i (101 kişi) “daha iyi istihdam fırsatları”nı, % 38,5’i (77 kişi) “Ar-Ge faaliyetlerine

verilen yüksek önem, kaynak, teşvik ve rehberlik”, % 36,5’i (73 kişi) “sosyal güvenlik imkânlarının daha iyi olması”nı ve % 36,0’sı (72 kişi) ise “gelir dağılımındaki denge”yi ekonomik ve mesleki faktörler içinde kendileri için önemli çekici faktörler olarak belirtmişlerdir. Burada katılımcıların çok önemli ve önemli olan belirttikleri çekici ekonomik ve meslekî faktörlere birlikte baktığımızda ise sırası ile “alanımda kendimi daha iyi yetiştirme, geliştirme” (188 kişi), “Ar-Ge faaliyetlerine verilen yüksek önem, kaynak, teşvik ve rehberlik” (162 kişi), “yüksek gelir düzeyi” (161 kişi), “daha iyi istihdam imkânları” (159 kişi) şeklinde sıralandığını görmekteyiz. Tabloda görüldüğü gibi önemli ve önemli olmayan çekici diğer ekonomik ve meslekî faktörler değişen oranlar ile bunları takip etmektedir.

Ankete cevap verenlerin, yurt dışı kararlarında çekici yönde etkili olan ekonomik ve mesleki faktörlerin her biri için belirtilen etkilerini, önem derecelerine göre tabloda görmekteyiz. Ancak, kararlarda en etkili olan faktörleri, belirtilen önem derecelerine göre tespit edip sıralamak amacıyla ifade edilen biraz önemli, önemli ve çok önemli kararlarını önemli, hiç önemli değil ve önemli değil kararlarını ise önemli olmayan şeklinde ve frekansların yığılma gösterdiği en yüksek üç faktör açısından, kararlarda çekici yönde etkili olan ekonomik ve sosyal faktörlere baktığımızda sırasıyla, “alanımda kendimi daha iyi yetiştirme, geliştirme” (% 98,5), “yüksek gelir düzeyi” (% 93,5) ve “büyük bilim merkezlerinden yararlanma olanakları” (% 92,5) faktörlerinin önemli, “daha düşük vergi” (% 73,0), “vasıflı ve yüksek vasıflı elemanlara ihtiyaç duyulması” (% 35,5) ve “ekonomik istikrar” (% 26,5) faktörlerinin ise kararlarda önemli etkilerinin olmadıkları görülmektedir.

3.2.4.2.2. Sosyal ve Kültürel Faktörler

Araştırmaya konu olanların belirttikleri, kendilerini yurt dışındaki ülkeye çeken sosyal ve kültürel faktörler ve bu faktörleri önem derecesine göre sıralamaları ile elde edilen bulgular Tablo 3.61’de yer almaktadır.

Tablo 3-61: Yurt Dışına Gitme Kararlarında Çekici Yönde Etkili Olan Sosyal ve Kültürel Faktörler

		Hiç önemli değil	Önemli değil	Biraz önemli	Önemli	Çok önemli
1. Daha iyi sosyal-kültürel yaşam	Frekans	9	37	66	58	30
	%	4,5	18,5	33,0	29,0	15,0
2. Çalışma hayatında huzur veren ortam ve ilişkiler	Frekans	2	9	34	88	67
	%	1,0	4,5	17,0	44,0	33,5
3. Daha esnek çalışma şartları	Frekans	5	19	34	90	52
	%	2,5	9,5	17,0	45,0	26,0
4. Her şeyin daha sistemli ve düzenli olması, işleme si	Frekans	4	5	40	82	69
	%	2,0	2,5	20,0	41,0	34,5
5. Yabancı bir kültürü tanıma iste ği	Frekans	10	35	77	48	30
	%	5,0	17,5	38,5	24,0	15,0
6. Çalışma, yaşam vb. konularda teşvik ve motivasyonunun yüksek olması	Frekans	4	7	36	92	61
	%	2,0	3,5	18,0	46,0	30,5
7. Diğer	Frekans	---	---	---	---	2
	%	---	---	---	---	100,0

Ankete katılanların % 34,5'i "her şeyin daha sistemli ve düzenli olması"nı, % 33,5'i "çalışma hayatında huzur veren ortam ve ilişkileri", % 30,5' ise "çalışma, yaşam vb. konularda, teşvik ve motivasyonun yüksek olması"nı çekici sosyal ve kültürel faktörler içinde çok önemli bulmuş iken, katılımcıların % 46,0'sı "çalışma, yaşam vb. konularda, teşvik ve motivasyonun yüksek olması"nı, % 45,0'i "daha esnek çalışma şartları"nı ve % 44,0'ü ise "çalışma hayatında huzur veren ortam ve ilişkileri" önemli olarak belirtmiştir. Önemli ve çok önemli şeklinde aynı doğrultuda belirtilen faktörlere baktığımızda, faktörlerin % 77,5 ile "çalışma hayatında huzur veren ortam ve ilişkileri", % 76,5 ile "çalışma, yaşam v. b. konularda, teşvik ve motivasyonun yüksek olması", % 75,5 ile "her şeyin daha sistemli ve düzenli olması", % 71,0 ile "daha esnek çalışma şartları" şeklinde önem derecesine göre sıralandığını ve azalan oranlar ile diğer önemli ve önemli olmayan faktörlerin bunları izlediği görülmektedir.

Ele alınan grubun, yurt dışı kararlarında çekici yönde etkili olan sosyal ve kültürel faktörlerin her biri için belirtilen etkilerini, önem derecelerine göre Tabloda belirtilmektedir. Ancak, kararlarda en etkili olan faktörleri, belirtilen önem derecelerine göre tespit edip sıralamak amacıyla ifade edilen biraz önemli, önemli ve çok önemli kararlarını önemli, hiç önemli değil ve önemli değil kararlarını ise önemli olmayan şeklinde ve frekansların yığılma gösterdiği en yüksek üç faktör açısından, kararlarda çekici yönde etkili olan sosyal ve kültürel faktörlere baktığımızda sırasıyla, "her şeyin daha sistemli ve düzenli olması, işleme si" (% 95,5), "çalışma, yaşam vb. konularda teşvik ve motivasyonun yüksek olması" (% 94,5) ve "daha esnek çalışma şartları" (% 88,0) faktörlerinin önemli, "daha iyi sosyal-kültürel yaşam" (% 23,0), "yabancı kültürü tanıma iste ği" (% 22,5) ve "daha esnek çalışma şartları" (% 12,0) faktörlerinin ise kararlarda önemli etkilerinin olmadıkları görülmektedir.

3.2.4.2.3. Politik Faktörler

İncelenen grubun kendilerini yurt dışına çeken politik faktörler ve bu faktörlerin önem derecesine ilişkin olarak yaptıkları sıralamalar ile elde edilen bulgular Tablo 3.62’de gösterilmiştir.

Tablo 3-62: Yurt Dışına Gitme Kararlarında Çekici Yönde Etkili Olan Politik Faktörler

		Hiç önemli değil	Önemli değil	Biraz önemli	Önemli	Çok önemli
1. Siyasi istikrar ve huzur ortamı	Frekans	13	37	58	71	21
	%	6,5	18,5	29,0	35,5	10,5
2. Bilime ve bilim adamlarına gösterilen saygı, itibar	Frekans	6	7	13	100	74
	%	3,0	3,5	6,5	50,0	37,0
3. Düşünce ve bilimsel özgürlüklerin daha geniş olması	Frekans	6	20	56	62	56
	%	3,0	10,0	28,0	31,0	28,0
4. Etnik ve kültürel ayrımcılığın daha az olması	Frekans	29	72	35	38	26
	%	14,5	36,0	17,5	19,0	13,0
5. Siyaset ve kayımcılığın genel ve iş yaşamına müdahalesinin daha az olması ya da olmaması	Frekans	10	29	45	66	50
	%	5,0	14,5	22,5	33,0	25,0
6. Eğitim harcamalarına ayrılan payın yüksek olması	Frekans	7	17	31	96	49
	%	3,5	8,5	15,5	48,0	24,5
7. Eğitimde fırsat eşitliğinin olması	Frekans	11	56	47	52	34
	%	5,5	28,0	23,5	26,0	17,0
8. İstikrarlı eğitim politika ve planlamalarının oluşu	Frekans	9	22	40	92	37
	%	4,5	11,0	20,0	46,0	18,5
9. Tutarlı ücret politikaları	Frekans	8	18	17	66	91
	%	4,0	9,0	8,5	33,0	45,5
10. Diğer	Frekans	--	---	--	---	2
	%	--	---	--	---	100,0

Yurt dışına çeken politik faktörler ile ilgili olarak katılımcıların % 45,5’nin “tutarlı ücret politikaları”nı % 37,0’sinin “bilime ve bilim adamlarına gösterilen saygı, itibar”ı, % 28,0’inin ise “düşünce ve bilimsel özgürlüklerin daha geniş olması”nı çok önemli olarak belirtirken katılımcıların % 50,0’sinin “bilime ve bilim adamlarına gösterilen saygı, itibar”ı, % 48,0’inin “eğitim harcamalarına ayrılan payın yüksek olması”nı, % 46,0’sinin ise “İstikrarlı eğitim politika ve planlamalarının oluşu”nu önemli olarak belirttikleri ve azalan oranlar ile diğer önemli ve önemli olmayan faktörlerin bunları izledikleri görülmektedir. Bu durum, çekici politik faktörlerin önem derecesine göre % 87,0 “bilime ve bilim adamlarına gösterilen saygı, itibar”, % 78,5 “tutarlı ücret politikaları”, % 72,5 “eğitim harcamalarına ayrılan payın yüksek olması”, % 64,5 “İstikrarlı eğitim politika ve planlamalarının oluşu” şeklinde sıralayabileceğimizi göstermektedir.

Araştırmaya katılanların, yurt dışı kararlarında çekici yönde etkili olan politik faktörlerin her biri için belirtilen etkilerini, önem derecelerine göre Tabloda görmekteyiz. Ancak, kararlarda en etkili olan faktörleri, belirtilen önem derecelerine göre tespit edip sıralamak amacıyla ifade edilen biraz önemli, önemli ve çok önemli kararlarını önemli, hiç önemli değil ve önemli değil kararlarını ise önemli olmayan şeklinde ve frekansların

yığılma gösterdiği en yüksek üç faktör açısından, kararlarda çekici yönde etkili olan politik faktörlere baktığımızda sırasıyla, “bilime ve bilim adamlarına gösterilen saygı, itibar” (% 93,5), “eğitim harcamalarına ayrılan payın yüksek olması” (% 88,0) ve “tutarlı ücret politikaları” (% 87,0) faktörlerinin önemli, “etnik ve kültürel ayrımcılığın daha az olması” (% 50,5), “eğitimde fırsat eşitliğinin olması” (% 33,5) ve “siyasi istikrar ve huzur ortamı” (% 25,0) faktörlerinin ise kararlarda önemli etkilerinin olmadıkları görülmektedir.

3.2.4.2.4. Kişisel, Ailevi ve Eğitim İle İlgili Faktörler

Araştırmaya konu olanların, önem derecesine göre sıraladıkları kendilerini yurt dışına çeken kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktöre ve bunlarla ilgili bulgular Tablo 3.63’de görülmektedir.

Tablo 3-63: Yurt Dışına Gitme Kararlarında Çekici Yönde Etkili Olan Kişisel, Ailevi ve Eğitim İle İlgili Faktörler

		Hiç önemli değil	Önemli değil	Biraz önemli	Önemli	Çok önemli
1. Yabancı eşle evlilik veya evlenme isteği	Frekans	154	20	10	9	7
	%	77,0	10,0	5,0	4,5	3,5
2. Eşimin işinin orada olması	Frekans	125	35	10	15	15
	%	62,5	17,5	5,0	7,5	7,5
3. Çocuklanma yurt dışında daha iyi bir eğitim-öğretim ve gelecek imkânı	Frekans	65	36	31	50	18
	%	32,5	18,0	15,5	25,0	9,0
4. Bir projede görev alma isteği veya çalışma zorunluluğunun bulunması	Frekans	46	34	53	47	20
	%	23,0	17,0	26,5	23,5	10,0
5. Yabancı dilimi geliştirme imkânı	Frekans	66	30	43	32	29
	%	33,0	15,0	21,5	16,0	14,5
6. Diğer	Frekans	---	---	---	---	3
	%	---	---	---	---	100,0

Ankete katılanların % 14,5’i “yabancı dili geliştirme imkânı”, % 10,0’u “bir projede görev alma isteği veya çalışma zorunluluğunun bulunması”, % 9,0’u ise “çocuklarıma yurt dışında daha iyi bir eğitim-öğretim ve gelecek imkânı” faktörlerini çok önemli, % 25,0’i “çocuklarıma yurt dışında daha iyi bir eğitim-öğretim ve gelecek imkânı”, % 23,5’i “bir projede görev alma isteği veya çalışma zorunluluğunun bulunması” ve % 16,0’sı ise “yabancı dili geliştirme imkânı” faktörlerini önemli şekilde belirtir iken katılımcıların % 87,0’si “yabancı eşle evlilik veya evlenme isteği”ni, % 80,0’i “eşimin işinin orada olması”ni ve % 50,5’i ise “çocuklarıma yurt dışında daha iyi bir eğitim-öğretim ve gelecek imkânı” faktörlerini önemli değil ve hiç önemli değil şeklinde belirtmişlerdir. Diğer faktörler değişen yüzdeler ile bunları takip etmektedir. Bu bulgular, katılımcıları yurt dışına çeken kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktörlerin çok düşük

etkileri olduğunu ve büyük oranda önemli tesirleri olmadığını düşündürmektedir. Ayrıca katılımcıların çekici kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktörleri, “çocuklarına yurt dışında daha iyi bir eğitim-öğretim ve gelecek imkânı” (% 34,0), “bir projede görev alma isteği veya çalışma zorunluluğunun bulunması” (% 33,5) ve “yabancı dili geliştirme imkânı” (% 30,5) şeklinde önem derecesine göre sıraladıklarını ifade edebiliriz.

Araştırmaya katılanların, yurt dışı kararlarında çekici yönde etkili olan kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktörlerin her biri için belirtilen etkilerini, önem derecelerine göre Tabloda görmekteyiz. Ancak, kararlarda en etkili olan faktörleri, belirtilen önem derecelerine göre tespit edip sıralamak amacıyla ifade edilen biraz önemli, önemli ve çok önemli kararlarını önemli, hiç önemli değil ve önemli değil kararlarını ise önemli olmayan şekilde ve frekansların yığılma gösterdiği en yüksek üç faktör açısından, kararlarda çekici yönde etkili olan kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktörlere baktığımızda sırasıyla, “bir projede görev alma isteği veya çalışma zorunluluğunun bulunması” (% 60,0), “yabancı dilimi geliştirme imkânı” (% 52,0) ve “çocuklarına yurt dışında daha iyi bir eğitim-öğretim ve gelecek imkânı” (% 49,5) faktörlerinin önemli, “yabancı eşle evlilik veya evlenme isteği” (% 87,0), “eşimin işinin orada olması” (% 80,0) ve “çocuklarına yurt dışında daha iyi bir eğitim-öğretim ve gelecek imkânı” (% 50,5) faktörlerinin ise kararlarda önemli etkilerinin olmadıkları görülmektedir.

3.2.4.2.5. Bilim ve Teknoloji ile İlgili Faktörler

İncelenen grubun, kendilerini yurt dışına çeken bilim ve teknoloji ile ilgili faktörler ve bu faktörlerin önem derecesine göre sıralanması ile elde edilen bulgular Tablo 3.64’de yer almaktadır.

Tablo 3-64: Yurt Dışına Gitme Kararlarında Çekici Yönde Etkili Olan Bilim ve Teknoloji ile İlgili Faktörler

		Hiç önemli değil	Önemli değil	Biraz önemli	Önemli	Çok önemli
1. Bilim ve yüksek teknolojiye gereken önemin verilmesi	Frekans	3	3	18	100	76
	%	1,5	1,5	9,0	50,0	38,0
2. Çalışma-araştırma faaliyetleri için gerekli, ileri teknolojik imkânların yüksek olması	Frekans	6	6	15	91	82
	%	3,0	3,0	7,5	45,5	41,0
3. Buluş ve teknolojik yeniliklerin yüksek gelir sağlaması	Frekans	17	42	49	57	35
	%	8,5	21,0	24,5	28,5	17,5
4. Fikir üretiminin ve buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmesi, patent kolaylığı ve buluş yapanların korunması	Frekans	13	45	41	66	35
	%	6,5	22,5	20,5	33,0	17,5
5. Diğer	Frekans	1	---	---	---	2
	%	33,3	---	---	---	66,7

Yurt dışı kararında çekici olarak etkili olan, bilim ve teknoloji ile ilgili faktörler, ankete katılanların % 41,0'i tarafından "Çalışma–araştırma faaliyetleri için gerekli, ileri teknolojik imkânların yüksek olması", % 38,0'i tarafından "bilim ve teknolojiye gereken önemin verilmesi" ve % 17,5'i tarafından ise hem "buluş ve teknolojik yeniliklerin yüksek gelir sağlaması" ve "fikir üretiminin ve buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmesi, patent kolaylığı ve buluş yapanların korunması" şeklinde çok önemli derecesine göre sıralanırken yine katılımcıların % 50,0'si tarafından "bilim ve teknolojiye gereken önemin verilmesi", % 45,5'i tarafından "Çalışma–araştırma faaliyetleri için gerekli, ileri teknolojik imkânların yüksek olması" ve % 33,0'i tarafından "fikir üretiminin ve buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmesi, patent kolaylığı ve buluş yapanların korunması" şeklinde önemli derecesine göre sıralandığını, önemli olmayan ve diğer önemli faktörlerin değişen oranlar ile bunları takip ettiği görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda, faktörleri önemine göre genel olarak, "bilim ve teknolojiye gereken önemin verilmesi" (% 88,0), "Çalışma–araştırma faaliyetleri için gerekli, ileri teknolojik imkânların yüksek olması" (% 86,5), "fikir üretiminin ve buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmesi, patent kolaylığı ve buluş yapanların korunması" (%50,5) şeklinde sıralayabileceğimizi göstermektedir.

Araştırmaya katılanların, yurt dışı kararlarında çekici yönde etkili olan bilim ve teknoloji ile ilgili faktörlerin her biri için belirtilen etkilerini, önem derecelerine göre Tabloda görmekteyiz. Ancak, kararlarda en etkili olan faktörleri, belirtilen önem derecelerine göre tespit edip sıralamak amacıyla ifade edilen biraz önemli, önemli ve çok önemli kararlarını önemli, hiç önemli değil ve önemli değil kararlarını ise önemli olmayan şeklinde ve frekansların yığılma gösterdiği en yüksek üç faktör açısından, kararlarda çekici yönde etkili olan bilim ve teknoloji ile ilgili faktörlere baktığımızda sırasıyla, "bilim ve yüksek teknolojiye gereken önemin verilmesi" (% 97,0), "çalışma, araştırma faaliyetleri için gerekli, ileri teknolojik imkânların yüksek olması" (% 94,0) ve "fikir üretme ve buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmesi, patent kolaylığı ve buluş yapanların korunması" (% 71,0) faktörlerinin önemli, "buluş ve teknolojik yeniliklerin yüksek gelir sağlaması" (% 29,5), "fikir üretme ve buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmesi, patent kolaylığı ve buluş yapanların korunması" (% 29,0) ve "çalışma–araştırma faaliyetleri için gerekli, ileri teknolojik imkânların yüksek olması" (% 6,0) faktörlerinin ise kararlarda önemli etkilerinin olmadıkları görülmektedir.

3.2.4.3. Yurt Dışına Gitme Kararına Aile Desteği ve Geri Dönme Konusunda Gitmeden Önceki Eğilimler/Düşünceler

Ankete katılanlara, yurt dışına çalışmak için gitme kararlarına ailelerinin tepkisinin ne yönde olduğu ve henüz gitmeden Türkiye'ye geri dönme konusundaki düşüncelerinin ne olduğu sorulmuş ve incelememizde alınan cevaplara göre elde edilen bulgular Tablo 3.65 ve Tablo 3.66'da yer almıştır.

Tablo 3-65: Yurt Dışında Çalışma Kararına Aile Desteği

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Desteklediler	130	65,0	65,3
Desteklemediler	23	11,5	11,6
Etkileri olmadı	45	22,5	22,6
Toplam	199	99,5	100,0
Belirtmeyen	1	,5	
Toplam	200	100,0	

Katılımcıların % 65,3'ü ailelerinin yurt dışı çalışma kararlarını desteklediğini, % 11,6'sı ailelerinin bu kararlarını desteklemediğini ve % 22,6'sı ise bu karar karşısında ailelerinin olumlu veya olumsuz bir tepkilerinin, etkilerinin olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 3-66: Yurt Dışı Öncesinde Türkiye'ye Dönme Konusundaki Düşünceler

Düşünceler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Mutlaka dönmeyi düşünüyordum	121	60,5	60,8
Kararsızdım	60	30,0	30,2
Dönmeyi düşünmüyordum	18	9,0	9,0
Toplam	199	99,5	100,0
Belirtmeyen	1	,5	
Toplam	200	100,0	

Yurt dışına henüz gitmeden Türkiye'ye geri dönme konusunda ankete katılanların, % 60,8'i "mutlaka dönmeyi düşünüyordum", % 30,2'si "kararsızdım" ve % 9,0'u ise "dönmeyi düşünmüyordum" şeklinde düşünceye sahip olduklarını belirtmişlerdir.

3.2.4.4. Türkiye'ye Geri Dönme Nedenleri

Ankete katılanlara, yurt dışından Türkiye'ye geri dönme nedenlerinin neler olduğunu önem derecelerine göre 1.,2.,3., şeklinde belirtmeleri istenmiş, elde edilen bulgular Tablo 3.67'de yer almıştır.

Tablo 3-67: Türkiye'ye Geri Dönme Nedenleri

Geri Dönme Nedenleri		1	2	3	4	5	6	Toplam Frekans ve %	Tercih % / Önem Sırası
Zorunlu hizmet (Askerlik, burs vb.)	Frekans	9	9	5	—	—	—	23	4,0 / 6.
	%	39,1	39,1	21,7	—	—	—	100,0	
Yurt dışında çalışma süremi bitmesi	Frekans	8	2	8	1	—	1	20	3,5 / 7.
	%	40,0	10,0	40,0	5,0	—	5,0	100,0	
Yurt ve aile özlemi	Frekans	58	44	19	8	1	—	130	22,7 / 2.
	%	44,6	33,8	14,6	6,2	,8	—	100,0	
Emekli olmam	Frekans	10	—	1	2	—	—	13	2,3 / 10.
	%	76,9	—	7,7	15,4	—	—	100,0	
Çocuklarımın Türkiye'de eğitim-öğretim görmeleri	Frekans	12	8	4	5	1	—	30	5,2 / 5.
	%	40,0	26,7	13,3	16,7	3,3	—	100,0	
Kültürel yozlaşma ve yabancı kültürün olumsuz etkileri	Frekans	1	6	5	4	4	—	20	3,5 / 7.
	%	5,0	30,0	25,0	20,0	20,0	—	100,0	
Yurt dışında gerekli iş tecrübesi, bilgi, beceri vb. yeterli derecede kazanmış olmam	Frekans	27	25	18	9	—	—	79	13,8 / 3.
	%	34,2	31,6	22,8	11,4	—	—	100,0	
Kazandığım bilgi, deneyim vb. birikimlerimi ülkeme taşımak ve yarar sağlamak	Frekans	38	54	37	3	1	—	133	23,2 / 1.
	%	28,6	40,6	27,8	2,3	,8	—	100,0	
Maddi doyum kazanmış olmam	Frekans	9	2	5	2	1	—	19	3,3 / 8.
	%	47,4	10,5	26,3	10,5	5,3	—	100,0	
Beni yurt dışına çeken faktör, beklenti, ortam, imkânları vs. bulamışım	Frekans	2	2	3	3	—	—	10	1,7 / 11.
	%	20,0	20,0	30,0	30,0	—	—	100,0	
Sosyal, kültürel yaşam ve çalışma koşullarına uyum sağlayamamam	Frekans	—	2	5	1	2	—	10	1,7 / 11.
	%	—	20,0	50,0	10,0	20,0	—	100,0	
Etnik yaklaşım ve ayrımcılık	Frekans	1	3	7	5	1	—	17	3,0 / 9.
	%	5,9	17,6	41,2	29,4	5,9	—	100,0	
	Türkiye'den daha iyi bir iş teklifi almam	Frekans	19	17	7	7	—	1	51
İşsiz kalmam	Frekans	—	—	—	1	—	—	1	0,2 / 12.
	%	—	—	—	100,0	—	—	100,0	
Diğer	Frekans	7	7	1	1	1	—	17	3,0 / 9.
	%	41,2	41,2	5,9	5,9	5,9	—	100,0	
Toplam	Frekans	201	181	125	52	12	2	573	100,0
	%	460,2	354,4	340,0	76,5	62,0	7,0	100,0	

Ankete cevap veren katılımcıların frekanslarının yoğunlaştığı, Türkiye'ye geri dönme nedeni olarak belirtilen “kazandığım bilgi, deneyim vb. birikimlerimi ülkeme taşımak ve yarar sağlamak” nedeni 133 katılımcının % 28,6’sı birinci, % 40,6’sı ikinci, % 27,8’i üçüncü, % 2,3’ü dördüncü ve % 0,8’i ise beşinci önem sırasında belirtir iken nedenleri birinci önem sırasında belirten katılımcıların (201 kişi) 9’u “zorunlu hizmet (askerlik, burs vb.)”, 8’i “yurt dışında çalışma süremi bitmesi”, 58’i “yurt ve aile özlemi”, 10’u “emekli olmam”, 12’si “çocuklarımın Türkiye’de eğitim-öğretim görmeleri”, 1’i “kültürel yozlaşma ve yabancı kültürün olumsuz etkileri”, 27’si “yurt dışında gerekli iş tecrübesi, bilgi, beceri vb. yeterli derecede kazanmış olmam”, 38’i “

kazandığım bilgi, deneyim v. b. birikimlerimi ülkeme taşımak ve yarar sağlamak”, 9’u “maddi doyum kazanmış olmam”, 2’si “ beni yurt dışına çeken faktör, beklenti, ortam, imkânları vs. bulamayıp”, 1’i etnik yaklaşım ve ayrımcılık”, 19’u “Türkiye’den daha iyi iş teklifi almam” nedenlerini ve 7’si de bunlar dışında bir nedeni, birinci önem sırasında belirtmiştir. Diğer nedenlerin her birini hangi önem derecesinde kaç kişinin belirttiği ve nedenleri katılımcıların hangi sırada belirttikleri, değişen oranlar ile tabloda görülmektedir. Yine toplam frekanslara göre hesaplanan nedenlerin genel önem oran ve sırası da tablonun son sütununda belirtilmiştir.

Çeşitli önem sırasında 20 katılımcı tarafından belirtilen “yurt dışında çalışma sürem bitmesi” nedeni katılımcıların belirli bir süre yurt dışında çalışmak üzere görevlendirildiğini göstermez. Bu nedeni belirten katılımcılar, eşlerinin diplomatik görev gibi bir görevle yurt dışında bulunduğunu ve eşlerinin görev sürelerinin bitmesi ile Türkiye’ye döndüklerini belirtmişlerdir.

3.2.4.5. Göç Kararını Etkileyen İtici Faktörler

Araştırmaya konu olanlara, yurt dışına gitmeye karar verdikleri sırada ve/veya karar vermelerinde, Türkiye’de kendilerini olumsuz etkileyen, iten hususların neler olduğu, ekonomik ve meslekî, sosyal ve kültürel, politik, kişisel, ailevî ve eğitim, bilim ve teknoloji ile ilgili kategorilere ayrılarak sorulmuştur. Katılımcıların, yurt dışına gitme kararlarında itici yönde farklı kategorilerdeki birden fazla faktörün, farklı etkisi olabileceği düşüncesinden hareketle katılımcılardan faktörleri, hiç önemli değil, önemli değil (önemli olmayan) ve biraz önemli, önemli ve çok önemli (önemli) şeklinde, kendilerine göre önem derecesini, etkisini belirtecek şekilde işaretlemeleri istenmiş ayrıca, tüm faktörlerin sonuna yine diğer seçeneği konarak katılımcılara daha fazla ve esnek cevap verme imkânı sağlanmıştır.

3.2.4.5.1. Ekonomik ve Meslekî Faktörler

Araştırmaya katılanların, yurt dışına gitme kararlarında etkili olan, Türkiye’den iten ekonomik ve meslekî faktörler ve bu faktörleri önem derecesine göre sıralamaları ile elde edilen bulgular Tablo 3.68’de yer almaktadır.

Tablo 3-68: Yurt Dışına Gitme Kararlarında İtici Yönde Etkili Olan Ekonomik ve Meslekî Faktörler

		Hİç önemli değil	Önemli değil	Biraz önemli	Önemli	Çok önemli
1. Düşük gelir düzeyi	Frekans	4	11	29	103	53
	%	2,0	5,5	14,5	51,5	26,5
2. İstihdam yetersizliği ve işsizlik	Frekans	14	28	35	81	42
	%	7,0	14,0	17,5	40,5	21,0
3. Alanında kendimi yetiştirme ve geliştirme imkânının olmaması veya sınırlı olması	Frekans	2	7	19	72	100
	%	1,0	3,5	9,5	36,0	50,0
4. Büyük bilim merkezlerine uzaklık, temas ve yararlanma imkânının az olması veya olmaması	Frekans	4	11	61	78	46
	%	2,0	5,5	30,5	39,0	23,0
5. Ekonomik istikrarsızlık ve gelecek endişesi	Frekans	5	15	45	102	33
	%	2,5	7,5	22,5	51,0	16,5
6. Düşük yaşam standardı	Frekans	22	77	43	35	23
	%	11,0	38,5	21,5	17,5	11,5
7. Daha yüksek vergi	Frekans	79	82	25	7	7
	%	39,5	41,0	12,5	3,5	3,5
8. AR-GE faaliyetlerine gerekli önemin verilmeyişi, yeterli kaynak bulunmayışı	Frekans	12	14	29	91	54
	%	6,0	7,0	14,5	45,5	27,0
9. Sosyal güvenliğin yetersizliği	Frekans	14	34	67	68	17
	%	7,0	17,0	33,5	34,0	8,5
10. Meslekte ilerleme fırsatının olmaması veya yavaş olması	Frekans	8	17	81	65	29
	%	4,0	8,5	40,5	32,5	14,5
11. Vasıflı ve yüksek vasıflı elemanların yeterli şekilde istihdam edilememesi	Frekans	4	20	31	91	54
	%	2,0	10,0	15,5	45,5	27,0
12. Ekonomik krizlerde özellikle vasıflı ve yüksek vasıflı elemanların işten çıkarılması	Frekans	17	45	71	49	18
	%	8,5	22,5	35,5	24,5	9,0
13. Vasıflı ve yüksek vasıflı elemanların büyük bölümünün kendi alanları dışında istihdam edilmesi	Frekans	11	26	25	71	67
	%	5,5	13,0	12,5	35,5	33,5
14. Gelir dağılımındaki dengesizlik	Frekans	10	28	28	46	88
	%	5,0	14,0	14,0	23,0	44,0
15. Vasıflı ve yüksek vasıflı eleman fazlalığı	Frekans	70	79	31	11	9
	%	35,0	39,5	15,5	5,5	4,5
16. Diğer	Frekans	--	--	--	3	7
	%	--	--	--	30,0	70,0

Katılımcıların, yurt dışına çalışmak için gitme kararlarında itici rol oynayan ekonomik ve meslekî faktörler içinde, % 50,0'si "alanında kendimi yetiştirme ve geliştirme imkânının olmaması veya sınırlı olması"nı, % 44,0'ü "gelir dağılımındaki dengesizlik" ve % 33,5'i ise "vasıflı ve yüksek vasıflı insanların büyük bölümünün kendi alanları dışında istihdam edilmesi"ni çok önemli olarak belirtir iken % 51,5'i "düşük gelir düzeyi"ni, % 45,5'i "Ar-Ge faaliyetlerine gerekli önemin verilmeyişi, yeterli kaynak bulunmayışı"nı ve yine % 45,5'i "Vasıflı ve yüksek vasıflı elemanların yeterli şekilde istihdam edilememesi"ni önemli olarak belirtmişlerdir. Yine katılımcılar, "daha yüksek vergi" faktörünü % 39,5 hiç önemli değil, % 41,0 yine aynı faktörü önemli değil şeklinde en az etkisi olan itici faktör olarak belirtmiştir. Önemli görülen faktörlerin, önem derecesine göre ankete cevap verenlerin % 86,0'sı "alanında kendimi yetiştirme ve geliştirme imkânının olmaması veya sınırlı olması", % 78,0'i "düşük gelir düzeyi", % 72,5'i

“Ar-Ge faaliyetlerine gerekli önemin verilmeyişi, yeterli kaynak bulunamayışı” ve “vasıflı ve yüksek vasıflı elemanların yeterli şekilde istihdam edilememesi” ve % 69,0’u “vasıflı ve yüksek vasıflı elemanların büyük bölümünün kendi alanları dışında istihdam edilmesi” tarafından sıralandığı, diğer önemli ve önemli olmayan faktörlerin değişik oranlar ile bunları takip ettiği görülmektedir.

Araştırmaya katılanların, yurt dışı kararlarında itici yönde etkili olan ekonomik ve mesleki faktörlerin her biri için belirtilen etkilerini, önem derecelerine göre Tabloda belirtilmektedir. Ancak, kararlarda en etkili olan faktörleri, belirtilen önem derecelerine göre tespit edip sıralamak amacıyla ifade edilen biraz önemli, önemli ve çok önemli kararlarını önemli, hiç önemli değil ve önemli değil kararlarını ise önemli olmayan şeklinde ve frekansların yığılma gösterdiği en yüksek üç faktör açısından, kararlarda itici yönde etkili olan ekonomik ve mesleki faktörlere baktığımızda sırasıyla, “alanımda kendimi yetiştirme ve imkânının olmaması veya sınırlı olması” (% 95,5), “büyük bilim merkezlerine uzaklık, temas ve yararlanma imkânının az olması veya olmaması” (% 92,5) ve “ekonomik istikrarsızlık ve gelecek endişesi” (% 90,0) faktörlerinin önemli, “daha yüksek vergi” (% 80,5), “vasıflı ve yüksek vasıflı eleman fazlalığı” (% 74,5) ve “düşük yaşam standardı” (% 49,5) faktörlerinin ise kararlarda önemli etkilerinin olmadıkları görülmektedir.

3.2.4.5.2. Sosyal ve Kültürel Faktörler

İncelenen grubun, yurt dışına gitme kararlarında itici olarak etkili olan, sosyal ve kültürel faktörler ve bu faktörleri önem derecesine göre sıralamaları ile elde edilen bulgular Tablo 3.69’de yer almaktadır.

Tablo 3-69: Yurt Dışına Gitme Kararlarında İtici Yönde Etkili Olan Sosyal ve Kültürel Faktörler

		Hiç önemli değil	Önemli değil	Biraz önemli	Önemli	Çok önemli
1. Sosyal ve kültürel yaşam yetersizliği	Frekans	44	74	48	23	11
	%	22,0	37,0	24,0	11,5	5,5
2. Çalışma hayatı ve iş ortamındaki olumsuzluklar	Frekans	13	24	33	91	39
	%	6,5	12,0	16,5	45,5	19,5
3. Kurumlarda amirlerin vb. emir, talimat ve isteklerine uyma zorunluluğu	Frekans	14	28	86	50	21
	%	7,0	14,1	43,2	25,1	10,6
4. Esnek olmayan, olumsuz çalışma şartları	Frekans	9	23	43	89	36
	%	4,5	11,5	21,5	44,5	18,0
5. Birçok şeyin düzensiz, sistemsiz olması	Frekans	6	15	73	64	42
	%	3,0	7,5	36,5	32,0	21,0
6. Çalışma, yaşam vb. konularda teşvik ve motivasyonun düşük olması	Frekans	6	16	29	84	65
	%	3,0	8,0	14,5	42,0	32,5
7. Sosyal hakların yetersizliği	Frekans	12	39	71	57	21
	%	6,0	19,5	35,5	28,5	10,5
8. Diğer	Frekans	---	---	---	---	2
	%	---	---	---	---	100,0

Yurt dışına gitme kararında itici etkisi olan sosyal ve kültürel faktörler, ele alınan grubun % 32,5'i tarafından "Çalışma, yaşam vb. konularda teşvik ve motivasyonun düşük olması", % 21'i tarafından "birçok şeyin düzensiz, sistemsiz olması" çok önemli, % 45,5'i tarafından "çalışma hayatı ve iş ortamındaki olumsuzluklar", % 44,5'i tarafından "esnek olmayan, olumsuz çalışma şartları", % 42,0'si tarafından "çalışma, yaşam v. b. konularda teşvik ve motivasyonun düşük olması" önemli şekilde sıralanır iken, "sosyal ve kültürel yaşam yetersizliği" katılımcıların % 22,0'si tarafından hiç önemli değil ve % 370'si tarafından ise önemli değil şeklinde belirtilmiştir. Faktörlerin önem derecesine göre, "çalışma, yaşam v. b. konularda teşvik ve motivasyonun düşük olması" ve "sosyal hakların yetersizliği" (% 74,5), "çalışma hayatı ve iş ortamındaki olumsuzluklar" (% 65,0), "esnek olmayan, olumsuz çalışma şartları" (% 62,5) ve "birçok şeyin düzensiz, sistemsiz olması" (% 53,0) sıralanabileceği ve diğer önemli ve önemli olmayan faktörlerin değişen oranlarla bunları takip ettiği görülmektedir.

Araştırmaya katılanların, yurt dışı kararlarında itici yönde etkili olan sosyal ve kültürel faktörlerin her biri için belirtilen etkilerini, önem derecelerine göre Tabloda görmekteyiz. Ancak, kararlarda en etkili olan faktörleri, belirtilen önem derecelerine göre tespit edip sıralamak amacı ile, ifade edilen biraz önemli, önemli ve çok önemli kararlarını önemli, hiç önemli değil ve önemli değil kararlarını ise önemli olmayan şekilde ve frekansların yığılma gösterdiği en yüksek üç faktör açısından, kararlarda itici yönde etkili olan sosyal ve kültürel faktörlere baktığımızda sırasıyla, "birçok şeyin düzensiz, sistemsiz olması" (% 89,5), "çalışma, yaşam vb. konularda teşvik ve motivasyonun düşük olması" (% 89,0) ve "esnek olmayan, olumsuz çalışma şartları" (% 84,0) faktörlerinin önemli, "sosyal ve kültürel yaşam yetersizliği" (% 59,0), "sosyal hakların yetersizliği" (% 22,5) ve "kurumlarda amirlerin v. b. emir, talimat ve isteklerine uyma zorunluluğu" (% 21,0) faktörlerinin ise kararlarda önemli etkilerinin olmadığını görülmektedir.

3.2.4.5.3. Politik Faktörler

Ele alınan grubun belirttiği, yurt dışına gitme kararlarında itici olarak etkili olan, politik faktörler ve bu faktörleri önem derecesine göre sıralamaları ile elde edilen bulgular Tablo 3.70'de yer almaktadır.

Tablo 3-70: Yurt Dışına Gitme Kararlarında İtici Yönde Etkili Olan Politik Faktörler

		Hiç önemli değil	Önemli değil	Biraz önemli	Önemli	Çok önemli
1. Siyasi istikrar ve huzur ortamının olmayışı	Frekans	10	27	70	66	27
	%	5,0	13,5	35,0	33,0	13,5
2. Bilime ve bilim adamlarına gerekli saygının gösterilmeyişi	Frekans	7	14	27	109	43
	%	3,5	7,0	13,5	54,5	21,5
3. Düşünce ve bilimsel özgürlüklerin kısıtlanması	Frekans	12	54	49	53	32
	%	6,0	27,0	24,5	26,5	16,0
4. Etnik ve kültürel ayrımcılığın olması	Frekans	51	85	34	19	11
	%	25,5	42,5	17,0	9,5	5,5
5. Siyasetin, politik baskıların, kayırmacılığın genel ve iş yaşamına girip kontrol ve müdahale etmesi	Frekans	10	23	31	76	60
	%	5,0	11,5	15,5	38,0	30,0
6. Köti kurumsal düzenlemeler, organizasyon bozuklukları ve bürokrasinin yüksekliği	Frekans	7	11	61	77	43
	%	3,5	5,5	30,5	38,5	21,5
7. Eğitim harcamalarına ayrılan payın düşük olması	Frekans	11	13	39	105	32
	%	5,5	6,5	19,5	52,5	16,0
8. Eğitimde fırsat eşitliğinin olmaması	Frekans	17	60	60	41	22
	%	8,5	30,0	30,0	20,5	11,0
9. İstikrarlı, eğitim politika ve planlamalarının olmayışı	Frekans	11	13	44	103	29
	%	5,5	6,5	22,0	51,5	14,5
10. İdarenin kararsızlığı ve/veya adaletsiz kararları	Frekans	8	23	78	61	30
	%	4,0	11,5	39,0	30,5	15,0
11. Yetersiz ve dengesiz ücret politikaları	Frekans	6	16	27	55	96
	%	3,0	8,0	13,5	27,5	48,0
12. İhtiyaçlara göre değil, plansız bir biçimde eleman yetiştirilmesi yani, insan kaynaklarının oluşturulması, planlanması, istihdamdaki yanlışlıklar	Frekans	10	14	25	41	110
	%	5,0	7,0	12,5	20,5	55,0
Diğer	Frekans	---	---	---	---	2
	%	---	---	---	---	100,0

Yurt dışı kararında itici etkisi ile belirtilen faktörlerden, katılımcıların % 55,0' i "ihtiyaçlara göre değil, plansız bir biçimde eleman yetiştirilmesi yani, insan kaynaklarının oluşturulması, planlanması, istihdamdaki yanlışlıklar" ı, % 48' i "yetersiz ve dengesiz ücret politikaları" nı, % 30,0' u "Siyasetin, politik baskıların, kayırmacılığın genel ve iş yaşamına girip kontrol ve müdahale etmesi" ni çok önemli, % 54,5' i "bilime ve bilim adamlarına gerekli saygının gösterilmeyişi" ni, % 52,5' i "eğitim harcamalarına ayrılan payın düşük olması" nı ve % 51,5' i ise "istikrarlı eğitim politika ve planlamalarının olmayışı" nı önemli olarak sıralar iken "etnik ve kültürel ayrımcılığın olması" nı % 25,5' i hiç önemli değil ve % 42,5' i ise önemli değil şeklinde belirtmiştir. Diğer önemli ve önemli olmayan faktörler, değişen yüzdeler ile bunları izlemektedir. Bunlardan hareketle faktörleri önem derecesine göre, "bilime ve bilim adamlarına gerekli saygının gösterilmeyişi" (% 76), "yetersiz ve dengesiz ücret politikaları" (% 75,5) ve "ihtiyaçlara göre değil, plansız bir biçimde eleman yetiştirilmesi yani, insan kaynaklarının oluşturulması, planlanması, istihdamdaki yanlışlıklar" (% 75,5), "eğitim harcamalarına ayrılan payın düşük olması" (% 68,5) ve "siyasetin, politik baskıların, kayırmacılığın genel ve iş yaşamına girip kontrol ve müdahale etmesi" (% 68) sıralayabiliriz.

Ankete cevap verenlerin, yurt dışı kararlarında itici yönde etkili olan politik faktörlerin her biri için belirtilen etkilerini, önem derecelerine göre Tabloda görmekteyiz. Ancak, kararlarda en etkili olan faktörleri, belirtilen önem derecelerine göre tespit edip sıralamak amacı ile, ifade edilen biraz önemli, önemli ve çok önemli kararlarını önemli, hiç önemli değil ve önemli değil kararlarını ise önemli olmayan şeklinde ve frekansların yığılma gösterdiği en yüksek üç faktör açısından, kararlarda itici yönde etkili olan politik faktörlere baktığımızda sırası ile “kötü kurumsal düzenlemeler, organizasyon bozuklukları ve bürokrasinin yüksekliği” (% 91,0), “bilim ve bilim adamlarına gerekli saygının gösterilmeyişi” (% 89,5) ve “yetersiz ve dengesiz ücret politikaları” (% 89,0) faktörlerinin önemli, “etnik ve kültürel ayrımcılığın olması” (% 68,0), “eğitimde fırsat eşitliğinin olmaması” (% 38,5) ve “düşünce ve bilimsel özgürlüklerin kısıtlanması” (% 33,0) faktörlerinin ise kararlarda önemli etkilerinin olmadıkları görülmektedir.

3.2.4.5.4. Kişisel, Ailevi ve Eğitim ile İlgili Faktörler

Araştırmaya katılanların belirttiği, yurt dışına gitme kararlarında itici olarak etkili olan, politik faktörler ve bu faktörleri önem derecesine göre sıralamaları ile elde edilen bulgular Tablo 3.71’de yer almaktadır.

Tablo 3-71: Yurt Dışına Gitme Kararlarında İtici Yönde Etkili Olan Kişisel, Ailevi ve Eğitim ile İlgili Faktörler

		Hiç önemli değil	Önemli değil	Biraz önemli	Önemli	Çok önemli
1. Yetersiz yabancı dil öğretimi	Frekans	59	55	44	33	9
	%	29,5	27,5	22,0	16,5	4,5
2. Çocuklarının yabancı dili yeterli düzeyde öğrenememeleri	Frekans	64	44	39	41	12
	%	32,0	22,0	19,5	20,5	6,0
3. Zorunlu hizmet görevinin yarattığı sıkıntı	Frekans	71	43	49	30	7
	%	35,5	21,5	24,5	15,0	3,5
4. Diğer	Frekans	--	--	--	1	1
	%	--	--	--	50,0	50,0

Yurt dışı kararlarında itici yönde etkili olan kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili belirtilen faktörleri, ankete cevap verenlerin % 6’sı “çocuklarının yabancı dili yeterli düzeyde öğrenememeleri”ni % 4, ’i “yetersiz yabancı dil öğretimi”ni ve % 3,5’i “zorunlu hizmet görevinin yarattığı sıkıntı”yı çok önemli, % 20,5’i “çocuklarının yabancı dili yeterli düzeyde öğrenememeleri”ni, % 16,5’i “yetersiz yabancı dil öğretimi”ni ve % 15’i ise “zorunlu hizmet görevinin yarattığı sıkıntı”yı önemli şeklinde sıralar iken katılımcıların % 35,5’i “zorunlu hizmet görevinin yarattığı sıkıntı”yı hiç önemli değil ve % 27,5’i ise “yetersiz yabancı dil öğretimi”ni önemli değil şeklinde en yüksek oranla belirtmiştir. Diğer

faktörlerin önemli ve önemli olmayan derecedeki sıralamaları, değişen yüzdeler ile bunları izlemektedir. Bu bulgulardan hareketle faktörleri önem derecesine göre, “çocuklarımın yabancı dili yeterli düzeyde öğrenememeleri” (% 26,5), “yetersiz yabancı dil eğitimi” (% 21,0) ve “zorunlu hizmet görevinin yarattığı sıkıntı” (% 18,5) sıralayabiliriz.

İncelenen grubun, yurt dışı kararlarında itici yönde etkili olan kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktörlerin her biri için belirtilen etkilerini, önem derecelerine göre Tabloda görmekteyiz. Ancak, kararlarda en etkili olan faktörleri, belirtilen önem derecelerine göre tespit edip sıralamak amacı ile ifade edilen biraz önemli, önemli ve çok önemli kararlarını önemli, hiç önemli değil ve önemli değil kararlarını ise önemli olmayan şeklinde ve frekansların yığılma gösterdiği en yüksek üç faktör açısından, kararlarda itici yönde etkili olan kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktörlere baktığımızda sırası ile “çocuklarımın yabancı dili yeterli düzeyde öğrenememeleri” (% 46,0), “zorunlu hizmet görevinin yarattığı sıkıntı” (% 43,0) ve “yetersiz yabancı dil eğitimi” (% 43,0) faktörlerinin önemli, “yetersiz yabancı dil eğitimi” (% 57,0), “zorunlu hizmet görevinin yarattığı sıkıntı” (% 57,0) ve “çocuklarımın yabancı dili yeterli düzeyde öğrenememeleri” (% 54,0) faktörlerinin ise kararlarda önemli etkilerinin olmadıkları görülmektedir.

3.2.4.5.5. Bilim ve Teknoloji ile İlgili Faktörler

Ankete katılanların belirttiği, yurt dışına gitme kararlarında itici olarak etkili olan, bilim ve teknoloji ile ilgili faktörler ve bu faktörleri önem derecesine göre sıralamaları ile elde edilen bulgular Tablo 3.72’de gösterilmiştir.

Tablo 3-72: Yurt Dışına Gitme Kararlarında İtici Yönde Etkili Olan Bilim ve Teknoloji ile İlgili Faktörler

		Hiç önemli değil	Önemli değil	Biraz önemli	Önemli	Çok önemli
1. Bilim ve yüksek teknolojiye gereken önemin verilmeyişi	Frekans	8	6	37	110	39
	%	4,0	3,0	18,5	55,0	19,5
2. Çalışma, araştırma faaliyetleri için gerekli yüksek teknoloji imkânlarının yetersiz oluşu	Frekans	5	12	26	97	60
	%	2,5	6,0	13,0	48,5	30,0
3. Buluş ve teknolojik yeniliklerin yüksek gelir sağlanmaması	Frekans	11	30	81	58	20
	%	5,5	15,0	40,5	29,0	10,0
4. Fikir üretiminin, buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmemesi, patent kolaylığı sağlanmaması ve buluş yapanların korunmaması	Frekans	13	27	70	65	25
	%	6,5	13,5	35,0	32,5	12,5
5. Diğer	Frekans	---	---	---	---	2
	%	---	---	---	---	100,0

Bilim ve teknoloji ilgili faktörler ve bunların yurt dışı kararlarındaki itici etkilerini ankete cevap verenlerin % 30,0'u "çalışma, araştırma faaliyetleri için gerekli yüksek teknoloji imkânlarının yetersiz oluşu"nu, % 19,5'i "bilim ve yüksek teknolojiye gereken önemin verilmeyişi"ni ve % 12,5'i ise "fikir üretiminin, buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmemesi, patent kolaylığı ve buluş yapanların korunmaması"ni çok önemli, % 55,0'i "bilim ve yüksek teknolojiye gereken önemin verilmeyişi"ni, % 48,5'i "çalışma, araştırma faaliyetleri için gerekli yüksek teknoloji imkânlarının yetersiz oluşu"nu ve % 32,5'i ise "fikir üretiminin, buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmemesi, patent kolaylığı ve buluş yapanların korunmaması"ni önemli şekilde sıralar iken katılımcıların % 6,5'i "fikir üretiminin, buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmemesi, patent kolaylığı ve buluş yapanların korunmaması"ni hiç önemli değil ve % 15,0'i ise "buluş ve teknolojik yeniliklerin yüksek gelir sağlamaması"ni önemli değil şeklinde belirtmiştir. Diğer önemli ve önemli olmayan faktörler değişik yüzdeler ile bunları izlemektedir. Önemli olarak belirtilen itici faktörleri önem derecesine göre, "çalışma, araştırma faaliyetleri için gerekli yüksek teknoloji imkânlarının yetersiz oluşu" (% 78,5), "bilim ve yüksek teknolojiye gereken önemin verilmeyişi" (% 74,5) ve "fikir üretiminin, buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmemesi, patent kolaylığı ve buluş yapanların korunmaması" (% 45,0) şeklinde sıralanabilir.

İncelenen grubun, yurt dışı kararlarında itici yönde etkili olan bilim ve teknoloji ile ilgili faktörlerin her biri için belirtilen etkilerini, önem derecelerine göre Tabloda görmekteyiz. Ancak, kararlarda en etkili olan faktörleri, belirtilen önem derecelerine göre tespit edip sıralamak amacı ile ifade edilen biraz önemli, önemli ve çok önemli kararlarını önemli, hiç önemli değil ve önemli değil kararlarını ise önemli olmayan şekilde ve frekansların yığılma gösterdiği en yüksek üç faktör açısından, kararlarda itici yönde etkili olan bilim ve teknoloji ile ilgili faktörlere baktığımızda sırası ile "bilim ve yüksek teknolojiye gereken önemin verilmeyişi" (% 93,0), "çalışma, araştırma faaliyetleri için gerekli ileri teknoloji imkânlarının yetersiz oluşu" (% 91,5) ve "fikir üretiminin, buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmemesi, patent kolaylığı sağlanmaması ve buluş yapanların korunmaması" (% 80,0) faktörlerinin önemli, "buluş ve teknolojik yeniliklerin yüksek gelir sağlamaması" (% 20,5), "fikir üretiminin, buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmemesi, patent kolaylığı sağlanmaması ve buluş yapanların korunmaması" (% 20,0) ve "çalışma, araştırma faaliyetleri için gerekli ileri teknoloji imkânlarının yetersiz oluşu" (% 8,5) faktörlerinin ise kararlarda önemli etkilerinin olmadıkları görülmektedir.

Ankete katılanlardan, yurt dışına gitme ve dönme kararlarına yönelik elde edilen bulguları hipotezler (hipotez 16–19) doğrultusunda değerlendirecek olursak:

Yurt dışına çalışmak amaçlı gitme nedeni olarak “alanımda daha iyi iş tecrübesi ve ücret kazanmak” nedenini belirten 154 kişinin % 53,9’u bunu birinci neden olarak belirtmiş, “Türkiye’de Ar-Ge için kaynakların yetersizliği ve bunların alanlara yeterli dağıtılmaması”nı belirten 108 kişinin % 85,9’u bunu ilk üç sırada değişik oranlar ile belirtmiş ve “çok sayıda ve daha iyi istihdam alanları, çalışma imkânlarının bulunması”nı belirten 80 kişinin % 88,8’i bunu yine ilk üç sırada değişik oranlar ile belirtmiştir. Yurt dışına gitme nedenlerin bir birinden farklılık arz eden katılımcıların daha iyi gelir, iş tecrübesi, istihdam ve Ar-Ge gibi nedenlerde daha çok yığılma gösterdiği görülmektedir. Bu durum, yurt dışına gitme temel nedenlerinin daha çok ekonomik olduğunu düşündürmektedir.

Türkiye’ye geri dönme nedeni olarak “kazandığım bilgi, deneyim vb. birikimlerimi ülkeme taşımak ve yarar sağlamak” şeklinde belirten 133 kişinin % 97,0’si bunu değişik oranlar ile ilk üç sırada, “yurt ve aile özlemi” şeklinde belirten 130 kişinin % 93,0’ü değişik oranlar ile ilk üç sırada ve “yurt dışında gerekli iş tecrübesi, bilgi, beceri vb. yeterli derecede kazanmış olmam” şeklinde belirten 79 kişinin % 88,6’sı yine değişen oranlar ile ama ilk üç sırada belirtmişlerdir. Bu durum katılımcıların dönme nedenlerinin daha çok sosyal olduğunu düşündürmekte, göstermektedir.

Ele alınan grubun yurt dışına gitme kararlarında, gitmeyi düşündükleri ülkeye çeken ve Türkiye’den iten ekonomik ve mesleki, sosyal ve kültürel, politik, kişisel, ailevi ve eğitim, bilim ve teknoloji ile ilgili faktörlerin farklı derecelerde etkilediği görülmektedir. Çok önemli, önemli ve biraz önemli şeklinde belirtilenleri önemli, önemli değil ve hiç önemli değil şeklinde belirtilenleri ise önemli olmayanlar şeklinde değerlendirip, alanlarda frekansların yığılma oranları yüksek olan ilk üç faktörün yüzde ortalamalarını alacak olursak, çekici faktörlerin, önem derecesine göre ekonomik ve mesleki faktörler (% 94,8), sosyal ve kültürel faktörler (% 92,6), politik faktörler (% 89,5), bilim ve teknoloji ile ilgili faktörler (% 87,3) ve kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktörler (% 53,8) şeklinde, önemli olmayan faktörlerin ise en önemli olmayanından başlayarak, kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktörler (% 72,5), ekonomik ve mesleki faktörler (% 45,0), politik faktörler (% 36,3), bilim ve teknoloji ile ilgili faktörler (% 21,5) ve sosyal ve kültürel faktörler (% 19,2) şeklinde sıralanır iken itici faktörlerin ise, önem derecesine göre ekonomik ve mesleki faktörler (% 92,6), politik faktörler (% 89,8), bilim ve teknoloji ile ilgili faktörler (% 88,2), sosyal ve kültürel faktörler (% 87,5) ve kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktörler (% 44,0) şeklinde, önemli olmayan faktörlerin ise en önemli olmayanından başlayarak, ekonomik ve mesleki faktörler (% 68,2), kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili

faktörler (% 56,0), politik faktörler (% 46,5), sosyal ve kültürel faktörler (% 35,2) ve bilim ve teknoloji ile ilgili faktörler (% 16,4) şeklinde sıralanmaktadır.

Gerek çekici gerekse itici faktörler içinde ekonomik ve mesleki, politik, sosyal ve kültürel faktörlerin önem sıralarının aynı olması anlamlıdır.

3.2.4.6. Çeşitli Yönlerden Yurt Dışı-Türkiye Değerlendirmesi

Araştırmaya katılanlardan yurt dışındaki gözlem ve tecrübelerinden hareketle, orayı iş ortamı, sosyal ve kültürel ortam, yaşam standartı ve gelir düzeyi yönlerinden Türkiye ile karşılaştırarak değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 3.73’de yer almaktadır.

Tablo 3-73: Yurt Dışı Türkiye Değerlendirmesi

	İş Ortamı		Sosyal ve Kültürel Ortam		Yaşam Standardı		Gelir Düzeyi	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Kararsızım	1	,5	2	1,0	1	,5	3	1,5
Daha Kötü	2	1,0	21	10,5	4	2,0	3	1,5
Kötü	1	,5	42	21,0	8	4,0	2	1,0
Aynı	34	17,0	38	19,0	22	11,0	17	8,5
İyi	53	26,5	39	19,5	54	27,0	49	24,5
Daha iyi	109	54,5	58	29,0	111	55,5	126	63,0

Ankete cevap verenlerin % 54,5’i yurt dışındaki iş ortamını, % 55,5’i yaşam standartını ve % 63,0’ü gelir düzeyini Türkiye’den daha iyi olarak değerlendirir iken katılımcıların ancak % 29,0’u sosyal ve kültürel ortam yönünden yurt dışını Türkiye’den daha iyi olarak değerlendirmiştir. Yine katılımcıların % 26,5’i iş ortamı, % 19,5’i sosyal ve kültürel ortam, % 27’si yaşam standartı ve % 24,5’i gelir düzeyi bakımından yurt dışını Türkiye’den iyi olarak değerlendirmiştir. Katılımcılar yurt dışını iş ortamı, yaşam standartı ve gelir düzeyi yönünden ortalama % 85,0 gibi büyük bir oranla Türkiye’den iyi ve daha iyi olarak değerlendirir iken % 31,5’i sosyal ve kültürel ortam bakımından yurt dışını Türkiye’den kötü ve daha kötü olarak değerlendirmiştir. Katılımcıların yurt dışını sosyal ve kültürel ortam dışında büyük yüzdeler ile Türkiye’den daha iyi değerlendirmeleri bunun, yurt dışına gitme, geri dönme nedenleri ile kendilerini yurt dışına çeken ve iten faktörler bakımından anlamlı ve ilişkili olduğu göstermekte, düşündürmektedir.

3.2.4.7. Türkiye'ye Dönme ve Tekrar Yurt Dışına Gitme Konularındaki Düşünce / Eğilimler

Ankete katılanlara, Türkiye'ye dönme ve burada çalışma kararlarından dolayı memnun olup olmadıkları ve şu anda tekrar yurt dışına gitmeyi ve çalışmayı düşünüp düşünmedikleri sorulmuştur. İncelememizde alınan cevaplar doğrultusunda elde edilen bulgular Tablo 3.74 ve Tablo 3.75'de yer almaktadır.

Tablo 3-74: Türkiye'ye Dönüp Çalışma Kararından Şu Anki Memnuniyet

	Frekans	Yüzde
Evet	138	69,0
Hayır	14	7,0
Kararsızım	48	24,0
Toplam	200	100,0

Katılımcıların % 69,0'u yurt dışından geri dönüş kararlarından memnun ve burada çalışıyor olmaktan dolayı mutlu olduklarını belirtir iken % 7'si dönme kararlarından ve burada çalışıyor olmaktan memnun değildir. Katılımcıların % 24 gibi önemli bir kısmı da bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3-75: Şu Anda Yurt Dışına Gitme ve Çalışma Konusundaki Eğilimler

Düşünceler	Frekans	Yüzde
Kesinlikle düşünüyorum	13	6,5
Düşünüyorum	38	19,0
Kararsızım	37	18,5
Düşünmüyorum	83	41,5
Kesinlikle düşünmüyorum	29	14,5
Toplam	200	100,0

İncelenen grubun yurt dışına tekrar gitme ve orada çalışma konusundaki düşüncelerine baktığımızda katılımcıların, % 6,5'inin "kesinlikle düşünüyorum", % 19'nun "düşünüyorum" dediğini ancak katılımcıların % 14,5'nin "kesinlikle düşünmüyorum", % 41,5'nin "düşünmüyorum" ve % 18,5'nin ise "kararsızım" şeklinde düşüncesini belirttikleri görülmüştür. Düşünen ve düşünmeyenleri birlikte değerlendirdiğimizde, katılımcıların % 25,5'nin gitmeyi düşündüğü, % 56'sının ise gitmeyi düşünmediği görülmektedir. Kararsız olduklarını belirten % 18,5 gibi önemli bir oranı gitmeyi düşünenler içinde düşündüğümüzde katılımcıların % 44,0 gibi büyük bir kısmının gitmeyi düşündüğü görülebilir. Bu bulgular, Türkiye'ye geri dönme kararlarından dolayı memnun olan katılımcılar (% 69,0'u, 138 kişi) ile şu anda yurt dışına gitmeyi düşünmeyen katılımcılar (% 56,0, 112 kişi) arasında, geri dönüp çalışma

kararından dolayı memnuniyetsizliğini, kararsızlığını belirten katılımcılar (% 31,0,62 kişi ile de şu anda yurt dışına gitmeyi düşünen ve kararsızlığını belirten katılımcılar (% 44,0,88 kişi) arasında anlamlı bir ilişki olduğunu düşündürmektedir. Bu durum, Türkiye'ye geri dönüp çalışma kararından dolayı kararsız, memnun, mutlu olmayan katılımcıların büyük oranda şu anda yurt dışına gitme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

3.2.4.8. Yurt Dışı Deneyiminin Türkiye'ye Düşünülen Katkıları

Ankete katılanlara, yurt dışında çalışmış olmanın Türkiye'ye ne gibi olumlu etkileri, katkıları olduğunu düşündükleri ve bu katkıları 1.,2.,3., şeklinde önem derecesine göre belirtmeleri istenmiş, elde edilen bulgular Tablo 3.76'da yer almıştır.

Tablo 3-76: Yurt Dışındaki Çalışma ile Türkiye'ye Katkısı Olduğu Düşünülen Hususlar

Belirtilen Katkılar		1	2	3	4	5	6	7	8	Toplam Frekans ve %	Tercih % / Önem Sırası
Ülkemin ve ülke kültürümün yurt dışında tanıtılmasında katkımın olduğunu düşünmekteyim	Frekans	48	36	29	16	1	1	—	—	131	20,9 / 2.
	%	36,6	27,5	22,1	12,2	,8	,8	—	—	100,0	
Türkiye adına lobi faaliyetlerine katıldım ve katılmaktayım	Frekans	—	4	12	3	3	—	—	1	23	3,7 / 7.
	%	—	17,4	52,2	13,0	13,0	—	—	4,3	100,0	
Ülke dışına çıkacak meslektaş ve öğrencilere yardım ettim ve etmekteyim	Frekans	9	38	37	10	3	2	—	—	99	15,8 / 3.
	%	9,1	38,4	37,4	10,1	3,0	2,0	—	—	100,0	
Türk öğrencilerin yurt dışında burs bulmalarına yardımcı oldum ve oluşturdum	Frekans	3	16	15	12	6	1	—	—	53	8,5 / 5.
	%	5,7	30,2	28,3	22,6	11,3	1,9	—	—	100,0	
Çalıştığım ülke ile ülkemizin ilişkilerinin artırılmasına yardımcı oldum ve oluşturdum	Frekans	7	12	6	8	4	3	—	—	40	6,4 / 6.
	%	17,5	30,0	15,0	20,0	10,0	7,5	—	—	100,0	
Türk dernek vb. örgütlerine başta bulunduğum ve bulunmaktayım	Frekans	1	—	1	2	—	1	—	—	5	0,8 / 8.
	%	20,0	—	20,0	40,0	—	20,0	—	—	100,0	
Türkiye'deki meslektaşlarımla yurt dışındaki meslektaşlar arasındaki ilişkiyi oluşturulması ve geliştirilmesine yardımcı oldum ve oluşturdum	Frekans	12	45	21	7	5	2	2	—	94	15,0 / 4.
	%	12,8	47,9	22,3	7,4	5,3	2,1	2,1	—	100,0	
Yurt dışında bulunduğum ülkede edindiğim bilgiyi, beceri, tecrübe vb. Türkiye'deki meslektaşlarıma, öğrencilerime aktardım ve aktarmaktayım	Frekans	118	28	18	8	4	1	—	1	178	28,4 / 1.
	%	66,3	15,7	10,1	4,5	2,2	,6	—	,6	100,0	
Diğer	Frekans	2	—	2	—	—	—	—	—	4	0,6 / 9.
	%	50,0	—	50,0	—	—	—	—	—	100,0	
Toplam	Frekans	200	179	141	66	26	11	2	2	627	100,0
	%	218,0	207,1	257,4	129,8	45,6	34,9	2,1	4,9	100,0	

Katılımcıların yurt dışında bulunmuş, çalışmış olmalarının, Türkiye'ye olumlu katkıları olduğunu düşünüp önem derecesine göre belirttikleri konulardan frekansı yoğun olanın (178 kişi) "yurt dışında bulunduğum ülkede edindiğim bilgiyi, beceri, tecrübe vb. Türkiye'deki meslektaşlarıma, öğrencilerime aktardım ve aktarmaktayım" alanının olduğu

ve bunu, katılımcıların % 66,3'ü birinci, % 15,7'si ikinci, % 10,1'i üçüncü, % 4,5'i dördüncü, % 2,2'si beşinci, % 0,6'sı altıncı ve % 0,6'sı ise sekizinci önem sırasında belirtmiştir. Nedenleri, birinci önem sırasında belirten katılımcıların (200 kişi), 48'i "ülkemin ve ülke kültürünün yurt dışında tanıtılmasında katkımın olduğunu düşünmekteyim", 9'u "ülke dışına çıkacak meslektaş ve öğrencilere yardım ettim ve etmekteyim", 3'ü "Türk öğrencilerin yurt dışında burs bulmalarına yardımcı oldum ve olmaktadır", 7'si "çalıştığım ülke ile ülkemizin ilişkilerinin artırılmasına yardımcı oldum ve olmaktadır", 1'i "Türk dernek vb. örgütlerine bağışta bulundum ve bulunmaktayım", 12'si "Türkiye'deki meslektaşlarımla ile yurt dışındaki meslektaşlar arasındaki mesleki ilişkilerin oluşturulması ve geliştirilmesine yardımcı oldum ve olmaktadır", 18'i "yurt dışında bulunduğum ülkede edindiğim bilgiyi, beceri, tecrübe vb. Türkiye'deki meslektaşlarıma, öğrencilerime aktardım ve aktarmaktayım" alanlarını ve 2'sinin ise bunlar dışında bir alanda katkılarının olduğunu belirttikleri görülmektedir.

3.2.4.9. Gelecek ile İlgili Düşünce ve Tavsiyeler

Ankete katılanlara, Türkiye'nin halen yurt dışında bulunan Türk bilim çevresinden en iyi şekilde nasıl yararlanabileceği, yurt dışına gitmeyi düşünen yüksek vasıflı Türk insanının bu düşünceden vazgeçirilmesi için neler yapılması ve ne gibi tedbirler alınması gerektiği ve halen yurt dışında bulunan, çalışan yüksek vasıflı Türklerin nasıl geri getirilebileceği şeklinde daha çok gelecek ile ilgili, onların düşünce ve tavsiyelerini almaya yönelik sorular sorulmuş, alınan cevaplar bölümler halinde ve önem sırasına göre aynen aktarılmıştır.

Türkiye, halen yurt dışında bulunan Türk bilim çevresinden en iyi şekilde nasıl faydalanabilir?

- Yurt dışındaki Türk bilim adamlarının yarı zamanlı ve ortak çalışmalar için ülkemizdeki kurumlara davet edilmesi düşünülebilir.
- Akademik ziyaretlere olanak sağlanmalıdır. (sabbatical)
- Türkiye'de seminer verme imkânı sunulabilir.
- Türkiye'deki üniversitelerde Ar-Ge, bilgiye ulaşma vb. imkânlar artırılmalıdır.
- Veri tabanı oluşturulmalıdır.
- Yurt dışında görev yapanların yaz okulu çalışmaları ile ülkeye getirilmesi için ortam hazırlanmalıdır.
- Türkiye'deki meslektaşları ile ilişkilerini sağlam tutarak çalışma, seminer, vb. özel

programlara katılmaları sağlanmalıdır.

- Lobi faaliyetlerine katılmaları sağlanmalıdır.
- Öğrenci değişimi sağlanmalıdır.
- Türk üniversitelerinde dönemlik ders vermeleri için gerekli maddi–manevi şartlar sağlanmalıdır.
- Türk bilim adamlarının bizzat katılabilecekleri konferans, panel, kongre düzenlenmelidir.
- Bilimsel toplantılara katılmaları sağlanmalıdır.
- Dönem dönem Türkiye’de ders vermeleri için ortam yaratılmalıdır.
- Türk öğrencilere burs sağlanmalıdır.
- Düzenli olarak bir araya gelebilecekleri organizasyonlar oluşturulmalıdır.
- Daha cazip iş olanakları sağlanıp, dönmeleri kolaylaştırılmalıdır.
- Buldukları bölümlerin eşiti ile öğrenci–öğretim üyesi değiştirilmesi sağlanmalıdır.
- Bir iletişim ağı kurulabilir.
- Sürekli ilişki halinde bulunulmalı, gerekli ve ilgili kurum/kişilerle irtibat sağlanmalıdır.
- Uluslar arası projelere açıklık getirilmelidir.
- Milli bayrak altında ortak projelere izin verilmelidir.
- Bilimsel araştırma projelerinde Türk bilim adamlarından faydalanılmalıdır.
- Kısa dönemler için bile olsa Türkiye’yi ziyaret etmeleri sağlanmalıdır.
- Uluslar arası düzeyde ismi duyulan üniversite ve araştırma merkezleri bu bilim insanlarını Türkiye’ye çekebilmelidir.
- Resmi ve özel destekli araştırma projeleri/ödüllerin yurt dışındaki Türk bilim insanlarına aktarılması teşvik edilmelidir.
- Dergilerde (Türkiye kökenli) yayın yapmaya teşvik edilmelidir.
- Türkiye’deki üniversitelerle lisans üstü programlarda öğrenci değişimi konusunda destek istenmelidir.
- Özel programlar ile tecrübelerini, ülkemizdeki meslektaşlarıyla paylaşmaları sağlanmalıdır.
- Ortak şirketler kurularak ülke ekonomisine katkı sağlanmalıdır.

- Türk meslektaşları ile çalışmalarına kaynak sağlanmalıdır.
- Bürokrasi azaltılıp bu kişiye uygun birimlerde istihdam edilmeli, uygun çalışma imkân ve ortamında çalışmalarını sağlanmalı, teşvik edilmelidir.
- Belirli ülke ve konularda eğitim alan kişilerden oluşan uzman/danışma grubu oluşturulmalıdır.
- “Akademik ziyaretlerini” Türkiye’de yapmaları için teşvik edilmelidirler.
- Türk lobisi oluşturulmalıdır.
- Buldukları ülkede çevrelerine kendilerini “ Türk Bilim Adamı” olarak tanıtmaları sağlanmalıdır.
- Proje üretmeleri için fırsat verilmelidir.
- Ortak örgütlenme modelleri oluşturulabilir.
- Yurt dışında Türkiye ile ilgili doğru bilgi aktarımı sağlanmalıdır.
- Türk öğrenciler ile iletişim kurmaları ve onların da yurt dışında staj veya araştırma için bulunmaları sağlanmalıdır.
- İnternet yoluyla bağlantı kurulmalıdır.
- Yayınları takip edilmelidir.
- Devlet bu çevreye ile ilgili sorumlu bakanlık ve birimler oluşturmalıdır.
- Danışman olarak yurt dışı bilim çevreleriyle ilişkilerin canlandırılması sağlanabilir.
- Tecrübelerini genç arkadaşlarıyla paylaşmaları sağlanmalıdır.
- Buldukları kurumda Türkiye’den insan yetiştirme liderler.
- Bulduğu kurum ve ülke hakkında bilgi vermeleri sağlanmalıdır.
- Türkiye’deki üniversiteler bünyesindeki teknopark, şirket oluşumlarına danışman olarak katılmaları sağlanmalıdır.
- Dışişleri veya Milli Eğitim Bakanlığı bir envanter çıkarmalı ve böylece “devamlı temas” sağlanmalıdır.
- Özellikle TÜBİTAK gibi araştırma kurumları özel bir bütçe ile bu kişilerden teknoloji transferinde faydalanmalıdır.
- Uzaktan eğitim sisteminden yararlanılmalıdır.

- Türkiye’deki akademisyenler, yurt dışındaki sivil toplum kurumlarında etkin şekilde bir araya getirilebilir.
- Türkiye’yi ilgilendiren politik–ekonomik–sosyal konularda, buldukları ülkelerde araştırma yapıp Türkiye’nin ilgili politikalarını desteklemeleri sağlanabilir.
- Yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının ve çocuklarının orada iyi yetiştirilmesine katkıda bulunabilirler.

Yurt dışına gitmeyi düşünen yüksek vasıflı Türk insanını bu düşünceden vazgeçirmek için neler yapılmalı ve ne gibi tedbirler alınmalıdır?

Vazgeçirilmemeli diyenler;

- Çıkmaları engellenmemeli, geri dönmeleri için hem olanak hem de ortam sağlanmalıdır.
- Vazgeçirilmemelidir. Burada faydalı işler yapamayacaksa yurt dışından ülkemize ve bilime katkıda bulunabilirler.
- Bilim adamları zaman zaman orada daha yararlı olabilmektedir.
- Eğitim için gidiyorlarsa vazgeçirilmemelidir.
- Vazgeçirilmemeli sadece daha uygun ortamlar yaratılmalıdır.
- İmkânı olan herkes yurt dışı tecrübesi edinmelidir. Olmayanlara imkân sağlanmalıdır.
- Vazgeçirmeye çalışmak yerine bilimsel birikimleri yerel projelerle değerlendirilmelidir.
- Eğer yurt dışında yaşamak istiyorsa engel olunmamalıdır, nasıl olsa birgün donanımlı olarak geri dönecektir.
- Dönmeleri için gerekli ortam ve güvenceler sağlanmalıdır.
- Yurt dışında kalarak Türkiye’nin tanıtımına faydalı olabilirler.
- İnsanımızın yurt dışına gitmesi ülkemiz için yararlıdır.
- Türkiye’de cazip bir ortam yaratılırsa geri döneceklerdir.
- Türkiye’deki olanakların çekiciliği gösterilmelidir.
- Gidip onların bilgilerini alıp, buraya dönmeleri faydalı olacaktır.
- Gitmeli, öğrenmeli ve dönmeliler.

- Bilim millet tanımaz, küresel düşünülmalıdır.
- Yurt dışında onlardan yararlanabiliriz.
- Yurt dışına gitmeleri teşvik edilmelidir.
- Sorun gitmesi değil, geri dönmemesidir. Bunun için de Türkiye'nin değişmesi gerekir.

Vazgeçirilmeli diyenler;

- Düşünce, ifade ve akademik özgürlüklerin korunduğu üniversite ve araştırma merkezleri kurulmalıdır.
- Nitelikli kişilerin çalışacağı ortamlar sağlanmalıdır.
- İyi bir sistem oluşturulmalıdır.
- Üniversite sayısının çoğaltılması gerekir.
- Üniversite çalışmalarına daha fazla kaynak aktarımı sağlanmalıdır. (Bilimsel araştırmalara)
- Ücretler ve sosyal güvenlik iyileştirilmelidir.
- Eğitim kurumlarına ayrılan kaynaklar arttırılmalıdır.
- Üniversiteler daha nitelikli hale getirilmelidir.
- Araştırma ve patent imkânları sağlanmalıdır.
- Sanayi-üniversite işbirliği sağlanmalıdır.
- Devlet okullarındaki maaşların arttırılması sağlanmalıdır.
- TÜBİTAK, TÜBA gibi kuruluşların katkısı ve sayısı arttırılmalıdır.
- Daha geniş çapta bir destek politikası geliştirilmelidir.
- Devlet ve vakıf üniversiteleri arasındaki fark azaltılmalıdır.
- Üniversitelerin sağladığı olanaklar arttırılmalıdır.
- Bilime ve bilim adamına değer verilmelidir.
- Türk üniversitelerinde lisans üstü eğitimin kalitesini arttırıcı tedbirler alınmalıdır.
- Türk üniversitelerinde çalışma koşulları daha cazip hale getirilmelidir.
- Motive olacakları ortam yaratılmalıdır.

- Daha iyi istihdam imkânları oluşturulmalıdır.
- Üniversitelerde ve yüksek öğretim sisteminde köklü zihniyet değişimi gereklidir.
- Fikirlere ve bilgiye verilen önem arttırılmalıdır.
- Mali ve teknik imkânlar iyileştirilmelidir.
- Kısa dönemli yurt dışı çalışmaları desteklenmelidir.
- İyi öğrencilere burslar sağlanmalıdır.
- Bilimsel çalışmalar desteklenmelidir.
- Telif hakları ve patent konularını güçlendirmek gereklidir.
- Fırsat eşitliği yaratılmalıdır.
- Laboratuvar ortamlarını zenginleştirmelidir.
- Daha etkin Ar-Ge politikaları hazırlamak gereklidir.
- Üniversiteler yeniden yapılandırılmalıdır. Üniversitelerin araştırma potansiyeli ülke problemlerine yönelik olarak yönlendirilmelidir.
- Ekonominin istikrarı sağlanmalıdır.
- Ülkemizi sevmeleri, karşılaştıkları sorunlara çözüm üretmeleri sağlanmalıdır.
- İlerleme olanaklarını kolaylaştırmalıdır.
- Bilim kurumları bürokrasi ve siyasetten etkilenmemelidir
- Türkiye’de kalarak daha mutlu olacaklarına ikna edilmelidirler.
- Her şeyin dışardan görüldüğü gibi olmadığını anlatılması gereklidir.
- Vatan özleminden asla kurtulamayacaklarının anlatılması gerekir.
- Demokratik bir devlet yapısının sürekliliğini sağlamak gereklidir.
- Çağdaş bir yaşam sunmak gereklidir.
- Araştırma kütüphanelerinin geliştirilmesi gereklidir.
- Sosyal-ekonomik eşitliğin sağlanması gereklidir.
- Yönetmelik, parasal, akademik özellikleri olan üniversite ortamı sağlamak gereklidir.
- Yüksek öğretime gereken nicel ve nitel yatırımın gerçekleşmesi sağlanmalıdır. .

- Özlük haklarını geliştirmek veya arttırmak, daha esnek davranmak gerekir.
- Gelişme sırasının Türkiye’de olduğu hatırlatılmalıdır.
- Kayırmacılık ve haksızlıklar ortadan kaldırılmalıdır.
- Etik değerlere ve liyakate önem verilmelidir.
- Yayın, buluş, proje çalışmalarında maddi destek sağlanmalıdır.
- Akademik yükselme kriterlerinin anlamsız ve mantığa uymayan düzenlenmesinin değiştirilmesi gereklidir.
- Üniversitelerdeki kadro savaşlarının durması gereklidir.
- Senatolara özgürlük kazandırılmalıdır.
- Türk bilim adamlarının çalışacakları kadrolar oluşturulmalıdır.
- Akılcı sistemler kurulmalıdır.
- Bilimsel buluş ve düşüncelerin hayata geçmesine yardımcı olacak uzun vadeli kredi destekleri yaratılmalıdır.
- Din, vicdan ve teşebbüs hürriyeti sağlanmalıdır.
- Şehir planlama sorunlarına çözüm bulunmalıdır.
- Buraya dönüp veya burada bulunup güzel işler yapan insanlarla bir araya getirilmelidirler.
- Uluslar arası ortaklıkların geliştirilmesi sağlanmalıdır.
- Ekonomik krizlerin aşılması gereklidir.
- Büyüdüğü, yaşadığı toprağa, suya, havaya saygı göstermelidir.
- Türk vatandaşı için 1.sınıf vatandaşlığın ancak Türkiye’de var olduğu anlatılmalıdır.
- Yurt dışı bağlantıları güçlendirerek, burada “mahsur” kalma duygusunu değiştirmek gereklidir.
- Bilime, geri dönüşümü düşünülmeden kaynak aktarımı yapılmalıdır.
- Ciddi bir bilim politikası ve organizasyonu sağlanmalıdır.
- Güvenli bir gelecek sağlanmalıdır.

Halen yurt dışında bulunan, çalışmakta olan vasıflı ve yüksek vasıflı Türk potansiyeli Türkiye'ye nasıl, hangi yollarla geri getirilebilir?

- İyi çalışan, akademik araştırmalara önem ve kaynak ayıran, esnek yapılı üniversiteler oldukça ülkemize kendileri dönmek isteyeceklerdir.
- İyi bir maaş, sağlık sigortası ve Ar-Ge altyapısı sağlanmalıdır.
- Ortam ve imkân sağlanmalıdır.
- Önem verildiklerini göstermek gerekir.
- Sorumluluk verilerek kurum, üniversite, şirket vs. kuruluşlarda yönetimde fikir ve katılım sağlanmalıdır.
- Çok iyi çalışma ortamı sağlanmalıdır.
- Eşit düzeyde gelir sağlanmalıdır.
- Türkiye'nin akademik ve siyasi düzeni düzeldikçe bu insanlar geri döneceklerdir.
- Akademik ve bilimsel özgürlüklerin artırılması gereklidir.
- Siyasi ve ekonomik istikrar sağlanmalıdır.
- Yaşam standardı iyileştirilmelidir.
- Eğitim kalitesini artırıcı tedbirler alınmalıdır.
- Çalışma koşulları cazip hale getirilmelidir.
- Uluslar arası projeler geliştirilmelidir.
- Sorunları ile ilgilenip, çözüm önermek gereklidir.
- Alıştıkları çalışma ortamının aynen yaratılması sağlanmalıdır.
- Sahalarında ilerleme fırsatı verilmelidir.
- Teknolojik imkânlar sağlanmalıdır.
- Kişilerin fiziksel olarak nerede oldukları ikinci derecede önemlidir. Hangi projede çalıştıkları ve bunları kimlerle paylaştıkları daha önemlidir.
- Motive olacakları ortamlar yaratılmalıdır.
- Üniversitelerdeki yüksek öğretim sisteminde köklü zihniyet değişimi gereklidir.
- Fikirlere, bilgiye verilen önem artırılmalıdır.

- İşverenler ile yurt dışında çalışan kişileri bir araya getirecek uluslar arası fuar vb. çalışmalar yapılmalıdır.
- Oradaki bir öğretim üyesi ortalama 3–4 doktora öğrencisi demek olduğu için orada kalmaları daha iyidir.
- Değişim programları hazırlanmalıdır.
- Bu kişilerle çalışacak öğrenciler gönderilmelidir.
- Vatanseverlik duygularını aşılacak gereklidir.
- Ülke ihtiyaçları insan gücü açısından planlanmalıdır.
- Eğitim sistemi esnekleştirilmelidir.
- Milli duygulara hitap eden davetler verilmelidir.
- Sosyal ve kültürel yaşam faaliyetleri artırılmalıdır.
- Olumlu fiziki çevre oluşturulmalıdır.
- Bilimsel çalışmalarını kolaylaştırıcı ortamlar sağlanmalıdır.
- Laik demokratik bir devlet yapısının sürekliliği sağlanmalıdır.
- Verimli çalışabilecekleri ekipmanlar sağlamak gereklidir.
- Bilime ve bilim adamına gösterilen itibarın artırılması gereklidir.
- Lojman hakkı sağlanmalıdır.
- Laboratuvar ve kütüphane sayılarını arttırmak gereklidir.
- Çağdaş bir yaşam sunulmalıdır.
- Kurumlardaki bürokrasi en aza indirilmelidir.
- Realist projelere değer verilmelidir.
- Dernekler ve konsolosluklar aracılığıyla yurt dışındaki gereksinimleri belirlenmeli ve düzenlemeler yapılmalıdır.
- Pazarlama yapılması gerekir.
- Her bilim adamına “bireysel” olarak ulaşılmalı ve ülkemize davet edilmelidirler.
- Alanındaki yenilikleri dünya çapında takip edebilecekleri imkân ve ortam sağlanmalıdır.
- Bilimde rekabetin yerleştirilmesi ve pozitif bir şekilde değerlendirilmesi sağlanmalıdır.

- Yurt dışı temaslarının devam edeceği belirtilmelidir.
- Tanıma uygun üniversiteler kurulmalıdır.
- Bilim adamlarımıza yetki ve sorumluluk verilmeli, para çok önemli değildir.
- Temel bilim altyapısının Türkiye’de kurulması ve yöneticilerin seçilme ve atamalarında objektif kriterlerin olması sağlanmalıdır.
- Ar-Ge için ülkemiz bütçesinden % 3-% 4 kadar bir payın ayrılacağına bilim adamlarını inandırmak gereklidir.
- Üniversitelerden siyasi ve politik ortamın kaldırılması gerekir.
- Yükselme kriterlerinin düzeltilmesi gerekir.
- Müşterek projeler yapılmalıdır.
- Yurt dışından satın alınan ürünlerin Türkiye’de üretilmesini teşvik etmek gerekir.
- Kampüslerde sosyal-kültürel-alışveriş faaliyetlerini arttırmak gerekir.
- Kaynak yaratılmalıdır.
- Din, vicdan ve teşebbüs hürriyeti sağlanmalıdır.
- Çocukları için serbest bir ortamda eğitim imkânı sağlanmalıdır.
- Daha iyi bir gelecek vaat edilmelidir.
- Onlarla ilgili bir veri tabanı oluşturulmalıdır.
- Türkiye’deki akademik çevrelerde karşılaşılan kıskançlık ve engelleme önlenmelidir.
- İletişim kopuklukları giderilmelidir.
- Türkiye’de daha fazla mükemmeliyet merkezi oluşturulmalıdır.
- Bilim politikaları bu insanları çekecek şekilde hazırlanmalıdır.
- Ülkemizde üniversiteler fonksiyonel kurumlar haline getirilmelidir.
- Ülkemizde bilimsel düşüncenin her alana egemen olmasının gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Ancak kapitalizmin gelişmesi, sanayileşme ve nihayet bilgi toplumun yükselişi ile göç olgusu yeni boyutlar kazanarak ekonomik ve sosyal gündemin en önemli maddesi durumuna gelmiştir. Genel göç içinde, niteliğine göre göçler sınıflandırmasında işgücü göçü yanında diğer ve özel bir alanı oluşturan ve en yaygın göç biçimi olan beyin göçüne yüklenen anlam, süreç içinde farklılık göstermiştir. Önceleri, yüksek nitelikli uzmanlar, bağımsız yöneticiler, kıdemli işletmeciler, teknik alanda uzman kişiler, tüccarlar, yatırımcılar, iş adamları, anahtar alanlarda çalışanlar, taşeronlar vb. nitelikleri bulunan diplomalı ve diplomasız kişilerin özellikle gelişmekte olan ülkelere göçünü ifade eder iken günümüzde, “bilgi işçileri” olarak da tanımlanan ve günümüzde daha çok “emeğin” veya “insani sermayenin küreselleşmesi” kavramları ile de ifade edilen beyin göçü bilim adamı, doktor, mühendis, bilgi teknolojisi profesyonelleri vb. alanlarda, geniş bilgi ve yetenek ile üniversite derecesine sahip, yüksek nitelikli kişilerin uluslar arası alandaki akışını ifade etmektedir. Bu tanımlama dışında, literatürde beyin göçünü tanımlamaya yönelik terminolojide farklı ifadeler de yer almaktadır.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde yaygınlaşsa da beyin göçü de aslında yeni bir olgu değildir. Beyin göçünün geçmişi bilim tarihi kadar eskidir. Tarihin hemen her döneminde, başta bilim adamları olmak üzere yüksek vasıflı insanların ekonomik, siyasi, sosyal vb. nedenler ile doğup büyüdükları, yetiştikleri ülkeleri göç ile terk ederek başka ülkelere gittikleri bilinmektedir. Yüksek vasıflıları kendine çeken ülkeler, bu göçler sayesinde dönemlerin önemli bilim ve sanat merkezleri olmuştur.

Beyin göçü kavramının literatürde yer alması ve beyin göçü olgusuna önem verilmesi, İngiltere'nin 1960 yılı öncesinde başlayan ve 1960'lı yıllarda da artarak çok sayıda bilim adamını ABD yönünde sürekli olarak kaybettiğini fark etmesi ile başlamaktadır. II. Dünya savaşı sonrasında hız kazanan, hızla gelişen teknoloji ve küreselleşmenin etkisiyle artan beyin göçü; kaybedilenlerin sayısı ve bunların etkileri, ulaştığı miktar, yüksek vasıflılara duyulan ihtiyaç ve bunların kalkınmadaki öneminin daha iyi anlaşılması gibi nedenler ile ülkelerin, bilim çevreleri başta olmak üzere kamuoylarında tartışılan önemli konulardan biri haline gelmiştir.

1990'lı yıllardan itibaren bilgi teknolojilerinin, ürünlerde ve üretim sürecinde kullanılması ile geriye dönüşü olmayan köklü bir değişim ve dönüşüm süreci başlamıştır.

Bu dönüşümün göç bağlamındaki etkisi ise göçün içeriğinin değişmiş olmasıdır. Enformasyon ekonomilerinin yayılması ile yeni dünya düzeni içinde kendisine yer edinmek isteyen dünya ülkeleri, yüksek vasıflı küresel iş gücü arzını dikkate alıp takip etmeye başlamışlardır. Özellikle Kuzey Amerika ve Batı Avrupa olmak üzere tüm gelişmiş ülkeler, göçmen iş gücü tipleri ve çeşitlerinde değişiklik yapmışlardır.

Yüksek vasıflı insan gücü göçünün ele alınıp ekonomik ve sosyal yönleriyle değerlendirilmesine yönelik olarak literatürde farklı iki model mevcuttur. Birincisi, bilimin insanlığın ortak malı olduğu ve beyin göçünün marjinal faydasının en fazla olduğu alanlara göç edebilmesini ve diğer üretim faktörleri gibi hareket edebilmesini savunan “insaniyetçi (uluslar arası) model”, ikincisi ise, gelişmekte olan ülkelerde zaten sınırlı olan stratejik insan gücü sermayesinin, bilim adamı ve diğer yüksek vasıflıların gelişmiş ülkelere göçünün, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma kaynakları açısından büyük bir kayıp olacağı ve gelişmiş ülkeler ile aralarındaki farkın da artmasına neden olacağını önesüren, dolayısıyla bu harekete karşı olan “milliyetçi (ulusal, neo-klasik) model”dir.

İnsaniyetçi model ve savunucuları, bilimin uluslar arası nitelik taşıdığı, bilim ve bilim adamının evrensel ve tüm insanlığın malı olduğunu dolayısıyla, yüksek vasıflıların göçüne milli, ekonomik ve askeri güç ya da prestij kaybı olarak bakma yerine, dünya refahını çok üst seviyelere taşıyacak bir fenomen olarak görüp, değerlendirilmesi gerektiğini bunun, genel ve tüm insanlık için çok faydalı olacağını ileri sürmektedirler. Bu çok önemli ve genel faydasının yanında, telafisi mümkün ve nispeten önemsiz sıkıntılara karşın terk edilen ülke hesabına ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda birçok olumlu yön ve faydaları bulunduğunu belirtir iken İnsaniyetçi modelin tersine, beyin göçünün özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından çok ciddi problemler doğuracağını belirten milliyetçi modeli savunanlar ise, söz konusu göçün faydalarını eleştirerek olumsuzluklarını ortaya koymaktadırlar. Milliyetçi model açısından, dünya ölçüsünde bilim ve teknolojinin gelişmesine engel olmamak ve kişi temel özgürlüklerini engellemek şartı ile yüksek vasıflıların ülkeler arası göç hareketini kontrol edecek tedbirler gerekmektedir.

Milliyetçi model savunularına göre, beyin göçünün sebep olduğu olumsuzlukları bilimin evrenselliği, üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, dünya refahının artırılması vb. görüşlerle izah etmek mümkün değildir. Bunlar, beyin göçünün göçü veren -özellikle ve daima-, gelişmekte olan ülkeler aleyhinde meydana getirdiği olumsuzlukları ortadan kaldırmamakta aksine artırmaktadır. Bu göç ile vasıflı insan gücü gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelere hibe edilmektedir.

Beyin göçünün genel nedenlerinin, beyin göçü ve sebeplerine yönelik teorik yaklaşımların ve beyin göçünün değerlendirilmesi ile ilgili modellerin pek çoğunun iktisadî nedenler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Beyin göçünün ekonomik gelişmeye ilişkin etkilerini ortaya koymaya yönelik ilk çalışmalarda, küresel refahın artışı ile ilgili küçük ilişki görülebilmüş iken daha sonraki çalışmalarda ise neo-klasik modelin ekonomik gelişme ile ilgili yaklaşımında beyin göçünün, göçü veren ülkenin gelişmesini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Göç veren ülkenin ekonomik gelişmesinin yavaşladığı, yoksulluk ve eşitsizliği arttırıcı etkilerinin olduğu belirtilmiştir. Yapılan son çalışmalarda ise yeni büyüme teorilerinde, yüksek nitelikli dışa göçün ekonomik büyüme oranlarını düşürdüğü ileri sürülmektedir.

Yüksek vasıflı profesyonellerin ülkeler arasındaki hareketlerinin yön, yolları ve hacmi süreç içinde değişmiştir. Günümüzde beyin göçü kaynak ve hedef ülkelerin doğasına göre gelişmiş ülkeler arasında, gelişmekte olan ülkeler arasında, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere ve gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere olmak üzere dört yönde gerçekleştiği belirtilmekle birlikte, daha çok gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkeler yönünde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Ayrıca, gelişmiş ülkeler arasında ve gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere yönünde gerçekleşen yüksek vasıflı akış miktarı beyin göçü ve etkileri kapsamında değerlendirilebilecek bir büyüklük olmadığı ifade edilmektedir. Beyin göçünün çok yönlü olması, kayıtlarının tutulmaması veya tutulamaması gibi temel güçlükler söz konusu göçün miktarı ile ilgili genel veriler elde etmeyi, sağlıklı ve net istatistiklere ulaşmayı güçleştirmektedir. Ancak, konu ile ilgili ve tahminlere dayalı bazı veriler bulunmaktadır. Bu verilerden, beyin göçünün büyük miktarlar ile gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru olduğu ve günümüzde bunun artarak sürdüğü görülmektedir. Nitekim OECD verilerine göre günümüzde, gelişmekte olan ülkelere özellikle gelişmiş OECD ülkeleri yönünde gerçekleşen beyin göçü miktarı 7 milyonu ABD'ne olmak üzere 12.9 milyondur. Dünya Bankası tarafından yapılan tahminlere göre ise Afrika ülkeleri, 1980-1987 yılları arasında yüksek vasıflı insan sermayesinin 1/3'ünü bu yolla kaybetmiştir.

Beyin göçü içinde başlangıçtan itibaren yer alan ve uluslar arası entelektüel göçünün önemli bir parçası olan yüksek ve üst nitelikli bilimsel ve öğretimsel kadroların akışı, konumuz açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu konunun temel aktörleri ise özellikle üniversitelerde öğretim üyesi olarak görev yapan akademik personel, bilimsel araştırma ve geliştirme ile uğraşan bilim adamlarıdır.

Bilim adamlarının göçle gitme eğiliminin diğer mesleklere göre daha yüksek olmasının nedenleri; özelde, bu kişilerin pek çok konuda çok daha fazla bilgiye sahip olmaları, yaratıcılık potansiyellerinin yüksek olması ve bunun farkında olmaları genelde ise başta İngilizce olmak üzere en azından bir yabancı dili iyi bilmeleri, iyi bir genel eğitimleri aynı zamanda da büyük bir kültürel açıklıkları ve seyahat etme arzularının olması, uluslar arası alanda kendi piyasalarını iyi bilmeleri ve çok iyi bilgilendirilmeleri, gidecekleri yerde çok kolay iş bulacaklarını bilmeleridir. Dolayısı ile beyin göçüne konu olan bilim adamlarının daha fazla hareketliliğe ve adaptasyon becerisine sahip olduğu görülmekte, dikkat çekmektedir. Küreselleşme ve eğitimin, özellikle yüksek öğretimin uluslar arası nitelik kazanmasının, bu alanda büyük bir eğitimci, akademik çalışan talebi doğmasına neden olduğu, yüksek ve üst nitelikli öğretim kadrolarına sahip olmak isteyen başta ABD olmak üzere birçok gelişmiş ülkenin ise bu meslek adamlarına, iyi ücret, çalışma, araştırma ve kendilerini geliştirme gibi yönlerden geniş, cazip imkânlar sundukları görülmektedir.

Dünyanın gelişmekte olan ülkeleri başta olmak üzere hemen her bölgesinden akademisyen göçünün olduğu ve bu göçün, beyin göçünün yönü gibi çok büyük oranda yine ABD yönünde olduğu görülmektedir. Nitekim, ABD'ne ait olan verilere göre 2002-2003 döneminde ABD'deki akademik kurumlardaki yabancı akademisyen sayısı, 39.119'u Asya ve 29.960'ı Avrupa'dan olmak üzere toplam 84.281 kişidir. ABD'ndeki yabancı akademisyenlerin uzmanlık ve çalışma alanlarına göre dağılımlarında 1993-2003 döneminde, sağlık bilimlerinin ilk sırayı, yaşam ve biyolojik bilimlerin ikinci, fizikî bilimlerin üçüncü, mühendislik alanlarının ise dördüncü sırayı önemli oranlar ile aldıkları ve istikrarlı biçimde hep korudukları dikkat çekmektedir.

Beyin göçü ve yurt dışında eğitim-öğretim arasında sıkı bir ilişkinin olduğu dikkat çekmektedir. Pek çok durumda yurt dışında eğitim-öğretim, özellikle bilim adamlarının beyin göçüne konu olmasını sağlayan en etkin yollardan biridir. Teknolojik gelişmeler ve küreselleşme, eğitimin uluslararasılaşmasına ve yurt dışı eğitim-öğretim sürecinin ivme kazanmasına ve bu alanda birçok etki ve değişime neden olmuştur. Bu değişim, eğitim sistemlerinin büyük bir hızla küreselleşmesi, öğrenci popülasyonunun, hareketliliğinin artması ve öğrenci popülasyonu ile bu popülasyonlar bünyesinde meydana gelen köklü dönüşümü içermektedir.

2001 yılında dünyada 1.65 milyon yabancı öğrencinin 1.54 milyonu OECD ülkelerinde eğitim-öğretim görüyor iken aynı yıl bu yabancı öğrencilerin 582.996'sına ABD ev sahipliği yapmıştır. 2002-2003 dönemi itibari ile ABD'de yüksek öğretimde

kayıtlı toplam 12.853.627 öğrenciden 586.323'ü yabancı öğrencidir ve bunun toplam kayıtlı öğrenci sayısına oranı % 4.6'dır.

Bazı OECD ülkelerinde öğrenci ihracatı büyük bir gelir kaynağını temsil etmektedir. Öğrenciler yaşam maliyeti, eğitim ücreti ve seyahat ücretleri ile çok geniş harcamalar yapmaktadır. Bu harcamalar 1998' de 30 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Eğitim hizmetleri ihracının OECD ülkeleri için 1998 yılı tahmini değeri, 30 milyar ABD doları yada toplam OECD hizmet ihracının % 3'ü kadardır. Harcamaların çoğu öğrenciler ve aileleri tarafından, bazıları da hükümetin ve bazı özel kurumların sübvansiyonları tarafından karşılanmaktadır. ABD Ticaret Bakanlığı, 2001 yılının en büyük beş servisinden birinin eğitim olduğunu ve 2002–2003 döneminde ABD'deki yabancı öğrencilerin, ABD ekonomisine 12.9 milyar \$ katkı sağladığını belirtmiştir.

Eğitimin küreselleşmesi ve e-öğrenme/uzaktan eğitim programlarının yaygınlaşması yurt dışındaki eğitim kurumlarına kayıt yaptıran öğrencilerin sayısının süratle yükselmesine yol açmıştır. Öyle ki, OECD ülkeleri'ndeki yabancı öğrencilerin % 57 si artık OECD ülkeleri dışından gelmektedir. Aynı zamanda yurt içinde kalmak isteyen öğrenciler için de hizmet götüren deniz aşırı eğitim kurumları da artmaktadır.

Öğrencilerin uluslar arası akışlarının, vasıflı iş gücünün bir formu ve günümüzde bilim ve teknoloji alanlarında başta olmak üzere, sonraki göçlerinde ön hazırlayıcısı olduğunu söylemek mümkündür. Eğitimin küreselleşmesi ve uluslar arası alanda artan öğrenci akışı ve beyin göçü arasındaki yakın ilişki, öğretim amaçlı ülkeleri dışına gidip geri dönmeyenler bağlamında ortaya çıkmakta ve net biçimde görülmektedir. Eğitim gördükleri ülkelerde yüksek vasıf ve profesyonel birikim sağlayan ve yabancı öğrenciler, ev sahibi ülkelerin çalışan nüfusuna katıldıkları ve bu ülkenin üretim faaliyetlerine dahil oldukları zaman beyin göçü ortaya çıkmaktadır.

Eğitimlerini yurt dışında tamamlayan yabancı öğrencilerin büyük kısmının ülkelerine geri dönmeyip özellikle eğitim aldıkları ülkeler başta olmak üzere, ülkeleri dışında çalıştıkları ve böylece günümüzde beyin göçünün potansiyelini teşkil ettikleri fikri literatürde çokça ifade edilmektedir. Ancak bu konuda istatistikî veriler oldukça sınırlıdır. Genellikle veriler, bu konu da çalışma yapan birkaç ülkeden derlenmektedir. Eğitimleri sonunda geri dönen ve dönmeyen öğrenciler ve sayıları ile ilgili olarak, yabancı öğrencilere ev sahipliği yapan ve gönderen bazı ülkelere ait veriler, sadece söz konusu ülke için değil diğer bazı ülkeler ile ilgili önemli bilgileri de ihtiva etmektedir. Bunun en etkili örneği, dünya genelinde başta Asya'dan olmak üzere hemen hemen tüm ülkelerden gelen

çok sayıdaki yabancı öğrencilere ev sahipliği yapan ABD ve eğitimleri sonunda ülkelerine dönüp dönmemelerine ilişkin verilerdir.

Türkiye, beyin göçü nedeniyle bir kısım yüksek vasıflı işgücünü veya beşeri sermayesini kaybeden ülkeler arasında yer almaktadır. Bu kayıp, pek çok göç veren ülkeye göre daha az oranda da olsa etki ve sonuçları bakımından önem taşımaktadır. Türkiye, II.Dünya Savaşı öncesi ve sürecinde, başta ve özellikle Almanya'dan olmak üzere birkaç ülkeden beyin göçü yolu ile yüksek vasıflı almıştır. O süreçte yaşanan politik ve etnik baskılar sonucu özellikle Musevi bilim adamlarının ülkemize geldikleri ve üniversitelerin gelişiminde önemli katkılar sağladıkları bilinmektedir. Ancak, 1960 öncesi Türk beyin göçüne yönelik kapsamlı bir çalışma mevcut değildir. Bu tarihten sonra tıp doktorları ve mühendisler gibi belli meslek uzmanlarına yönelik olarak yapılan çalışmalar ise alanlarının dar olması ve çok az sayıda denek ile gerçekleştirilmesinden dolayı Türk beyin göçü hakkında sağlıklı veriler sunmamaktadır. Böyle olmakla birlikte, başta ABD olmak üzere genellikle yabancı kaynaklara dayalı olarak bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Buna göre, sadece ABD'de 200.000'den fazla Türk gencinin bulunduğu ve bunların Türkiye'ye maliyetlerinin 30 milyar doları aştığını söylemek mümkündür. Konu ile ilgili olarak 2005 yılında bir rapor hazırlayan ATO'na göre iyi eğitim görmüş her 100 kişiden 59'u beyin göçü ile Türkiye'yi terk etmektedir. Bunlar ise genelde yurt dışında öğrenim görenlerdir. Bugün sadece ABD'de yaşayan 3.600 Türk doktorunu bulunduğu ve bunlardan sadece 90 kişinin dönmüş olduğunu ve bununda gidenin geri gelmediğini gösterdiğinin belirten rapora göre ABD'de Türk Doktorlar Birliği'ne kayıtlı olan doktor sayısı 1.150'dir ki bunların büyük çoğunluğu Harvard, Cornell, Yale, John Hopkins gibi önemli kurumlarda bulunan ve alanlarında dünya genelinde önemli çalışmalar yürüten isimlerdir. Türkiye, beyin göçü en fazla olan 32 ülke içinde 24.sırada ve yurt dışına öğrenci gönderen ülkeler arasında ise 11.sırada yer almaktadır. Söz konusu raporda, 50.000'den fazla öğrencinin yurt dışında eğitim gördüğü ve Türk öğrencilerinin yurt dışı eğitim maliyetlerinin öğrenci başına yıllık 30.000 doları bulduğu, 50.000 öğrencinin yıllık maliyetinin 1.5 milyar dolar, 5 yıllık eğitim maliyetinin ise 7.5 milyar doları geçtiği, 5 yıllık eğitimleri sonunda dönmeme maliyetlerinin ise 4.5 milyar doları bulduğu, Türkiye'de öğrenim gören bir kişinin 15 yıllık eğitim maliyetinin ise 150 milyar lira olduğu ve beyin göçünün gelişmekte olan ülkelerin özellikle gelişmiş ülkelere yaptığı hibe olduğu belirtilmektedir. Gerek yurt dışında eğitim için gerekse ülke içinde kişilerin eğitimi için yapılan harcamalar, yapılan yatırımlar dikkate alındığında beyin göçü ile kaybedilenler ve konunun arz ettiği önem daha iyi anlaşılmaktadır.

Türk beyin göçünün sebepleri, yapılan alan çalışmalarında itici-çekici faktörler şeklinde ayrıntılı şekilde yer almakla birlikte beyin göçünün genel sebeplerinin; düşük ücretler ve ücret politikaları, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, işsizlik, üniversite mezunlarının işsizliği ve alanları ile ilgisi olmayan işlerde istihdam edilmeleri, siyaset ve kayırmacılığın iş yaşamına girmesi, kontrol ve müdahale etmesi, Ar-Ge'ye ayrılan payın yetersizliği ve dengesiz dağılımı, çalışmak için gerekli donanımın olmaması veya yetersizliği, bilim ve teknoloji politikalarındaki yanlışlar, bilim ve bilim adamına gerekli saygının olmayışı şeklinde sıralandığı, Türk beyin göçünün sebeplerinin içinde ekonomik unsurların önemli bir yer aldığı görülmektedir.

Türk beyin göçüne yönelik olarak son yıllarda yapılan kimi alan çalışmaları beyin göçünün genel sebeplerini sosyal, politik ve ağırlıklı olarak ekonomik sebeplere dayandırmaktadırlar. Bu bağlamda özellikle bilim adamlarına dayalı Türk beyin göçünün itici sebeplerinin daha iyi anlaşılması ve çok önemli bir kaynak kaybının önüne geçilmesi ve bu konuda etkin tedbirler alınması açısından yurt dışında eğitim-öğretim gören ve bir süre çalıştıktan sonra yurda dönen bilim adamlarının yurt-dışın gitme, kalma, dönme nedenlerinin anlaşılması önem taşımaktadır. Anket yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilen bu araştırmanın bulguları şöyledir:

Araştırmaya katılanlar ile ilgili elde edilen demografik ve akademik bulgulara göre ankete katılanların %25,5'i orta öğretimlerini, yabancı dil ile eğitim-öğretimini yürüten "yabancı özel liseler" de ve %14'ü ise yabancı dil hazırlık eğitimi veren "Anadolu liseleri" ve "Anadolu meslek liseleri"nde tamamlamış, yabancı özel liselerden mezun olanlar, lisans derecelerini genel olarak Türkiye'deki üniversitelerde, yüksek lisans ve doktora derecelerini ise yurt dışındaki üniversitelerde almışlardır. Araştırmaya katılanların %2,5'i orta öğretimlerini, %10,5'i lisans derecelerini yurt dışında yapmış iken %52,3'ü yüksek lisans, %75,3'ü doktora çalışmalarını yurt dışında yürütmüşlerdir. Bu durum, katılımcıların akademik çalışmalarını büyük oranda, orta öğretim ve lisans düzeyinde Türkiye'de, yüksek lisans ve doktora düzeyinde ise yurt dışında yaptıklarını göstermektedir.

Yurt dışındaki akademik çalışmaların hemen hemen tamamı ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Kanada gibi batı ülkelerinde yürütülmüştür. Bu durum, bilinen ve orta öğretimden itibaren büyük oranda eğitim-öğretim dili olan İngilizce'nin ve eğitim öğretimde niteliğin bunda büyük etkisinin olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca, bu ülkelerdeki eğitim-öğretim dilinin İngilizce olması da bunu göstermektedir.

Akademik çalışmalarını yurt dışında yürütenlerin, lisans, yüksek lisans ve doktora programlarını büyük oranda aynı ülkede yürüttükleri, eğitim-öğretimlerin yürütüldüğü dile

bakıldığında ise bunun, yurt dışı ve programların yürütüldüğü ülkelerdeki eğitim-öğretim dilleri ile paralellik arz ettiği görülmektedir. Katılımcıların akademik çalışmalarını orta öğretimde %58,0 Türkçe, %42,0 yabancı dille (%34,5'i İngilizce), lisans programlarını %47,5 Türkçe, %52,5 yabancı dille (%47,5 İngilizce, %2,0 Almanca, %2,0 Fransızca), yüksek lisans programlarını %19,8 Türkçe, %75,0 yabancı dille (%69,0 İngilizce, %5,3 Fransızca, %4,8 Almanca), doktora programlarını ise %19,7 Türkçe, %80,3 yabancı dil ile (%65,7 İngilizce, %9,1 Almanca, %4,0 Fransızca) yürüttükleri görülmektedir. Bu durum, orta öğretimden itibaren eğitim-öğretim dilinin artarak yabancı dille özellikle İngilizce ile yürütülmesi ile bilinen yabancı dil ve akademik çalışmaların yürütüldüğü ülkelerin dilleri arasında önemli ilişki olduğunu göstermektedir.

Ele alınıp incelenen grubun, özellikle öğretim dili ve orta öğrenimlerini ne tip okullarda ve hangi ülkede yaptıkları tespit edilmiştir. Türkiye'de orta öğrenimini yabancı bir dilde öğretim veren devlet veya özel okullarda yapmanın genellikle bir ayrıcalık, imtiyaz olduğu dikkate alınırsa, bu konudaki davranışlar, yaklaşım ve eğilimler, grubun mensup olduğu ailelerin sosyo-ekonomik düzeylerini veya sosyal mobilitate eğilimlerini ya da bunların her ikisini birden yansıtan bazı ipuçları verebilmektedir. Ayrıca buradan hareket etmekle, nispeten erken sayılabilecek bir öğrenim döneminde grubun hangi yaygınlık düzeyinde yabancı bir kültür atmosferi içinde yetiştiğini görmenin faydalı olacağı düşünülmüştür. Elde edilen bulgulara göre, ele alınan grupta, orta öğretimlerini yabancı bir dille yapanların oranı %42,0'dir. Bu oran yukarıda ifade ettiğimiz göstergeler açısından anlamlıdır.

Yüksek öğretim ile ilgili olarak ise lisans, yüksek lisans ve doktora seviyelerinde grubun, öğrenim yaptığı ülkeler, öğrenim dili, alanları ve bunların oranları ile ilgili veriler elde edilmiştir. Bu bulgular grubun, mensubu oldukları ailelerin ve kendilerinin sosyo-ekonomik düzey ve çevreleri ile sosyal mobiliteleri hakkında fikir edinmek ve değerlendirme imkânı vermektedir. Elde edilen bulgulara göre grubun %89,5'i lisans, %47,6'sı yüksek lisans, %24,7'si doktora derecelerini Türkiye'de, %10,5'i lisans, %52,3'ü yüksek lisans ve %75,3'ü doktora derecelerini yurt dışında almıştır. Konuya öğretim dili açısından bakıldığında grubun %47,5'i lisans, %19,8'i yüksek lisans ve %19,7'si doktora programlarını Türkçe, %52,5'i lisans, %75,0'i yüksek lisans ve %75,3'ü doktora programlarını yabancı bir dille yürütmüşlerdir.

Bu bulgular göstermektedir ki, lisans düzeyinden doktora düzeyine doğru gidildikçe Türkiye'de derece alanların ve Türkçe ile öğretim görenlerin oranları büyük

oranda azalır iken, yurt dışında derece alanların ve yabancı dil ile öğretim görenlerin oranı ise büyük oranda artmaktadır. Bu durum, yüksek lisans ve doktora seviyesinde çok daha açık farklılık göstermektedir.

Bu karşılaştırmalar ve oranlar grubun, mensup olduğu çevrenin ve ailelerin emsallerine nazaran genel olarak daha yüksek sosyo-ekonomik düzeyde olduğu, nitelikli bir eğitim-öğretim çevresinden geldikleri, bilişsel düzeylerinin farklı ve yüksek olduğu, yüzde olarak önemli bir oranın öğrenimlerini, nispeten erken sayılabilecek bir dönemde yabancı bir kültür atmosferinde sürdürdüğü ve yetmiş bulduğu, kuvvetli bir sosyal mobilité eğilimine sahip oldukları ve bunun akademik çalışmalarını yurt dışında yapanlar arasında daha yüksek olduğu sonucunu göstermektedir.

Araştırmaya katılanların akademik çalışmaları ile ilgili olarak elde edilen bu bulguların araştırmanın hipotezlerini destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Bilinen yabancı dil ve alınan nitelikli eğitim, bireylerin gelecekteki eğitim ve çalışma hayatında mobilitelerini artırmakta ve beyin göçünün bu bireyler arasında gerçekleşmesi olasılığını yüksek kılmaktadır. Bu hipotez, araştırma bulguları ile desteklenmektedir. Nitekim, araştırma bulgularına göre araştırmaya katılanların önemli kısmının lisans derecesini yabancı dille eğitim veren üniversitelerden aldıkları, %97.0 İngilizce, %26.0'sının Almanca, % 22,0'sinin Fransızca, % 3,0'sının İspanyolca, % 3,0'ünün Rusça, % 2,5'nin Arapça, % 2,0'nin Japonca'yı iyi derecede bildiği, katılımcıların önemli kısmının birden fazla yabancı dil bildiği, katılımcıların %83.0'ünün (166 kişi) lisans ve özellikle yüksek lisans, doktora çalışmalarının tamamını veya bir bölümünü yurt dışında yürüttükleri ve katılımcıların %80.1'inin bildikleri yabancı dilin yurt dışındaki çalışmalarında yeterli olduğunu ve ayrıca bir dil eğitimi almadıklarını belirttikleri görülmektedir.

Akademik çalışmalarının bir kısmını veya tamamını yurt dışında yürüten katılımcıların bunun en önemli nedenlerini önem sırasına göre “yurt dışında yapılacak akademik çalışmanın sağlayacağı imkân ve prestij”, “bu eğitimle alanımda daha iyi seviyede çalışma imkânı”, “Türkiye'ye göre o ülkenin eğitim-öğretim kalitesinin yüksek olması” şeklinde sıraladıkları ve katılımcıların yine önemli kısmının yurt dışındaki eğitimlerini kendi çalışmaları ile ede ettikleri ve ailelerinden aldıkları mali destek ile sürdürdükleri görülmektedir. Nitekim, araştırmaya katılanlar içinde, akademik çalışmalarının tamamını veya bir kısmını yurt dışında yapan katılımcıların, yurt dışında başta öğrenim olmak üzere harcamalarını çeşitli kaynaklardan finanse ettikleri görülmektedir. Beklendiği gibi, katılımcıların %85,0'i akademik çalışmalarını yaptıkları

üniversitelerde asistan olarak, farklı bir kurumda herhangi bir işte, üniversitelerde yarım zamanlı, özel sektörde yarım zamanlı çalışarak, %80,1'i gibi büyük çoğunluğu yurt dışından olmak üzere bursla, %53,0'ü ise kendi birikimi ve ailelerinin desteği yollarıyla yurt dışı öğretim vb. masraflarını finanse ettiklerini belirtmişlerdir. Bunlar içinde MEB, YÖK, TÜBİTAK gibi kurumlardan burs alanların toplam oranı %30,7, tüm grup içinde öğrenimleri sırasında, tam veya yarım zamanlı istihdam imkânı bulup çalışanların ve böylece kendilerine mali destek sağlayanların oranı ise %89,2'dir.

Araştırmaya katılanların, yurt dışında akademik çalışmalarını yürütme nedenleri ve yurt dışındaki eğitimlerini nasıl finanse ettiklerine yönelik elde edilen bulgular araştırmanın, konuya ilişkin hipotezlerini desteklemektedir. Ayrıca, bu konuda elde edilen bulgular ve bunların oranları, konu ile ilgili olarak yapılan Kurtuluş ve Güngör araştırması bulguları ile çok büyük paralellik göstermektedir.

Yurt dışında çalışılan süreye ilişkin olarak, ele alınan grubun %44,5'nin 4-6 yıl, %25,0'nin 1-3 yıl, %15,0'nin 7-9 yıl, %5,0'nin 10-12 yıl ve %4,0'nün ise 16-18 yıl yurt dışında çalıştığını, diğer yılların değişik yüzdeler ile bunları takip ettiğini görmekteyiz. Yurt dışında ortalama çalışma süresi 6,38 yıldır. Katılımcıların %84,4 gibi büyük bir oranının 1-9 yıl arasında yurt dışında çalıştığını ve 9 yıldan 27 yıla doğru süre arttıkça çalışan oranının da çok büyük miktarda azaldığı dikkat çekmektedir. Bu durum katılımcıların çok azının emekli olduktan sonra Türkiye'ye geldiğini, yaşlarının genç olduğunu ve daha uzun yıllar çalışabileceklerini, üretebileceklerini, yararlı olabileceklerini göstermektedir.

Akademik çalışmalarının bir kısmını veya tamamını yurt dışında yapanlar ile akademik alanda ilk tam zamanlı işe başlanan zaman, ülke ve öğretim elemanı olarak tam zamanlı çalışılan ülkeler arasında anlamlı ve önemli bir ilişki görülmektedir.

Ankete katılanların lisans öğretimini 179 kişinin (%89,5) Türkiye'de, 21 kişinin (%10,0) yurt dışında yaptıkları görülmektedir. Lisans öğretimini Türkiye'de yapan 179 kişinin 116'sı Türkiye'de, 63'ü ise lisans derecesinden sonra yurt dışında ilk tam zamanlı işe başlar iken, lisans derecesini yurt dışında alan 21 kişiden 8 kişi Türkiye'ye dönerek, 13 kişi ise dönmeyip yurt dışında bir ülkede ilk tam zamanlı işe başlamıştır. Lisans derecesini yurt dışında alanların (21 kişi) yaklaşık üçte biri (8 kişi) geri dönmüş, üçte ikisi (13 kişi) ise dönmemiştir. Gerek lisans derecesini yurt dışında alıp dönmeyen (13 kişi), gerekse Türkiye'de alıp (179 kişi) yurt dışında ilk tam zamanlı işe başlayan (63 kişi) toplam 76 kişiden 47'sinin ABD çalışmaya başladığı görülmektedir.

Yüksek lisans derecesini Türkiye’de alan 89 kişiden 73’ü Türkiye’de, 16’sı yurt dışında ilk tam zamanlı işe başlar iken, yüksek lisans derecesini yurt dışında alan 98 kişiden 46’sı Türkiye’ye dönerek, 52’si ise dönmeyip yurt dışında bir ülkede ilk tam zamanlı işe başlamıştır. Yüksek lisans derecesini yurt dışında alanların (98 kişi) yaklaşık %50’si (46 kişi) dönmüş, 52 kişi ise dönmemiştir. Gerek yüksek lisans derecesini yurt dışında alıp dönmeyen (52 kişi), gerekse Türkiye’de alıp (89 kişi) yurt dışında ilk tam zamanlı işe başlayan (16 kişi) toplam 68 kişiden 42’si ABD çalışmaya başlamıştır.

Doktora derecesini Türkiye’de alan 49 kişiden 43’ü Türkiye’de, 6’sı yurt dışında ilk tam zamanlı işe başlar iken doktora derecesini yurt dışında alan 149 kişiden 80’i Türkiye’ye dönerek, 69’si ise dönmeyip yurt dışında bir ülkede ilk tam zamanlı işe başlamıştır. Doktora derecesini yurt dışında alanların (149 kişi) %53,6’sı (80 kişi) dönmüş, %46,4’ü (69 kişi) ise dönmemiştir. Gerek doktora derecesini yurt dışında alıp dönmeyen (69 kişi), gerekse Türkiye’de alıp (49 kişi) yurt dışında ilk tam zamanlı işe başlayan (6 kişi) toplam 75 kişiden 47’sinde doktora derecesinden sonra ABD’nde çalışmaya başladığı görülmektedir.

Bu durum araştırmaya katılanların hem öğretim kademelerine göre akademik derecelerini hangi ülkelerde aldıklarını ve hangi ülkede ilk tam zamanlı işlerine başladıklarını, hem akademik çalışmalarını yurt dışında yapanların derecelerini aldıktan sonra Türkiye’ye dönüp dönmemelerini veya bunların oranlarını göstermesi bakımından hem de ilk tam zamanlı çalışmaya başlanan ülkeler ve bu ülkelere göre dağılımlarını göstermesi bakımından son derece önemli ve anlamlı sonuçlar ifade etmekte ve bu bulgular araştırmanın konu ile ilgili hipotezlerini desteklemektedir.

Lisans, yüksek lisans ve doktora dereceleri alınan ülkeler ile akademik alanda yurt dışında tam zamanlı çalışılan ülkelerin ilişkisine ve öğretim elemanlarının dağılımlarına bakılacak olursa; lisans derecesini Türkiye’de alan 179 kişinin (% 89,5) 83’ü ABD’de, 17’si Fransa’da, 16’sı İngiltere’de, 14’ü Kanada’da ve daha az sayılar ile diğer ülkelerde, lisans derecesini ABD’de alan 6 kişinin (% 3,0) 5’i ABD ve 1’i Japonya’da, lisans derecesini İngiltere’de alan 5 kişinin (% 2,5) 2’si İngiltere, 1’i ABD, 1’i Kanada ve 1’i Hollanda’da akademik alanda tam zamanlı olarak çalışmıştır. Nispeten az diğer oran ve dağılımı gösteren ülkeler bunları takip etmektedir.

Yüksek lisans derecesini Türkiye’de alan 89 kişinin (% 47,6) 37’si ABD’de, 12’si İngiltere’de, 10’u Kanada’da, 6’sı Fransa ve 5’i Almanya’da ve daha az sayılar ile diğer ülkelerde, yüksek lisans derecesini ABD’de alan 66 kişinin (% 35,3) 43’ü ABD ve 5’i Kanada’da, yüksek lisans derecesini Fransa’da alan 10 kişinin (% 5,3) 8’i Fransa, 1’i

İngiltere, 1'i ise ABD'de akademik alanda tam zamanlı olarak çalışmıştır. Nispeten az diğer oran ve dağılımı gösteren ülkeler bunları takip etmektedir.

Doktora derecesini Türkiye'de alan 49 kişinin (% 24,7) 19'u ABD'de, 7'si Fransa'da, 5'i İngiltere'de, 3'ü Kanada'da, 3'ü Avustralya'da, 3'ü Belçika'da ve daha az sayılarda diğer ülkelerde, doktora derecesini ABD'de alan 92 kişinin (% 46,5) 64'ü ABD ve 7'si Kanada'da, doktora derecesini İngiltere'de alan 18 kişinin (% 9,1) 12'si İngiltere, 3'ü ABD, 1'i Almanya, 1'i İtalya, ve 1'i Hollanda'da, doktora derecesini Almanya'da alan 14 kişinin (% 7,1) 11'i Almanya, 1'i Fransa ve 1'i ABD'de akademik alanda tam zamanlı olarak çalışmıştır. Nispeten az diğer oran ve dağılımı gösteren ülkeler bunları takip etmektedir.

Ayrıca bu bulgular, lisans derecesi alınan ülkeler ve öğretim dili, yüksek lisans derecesi alınan ülkeler ve öğretim dili ve doktora derecesi alınan ülkeler ve öğretim dili ile de yüzde yüz örtüşmekte ve çok anlamlı bir ilişki göstermektedir. Yani akademik derece alınan ülkeler ile akademik alanda tam zamanlı çalışılan ülkeler çok küçük oranda farklılık göstermekle birlikte oran ve ülke hemen hemen aynıdır. Ayrıca öğretim dili ve bunların oranı ile akademik alanda görev yapılan ülkelerin dilleri ve görev yapanların oranları ile büyük oranda ilişkili olduğu yine araştırmaya katılanların akademik alanda ilk tam zamanlı işe başladıkları ülkeler ile yurt dışında öğretim elemanı olarak tam zamanlı çalıştıkları ülkeler ve yurt dışında en yüksek akademik/kariyer unvanı aldıkları ülkeler arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmekte ve bunlara ilişkin bulgular da hipotezleri desteklemektedir.

Yurt dışında akademik ve kariyer unvanlarına göre alınan ücretler ile Türkiye'de akademik ve kariyer unvanlarına göre alınan ücretler arasında ve çalışılan kurum türlerine göre yurt dışında ve Türkiye'de alınan ücretler arasında oldukça önemli ücret farklılıkları söz konusudur. Nitekim, incelenen grubun yurt dışında ve Türkiye'de çalıştıkları üniversite türüne göre aldıkları ücretler ve ortalama ücretlere bakıldığında önemli farklılıklar görülmektedir. Konu ile ilgili olarak elde edilen bulgulara göre yurt dışında özel üniversitede çalışan 49 kişinin aylık ortalama 4401,5714 YTL, 151 kişinin ise yurt dışında çalıştığı devlet üniversitesinde aylık ortalama 4145,8487 YTL ücret aldıkları, iki tür kurumda alınan ücretler ortalamasının 4169,7100 YTL, özel üniversitelerde alınan aylık ortalama ücret ile devlet üniversitelerinde alınan aylık ortalama ücret farkının ise 255,7227 YTL olduğu görülür iken, Türkiye'de halen çalışılan üniversite türlerine göre ortalama alınan ücretlere bakıldığında, vakıf üniversitelerinde çalışan 124 kişinin ortalama 3947,5806 YTL, devlet üniversitelerinde çalışan 76 kişinin ise ortalama 1828,9474 YTL

ücret aldıklarını, iki tür kurumda alınan ücretler ortalamasının ise 3142,5000 YTL olduğu, vakıf üniversitelerinde alınan aylık ortalama ücret ile devlet üniversitelerinde alınan aylık ortalama ücret farkının ise 2118,6332 YTL olduğu görülmektedir.

Yurt dışındaki özel üniversiteler ile devlet üniversitelerinde alınan ücret farkı (255,7227 YTL) ile Türkiye’deki vakıf üniversiteleri ile devlet üniversitelerinde alınan ücret farkı (2118,6332 YTL) ortalamaları arasındaki yaklaşık 1000 YTL fark ve yurt dışındaki özel üniversitelerde alınan ortalama ücret (4401,5714 YTL) ile Türkiye’de vakıf üniversitelerinde alınan ortalama ücret (3947,5806 YTL) farkı (453,9908 YTL), yurt dışındaki devlet üniversitelerde alınan ortalama ücret (4145,8487 YTL) ile Türkiye’de devlet üniversitelerinde alınan ortalama ücret (1828,9474 YTL) farkı (2316,9013 YTL) hem genel beyin göçü hem de bilim adamlarının göçünü, yurt dışından geri dönen Türk öğretim elemanlarının niçin vakıf üniversitelerinde tercihen çalıştıklarını, hatta teklif ile vakıf üniversitelere gelmelerini ve devlet ile vakıf üniversitelerinin nitelik ve personellerinin sahip oldukları imkânlar gibi konuları açıklamakta, aradaki farkları göstermekte ve bu bulgular hipotezleri desteklemektedir.

Yurt dışına çalışmak amaçlı gitme nedeni olarak “alanımda daha iyi iş tecrübesi ve ücret kazanmak” nedenini belirten 154 kişinin % 53,9’u bunu birinci neden olarak belirtmiş, “Türkiye’de Ar-Ge için kaynakların yetersizliği ve bunların alanlara yeterli dağıtılmaması”nı belirten 108 kişinin % 85,9’u bunu ilk üç sırada değişik oranlar ile belirtmiş ve “çok sayıda ve daha iyi istihdam alanları, çalışma imkânlarının bulunması”nı belirten 80 kişinin % 88,8’i bunu yine ilk üç sırada değişik oranlar ile belirtmiştir. Yurt dışına gitme nedenlerin birbirinden farklılık arz eden katılımcıların daha iyi gelir, iş tecrübesi, istihdam ve Ar-Ge gibi nedenlerde daha çok yığılma gösterdiği görülmektedir. Bulgular, yurt dışına gitme temel nedenlerinin daha çok ekonomik olduğunu sonucunu göstermekte ve hipotezini desteklemektedir.

Türkiye’ye geri dönme nedeni olarak “kazandığım bilgi, deneyim vb. birikimlerimi ülkeme taşımak ve yarar sağlamak” şeklinde belirten 133 kişinin % 97,0’si bunu değişik oranlar ile ilk üç sırada, “yurt ve aile özlemi” şeklinde belirten 130 kişinin % 93,0’ü değişik oranlar ile ilk üç sırada ve “yurt dışında gerekli iş tecrübesi, bilgi, beceri vb. yeterli derecede kazanmış olmam” şeklinde belirten 79 kişinin % 88,6’sı yine değişen oranlar ile ilk üç sırada belirtmişlerdir. Bu durum katılımcıların dönme nedenlerinin daha çok sosyal olduğunu düşündürmekte, göstermektedir.

Ele alınan grubun yurt dışına gitme kararlarında, gitmeyi düşündükleri ülkeye çeken ve Türkiye’den iten ekonomik ve mesleki, sosyal ve kültürel, politik, kişisel, ailevi

ve eğitim, bilim ve teknoloji ile ilgili faktörlerin farklı derecelerde etkili olduğu görülmektedir. Çok önemli, önemli ve biraz önemli şeklinde belirtilenleri önemli, önemli değil ve hiç önemli değil şeklinde belirtilenleri ise önemli olmayanlar şeklinde değerlendirip, alanlarda frekansların yığılma oranları yüksek olan ilk üç faktörün yüzde ortalamalarını alacak olursak, çekici faktörlerin, önem derecesine göre ekonomik ve mesleki faktörler (% 94,8), sosyal ve kültürel faktörler (% 92,6), politik faktörler (% 89,5), bilim ve teknoloji ile ilgili faktörler (% 87,3) ve kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktörler (% 53,8) şeklinde, önemli olmayan faktörlerin ise en önemli olmayanından başlayarak, kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktörler (% 72,5), ekonomik ve mesleki faktörler (% 45,0), politik faktörler (% 36,3), bilim ve teknoloji ile ilgili faktörler (% 21,5) ve sosyal ve kültürel faktörler (% 19,2) şeklinde sıralanır iken itici faktörlerin ise önem derecesine göre ekonomik ve mesleki faktörler (% 92,6), politik faktörler (% 89,8), bilim ve teknoloji ile ilgili faktörler (% 88,2), sosyal ve kültürel faktörler (% 87,5) ve kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktörler (% 44,0) şeklinde, önemli olmayan faktörlerin ise en önemli olmayanından başlayarak, ekonomik ve mesleki faktörler (% 68,2), kişisel, ailevi ve eğitim ile ilgili faktörler (% 56,0), politik faktörler (% 46,5), sosyal ve kültürel faktörler (% 35,2) ve bilim ve teknoloji ile ilgili faktörler (% 16,4) şeklinde sıralanmaktadır.

Katılımcıların yurt dışına gitme kararlarında ekonomik, mesleki, sosyal, siyasi, kişisel vb. faktörler çekici ve tersine itici rol oynayıp farklılık göstermekle birlikte önem sıralarının birbirine çok yakın olduğu, gelir düzeyinin de içinde yer aldığı ekonomik faktörlerin, göç kararlarında itici ve çekici olarak temel belirleyici olduğu ve bulguların ilgili hipotezi desteklediği görülmektedir.

Araştırmaya katılanların, yurt dışından ülkeye geri dönmelerinin temel nedenlerini önemine göre; kazandığım bilgi, deneyim vb. birikimlerimi ülkeme taşımak ve yarar sağlamak, yurt ve aile özlemi, yurt dışında gerekli iş tecrübesi, bilgi, beceri vb. yeterli derecede kazanmış olmam ve Türkiye'den daha iyi bir iş teklifi almam şeklinde sıraladıkları görülmektedir.

Ankete cevap verenlerin % 54,5'i yurt dışındaki iş ortamını, % 55,5'i yaşam standardını ve % 63,0'ü gelir düzeyini Türkiye'den daha iyi olarak değerlendirir iken katılımcıların ancak % 29,0'u sosyal ve kültürel ortam yönünden yurt dışını Türkiye'den daha iyi olarak değerlendirmiştir. Yine katılımcıların % 26,5'i iş ortamı, % 19,5'i sosyal ve kültürel ortam, % 27'si yaşam standardı ve % 24,5'i gelir düzeyi bakımından yurt dışını Türkiye'den iyi olarak değerlendirmiştir. Katılımcılar yurt dışını iş ortamı, yaşam standardı ve gelir düzeyi yönünden ortalama % 85,0 gibi büyük bir oranla Türkiye'den iyi ve daha

iyi olarak değerlendirir iken, % 31,5'i sosyal ve kültürel ortam bakımından yurt dışını Türkiye'den kötü ve daha kötü olarak değerlendirmiştir. Katılımcıların yurt dışını sosyal ve kültürel ortam dışında büyük yüzdeler ile Türkiye'den daha iyi değerlendirmeleri bunun, yurt dışına gitme, geri dönme nedenleri ile kendilerini yurt dışına çeken ve iten faktörler bakımından anlamlı ve ilişkili olduğu göstermekte, düşündürmektedir. Katılımcıların yurt dışını; iş ortamı, gelir düzeyi ve yaşam standardı bakımından Türkiye'den çok daha iyi bulmaları, değerlendirmelerine ilişkin bulgular ilgili hipotezi destekler iken, sosyal ve kültürel alanlarda yurt dışını kötü ve daha kötü şekilde değerlendirmelerine ilişkin bulgular ilgili hipotezleri desteklememektedir.

Katılımcıların % 69,0'u yurt dışından geri dönüş kararlarından memnun ve burada çalışıyor olmaktan dolayı mutlu olduklarını belirtir iken % 7'si dönme kararlarından ve burada çalışıyor olmaktan memnun değildir. Katılımcıların % 24 gibi önemli bir kısmı da bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

İncelenen grubun yurt dışına tekrar gitme ve orada çalışma konusundaki düşüncelerine bakıldığında katılımcıların, % 6,5'inin "kesinlikle düşünüyorum", % 19'nun "düşünüyorum" dediğini ancak katılımcıların % 14,5'nin "kesinlikle düşünmüyorum", % 41,5'nin " düşünmüyorum ve % 18,5'nin ise "kararsızım" şeklinde düşüncesini belirttikleri görülmüştür. Düşünen ve düşünmeyenler birlikte değerlendirildiğinde, katılımcıların % 25,5'nin gitmeyi düşündüğü, % 56'sının ise gitmeyi düşünmediği görülmektedir. Kararsız olduklarını belirten % 18,5 gibi önemli bir oranı, gitmeyi düşünenler içinde düşünüldüğünde katılımcıların % 44,0 gibi büyük bir kısmının gitmeyi düşündüğü görülebilir. Bu bulgular, Türkiye'ye geri dönme kararlarından dolayı memnun olan katılımcılar (% 69,0'u, 138 kişi) ile şu anda yurt dışına gitmeyi düşünmeyen katılımcılar (% 56,0, 112 kişi) arasında, geri dönüp çalışma kararından dolayı memnuniyetsizliğini, kararsızlığını belirten katılımcılar (% 31,0, 62 kişi) ile de şu anda yurt dışına gitmeyi düşünen ve kararsızlığını belirten katılımcılar (% 44,0,88 kişi) arasında anlamlı bir ilişki olduğunu düşündürmektedir. Bu durum, Türkiye'ye geri dönüp çalışma kararından dolayı kararsız, memnun, mutlu olmayan katılımcıların büyük oranda şu anda yurt dışına gitme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Beyin göçünde gelişmekte olan ülkelerin yüksek nitelikli insan gücünü çekmeye yönelik sunduğu cazip fırsatların varlığı, gelişmekte olan ülkeleri sürekli kaybeden durumuna getirmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, kıt kaynak ve imkânları ile insan kaynaklarını geliştirerek çağı yakalama yolunda çaba gösterir iken, gelişmiş ülkeler ise yaşanan nüfus yapısı içinde çeşitli alanlarda ihtiyaç duydukları emek açıklarını, beyin

göçünü aktif olarak destekleyerek, göçmen kabulünde vasıf bazlı hareket ederek ve geliştirip uyguladıkları bir dizi politikalar ile geliştirmekte olan ülkelerin yetişmiş işgücü havuzundan temin etmektedirler. Gelişmiş ülkelerin bu uygulama ve yaklaşımlarına karşın, büyük oranda beyin göçü veren ve gelişmesi için son derece önemli kaynaklarını kaybeden geliştirmekte olan ülkelerin ise beyin göçünü durdurmak ve geri kazanmak için tutarlı, etkili uygulamalara gidemedikleri, uzun sürede ve kısıtlı kaynaklarından ayırdıkları büyük giderler, yatırımlar karşılığında yetiştirdikleri sosyal sermayelerinin önemli ve etkili kısmını kaybettikleri ve küreselleşmenin, bu eğilime daha fazla imkân sağladığı ve artık günümüzde yüksek vasıflı eleman akımına dönüşmüş olan beyin göçüne, özellikle geliştirmekte olan ve beyin göçünü yüksek oranda veren ülkelerin direnmesini zorlaştırdığı görülmektedir. Çeşitli uygulama ve yollar ile geliştirmekte olan ülkelerin kaynaklarının ellerinden alınması ve bu yönlü çabalar, ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının gelecekte de artarak süreceğini göstermektedir.

Sonuç olarak beyin göçü, göçü alan, veren ülkeler üzerinde ve küresel alandaki etkileri ile artarak veya azalarak gelecekte de ülkelerin yaklaşım, politikaları, çekici-itici faktörleri doğrultusunda şekillenip, yön bularak sürecektir. Nitekim, öğrenci ve yüksek vasıflıların eğilimleri üzerinde geleceğe yönelik olarak yapılan araştırmalar, bunu ortaya koymaktadır. Kısaca, geliştirmekte olan ülkelerin, günümüz dünyasında ekonomik gelişmenin ön koşulu olan insan sermayesine, lokal veya uluslararası alanda maddi sermaye harcayarak elde etme çabalarının süreceği, bugün olduğu gibi gelecekte de gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan politikalar ve ülkeler arası eşitsiz şartların varlığı ile insan sermayesi kaynaklarını yitirme sürecinin devamının kaçınılmaz olacağı görülmektedir. Ayrıca, küreselleşmeye uyum sağlamaya çalışan ve bunu benimseyen ülkelerin yasaklayıcı önlemler ile beyin göçüne engel olması imkânsızdır. Günümüzde beyin göçünü durdurmak mümkün görülmemektedir. Ancak, beyin göçü veren geliştirmekte olan ülkeler, yüksek vasıflılarını ülke dışına çeken ve kendi ülkelerinden iten faktörleri çok iyi analiz edip, yetişmiş yüksek nitelikli insanlarını ülkede tutma veya geri dönmeye teşvik edecek olumlu koşulları oluşturarak, nitelikli ve tutarlı insan kaynağı planlaması yaparak, tutarlı istihdam ve ücret politikaları geliştirip uygulayarak göçü kademeli olarak azaltabileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Adams, Walter, Joel B. Dirlam: "An Agenda for Action", **The Brain Drain**, (Ed. Walter Adams), New York: The Macmillan Company, 1968.
- Adir, Y.: "Brain Drain: Psychological Characteristics of Israeli Graduates from American Universities Who Settle in the United States or Return to Israel", (Unpublished Ph. D. Thesis), California School of Professional Psychology, Fresno, 1993.
- Ahsan, R. M., A. S., Ahmad: "International Female Migration for Work from Bangladesh, 1985–1997", **Oriental Geographer**, Vol. 44, No. 1, 2000, s. 12-21.
- Akkayan, Taylan: **Göç ve Değişme**, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yayın No. 2573, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1979.
- Aktan, Coşkun Can: **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**, İzmir: Takav Matbaası, 1994.
- Aldoğan, Yazgüli: "Fransa'daki Türk İşçileri", **A.Ü. S.B.F. Dergisi**, C. XXXIII, No. 3–4, Eylül–Aralık 1978, s. 132-149.
- Anderson, D. A.: "Technology Transfer via Reverse Brain Drain: The Korean Case", (Unpublished Ph. D. Thesis), United States International University, San Diego, 1993.
- Aneesh, A.: "Rethinking Migration: High-Skilled Labour Flows from India to the US", Center for Comparative Immigration Studies, **Working Paper**, No. 18, University of California–San Diego, 2000, pp. 2–19.
- Ankara Ticaret Odası: **Türk Beyin Gurbetçileri Raporu**, Ankara: ATO Yayını, 2005.
- Asian Migration News: "Various Articles", (çevrimiçi), <http://www.scalabrini.org/lsmc/amnews/amnarch.htm>, 10.23.2004.
- Askari, Hossein G., John T. Cummings: "The Middle East and United States: A Problem of Brain Drain", **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 8, No. 1, January 1977, s. 67–85.
- Atabek, Erdal: "Amerika'da Türk Hekimleri", **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Şubat 1971, s. 2.
- Ateş, Toktamış: **Siyasal Tarih: Orta Çağdan 19. Yüzyılın Sonlarına Dek**, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayın No. 529, 1989.
- Atılgan, Doğan: "Beyin Göçü", **Türkiye Kütüphaneciler Derneği**, C. 35, S. 3, 1986, s. 17-33.
- Auriol, Laudeline, Jerry Sexton: "Human Resources in Science and Technology: Measurement Issues and International Mobility", **International Mobility of the Highly Skilled**, OECD Proceedings 2002, Paris, s. 1–15.
- Avveduto, S.: **International Mobility of Ph.Ds**, (Italian National Research Council, Institute for Studies on Scientific Research and Documentation, (Unpublished Paper Prepared for the OECD Focus Group on Mobility of Human Resources), 2000.

- Ayas, Nevzat: **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi: Kuruluşlar ve Tarihçeler**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1948.
- Aykaç, Mustafa: “Globalleşen Dünyada İşgücü Piyasaları”, **Çerçeve Dergisi**, Mayıs–Temmuz 1995, S. 14, s. 21-33.
- Ayubi, Nazih: “The Egyptian Brain Drain: A Multidimensional Problem”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 15, Issue: 4, Nov. 1983, s. 431–450.
- Barışık, Salih, Hakan Çetintaş: “Küreselleşme ve Beyin Göçü”, **Kocaeli Üniv. İİBF II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, (17–18 Mayıs 2003, Derbent–İzmit), İstanbul: Beta Yayınevi, 2004, s. 699-731.
- Başel, Halis: “Sosyal Politika Açısından İç Göçler: Sivas’tan İstanbul’a Göç Örneği, (Yayınlanmamış Dotor Tezi), İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Bennell P., T. Pearce: “The Internationalisation of Higher Education: Exporting Education to Developing and Trasional Economics”, **Institute of Development Studies**, Working Paper, Brighton, 1998, s. 30-52.
- Berber, Şakir: “Beşeri Sermaye Kaybı Olarak Beyin Göçü ve Türkiye”, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Berry, R., R. Soligo: “Some Welfare Aspects of International Migration”, **Journal of Political Economy**, Vol. 77, 1971, s. 13-34.
- Bhagwati, Jagdish: “The Brain Drain and Taxation: Theory and Empirical Analysis”, Amsterdam: North–Holland Pup. Co., 1978, s. 35-54.
- Bhagwati, Jagdish: “The Brain Drain”, **International Social Sciences Journal**, Vol. 28, No. 4, 1976, s. 13–35.
- Binod, Khadria: “Brain Drain: Advantage Indian?”, **The Observer of Business and Politics**, New De lhi, 1999, s. 1-17.
- Binod, Khadria: “Of Dreams, Drain and Dams–Metaphor in the Indian Emigration of Talent”, **India International Centre Quarterly**, Vol. 26, No. 3, 1999, s. 62-93.
- Binod, Khadria: “The Migration of Knowledge Workers: Second–Generation Effects of India’s Brain Drain”, **India International Centre Quarterly**, Vol. 26, No. 3, s. 67-89.
- Birks, J. S., C. A. Sinclair: “Egypt: A Frustrated Labor Exporter?”, **Middle East Journal**, Vol. 33, No. 3, Summer 1979, s. 280–293.
- Bolotin, I., S. Popov: “Will the Potential of Russia’s Science Be Preserved?”, **Social and Politics Journal**, Vol. 11–12, 1993, s. 2-19.
- Boodhoo, M. J., A. Baksh: **The Impact of Brain Drain on Development: A case Study of Guyana**, Kuala Lumpur: Percetakan Intisari, 1981.
- Borjas, G. J.: “Issues in the Economics of Immigration”, **National Bureau of Economic Research Conference Report**, Chicago, 2000, s. 17-34.

- Cadwallader, Martin: **Migration and Residential Mobility: Macro and Micro Approaches**, London: The University of Wisconsin Press, 1992.
- Canada Department of Manpower and Immigration: "Immigration Statistics", **Various Issues**, 1978.
- Carrington, William J., Detragiache Enrica: "How Extensive is the Brain Drain", **Finance and Development**, Vol. 36, No. 2, IMF Publ., 1999, s. 111-148.
- Chang, Shirley L.: "Causes of Brain Drain and Solutions: The Taiwan Experience", **Studies in Comparative International Development**, Vol. 27, No. 1, Spring 1992, s. 23-46.
- Chorafas, D. N.: **The Knowledge Revolution: An Analysis of the International Brain Market and The Challenge to Europe**, London: George Allen and Unwin Ltd., 1968.
- Comay, Yochanan: "The Benefits and Costs of Study Abroad and Migration", **The Canadian Journal of Economics**, Vol. 3, Issue: 2, May 1970, s. 278-311.
- Connell, R. W., Wood Julian: "The Global Connections of Intellectual Workers", **International Sociology**, CA and New Delhi, March 2005, vol. 20 (1): 5-26.
- Connell, R. W., Wood Julian: "Globalization and Scientific Labour: Patterns in a Life-History Study of Intellectual Workers in the Periphery", **Journal of Sociology**, 2002 The Australian Sociological Association, Volume. 38 (2): 167-190.
- Conversion Rates Europa: (Çevrimiçi): http://www.europa.eu.int/comm/economy_finance/euro/our_currency_en.htm, 17.6.2005.
- Coppel, J., J. Dumont, I. Visco: "Trends in Immigration and Economic Consequences", **OECD Economics Department Working Papers**, No. 284, 2001, s. 277-232.
- Çubuk, Ali: **Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik**, Ankara: G.Ü. İİBF Yayın No: 18, 1983.
- Das, M. S.: **Brain Drain Controversy and International Students**, Lucknow: Lucknow Publishing House, 1972.
- Dedijer, Stevan: "Migration of Scientists: A World-Wide Phenomenon and Problem", **Nature**, Vol. 201, Issue: 4923, March 7, 1964, s. 964-967.
- Dedijer, Stevan: "Why Did Daedalus Leave?", **Science**, June 30, 1961, Vol. 133, Issue: 3470, s. 2025-2058.
- Devlet Planlama Teşkilatı: **Kalkınma Planı: Üçüncü Beş Yıl**, Ankara: DPT Yay., 1967.
- Devoretz, Don, Dennis Maki: "The Immigration of Third World Professionals to Canada: 1968-1973", **World Development**, Vol. 11, No. 1, 1983, s. 50-63.

- Dirican, Rahmi: “Türk Hekimlerinin Düşünüş ve Davranışları ve Toplum Sağlığına Etkileri”, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi, Erzurum, 1967.
- Dublin, T. D.: “The Migration of Physicians to the United States”, **New England Journal of Medicine**, Vol. 286, 1972, s. 870–877.
- Dustmann, C.: “Speaking Fluency, Writing Fluency and Earnings of Migrants”, **Journal of Population Economics**, Vol. 7, No. 2, 1994.
- Ekin, Nusret: “Gençlerin İşsizlik Sorunu”, **Cavit Orhan Tütengil’e Armağan, Sosyoloji Konferansları**, 18. Kitap, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını No. 469, 1980.
- Ekin, Nusret: **Küresel Bilgi Çağında Eğitim–Verimlilik–İstihdam**, İstanbul: İTO Yayınları, 1997.
- Ekin, Nusret: **Küreselleşme ve Gümrük Birliği (Rekabet Gücüne Sosyal Boyutlu Bir Yaklaşım)**, İstanbul: İTO Yayınları, 1996.
- Erkal, Mustafa, Burhan Baloğlu, Filiz Baloğlu: “Göç Maddesi”, **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul: Der Yayınları, 1997.
- Erkal, Mustafa: “Beyin Göçü”, **Cavit Orhan Tütengil’e Armağan: Sosyoloji Konferansları**, 18. Kitap, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını No: 469, 1980, s. 70–95.
- Erkal, Mustafa: **İktisadî Kalkınmanın Kültür Temelleri**, 3. bs, İstanbul: Kuşak Ofset, 1992.
- Erkal, Mustafa: **Sosyoloji**, Genişletilmiş 8. bs., İstanbul: Der Yayınları, 1997.
- Ersel, Birsen: “Bilgi Çağında Çalışma İlişkileri ve Beyin Göçü”, **II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniv. İİBF, İstanbul: Beta Yayınevi, 2003, s. 711–717.
- Espenshade, J. T., G. Rodriguez: “Completing the Ph. D.: Comparative Performance of US and Foreign Students”, **Social Science Quarterly**, Vol. 78, No. 2, 1997, pp. 593–605.
- Espenshade, T. J., G. Rodriguez: “Completing the Ph. D.: Comparative Performances of US and Foreign Students”, **Social Science Quarterly**, Vol. 78, s. 586–615.
- Ferguson, Donald C., Rahmi Dirican: “The Turkish Medical Graduate in America: 1965 – A Survey of Selected Characteristics”, **The Turkish Journal of Pediatrics**, July 1968, Vol. 8, No. 3, s. 176–190.
- Fichter, Joseph: **Sosyoloji Nedir?**, Çev. Nilgün Çelebi, 2. bs., Ankara: Atilla Kitabevi, 1994.
- Findlay, A. L. Garrick: “Skilled Scots”, **Applied Population Research Unit Discussion Papers**, University of Glasgow, No. 89, 1989, s. 26–43.
- Finn, M. G.: “Stay Rates of Foreign Doctorate Recipients from US Universities”, **Oak Ridge Institute for Science and Education**, 1997, s. 99–121.

- Fomin, E., I. Oswald, V. Voronkova: **Armanent Migration and Brain Drain: The Military Industrial Complex and Scientific Institutions in Russia**, Berlin: Berghof Foundation for Conflict Research, 1993.
- Frey, William H.: “Immigration and Internal Migration ‘Flight’ from US Metropolitan Areas: Toward a New Demographic Balkanisation”, **Urban Studies**, Vol. 32, No. 4–5, May 1995, s. 703-740.
- Freyer, Hans: **İndüstri Çağı**, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, 1954.
- Gençler, Ayhan: “Beyin Göçü ile Sömürgecilğe Devam”, **Çerçeve Dergisi (Haziran 2004)**, Yıl: 12, S:32, s.31-38.
- Gençler, Ayhan, Aytül Çolak: “Türkiye’den Yurt Dışına Beyin Göçü: Ekonomik ve Sosyal Etkileri”, **I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, 10–11 Mayıs 2002, Hereke–Kocaeli, Bildiriler Kitabı, s. 607–620.
- Gezgin, M. Fikret: **İşgücü Göçü ve Avusturya’daki Türk İşçileri**, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını No: 546, 1994.
- Ghosh B. N., R. Ghosh: **Economics of Brain Migration**, New Delhi: Deep and Deep Publications, 1982.
- Glaser, William A.: **The Brain Drain: Emigratin and Return**, New York: A UNITAR Study Published by Pergamon Press, 1978.
- Green Card: “Dv Lottery Statistics”, (Çevrimiçi), <http://www.greencard4you.us/dv.html>, 21.07.2005.
- Grubel, Herbert G., A. D. Scott: “The Immigration of Scientists and Engineers to the United States, 1949–61”, **The Journal of Political Economy**, Vol. 74, Issue: 1966, s. 355-383.
- Grubel, Herbert G.: “The Reduction of the Brain Drain: Problems and Policies”, **Minerva**, Summer 1968, Vol. 4, No. 4, s. 541–558.
- Grubel, Herbert G.: **Internationalist and Nationalist Point of View**, (ed. Friborg), The Committee on Research Economics Report, Stockholm, 1973.
- Grubell, Herbert G. Anthony D. Scott: **The Brain Drain (Determinants, Measurement and Welfare Effects)**, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, Ontario, Canada, 1977.
- Grubell, Herbert G., Anthony D. Scott: “The International Flow of Human Capital”, **American Economic Review**, Vol. 56, No. 2, May 1966, s. 256–282.
- Guellec, Dominique, Mario Cervantes: “International Mobility of Highly Skilled Workers: From Statistical Analysis to Policy Formulation”, **International Mobility of the Highly Skilled**, Paris: OECD Proceedings, 2002, s. 66-89.
- Gülmez, Mesut: “Beyin İhracına Dönüşen Beyin Göçü”, **Amme İdaresi Dergisi** Mart 1974, C. 7, S. 1, s. 55-78.
- Güngör, Nil Demet: “Brain Drain From Turkey: An Empirical Investigation of the Determinants of Skilled Migration and Student Non–Return”, (Unpublished Ph. D. Thesis), Department of Economics, Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara, 2003.

- Gürğün, Musa: **Üstün Beyin Gücü Eğitimi ve Fen Lisesi Tecrübesinin Sosyo-Ekonomik Bakımdan Değerlendirilmesi**, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No. 1708, Mart 1980.
- Gürkaynak, Hikmet: “Beyin Göçü ve Sömürgecilik”, **Yeni Gazete**, 18 Ekim 1970.
- Güven, Sami: **Dış Göç ve İşçi Yatırım Ortaklıkları**, Ankara: TODAİE Yayını No: 168, 1977.
- Güven, Sami: **Uluslar arası İşçi Göçünün Sosyal Politika Sorunları**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını, 1996.
- Ha-Joong: “Who Stays? Who Returns? The Choices of Korean Scientists and Engineers”, (Unpublished Ph.D. Dissertation), Cambridge, MA: The Kennedy School of Government, Harvard University, 1991.
- Hawthorne, L.: “Female Mobile and Skilled: the Migration Process and Professional Integration of ESB and NESB Nurses in Australia, 1986–1996”, **Fourth Annual International Metropolis Conference**, Washington DC, 1999, s. 1-13.
- Hooper, J.: “Germany to Offer Permanent Future to Skilled Migrants”, **The Guardian**, 5 July 2001.
- IMD: **The World Competitiveness Yearbook**, Lausanne: Institute of Management Development, 2000.
- Institute of International Education: (Çevrimiçi): www.opendoorsweb.org, 12.4.2005.
- Institute of International Education: **Open Doors: Report on International Educational Exchange 2003**, New York, 2004.
- International Committee for European Migration: “The Role of International Migration in the Development of Modern Society”, **Migration, (July–December 1962)**, Vol. 2, No. 3–4, s. 73–84.
- Iredale, Robin R.: “The Need to Import Skilled Personnel”, **International Migration, (Special Issue: Migration and Development)**, Vol. 37, 2000, s. 77–95.
- Iredale, Robyn: “The Migration of Professionals: Theories and Typologies”, **International Migration**, Vol. 39, No. 5, 2001, s. 3–27.
- Işık, Alpaslan: “Milletlerarası İşgücü Hareketleri”, **A.Ü. S.B.F. Dergisi**, C. XVIII, No. 1, Mart 1963, s. 65-86.
- İçduygu, Ahmet, İbrahim Sirkeci: “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, (Ed. Oya Baydar), İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, 1998, s. 242-274.
- İstatistik Umum Müdürlüğü: **Maarif İstatistikleri 1923–1932**, Ankara, 1933.
- Johnson, Harry G.: “An Internationalist Model” (ed. by., Walter Adams), **The Brain Drain**, New York: The Macmillan Company, 1968.

- Johnson, Harry G.: “The Economics of the Brain Drain: The Canadian Case”, **Minerva**, Vol. 3, Issue: 3, Spring 1965, s. 284-313.
- Jones, F. L., Hideo Kojima, Gary Marks: “Comparative Social Fluidity: Trends Over Time in Father-to-Son Mobility in Japan and Australia, 1965–1985”, **Social Forces**, Vol. 72, No. 3, March 1994, pp. 771-792.
- Kabra, Kamal Nayan: **Political Economy of Brain Drain (Reverse Transfer of Technology)**, New Delhi: Arnold–Heinemann Publication, 1976.
- Kao, Charles: **Brain Drain: A Case Study of China**, Taipei: Mei Ya Publications, 1971.
- Karakütük, Kasım: **Öğretim Üyesi ve Bilim İnsanı Yetiştirme**, 2. bs, Ankara: Anı Yayıncılık, 2002.
- Keleş, Ruşen: “Dış Göç Maddesi”, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, 2. bs., Ankara: İmge Yayınları, 1998.
- Keleş, Ruşen: “Göç Maddesi”, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, 2. bs., Ankara: İmge Yayınları, 1998.
- Khoshkish, A.: “Intellectual Migration: A Sociological Approach to Brain Drain”, **Journal of World History**, Neuchatel, 1966, 1, s. 178–197.
- Kidd, Charles V.: “Correspondence: The Economics of the Brain Drain”, **Minerva**, Vol. 4, Issue: 1, Autumn 1965, s. 1-43.
- Kidd, Charles V.: “The Growth of Science and the Distribution of Scientists Among Nations”, **Impact of Science on Society**, 1964, Vol. 4, No. 1, s. 5–18.
- Korkmaz, Esfender: “Yüksek Öğretimde Etkinlik”, (Doktora Tezi), İstanbul Üniv.Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1974.
- Köksal, Aydın: **Yabancı Dille Öğretim**, 2. bs, Ankara: Öğretmen Dünyası Özen Matbaası, 2002.
- Köksoy, Mümin: **Yükseköğretimde Kalite ve Türk Yükseköğretimi İçin Öneriler**, 2. Bsk., İstanbul: Kültür Üniv. Yayınları No. 2, 1998.
- König, Rene: **Günümüz Sosyolojisi**, Çev. Battal İnandı, İzmir: Akademi Kitabevi, 1994.
- Kösemen, Cevdet: “Yurt Dışına Teknik Eleman Göçü”, **Türkiye Mühendislik Haberleri**, S. 17, Mart–Nisan 1971, s. 192-194.
- Krasinets, E. S.: **International Migration of the Population in Russia Under Conditions of the Transition to the Market**, Moscow: Nauka, 1997.
- Kristensen, T.: **The Brain Drain and Development Planning**, New–York: UNESCO Lecture Discussions Series, No. 29, 1994.
- Kuşçu, Zeki: Yurt Dışına Beyin Göçü, Ankara:DPT Dökümantasyon Şubesi, T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, Sosyal Planlama Dairesi Şubesi, 1979.
- Kurtulmuş, Numan: “Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Stratejik İnsan Sermayesi Kaybı: Beyin Göçü”,**Sosyal Siyaset Konferansları**,37.Kitap,1992, s.201-222.
- Kurtulmuş, Numan: **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.

- Kurtuluş, Berrak “Beyin Göçü: Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekte”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 46, S. 38, 1996, s. 156-179.
- Kurtuluş, Berrak: “Orta Doğu Ülkelerine Türk İşgücü Akımı”, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988.
- Kurtuluş, Berrak: **Amerika Birleşik Devletleri’ne Türk Beyin Göçü**, 1. bs., İstanbul: Alfa Yayınevi, 1999.
- Kwok, Viem, Hayne Leland: “An Economic Model of the Brain Drain”, **The American Economic Review**, Vol. 72, Issue: 1, 1982, s. 91–100.
- Landry, D. J.: **The Effects of Migration on the Educational Composition of Wisconsin’s Population**, Madison: University of Wisconsin, 1987.
- Lange, Thomas, Geoff Pugh: “Wage Policy and Transition in Eastern Germany”, **International Journal of Manpower**, Vol. 19, No. 1/2, 1998, s. 98-134.
- Larsen, K., J. Martin, R. Morris: “Trade in Education Services: Trends and Issues”, **The World Economy**, Vol. 25, No. 6, 2002, s. 91-102.
- Lewis, Bernard: **Tarihte Araplar**, (Çev. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1979.
- Lowell, B. Lindsay, Allan M. Findlay: **Migration of Highly Skilled Persons from Developing Countries: Impact and Policy Responses (Synthesis Report)**, Geneva: ILO Department for International Development, October 2001.
- Lundberg, George A. Clarence C. Schrag, Otto N. Larsen: **Sosyoloji**, (Çev. Özer Ozankaya, Ülker Gürkan), C. II, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını No: 20, 1970.
- MacEinri, P.: “Immigration into Ireland: Trends, Policy Responses, Outlook”, (**Draft Paper**), **Irish Centre for Migration Studies**, National University of Ireland, 2001, s. 65-97.
- Mahanti, Subodh. Krishna, V.V. Haribabu, E. Jairath, Vinod K. Basu, Aparna: **Scientific Communities and Brain Drain A Sociological Study**, New Delhi: Gyan Publishing House, 1995.
- Mahroum, Sami: “Europe and the Immigration of Highly Skilled Labour”, **International Migration**, Vol. 39 (5) 2001, s. 3-39.
- Mahroum, Sami: “Highly-Skilled Globetrotters”, **Mobilising Human Resources for Innovation**, Proceeding of the OECD Workshop on Science and Technology Labour Markets, Paris: OECD Publications, 1999, s. 205-223.
- Mahroum, Sami: **Highly-Skilled Globetrotters: Mapping the International Migration of Human Capital**, London: R&D Management, 2000.
- Martin, Philip: “Policies for Admitting Highly Skilled Workers into the United States”, **International Mobility of the Highly Skilled**, OECD Proceedings 2002, Paris, s. 156–182.

- Martinelli, Daniel: “A Brain Drain Among Young Ph. Ds: Mirage or Reality?”, **International Mobility of the Highly Skilled**, Paris: OECD Proceedings, 2002, s. 112-131.
- Martinelli, Daniel: “Labour Market Performance of French Ph. D.s in Mobilising Human Resources for Innovation”, **Proceeding of the OECD Workshop on Science and Technology Labour Markets**, OECD, Paris, 1999, s. 106-131.
- McBurnie, G., C. Ziguras: “The Regulation of Transnational Higher Education in Southeast Asia: Case Studies of Hong Kong, Malaysia and Australia”, **Higher Education**, Vol. 42, 2001, s. 85–105.
- McKendry, J. R. Robert, A. Wells George, Dale Paula vd.: “Factors Influencing the Emigration of Physicians from Canada to the United States”, **Canadian Medical Association Journal**, Vol. 4, No. 2, 1996, s. 67-93.
- Meyer, Jean Baptiste, D. Kaplan, J. Charum: “Scientific Nomadism and the New Geopolitics of Knowledge”, **International Social Sciences Journal**, 2001, s. 138-166.
- Meyer, Jean Baptiste, Mery Brown: “Migration of Skilled and Highly Skilled Workers South Africa: A Case Study”, **International Mobility of the Highly Skilled**, OECD Proceedings 2002, Paris, s. 201-219.
- Meyer, Jean Baptiste, Mery Brown: “Scientific Diasporas: A New Approach to the Brain Drain”, **Paper Prepared for the UNESCO–ICSU World Conference on Science**, Budapest, June 1999, s. 1-35.
- Miller, Edward Alan, Miriam Laugesen, Shouu–Yih Daniel Lee, Stephen S. Mick: “Emigration of New Zealand and Australian Physicians to the United States and the International Flow of Chmedical Personnel”, **Elsevier Science Health Policy**, Vol. 43, 1998, s. 264–267.
- Millington, Jim: “Migration, Wages, Unemployment and the Housing Market: A Literature Review”, **International Journal of Manpower**, v.15, n.9/10, 1994, ss.89-133.
- Milli Eğitim Bakanlığı: **Milli Eğitim İstatistikleri**, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi, 2005.
- Mimarlar Odası: **Türkiye’de Kentleşme**, Ankara: Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, 1971.
- Mittelman, James H.: “Küreselleşme Sorunu: Kıyılarda Yaşamak” (Çev.: Yavuz Acar), **İlim ve Sanat Dergisi**, S. 39, s. 25-37.
- Moradmand, M.: A Study of Potential Brain Drain and Social Adjustment Among Iranian Students in The State of Missouri, (Unpublished Ph. D. Thesis), Missouri University, 1982.
- Mullan, F., R. M. Politzer, C. H. Davis: “Medical Migration and the Physician Workforce: International Medical Graduates and American Medicine”, **Journal of the American Medical Association**, 1995, s. 2-23.

- National Science Foundation: **Scientists, Engineer and Physicians from Abroad: Fiscal Years 1966 and 1967**, Washington DC, The Foundation, 1969.
- National Science Foundation: “International Mobility of Scientists and Engineers to the United States: Brain Drain or Brain Circulation?”, **Issue Brief**, 1998, No. 98–316, s. 98-126.
- Noe, A. Raymond: **İnsan Kaynaklarının Eğitim ve Gelişimi**, Çev: Canan Çetin, 1. Bsk., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.,1999.
- OECD: “Education Database Annex 3”, (Çevirimiçi), http://www.oecd.org/document/34/0,2340,en_2649_34515_14152482_1_1_1_1,00.html, 17.9.2005.
- OECD: “International Movement of Scientific and Technical Personnel”, **Reviews of National Science Policy**, Paris: OECD Publications, 1968.
- OECD: “The Growth of Cross–Border Education”, **Education Policy Analysis**, Paris: OECD.
- OECD: **Economic Outlook 2002**, Vol. 2, Paris, 2002.
- OECD: **Education and the Economy in a Changing Society**, Paris: OECD Publications Service, 1989.
- OECD: **Education at a Glance**, Paris: OECD Publications Service, 2002.
- OECD: **Education at a Glance**, Paris: OECD Publications Service, 2003.
- OECD: **Education Policy Analysis**, Paris: OECD Publications Service, 2002.
- OECD: **Education Policy Analysis**, Paris: OECD Publications Service, 2003.
- OECD: **From Initial Education to Working Life**, Paris: OECD Publications, 2000.
- OECD: **International Mobility of the Highly Skilled**, Paris, 2001.
- OECD: **OECD in Figures: Statistics on the Member Countries**, Observer 2002, Paris, 2002.
- OECD: **Reviews of National Science Policy: United States**, Paris:OECD, 1968.
- OECD: **Trends in International Migration**, Continuous Reporting System on Migration Annual Report 1996, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 1997.
- OECD: **Trends in International Migration: SOPAMI Annual Report**, 2001, Paris: OECD Publications.
- Oğuzkan, Turhan: “A Global Perspective of the Brain Drain from Developing Countries”, **Boğaziçi University Journal (Nisan 1986)** , Vol. XI, 1984–1985, s. 13–35.
- Oğuzkan, Turhan: **Yurt Dışında Çalışan Doktoralı Türkler: Türkiye’den Başka Ülkelere Yüksek Seviyede Eleman Göçü Üzerinde Bir Araştırma**, Ankara: ODTÜ, Fen ve Edebiyat Fakültesi Yayın No. 23, Başnur Matbaası, 1971.

- Oteiza, Enrique: “Emigracion de Profesionales Tecnicos Obreros Calificados Argentinos a los Estados Unidos”, **Desarrollo Economico**, Vol. 10, January–March 1971.
- Oteiza, Enrique: **A Differential Push–Pull Approach**, (ed. by., Walter Adams), New York: The Macmillan Company, 1968.
- Özdemir, Süleyman: **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2004.
- Pant, K. C.: “Brain Drain National Development”, **Lancer International**, (Ed. Chopra), New Delhi, 1985.
- Phillips, M., C. Stahl: “International Trade in Higher Education Services in the Asia Pacific Region: Trends and Issues”, **CAPSRANS Working Paper**, 2000, s. 78–96.
- Portes, Alejandro: “Determinants of the Brain Drain”, **International Migration Review**, Vol. 10, Issue: 4, Winter 1976, s. 489–508.
- Rao, G. Lakshmana: **Brain Drain and Foreign Students: A Study of the Attitudes and Intentions of Foreign Students in Australia, the USA, Canada and France**, New York: St. Martin’s Press, 1979.
- Resmi Gazete:** “1416 Sayılı Kanun ve Buna Bağlı Yönetmelik Uyarınca Yurt Dışında Lisans ve Lisans Üstü Öğrenim Yapan Öğrencilere Yapılacak Ödemelere İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ”, S: 25490, 12 Haziran 2004, Ankara: Başbakanlık.
- Reubens, E. P.: “Professional Immigration into Developed Countries from Less Developed Countries”, (ed. J. No. Bhagwati), **the Brain Drain in Taxation**, Amsterdam, 1976, s. 1-31.
- Richter, Stephan–Gotz: “The Immigration Safety Valve: Keeping a Lid on Inflation”, **Foreign Affairs**, Vol. 79, Issue: 2, March–April 2000, s. 1-33.
- Rosovsky, Henry: **Üniversite: Bir Dekan Anlatıyor**, (Çev: Süreyya Ersoy), 9. bs., İstanbul: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 1996.
- Ruth, Heather L.: “Taiwan in the Committee on the International Migration of Talent”, **The International Migration of High Level Manpower: Its Impact on the Development Process**, New York: Praeger Publishers, 1970, s. 99-114.
- Salt, J.: “International Movements of the Highly Skilled Directorate for Education, Employment, Labour and Social Affairs”, **International Unit Occasional Papers**, No:3, OECD/GD (97)169, Paris:1997, s.20
- Schultz, Theodore W.: **The Economic Value of Education**, New York: Columbia University Press, 1963.
- Senate, French: “Rapport du Senat sur la loi de Finances 1999”, (Çevrimiçi): <http://www.senat.r>, 21.05.2002.

- Sexton, Jerry: “The Feasibility of Providing Statistical Information on the International Mobility of the Highly Skilled for OECD European Countries”, **OECD Directorate for Education, Employment, Labour and Social Affairs**, OECD Proceedings 2000, Paris, s. 30–47.
- Shearer, John C.: “In Defence of Traditional Views of the Brain Drain Problem”, **International Educational and Cultural Exchange**, Fall 1966, 17–25, s. 12-43.
- Shikshanic: “Study of Concepts and Causes of Brain Drain–Aun Report”, **Inter-Disciplinary Studies**, 156. Seminars, (Çevrimiçi), <http://shilshanic.nic.in/cd50years/z/8T/H3TH30101.htm>, 3.9.2004.
- Sinanoğlu, Oktay: **Bir New–York Rüyası: “Bye–Bye” Türkçe**, 11. bs, İstanbul: Otopsi Yayınevi, 2002.
- Sinanoğlu, Oktay: **Hedef Türkiye**, 12. bs, İstanbul: Otopsi Yayınevi, 2002.
- Smith, Donald F., J. Paytas, R. Gradeck, S. Weir, J. Krowinski, Shannon McKay: “Plugging the Brain Drain: A Review of Studies and Issues for Attracting and Retaining Talent”, **Center for Economic Development**, 2 November 2001, s. 6-18.
- Socrates ve Erasmus: (Çevrimiçi), http://europa.eu.int/comm/education/index_en.html, 26.11.2005.
- Stahl, C. W.: **Explaining International Migration**, Canberra: Australian Government Publishing Service, 1993.
- Stalker, Peter: **Workers Without Frontiers: The Impact of Globalization on International Migration**, London: Lynne Rienner Publishers Inc., 2000.
- Stark, Oded, Christian Helmenstein, Alexia Prskawetz: “Human Capital Depletion, Human Capital Formation and Migration: a Blessing or a Curse”, **Elsevier Science**, Vol. 60, 1998, s. 345-374.
- Stephan, P. E., S. G. Levin: “Exceptional Contributions to US Science by the Foreign–Born and Foreign–Educated”, **Science**, No. 5431, s. 273-296.
- Şahinöz, Ahmet: “Beyin Göçü ve Teknoloji Sorunu”, **Amme İdaresi Dergisi (Aralık 1982)**, C. 15, S. 4, s. 39-55.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: **1967 Yılı Programı**, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1966.
- T.C. Yüksek Öğretim Kurulu: **2003–2004 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri**, Ankara: ÖSYM Yayınları, Yayın No: 2004–5.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990–1994)**, Ankara: DPT Yayınları, 1989.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985–1989)**, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1978.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983)**, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1978.

- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: **Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl (1963–1967)**, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1963.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: **Kalkınma Planı, İkinci Beş Yıl (1968–1972)**, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1967.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: **Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl (1973–1977)**.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005)**, Ankara: DPT Yayınları, 2000.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996–2000)**, Ankara: DPT Yayınları, 1996.
- T.C. Merkez Bankası: (Çevrimiçi): <http://www.tcmb.gov.tr/kurlar/today.html>, 23.6.2005.
- Talas, Cahit: **Sosyal Ekonomi**, 6. bs., Ankara: Savaş Yayınları, 1983.
- Tansel, Aysıt, Nil Demet Güngör: “Brain Drain from Turkey: Survey Evidence of Student Non–Return”, **Career Development International**, Special Issue on Career Development in the Middle East, Vol. 8, No. 2, 2003, s. 52-69.
- Tansel, Aysıt, Nil Demet Güngör: “Türk Öğrenci Beyin Göçü: Bir Ön Değerlendirme”, **I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, 10–11 Mayıs 2002, Hereke–Kocaeli, Bildiriler Kitabı, s. 621–642.
- Tansel, Aysıt, Nil Demet Güngör: “Türkiye’den Yurt Dışına Beyin Göçü: Ampirik Bir Uygulama”, **II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli Üniv. İİBF, İstanbul: Beta Yayınevi, 2003, s. 690–714.
- Tayanç, Tunç: “Yurtdışına İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, **Ekonomide Durum**, Kitap 6, Güz 1999, s. 233-252.
- Tekeli, İlhan: “Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, **Türkiye’de İçgöç**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, 1998, s.15.
- Tezcan, Mahmut: “Beyin Göçü ve Türkiye”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 4, S. 3, Eylül 1971, s. 43-57.
- Tezcan, Mahmut: **Eğitim Sosyolojisi**, 10. bs., Ankara: Feryal Matb., 1996.
- The Committee on Foreign Affairs U.S. House of Representatives: **Science, Technology and American Diplomacy: Brain Drain**, Congressional Research Service, Washington D.C., 1974.
- The Economist**: “Brain Drain”, Vol. 352, No. 8127, 10–16 July 1999.
- Thomas, Brinley: “The International Circulation of Human Capital”, **Minerva**, Summer 1967, Vol. 5, No. 4, s. 478–507.
- Throsby, D.: “Progress Report on Financing and Effects of Internationalised Teaching and Learning”, **Internationalisation of Higher Education**, OECD, Paris, 1996, s. 55-72.
- TIME**: “How to Plug Europe’s Brain Drain”, (Çevrimiçi): <http://www.time.com/time/nation/article/0,8599,574849-1,00.html>, 08.04.2004.

- Tolan, Barlas: **Toplum Bilimlerine Giriş**, 4. bs., Ankara: Murat ve Adım Yayınları, 1996.
- Torjman, Sherri: “Brain Drain, Brain Gain Session Proceedings”, **Caledon Institute of Social Policy**, 2000, s. 1–19.
- Tremblay, Karina: “Student Mobility Between and Towards OECD Countries: A Comparative Analysis”, **International Mobility of the Highly Skilled**, OECD Proceedings 2002, Paris, s. 20-49.
- Tuna, Yusuf: “Dünyada Globalleşme Eğilimleri ve Dengeler”, **Çerçeve Dergisi**, Mayıs–Temmuz 1995, S. 14, s. 18-25.
- TÜBA: “Burslar ve Destekleme”, (Çevrimiçi): <http://tuba.gov.tr/bursgoster.php?burs=05,17/11/2005>.
- TÜBİTAK: **Burs, Destek ve Yarışma Programları 1995–2002 İstatistikleri**, Ankara: Bilim Adamı Yetiştirme Grubu Yayını, 2003.
- TÜGİAD: **2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: 34–Göç**, İstanbul: TÜGİAD Yayını, 1998.
- TÜSİAD: **Avrupa Birliği Yolunda Bilgi Toplumu ve eTürkiye**, İstanbul: Lebib Yalkın Yayın ve Basım, Yayın No: TÜSİAD-T/2001-06/301, Haziran 2001.
- Tümer, Melih: “Beyin Göçü”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Aralık 1969, s. 5.
- Türkyılmaz, Ahmet, vd.: **Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları**, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, 1998.
- U.K. Committee on Manpower Resources for Science and Technology: **The Brain Drain: Report of the Working Group on Migration**, London: Her Majesty’s Stationary Office, 1967.
- Unat, Faik Reşit: **Türkiye’de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Unat, Nermin Abadan: **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus–Ötesi Yurttaşlaşma**, 1. bs, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, 2002.
- UNDP: “Brain Drain Costs Developing Countries Billions”, **Human Development Report 2001**, New York, 2001, s. 34-62.
- UNDP: **Human Development Report 2001**, s. 52.
- UNESCO: **The Dakar Framework for Action Education for All: Meeting Our Collective Commitments**, Paris, 2000.
- UNITAR: **The Brain Drain From Five Developing Countries**, New York: United Nations, 1975.
- United Nations: “Recommendations on Statistics of International Migration: Revision 1”, **Statistical Papers Series M**, No. 58, New York: United Nations Publications, 1998.

- Urquhart, Kirstie: “No Brain, No Gain”, **Science Next Wave, Related Articles**, 4 August 2000, s. 1–7.
- US House of Representatives Committee on Government Operations: **The Brain Drain into the United States of Scientists, Engineers and Physicians**, Washington DC, Government Printing Office, 1967.
- Ushkalov, I. G., I. A. Malakha: “The Brain Drain as a Global Phenomenon and Its Characteristics in Russia”, **Russian Social Science Review**, Vol. 42, No. 5, September–October 2001, s. 66-87.
- Uysal, Şefik: **Yurt Dışında Yetişen İhtisas Gücü: 1416 Sayılı Kanunun Resmi Öğrencilerle İlgili Uygulamasına Ait Bir Araştırma**, Ankara: TÜBİTAK Bilim Adamı Yetiştirme Grubu, 1973.
- Üner, Hasan: *The Economic Impact of the Outflow of High–Level Manpower from Turkey to the United States*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), The George Washington University, 1968.
- Üner, Sunday: “Kırsal Yapıda Değişme ve Kırdan Kente Göçler”, **Türkiye’de Nüfus Sorunu Semineri**, Antalya, Nisan 1974, s. 1-27.
- Visco, Ignazio: “Immigration Development and the Labour Market”, **Migration: Scenarios for the 21. Century**, International Conference, Rome, 2000.
- Warner, Malcom: “Globalization Labour Markets and Human Resources in Asia–Pacific Economies: An Overview”, **The International Journal of Human Resource Management**, Vol. 13, No. 3, May 2002, 384–398.
- West, J.: “Some Thoughts About Migration and Development”, **EPC-KBF Migration Dialogues Migration and Development: Myths and Facts, European Policy Center Issue**, Paper No:11, 2004, s.24.
- Wei, Yung: “Socio–Psychological Variables and International Intellectual Migration: Findings from Interviewing Returnees in the Republic of China”, **International Studies Association**, Working Paper, Pittsburgh, 15 December 1974, s. 11-32.
- Williams, P.: “Academic Mobility and the Brain Drain”, **Paper Presented at UNESCO**, 1992, s. 111-134.
- Wolff, E.: “Technology and the Demand for Skills”, **STI Review** No. 18, Paris, 1996, s. 3-15.
- Wong, Kar–yiu, Chong Kee Yip: “Education, Economic Growth and Brain Drain”, **Journal of Economic Dynamics and Control**, Vol. 23, 1999, s. 702-732.
- World Bank: **World Development Report**, New York: Oxford University Press, 1995.
- Wubneh, T.: “Brain Drain and International Women”, (Unpublished Ph. D. Thesis), University of Tennessee, Nashville, 1984.

- Yao, Shun: **A Study on the Chinese Student Abroad 1960–1979**, Taipei: National Youth Commission, 1981.
- Yılmaz, İsmail: “Planlı Kalkınma Döneminde Türk Beyin Göçü”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.
- YÖK: “AB’nin Eğitim İle İlgili Yürüttüğü Programlar”, (Çevrimiçi), <http://www.yok.gov.tr/egitim/ab/avrupa.htm>, 26.11.2005.
- YÖK: “İstatistikler”,(Çevrimiçi): <http://www.yo.gov.tr/istatistikler/istatistikler.htm>, 09/10/2005.
- Yüksel, Ali Sait: **Ortak Pazarın (AET) Sosyal Düzeni ve Ortak Pazarla İlişkilerimizin Sanayimiz Açısından Sosyal Yapıya Muhtemel Etkileri**, TİSK Yayını, 1973.
- Zaim, Sabahattin: **Çalışma Ekonomisi**, 9. bs., İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992.
- Zhang, X.: “Residential Preferences: A Brain Drain Study on Chinese Students in the United States”, (Unpublished Ph. D. Thesis), Harvard University, Department of Sociology, Cambridge, 1992.
- Zhao, John: “Brain Drain and Brain Gain: The Migration of Knowledge Workers from and to Canada”, **Education Quarterly Review**, Vol. 6, No. 3, 2000, s. 10–32.
- Zweig, David: “To Return or Not to Return? Politics vs. Economics in China’s Brain Drain”, **Studies in Comparative International Development**, Vol. 32, No. 1, Spring 1997, s. 92–125.
- Zweig, David and Changui, Chen: **China’s Brain Drain to the United States: Views of Overseas Chinese Students and Scholars in the 1990s**, USA, California: Institute of East Asian Studies University of California Center for Chinese Studies, 1995.

EKLER

ANKET SORULARI

YURT DIŞINDA ÇALIŞIP TÜRKİYE'YE DÖNEN AKADEMİSYENLERİN, EĞİTİM-ÖĞRETİM DURUMLARI ve ÇALIŞMA HAYATLARI ile YURT DIŞINA GİTME, GERİ DÖNME KARARLARINA İLİŞKİN ALAN ÇALIŞMASI

Bu anket, "Eğitim ve İnsan Kaynağı Yönünden Türk Beyin Göçü" konulu *doktora* tez çalışmasının uygulama kısmına veri toplamak amacıyla hazırlanmış olup, veriler gizli tutularak bilimsel amaçlı kullanılacaktır.

Soruların bir kısmını yazarak, bir kısmını 1,2,3,4...şeklinde önem sırasına koyarak ve bir kısmını da (x) veya (√) şeklinde işaret koyarak cevaplandırmanız istenmektedir.

Araştırmanın amacına ulaşması ancak, anket soru ve maddelerinin tümünün tarafınızdan dikkatli bir şekilde okunması ve içtenlikle, doğru, eksiksiz cevaplandırılmasıyla mümkün olacaktır.

İlgi ve katkınız için teşekkür ederim.

Muhittin SAĞIRLI
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

KİŞİSEL BİLGİLER

1. Cinsiyetiniz: Erkek Kadın
2. Doğum Yeriniz: _____
3. Yaşınız: _____
4. Sizin için uygun olan seçenekleri işaretleyiniz
 - a) Doğustaki Uyuğunuz: T.C. Çifte Vatandaşlık (Türk ve diğer)
 Diğer (belirtiniz): _____
 - b) Şimdiki Uyuğunuz: T.C. Çifte Vatandaşlık (Türk ve diğer)
 Diğer (belirtiniz): _____
5. Medeni durumunuz: Bekâr Evli
(Bekâr iseniz 7. soruya geçiniz.)
6. Eşiniz ile ilgili olarak, uygun olanları işaretleyiniz, belirtiniz.
 - a) Eşinizin uyruğu nedir?
 T.C. Çifte Vatandaşlık (Türk ve diğer) Diğer (belirtiniz): _____
 - b) Eşinizin eğitim düzeyi nedir?
 İlköğretim Orta öğretim Lisans Yüksek Lisans Doktora
 - c) Eşinizin mesleği: _____

EĞİTİM BİLGİLERİ

7. Orta(lise) öğretiminizi nerede tamamladınız?
 - a) Okul Adı: _____
 - b) Okulun Bulunduğı Şehir/Eyalet: _____
 - c) Okulun Bulunduğı Ülke: _____
- d) Eğitim-Öğretim Dili
 Türkçe
 İngilizce
 Fransızca
 Almanca
 Diğer (belirtiniz): _____

8. Lisans eğitiminizi nerede tamamladınız?

- a) Üniversitenin Adı: _____
b) Üniversitenin Bulunduğu Ülke: _____
c) Fakülte: _____
d) Bölüm: _____

e) Eğitim-Öğretim Dili

- Türkçe
 İngilizce
 Fransızca
 Almanca
 Diğer (belirtiniz): _____

9. Yüksek Lisans eğitiminizi nerede tamamladınız?

- a) Üniversitenin Adı: _____
b) Üniversitenin Bulunduğu Ülke: _____
c) Fakülte: _____
d) Bölüm: _____
e) Ana Bilim Dalı: _____

f) Eğitim-Öğretim Dili

- Türkçe
 İngilizce
 Fransızca
 Almanca
 Diğer (belirtiniz): _____

10. Doktora eğitiminizi nerede tamamladınız?

- a) Üniversitenin Adı: _____
b) Üniversitenin Bulunduğu Ülke: _____
c) Fakülte: _____
d) Bölüm: _____
e) Ana Bilim Dalı: _____

f) Eğitim-Öğretim Dili

- Türkçe
 İngilizce
 Fransızca
 Almanca
 Diğer (belirtiniz): _____

11. Bildiğiniz yabancı dil(ler) ne(ler)dir?

- İngilizce Almanca Fransızca Diğer (belirtiniz) : _____

12. Orta öğretim (lise), lisans, master ve doktora öğrenimlerinizi nerede ve ne tür bir okulda tamamladığınızı işaretleyiniz.

	<u>Yurt İçi</u>	<u>Yurt Dışı</u>	→	<u>Özel Okul</u>	<u>Devlet Okulu</u>
Orta öğretim(lise)	☐	☐		☐	☐
Lisans	☐	☐		☐	☐
Yüksek Lisans	☐	☐		☐	☐
Doktora	☐	☐		☐	☐

→ (Lisans, y.lisans ve doktora öğrenimlerinizin tümünü *yurt içinde yaptysanız*; lütfen 18.soruya geçiniz.)

13. Lisans,yüksek lisans ve doktora öğrenimlerinizden bir veya birkaçını *yurt dışında yaptysanız*;

- a) Yabancı dil düzeyiniz oradaki eğitim-öğretiminizde yeterli oldu mu?
 Evet Hayır
- b) Orada ayrıca bir dil eğitimi aldınız mı?
 Evet Hayır

- c) Eğitim-Öğretiminizi yurt dışında yapma neden(ler)iniz nelerdir? (Sizin için geçerli olan seçenekleri önem derecesine göre 1,2,3...şeklinde sıralayınız.*Lütfen*, seçeneklerin tümünü değil, sadece sizin için geçerli olanları kendi içinde, önem derecesine göre sıralayınız.)
- Yurt dışında görülecek öğrenimin sağlayacağı imkan ve prestij
 - Yabancı dil öğrenmek ve/veya geliştirmek
 - O ülkenin sosyal imkanları ve yaşam tarzı
 - Başka bir kültürü tanıma isteği
 - Uzmanlaşmak istediğim eğitim programının o ülkede bulunuyor olması
 - Öğrenimim sırasında alanımla ilgili çalışma imkanının olması
 - Öğrenimim sırasında alanım dışında da geniş çalışma imkanına sahip olma
 - Alanımda daha iyi seviyede çalışma imkanı
 - Eğitim-öğretime verilen değer
 - Çok sayıda eğitim-öğretim programının bulunması ve tercih imkanı
 - Türkiye'ye göre o ülkenin eğitim-öğretim kalitesinin daha yüksek olması
 - Ailemin o ülkede yaşıyor olması
 - Aile, öğretmen, arkadaş v.b. teşvik ve yönlendirmesi
 - Yurt dışında eğitim-öğretim görüp dönenlerin etkisi
 - Yurt dışında eğitim-öğretim ile orada çalışma imkanı sağlamak
 - Yaşam, düşünce, inanç, ifade, siyasal v.b. özgürlüklerin daha yüksek olması
 - Türkiye'de etnik vb. ayrımcılığın yapılıyor olması

Diğer (belirtiniz):

- d)Yurt dışındaki öğreniminiz sırasında masraflarınızı ne şekilde karşıladınız?(Lütfen geçerli seçenekleri işaretleyiniz.)

- Herhangi bir işte çalışarak
- Asistanlık ücretiyle
- Kendi birikimlerimle
- Aile desteğiyle
- Üniversitede yarım zamanlı çalışarak
- Özel sektörde yarım zamanlı işte çalışarak
- Kamu sektöründe yarım zamanlı işte çalışarak
- YÖK bursuyla
- TÜBA bursuyla
- MEB bursuyla
- TÜBİTAK bursuyla
- Diğer özel sektör veya özel kurum bursuyla
- Gittiğim ülke bursuyla
- Yurt dışındaki bir kurum bursuyla
- Uluslar arası burs desteğiyle
- Diğer (belirtiniz):* _____

e) Eğitim- öğretiminizi tamamladıktan sonra döndüyseniz dönme neden(ler)iniz nelerdir? (Sizin için geçerli olan seçenekleri önem derecesine göre 1,2,3... şeklinde sıralayınız. *Lütfen*, seçeneklerin tümünü değil, sadece sizin için geçerli olanları kendi içinde, önem derecesine göre sıralayınız.)

- () Askerlik görevimi tamamlama
() Zorunlu hizmet (MEB, YÖK, TÜBA, TÜBİTAK bursu)
() Yurt ve aile özlemi
() Çocuklarının Türkiye’de eğitim-öğretim görmeleri
() Yurt dışında edindiğim eğitim, iş, bilgi ve tecrübemi Türkiye’de uygulama
() Türkiye’den aldığım iş teklifini değerlendirmek
() Maddî sıkıntı
() Olumsuz yaşam koşulları ve uyum sıkıntısı
() *Diğer (belirtiniz):* _____

f) Öğrenim gördüğünüz üniversite veya araştırma merkezini seçmenizde aşağıdakilerden hangileri etkili olmuştur?(Lütfen geçerli seçenekleri işaretleyiniz.)

- İstedğim en uygun programın orada bulunması
 En iyi burs veya maddî desteğin sağlanması
 Daha fazla iş imkanının o çevrede bulunması
 Üniversite veya araştırma merkezinin bünyesinde çalışma imkanının bulunması
 Kurumda Türk öğrencilerin bulunması
 Kurumda Türk öğretim elemanlarının bulunması
 Kurum tarafından davet edilmem
 Kurum tarafından kabul edilmem
 Diğer (belirtiniz): _____

14. Yurtdışında aldığınız en yüksek akademik derece / kariyer unvanı nedir?

- Yüksek Lisans Dr. Yrd.Doç. Dr. Doç. Dr. Prof. Dr.

15. Yurt dışında aldığınız en yüksek akademik dereceyi / kariyer unvanını hangi ülkede aldınız?

- ABD Fransa İngiltere Kanada
 Almanya Avustralya *Diğer(belirtiniz):* _____

16. Yurt dışında aldığınız en yüksek akademik dereceyi hangi üniversitede aldınız?

• _____

17. Bu dereceyi aldığınız öğrenim alanını belirtiniz.

• _____

18. Türkiye’de şu anda sahip olduğunuz akademik derece / kariyer unvanınız nedir?

- Dr. Yrd.Doç. Dr. Doç. Dr. Prof. Dr.

19. Türkiye’de sahip olduğunuz en yüksek akademik dereceyi / kariyer unvanını hangi üniversitede aldınız?

• _____

20. Türkiye’de bu dereceyi / unvanı aldığınız öğrenim alanını belirtiniz.

ÇALIŞMA HAYATINA İLİŞKİN BİLGİLER

21. Akademik alanda, ilk tam zamanlı işinize hangi öğretiminizi tamamladıktan sonra başladınız?
 Lisanstan sonra Yüksek Lisanstan sonra Doktora sonra
22. Akademik alanda, ilk tam zamanlı işinize hangi ülkede başladınız?
 Türkiye İngiltere Fransa Avustralya
 ABD Almanya Kanada Diğer (belirtiniz): _____
23. Yurt dışında öğretim elemanı olarak, tam zamanlı hangi ülke(ler)de çalıştınız?
 İngiltere Fransa Avustralya ABD Almanya Kanada S.Arabistan
 İtalya İspanya Belçika Hollanda Japonya Singapur Diğer (belirtiniz): _____
24. Yurt dışında ne kadar süre çalıştınız?
 1 yıl 2 yıl 3 yıl 4 yıl 5 yıl Diğer (belirtiniz): _____
25. Akademik alanda, yurt dışında tam zamanlı olarak kaç değişik kurumda çalıştınız?
 1 2 3 4 5 Diğer (belirtiniz): _____
26. Yurt dışında çalıştığınız kurum aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?(Size uygun olan seçenekleri işaretleyiniz.)
 Özel Üniversite Devlet Üniversitesi Araştırma merkezi
 Uluslararası örgüt Diğer (belirtiniz): _____
27. Yurt dışında görev yaptığınız bu kurum / kurumlarda ne tür faaliyetlerde bulundunuz?
 Laboratuvar çalışmaları Seminer verme, seminerlere katılma Ders verme
 Bağımsız araştırma faaliyetleri Diğer (belirtiniz): _____
28. Yurt dışındaki tam zamanlı işinizi hangi yolla buldunuz?
 Çalışmak istediğim kuruma doğrudan başvuruda bulunarak
 Bir kurumdan teklif alarak
 Özel iş bulma kurumları aracılığıyla
 Eğitim kurumlarının düzenlediği mesleki toplantı vb. katılarak
 Eğitimde danışmanlık hizmeti veren kurumlar aracılığıyla
 Çeşitli ülkelerde bulunan üniversite temsilcilikleri aracılığıyla (Üniversiteye bağlı yerleştirme ofisleri gibi)
 Arkadaş, meslektaş tavsiyesiyle
 Kurum ve meslektaş referansı ile
 Hocalarımın referansı ile
 Gazete, dergi ilanlarıyla
 İnternet ağıyla
 Diğer (belirtiniz): _____
29. Yurt dışında çalıştığınız kurumda haftada ortalama ne kadar süre çalışmaktaydınız?
 20 saatten az 20-24 saat 25-29 saat 30-34 saat 35-39 saat 40 saatten fazla
30. Yurt dışındaki çalışmanız karşılığı aldığınız, aylık net ücreti lütfen çalıştığınız ülkenin para birimini (.....) şeklinde ayrıntı belirterek işaretleyiniz (dolar,sterlin,frank gibi).
 1000 (.....) az 1000-2000 (.....) 2001-3000 (.....)
 3001-4000 (.....) 4001-5000 (.....) 5000 (.....) fazla

31. Şu an Türkiye’de ne tür bir üniversitede çalışmaktasınız?

- Vakıf Üniversitesi Devlet Üniversitesi

32. Türkiye’de halen,

a) Hangi *üniversitede* çalışmakta olduğunuzu belirtiniz.

• _____

b) Hangi *fakültede* çalışmakta olduğunuzu belirtiniz.

• _____

c) Hangi *bölümde* çalışmakta olduğunuzu belirtiniz.

• _____

33. Lütfen çalışma alanınızı belirtiniz.

- İktisadi ve idari bilimler Sosyal bilimler Eğitim bilimleri Dil ve Edebiyat
 Mühendislik ve teknik bilimler Mimarlık ve şehir planlaması Sanat
 Matematik ve doğa bilimleri Tıp ve sağlık bilimleri *Diğer (belirtiniz):* _____

34. Bu kurumda kaç yıldır çalışmaktasınız?

- 1 yıl 2 yıl 3 yıl 4 yıl 5 yıl *Diğer (belirtiniz):* _____

35. Türkiye’de halen çalıştığınız işinizi hangi yolla buldunuz?

- Çalışmak istediğim kuruma doğrudan başvuruda bulunarak
 Özel iş bulma kurumları aracılığıyla
 Eğitim kurumlarının düzenlediği mesleki toplantı vb. katılarak
 Arkadaş ve/veya meslektaş tavsiyesiyle
 Hocalarımın referansı ile
 Kurumdan teklif alarak
 Gazete, dergi ilanlarıyla
 İnternet ağıyla
 Diğer (belirtiniz): _____

36. Halen çalışmakta olduğunuz kurumda haftada ortalama ne kadar süre çalışmaktasınız?

- 20 saatten az 20-24 saat 25-29 saat 30-34 saat 35-39 saat 40 saatten fazla

37. Halen çalışmakta olduğunuz kurumdaki aylık net gelirinizi lütfen YTL cinsinden belirtiniz.

- 1000 YTL’nden az 1000-1500 YTL 1501-2000 YTL 2001-2500 YTL 2501-3000 YTL
 3001-3500 YTL 3501-4000 YTL 4001-4500 YTL 4501-5000 YTL 5000 YTL’den fazla

	Çok önemli	Önemli	Biraz önemli	Önemli değil	Hiç önemli değil
B- Sosyal-Kültürel Faktörler	5	4	3	2	1
1.Daha iyi bir sosyal-kültürel yaşam	☐	☐	☐	☐	☐
2.Çalışma hayatında huzur veren ortam ve ilişkiler	☐	☐	☐	☐	☐
3.Daha esnek çalışma şartları	☐	☐	☐	☐	☐
4.Her şeyin daha sistemli ve düzenli olması, işlenmesi	☐	☐	☐	☐	☐
5.Yabancı bir kültürü tanıma isteği	☐	☐	☐	☐	☐
6.Çalışma, yaşam vb. konularda teşvik ve motivasyonunun yüksek olması	☐	☐	☐	☐	☐
7. Diğer (belirtiniz): _____	☐	☐	☐	☐	☐
	Çok önemli	Önemli	Biraz önemli	Önemli değil	Hiç önemli değil
C- Politik Faktörler	5	4	3	2	1
1.Siyasi istikrar ve huzur ortamı	☐	☐	☐	☐	☐
2.Bilime ve bilim adamlarına gösterilen saygı, itibar	☐	☐	☐	☐	☐
3.Düşünce ve bilimsel özgürlüklerin daha geniş olması	☐	☐	☐	☐	☐
4.Etnik ve kültürel ayrımcılığın daha az olması	☐	☐	☐	☐	☐
5.Siyaset ve kayırmacılığın genel ve iş yaşamına müdahalesinin daha az olması ya da olmaması	☐	☐	☐	☐	☐
6.Eğitim harcamalarına ayrılan payın yüksek olması	☐	☐	☐	☐	☐
7.Eğitimde fırsat eşitliğinin olması	☐	☐	☐	☐	☐
8.İstikrarlı eğitim-politika ve planlamalarının oluşu	☐	☐	☐	☐	☐
9.Tutarlı ücret politikaları	☐	☐	☐	☐	☐
10. Diğer (belirtiniz): _____	☐	☐	☐	☐	☐
	Çok önemli	Önemli	Biraz önemli	Önemli değil	Hiç önemli değil
D- Kişisel, Ailevi ve Eğitim ile İlgili Faktörler	5	4	3	2	1
1.Yabancı eşle evlilik veya evlenme isteği	☐	☐	☐	☐	☐
2.Eşimin işinin orada olması	☐	☐	☐	☐	☐
3.Çocuklarıma yurt dışında daha iyi bir eğitim-öğretim ve gelecek imkânı	☐	☐	☐	☐	☐
4.Bir projede görev alma isteği veya çalışma zorunluluğunun bulunması	☐	☐	☐	☐	☐
5.Yabancı dilimi geliştirme imkânı	☐	☐	☐	☐	☐
6. Diğer (belirtiniz): _____	☐	☐	☐	☐	☐

YURT DIŞINDA ÇALIŞMA, KALMA ve GERİ DÖNME KARARLARINA İLİŞKİN BİLGİLER

38. Yurt dışında çalışma kararınızın temel neden(ler)i nelerdir? (Sizin için geçerli olan tüm seçenekleri önem derecesine göre 1,2,3... şeklinde sıralayınız.*Lütfen*, seçeneklerin tümünü değil, sadece sizin için geçerli olanları kendi içinde, önem derecesine göre sıralayınız.)

- Alanımda daha iyi iş tecrübesi ve ücret kazanmak
- Yabancı dil öğrenmek ve/veya geliştirmek
- O ülkenin sosyal imkanları ve yaşam tarzı
- Başka bir kültürü tanıma isteği
- Türkiye’de iş bulamamak
- Çok sayıda ve daha iyi istihdam alanları, çalışma imkanlarının bulunması
- Türkiye’de uzmanlaşmak istediğim alanda program bulunmaması
- Türkiye’de alanımda çalışmam için gerekli kaynak, ekipman imkanlarının azlığı
- Türkiye’de AR-GE için kaynakların yetersizliği ve bunların alanlara yeterli dağılmaması
- EŞim ve yakınlarımla beraber olmak
- Yakın çevremizin teşvik ve yönlendirmesi
- Aileme daha iyi bir ortam, gelecek hazırlamak
- Türkiye’deki ekonomik, siyasi kriz ve ortamlarından uzaklaşmak
- Yurt dışında çalışmakta olanların tesiri
- Yaşam, düşünce, inanç, ifade, siyasal vb. özgürlüklerin daha yüksek olması

Diğer (belirtiniz): () _____

39. Aileniz yurtdışında çalışma kararınızı destekledi mi?

- Evet Hayır Etkileri olmadı

40. Yurt dışında çalışmaya baŐlamadan önce Türkiye’ye dönme konusundaki düşünceiniz:

- Mutlaka dönmeyi düşünüyordum Dönme konusunda kararsızdım Dönmeyi düşünmüyordum

41. Yurt dışında çalışmaya karar vermenizde, çalıŐacaęınız yabancı ülke ile ilgili sizi *eken faktörler* neler olmuştur? (Lütfen *önem derecelerine* göre belirtiniz.)

	Çok önemli	Önemli	Biraz önemli	Önemli değil	Hiç önemli değil
<i>A- Ekonomik/Mesleki Faktörler</i>	5	4	3	2	1
1. Yüksek gelir düzeyi	☐	☐	☐	☐	☐
2. Daha iyi istihdam fırsatları	☐	☐	☐	☐	☐
3. Alanımda kendimi daha iyi yetiştirme, geliştirme	☐	☐	☐	☐	☐
4. Büyük bilim merkezlerinden yararlanma olanakları	☐	☐	☐	☐	☐
5. Ekonomik istikrar	☐	☐	☐	☐	☐
6. Daha yüksek yaşam standardı	☐	☐	☐	☐	☐
7. Daha düşük vergi	☐	☐	☐	☐	☐
8. AR-GE faaliyetlerine verilen yüksek önem, kaynak, teşvik ve rehberlik	☐	☐	☐	☐	☐
9. Sosyal güvenlik imkanlarının daha iyi olması	☐	☐	☐	☐	☐
10. Vasıflı ve yüksek vasıflı elemanlara ihtiyaç duyulması	☐	☐	☐	☐	☐
11. Gelir dağılımındaki denge	☐	☐	☐	☐	☐
12. <i>Diğer (belirtiniz):</i>	☐	☐	☐	☐	☐

	Çok önemli	Önemli	Biraz önemli	Önemli değil	Hiç önemli değil
E- Bilim ve Teknoloji ile İlgili Faktörler	5	4	3	2	1
1. Bilim ve yüksek teknolojiye gereken önemin verilmesi	☐	☐	☐	☐	☐
2. Çalışma-araştırma faaliyetleri için gerekli, ileri teknolojik imkânlarının yüksek olması	☐	☐	☐	☐	☐
3. Buluş ve teknolojik yeniliklerin yüksek gelir sağlaması	☐	☐	☐	☐	☐
4. Fikir üretiminin ve buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmesi, patent kolaylığı ve buluş yapanların korunması	☐	☐	☐	☐	☐
5. Diğer (belirtiniz):	☐	☐	☐	☐	☐

42. Türkiye'ye dönme neden(ler)iniz nelerdir? (Sizin için önemli olan seçenekleri önem derecesine göre 1,2,3... şeklinde sıralayınız. Lütfen, seçeneklerin tümünü değil, sadece sizin için geçerli olanları kendi içinde, önem derecesine göre sıralayınız.)

- () Zorunlu hizmet (askerlik, burs vb.)
- () Yurt dışında çalışma sürem bitmesi
- () Yurt ve aile özlemi
- () Emekli olman
- () Çocuklarınızın Türkiye'de eğitim-öğretim görmeleri
- () Kültürel yozlaşma ve yabancı kültürün olumsuz etkileri
- () Yurt dışında gerekli iş tecrübesi, bilgi, beceri vb. yeterli derecede kazanmış olmam
- () Kazandığım bilgi, deneyim vb. birikimlerimi ülkeme taşımak ve yarar sağlamak
- () Maddi doyum kazanmış olmam
- () Beni yurt dışına çeken faktör, beklenti, ortam, imkânları vs. bulamayışım
- () Sosyal, kültürel yaşam ve çalışma koşullarına uyum sağlayamamam
- () Etnik yaklaşım ve ayrımcılık
- () Türkiye'den daha iyi bir iş teklifi almam
- () İşsiz kalmam

Diğer (belirtiniz):

() _____

43. Yurt dışındaki yaşamınızla Türkiye'deki yaşamınızı mukayese ettiğinizde, yurt dışını genel olarak nasıl değerlendirirsiniz?

	Daha İyi	İyi	Aynı	Kötü	Daha Kötü	Kararsızım
A- İş Ortamı	☐	☐	☐	☐	☐	☐
B- Sosyal ve Kültürel Ortam	☐	☐	☐	☐	☐	☐
C- Yaşam Standardı	☐	☐	☐	☐	☐	☐
D- Gelir Düzeyi	☐	☐	☐	☐	☐	☐

44. Yurt dışında çalışma kararı almanızda, Türkiye'den sizi *iten faktörler* nelerdir? (Lütfen, *önem derecelerine göre* belirtiniz.)

	Çok önemli	Önemli	Biraz önemli	Önemli değil	Hiç önemli değil
A- Ekonomik / Mesleki Faktörler	5	4	3	2	1
1. Düşük gelir düzeyi	☐	☐	☐	☐	☐
2. İstihdam yetersizliği ve işsizlik	☐	☐	☐	☐	☐
3. Alanımda kendimi yetiştirme ve geliştirme imkânının olmaması veya sınırlı olması	☐	☐	☐	☐	☐
4. Büyük bilim merkezlerine uzaklık, temas ve yararlanma imkânının az olması veya olmaması	☐	☐	☐	☐	☐
5. Ekonomik istikrarsızlık ve gelecek endişesi	☐	☐	☐	☐	☐
6. Düşük yaşam standardı	☐	☐	☐	☐	☐
7. Daha yüksek vergi	☐	☐	☐	☐	☐
8. Ar-Ge faaliyetlerine gerekli önemin verilmeyişi, yeterli kaynak bulunmaması	☐	☐	☐	☐	☐
9. Sosyal güvenliğin yetersizliği	☐	☐	☐	☐	☐
10. Meslekte ilerleme fırsatının olmaması veya yavaş olması	☐	☐	☐	☐	☐
11. Vasıflı ve yüksek vasıflı elemanların yeterli şekilde istihdam edilememesi	☐	☐	☐	☐	☐
12. Ekonomik krizlerde özellikle vasıflı ve yüksek vasıflı elemanların işten çıkarılması	☐	☐	☐	☐	☐
13. Vasıflı ve yüksek vasıflı elemanların büyük bölümünün kendi alanları dışında istihdam edilmesi	☐	☐	☐	☐	☐
14. Gelir dağılımındaki dengesizlik	☐	☐	☐	☐	☐
15. Vasıflı ve yüksek vasıflı eleman fazlalığı	☐	☐	☐	☐	☐
16. Diğer (belirtiniz):	☐	☐	☐	☐	☐

B- Sosyal-Kültürel Faktörler

	Çok önemli	Önemli	Biraz önemli	Önemli değil	Hiç önemli değil
1. Sosyal ve kültürel yaşam yetersizliği	☐	☐	☐	☐	☐
2. Çalışma hayatı ve iş ortamındaki olumsuzluklar	☐	☐	☐	☐	☐
3. Kurumlarda amirlerin vb. emir, talimat ve isteklerine uyma zorunluluğu	☐	☐	☐	☐	☐
4. Esnek olmayan, olumsuz çalışma şartları	☐	☐	☐	☐	☐
5. Birçok şeyin düzensiz, sistemsiz olması	☐	☐	☐	☐	☐
6. Çalışma, yaşam vb. konularda teşvik ve motivasyonunun düşük olması	☐	☐	☐	☐	☐
7. Sosyal hakların yetersizliği	☐	☐	☐	☐	☐
8. Diğer (belirtiniz):	☐	☐	☐	☐	☐

	Çok önemli	Önemli	Biraz önemli	Önemli değil	Hiç önemli değil
C- Politik Faktörler	5	4	3	2	1
1. Siyasi istikrar ve huzur ortamının olmayışı	☐	☐	☐	☐	☐
2. Bilime ve bilim adamlarına gerekli saygının gösterilmeyiş	☐	☐	☐	☐	☐
3. Düşünce ve bilimsel özgürlüklerin kısıtlanması	☐	☐	☐	☐	☐
4. Etnik ve kültürel ayrımcılığın olması	☐	☐	☐	☐	☐
5. Siyasetin, politik baskıların, kayırmacılığın genel ve iş yaşamına girip kontrol ve müdahale etmesi	☐	☐	☐	☐	☐
6. Kötü kurumsal düzenlemeler organizasyon bozuklukları ve bürokrasinin yüksekliği	☐	☐	☐	☐	☐
7. Eğitim harcamalarına ayrılan payın düşük olması	☐	☐	☐	☐	☐
8. Eğitimde fırsat eşitliğinin olmaması	☐	☐	☐	☐	☐
9. İstikrarlı, eğitim-politika ve planlamalarının olmayışı	☐	☐	☐	☐	☐
10. İdarenin kararsızlığı ve/veya adaletsiz kararları	☐	☐	☐	☐	☐
11. Yetersiz ve dengesiz ücret politikaları	☐	☐	☐	☐	☐
12. İhtiyaçlara göre değil, plansız bir biçimde eleman yetiştirilmesi yani, insan kaynaklarının oluşturulması, planlanması istihdamdaki yanlışlıklar ve yetersizlikler	☐	☐	☐	☐	☐
13. Diğer (belirtiniz):	☐	☐	☐	☐	☐
_____	Çok önemli	Önemli	Biraz önemli	Önemli değil	Hiç önemli değil
D-Kişisel, Ailevi, Eğitim ile İlgili Faktörler	5	4	3	2	1
1. Yetersiz yabancı dil öğretimi	☐	☐	☐	☐	☐
2. Çocuklarının yabancı dili yeterli düzeyde öğrenememeleri	☐	☐	☐	☐	☐
3. Zorunlu hizmet görevinin yarattığı sıkıntı	☐	☐	☐	☐	☐
4. Diğer (belirtiniz):	☐	☐	☐	☐	☐
_____	Çok önemli	Önemli	Biraz önemli	Önemli değil	Hiç önemli değil
E- Bilim ve Teknoloji ile İlgili Faktörler	5	4	3	2	1
1. Bilim ve yüksek teknolojiye gereken önemin verilmeyişi	☐	☐	☐	☐	☐
2. Çalışma-araştırma faaliyetleri için gerekli yüksek teknolojik imkanların yetersiz oluşu	☐	☐	☐	☐	☐
3. Buluş ve teknolojik yeniliklerin yüksek gelir sağlamaması	☐	☐	☐	☐	☐
4. Fikir üretiminin, buluşlardan gelir elde etmenin desteklenmemesi, patent kolaylığı ve buluş yapanların korunmaması	☐	☐	☐	☐	☐
5. Diğer (belirtiniz):	☐	☐	☐	☐	☐

45. Yurt dışında çalıştığınız ülkede hangi zorluklarla karşılaştınız? (Sizin için geçerli olan seçenekleri önem derecesine göre 1,2,3... şeklinde sıralayınız. *Lütfen*, seçeneklerin tümünü değil, sadece sizin için geçerli olanları kendi içinde, önem derecesine göre sıralayınız.)

- Yalnızlık, uyum sağlayamamak
- İşsizlik ve kendi alanımda iş bulamamak
- Dilimin yetersiz kalması
- Ülkemden ve ailemden uzak kalmak
- Yoğun çalışma temposu ve boş zaman bulamamak
- Yüksek suç oranı ve kendimi güvende hissetmemek
- Yabancı bir kültüre uyum sağlayamamak
- Yabancılara karşı ayrımcılık yapılması

Diğer (belirtiniz):

() _____

46. Yurt dışında çalıştığınız ülkeye alışmanıza yardımcı olan faktör(ler) ne(ler)dir? (Sizin için geçerli olan seçenekleri önem derecesine göre 1,2,3... şeklinde sıralayınız. *Lütfen*, seçeneklerin tümünü değil, sadece sizin için geçerli olanları kendi içinde, önem derecesine göre sıralayınız.)

- Ailemin, yakınlarımın yanında bulunması
- Bulduğum kurumda Türk tanıdık, arkadaş, meslektaşlarımın bulunması
- Oturduğum bölgede Türklerin bulunması
- Deneyim ve problemleri internet vb. aracılığı ile diğer Türklerle paylaşabilmek
- Daha önce yurt dışında bulunmuş olmak
- Türk dernekleri
- Türk konsolosluğu ve/veya kültür ataşeliği

Diğer (belirtiniz):

() _____

47. Türkiye'ye dönmekten ve burada çalışmaktan dolayı mutlu, memnun musunuz?

- Evet Hayır Kararsızım

48. Şu anda yurt dışına çıkmayı ve orada çalışmayı düşünüyor musunuz?

- Kesinlikle düşünüyorum Düşünüyorum Kararsızım
 Düşünmüyorum Kesinlikle düşünmüyorum

DİĞER

49. Yurt dışında çalışmanızın Türkiye'ye ne gibi olumlu katkılar olduğunu düşünüyorsunuz? (Sizin için geçerli olan seçenekleri önem derecesine göre 1,2,3... şeklinde sıralayınız. *Lütfen*, seçeneklerin tümünü değil, sadece sizin için geçerli olanları kendi içinde, önem derecesine göre sıralayınız.)

- () Ülkemin ve ülke kültürümün yurt dışında tanıtılmasında katkımın olduğunu düşünmekteyim.
- () Türkiye adına lobi faaliyetlerine katıldım ve katılmaktayım.
- () Ülke dışına çıkacak meslektaş ve öğrencilere yardım ettim ve etmekteyim.
- () Türk öğrencilerin yurt dışında burs bulmalarına yardımcı oldum ve olmaktayım.
- () Çalıştığım ülke ile ülkemizin ilişkilerinin artırılmasına yardımcı oldum ve olmaktayım.
- () Türk dernek vb. örgütlerine bağışta bulundum ve bulunmaktayım.
- () Türkiye'deki meslektaşlarım ile yurt dışındaki meslektaşlar arasındaki mesleki ilişkilerin oluşturulması ve geliştirilmesine yardımcı oldum ve olmaktayım.
- () Yurt dışında bulunduğum ülkede edindiğim bilgi, beceri, tecrübe vb. Türkiye'deki meslektaşlarıma, öğrencilerime aktardım ve aktarmaktayım.

Diğer (belirtiniz):

() _____

50. Türkiye, halen yurt dışında bulunan Türk bilim çevresinden en iyi şekilde nasıl faydalanabilir? Düşüncelerinizi, önem sırasına göre yazınız.

1. _____
2. _____
3. _____

51. Yurt dışına gitmeyi düşünen vasıflı ve yüksek vasıflı Türk insanını bu düşünceden vazgeçirmek için neler yapılmalı ve ne gibi tedbirler alınmalıdır? Düşüncelerinizi, önem sırasına göre yazınız.

1. _____
2. _____
3. _____

52. Halen yurt dışında bulunan, çalışmakta olan vasıflı ve yüksek vasıflı Türk potansiyeli Türkiye'ye nasıl, hangi yollarla geri getirilebilir? Düşüncelerinizi, önem sırasına göre yazınız.

1. _____
2. _____
3. _____

53. Anketimiz ve konumuz ile ilgili düşünceleriniz nelerdir? (Gerekirse arka sayfayı kullanabilirsiniz.)

•

ÖZGEÇMİŞ

3 Mayıs 1967’de Erzincan’da (Refahiye) doğan Muhittin Sağrılı, ilköğretimin I. kademesini Erzincan’da (Kemah), II. kademesini ve orta öğretimini ise İstanbul’da tamamlamıştır. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde (1988-1992) lisans derecesi alıp yaklaşık beş yıl İstanbul’da, ilköğretim okullarında öğretmen ve yöneticilik yapmıştır. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 1996 yılında “Sosyolojik Açıdan Devlet Teorileri” konulu tezi ile yüksek lisansını tamamlamıştır. Askerlik görevinin ardından Nisan 1997’de Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi’nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlayan Sağrılı, halen bu görevine İlköğretim Bölümü’nde devam etmektedir. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde başladığı doktora eğitimini “Eğitim ve İnsan Kaynağı Yönünden Türk Beyin Göçü: Geri Dönen Türk Akademisyenler Üzerine Alan Araştırması” adlı tezi ile 2006 yılında tamamlamıştır.